तैत्तिरीय ब्राह्मणम्

Colophon

This document was typeset using XƎLaTeX, and uses the Siddhanta font extensively. It also uses several LaTeX macros designed by *H. L. Prasād*. Practically all the encoding was done with the help of Ajit Krishnan's mudgala IME (`http://www.aupasana.com/`).

Acknowledgements

The initial ITRANS encodings of some of these texts were obtained from `http://sanskritdocuments.org/` and `https://sa.wikisource.org/`. Thanks are also due to Ulrich Stiehl (`http://sanskritweb.de/`) for hosting a wonderful resource for Yajur Veda, and also generously sharing the original Kathaka texts edited by Subramania Sarma.
See also `http://stotrasamhita.github.io/about/`

For Personal Use Only
Not For Commercial Printing/Distribution

अनुक्रमणिका

अष्टकम् १ 1

प्रथमः प्रश्नः 1
द्वितीयः प्रश्नः 23
तृतीयः प्रश्नः 37
चतुर्थः प्रश्नः 55
पञ्चमः प्रश्नः 74
षष्ठमः प्रश्नः 92
सप्तमः प्रश्नः 113
अष्टमः प्रश्नः 132

अष्टकम् २ 143

प्रथमः प्रश्नः 143
द्वितीयः प्रश्नः 159
तृतीयः प्रश्नः 179
चतुर्थः प्रश्नः 194
पञ्चमः प्रश्नः 216
षष्ठमः प्रश्नः 230
सप्तमः प्रश्नः 259
अष्टमः प्रश्नः 279

अष्टकम् ३ 304

प्रथमः प्रश्नः 304

द्वितीयः प्रश्नः 324
तृतीयः प्रश्नः 349
चतुर्थः प्रश्नः 371
पञ्चमः प्रश्नः 376
षष्ठमः प्रश्नः 386
सप्तमः प्रश्नः 400
अष्टमः प्रश्नः 436
नवमः प्रश्नः 464

तैत्तिरीय आरण्यकम् **491**

प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः 491
द्वितीयः प्रश्नः 527
तृतीयः प्रश्नः 542
चतुर्थः प्रश्नः 557
पञ्चमः प्रश्नः 584
षष्ठः प्रश्नः 615
सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावल्ली 629
अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली 635
नवमः प्रश्नः — भृगुवल्ली 640
दशमः प्रश्नः — महानारायणोपनिषत् 645

कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम् **685**

प्रथमः प्रश्नः 685
द्वितीयः प्रश्नः 698

तृतीयः प्रश्नः 714

॥ अष्टकम् १ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

ब्रह्म सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। क्षत्रꣳ सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। इषꣳ सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। ऊर्जꣳ सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। रयिꣳ सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। पुष्टिꣳ सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। प्रजाꣳ सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। पशून्थ्सन्धत्तं तान्मे जिन्वतम्। स्तुतोऽसि जनधाः। देवास्त्वा शुक्रपाः प्रणयन्तु॥१॥

सुवीराः प्रजाः प्रजनयन्परीहि। शुक्रः शुक्रशोचिषा। स्तुतोऽसि जनधाः। देवास्त्वा मन्थिपाः प्रणयन्तु। सुप्रजाः प्रजाः प्रजनयन्परीहि। मन्थी मन्थिशोचिषा। सञ्ग्मानौ दिव आपृथिव्यायुः। सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। प्राणꣳ सन्धत्तं तं मे जिन्वतम्। अपानꣳ सन्धत्तं तं मे जिन्वतम्॥२॥

व्यानꣳ सन्धत्तं तं मे जिन्वतम्। चक्षुः सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। श्रोत्रꣳ सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। मनः सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। वाचꣳ सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। आयुः स्थ आयुर्मे धत्तम्। आयुर्यज्ञाय धत्तम्। आयुर्यज्ञपतये धत्तम्। प्राणः स्थः प्राणं मे धत्तम्। प्राणं यज्ञाय धत्तम्॥३॥

प्राणं यज्ञपतये धत्तम्। चक्षुः स्थश्चक्षुर्मे धत्तम्। चक्षुर्यज्ञाय

धत्तम्। चक्षुर्यज्ञपतये धत्तम्। श्रोत्रꣳ स्थः श्रोत्रं मे धत्तम्। श्रोत्रं यज्ञाय धत्तम्। श्रोत्रं यज्ञपतये धत्तम्। तौ देवौ शुक्रामन्थिनौ। कल्पयतं दैवीर्विशः। कल्पयतं मानुषीः॥४॥

इषमूर्जमस्मासु धत्तम्। प्राणान्पशुषु। प्रजां मयि च यजमाने च। निरस्तः शण्डः। निरस्तो मर्कः। अपनुत्तौ शण्डामर्कौ सहामुनाँ। शुक्रस्य समिदसि। मन्थिनः समिदसि। स प्रथमः सङ्कृतिर्विश्वकर्मा। स प्रथमो मित्रो वरुणो अग्निः। स प्रथमो बृहस्पतिश्चिकित्वान्। तस्मा इन्द्राय सुतमा जुहोमि॥५॥

नयन्त्वपानꣳ सन्थत्तं तं मे जिन्वतं प्राणं यज्ञाय धत्तं मानुषीरग्निर्द्वे च॥ (ब्रह्म क्षत्रं तदिषमूर्जꣳ रयिं पुष्टिं प्रजां तां पशून्तान्थ्सन्थत्तं तत्प्राणमपानं व्यानं तं चक्षुः श्रोत्रं मनस्तद्वाचं ताम्। इषादिपश्चके वाचं तां मे पशून्थ्सन्थत्तं तान्मे प्राणादित्रितये तं मेऽन्यत्र तन्मे)॥ [१]

कृत्तिकास्वग्निमादधीत। एतद्वा अग्नेर्नक्षत्रम्। यत्कृत्तिकाः। स्वायामैवैनं देवतायामाधाय। ब्रह्मवर्चसी भवति। मुखं वा एतन्नक्षत्राणाम्। यत्कृत्तिकाः। यः कृत्तिकास्वग्निमाधत्ते। मुख्य एव भवति। अथो खलु॥६॥

अग्निनक्षत्रमित्यपचायन्ति। गृहान् ह दाहुको भवति। प्रजापती रोहिण्यामग्निमसृजत। तं देवा रोहिण्यामादधत। ततो वै ते सर्वान्रोहानरोहन्। तद्रोहिण्यै रोहिणित्वम्। यो रोहिण्यामग्निमाधत्ते। ऋध्नोत्येव। सर्वान्रोहाँन्रोहति। देवा वै

भद्राः सन्तोऽग्निमाधिथ्सन्त॥७॥

तेषामनाहितोऽग्निरासीत्। अथैभ्यो वामं वस्वपाक्रामत्। ते पुनर्वस्वोरादधत। ततो वै तान् वामं वसूपावर्तत। यः पुराऽभद्रः सन्पापीयान्थ्स्यात्। स पुनर्वस्वोरग्निमादधीत। पुनरेवैनं वामं वसूपावर्तते। भद्रो भवति। यः कामयेत दानकामा मे प्रजाः स्युरिति। स पूर्वयोः फल्गुन्योरग्निमादधीत॥८॥

अर्यम्णो वा एतन्नक्षत्रम्। यत्पूर्वे फल्गुनी। अर्यमेति तमाहुर्यो ददाति। दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति। यः कामयेत भगी स्यामिति। स उत्तरयोः फल्गुन्योरग्निमादधीत। भगस्य वा एतन्नक्षत्रम्। यदुत्तरे फल्गुनी। भग्येव भवति। कालकञ्जा वै नामासुरा आसन्॥९॥

ते सुवर्गाय लोकायाग्निमचिन्वत। पुरुष इष्टकामुपादधात्-पुरुष इष्टकाम्। स इन्द्रो ब्राह्मणो ब्रुवाण इष्टकामुपाधत्त। एषा मे चित्रा नामेति। ते सुवर्गं लोकमा प्रारोहन्। स इन्द्र इष्टकामावृहत्। तेऽवाकीर्यन्त। येऽवाकीर्यन्त। त ऊर्णावभयोऽभवन्। द्वावुदपतताम्॥१०॥

तौ दिव्यौ श्वानावभवताम्। यो भ्रातृव्यवान्थ्स्यात्। स चित्रायामग्निमादधीत। अवकीर्येव भ्रातृव्यान्। ओजो बलमिन्द्रियं वीर्यमात्मन्धत्ते। वसन्तो ब्राह्मणोऽग्निमादधीत।

व॒स॒न्तो वै ब्रा॑ह्म॒णस्य॒र्तुः। स्व ए॒वैन॑मृ॒तावा॒धाय॑। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒सी भ॑वति। मुखं॒ वा ए॒तदृ॑तू॒नाम्॥११॥

यद्व॑स॒न्तः। यो व॒सन्ता॒ऽग्निमा॑ध॒त्ते। मुख्य॑ ए॒व भ॑वति। अथो॒ योनि॑मन्तमे॒वैनं॒ प्रजा॑त॒माध॑त्ते। ग्री॒ष्मे रा॑ज॒न्य॑ आद॑धीत। ग्री॒ष्मो वै रा॑ज॒न्य॑स्य॒र्तुः। स्व ए॒वैन॑मृ॒तावा॒धाय॑। इ॒न्द्रि॒या॒वी भ॑वति। श॒रदि॒ वैश्य॒ आद॑धीत। श॒रद्वै वैश्य॑स्य॒र्तुः॥१२॥

स्व ए॒वैन॑मृ॒तावा॒धाय॑। प॒शु॒मान्भ॑वति। न पूर्व॑योः फल्गु॑न्योर॒ग्निमाद॑धीत। ए॒षा वै ज॑घ॒न्या॑ रात्रिः॑ संवथ्स॒रस्य॑। यत्पूर्वे॒ फल्गु॑नी। पृ॒ष्टि॒त ए॒व स॑ंवथ्स॒रस्या॒ग्निमा॒धाय॑। पापी॑यान्भवति। उत्त॑रयो॒रा द॑धीत। ए॒षा वै प्र॑थ॒मा रात्रिः॑ संवथ्स॒रस्य॑। यदुत्त॑रे॒ फल्गु॑नी। मु॒ख॒त ए॒व स॑ंवथ्स॒रस्या॒ग्निमा॒धाय॑। वसी॑यान्भवति। अथो॒ खलु॑। य॒दैवैनं॑ य॒ज्ञ उ॑प॒नमे॑त्। अथाद॑धीत। सैवास्यर्द्धिः॑॥१३॥

खल्वा॑धिथ्सन्त॒ फल्गु॑न्योर॒ग्निमाद॑धीतासन्नपततामृतू॒नां वैश्य॑स्य॒र्तुरुत्त॑रे॒ फल्गु॑नी॒ षड्व॑॥——[२]

उद्ध॑न्ति। यदे॒वास्या॑ अमे॒ध्यम्। तदप॑हन्ति। अ॒पोऽवो॑क्षति॒ शान्त्यै॑। सिक॑ता॒ निव॑पति। ए॒तद्वा अ॒ग्नेर्वै॑श्वान॒रस्य॑ रू॒पम्। रू॒पेणै॒व वै॑श्वान॒रमव॑रुन्धे। ऊषां॒ निव॑पति। पुष्टि॒र्वा ए॒षा प्र॒जन॑नम्। यदूषाः॑॥१४॥

पुष्प्या॑मे॒व प्र॒जन॑ने॒ऽग्निमाध॑त्ते। अथो॑ सं॒ज्ञान॑ ए॒व। सं॒ज्ञान॒ꣳ ह्येत॑त्प॑शू॒नाम्। यदूषाः॑। द्यावा॑पृथि॒वी स॒हास्ता॑म्। ते वि॑य॒ती

अब्रूताम्। अस्त्वेव नौ सह यज्ञियमिति। यदमुष्या यज्ञियमासीत्। तदस्यामदधात्। त ऊषा अभवन्॥१५॥

यदस्या यज्ञियमासीत्। तदमुष्यामदधात्। तददश्चन्द्रमसि कृष्णम्। ऊषान्निवपन्नदो ध्यायेत्। द्यावापृथिव्योरेव यज्ञियेऽग्निमाधत्ते। अग्निर्देवेभ्यो निलायत। आखू रूपं कृत्वा। स पृथिवीं प्राविशत्। स ऊतीः कुर्वाणः पृथिवीमनु समचरत्। तदाखुकरीषमभवत्॥१६॥

यदाखुकरीषꣳ सम्भारो भवति। यदेवास्य तत्र न्यक्तम्। तदेवावरुन्धे। ऊर्जं वा एतꣳ रसं पृथिव्या उपदीका उद्दिहन्ति। यद्वल्मीकम्। यद्वल्मीकवपा सम्भारो भवति। ऊर्जमेव रसं पृथिव्या अवरुन्धे। अथो श्रोत्रमेव। श्रोत्रꣳ ह्येतत्पृथिव्याः। यद्वल्मीकः॥१७॥

अबधिरो भवति। य एवं वेद। प्रजापतिः प्रजा असृजत। तासामन्नमुपाक्षीयत। ताभ्यः सूदमुपप्राभिनत्। ततो वै तासामन्नं नाक्षीयत। यस्य सूदः सम्भारो भवति। नास्य गृहेऽन्नं क्षीयते। आपो वा इदमग्रे सलिलमासीत्। तेन प्रजापतिरश्राम्यत्॥१८॥

कथमिदꣳ स्यादिति। सोऽपश्यत्पुष्करपर्णं तिष्ठत्। सोऽमन्यत। अस्ति वै तत्। यस्मिन्निदमधि तिष्ठतीति। स वराहो रूपं कृत्वोप न्यमज्जत्। स पृथिवीमध आर्च्छत्। तस्या

उप॒हत्योद॑मज्जत्। तत्पु॑ष्करप॒र्णेऽप्रथयत्। यदप्र॑थयत्॥१९॥

तत्पृ॑थि॒व्यै पृ॑थिवि॒त्वम्। अभू॒द्वा इ॒दमिति॑। तद्भू॒म्यै भूमि॒त्वम्। तां दिशोऽनु॒ वातः॒ सम॑वहत्। ताꣳ शर्क॑राभिरदृꣳहत्। शं वै नो॑ऽभू॒दिति॑। तच्छर्क॑राणाꣳ शर्कर॒त्वम्। यद्ध॑रा॒हवि॑हतꣳ सम्भा॒रो भव॑ति। अ॒स्यामे॒वा-छं॑म्बट्कार म॒ग्निमाध॑त्ते। शर्क॑रा भवन्ति॒ धृत्यै॑॥२०॥

अथो॑ श॒न्त्वाय॑। सरे॑ता अ॒ग्निरा॒धेय॒ इत्या॑हुः। आपो॒ वरु॑णस्य॒ पत्न॑य आसन्। ता अ॒ग्निर॒भ्य॑ध्यायत्। ताः सम॑भवत्। तस्य॒ रेतः॒ परा॑ऽपतत्। तद्धिर॑ण्यमभवत्। यद्धिर॑ण्यमु॒पास्य॑ति। सरे॑तसमे॒वाग्निमाध॑त्ते। पुरु॑ष॒ इन्वै स्वाद्रेत॑सो बीभथ्सत॒ इत्या॑हुः॥२१॥

उ॒त्त॒र॒त उपा॑स्य॒त्यबी॑भथ्सायै। अति॒ प्रय॑च्छति। आर्ति॑मे॒वाति॒ प्रय॑च्छति। अ॒ग्निर्दे॒वेभ्यो॒ निला॑यत। अश्वो॑ रू॒पं कृ॒त्वा। सोऽश्व॒त्थे स॑वथ्स॒रम॑तिष्ठत्। तद॑श्व॒त्थस्याश्व॑त्थ॒त्वम्। यदाश्व॑त्थः सम्भा॒रो भव॑ति। यदे॒वास्य॒ तत्र॒ न्य॑क्तम्। तदे॒वाव॑रुन्धे॥२२॥

दे॒वा वा ऊर्ज॒ं व्य॑भजन्त। तत॑ उदु॒म्बर॒ उद॑तिष्ठत्। ऊर्ग्वा उ॑दु॒म्बरः॑। यदौदु॑म्बरः सम्भा॒रो भव॑ति। ऊर्ज॑मे॒वाव॑रुन्धे। तृ॒तीय॑स्यामि॒तो दि॒वि सोम॑ आसीत्। तं गा॑य॒त्र्याऽह॑रत्। तस्य॑ प॒र्णम॑च्छिद्यत। तत्प॒र्णोऽभवत्। तत्प॒र्णस्य॑ पर्ण॒त्वम्॥२३॥

यस्य॑ पर्ण॒मयः॑ सम्भा॒रो भव॑ति। सो॒म॒पी॒थमे॒वाव॑रुन्धे। दे॒वा वै ब्रह्म॑न्नवदन्त। तत्प॒र्ण उपा॑शृणोत्। सु॒श्रवा॒ वै नाम॑। यत्प॑र्ण॒मयः॑ सम्भा॒रो भव॑ति। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒समे॒वाव॑ रुन्धे। प्र॒जाप॑तिर॒ग्निम॑सृजत। सो॑ऽबिभे॒त्प्र मा॑ धक्ष्य॒तीति॑। तꣳ श॒म्या॑ऽशमयत्॥२४॥

तच्छ॒म्यै शमि॒त्वम्। यच्छ॑मी॒मयः॑ सम्भा॒रो भव॑ति। शान्त्या॒ अप्र॑दाहाय। अ॒ग्नेः सृ॒ष्टस्य॑ य॒तः। विक॑ङ्कतं॒ भा आ॑र्च्छत्। यद्वैक॑ङ्कतः सम्भा॒रो भव॑ति। भा ए॒वाव॑ रुन्धे। सह॑दयो॒-ऽग्निरा॒धेय॒ इत्या॑हुः। म॒रुतो॒ऽद्भिर॒ग्निम॑तमयन्। तस्य॑ ता॒न्तस्य॒ हृद॑य॒माच्छि॑न्दन्। साऽशनि॑रभवत्। यद॒शनि॑हतस्य वृ॒क्षस्य॑ सम्भा॒रो भव॑ति। सह॑दयमे॒वाग्निमा ध॑त्ते॥२५॥

ऊषा॑ अभवन्नभवद्वल्मीकौ॑ऽश्राम्य॒दप्र॑थय॒द्धृत्यै॑ बीभथ्सत॒ इत्या॑हू रुन्धे पर्ण॒त्वम॑शमयदच्छिन्द॒ꣳस्त्रीणि॑ च॥[३]

द्वा॒द॒शसु॑ विक्रा॒मेष्व॒ग्निमा द॑धीत। द्वाद॑श॒ मासाः॑ संवथ्स॒रः। स॒व॒थ्स॒रादे॒वैन॑मव॒रुद्ध्या ध॑त्ते। यद्वा॑द॒शसु॑ विक्रा॒मेष्वा॒ दधी॑त। परि॑मित॒मव॑ रुन्धीत। चक्षु॑र्निमित॒ आद॑धीत। इय॒द्वाद॑श विक्रा॒मा(३) इति॑। परि॑मितं चै॒वाप॑रिमितं॒ चाव॑ रुन्धे। अनृ॑तं॒ वै वा॒चा व॑दति। अनृ॑तं॒ मन॑सा ध्यायति॥२६॥

चक्षु॒र्वै स॒त्यम्। अद्रा(३)गित्या॑ह। अद॑र्श॒मिति॑। तथ्स॒त्यम्। यश्चक्षु॑र्निमिते॒ऽग्निमा॑ध॒त्ते। स॒त्य ए॒वैन॒मा ध॑त्ते। तस्मा॒दाहि॑ताग्नि॒र्नानृ॑तं वदेत्। नास्य॑ ब्राह्म॒णोऽना॑श्वान्गृ॒हे

वसेत्। सत्ये ह्यस्याग्निराहितः। आग्नेयी वै रात्रिः॥२७॥

आग्नेयाः पशवः। ऐन्द्रमहः। नक्तं गार्हपत्यमा दधाति। पशूनेवाव रुन्धे। दिवाऽऽहवनीयम्। इन्द्रियमेवाव रुन्धे। अर्धोदिते सूर्य आहवनीयमा दधाति। एतस्मिन्वै लोके प्रजापतिः प्रजा असृजत। प्रजा एव तद्यजमानः सृजते। अथो भूतं चैव भविष्यच्चाव रुन्धे॥२८॥

इडा वै मानवी यज्ञानूकाशिन्यासीत्। साऽशृणोत्। असुरा अग्निमादधत इति। तदगच्छत्। त आहवनीयमग्र आदधत। अथ गार्हपत्यम्। अथान्वाहार्यपचनम्। साऽब्रवीत्। प्रतीच्येषाꣳ श्रीरगात्। भद्रा भूत्वा परा भविष्यन्तीति॥२९॥

यस्यैवमग्निराधीयते। प्रतीच्यस्य श्रीरेति। भद्रो भूत्वा पराभवति। साऽशृणोत्। देवा अग्निमादधत इति। तदगच्छत्। तेऽन्वाहार्यपचनमग्र आदधत। अथ गार्हपत्यम्। अथाऽऽहवनीयम्। साऽब्रवीत्॥३०॥

प्राच्येषाꣳ श्रीरगात्। भद्रा भूत्वा सुवर्गं लोकमेष्यन्ति। प्रजां तु न वेत्स्यन्त इति। यस्यैवमग्निराधीयते। प्राच्यस्य श्रीरेति। भद्रो भूत्वा सुवर्गं लोकमेति। प्रजां तु न विन्दते। साऽब्रवीदिडा मनुम्। तथा वा अहं तवाग्निमाधास्यामि। यथा प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जनिष्यसे॥३१॥

प्रत्यस्मिँल्लोके स्थास्यसि। अभि सुवर्गं लोकं जेष्यसीति।

गार्हपत्यमग्र आदधात्। गार्हपत्यं वा अनु प्रजाः पशवः प्रजायन्ते। गार्हपत्येनैवास्मै प्रजां पशून्प्राजनयत्। अथान्वाहार्यपचनम्। तिर्यङ्ङिव वा अयं लोकः। अस्मिन्नेव तेन लोके प्रत्यतिष्ठत्। अथाऽऽहवनीयम्। तेनैव सुवर्गं लोकमभ्यजयत्॥३२॥

यस्यैवमग्निराधीयते। प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते। प्रत्यस्मिँल्लोके तिष्ठति। अभि सुवर्गं लोकं जयति। यस्य वा अयथादेवतमग्निराधीयते। आ देवताभ्यो वृश्च्यते। पापीयान्भवति। यस्य यथादेवतम्। न देवताभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भवति॥३३॥

भृगूणां त्वाऽङ्गिरसां व्रतपते व्रतेनादधामीति भृग्वङ्गिरसामादध्यात्। आदित्यानां त्वा देवानां व्रतपते व्रतेनादधामीत्यन्यासां ब्राह्मणीनां प्रजानाम्। वरुणस्य त्वा राज्ञो व्रतपते व्रतेनादधामीति राज्ञः। इन्द्रस्य त्वेन्द्रियेण व्रतपते व्रतेनादधामीति राजन्यस्य। मनोस्त्वा ग्रामण्यो व्रतपते व्रतेनादधामीति वैश्यस्य। ऋभूणां त्वा देवानां व्रतपते व्रतेनादधामीति रथकारस्य। यथादेवतमग्निराधीयते। न देवताभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भवति॥३४॥

ध्यायति वै रात्रिश्चावरुन्धे भविष्यन्तीत्यब्रवीज्जनिष्यसेऽजयद्वसीयान्भवति नव च॥——[४]

प्रजापतिर्वाचः सत्यमपश्यत्। तेनाग्निमाधत्त। तेन वै स आर्ध्नोत्। भूर्भुवः सुवरित्याह। एतद्वै वाचः सत्यम्। य

एतेनाग्निमाधत्ते। ऋध्नोत्येव। अथो सत्यप्राशूरेव भवति। अथो य एवं विद्वानभिचरति। स्तृणुत एवैनम्॥३५॥

भूरित्याह। प्रजा एव तद्यजमानः सृजते। भुव इत्याह। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। सुवरित्याह। सुवर्ग एव लोके प्रति तिष्ठति। त्रिभिरक्षरैर्गार्हपत्यमा दधाति। त्रय इमे लोकाः। एष्वेवैनं लोकेषु प्रतिष्ठितमाधत्ते। सर्वैः पञ्चभिराहवनीयम्॥३६॥

सुवर्गाय वा एष लोकायाधीयते। यदाहवनीयः। सुवर्ग एवास्मै लोके वाचः सत्यꣳ सर्वमाप्नोति। त्रिभिर्गार्हपत्यमा दधाति। पञ्चभिराहवनीयम्। अष्टौ सम्पद्यन्ते। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रोऽग्निः। यावानेवाग्निः। तमाधत्ते॥३७॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता अस्माथ्सृष्टाः पराचीरायन्। ताभ्यो ज्योतिरुदगृह्णात्। तं ज्योतिः पश्यन्तीः प्रजा अभि समावर्तन्त। उपरीवाग्निमुद्गृह्णीयादुद्धरन्। ज्योतिरेव पश्यन्तीः प्रजा यजमानमभि समावर्तन्ते। प्रजापतेरक्ष्यश्वयत्। तत्परा-ऽपतत्। तदश्वोऽभवत्। तदश्वस्याश्वत्वम्॥३८॥

एष वै प्रजापतिः। यदग्निः। प्राजापत्योऽश्वः। यदश्वं पुरस्तान्नयति। स्वमेव चक्षुः पश्यन्प्रजापतिरनूदेति। वज्री वा एषः। यदश्वः। यदश्वं पुरस्तान्नयति। जातानेव भ्रातृव्यान्प्रणुदते। पुनरा वर्तयति॥३९॥

ज॒नि॒ष्यमा॑णाने॒व प्रति॑नुदते। न्या॑हव॒नीयो॒ गार्ह॑पत्य-मकामयत। निगार्ह॑पत्य आहव॒नीयम्॑। तौ वि॒भाज॒ं नाश॑क्नोत्। सोऽश्व॑ः पूर्व॒वाड्भू॒त्वा। प्राञ्च॒ं पूर्व॒मुद॑वहत्। तत्पू॑र्व॒वाह॑ः पूर्ववा॒ट्त्वम्। यदश्व॑ं पु॒रस्ता॒न्नय॑ति। विभ॑क्ति-रे॒वैन॑यो॒ः सा। अथो॒ नाना॑वीर्यावि॒वैनौ॑ कुरुते॥४०॥

यदु॒पर्यु॑परि॒ शिरो॒ हरे॑त्। प्रा॒णान् विच्छि॑न्द्यात्। अ॒धो॑ऽध॒ः शिरो॑ हरति। प्रा॒णाना॑ं गोपी॒थाय॑। इय॒त्यग्रे॑ हरति। अथेय॒त्यथेय॑ति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒ष्वे॑वैन॑ं लो॒केषु॒ प्रति॑ष्ठित॒माध॑त्ते। प्र॒जाप॑तिर॒ग्निम॑सृजत। सो॑ऽबिभे॒त्प्र मा॑ धक्ष्य॒तीति॑॥४१॥

तस्य॑ त्रे॒धा म॑हि॒मान॒ं व्यौ॑हत्। शान्त्या॒ अप्र॑दाहाय। यत्रे॒धाऽग्निरा॑धी॒यते॑। म॒हि॒मान॑मे॒वास्य॒ तद्व्यू॑हति। शान्त्या॒ अप्र॑दाहाय। पुन॒रा व॑र्तयति। म॒हि॒मान॑मे॒वास्य॒ सन्द॑धाति। प॒शुर्वा ए॒षः। यदश्व॑ः। ए॒ष रु॒द्रः॥४२॥

यद॒ग्निः। यदश्व॑स्य प॒दे॑ऽग्निमा॑द॒ध्यात्। रु॒द्राय॑ प॒शूनपि॑दध्यात्। अ॒प॒शुर्यज॑मानः स्यात्। यन्नाक्र॒मये॑त्। अन॑वरुद्धा अस्य प॒शव॑ः स्युः। पा॒र्श्व॒त आक्र॑मयेत्। यथाऽऽहि॑तस्या॒ग्नेरङ्गा॑रा अभ्यव॒वर्त॑रन्। अव॑रुद्धा अस्य प॒शवो॒ भव॑न्ति। न रु॒द्रायापि॑दधाति॥४३॥

त्रीणि॑ ह॒वीꣳषि॒ निर्व॑पति। वि॒राज॑ ए॒व विक्रा॑न्तं

यज॑मा॒नोऽनु॒ विक्र॑मते। अ॒ग्नये॒ पव॑मानाय। अ॒ग्नये॑ पाव॒काय॑। अ॒ग्नये॒ शुच॑ये। यद॒ग्नये॒ पव॑मानाय नि॒र्वप॑ति। पु॒नात्ये॒वैनम्॑। यद॒ग्नये॑ पाव॒काय॑। पू॒त ए॒वास्मि॑न्न॒न्नाद्यं॑ दधाति। यद॒ग्नये॒ शुच॑ये। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒समे॒वास्मि॑न्नु॒परि॑ष्टाद्दधाति॥४४॥

ए॒न॒मा॒हु॒व॒नीयं॑ धत्तेऽश्व॒त्वं व॑र्तयति कुरुत॒ इति॑ रु॒द्रो द॑धाति॒ यद॒ग्नये॒ शुच॑य॒ एकं॑ च॥—[५]

दे॒वा॒सु॒राः संय॑त्ता आसन्। ते दे॒वा वि॑ज॒यमु॑प॒यन्तः॑। अ॒ग्नौ वा॒मं वसु॒ सं न्य॑दधत। इ॒दमु॑ नो भविष्यति। यदि॑ नो जे॒ष्यन्तीति॑। तद॒ग्निर्नोथ्सह॑मशक्नोत्। तत् त्रे॒धा विन्य॑दधात्। प॒शुषु॒ तृती॑यम्। अ॒प्सु तृती॑यम्। आ॒दि॒त्ये तृती॑यम्॥४५॥

तद्दे॒वा वि॒जित्य॑। पुन॒रवा॑रुरुथ्सन्त। तेँऽग्नये॒ पव॑मानाय पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपन्। प॒शवो॒ वा अ॒ग्निः पव॑मानः। यदे॒व प॒शुष्वासी॑त्। तत्तेनावा॑रुन्धत। तेँऽग्नये॑ पाव॒काय॑। आपो॒ वा अ॒ग्निः पा॑व॒कः। यदे॒वाप्स्वासी॑त्। तत्तेनावा॑रुन्धत॥४६॥

तेँऽग्नये॒ शुच॑ये। अ॒सौ वा आ॑दि॒त्योँऽग्निः शुचिः॑। यदे॒वादि॒त्य आसी॑त्। तत्तेनावा॑रुन्धत। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। त॒नुवो॒ वावैता अ॑ग्न्या॒धेय॑स्य। आ॒ग्ने॒यो वा अ॒ष्टाक॑पालोऽग्न्या॒धेय॒मिति॑। यत्तं नि॒र्वपे॑त्। नैतानि॑। यथा॒ऽऽत्मा स्यात्॥४७॥

नाङ्गा॑नि। ता॒दृगे॒व तत्। यदे॒तानि॑ नि॒र्वपे॑त्। न तम्। यथाऽङ्गा॑नि॒ स्युः। नाऽऽत्मा। ता॒दृगे॒व तत्। उ॒भया॑नि स॒ह नि॒रुप्या॑णि। य॒ज्ञस्य॑ सात्म॒त्वाय॑। उ॒भयं॒ वा ए॒तस्ये॑न्द्रि॒यं

वीर्यमाप्यते॥४८॥

यौऽग्निमाधत्ते। ऐन्द्राग्नमेकादशकपालमनु निर्वपेत्। आदित्यं चरुम्। इन्द्राग्नी वै देवानामयातयामानौ। ये एव देवते अयातयाम्नी। ताभ्यामेवास्मा इन्द्रियं वीर्यमव रुन्धे। आदित्यो भवति। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठति। धेन्वै वा एतद्रेतः॥४९॥

यदाज्यम्। अनडुहस्तण्डुलाः। मिथुनमेवावरुन्धे। घृते भवति। यज्ञस्यालूक्षान्तत्वाय। चत्वार आर्षेयाः प्राश्नन्ति। दिशामेव ज्योतिषि जुहोति। पशवो वा एतानि हवीꣳषि। एष रुद्रः। यदग्निः॥५०॥

यथ्सद्य एतानि हवीꣳषि निर्वपेत्। रुद्राय पशूनपि दध्यात्। अपशुर्यजमानः स्यात्। यन्नानुनिर्वपेत्। अनवरुद्धा अस्य पशवः स्युः। द्वादशसु रात्रीष्वनु निर्वपेत्। संवथ्सरप्रतिमा वै द्वादश रात्रयः। संवथ्सरेणैवास्मै रुद्रꣳ शमयित्वा। पशूनवरुन्धे। यदेकमेकमेतानि हवीꣳषि निर्वपेत्॥५१॥

यथा त्रीण्यावपनानि पूरयेत्। तादृक्तत्। न प्रजनन-मुच्छिꣳषेत्। एकं निरुप्य। उत्तरे समस्येत्। तृतीयमेवास्मै लोकमुच्छिꣳषति प्रजनाय। तं प्रजया पशुभिरनु प्रजायते। अथो यज्ञस्यैवैषाऽभिक्रान्तिः। रथचक्रं प्रवर्तयति।

मनुष्यरथेनैव देवरथं प्रत्यवरोहति॥५२॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। होतव्यमग्निहोत्राँ(३) न होतव्या(३) मिति। यद्यजुषा जुहुयात्। अयथापूर्वमाहुती जुहुयात्। यन्न जुहुयात्। अग्निः परा भवेत्। तूष्णीमेव होतव्यम्। यथापूर्वमाहुती जुहोति। नाग्निः पराभवति। अग्नीधे ददाति॥५३॥

अग्निमुखानेवर्तून्प्रीणाति। उपबर्हणं ददाति। रूपाणामवरुद्ध्यै। अश्वं ब्रह्मणे। इन्द्रियमेवावरुन्धे। धेनुꣳ होत्रे। आशिष एवावरुन्धे। अनड्वाहमध्वर्यवे। वह्निर्वा अनड्वान्। वह्निरध्वर्युः॥५४॥

वह्निनैव वह्निं यज्ञस्यावरुन्धे। मिथुनौ गावौ ददाति। मिथुनस्यावरुद्ध्यै। वासो ददाति। सर्वदेवत्यं वै वासः। सर्वा एव देवताः प्रीणाति। आ द्वादशभ्यो ददाति। द्वादश मासाः संवथ्सरः। संवथ्सर एव प्रति तिष्ठति। कामम्मूर्ध्वं देयम्। अपरिमितस्यावरुद्ध्यै॥५५॥

आदित्ये तृतीयमफ्स्वासीत्तत्तेनावारुन्धत स्यादाप्यते रेतोऽग्निरेकमेकमेतानि हवीꣳषि निर्वपेत्प्रत्यवरोहति ददात्यध्वर्युर्देयमेक च॥ [६]

घर्मः शिरस्तदयमग्निः। सम्प्रियः पशुभिर्भुवत्। छर्दिस्तोकाय तनयाय यच्छ। वातः प्राणस्तदयमग्निः। सम्प्रियः पशुभिर्भुवत्। स्वदितं तोकाय तनयाय पितुं पच।

प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहि विद्वान्। अग्नेरग्ने पुरो अग्निर्भवेह। विश्वा आशा दीद्यानो विभाहि। ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे॥५६॥

अर्कश्चक्षुस्तदसौ सूर्यस्तदयमग्निः। सम्प्रियः पशुभिर्भुवत्। यत्ते शुक्र शुक्रं वर्चः शुक्रा तनूः। शुक्रं ज्योतिरजस्रम्। तेन मे दीदिहि तेन त्वाऽऽदधे। अग्निनाऽग्ने ब्रह्मणा। आनशे व्यानशे सर्वमायुर्व्यानशे। ये ते अग्ने शिवे तनुवौ। विराट्च स्वराट्च। ते माविशतां ते मा जिन्वताम्॥५७॥

ये ते अग्ने शिवे तनुवौ। सम्राट्चाभिभूश्च। ते माविशतां ते मा जिन्वताम्। ये ते अग्ने शिवे तनुवौ। विभूश्च परिभूश्च। ते मा विशतां ते मा जिन्वताम्। ये ते अग्ने शिवे तनुवौ। प्रभ्वी च प्रभूतिश्च। ते मा विशतां ते मा जिन्वताम्। यास्ते अग्ने शिवास्तनुवः। ताभिस्त्वाऽऽदधे। यास्ते अग्ने घोरास्तनुवः। ताभिरमुं गच्छ॥५८॥

चतुष्पदे जिन्वतां तनुवस्त्रीणि च॥ [७]

इमे वा एते लोका अग्नयः। ते यदव्यावृत्ता आधीयेरन्। शोचयेयुर्यजमानम्। घर्मः शिर इति गार्हपत्यमा दधाति। वातः प्राण इत्यन्वाहार्यपचनम्। अर्कश्चक्षुरित्याहवनीयम्। तेनैवैनान्व्यावर्तयति। तथा न शोचयन्ति यजमानम्। रथन्तरमभिगायते गार्हपत्य आधीयमाने। राथन्तरो वा

अयं लोकः॥५९॥

अस्मिन्नेवैनं लोके प्रतिष्ठितमा धत्ते। वामदेव्यमभिगायत उद्ध्रियमाणे। अन्तरिक्षं वै वामदेव्यम्। अन्तरिक्ष एवैनं प्रतिष्ठितमाधत्ते। अथो शान्तिर्वै वामदेव्यम्। शान्तमेवैनं पशव्यमुद्धरते। बृहदभिगायत आहवनीय आधीयमाने। बार्हतो वा असौ लोकः। अमुष्मिन्नेवैनं लोके प्रतिष्ठितमाधत्ते। प्रजापतिरग्निमसृजत॥६०॥

सोऽश्वोऽवारो भूत्वा परा डेत्। तं वारवन्तीयेनावारयत। तद्वारवन्तीयस्य वारवन्तीयत्वम्। श्यैतेन श्येती अकुरुत। तच्छ्यैतस्य श्यैतत्वम्। यद्वारवन्तीयमभि गायते। वारयित्वैवैनं प्रतिष्ठितमा धत्ते। श्यैतेन श्येती कुरुते। घर्मः शिर इति गार्हपत्यमादधाति। सशीर्षाणमेवैनमा धत्ते॥६१॥

उपैनमुत्तरो यज्ञो नमति। रुद्रो वा एषः। यदग्निः। स आधीयमान ईश्वरो यजमानस्य पशून् हिꣳसितोः। सम्प्रियः पशुभिर्भुवदित्याह। पशुभिरेवैनꣳ सम्प्रियं करोति। पशूनामहिꣳसायै। छर्दिस्तोकाय तनयाय यच्छेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। वातः प्राण इत्यन्वाहार्यपचनम्॥६२॥

सप्राणमेवैनमा धत्ते। स्वदितं तोकाय तनयाय पितुं पचेत्याह। अन्नमेवास्मै स्वदयति। प्राचीमनु

प्रदिशं प्रेहि विद्वानित्याह। विभक्तिरेवैनयोः सा। अथो नानावीर्यावेवैनौ कुरुते। ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पद इत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। अर्कश्चक्षुरित्याहवनीयम्। अर्को वै देवानामन्नम्॥६३॥

अन्नमेवाव रुन्धे। तेन मे दीदिहीत्याह। समिन्ध एवैनम्। आनशे व्यानश इति त्रिरुदङ्गयति। त्रय इमे लोकाः। एष्वेवैनं लोकेषु प्रतिष्ठितमा धत्ते। तत्तथा न कार्यम्। वीङ्गितमप्रतिष्ठितमा दधीत। उद्धृत्यैवाधायाभिमन्त्रियः। अवीङ्गितमेवैनं प्रतिष्ठितमाधत्ते। विराट्च स्वराट्च यास्ते अग्ने शिवास्तनुवस्ताभिस्त्वाऽऽदध इत्याह। एता वा अग्नेः शिवास्तनुवः। ताभिरेवैनꣳ समर्धयति। यास्ते अग्ने घोरास्तनुवस्ताभिरमुं गच्छेति ब्रूयाद्यं द्विष्यात्। ताभिरेवैनं पराभावयति॥६४॥

लोकौऽसृजतैनमाधत्तेऽन्वाहार्यपचनं देवानामन्नमेनं प्रतिष्ठितमाधत्ते पञ्च च॥ [८]

शमीगर्भादग्निं मन्थति। एषा वा अग्नेर्यज्ञिया तनूः। तामेवास्मै जनयति। अदितिः पुत्रकामा। साध्येभ्यो देवेभ्यो ब्रह्मौदनमपचत्। तस्या उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त। तस्यै धाता चार्यमा चाजायेताम्। सा द्वितीयमपचत्॥६५॥

तस्या उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त। तस्यै मित्रश्च वरुणश्चाजायेताम्। सा तृतीयमपचत्। तस्या

उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त। तस्या अꣳशश्च भगश्चाजायेताम्। सा चतुर्थमपचत्॥६६॥

तस्यां उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त। तस्या इन्द्रश्च विवस्वाꣳश्चाजायेताम्। ब्रह्मौदनं पचति। रेत एव तद्दधाति। प्राश्नन्ति ब्राह्मणा ओदनम्। यदाज्यमुच्छिष्यते। तेन समिधोऽभ्यज्या दधाति। उच्छेषणाद्वा अदितीं रेतोऽधत्त॥६७॥

उच्छेषणादेव तद्रेतो धत्ते। अस्थि वा एतत्। यथ्समिधः। एतद्रेतः। यदाज्यम्। यदाज्येन समिधोऽभ्यज्यादधाति। अस्थ्येव तद्रेतसि दधाति। तिस्र आदधाति मिथुनत्वाय। इयतीर्भवन्ति। प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मिताः॥६८॥

इयतीर्भवन्ति। यज्ञपुरुषा सम्मिताः। इयतीर्भवन्ति। एतावद्वै पुरुषे वीर्यम्। वीर्यसम्मिताः। आर्द्रा भवन्ति। आर्द्रमिव हि रेतः सिच्यते। चित्रियस्याश्वत्थस्यादधाति। चित्रमेव भवति। घृतवतीभिरा दधाति॥६९॥

एतद्वा अग्नेः प्रियं धाम। यद्घृतम्। प्रियेणैवैनं धाम्ना समर्धयति। अथो तेजसा। गायत्रीभिर्ब्राह्मणस्यादध्यात्। गायत्रछन्दा वै ब्राह्मणः। स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वाय। त्रिष्टुग्भी राजन्यस्य। त्रिष्टुप्छन्दा वै राजन्यः। स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वाय॥७०॥

जगतीभिर्वैश्यस्य। जगतीछन्दा वै वैश्यः। स्वस्य

छन्दसः प्रत्ययनस्त्वाय। तꣳ संवथ्सरं गोपायेत्। संवथ्सरꣳ हि रेतो हितं वर्धते। यद्येनꣳ संवथ्सरे नोपनमेत्। समिधः पुनरादध्यात्। रेत एव तद्धितं वर्धमानमेति। न माꣳसमश्नीयात्। न स्त्रियमुपेयात्॥७१॥

यन्माꣳसमश्नीयात्। यस्त्रियमुपेयात्। निर्वीर्यः स्यात्। नैनमग्निरुपनमेत्। श्व आधास्यमानो ब्रह्मौदनं पचति। आदित्या वा इत उत्तमाः सुवर्गं लोकमायन्। ते वा इतो यन्तं प्रतिनुदन्ते। एते खलु वावाऽऽदित्याः। यद्ब्राह्मणाः। तैरेव सन्त्वं गच्छति॥७२॥

नैनं प्रतिनुदन्ते। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। क्व सः। अग्निः कार्यः। योऽस्मै प्रजां पशून्प्रजनयतीति। शल्कैस्ताꣳरात्रिमग्निमिन्धीत। तस्मिन्नुपव्युषमरणी निष्टपेत्। यथर्षभाय वाशिता न्याविच्छायति। तादृगेव तत्। अपोदूह्य भस्माग्निं मन्थति॥७३॥

सैव साऽग्नेः सन्ततिः। तं मथित्वा प्राञ्चमुद्धरति। संवथ्सरमेव तद्रेतो हितं प्रजनयति। अनाहितस्तस्याग्निरित्याहुः। यः समिधोऽनाधायाग्निमाधत्त इति। ताः संवथ्सरे पुरस्तादादध्यात्। संवथ्सरादेवैनमवरुध्याधत्ते। यदि संवथ्सरेऽनादध्यात्। द्वादश्यां पुरस्तादादध्यात्। संवथ्सरप्रतिमा वै द्वादश रात्रयः। संवथ्सरमेवास्याहिता

भवन्ति। यदि द्वादशया नादध्यात्। त्र्यहे पुरस्तादादध्यात्। आहिता एवास्य भवन्ति॥ ७४॥

द्वितीयमपचच्चतुर्थमपचदर्दिती रेतोऽधत्त सम्मिता घृतवतीभिरादधाति राजन्यः स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वार्येयाद्गच्छति मन्थति रात्रयश्चत्वारि च॥ [९]

प्रजापतिः प्रजा असृजत। स रिरिचानोऽमन्यत। स तपोऽतप्यत। स आत्मन्वीर्यमपश्यत्। तदवर्धत। तदस्माथ्सहसोर्ध्वमसृज्यत। सा विराडभवत्। तां देवासुरा व्यगृह्णत। सोऽब्रवीत्प्रजापतिः। मम वा एषा॥ ७५॥

दोहा एव युष्माकमिति। सा ततः प्राच्युदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। अथर्व पितुं मे गोपायेति। सा द्वितीयमुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। नर्य प्रजां मे गोपायेति। सा तृतीयमुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। शꣳस्य पशून्मे गोपायेति॥ ७६॥

सा चतुर्थमुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। सप्रथ सभां मे गोपायेति। सा पञ्चममुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। अहे बुध्निय मन्त्रं मे गोपायेति। अग्नीन् वाव सा तान्व्यक्रमत। तान्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। अथो पङ्क्तिमेव। पङ्क्तिर्वा एषा ब्राह्मणे प्रविष्टा॥ ७७॥

तामात्मनोऽधि निर्मिमीते। यदग्निराधीयते। तस्मादेतावन्तोऽग्नय आधीयन्ते। पाङ्क्तं वा इदꣳ सर्वम्। पाङ्क्तेनैव पाङ्क्तꣳ

स्पृणोति। अथर्व पितुं मे गोपायेत्याह। अन्नमेवैतेन स्पृणोति। नर्य प्रजां मे गोपायेत्याह। प्रजामेवैतेन स्पृणोति। शꣳस्य पशून्मे गोपायेत्याह॥७८॥

पशूनेवैतेन स्पृणोति। सप्रथ सभां मे गोपायेत्याह। सभामेवैतेनेन्द्रियꣳ स्पृणोति। अहे बुध्निय मन्त्रं मे गोपायेत्याह। मन्त्रमेवैतेन श्रियꣳ स्पृणोति। यदन्वाहार्यपचनेऽन्वाहार्यं पचन्ति। तेन सोऽस्याभीष्टः प्रीतः। यद्गार्हपत्य आज्यमधिश्रयन्ति सम्पत्नीर्याजयन्ति। तेन सोऽस्याभीष्टः प्रीतः। यदाहवनीये जुह्वति॥७९॥

तेन सोऽस्याभीष्टः प्रीतः। यथ्सभायां विजयन्ते। तेन सोऽस्याभीष्टः प्रीतः। यदावसथेऽन्नꣳ हरन्ति। तेन सोऽस्याभीष्टः प्रीतः। तथाऽस्य सर्वे प्रीता अभीष्टा आधीयन्ते। प्रवसथमेष्यन्नेवमुपतिष्ठेतैकमेकम्। यथा ब्राह्मणाय गृहेवासिने परिदाय गृहानेति। तादृगेव तत्। पुनरागत्योपतिष्ठते। सा भागेयमेवैषां तत्। सा तत ऊर्ध्वारोहत्। सा रोहिण्यभवत्। तद्रोहिण्यै रोहिणित्वम्। रोहिण्यामग्निमादधीत। स्व एवैनं योनौ प्रतिष्ठितमाधत्ते। ऋध्नोत्येनेन॥८०॥

एषा पशून्मे गोपायेति प्रविष्टा पशून्मे गोपायेत्याह जुह्वति तिष्ठते सप्त च॥——[१०]

ब्रह्म सन्धत्तं कृत्तिकासूद्धन्ति द्वादशसु प्रजापतिर्वाचो देवासुरास्तदग्निर्नोद्धर्मः शिरं

इमे वै शमीगर्भात्प्रजापतिः स रिरिचानः स तपः स आत्मन्वीर्यं दशः॥१०॥

ब्रह्म सन्धत्तं तौ दिव्यावथौ शन्त्वाय प्राच्येषां यदुपर्युपरि यथ्सद्यः सोऽश्वोऽवारौ भूत्वा जगतीभिरशीतिः॥८०॥

ब्रह्म सन्धत्तमृध्नोत्येनेन॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः ॥

उ॒द्धन्यमा॑नम॒स्या अ॑मे॒ध्यम्। अप॑ पा॒प्मानं॒ यज॑मानस्य हन्तु। शि॒वा नः॑ सन्तु प्र॒दिश॒श्चत॑स्रः। शं नो॑ मा॒ता पृ॑थि॒वी तोक॑साता। शं नो॑ दे॒वीर॒भिष्ट॑ये। आपो॑ भवन्तु पी॒तये॑। शं योर॒भि स्र॑वन्तु नः। वै॒श्वा॒न॒रस्य॑ रू॒पम्। पृ॒थि॒व्यां प॑रि॒स्रसा॑। स्यो॒नमा वि॑शन्तु नः॥१॥

यदि॒दं दि॒वो यद॒दः पृ॑थि॒व्याः। स॒ञ्ज्ञा॒ने रोद॑सी सम्बभू॒वतुः॑। ऊषा॑न्कृ॒ष्णम॑वतु कृ॒ष्णमूषाः॑। इ॒होभयौ॑र्य॒ज्ञिय॒-माग॑मिष्ठाः। ऊ॒तीः कु॑र्वा॒णो यत्पृ॑थि॒वीमच॑रः। गु॒हा॒कार॑माखुरू॒पं प्र॒तीत्य॑। तत्ते॒ न्य॑क्तमि॒ह स॒म्भर॑न्तः। श॒तं जी॑वेम श॒रदः॒ सवी॑राः। ऊर्जं॑ पृथि॒व्या रस॑मा॒भर॑न्तः। श॒तं जी॑वेम श॒रदः॑ पुरू॒चीः॥२॥

व॒म्रीभि॒रनु॑वित्तं॒ गुहा॑सु। श्रोत्रं॑ त उ॒र्व्यब॑धिरा भवामः। प्र॒जाप॑तिसृष्टानां प्र॒जाना॑म्। क्षु॒धोऽप॑हत्यै सुवि॒तं नो॑ अस्तु। उप॒ प्रभि॑न्नमिष॒मूर्जं॑ प्र॒जाभ्यः॑। सूदं॑ गृ॒हेभ्यो॒ रस॒माभ॑रामि। यस्य॑ रू॒पं बिभ्र॑दि॒मामवि॑न्दत्। गुहा॒ प्रवि॑ष्टा॒ꣳ सरि॒रस्य॒ मध्ये॑। तस्ये॒दं विह॑तमा॒भर॑न्तः। अछ॑म्बट्कारम॒स्यां वि॑धेम॥३॥

यत्प॒र्यप॑श्यथ्सरि॒रस्य॒ मध्ये॑। उ॒र्वीमप॑श्यञ्जग॑तः प्रति॒ष्ठाम्। तत्पुष्क॑रस्या॒यत॑ना॒द्धि जा॒तम्। प॒र्णं पृ॑थि॒व्याः प्रथ॑नꣳ हरामि।

याभि॒रद॑ꣳह॒ज्जग॑तः प्रति॒ष्ठाम्। उ॒र्वीमि॒मां वि॑श्वज॒नस्य॑ भ॒र्त्रीम्। ता नः॑ शि॒वाः शर्क॑राः सन्तु॒ सर्वाः॑। अ॒ग्ने रेत॑श्च॒न्द्रꣳ हिर॑ण्यम्। अ॒द्भ्यः सम्भू॑तम॒मृतं॑ प्र॒जासु॑। तथ्स॒म्भर॑न्नुत्तर॒तो नि॒धाय॑॥४॥

अ॒ति॒प्र॒यच्छ॑ं दुरि॑तिं तरेयम्। अश्वो॑ रू॒पं कृ॒त्वा यद॑श्व॒त्थे-ऽति॑ष्ठः। स॒व॒थ्स॒रं दे॒वेभ्यो॑ नि॒लाय॑। तत्ते॒ न्य॑क्तमि॒ह स॒म्भर॑न्तः। श॒तं जी॑वेम श॒रदः॒ सवी॑राः। ऊ॒र्जः पृ॑थि॒व्या अध्युत्थि॑तोऽसि। वन॑स्पते श॒तव॑ल्शो॒ विरो॑ह। त्वया॑ व॒यमिष॒मूर्जं॒ मद॑न्तः। रा॒यस्पोषे॑ण॒ समि॒षा म॑देम। गा॒य॒त्रिया ह्रि॒यमा॑णस्य॒ यत्ते॑॥५॥

प॒र्णमप॑तत्तृ॒तीय॑स्यै दि॒वोऽधि॑। सो॑ऽयं प॒र्णः सो॑मप॒र्णाद्धि जा॒तः। ततो॑ हरामि सोमपी॒थस्याव॑रुद्ध्यै। दे॒वानां॑ ब्रह्मवा॒दं वद॑तां॒ यत्। उ॒पाशृ॑णोः सु॒श्रवा॒ वै श्रु॒तो॑ऽसि। ततो॒ मामावि॑शतु ब्रह्मवर्च॒सम्। तथ्स॒म्भर॒ꣳस्तदव॑रुन्धीय सा॒क्षात्। यया॑ ते सृ॒ष्टस्या॒ग्नेः। हे॒तिमश॑मयत्प्र॒जाप॑तिः। तामि॒मामप्र॑दाहाय॥६॥

श॒मीꣳ शान्त्यै॑ हराम्य॒हम्। यत्ते॑ सृ॒ष्टस्य॑ य॒तः। विक॑ङ्कतं॒ भा आ॑च्छ्ज्ञातवेदः। तया॑ भा॒सा सम्मि॑तः। उ॒रुं नो॑ लो॒कमनु॒ प्रभा॑हि। यत्ते॑ ता॒न्तस्य॒ हृद॑य॒माच्छि॑न्दञ्जातवेदः। म॒रुतो॒ऽद्भिस्त॑मयि॒त्वा। ए॒तत्ते॒ तद॑श॒नेः सम्भ॑रामि। सात्मा॑ अग्ने॒ सहृ॑दयो भवे॒ह। चित्रि॑यादश्व॒त्थाथ्सम्भृ॑ता बृह॒त्यः॑॥७॥

शरी॑रम॒भि सꣳस्कृ॑ताः स्थ। प्र॒जाप॑तिना यज्ञमु॒खेन॒ सम्मि॑ताः। ति॒स्रस्त्रि॒वृद्भि॑र्मिथु॒नाः प्रजा॑त्यै। अ॒श्व॒त्थाद्ध॑व्य-

वाहाद्धि जाताम्। अग्नेस्तनूं यज्ञियाꣳ सम्भरामि। शान्तयोनिꣳ शमीगर्भम्। अग्नये प्रजनयितवै। यो अश्वत्थः शमीगर्भः। आरुरोह त्वे सचा। तं ते हरामि ब्रह्मणा॥८॥

यज्ञियैः केतुभिः सह। यं त्वा समभरञ्जातवेदः। यथाशरीरं भूतेषु न्यक्तम्। स सम्भृतः सीद शिवः प्रजाभ्यः। उरुं नो लोकमनुनेषि विद्वान्। प्रवेधसे कवये मेध्याय। वचो वन्दारु वृषभाय वृष्णे। यतो भयमभयं तन्नो अस्तु। अव देवान् यजे हेड्यान्। समिधाऽग्निं दुवस्यत॥९॥

घृतैर्बोधयतातिथिम्। आऽस्मिन् हव्या जुहोतन। उप त्वाऽग्ने हविष्मतीः। घृताचीर्यन्तु हर्यत। जुषस्व समिधो मम। तं त्वा समिद्भिरङ्गिरः। घृतेन वर्धयामसि। बृहच्छोचा यविष्ठ्य। समिध्यमानः प्रथमो नु धर्मः। समक्तुभिरज्यते विश्ववारः॥१०॥

शोचिष्केशो घृतनिर्णिक्पावकः। सुयज्ञो अग्निर्यजथाय देवान्। घृतप्रतीको घृतयोनिरग्निः। घृतैः समिद्धो घृतमस्यान्नम्। घृतप्रुषस्त्वा सरितो वहन्ति। घृतं पिबन्थ्सुयजा यक्षि देवान्। आयुर्दा अग्ने हविषो जुषाणः। घृतप्रतीको घृतयोनिरेधि। घृतं पीत्वा मधु चारु गव्यम्। पितेव पुत्रमभिरक्षतादिमम्॥११॥

त्वामग्ने समिधानं यविष्ठ। देवा दूतं चक्रिरे हव्यवाहम्।

उरुञ्जयसं घृतयोनिमाहुतम्। त्वेषं चक्षुर्ददिरे चोदयन्वति। त्वामग्ने प्रदिव आहुतं घृतेन। सुम्नायवः सुषमिधा समीधिरे। स वावृधान ओषधीभिरुक्षितः। उरु ज्रयाꣳसि पार्थिवा वितिष्ठसे। घृतप्रतीकं व ऋतस्य धूर्षदम्। अग्निं मित्रं न समिधान ऋञ्जते॥१२॥

इन्धानो अक्रो विदथेषु दीद्यत्। शुक्रवर्णामुदु नो यꣳसते धियम्। प्रजा अग्ने संवासय। आशाश्च पशुभिः सह। राष्ट्राण्यस्मा आधेहि। यान्यासन्थ्सवितुः सवे। मही विश्पत्नी सदने ऋतस्य। अर्वाची एतं धरुणे रयीणाम्। अन्तर्वत्नी जन्यं जातवेदसम्। अध्वराणां जनयथः पुरोगाम्॥१३॥

आरोहतं दशतꣳ शक्वरीर्ममम। ऋतेनाग्न आयुषा वर्चसा सह। ज्योग्जीवन्त उत्तरामुत्तराꣳ समाम्। दर्शमहं पूर्णमासं यज्ञं यथा यजै। ऋत्वियवती स्थो अग्निरेतसौ। गर्भं दधाथां ते वामहं ददे। तथ्सत्यं यद्वीरं बिभृथः। वीरं जनयिष्यथः। ते मत्प्रातः प्रजनिष्येथे। ते मा प्रजाते प्रजनयिष्यथः॥१४॥

प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन सुवर्गे लोके। अनृताथ्सत्यमुपैमि। मानुषाद्दैव्यमुपैमि। दैवीं वाचं यच्छामि। शल्कैरग्निमिन्धानः। उभौ लोकौ संनेमहम्। उभयोर्लोकयोर् ऋध्वा। अति मृत्युं तराम्यहम्। जातवेदो भुवनस्य रेतः। इह सिञ्च तपसो यज्ञनिष्यते॥१५॥

अ॒ग्निम॑श्व॒त्थादधि॑ हव्य॒वाहम्॑। श॒मी॒ग॒र्भाज्ज॒नय॒न् यो म॑यो॒भूः। अ॒यं ते॒ योनि॑र्ऋ॒त्वियः॑। यतो॑ जा॒तो अरो॑चथाः। तं जा॒नन्न॑ग्न॒ आरो॑ह। अथा॑ नो वर्धया र॒यिम्। अपे॑त॒ वीत॒ वि च॑ सर्प॒तातः॑। येऽत्र॒ स्थ पु॑रा॒णा ये च॒ नूत॑नाः। अदा॑दि॒दं य॒मो॑ऽव॒सान॑ पृथि॒व्याः। अक्र॑न्नि॒मं पि॒तरो॑ लो॒कम॑स्मै॥१६॥

अ॒ग्नेर्भस्मा॑स्य॒ग्नेः पुरी॑षमसि। स॒ंज्ञान॑मसि काम॒धर॑णम्। मयि॑ ते काम॒धर॑णं भूयात्। संवः॑ सृजामि॒ हृद॑यानि। स॒ꣳसृष्टं॒ मनो॑ अस्तु वः। स॒ꣳसृ॑ष्टः प्रा॒णो अ॑स्तु वः। सं या वः॑ प्रि॒यास्त॒नुवः॑। सं प्रि॒या हृद॑यानि वः। आ॒त्मा वो॑ अस्तु॒ सम्प्रि॑यः। सम्प्रि॑यास्त॒नुवो॒ मम॑॥१७॥

कल्पे॑तां॒ द्यावा॑पृथि॒वी। कल्प॑न्ता॒माप॒ ओष॑धीः। कल्प॑न्ताम॒ग्नयः॒ पृथ॑क्। मम॒ ज्यैष्ठ्या॑य॒ सव्र॑ताः। ये॑ऽग्नयः॒ सम॑नसः। अ॒न्त॒रा द्यावा॑पृथि॒वी। वास॑न्तिकावृ॒तू अ॒भि कल्प॑मानाः। इन्द्र॑मिव दे॒वा अ॒भि सं वि॑शन्तु। दि॒वस्त्वा॑ वी॒र्ये॑ण। पृ॒थि॒व्यै म॑हि॒म्ना॥१८॥

अ॒न्तरि॑क्षस्य॒ पोषे॑ण। स॒र्वप॑शु॒माद॑धे। अजी॑जनन्न॒मृतं॒ मर्त्या॑सः। अ॒स्रे॒माणं॑ त॒रणिं॑ वी॒डुज॑म्भम्। दश॒ स्वसा॑रो अ॒ग्रुवः॑ समी॒चीः। पुमा॑ꣳसं जा॒तम॒भि स॒ꣳर॑भन्ताम्। प्र॒जाप॑तेस्त्वा प्रा॒णेनाभि॒ प्राणि॑मि। पू॒ष्णः पोषे॑ण॒ मह्यम्॑। दी॒र्घा॒यु॒त्वाय॑ श॒तशा॑रदाय। श॒तꣳ श॒रद्भ्य॒ आयु॑षे॒ वर्च॑से॥१९॥

जीवात्वै पुण्याय। अहं त्वदस्मि मदसि त्वमेतत्। ममासि योनिस्तव योनिरस्मि। ममैव सन्वहं हव्यान्यग्ने। पुत्रः पित्रे लोककृज्जातवेदः। प्राणे त्वाऽमृतमादधामि। अन्नादमन्नाद्याय। गोप्तारं गुप्त्यै। सुगार्हपत्यो विदहन्नरातीः। उषसः श्रेयसीः श्रेयसीर्दधत्॥२०॥

अग्ने सपत्नाꣳ अप बाधमानः। रायस्पोषमिषमूर्जमस्मासु धेहि। इमा उ मामुपतिष्ठन्तु रायः। आभिः प्रजाभिरिह संवसेय। इहो इडा तिष्ठतु विश्वरूपी। मध्ये वसोर्दीदिहि जातवेदः। ओजसे बलाय त्वोद्यच्छे। वृषणे शुष्मायायुषे वर्चसे। सपत्नतूरसि वृत्रतूः। यस्ते देवेषु महिमा सुवर्गः॥२१॥

यस्त आत्मा पशुषु प्रविष्टः। पुष्टिर्या ते मनुष्येषु पप्रथे। तया नो अग्ने जुषमाण एहि। दिवः पृथिव्याः पर्यन्तरिक्षात्। वाताᳬत्पशुभ्यो अध्योषधीभ्यः। यत्र यत्र जातवेदः सम्बभूथ। ततो नो अग्ने जुषमाण एहि। प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहि विद्वान्। अग्नेरग्ने पुरो अग्निर्भवेह। विश्वा आशा दीद्यानो वि भाहि॥२२॥

ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे। अन्वग्निरुषसामग्रमख्यत्। अन्वहानि प्रथमो जातवेदाः। अनु सूर्यस्य पुरुत्रा च रश्मीन्। अनु द्यावापृथिवी आततान। विक्रमस्व महाꣳ असि। वेदिषन्मानुषेभ्यः। त्रिषु लोकेषु जागृहि। यदिदं

दि॒वो यद॒दः पृ॑थि॒व्याः। सं॒वि॒दा॒ने रोद॑सी सं बभूव॒तुः॑॥२३॥

तयोः॑ पृ॒ष्ठे सी॑दतु जा॒तवे॑दाः। श॒म्भूः प्र॒जाभ्य॑स्त॒नुवे॑ स्योनः। प्रा॒णं त्वा॒ऽमृत॒ आ द॑धामि। अ॒न्ना॒दम॒न्नाद्या॑य। गो॒प्तारं॒ गुप्त्यै॑। यत्ते॑ शुक्र शु॒क्रं वर्चः॑ शु॒क्रा त॒नूः। शु॒क्रं ज्योति॒रज॑स्रम्। तेन॑ मे दीदिहि॒ तेन॒ त्वाऽऽद॑धे। अ॒ग्निना॑ऽग्ने॒ ब्रह्म॑णा। आ॒न॒शे व्या॑नशे॒ सर्व॒मायु॒र्व्या॑नशे॥२४॥

नर्य॑ प्र॒जां मे॑ गोपाय। अ॒मृ॒त॒त्वाय॑ जी॒वसे॑। जा॒तां ज॑नि॒ष्यमा॑णां च। अ॒मृते॑ स॒त्ये प्रति॑ष्ठिताम्। अथ॑र्व पि॒तुं मे॑ गोपाय। रस॒मन्न॑मि॒हायु॑षे। अद॑ब्धा॒योऽशी॑ततनो। अवि॑षन्नः पि॒तुं कृ॑णु। शꣳस्य॑ प॒शून्मे॑ गोपाय। द्वि॒पादो॒ ये चतु॑ष्पदः॥२५॥

अ॒ष्टाश॑फाश्च॒ य इ॒हाग्ने॑। ये चैक॑शफा आशु॒गाः। सप्र॑थ स॒भां मे॑ गोपाय। ये च॒ सभ्याः॑ सभा॒सदः॑। तानि॑न्द्रि॒याव॑तः कुरु। सर्व॒मायु॒रुपा॑सताम्। अहे॑ बुध्निय॒ मन्त्रं॑ मे गोपाय। यमृष॑यस्त्रैवि॒दा वि॒दुः। ऋचः॒ सामा॑नि॒ यजूꣳ॑षि। सा हि श्रीर॒मृता॑ स॒ताम्॥२६॥

चतु॑ः शिखण्डा युव॒तिः सु॒पेशाः॑। घृ॒तप्र॑तीका॒ भुव॑नस्य॒ मध्ये॑। म॒र्मृ॒ज्यमा॑ना मह॒ते सौभ॑गाय। मह्यं॑ धुक्ष्व॒ यज॑मानाय॒ कामान्॑। इ॒हैव सन्तत्र॑ स॒तो वो॑ अग्नयः। प्रा॒णेन॑ वा॒चा मन॑सा बिभर्मि। ति॒रो मा॒ सन्त॒मायु॒र्मा प्रहा॑सीत्। ज्योति॑षा

वो वैश्वानरेणोपतिष्ठे। पञ्चधाऽग्नीन्व्यक्रामत्। विराट्थ्सृष्टा प्रजापतेः। ऊर्ध्वाऽऽरोहद्रोहिणी। योनिरग्नेः प्रतिष्ठितिः॥२७॥

विशन्तु नः पुरूचीर्विधेम निधाय यत्तेऽप्रदाहाय बृहत्यौ ब्रह्मणा दुवस्यत विश्ववार इमममृञ्जते पुरोगां प्रजनयिष्यथो जनिष्यतेऽस्मै मम महिम्ना वर्चसे दधथ्सुवर्गो भाहि सम्बभूवतुरायुर्व्यानशे चतुष्पदः सतां प्रजापतेर्द्वे च॥ [१]

नवैतान्यहानि भवन्ति। नव वै सुवर्गा लोकाः। यदेतान्यहान्युपयन्ति। नवस्वेव तथ्सुवर्गेषु लोकेषु सत्रिणः प्रतितिष्ठन्तो यन्ति। अग्निष्टोमाः परः सामानः कार्या इत्याहुः। अग्निष्टोमसम्मितः सुवर्गो लोक इति। द्वादशाग्निष्टोमस्य स्तोत्राणि। द्वादश मासाः संवथ्सरः। तत्तन्न सूक्ष्यम्। उक्थ्या एव सप्तदशाः परः सामानः कार्याः॥२८॥

पशवो वा उक्थानि। पशूनामवरुद्ध्यै। विश्वजिदभिजितावग्निष्टोमौ। उक्थ्याः सप्तदशाः परः सामानः। ते सꣳस्तुता विराजमभि सम्पद्यन्ते। द्वे चर्चावतिरिच्येते। एकया गौरतिरिक्तः। एकयाऽऽयुरूनः। सुवर्गो वै लोको ज्योतिः। ऊर्ग्विराट्॥२९॥

सुवर्गमेव तेन लोकमभि जयन्ति। यत्परꣳ राथन्तरम्। तत्प्रथमेऽहन्कार्यम्। बृहद्द्वितीये। वैरूपं तृतीये। वैराजं चतुर्थे। शाक्करं पञ्चमे। रैवतꣳ षष्ठे। तदु पृष्ठेभ्यो नयन्ति। सन्तनय एते ग्रहा गृह्यन्ते॥३०॥

अतिग्राह्याः परः सामसु। इमानेवैतैर्लोकान्थ्सन्तन्वन्ति।

मि॒थु॒ना ए॒ते ग्रहा॑ गृह्यन्ते। अ॒ति॒ग्राह्याः॑ परः॑ सामसु। मि॒थु॒नमे॒व तैर्यज॑माना॒ अव॑रुन्धते। बृ॒हत्पृ॒ष्ठं भ॑वति। बृ॒हद्वै सु॑व॒र्गो लो॒कः। बृ॒ह॒तैव सु॑व॒र्गं लो॒कं य॑न्ति। त्र॒य॒स्त्रि॒ꣳशि नाम॒ साम॑। माध्य॑ दिने॒ पव॑माने भवति॥३१॥

त्रय॑स्त्रिꣳश॒द्वै दे॒वताः॑। दे॒वता॑ ए॒वाव॑रुन्धते। ये वा इ॒तः पराः॑ꣳ संवथ्स॒रमु॑प॒यन्ति॑। न हैनं॒ ते स्व॒स्ति सम॑श्नुवते। अथ॒ येऽमुतो॒ऽर्वाञ्च॑मुप॒यन्ति॑। ते हैनꣳ स्व॒स्ति सम॑श्नुवते। ए॒तद्वा अ॒मुतो॒ऽर्वाञ्च॒मुप॑यन्ति। यदे॒वम्। यो ह॒ खलु॒ वाव प्र॒जाप॑तिः। स उ॑वे॒वेन्द्रः॑। तदु॑ दे॒वेभ्यो॒ नय॑न्ति॥३२॥

का॒र्या वि॒राङ्गृ॑ह्यन्ते॒ पव॑माने भव॒तीन्द्र॒ एक॑ च॥ [२]

सन्ति॑ति॒र्वा ए॒ते ग्रहाः॑। यत्परः॑ सामानः। वि॒षू॒वान्दि॑वा-की॒र्त्यम्। यथा॒ शाला॑यै॒ पक्ष॑सी। ए॒वꣳ सं॑वथ्स॒रस्य॒ पक्ष॑सी। यदे॒तेन गृ॒ह्येरन्। विषू॑ची संवथ्स॒रस्य॒ पक्ष॑सी॒ व्यव॑स्रꣳसेयाताम्। आर्ति॒माच्छे॑युः। यदे॒ते गृ॒ह्यन्ते॑। यथा॒ शाला॑यै॒ पक्ष॑सी मध्य॒मं व॒ꣳशम॒भि स॑मा॒यच्छ॑ति॥३३॥

ए॒वꣳ सं॑वथ्स॒रस्य॒ पक्ष॑सी दिवाकी॒र्त्यम॒भि सं त॑न्वन्ति। नार्ति॒माच्छ॑न्ति। ए॒क॒वि॒ꣳशमह॑र्भवति। शु॒क्राग्रा॒ ग्रहा॑ गृह्यन्ते। प्रत्युत्त॑ब्ध्यै सय॒त्वाय॑। सौ॒र्य ए॒तदहः॑ प॒शुराल॑भ्यते। सौ॒र्यो-ऽतिग्रा॒ह्यो॑ गृह्यते। अह॑रे॒व रू॒पेण॒ सम॑र्धयन्ति। अथो॒ अह्न॑ ए॒वैष ब॒लिर्ह्रि॑यते। स॒प्तैतदह॑रतिग्रा॒ह्या॑ गृह्यन्ते॥३४॥

स॒प्त वै शी॑र्ष॒ण्याः॑ प्रा॒णाः। अ॒सावा॑दि॒त्यः शिरः॑ प्र॒जाना॑म्। शी॒र्ष॒न्नेव प्र॒जानां॑ प्रा॒णान्द॑धाति। तस्मा॑थ्स॒प्त शी॒र्ष॒न्प्रा॒णाः। इन्द्रो॑ वृ॒त्रꣳ ह॒त्वा। असु॑रान्परा॒भाव्य॑। स इ॒माँल्लो॒कान॒भ्य॑जयत्। तस्या॒सौ लो॒कोऽन॑भिजित आसीत्। तं वि॒श्वक॑र्मा भू॒त्वाऽभ्य॑जयत्। यद्वै॑श्वकर्म॒णो गृ॒ह्यते॑॥३५॥

सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्या॒भिजि॑त्यै। प्र वा ए॒ते॑ऽस्माल्लो॒काच्च्य॑वन्ते। ये वै॑श्वकर्म॒णं गृ॒ह्णते॑। आ॒दि॒त्यः श्वो गृ॑ह्यते। इ॒यं वा अदि॑तिः। अ॒स्याम॒ेव प्रति॑ तिष्ठन्ति। अ॒न्यो॑न्यो गृह्येते। विश्वा॑न्ये॒वान्येन॒ कर्मा॑णि कुर्वा॒णा य॑न्ति। अ॒स्याम॒न्येन॒ प्रति॑ तिष्ठन्ति। तावाऽप॑रा॒र्धाथ्स॑वथ्स॒रस्या॒न्यो॑न्यो गृह्येते। तावु॒भौ स॒ह म॑हाव्र॒ते गृ॑ह्येते। य॒ज्ञस्यै॒वान्तं॑ ग॒त्वा। उ॒भयो॑र्लो॒कयोः॒ प्रति॑ तिष्ठन्ति। अ॒र्क्य॑मु॒क्थं भ॑वति। अ॒न्नाद्य॒स्याव॑रुद्ध्यै॥३६॥

स॒मा॒यच्छ॑त्यतिग्रा॒ह्या॑ गृह्यन्ते गृ॒ह्यते॑ संवथ्स॒रस्या॒न्यो॑न्यो गृह्येते॒ पञ्च॑ च॥ [३]

ए॒क॒वि॒ꣳश ए॒ष भ॑वति। ए॒तेन॒ वै दे॒वा ए॑कवि॒ꣳशेन॑। आ॒दि॒त्यमि॒त उ॑त्त॒मꣳ सु॑व॒र्गं लो॒कमारो॑हयन्। स वा ए॒ष इ॒त ए॑कवि॒ꣳशः। तस्य॒ दशा॒वस्ता॒दहा॑नि। दश॑ प॒रस्ता॑त्। स वा ए॒ष वि॒राज्यु॑भ॒यतः॒ प्रति॑ष्ठितः। वि॒राजि॒ हि वा ए॒ष उ॑भ॒यतः॒ प्रति॑ष्ठितः। तस्मा॑दन्त॒रेमौ लो॒कौ यन्। सर्वे॑षु सुव॒र्गेषु॑ लो॒केष्व॑भि॒तप॑न्नेति॥३७॥

दे॒वा वा आ॑दि॒त्यस्य॑ सुव॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑। परा॑चो-

ऽतिपादादबिभयुः। तं छन्दोभिरदृꣳहं धृत्यै। देवा वा आदित्यस्य सुवर्गस्य लोकस्य। अवाचोऽवपादादबिभयुः। तं पञ्चभी रश्मिभिरुदवयन्। तस्मादेकविꣳशेऽहन्पञ्च दिवाकीर्त्यानि क्रियन्ते। रश्मयो वै दिवाकीर्त्यानि। ये गायत्रे। ते गायत्रीषूत्तरयोः पवमानयोः॥३८॥

महादिवाकीर्त्यꣳ होतुः पृष्ठम्। विकर्णं ब्रह्मसामम्। भासौऽग्निष्टोमः। अथैतानि पराणि। परैर्वै देवा आदित्यꣳ सुवर्गं लोकमपारयन्। यदपारयन्। तत्पराणां परत्वम्। पारयन्त्येनं पराणि। य एवं वेद। अथैतानि स्पराणि। स्परैर्वै देवा आदित्यꣳ सुवर्गं लोकमस्पारयन्। यदस्पारयन्। तथ्स्पराणाꣳ स्परत्वम्। स्पारयन्त्यैनꣳ स्पराणि। य एवं वेद॥३९॥

एति पवमानयोः स्पराणि पञ्च च॥ [४]

अप्रतिष्ठां वा एते गच्छन्ति। येषाꣳ संवथ्सरेऽनाप्तेऽर्थे। एकादशिन्याप्यते। वैष्णवं वामनमालभन्ते। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञमेवालभन्ते प्रतिष्ठित्यै। ऐन्द्राग्नमालभन्ते। इन्द्राग्नी वै देवानामयातयामानौ। ये एव देवते अयातयाम्नी। ते एवालभन्ते॥४०॥

वैश्वदेवमालभन्ते। देवता एवावरुन्धते। द्यावापृथिव्यां धेनुमालभन्ते। द्यावापृथिव्योरेव प्रति तिष्ठन्ति। वायव्यं वथ्समालभन्ते। वायुरेवैभ्यो यथाऽऽयतनाद्देवता अवरुन्धे।

आदित्यामविं वशामालभन्ते। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति। मैत्रावरुणीमालभन्ते॥४१॥

मित्रेणैव यज्ञस्य स्विष्टꣳ शमयन्ति। वरुणेन दुरिष्टम्। प्राजापत्यं तूपरं महाव्रत आलभन्ते। प्राजापत्योऽतिग्राह्यो गृह्यते। अहरेव रूपेण समर्धयन्ति। अथो अह्न एवैष बलिर्ह्रियते। आग्नेयमा लभन्ते प्रति प्रज्ञात्यै। अजपेत्वान् वा एते पूर्वैर्मासैरवं रुन्धते। यदेते गव्याः पशव आलभ्यन्ते। उभयेषां पशूनामवरुद्ध्यै॥४२॥

यदतिरिक्तामेकादशिनीमालभेरन्। अप्रियं भ्रातृव्यमभ्यतिरिच्येत। यद्वौ द्वौ पशू समस्येयुः। कनीय आयुः कुर्वीरन्। यदेते ब्राह्मणवन्तः पशव आलभ्यन्ते। नाप्रियं भ्रातृव्यमभ्यतिरिच्यते। न कनीय आयुः कुर्वते॥४३॥

ते एवालभन्ते मैत्रावरुणीमालभन्तेऽवरुद्ध्यै सप्त च॥ [५]

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा वृत्तोऽशयत्। तं देवा भूतानाꣳ रसं तेजः सम्भृत्य। तेनैनमभिषज्यन्। महानवर्तीति। तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्। महद्व्रतमिति। तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्। महतो व्रतमिति। तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्। पञ्चविꣳशः स्तोमो भवति॥४४॥

चतुर्विꣳशत्यर्धमासः संवत्सरः। यद्वा एतस्मिन्त्संवत्सरेऽधि प्राजायत। तदन्नं पञ्चविꣳशमभवत्। मध्यतः क्रियते। मध्यतो

ह्यन्नमशितं धिनोति। अथो मध्यत एव प्रजानामूर्ध्वीयते। अथ यद्वा इदमन्ततः क्रियते। तस्मादुदन्ते प्रजाः समेधन्ते। अन्ततः क्रियते प्रजननायैव। त्रिवृच्छिरो भवति॥४५॥

त्रेधाविहितꣳ हि शिरः। लोमं छवीरस्थि। परांचा स्तुवन्ति। तस्मात्तथ्सदृगेव। न मेद्यतोऽनु मेद्यति। न कृश्यतोऽनु कृश्यति। पञ्चदशोऽन्यः पक्षो भवति। सप्तदशोऽन्यः। तस्माद्वयाꣳस्यन्यतरमर्धमभि पर्यावर्तन्ते। अन्यतरतो हि तद्गरीयः क्रियते॥४६॥

पञ्चविꣳश आत्मा भवति। तस्मान्मध्यतः पशवो वरिष्ठाः। एकविꣳशं पुच्छम्। द्विपदासु स्तुवन्ति प्रतिष्ठित्यै। सर्वेण सह स्तुवन्ति। सर्वेण ह्यात्मनाऽऽत्मन्वी। सहोत्पतन्ति। एकैकामुच्छिꣳषन्ति। आत्मन् ह्यङ्गानि बद्धानि। न वा एतेन सर्वः पुरुषः॥४७॥

यदित इतो लोमानि दतो नखान्। परिमादः क्रियन्ते। तान्येव तेन प्रत्युप्यन्ते। औदुम्बरस्तल्पो भवति। ऊर्ग्वा अन्नमुदुम्बरः। ऊर्ज एवान्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। यस्य तल्पसद्यमनभिजितꣳ स्यात्। स देवानाꣳ साम्यक्षे। तल्पसद्यमभिजयानीति तल्पमारुह्योद्गायेत्। तल्पसद्यमेवाभि जयति॥४८॥

यस्य तल्पसद्यमभिजितꣳ स्यात्। स देवानाꣳ साम्यक्षे। तल्पसद्यं मा पराजेषीति तल्पमारुह्योद्गायेत्। न

तल्प्सद्यं पराजयते। प्लेङ्खे शꣳसति। महो वै प्लेङ्खः। महस एवान्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। देवासुराः संयत्ता आसन्। त आदित्ये व्यायच्छन्त। तं देवाः समजयन्॥४९॥

ब्राह्मणश्च शूद्रश्च चर्मकर्ते व्यायच्छेते। दैव्यो वै वर्णो ब्राह्मणः। असुर्यः शूद्रः। इमेऽराथ्सुरिमे सुभूतमक्रन्नित्यन्यतरो ब्रूयात्। इम उद्वासीकारिण इमे दुर्भूतमक्रन्नित्यन्यतरः। यदेवैषाꣳ सुकृतं या राद्धिः। तदन्यतरोऽभि श्रीणाति। यदेवैषां दुष्कृतं याऽराद्धिः। तदन्यतरोऽप हन्ति। ब्राह्मणः सं जयति। अमुमेवादित्यं भ्रातृव्यस्य संविन्दन्ते॥५०॥

भवति भवति क्रियते पुरुषो जयत्यजयञ्जयत्येकं च॥ [६]

उद्धन्यमानं नवैतानि सन्ततिरेकविꣳश एषोऽप्रतिष्ठां प्रजापतिर्वृत्तः षट्॥६॥

उद्धन्यमानꣳ शोचिष्केशोऽग्नेः सपत्नानतिग्राह्यां वैश्वदेवमालभन्ते पञ्चाशत्॥५०॥

उद्धन्यमानꣳ संविन्दन्ते॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवा विजयमुपयन्तः। अग्नीषोमयोस्तेजस्विनीस्तनूः सन्न्यदधत। इदमु नो भविष्यति। यदि नो जेष्यन्तीति। तेनाग्नीषोमावपाक्रामताम्। ते देवा विजित्य। अग्नीषोमावन्वैच्छन्। तेऽग्निमन्वविन्दन्नृतुषूथ्सन्नम्। तस्य विभक्तीभिस्तेजस्विनीस्तनूरवारुन्धत॥१॥

ते सोममन्वविन्दन्। तमघ्नन्। तस्य यथाऽभिज्ञाय तनूर्व्यगृह्णत। ते ग्रहा अभवन्। तद्ग्रहाणां ग्रहत्वम्। यस्यैवं विदुषो ग्रहा गृह्यन्ते। तस्य त्वेव गृहीताः। नानाऽऽग्नेयं पुनराधेये कुर्यात्। यदनाग्नेयं पुनराधेये कुर्यात्। व्यृद्धमेव तत्॥२॥

अनाग्नेयं वा एतत्क्रियते। यथ्समिधस्तनूनपातमिडो बर्हिर्यजति। उभावाग्नेयावाज्यभागौ स्याताम्। अनाज्यभागौ भवत इत्याहुः। यदुभावाग्नेयावन्वञ्चाविति। अग्नये पवमानायोत्तरः स्यात्। यत्पवमानाय। तेनाज्यभागः। तेन सौम्यः। बुध्न्वत्याग्नेयस्याज्यभागस्य पुरोऽनुवाक्या भवति॥३॥

यथा सुप्तं बोधयति। तादृगेव तत्। अग्निन्यक्ताः

पत्नीसंयाजानामृचः स्युः। तेनाग्नेय꣣ꣳ सर्वं भवति। एकधा तेजस्विनीं देवतामुपैतीत्याहुः। सैनमीश्वरा प्रदह इति। नेति ब्रूयात्। प्रजननं वा अग्निः। प्रजननमेवोपैतीति। कृतयजुः सम्भृतसम्भार इत्याहुः॥४॥

न सम्भृत्याः सम्भाराः। न यजुः कार्यमिति। अथो खलु। सम्भृत्या एव सम्भाराः। कार्यं यजुः। पुनराधेयस्य समृद्ध्यै। तेनोपा꣣ꣳशु प्रचरति। एष्य इव वा एषः। यत्पुनराधेयः। यथोपा꣣ꣳशु नष्टमिच्छति॥५॥

तादृगेव तत्। उच्चैः स्विष्टकृतमुथ्सृजति। यथा नष्टं वित्त्वा प्राहायमिति। तादृगेव तत्। एकधा तेजस्विनीं देवतामुपैतीत्याहुः। सैनमीश्वरा प्रदह इति। तत्तथा नोपैति। प्रयाजानूयाजेष्वेव विभक्तीः कुर्यात्। यथापूर्वमाज्यभागौ स्याताम्। एवं पत्नीसंयाजाः॥६॥

तद्वैश्वानरवत्प्रजननवत्तरमुपैतीति। तदाहुः। व्यृद्धं वा एतत्। अनाग्नेयं वा एतत्क्रियत इति। नेति ब्रूयात्। अग्निं प्रथमं विभक्तीनां यजति। अग्निमुत्तमं पत्नीसंयाजानाम्। तेनाग्नेयम्। तेन समृद्धं क्रियत इति॥७॥

अरुन्धतैव तद्भवति सम्भृतसम्भार इत्याहुरिच्छति पत्नीसंयाजा नव च॥ [१]

देवा वै यथादर्शं यज्ञानाहरन्त। योऽग्निष्टोमम्। य उक्थ्यम्। योऽतिरात्रम्। ते सहैव सर्वे वाजपेयमपश्यन्। ते।

अ॒न्योऽन्यस्मै॒ नाति॑ष्ठन्त। अ॒हम॒नेन॑ यजा॒ इति॑। तेऽब्रुवन्। आ॒जिम॒स्य धा॑वा॒मेति॑॥८॥

तस्मि॑न्ना॒जिम॑धावन्। तं बृह॒स्पति॒रुद॑जयत्। तेना॑यजत। स स्वाराज्यमगच्छत्। तमिन्द्रोऽब्रवीत्। माम॒नेन॑ याज॒येति॑। तेनेन्द्र॑मयाजयत्। सोऽग्रं॑ दे॒वता॑नां॒ पर्ये॑त्। अग॑च्छ॒थ्स्वाराज्यम्। अति॑ष्ठन्तास्मै॒ ज्यैष्ठ्या॑य॥९॥

य ए॒वं वि॒द्वान् वा॑ज॒पेये॑न॒ यज॑ते। गच्छ॑ति॒ स्वाराज्यम्। अग्रं॑ समा॒नानां॒ पर्ये॑ति। तिष्ठ॑न्तेऽस्मै॒ ज्यैष्ठ्या॑य। स वा ए॒ष ब्रा॑ह्म॒णस्य॑ चै॒व रा॑ज॒न्य॑स्य च य॒ज्ञः। तं वा ए॒तं वा॑ज॒पेय॒ इत्या॑हुः। वा॒जाप्यो॒ वा ए॒षः। वाज॒ꣳ ह्ये॑तेन॑ दे॒वा ऐप्स॑न्। सोमो॒ वै वा॑ज॒पेयः॑। यो वै सोमं॑ वाज॒पेयं॒ वेद॑॥१०॥

वा॒ज्ये॑वैनं॑ पी॒त्वा भ॑वति। आऽस्य॑ वा॒जी जा॑यते। अन्नं॒ वै वा॑ज॒पेयः॑। य ए॒वं वेद॑। अत्यन्नम्। आऽस्यान्ना॒दो जा॑यते। ब्रह्म॒ वै वा॑ज॒पेयः॑। य ए॒वं वेद॑। अत्ति॒ ब्रह्म॒णाऽन्नम्। आऽस्य॑ ब्र॒ह्मा जा॑यते॥११॥

वाग्वै वाज॑स्य प्रस॒वः। य ए॒वं वेद॑। क॒रोति॑ वा॒चा वी॒र्यम्। ऐनं॑ वा॒चा ग॑च्छति। अपि॑वतीं॒ वाचं॑ वदति। प्र॒जाप॑तिर्दे॒वेभ्यो॑ य॒ज्ञान्व्यादि॑शत्। स आ॒त्मन्वा॑ज॒पेय॑मधत्त। तं दे॒वा अ॑ब्रुवन्। ए॒ष वाव य॒ज्ञः। यद्वा॑ज॒पेयः॑॥१२॥

अप्ये॒व नोऽत्रा॒स्त्विति॑। तेभ्य॑ ए॒ता उज्जि॑ती॒ः प्राय॑च्छत्। ता

वा एता उज्जितयो व्याख्यायन्ते। यज्ञस्य सर्वत्वाय। देवतानामनिर्भागाय। देवा वै ब्रह्मणश्चान्नस्य च शमलमपाघ्नन्। यद्ब्रह्मणः शमलमासीत्। सा गाथा नाराशꣳस्यभवत्। यदन्नस्य। सा सुरा॥१३॥

तस्माद्गायतश्च मत्तस्य च न प्रतिगृह्यम्। यत्प्रतिगृह्णीयात्। शमलं प्रतिगृह्णीयात्। सर्वा वा एतस्य वाचोऽवरुद्धाः। यो वाजपेययाजी। या पृथिव्यां याऽग्नौ या रथन्तरे। याऽन्तरिक्षे या वायौ या वामदेव्ये। या दिवि याऽऽदित्ये या बृहति। याऽफ्सु यौषधीषु या वनस्पतिषु। तस्माद्वाजपेययाज्यार्त्विजीनः। सर्वा ह्यस्य वाचोऽवरुद्धाः॥१४॥

धावामेति ज्यैष्ठ्याय वेदं ब्रह्मा जायते वाजपेयः सुराऽऽर्त्विजीन एकं च॥——[२]

देवा वै यदन्यैर्ग्रहैर्यज्ञस्य नावारुन्धत। तदतिग्राह्यैरतिगृह्यावारुन्धत। तदतिग्राह्याणामतिग्राह्यत्वम्। यदतिग्राह्या गृह्यन्ते। यदेवान्यैर्ग्रहैर्यज्ञस्य नावरुन्धे। तदेव तैरतिगृह्यावरुन्धे। पञ्च गृह्यन्ते। पाङ्क्तो यज्ञः। यावानेव यज्ञः। तमात्वाऽवरुन्धे॥१५॥

सर्व ऐन्द्रा भवन्ति। एकधैव यजमान इन्द्रियं दधति। सप्तदश प्राजापत्या ग्रहा गृह्यन्ते। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेरात्यै। एकयर्चा गृह्णाति। एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति। सोमग्रहाꣳश्च सुराग्रहाꣳश्च गृह्णाति। एतद्वै देवानां

परममन्नम्। यथ्सोमः॥१६॥

एतन्मनुष्याणाम्। यथ्सुराः। परमेणैवास्मा अन्नाद्येनावरमन्नाद्यमवरुन्धे। सोमग्रहान्गृह्णाति। ब्रह्मणो वा एतत्तेजः। यथ्सोमः। ब्रह्मण एव तेजसा तेजो यजमाने दधाति। सुराग्रहान्गृह्णाति। अन्नस्य वा एतच्छमलम्। यथ्सुराः॥१७॥

अन्नस्यैव शमलेन शमलं यजमानादपहन्ति। सोमग्रहाꣳश्च सुराग्रहाꣳश्च गृह्णाति। पुमान् वै सोमः। स्त्री सुराः। तन्मिथुनम्। मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे करोति प्रजननाय। आत्मानमेव सोमग्रहैः स्पृणोति। जायाꣳ सुराग्रहैः। तस्माद्वाजपेययाज्यमुष्मिँल्लोके स्त्रियꣳ सम्भवति। वाजपेयाभिजितꣳ ह्यस्य॥१८॥

पूर्वे सोमग्रहा गृह्यन्ते। अपरे सुराग्रहाः। पुरोऽक्षꣳ सोमग्रहान्थ्सादयति। पश्चादक्षꣳ सुराग्रहान्। पापवस्यसस्य विधृत्यै। एष वै यजमानः। यथ्सोमः। अन्नꣳ सुराः। सोमग्रहाꣳश्च सुराग्रहाꣳश्च व्यतिषजति। अन्नाद्येनैवैनं व्यतिषजति॥१९॥

सम्पृचः स्थ सं मा भद्रेण पृङ्क्त्याह। अन्नं वै भद्रम्। अन्नाद्येनैवैनꣳ सꣳसृजति। अन्नस्य वा एतच्छमलम्। यथ्सुराः। पाप्मेव खलु वै शमलम्। पाप्मना वा एनमेतच्छमलेन व्यतिषजति। यथ्सोमग्रहाꣳश्च सुराग्रहाꣳश्च

व्यतिषजति। विपृचः स्थ वि मा पाप्मना पृङ्क्त्याह। पाप्मनैवैनꣳ शमलेन व्यावर्तयति॥२०॥

तस्माद्वाजपेययाजी पूतो मेध्यो दक्षिण्यः। प्राङुद्द्रवति सोमग्रहैः। अमुमेव तैर्लोकमभिजयति। प्रत्यङ्ख्सुराग्रहैः। इममेव तैर्लोकमभिजयति। प्रतिष्ठन्ति सोमग्रहैः। यावदेव सत्यम्। तेन सूयते। वाजसृद्भ्यः सुराग्रहान् हरन्ति। अनृतेनैव विशꣳ सꣳसृजति। हिरण्यपात्रं मधोः पूर्णं ददाति। मधव्योऽसानीति। एकधा ब्रह्मण उप हरति। एकधैव यजमान आयुस्तेजो दधाति॥२१॥

आत्वाऽवरुन्धे सोमः शमलं यथ्सुरा ह्यस्यैनं व्यतिषजति व्यावर्तयति सृजति चत्वारिं च॥[३]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। नाग्निष्टोमो नोक्थ्यः। न षोडशी नातिरात्रः। अथ कस्माद्वाजपेये सर्वे यज्ञक्रतवोऽवरुध्यन्त इति। पशुभिरिति ब्रूयात्। आग्नेयं पशुमालभते। अग्निष्टोममेव तेनावरुन्धे। ऐन्द्राग्नेनोक्थ्यम्। ऐन्द्रेण षोडशिनः स्तोत्रम्। सारस्वत्याऽतिरात्रम्॥२२॥

मारुत्या बृहतः स्तोत्रम्। एतावन्तो वै यज्ञक्रतवः। तान्पशुभिरेवावरुन्धे। आत्मानमेव स्पृणोत्यग्निष्टोमेन। प्राणापानावुक्थ्येन। वीर्यꣳ षोडशिनः स्तोत्रेण। वाचमतिरात्रेण। प्रजां बृहतः स्तोत्रेण। इममेव लोकमभिजयत्यग्निष्टोमेन। अन्तरिक्षमुक्थ्येन॥२३॥

सुवर्गं लोकꣳ षोडशिनः स्तोत्रेण। देवयानानेव पथ

आरोहत्यतिरात्रेण। नाकꣳ रोहति बृहतः स्तोत्रेण। तेज एवात्मन्धत्त आग्नेयेन पशुना। ओजो बलमैन्द्राग्नेन। इन्द्रियमैन्द्रेण। वाचꣳ सारस्वत्या। उभावेव देवलोकं च मनुष्यलोकं चाभिजयति मारुत्या वशया। सप्तदश प्राजापत्यान्पशूनालभते। सप्तदशः प्रजापतिः॥२४॥

प्रजापतेराप्त्यै। श्यामा एकरूपा भवन्ति। एवमिव हि प्रजापतिः समृद्ध्यै। तान्पर्यग्निकृतानुथ्सृजति। मरुतो यज्ञमजिघाꣳसन्प्रजापतेः। तेभ्य एतां मारुतीं वशामालभत। तयैवैनानशमयत्। मारुत्या प्रचर्य। एतान्थ्संज्ञपयेत्। मरुत एव शमयित्वा॥२५॥

एतैः प्रचरति। यज्ञस्याघाताय। एकधा वपा जुहोति। एकदेवत्या हि। एते। अथो एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति। नैवारेण सप्तदशशरावेणेतर्हि प्रचरति। एतत्पुरोडाशा ह्येते। अथो पशूनामेव छिद्रमपिदधाति। सारस्वत्योत्तमया प्रचरति। वाग्वै सरस्वती। तस्मात्प्राणानां वागुत्तमा। अथो प्रजापतावेव यज्ञं प्रतिष्ठापयति। प्रजापतिर्हि वाक्। अपन्नदती भवति। तस्मान्मनुष्याः सर्वां वाचं वदन्ति॥२६॥

अतिरात्रमन्तरिक्षमुक्थ्येन प्रजापतिः शमयित्वोत्तमया प्रचरति षट् च॥ [४]

सावित्रं जुहोति कर्मणः कर्मणः पुरस्तात्। कस्तद्वेदेत्याहुः। यद्वाजपेयस्य पूर्वं यदपरमिति। सवितृप्रसूत एव यथापूर्वं

कर्माणि करोति। सवनेसवने जुहोति। आक्रमणमेव तथ्सेतुं यजमानः कुरुते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। वाचस्पतिर्वाचमद्य स्वदाति न इत्याह। वाग्वै देवानां पुराऽन्नमासीत्। वाचमेवास्मा अन्नꣳ स्वदयति॥२७॥

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति रथमुपावहरति विजित्यै। वाजस्य नु प्रसवे मातरं महीमित्याह। यच्चैवेयम्। यच्चास्यामधि। तदेवावरुन्धे। अथो तस्मिन्नेवोभयेऽभिषिच्यते। अप्स्वन्तरमृतमप्सु भेषजमित्यश्वान्पल्पूलयति। अप्सु वा अश्वस्य तृतीयं प्रविष्टम्। तदनुवेनन्ववप्लवते। यदप्सु पल्पूलयति॥२८॥

यदेवास्याप्सु प्रविष्टम्। तदेवावरुन्धे। बहु वा अश्वोऽमेध्यमुपगच्छति। यदप्सु पल्पूलयति। मेध्यानेवैनान्करोति। वायुर्वा त्वा मनुर्वा त्वेत्याह। एता वा एतं देवता अग्रे अश्वमयुञ्जन्। ताभिरेवैनान् युनक्ति। सवस्योज्जित्यै। यजुषा युनक्ति व्यावृत्त्यै॥२९॥

अपान्नपादाशुहेमन्निति सम्मार्ष्टि। मेध्यानेवैनान्करोति। अथो स्तौत्येवैनानाजिꣳ सरिष्यतः। विष्णुक्रमान्क्रमते। विष्णुरेव भूत्वेमाँल्लोकानभिजयति। वैश्वदेवो वै रथः। अङ्कौ न्यङ्कावभितो रथं यावित्याह। या एव देवता रथे प्रविष्टाः। ताभ्य एव नमस्करोति। आत्मनोऽनार्त्यै। अशमरथं

भावुकोऽस्य रथो भवति। य एवं वेद॥३०॥

स्वदयति पल्पूलयंति व्यावृत्त्या अनौत्यै द्वे च॥ [५]

देवस्याह सवितुः प्रसवे बृहस्पतिना वाजजिता वाजं जेषमित्याह। सवितृप्रसूत एव ब्रह्मणा वाजमुज्जयति। देवस्याह सवितुः प्रसवे बृहस्पतिना वाजजिता वर्षिष्ठं नाकꣳ रुहेयमित्याह। सवितृप्रसूत एव ब्रह्मणा वर्षिष्ठं नाकꣳ रोहति। चात्वाले रथचक्रं निमितꣳ रोहति। अतो वा अङ्गिरस उत्तमाः सुवर्गं लोकमायन्। साक्षादेव यजमानः सुवर्गं लोकमेति। आवेष्टयति। वज्रो वै रथः। वज्रेणैव दिशोऽभिजयति॥३१॥

वाजिनाꣳ साम गायते। अन्नं वै वाजः। अन्नमेवावरुन्धे। वाचो वर्ष्म देवेभ्योऽपाक्रामत्। तद्वनस्पतीन्प्राविशत्। सैषा वाग्वनस्पतिषु वदति। या दुन्दुभौ। तस्माद्दुन्दुभिः सर्वा वाचोऽतिवदति। दुन्दुभीन्थ्समाघ्नन्ति। परमा वा एषा वाक्॥३२॥

या दुन्दुभौ। परमयैव वाचाऽवरां वाचमवरुन्धे। अथो वाच एव वर्ष्म यजमानोऽवरुन्धे। इन्द्राय वाचं वदतेन्द्रं वाजं जापयतेन्द्रो वाजमजयिदित्याह। एष वा एतर्हीन्द्रः। यो यजते। यजमान एव वाजमुज्जयति। सप्तदश प्रव्याधानाजिं धावन्ति। सप्तदशꣳ स्तोत्रं भवति। सप्तदशसप्तदश दीयन्ते॥३३॥

स॒प्त॒द॒शः प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑ते॒राप्त्यै॑। अर्वा॑ऽसि॒ सप्ति॑रसि वा॒ज्य॑सीत्या॑ह। अ॒ग्निर्वा अर्वा॑। वा॒युः सप्तिः॑। आ॒दि॒त्यो वा॒जी। ए॒ताभि॑रे॒वास्मै॑ दे॒वता॑भिर्देवर॒थं यु॑नक्ति। प्र॒ष्टि॒वा॒हिन॑ं युनक्ति। प्र॒ष्टि॒वा॒ही वै दे॑वर॒थः। दे॒व॒र॒थमे॒वास्मै॑ युनक्ति॥३४॥

वाजि॑नो॒ वाज॑ं धावत॒ काष्ठां॑ गच्छ॒तेत्या॑ह। सु॒व॒र्गो वै लो॒कः काष्ठा॑। सु॒व॒र्गमे॒व लो॒कं य॑न्ति। सु॒व॒र्गं वा ए॒ते लो॒कं य॑न्ति। य आ॒जिं धाव॑न्ति। प्राञ्चो॑ धावन्ति। प्राङि॑व॒ हि सु॑व॒र्गो लो॒कः। च॒त॒सृभि॒रनु॑ मन्त्रयते। च॒त्वारि॒ छन्दा॑ꣳसि। छन्दो॑भिरे॒वैना॑न्थ्सुव॒र्गं लो॒कं ग॑मयति॥३५॥

प्र वा ए॒तेऽस्माल्लो॒काच्च्य॑वन्ते। य आ॒जिं धाव॑न्ति। उद॑ च॒ आव॑र्तन्ते। अ॒स्माद॒ेव तेन॑ लो॒कान्नय॑न्ति। र॒थ॒वि॒मो॒च॒नीय॑ं जुहोति॒ प्रति॑ष्ठित्यै। आ मा॒ वाज॑स्य प्रस॒वो ज॑गम्या॒दित्या॑ह। अन्नं॒ वै वाज॑ः। अन्न॑मे॒वाव॑रुन्धे। य॒था॒लो॒कं वा ए॒त उज्ज॑यन्ति। य आ॒जिं धाव॑न्ति॥३६॥

कृ॒ष्णल॑ं कृष्णलं वाज॒सृद्भ्यः॒ प्रय॑च्छति। यमे॒व ते वाज॑ं लो॒कमु॒ज्जय॑न्ति। तं प॑रि॒क्रीयाव॑रुन्धे। ए॒क॒धा ब्र॒ह्मण॒ उप॑हरति। ए॒क॒धैव यज॑माने वी॒र्य॑ं दधाति। दे॒वा वा ओष॑धीष्वा॒जिम॑युः। ता बृह॒स्पति॒रुद॑जयत्। स नी॒वारा॒न्निर॑वृणीत। तन्नी॒वारा॑णां नीवार॒त्वम्। नै॒वा॒रश्च॒रुर्भ॑वति॥३७॥

ए॒तद्वै दे॒वाना॑ं पर॒ममन्नम्॑। यन्नी॒वारा॑ः। प॒र॒मेणै॒वास्मा॑

अन्नाद्येनावरमन्नाद्यमवरुन्धे। सप्तदशशरावो भवति। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। क्षीरे भवति। रुचमेवास्मिन्दधाति। सर्पिष्वान्भवति मेध्यत्वाय। बार्हस्पत्यो वा एष देवतया॥३८॥

यो वाजपेयेन यजते। बार्हस्पत्य एष चरुः। अश्वान्थ्सरिष्यतः सस्रुषश्चाव घ्रापयति। यमेव ते वाजं लोकमुज्जयन्ति। तमेवावरुन्धे। अजीजिपत वनस्पतय इन्द्रं वाजं विमुच्यध्वमिति दुन्दुभीन् विमुञ्चति। यमेव ते वाजं लोकमिन्द्रियं दुन्दुभय उज्जयन्ति। तमेवावरुन्धे॥३९॥

अभिजयति वा एषा वाग्दीयन्तेऽस्मै युनक्ति गमयति य आजिं धावन्ति भवति देवतयाऽष्टौ च॥ [६]

तार्प्यं यजमानं परिधापयति। यज्ञो वै तार्प्यम्। यज्ञेनैवैनꣳ समर्धयति। दर्भमयं परिधापयति। पवित्रं वै दर्भाः। पुनात्येवैनम्। वाजं वा एषोऽवरुरुथ्सते। यो वाजपयेन यजते। ओषधयः खलु वै वाजः। यद्दर्भमयं परिधापयति॥४०॥

वाजस्यावरुद्ध्यै। जाय एहि सुवो रोहावेत्याह। पत्नीया एवैष यज्ञस्यान्वारम्भोऽनवच्छित्त्यै। सप्तदशारत्निर्यूपो भवति। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। तूपरश्चतुरश्रिर्भवति। गोधूमं चषालम्। न वा एते व्रीहयो न यवाः। यद्गोधूमाः॥४१॥

एवमिव हि प्रजापतिः समृद्ध्यै। अथो अमुमेवास्मै लोकमन्नवन्तं करोति। वासोभिर्वेष्टयति। एष वै यजमानः। यद्यूपः। सर्वदेवत्यं वासः। सर्वाभिरेवैनं देवताभिः समर्धयति। अथो आक्रमणमेव तथ्सेतुं यजमानः कुरुते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। द्वादश वाजप्रसवीयानि जुहोति॥४२॥

द्वादश मासाः संवथ्सरः। संवथ्सरमेव प्रीणाति। अथो संवथ्सरमेवास्मा उपदधाति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। दशभिः कल्पै रोहति। नव वै पुरुषे प्राणाः। नाभिर्दशमी। प्राणानेव यथास्थानं कल्पयित्वा। सुवर्गं लोकमेति। एतावद्वै पुरुषस्य स्वम्॥४३॥

यावत्प्राणाः। यावदेवास्यास्ति। तेन सह सुवर्गं लोकमेति। सुवर्देवाः अगन्मेत्याह। सुवर्गमेव लोकमेति। अमृता अभूमेत्याह। अमृतमिव हि सुवर्गो लोकः। प्रजापतेः प्रजा अभूमेत्याह। प्राजापत्यो वा अयं लोकः। अस्मादेव तेन लोकान्नैति॥४४॥

समहं प्रजया सं मया प्रजेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। आसपुटैर्घ्नन्ति। अन्नं वा इयम्। अन्नाद्येनैवैनः समर्धयन्ति। ऊषैर्घ्नन्ति। एते हि साक्षादन्नम्। यदूषाः। साक्षादेवैनमन्नाद्येन समर्धयन्ति। पुरस्तात्प्रत्यञ्चं घ्नन्ति॥४५॥

पुरस्ताद्धि प्रतीचीनमन्नमद्यते। शीर्षतो घ्नन्ति।

शीर्षतो ह्यन्नमद्यते। दिग्भ्यो घ्नन्ति। दिग्भ्य एवास्मा अन्नाद्यमवरुन्धते। ईश्वरो वा एष पराङ्क्रदघः। यो यूपꣳ रोहति। हिरण्यमध्यवरोहति। अमृतं वै हिरण्यम्। अमृतꣳ सुवर्गो लोकः॥४६॥

अमृत एव सुवर्गे लोके प्रति तिष्ठति। शतमानं भवति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। पुष्टै वा एतद्रूपम्। यदजा। त्रिः संवथ्सरस्यान्यान्पशून्परि प्रजायते। बस्ताजिनमध्यव रोहति। पुष्पामेव प्रजनने प्रति तिष्ठति॥४७॥

परिधापयति गोधूमा जुहोति स्वं नैति प्रत्यञ्चं घ्नन्ति लोको नव च॥ [७]

सप्तान्नहोमाञ्जुहोति। सप्त वा अन्नानि। यावन्त्येवान्नानि। तान्येवावरुन्धे। सप्त ग्राम्या ओषधयः। सप्तारण्याः। उभयीषामवरुद्ध्यै। अन्नस्यान्नस्य जुहोति। अन्नस्यान्नस्यावरुद्ध्यै। यद्वाजपेययाज्यनवरुद्धस्याश्नीयात्॥४८॥

अवरुद्धेन व्यृद्ध्येत। सर्वस्य समवदाय जुहोति। अनवरुद्धस्यावरुद्ध्यै। औदुम्बरेण स्रुवेण जुहोति। ऊर्ग्वा अन्नमुदुम्बरः। ऊर्ज एवान्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह। सवितृप्रसूत एवैनं ब्रह्मणा देवताभिरभिषिञ्चति। अन्नस्यान्नस्याभिषिञ्चति। अन्नस्यान्नस्यावरुद्ध्यै॥४९॥

पुरस्तात्प्रत्यञ्चमभिषिञ्चति। पुरस्ताद्धि प्रतीचीनमन्नमद्यते।

शीर्षतोऽभिषिञ्चति। शीर्षतो ह्यन्नमद्यते। आ मुखादन्ववस्रावयति। मुखत एवास्मा अन्नाद्यं दधाति। अग्नेस्त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह। एष वा अग्नेः सवः। तेनैवैनमभिषिञ्चति। इन्द्रस्य त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह॥५०॥

इन्द्रियमेवास्मिन्नेतेन दधाति। बृहस्पतेस्त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवैनमभिषिञ्चति। सोमग्रहाꣳश्चावदानीयानि चर्त्विग्भ्य उपहरन्ति। अमुमेव तैर्लोकमन्नवन्तं करोति। सुराग्रहाꣳश्चानवदानीयानि च वाजसृद्भ्यः। इममेव तैर्लोकमन्नवन्तं करोति। अथो उभयीष्वेवाभिषिच्यते। विमाथं कुर्वते वाजसृतः॥५१॥

इन्द्रियस्यावरुद्ध्यै। अनिरुक्ताभिः प्रातः सवने स्तुवते। अनिरुक्तः प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। वाजवतीभिर्माध्यंदिने। अन्नं वै वाजः। अन्नमेवावरुन्धे। शिपिविष्टवतीभिस्तृतीयसवने। यज्ञो वै विष्णुः। पशवः शिपिः। यज्ञ एव पशुषु प्रति तिष्ठति। बृहदन्त्यं भवति। अन्तमेवैनꣳ श्रियै गमयति॥५२॥

अश्नीयादन्नस्यान्नस्यावरुध्या इन्द्रस्य त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह वाजसृतः शिपिस्त्रीणि च॥ [८]

नृषदं त्वेत्याह। प्रजा वै नृन्। प्रजानामेवैतेन सूयते। द्रुषदमित्याह। वनस्पतयो वै द्रु। वनस्पतीनामेवैतेन सूयते।

भुवनसदमित्याह। यदा वै वसीयान्भवति। भुवनमगन्निति वै तमाहुः। भुवनमेवैतेन गच्छति॥५३॥

अफ्सुषदं त्वा घृतसदमित्याह। अपामेवैतेन घृतस्य सूयते। व्योमसदमित्याह। यदा वै वसीयान्भवति। व्योमागन्निति वै तमाहुः। व्योमैवैतेन गच्छति। पृथिविषदं त्वाऽन्तरिक्षसदमित्याह। एषामेवैतेन लोकानाꣳ सूयते। तस्माद्वाजपेययाजी न कश्चन प्रत्यवरोहति। अपीव हि देवतानाꣳ सूयते॥५४॥

नाकसदमित्याह। यदा वै वसीयान्भवति। नाकमगन्निति वै तमाहुः। नाकमेवैतेन गच्छति। ये ग्रहाः पञ्चजनीना इत्याह। पञ्चजनानामेवैतेन सूयते। अपाꣳ रसमुद्वयसमित्याह। अपामेवैतेन रसस्य सूयते। सूर्यरश्मिꣳ समाभृतमित्याह सशुक्रत्वाय॥५५॥

गच्छति सूयते नव च॥ [९]

इन्द्रो वृत्रꣳ हत्वा। असुरान्पराभाव्य। सोऽमावास्यां प्रत्यागच्छत्। ते पितरः पूर्वेद्युरागच्छन्। पितॄन् यज्ञोऽगच्छत्। तं देवाः पुनरयाचन्त। तमेभ्यो न पुनरददुः। तेऽब्रुवन्वरं वृणामहै। अथ वः पुनर्दास्यामः। अस्मभ्यमेव पूर्वेद्युः क्रियाता इति॥५६॥

तमेभ्यः पुनरददुः। तस्मात्पितृभ्यः पूर्वेद्युः क्रियते।

यत्पितृभ्यः पूर्वेद्युः करोति। पितृभ्य एव तद्यज्ञं निष्क्रीय यजमानः प्रतनुते। सोमाय पितृपीताय स्वधा नम इत्याह। पितुरेवाधि सोमपीथमवरुन्धे। न हि पिता प्रमीयमाण आहैष सोमपीथ इति। इन्द्रियं वै सोमपीथः। इन्द्रियमेव सोमपीथमव रुन्धे। तेनैन्द्रियेण द्वितीयां जायामभ्यश्नुते॥५७॥

एतद्वै ब्राह्मणं पुरा वाजवश्रवसा विदामक्रन्। तस्मात्ते द्वेद्वे जाये अभ्यक्षत। य एवं वेद। अभि द्वितीयां जायामश्नुते। अग्नये कव्यवाहनाय स्वधा नम इत्याह। य एव पितॄणामग्निः। तं प्रीणाति। तिस्र आहुतीर्जुहोति। त्रिर्निदधाति। षट्थसम्पद्यन्ते॥५८॥

षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। तूष्णीं मेक्षणमादधाति। अस्ति वा हि षष्ठ ऋतुर्न वा। देवान् वै पितॄन्प्रीतान्। मनुष्याः पितरोऽनु प्रपिपते। तिस्र आहुतीर्जुहोति। त्रिर्निदधाति। षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः॥५९॥

ऋतवः खलु वै देवाः पितरः। ऋतूनेव देवान्पितॄन्प्रीणाति। तान्प्रीतान्। मनुष्याः पितरोऽनु प्रपिपते। सकृदाच्छिन्नं बर्हिर्भवति। सकृदिव हि पितरः। त्रिर्निदधाति। तृतीये वा इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति। पराङावर्तते॥६०॥

ह्लीका हि पितरः। ओष्मणो व्यावृत उपास्ते। ऊष्मभागा

हि पितरः। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। प्राश्या (३) न्न प्राश्या (३) मिति। यत्प्राँश्नीयात्। जन्यमन्नमद्यात्। प्रमायुकः स्यात्। यन्न प्राँश्नीयात्। अहविः स्यात्॥६१॥

पितृभ्य आवृश्च्येत। अवघ्रेयमेव। तन्नेव प्राशितं नेवाप्राशितम्। वीरं वा वै पितरः प्रयन्तो हरन्ति। वीरं वा ददति। दशां छिनत्ति। हरणभागा हि पितरः। पितॄनेव निरवदयते। उत्तर आयुषि लोम छिन्दीत। पितॄणाꣳ ह्येतर्हि नेदीयः॥६२॥

नमस्करोति। नमस्कारो हि पितॄणाम्। नमो वः पितरो रसाय। नमो वः पितरः शुष्माय। नमो वः पितरो जीवाय। नमो वः पितरः स्वधायै। नमो वः पितरो मन्यवे। नमो वः पितरो घोराय। पितरो नमो वः। य एतस्मिँल्लोके स्थ॥६३॥

युष्माꣳस्तेऽनु। यँऽस्मिँल्लोके। मां तेऽनु। य एतस्मिँल्लोके स्थ। यूयं तेषां वसिष्ठा भूयास्त। यँऽस्मिँल्लोके। अहं तेषां वसिष्ठो भूयासमित्याह। वसिष्ठः समानानां भवति। य एवं विद्वान्पितृभ्यः करोति। एष वै मनुष्याणां यज्ञः॥६४॥

देवानां वा इतरे यज्ञाः। तेन वा एतत्पितृलोके चरति। यत्पितृभ्यः करोति। स ईश्वरः प्रमेतोः। प्राजापत्ययर्चा पुनरैति। यज्ञो वै प्रजापतिः। यज्ञेनैव सह पुनरैति। न प्रमायुको भवति। पितृलोके वा एतद्यजमानश्चरति।

यत्पितृभ्यः करोति। स ईश्वर आर्तिमार्तोः। प्रजापतिस्त्वावैनं तत उन्नेतुमर्हतीत्याहुः। यत्प्राजापत्ययर्चा पुनरेति। प्रजापतिरेवैनं तत उन्नयति। नार्तिमार्च्छति यजमानः॥६५॥

इत्यश्रुते पद्यन्ते पद्यन्ते षड्वा ऋतवो वर्ततेऽहविः स्यान्नेदीयः स्थ यज्ञो यजमानश्चरति यत्पितृभ्यः करोति पञ्च च॥ [१०]

देवासुरा अग्नीषोमयोर्देवा वै यथादर्शं देवा वै यदन्यैर्ग्रहैर्ब्रह्मवादिनो नाग्निष्टोमो न सावित्रं देवस्याहं तार्प्यꣳ सप्तान्नहोमान्नृषदं त्वेन्द्रो वृत्रꣳ हत्वा दर्शं॥१०॥

देवासुरा वाज्येवैनं तस्माद्वाजपेययाजी देवस्याहं वाजस्यावरुद्ध्या इन्द्रियमेवास्मिन् ह्रीका हि पितरः पञ्चषष्टिः॥६५॥

देवासुरा यजमानः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः ॥

उ॒भये॒ वा ए॒ते प्र॒जाप॑ते॒रध्य॑सृज्यन्त। दे॒वाश्चासु॑राश्च। तान्न व्य॑जानात्। इ॒मे॑ऽन्य इ॒मे॑ऽन्य इति॑। स दे॒वान॒ꣳशून॑करोत्। तान॒भ्य॑षुणोत्। तान्प॒वित्रे॑णापुनात्। तान्प॒रस्ता॑त्प॒वित्र॑स्य॒ व्य॑गृह्णात्। ते ग्रहा॑ अभवन्। तद्ग्रहा॑णां ग्रह॒त्वम्॥१॥

दे॒वता॒ वा ए॒ता यज॑मानस्य गृ॒हे गृ॑ह्यन्ते। यद्ग्रहा॑ः। वि॒दुरे॑नं दे॒वाः। यस्यै॒वं वि॒दुष॑ ए॒ते ग्रहा॑ गृ॒ह्यन्ते॑। ए॒षा वै सोम॒स्याऽऽहु॑तिः। यदु॑पा॒ꣳशुः। सोमे॑न दे॒वाꣳस्त॑र्पया॒णीति॒ खलु॒ वै सोमे॑न यजते। यदु॑पा॒ꣳशुं जु॒होति॑। सोमे॑नै॒व तद्दे॒वाꣳस्त॑र्पयति। यद्ग्रहा॑ं जु॒होति॑॥२॥

दे॒वा ए॒व तद्दे॒वान्ग॑च्छन्ति। यच्च॑म॒सां जु॒होति॑। तेनै॒वानु॑रूपेण॒ यज॑मानः सुव॒र्गं लो॒कमे॑ति। किं न्वे॑तदग्र॑ आसी॒दित्या॑हुः। यत्पात्रा॒णीति॑। इ॒यं वा ए॒तदग्र॑ आसीत्। मृ॒न्मया॑नि॒ वा ए॒तान्या॑सन्। तैर्दे॒वा न व्या॒वृत॑मगच्छन्। त ए॒तानि॑ दारु॒मया॑णि॒ पात्रा॑ण्यपश्यन्। तान्य॑कुर्वत॥३॥

तैर्वै ते व्या॒वृत॑मगच्छन्। यद्दा॑रु॒मया॑णि॒ पात्रा॑णि॒ भव॑न्ति। व्या॒वृत॑मे॒व तैर्यज॑मानो गच्छति। यानि॑ दारु॒मया॑णि॒ पात्रा॑णि॒ भव॑न्ति। अ॒मुमे॒व तैर्लो॒कम॒भिज॑यति। यानि॑ मृ॒न्मया॑नि। इ॒ममे॒व तैर्लो॒कम॒भिज॑यति। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। काश्चत॑स्रः

स्था॒लीर्वा॑य॒व्याः॑ सोम॒ग्रह॑णी॒रिति॑। दे॒वा वै पृश्नि॑मदुह्रन्॥४॥

तस्या॑ ए॒ते स्तना॑ आसन्। इ॒यं वै पृश्निः॑। तामा॑दि॒त्या आ॑दित्यस्था॒ल्या चतु॑ष्पदः प॒शून॑दुह्रन्। यदा॑दित्यस्था॒ली भव॑ति। चतु॑ष्पद ए॒व तया॑ प॒शून् यज॑मान इ॒मां दु॑हे। तामिन्द्र॑ उक्थ्यस्था॒ल्येन्द्रि॒यम॑दुहत्। यदु॑क्थ्यस्था॒ली भव॑ति। इ॒न्द्रि॒यमे॒व तया॒ यज॑मान इ॒मां दु॑हे। तां विश्वे॑ दे॒वा आ॑ग्रयणस्था॒ल्योर्ज॑मदुह्रन्। यदा॑ग्रयणस्था॒ली भव॑ति॥५॥

ऊर्ज॑मे॒व तया॒ यज॑मान इ॒मां दु॑हे। तां म॑नु॒ष्या॑ ध्रुवस्था॒ल्याऽऽयु॑रदुह्रन्। यद्ध्रु॑वस्था॒ली भव॑ति। आयु॑रे॒व तया॒ यज॑मान इ॒मां दु॑हे। स्था॒ल्या गृ॒ह्णाति॑। वा॒य॒व्ये॑न जुहोति। तस्मा॑द॒न्येन॒ पात्रे॑ण प॒शून्दु॒हन्ति॑। अ॒न्येन॒ प्रति॑गृह्णन्ति। अथो॑ व्या॒वृत॑मे॒व तद्यज॑मानो गच्छति॥६॥

ग्र॒हत्वं ग्रहां॑ जुहोत्य॑कुर्वतादुह्रन्नाग्रयणस्था॒ली भव॑ति॒ नव॑ च॥ [१]

यु॒व॒ꣳ सु॒राम॑मश्विना। नमु॑चावासु॒रे सचा॑। वि॒पि॒पा॒ना शु॑भस्पती। इन्द्रं॒ कर्म॑ स्वावतम्। पु॒त्रमि॑व पि॒तरा॑व॒श्विनो॒भा। इन्द्रा॑व॑तं॒ कर्म॑णा द॒ꣳसना॑भिः। यथ्सु॒रामं॒ व्यपि॑बः॒ शची॑भिः। सर॑स्वती त्वा मघवन्नभीष्णात्। अहा॑व्यग्ने ह॒विरा॒स्ये॑ते। स्रु॒चीव॑ घृ॒तं च॒मू इ॑व॒ सोमः॑॥७॥

वा॒ज॒सनिꣳ॑ र॒यिम॒स्मे सु॒वीरम्॑। प्र॒श॒स्तं धे॑हि य॒शस॑ं बृ॒हन्तम्॑। यस्मि॒न्नश्वा॑स ऋष॒भास॑ उ॒क्षणः॑। व॒शा मे॒षा

अवसृष्टास आहुताः। कीलालपे सोमपृष्ठाय वेधसे। हृदा मतिं जनय चारुमग्नये। नाना हि वां देवहितꣳ सदो मितम्। मा सꣳसृक्षाथां परमे व्योमन्। सुरा त्वमसि शुष्मिणी सोम एषः। मा मा हिꣳसीः स्वां योनिमाविशन्॥८॥

यदत्र शिष्टꣳ रसिनः सुतस्य। यदिन्द्रो अपिबच्छचीभिः। अहं तदस्य मनसा शिवेन। सोमꣳ राजानमिह भक्षयामि। द्वे स्रुती अशृणवं पितॄणाम्। अहं देवानामुत मर्त्यानाम्। ताभ्यामिदं विश्वं भुवनꣳ समेति। अन्तरा पूर्वमपरं च केतुम्। यस्ते देव वरुण गायत्रच्छन्दाः पाशः। तं त एतेनाव यजे॥९॥

यस्ते देव वरुण त्रिष्टुप्छन्दाः पाशः। तं त एतेनाव यजे। यस्ते देव वरुण जगतीछन्दाः पाशः। तं त एतेनाव यजे। सोमो वा एतस्य राज्यमादत्ते। यो राजा सन्राज्यो वा सोमेन यजते। देवसुवामेतानि हवीꣳषि भवन्ति। एतावन्तो वै देवानाꣳ सवाः। त एवास्मै सवान्प्रयच्छन्ति। त एनं पुनः सुवन्ते राज्याय। देवसू राजा भवति॥१०॥

सोम आविशन् यजे राज्यायैकं च॥ [२]

उदस्थाद्देव्यदितिर्विश्वरूपी। आयुर्यज्ञपतावधात्। इन्द्राय कृण्वती भागम्। मित्राय वरुणाय च। इयं वा अग्निहोत्री। इयं वा एतस्य निषीदति। यस्याग्निहोत्री निषीदति। तामुत्थापयेत्। उदस्थाद्देव्यदितिरिति। इयं वै देव्यदितिः॥११॥

इमामेवास्मा उत्थापयति। आयुर्यज्ञपतावधादित्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति। इन्द्राय कृण्वती भागं मित्राय वरुणाय चेत्याह। यथायजुरेवैतत्। अवर्तिं वा एषैतस्य पाप्मानं प्रतिख्याय निषीदति। यस्याग्निहोत्र्युपसृष्टा निषीदति। तां दुग्ध्वा ब्राह्मणाय दद्यात्। यस्यान्नं नाद्यात्। अवर्तिमेवास्मिन्पाप्मानं प्रतिमुञ्चति॥१२॥

दुग्ध्वा ददाति। न ह्यदृष्टा दक्षिणा दीयते। पृथिवीं वा एतस्य पयः प्रविशति। यस्याग्निहोत्रं दुह्यमानꣳ स्कन्दति। यदद्य दुग्धं पृथिवीमसक्त। यदोषधीरप्यसरद्यदापः। पयो गृहेषु पयो अग्नियासु। पयो वथ्सेषु पयो अस्तु तन्मयीत्याह। पय एवात्मन्गृहेषु पशुषु धत्ते। अप उपसृजति॥१३॥

अद्भिरेवैनदाप्नोति। यो वै यज्ञस्यार्ते नानार्तꣳ सꣳसृजति। उभे वै ते तर्ह्यार्च्छतः। आर्च्छति खलु वा एतदग्निहोत्रम्। यद्दुह्यमानꣳ स्कन्दति। यदभिदुह्यात्। आर्ते नानार्तं यज्ञस्य सꣳसृजेत्। तदेव यादृक्कीदृक्कं होतव्यम्। अथान्यां दुग्ध्वा पुनरर्होतव्यम्। अनार्तेनैवार्तं यज्ञस्य निष्करोति॥१४॥

यद्युद्धुतस्य स्कन्देत्। यत्ततोऽहुत्वा पुनरेयात्। यज्ञं विच्छिन्द्यात्। यत्र स्कन्देत्। तन्निषद्य पुनर्गृह्णीयात्। यत्रैव स्कन्दति। तत एवैनत्पुनर्गृह्णाति। तदेव यादृक्कीदृक्कं होतव्यम्। अथान्यां दुग्ध्वा पुनरर्होतव्यम्। अनार्तेनैवार्तं

य॒ज्ञस्य॒ निष्क॑रोति॥१५॥

वि वा ए॒तस्य॑ य॒ज्ञश्छि॑द्यते। यस्या॑ग्निहो॒त्रे॑ऽधिश्रि॑ते॒ श्वा-ऽन्त॒रा धाव॑ति। रु॒द्रः खलु॒ वा ए॒षः। यद॒ग्निः। यद्गाम॑न्वत्या व॒र्तये॑त्। रु॒द्राय॑ प॒शूनपि॑ दध्यात्। अ॒प॒शुर्यज॑मानः स्यात्। यद॒पो॑ऽन्वतिषि॒ञ्चेत्। अ॒ना॒द्यम॒ग्नेरापः॑। अ॒ना॒द्यमा॑भ्या॒मपि॑ दध्यात्। गार्ह॑पत्या॒द्भस्मा॒दाय॑। इ॒दं विष्णु॒र्विच॑क्रम॒ इति॑ वैष्ण॒व्यर्चाऽऽह॑व॒नीया॑द्ध्व॒ꣳसय॒न्नुद्र॑वेत्। य॒ज्ञो वै विष्णुः॑। य॒ज्ञेनै॒व य॒ज्ञꣳ सन्त॑नोति। भस्म॑ना प॒दमपि॑ वपति॒ शान्त्यै॑॥१६॥

वै दे॒व्यदि॑तिर्मुञ्चति सृजति करोति करोत्याभ्या॒मपि॑ दध्या॒त् पञ्च॑ च॥ [३]

नि वा ए॒तस्या॑ऽऽहव॒नीयो॒ गार्ह॑पत्यं कामयते। निगार्ह॑पत्य आहव॒नीयम्॑। यस्या॒ग्निमनु॑द्धृत॒ꣳ सूर्यो॒ऽभि नि॒म्रोच॑ति। द॒र्भेण॒ हिर॑ण्यं प्र॒बद्ध्य॑ पु॒रस्ता॑द्धरेत्। अथा॒ग्निम्। अथा॑ग्निहो॒त्रम्। यद्धिर॑ण्यं पु॒रस्ता॒द्धर॑ति। ज्योति॒र्वै हिर॑ण्यम्। ज्योति॑रे॒वैनं॒ पश्य॒न्नुद्ध॑रति। यद॒ग्निं पूर्व॒ꣳ हर॒त्यथा॑ग्निहो॒त्रम्॥१७॥

भा॒ग॒धेये॑नै॒वैनं॒ प्रण॑यति। ब्रा॒ह्म॒ण आ॑र्षे॒य उद्ध॑रेत्। ब्रा॒ह्म॒णो वै सर्वा॑ दे॒वताः॑। सर्वा॑भिरे॒वैनं॑ दे॒वता॑भि॒रुद्ध॑रति। अ॒ग्नि॒हो॒त्रमु॑प॒साद्यातमि॑तोरासीत। व्र॒तमे॒व ह॒तमनु॑ म्रियते। अन्तं॒ वा ए॒ष आ॒त्मनो॑ गच्छति। यस्ताम्य॑ति। अन्त॑मे॒ष य॒ज्ञस्य॑ गच्छति। यस्या॒ग्निमनु॑द्धृत॒ꣳ सूर्यो॒ऽभि

नि॒म्रोच॑ति॥१८॥

पुनः॑ स॒मन्य॑ जुहोति। अन्ते॑नै॒वान्तं॑ य॒ज्ञस्य॒ निष्क॑रोति। वरु॑णो॒ वा ए॒तस्य॑ य॒ज्ञं गृ॑ह्णाति। यस्या॒ग्निमनु॑द्धृत॒ꣳ सूर्यो॒ऽभि नि॒म्रोच॑ति। वा॒रु॒णं च॒रुं निर्व॑पेत्। तेनै॒व य॒ज्ञं निष्क्री॑णीते। नि वा ए॒तस्या॑ऽऽहव॒नीयो॒ गार्ह॑पत्यं कामयते। नि गार्ह॑पत्य आहव॒नीयम्॑। यस्या॒ग्निमनु॑द्धृत॒ꣳ सूर्यो॒ऽभ्यु॑देति॑। च॒तु॒र्गृ॒हीतमाज्यं॑ पु॒रस्ता॑द्धरेत्॥१९॥

अथा॒ग्निम्। अथा॑ग्निहो॒त्रम्। यदाज्यं॑ पु॒रस्ता॒द्धर॑ति। ए॒तद्वा अ॒ग्नेः प्रि॒यं धाम॑। यदाज्यम्॑। प्रि॒येणै॒वैनं॒ धाम्ना॒ सम॑र्धयति। यद॒ग्निं पूर्व॒ꣳ हर॒त्यथा॑ग्निहो॒त्रम्। भा॒ग॒धेये॑नै॒वैनं॒ प्रण॑यति। ब्रा॒ह्म॒ण आ॑र्षे॒य उद्ध॑रेत्। ब्रा॒ह्म॒णो वै सर्वा॑ दे॒वता॑ः॥२०॥

सर्वा॑भिरे॒वैनं॑ दे॒वता॑भि॒रुद्ध॑रति। परा॑ची॒ वा ए॒तस्मै॑ व्यु॒च्छन्ती॒ व्यु॑च्छति। यस्या॒ग्निमनु॑द्धृत॒ꣳ सूर्यो॒ऽभ्यु॑देति॑। उ॒षाः के॒तुना॑ जुषताम्। य॒ज्ञं दे॒वेभि॑रिन्वि॒तम्। दे॒वेभ्यो॒ मधु॑मत्तम॒ꣳ स्वाहेति॑ प्र॒त्यङ्नि॒षद्याज्ये॑न जुहुयात्। प्र॒तीची॑मे॒वास्मै॒ विवा॑सयति। अ॒ग्नि॒हो॒त्रमु॑प॒साद्यातमि॑तोरासीत। व्र॒तमे॒व ह॒तमनु॑ म्रियते। अन्तं॒ वा ए॒ष आ॒त्मनो॑ गच्छति॥२१॥

यस्ताम्य॑ति। अन्त॑मे॒ष य॒ज्ञस्य॑ गच्छति। यस्या॒ग्निमनु॑द्धृत॒ꣳ सूर्यो॒ऽभ्यु॑देति॑। पुनः॑ स॒मन्य॑ जुहोति। अन्ते॑नै॒वान्तं॑ य॒ज्ञस्य॒ निष्क॑रोति। मि॒त्रो वा ए॒तस्य॑ य॒ज्ञं गृ॑ह्णाति। यस्या॒ग्निमनु॑द्धृत॒ꣳ

सूर्योऽभ्युदेति। मैत्रं चरुं निर्वपेत्। तेनैव यज्ञं निष्क्रीणीते। यस्याऽऽहवनीयेऽनुद्वाते गार्हपत्य उद्वायेत्॥२२॥

यदाहवनीयमनुद्वाप्य गार्हपत्यं मन्थेत्। विच्छिन्द्यात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। यद्वै यज्ञस्य वास्तव्यं क्रियते। तदनु रुद्रोऽवचरति। यत्पूर्वमन्ववस्येत्। वास्तव्यमग्निमुपासीत। रुद्रोऽस्य पशून्घातुकः स्यात्। आहवनीयमुद्वाप्य। गार्हपत्यं मन्थेत्॥२३॥

इतः प्रथमं जज्ञे अग्निः। स्वाद्योनेरधि जातवेदाः। स गायत्रिया त्रिष्टुभा जगत्या। देवेभ्यो हव्यं वहतु प्रजानन्निति। छन्दोभिरेवैनꣳ स्वाद्योनेः प्रजनयति। गार्हपत्यं मन्थति। गार्हपत्यं वा अन्वाहिताग्नेः पशव उप तिष्ठन्ते। स यदुद्वायति। तदनु पशवोऽप क्रामन्ति। इषे रय्यै रमस्व॥२४॥

सहसे द्युम्नाय। ऊर्जेऽपत्यायेत्याह। पशवो वै रयिः। पशूनेवास्मै रमयति। सारस्वतौ त्वोथ्सौ समिन्धातामित्याह। ऋग्यसामे वै सारस्वतावुथ्सौ। ऋग्यसामाभ्यामेवैनꣳ समिन्धे। सम्राडसि विराडसीत्याह। रथन्तरं वै सम्राट्। बृहद्विराट्॥२५॥

ताभ्यामेवैनꣳ समिन्धे। वज्रो वै चक्रम्। वज्रो वा एतस्य यज्ञं विच्छिनत्ति। यस्यानो वा रथो वाऽन्तराऽग्नी याति।

आ॒ह॒व॒नीय॑मु॒द्वाप्य॑। गार्ह॑पत्या॒दुद्ध॑रेत्। यद॑ग्ने॒ पूर्वं॒ प्रभृ॑तं प॒द꣣ हि ते॑। सूर्य॑स्य र॒श्मीनन्वा॑त॒तान॑। तत्र॑ रयि॒ष्ठामनु॒ सं भ॑रै॒तम्। सं नः॑ सृज सुम॒त्या वाज॑व॒त्येति॑॥२६॥

पूर्वे॑णै॒वास्य॑ य॒ज्ञेन॑ य॒ज्ञमनु॒ सन्त॑नोति। त्वम॑ग्ने स॒प्रथा॑ अ॒सीत्या॑ह। अ॒ग्निः सर्वा॑ दे॒वता॑ः। दे॒वता॑भिरे॒व य॒ज्ञꣳ सन्त॑नोति। अ॒ग्नये॑ पथि॒कृते॑ पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर्व॑पेत्। अ॒ग्निमे॒व प॑थि॒कृत॒ꣳ स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑धावति। स ए॒वैनं॑ य॒ज्ञियं॒ पन्था॒मपि॑ नयति। अ॒न॒ड्वान्दक्षि॑णा। व॒ही ह्ये॑ष समृ॑द्ध्यै॥२७॥

हर॒त्यथा॑ग्निहो॒त्रं नि॒म्रोच॑ति हरेदे॒वता॑ गच्छत्यु॒द्वायै॑न्मन्थेद्रमस्व बृ॒हद्वि॒राडिति॒ नव॑ च (नि वै पूर्वं॒ त्रीणि॑ नि॒म्रोच॑ति द॒र्भेण॒ यद्धिर॑ण्यमग्निहो॒त्रं पुन॒र्वरु॑णो वारु॒णं नि वा ए॒तस्या॒भ्यु॑देति॑ चतुर्गृही॒तमाज्यं॒ यदाज्यं॒ परा॑च्यु॒षाः पुन॑र्मि॒त्रो मै॒त्रं यस्या॑ऽऽहव॒नीयेऽनु॑द्वाते॒ गार्ह॑पत्यो॒ यद्वै म॑न्थे॒दुद्ध॑रेत्॥)॥ [४]

यस्य॑ प्रातः सव॒ने सोमो॑ऽति॒रिच्य॑ते। माध्य॑ं दिन॒ꣳ सव॑नं का॒मय॑मानो॒ऽभ्यति॑रिच्यते। गौर्ध॑यति म॒रुता॒मिति॒ धय॑द्वतीषु कुर्वन्ति। हि॒नस्ति॒ वै स॒न्ध्यधी॑तम्। स॒न्धीव॒ खलु॒ वा ए॒तत्। यथ्सव॑नस्याति॒रिच्य॑ते। यद्धय॑द्वतीषु कु॒र्वन्ति॑। स॒न्धेः शान्त्यै॑। गा॒य॒त्रꣳ साम॑ भवति पञ्चद॒शः स्तोम॑ः। तेने॒व प्रा॑तः सव॒नान्नय॑न्ति॥२८॥

म॒रुत्व॑तीषु कुर्वन्ति। तेने॒व माध्य॑ं दिना॒थ्सव॑ना॒न्नय॑न्ति।

होतुश्चम॒समनून्न॑यन्ते। होताऽनु॑ श॒ꣳसति। म॒ध्य॒त ए॒व य॒ज्ञꣳ स॒माद॑धाति। यस्य॒ माध्यं॑ दिने॒ सव॑ने॒ सोमो॑ऽति॒रिच्य॑ते। आ॒दि॒त्यं तृ॑तीयसव॒नं का॒मय॑मानो॒ऽभ्यति॑रिच्यते। गौ॒रि॒वी॒तꣳ साम॑ भवति। अति॑रिक्तं॒ वै गौ॑रिवी॒तम्। अति॑रिक्तं॒ यथ्सव॑नस्याति॒रिच्य॑ते॥२९॥

अति॑रिक्तस्य॒ शान्त्यै॑। बण्म॒हाꣳ अ॑सि सू॒र्येति॑ कुर्वन्ति। यस्यै॒वाऽऽदि॒त्यस्य॒ सव॑नस्य॒ काम॑नाति॒रिच्य॑ते। तेनै॒वैनं॒ काम॑न॒ सम॑र्धयन्ति। गौ॒रि॒वी॒तꣳ साम॑ भवति। तेनै॒व माध्यं॑ दिना॒थ्सव॑ना॒न्नय॑न्ति। स॒प्त॒द॒शः स्तोमः॑। तेनै॒व तृ॑तीयसव॒नान्नय॑न्ति। होतुश्चम॒समनून्न॑यन्ते। होताऽनु॑ श॒ꣳसति॥३०॥

म॒ध्य॒त ए॒व य॒ज्ञꣳ स॒माद॑धाति। यस्य॑ तृतीयसव॒ने सोमो॑ऽति॒रिच्ये॑त। उ॒क्थ्यं॑ कुर्वीत। यस्यो॒क्थ्ये॑ऽति॒रिच्ये॑त। अ॒ति॒रा॒त्रं कु॑र्वीत। यस्या॑तिरा॒त्रेऽति॒रिच्य॑ते। तत्त्वै दु॑ष्प्रज्ञा॒नम्। यज॑मानं॒ वा ए॒तत्प॒शव॑ आ॒साह्य॑यन्ति। बृ॒हथ्साम॑ भवति। बृ॒हद्वा इ॒माँल्लो॒कान्दा॑धार। बार्ह॑ताः प॒शवः॑। बृ॒ह॒तैवास्मै॑ प॒शून्दा॑धार। शि॒पि॒वि॒ष्टव॑तीषु कुर्वन्ति। शि॒पि॒वि॒ष्टो वै दे॒वाना॑ पु॒ष्टम्। पुष्ट्यै॒वैन॒ꣳ सम॑र्धयन्ति। होतुश्चम॒समनून्न॑यन्ते। होताऽनु॑श॒ꣳसति। म॒ध्य॒त ए॒व य॒ज्ञꣳ स॒माद॑धाति॥३१॥

य॒न्ति॒ सव॑नस्याति॒रिच्य॑ते शꣳसति दाधारा॒ष्टौ च॑॥ [५]

एकै॑को॒ वै ज॒नता॑या॒मिन्द्रः॑। एकं॒ वा ए॒ताविन्द्र॑म॒भि

सꣳसुनुतः। यौ द्वौ सꣳसुनुतः। प्रजापतिर्वा एष वितायते। यद्यज्ञः। तस्य ग्रावाणो दन्ताः। अन्यतरं वा एते सꣳसुन्वतोर्निर्बफ्सति। पूर्वेणोपसृत्यां देवता इत्याहुः। पूर्वोपसृतस्य वै श्रेयान्भवति। एतिवन्त्याज्यानि भवन्त्यभिजित्यै॥३२॥

मरुत्वतीः प्रतिपदः। मरुतो वै देवानामपराजितमायतनम्। देवानामेवापराजित आयतने यतते। उभे बृहद्रथन्तरे भवतः। इयं वाव रथन्तरम्। असौ बृहत्। आभ्यामेवैनमन्तरैति। वाचश्च मनसश्च। प्राणाच्चापानाच्च। दिवश्च पृथिव्याश्च॥३३॥

सर्वस्माद्वित्ताद्वेद्यात्। अभिवर्तो ब्रह्मसामं भवति। सुवर्गस्य लोकस्याभिवृत्त्यै। अभिजिद्भवति। सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। विश्वजिद्भवति। विश्वस्य जित्यै। यस्य भूयाꣳसो यज्ञक्रतव इत्याहुः। स देवता वृङ्क्त इति। यद्यग्निष्टोमः सोमः परस्ताथ्स्यात्॥३४॥

उक्थ्यं कुर्वीत। यद्युक्थः स्यात्। अतिरात्रं कुर्वीत। यज्ञक्रतुभिरेवास्य देवता वृङ्क्ते। यो वै छन्दोभिरभिभवति। स सꣳसुन्वतोरभिभवति। संवेशाय त्वोपवेशाय त्वेत्याह। छन्दाꣳसि वै संवेश उपवेशः। छन्दोभिरेवास्य छन्दाꣳस्यभिभवति। इष्टर्गो वा ऋत्विजामध्वर्युः॥३५॥

इष्टर्गः खलु वै पूर्वोऽर्ष्टुः क्षीयते। प्राणापानौ मृत्योर्मा

पातमित्याह। प्राणापानयोरेव श्रयते। प्राणापानौ मा मा हासिष्टमित्याह। नैनं पुराऽऽयुषः प्राणापानौ जहितः। आर्तिं वा एते नियन्ति। येषां दीक्षितानां प्रमीयते। तं यदवर्जेयुः। क्रूरकृतामिवैषां लोकः स्यात्। आहर दहेति ब्रूयात्॥ ३६॥

तं दक्षिणतो वेद्यै निधाय। सर्पराज्ञियां ऋग्भिः स्तुयुः। इयं वै सर्पतो राज्ञी। अस्या एवैनं परिददति। व्यृद्धं तदित्याहुः। यथ्स्तुतमननुशस्तमिति। होता प्रथमः प्राचीनावीती मार्जालीयं परीयात्। यामीरनुब्रुवन्। सर्पराज्ञीनां कीर्तयेत्। उभयोरेवैनं लोकयोः परिददति॥ ३७॥

अथो धुवन्त्येवैनम्। अथो न्येवास्मै ह्वयते। त्रिः परियन्ति। त्रय इमे लोकाः। एभ्य एवैनं लोकेभ्यो धुवते। त्रिः पुनः परियन्ति। षट्थ्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनं धुवते। अग्न आयूꣳषि पवस इति प्रतिपदं कुर्वीरन्। रथन्तरसामैषाꣳ सोमः स्यात्। आयुरेवात्मन्दधते। अथो पाप्मानमेव विजहतो यन्ति॥ ३८॥

अभिजित्यै पृथिव्याश्च स्यादध्वर्युर्ब्रूयाल्लोकयोः परिददति कुर्वीरꣳस्त्रीणि च॥ [६]

असुर्यं वा एतस्माद्वर्णं कृत्वा। पशवो वीर्यमप क्रामन्ति। यस्य यूपो विरोहति। त्वाष्ट्रं बहुरूपमालभेत। त्वष्टा वै रूपाणामीशे। य एव रूपाणामीशे। सोऽस्मिन्पशून् वीर्यं

यच्छति। नास्मा॑त्प॒शवो॑ वी॒र्यमप॑ क्रामन्ति। आर्ति॒ं वा ए॒ते नियं॑न्ति। येषां॑ दीक्षि॒तानां॑म॒ग्निरु॒द्वाय॑ति॥३९॥

यदा॑हव॒नीय॑ उ॒द्वायेँ॑त्। यत्तं मन्थेँ॑त्। विच्छि॑न्द्यात्। भ्रातृ॑व्यमस्मै जनयेत्। यदा॑हव॒नीय॑ उ॒द्वायेँ॑त्। आग्नीँ॑द्धा॒दुद्ध॑-रेत्। यदाग्नीँ॑द्ध्र उ॒द्वायेँ॑त्। गार्ह॑पत्या॒दुद्ध॑रेत्। यद्गार्ह॑पत्य उ॒द्वायेँ॑त्। अत॑ ए॒व पुन॑र्मन्थेत्॥४०॥

अत्र॒ वाव स निल॑यते। यत्र॒ खलु॒ वै निली॑नमुत्त॒मं पश्य॑न्ति। तदे॑नमिच्छन्ति। यस्मा॒द्वारो॑रु॒द्वायेँ॑त्। तस्या॒रणीं॑ कुर्यात्। क्र॒मु॒कमपि॑ कुर्यात्। ए॒षा वा अ॒ग्नेः प्रि॒या त॒नूः। यत्क्र॑मु॒कः। प्रि॒ययै॒वैन॑ं त॒नुवा॒ सम॑र्धयति। गार्ह॑पत्यं मन्थति॥४१॥

गार्ह॑पत्यो॒ वा अ॒ग्नेर्योनि॑ः। स्वादे॒वैन॒ं योनेँ॑र्जनयति। नास्मै॒ भ्रातृ॑व्यं जनयति। यस्य॒ सोम॑ उप॒दस्येँ॑त्। सु॒वर्ण॒ꣳ हिर॑ण्यं द्वे॒धा वि॒च्छिद्य॑। ऋ॒जी॒षेँ॑ऽन्यदा॑धूनु॒यात्। जु॒हु॒याद॒न्यत्। सोम॑मे॒वाभि॑षु॒णोति॑। सोम॑ं जुहोति। सोम॑स्य॒ वा अ॑भिषू॒यमा॑णस्य प्रि॒या त॒नूरुद॑क्रामत्॥४२॥

तथ्सु॒वर्ण॒ꣳ हिर॑ण्यमभवत्। यथ्सु॒वर्ण॒ꣳ हिर॑ण्यं कु॒र्वन्ति॑। प्रि॒ययै॒वैन॑ं त॒नुवा॒ सम॑र्धयन्ति। यस्याक्री॑त॒ꣳ सोम॑मप॒हरे॑युः। क्री॒णी॒यादे॒व। सैव ततः॒ प्राय॑श्चित्तिः। यस्य॑ क्री॒तम॑प॒हरे॑युः। आ॒दा॒राꣳश्च॑ फाल्गु॒नानि॑ चा॒भिषु॑णुयात्। गा॒य॒त्री यꣳ

सोम॒माह॑रत्। तस्य॒ योऽꣳशुः प॒राऽप॑तत्॥४३॥

त आ॑दा॒रा अ॑भवन्। इन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑हन्। तस्य॑ व॒ल्कः परा॑-ऽपतत्। तानि॑ फाल्गु॒नान्य॑भवन्। प॒शवो॒ वै फा॑ल्गु॒नानि॑। प॒शवः॒ सोमो॒ राजा॑। यदा॑दा॒राꣳश्च॑ फाल्गु॒नानि॑ चाभिषु॒णोति॑। सोम॑मे॒व राजा॑नम॒भिषु॑णोति। शृ॒तेन॑ प्रातः सव॒ने श्री॑णीयात्। द॒ध्ना म॒ध्यं दि॑ने॥४४॥

नी॒त॒मि॒श्रेण॑ तृतीयसव॒ने। अ॒ग्नि॒ष्टो॒मः सोमः॑ स्याद्रथन्त॒र-सा॑मा। य ए॒वर्त्विजो॑ वृ॒ताः स्युः। त ए॑नं याजयेयुः। एका॒ं गां दक्षि॑णां दद्या॒त्तेभ्य॑ ए॒व। पुन॒ः सोमं॑ क्रीणीयात्। य॒ज्ञेने॒व तद्य॒ज्ञमि॑च्छति। सैव तत॒ः प्राय॑श्चित्तिः। सर्वा॑भ्यो॒ वा ए॒ष दे॒वता॑भ्यः॒ सर्वे॑भ्यः पृ॒ष्ठेभ्य॑ आ॒त्मान॒मागु॑रते। यः स॒त्राया॑गु॒रते॑। ए॒तावा॒न्खलु॒ वै पुरु॑षः। याव॑दस्य वि॒त्तम्। स॒र्व॒वे॒द॒सेन॑ यजेत। सर्व॑पृष्ठोऽस्य॒ सोमः॑ स्यात्। सर्वा॑भ्य ए॒व दे॒वता॑भ्यः॒ सर्वे॑भ्यः पृ॒ष्ठेभ्य॑ आ॒त्मानं॒ निष्क्री॑णीते॥४५॥

उ॒द्वाय॑ति मन्थेन्मन्थत्यक्रामत्प॒राऽप॑तन्म॒ध्यन्दि॑न आगु॒रते॒ पञ्च॑ च॥ [७]

पव॑मानः॒ सुव॒र्जनः॑। प॒वित्रे॑ण॒ विच॑र्षणिः। यः पोता॒ स पु॑नातु मा। पु॒नन्तु॑ मा देवज॒नाः। पु॒नन्तु॒ मन॑वो धि॒या। पु॒नन्तु॒ विश्व॑ आ॒यवः॑। जात॑वेदः प॒वित्र॑वत्। प॒वित्रे॑ण पुनाहि मा। शु॒क्रेण॑ देव॒ दीद्य॑त्। अग्ने॒ क्रत्वा॒ क्रतूꣳ॒ रनु॑॥४६॥

यत्ते॑ प॒वित्र॑म॒र्चिषि॑। अग्ने॒ वित॑तमन्त॒रा। ब्रह्म॒ तेन॑ पुनीमहे।

उ॒भाभ्या॑ँ देव सवितः। प॒वित्रे॑ण स॒वेन॑ च। इ॒दं ब्रह्म॑ पुनीमहे। वै॒श्व॒दे॒वी पु॑न॒ती दे॒व्यागा॑त्। यस्यै॑ ब॒ह्वीस्त॒नुवो॑ वी॒तपृ॑ष्ठाः। तया॒ मद॑न्तः सध॒माद्ये॑षु। व॒यꣳ स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्॥४७॥

वै॒श्वा॒न॒रो र॒श्मिभि॑र्मा पुनातु। वातः॑ प्रा॒णेने॑षि॒रो म॑यो॒भूः। द्यावा॑पृथि॒वी पय॑सा॒ पयो॑भिः। ऋ॒तावं॑री य॒ज्ञिये॑ मा पुनीताम्। बृ॒हद्भिः॑ सवित॒स्तृभि॑ः। वर्षि॑ष्ठैर्देव॒ मन्म॑भिः। अग्ने॒ दक्षै॑ः पुनाहि मा। येन॑ दे॒वा अपु॑नत। येनाऽऽपो॑ दि॒व्यं कशः॑। तेन॑ दि॒व्येन॒ ब्रह्म॑णा॥४८॥

इ॒दं ब्रह्म॑ पुनीमहे। यः पा॑वमा॒नीर॒ध्येति॑। ऋषि॑भिः॒ सम्भृ॑त॒ꣳ रसम्॑। सर्व॒ꣳ स पू॒तम॑श्नाति। स्व॒दि॒तं मा॑त॒रिश्व॑ना। पा॒व॒मा॒नीर्यो अ॒ध्येति॑। ऋषि॑भिः॒ सम्भृ॑त॒ꣳ रसम्॑। तस्मै॒ सर॑स्वती दुहे। क्षी॒रꣳ स॒र्पिर्मधू॑द॒कम्। पा॒व॒मा॒नीः स्व॒स्त्यय॑नीः॥४९॥

सु॒दुघा॒ हि पय॑स्वतीः। ऋषि॑भिः॒ सम्भृ॑तो॒ रसः॑। ब्रा॒ह्म॒णेष्व॒मृत॑ꣳ हि॒तम्। पा॒व॒मा॒नीर्दि॑शन्तु नः। इ॒मं लो॒कमथो॑ अ॒मुम्। कामा॒न्त्समर्ध॑यन्तु नः। दे॒वीर्दे॒वैः स॒माभृ॑ताः। पा॒व॒मा॒नीः स्व॒स्त्यय॑नीः। सु॒दुघा॒ हि घृ॑त॒श्चुतः॑। ऋषि॑भिः॒ सम्भृ॑तो॒ रसः॑॥५०॥

ब्रा॒ह्म॒णेष्व॒मृत॑ꣳ हि॒तम्। येन॑ दे॒वाः प॒वित्रे॑ण। आ॒त्मान॑ं पुनते॒ सदा॑। तेन॑ स॒हस्र॑धारेण। पा॒व॒मा॒न्यः पु॑नन्तु मा। प्रा॒जा॒प॒त्यं प॒वित्रम्॑। श॒तोद्या॑मꣳ हिर॒ण्मयम्॑। तेन॑ ब्रह्म॒विदो॑

व॒यम्। पू॒तं ब्रह्म॑ पुनीमहे। इन्द्रः॑ सुनी॒ती स॒ह मा॑ पुनातु। सोमः॑ स्व॒स्त्या वरु॑णः स॒मीच्या॑। य॒मो राजा॑ प्रमृ॒णाभिः॑ पुनातु मा। जा॒तवे॑दा मो॒र्जय॑न्त्या पुनातु॥५१॥

अनु॑ रयी॒णां ब्रह्म॑णा स्व॒स्त्यय॑नीः सु॒दुघा॒ हि घृ॑त॒श्चुत॒ ऋषि॑भि॒ः सम्भृ॑तो॒ रसः॑ पुनातु॒ त्रीणि॑ च॥ [८]

प्र॒जा वै स॒त्रमा॑सत॒ तप॒स्तप्य॑माना॒ अजु॑ह्वतीः। दे॒वा अ॑पश्यञ्चम॒सं घृ॒तस्य॑ पू॒र्णꣳ स्व॒धाम्। तमुपोद॑तिष्ठ॒न्तम॑-जुहवुः। तेना॑र्धमा॒स ऊर्ज॒मवा॑रुन्धत। तस्मा॑दर्धमा॒से दे॒वा इ॑ज्यन्ते। पि॒तरो॑ऽपश्यञ्चम॒सं घृ॒तस्य॑ पू॒र्णꣳ स्व॒धाम्। तमुपोद॑तिष्ठ॒न्तम॑जुहवुः। तेन॑ मा॒स्यूर्ज॒मवा॑रुन्धत। तस्मा॑न्मा॒सि पि॒तृभ्यः॑ क्रियते। म॒नु॒ष्या॑ अपश्यञ्चम॒सं घृ॒तस्य॑ पू॒र्णꣳ स्व॒धाम्॥५२॥

तमुपोद॑तिष्ठ॒न्तम॑जुहवुः। तेन॑ द्व॒यीमूर्ज॒मवा॑रुन्धत। तस्मा॒द्विरह्नो॑ मनु॒ष्ये॑भ्य॒ उप॑ह्रियते। प्रा॒तश्च॑ सा॒यं च॑। प॒शवो॑ऽपश्यञ्चम॒सं घृ॒तस्य॑ पू॒र्णꣳ स्व॒धाम्। तमुपोद॑तिष्ठ॒न्त-म॑जुहवुः। तेन॑ त्र॒यीमूर्ज॒मवा॑रुन्धत। तस्मा॒त्त्रिरह्नः॑ प॒शवः॒ प्रेर॑ते। प्रा॒तः स॑ङ्ग॒वे सा॒यम्। असु॑रा अपश्यञ्चम॒सं घृ॒तस्य॑ पू॒र्णꣳ स्व॒धाम्॥५३॥

तमुपोद॑तिष्ठ॒न्तम॑जुहवुः। तेन॑ संवथ्स॒र ऊर्ज॒मवा॑रुन्धत। ते दे॒वा अ॑मन्यन्त। अ॒मी वा इ॒दम॑भूवन्। यद्व॒यꣳ स्म इति॑। त ए॒तानि॑ चातुर्मा॒स्यान्य॑पश्यन्। तानि॒ निर॑वपन्।

तैरे॒वैषा॒न्तामूर्ज॑मवृञ्जत। ततो॑ दे॒वा अभ॑वन्। पराऽसु॑राः॥५४॥

यद्यज॑ते। यामे॒व दे॒वा ऊर्ज॑म॒वारु॑न्धत। तान्तेनाव॑रुन्धे। यत्पि॒तृभ्यः॑ क॒रोति॑। यामे॒व पि॒तर॒ ऊर्ज॑म॒वारु॑न्धत। तान्तेनाव॑रुन्धे। यदा॑वस॒थेऽन्न॒ꣳ हर॑न्ति। यामे॒व म॑नु॒ष्या॑ ऊर्ज॑म॒वारु॑न्धत। तान्तेनाव॑रुन्धे। यद्दक्षि॑णां॒ दद॑ाति॥५५॥

यामे॒व प॒शव॒ ऊर्ज॑म॒वारु॑न्धत। तान्तेनाव॑रुन्धे। यच्चा॑तुर्मा॒स्यैर्यज॑ते। यामे॒वासु॑रा॒ ऊर्ज॑म॒वारु॑न्धत। तान्तेनाव॑रुन्धे। भव॑त्या॒त्मना॑। परा॑स्य॒ भ्रातृ॑व्यो भवति। वि॒राजो॒ वा ए॒षा विक्रा॑न्तिः। यच्चा॑तुर्मा॒स्यानि॑। वै॒श्व॒दे॒वेना॒स्मिँल्लो॒के प्रत्य॑तिष्ठत्। व॒रु॒ण॒प्र॒घा॒सैर॒न्तरि॑क्षे। सा॒क॒मे॒धैर॒मुष्मिँ॑ल्लो॒के। ए॒ष ह॒ त्वावैतथ्सर्वं॑ भवति। य ए॒वं वि॒द्वाꣳश्चा॑तुर्मा॒स्यैर्यज॑ते॥५६॥

म॒नु॒ष्या॑ अपश्यञ्चम॒सं घृ॒तस्य॑ पू॒र्णꣳ स्व॒धामसु॑रा अपश्यञ्चम॒सं घृ॒तस्य॑ पू॒र्णꣳ स्व॒धामसु॑रा॒ ददा॑त्यतिष्ठच्च॒त्वारि॑ च॥ [९]

अ॒ग्निर्वाव स॑वथ्स॒रः। आ॒दि॒त्यः प॑रिवथ्स॒रः। च॒न्द्रमा॑ इदावथ्स॒रः। वा॒युर॑नुवथ्स॒रः। यद्वै॑श्वदे॒वेन॒ यज॑ते। अ॒ग्निमे॒व तथ्स॑वथ्स॒रमा॑प्नोति। तस्मा॑द्वैश्वदे॒वेन॒ यज॑मानः। स॒व॒थ्स॒रीणाꣳ॑ स्व॒स्तिमाशा॑स्त॒ इत्याशा॑सीत। यद्व॑रुण-प्रघा॒सैर्यज॑ते। आ॒दि॒त्यमे॒व तत्प॑रिवथ्स॒रमा॑प्नोति॥५७॥

तस्मा॑द्वरुणप्रघा॒सैर्यज॑मानः। प॒रि॒व॒थ्स॒रीणाꣳ॑ स्व॒स्तिमा-

शास्त इत्याशासीत। यथ्साकमेधैर्यजते। चन्द्रमसमेव तदिदावथ्सरमाप्नोति। तस्माथ्साकमेधैर्यजमानः। इदावथ्सरीणाꣳ स्वस्तिमाशास्त इत्याशासीत। यत्पितृयज्ञेन यजते। देवानेव तदन्ववस्यति। अथवा अस्य वायुश्चानुवथ्सरश्चाप्रीतावुच्छिष्येते। यच्छुनासीरीयेण यजते॥५८॥

वायुमेव तदनुवथ्सरमाप्नोति। तस्माच्छुनासीरीयेण यजमानः। अनुवथ्सरीणाꣳ स्वस्तिमाशास्त इत्याशासीत। संवथ्सरं वा एष ईफ्सतीत्याहुः। यश्चातुर्मास्यैर्यजत इति। एष ह त्वै संवथ्सरमाप्नोति। य एवं विद्वाꣳश्चातुर्मास्यैर्यजते। विश्वे देवाः समयजन्त। तेऽग्निमेवायजन्त। त एतं लोकमजयन्॥५९॥

यस्मिन्नग्निः। यद्वैश्वदेवेन यजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्नग्निः। अग्नेरेव सायुज्यमुपैति। यदा वैश्वदेवेन यजते। अथ संवथ्सरस्य गृहपतिमाप्नोति। यदा संवथ्सरस्य गृहपतिमाप्नोति। अथ सहस्रयाजिनमाप्नोति। यदा सहस्रयाजिनमाप्नोति॥६०॥

अथ गृहमेधिनमाप्नोति। यदा गृहमेधिनमाप्नोति। अथाग्निर्भवति। यदाग्निर्भवति। अथ गौर्भवति। एषा वै वैश्वदेवस्य मात्रा। एतद्वा एतेषामवमम्। अतोतो वा उत्तराणि श्रेयाꣳसि भवन्ति। यद्विश्वे देवाः समयजन्त। तद्वैश्वदेवस्य वैश्वदेवत्वम्॥६१॥

अथाऽऽदित्यो वरुणꣳ राजानं वरुणप्रघासैरयजत। स एतं लोकमजयत्। यस्मिन्नादित्यः। यद्वरुणप्रघासैर्यजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्नादित्यः। आदित्यस्यैव सायुज्यमुपैति। यदादित्यो वरुणꣳ राजानं वरुणप्रघासैरयजत। तद्वरुणप्रघासानां वरुणप्रघासत्वम्। अथ सोमो राजा छन्दाꣳसि साकमेधैरयजत॥६२॥

स एतं लोकमजयत्। यस्मिꣳश्चन्द्रमा विभाति। यथ्साकमेधैर्यजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिꣳश्चन्द्रमा विभाति। चन्द्रमस एव सायुज्यमुपैति। सोमो वै चन्द्रमाः। एष ह त्वै साक्षाथ्सोमं भक्षयति। य एवं विद्वान्थ्साकमेधैर्यजते। यथ्सोमश्च राजा छन्दाꣳसि च समैधन्त॥६३॥

तथ्साकमेधानाꣳ साकमेधत्वम्। अथर्तवः पितरः प्रजापतिं पितरं पितृयज्ञेनायजन्त। त एतं लोकमजयन्। यस्मिन्नृतवः। यत्पितृयज्ञेन यजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्नृतवः। ऋतूनामेव सायुज्यमुपैति। यदृतवः पितरः प्रजापतिं पितरं पितृयज्ञेनायजन्त। तत्पितृयज्ञस्य पितृयज्ञत्वम्॥६४॥

अथौषधय इमं देवं त्र्यम्बकैरयजन्त प्रथमहीति। ततो वै ता अप्रथन्त। य एवं विद्वाꣳस्त्र्यम्बकैर्यजते। प्रथते प्रजया पशुभिः। अथ वायुः परमेष्ठिनꣳ शुनासीरीयेणायजत। स

एतं लोकमजयत्। यस्मिन्वायुः। यच्छुनासीरीयेण यजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्वायुः॥६५॥

वायोरेव सायुज्यमुपैति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। प्र चातुर्मास्ययाजी मीयता (३) न प्रमीयता (३) इति। जीवन्वा एष ऋतूनप्येति। यदि वसन्तां प्रमीयते। वसन्तो भवति। यदि ग्रीष्मे ग्रीष्मः। यदि वर्षासु वर्षाः। यदि शरदि शरत्। यदि हेमन् हेमन्तः। ऋतुर्भूत्वा संवथ्सरमप्येति। संवथ्सरः प्रजापतिः। प्रजापतिर्वावैषः॥६६॥

परिवथ्सरमाप्नोति शुनासीरीयेण यजतेऽजयन्थ्सहस्रयाजिनमाप्नोति वैश्वदेवत्वꣳ साकमेधैरयजत समैधन्त पितृयज्ञत्वं जयति यस्मिन्वायुरहेमन्तस्त्रीणि च॥ [१०]

उभये युवꣳ सुराममुदस्थान्नि वै यस्य प्रातः सवन एकैकोऽसुर्ये पवमानः प्रजा वै सत्रमासताग्निर्वाव संवथ्सरो दश॥१०॥

उभये वा उदस्थाथ्सर्वाभिर्मध्यतोऽत्र वाव ब्राह्मणेष्वथ गृहमेधिनꣳ षट्थ्षष्टिः॥६६॥

उभये वा वैषः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः ॥

अग्नेः कृत्तिकाः। शुक्रं परस्ताज्ज्योतिरवस्तात्। प्रजापते रोहिणी। आपः परस्तादोषधयोऽवस्तात्। सोमस्येन्वका वितानि। परस्ताद्वयन्तोऽवस्तात्। रुद्रस्य बाहू। मृगयवः परस्ताद्विक्षारोऽवस्तात्। अदित्यै पुनर्वसू। वातः परस्तादार्द्रमवस्तात्॥१॥

बृहस्पतेस्तिष्यः। जुह्वतः परस्ताद्यजमाना अवस्तात्। सर्पाणामाश्रेषाः। अभ्यागच्छन्तः परस्तादभ्यानृत्यन्तोऽवस्तात्। पितॄणां मघाः। रुदन्तः परस्तादपभ्रꣳशोऽवस्तात्। अर्यम्णः पूर्वे फल्गुनी। जाया परस्तादृषभोऽवस्तात्। भगस्योत्तरे। वहतवः परस्ताद्वहमाना अवस्तात्॥२॥

देवस्य सवितुरहस्तः। प्रसवः परस्तात्थ्सनिरवस्तात्। इन्द्रस्य चित्रा। ऋतं परस्तात्थ्सत्यमवस्तात्। वायोर्निष्ट्या व्रततिः। परस्तादसिद्धिरवस्तात्। इन्द्राग्नियोर्विशाखे। युगानि परस्तात्कृषमाणा अवस्तात्। मित्रस्यानूराधाः। अभ्यारोहत्परस्तादभ्यारूढमवस्तात्॥३॥

इन्द्रस्य रोहिणी। शृणत्परस्तात्प्रतिशृणदवस्तात्। निर्ऋत्यै मूलवर्हणी। प्रतिभञ्जन्तः परस्तात्प्रतिशृणन्तोऽवस्तात्। अपां पूर्वा अषाढाः। वर्चः परस्ताथ्समितिरवस्तात्। विश्वेषां देवानामुत्तराः। अभिजयत्परस्तादभिजितमवस्तात्।

विष्णोः श्रोणा पृच्छमानाः। परस्तात्पन्था अवस्तात्॥४॥

वसूनाꣳ श्रविष्ठाः। भूतं परस्ताद्भूतिरवस्तात्। इन्द्रस्य शतभिषक्। विश्वव्यचाः परस्ताद्विश्वक्षितिरवस्तात्। अजस्यैकपदः पूर्वे प्रोष्ठपदाः। वैश्वानरं परस्ताद्वैश्वावसवमवस्तात्। अहेर्बुध्नियस्योत्तरे। अभिषिञ्चन्तः परस्तादभिषुण्वन्तोऽवस्तात्। पूष्णो रेवती। गावः परस्ताद्वथ्सा अवस्तात्। अश्विनोरश्वयुजौ। ग्रामः परस्ताथ्सेनाऽवस्तात्। यमस्यापभरणीः। अपकर्षन्तः परस्तादपवहन्तोऽवस्तात्। पूर्णा पश्चाद्यत्ते देवा अदधुः॥५॥

आर्द्रमवस्ताद्वहमाना अवस्तादभ्यारूढमवस्तात्पन्था अवस्ताद्वथ्सा अवस्तात्पश्च च॥——[१]

यत्पुण्यं नक्षत्रम्। तद्वट्कुर्वीतोपव्युषम्। यदा वै सूर्य उदेति। अथ नक्षत्रं नैति। यावति तत्र सूर्यो गच्छेत्। यत्र जघन्यं पश्येत्। तावति कुर्वीत यत्कारी स्यात्। पुण्याह एव कुरुते। एवꣳ ह वै यज्ञेषु च शतद्युम्नं च माथ्स्यो निरवसाययां चकार॥६॥

यो वै नक्षत्रियं प्रजापतिं वेद। उभयोरेनं लोकयोर्विदुः। हस्त एवास्य हस्तः। चित्रा शिरः। निष्ट्या हृदयम्। ऊरू विशाखे। प्रतिष्ठाऽनूराधाः। एष वै नक्षत्रियः प्रजापतिः। य एवं वेद। उभयोरेनं लोकयोर्विदुः॥७॥

अस्मिꣳश्चामुष्मिꣳश्च। यां कामयेत दुहितरं प्रिया

स्यादिति। तां निष्प्यायां दद्यात्। प्रियैव भवति। नेव तु पुनरागच्छति। अभिजिन्नाम नक्षत्रम्। उपरिष्टादषाढानाम्। अवस्ताच्छ्रोणायै। देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवास्तस्मिन्नक्षत्रेऽभ्यजयन्॥८॥

यदभ्यजयन्। तदभिजितोऽभिजित्त्वम्। यं कामयेतानपजय्यं जयेदिति। तमेतस्मिन्नक्षत्रे यातयेत्। अनपजय्यमेव जयति। पापपराजितमिव तु। प्रजापतिः पशूनसृजत। ते नक्षत्रं नक्षत्रमुपातिष्ठन्त। ते समावन्त एवाभवन्। ते रेवतीमुपातिष्ठन्त॥९॥

ते रेवत्यां प्राभवन्। तस्माद्रेवत्यां पशूनां कुर्वीत। यत्किं चावाचीनꣳ सोमात्। प्रैव भवन्ति। सलिलं वा इदमन्तरासीत्। यदतरन्। तत्तारकाणां तारकत्वम्। यो वा इह यजते। अमुꣳ स लोकं नक्षते। तन्नक्षत्राणां नक्षत्रत्वम्॥१०॥

देवगृहा वै नक्षत्राणि। य एवं वेद। गृह्येव भवति। यानि वा इमानि पृथिव्याश्चित्राणि। तानि नक्षत्राणि। तस्मादश्लीलनामꣳश्चित्रे। नावस्येन्न यजेत। यथा पापाहे कुरुते। तादृगेव तत्। देवनक्षत्राणि वा अन्यानि॥११॥

यमनक्षत्राण्यन्यानि। कृत्तिकाः प्रथमम्। विशाखे उत्तमम्। तानि देवनक्षत्राणि। अनूराधाः प्रथमम्। अपभरणीरुत्तमम्। तानि यमनक्षत्राणि। यानि देवनक्षत्राणि। तानि दक्षिणेन

परि॑यन्ति। यानि॑ यमनक्ष॒त्राणि॑॥१२॥

तान्युत्त॑रेण। अन्वे॑षामरा॒थ्स्मेति॑। तद॑नूरा॒धाः। ज्ये॒ष्ठमे॑षामवधि॒ष्मेति॑। तज्ज्यै॑ष्ठ॒घ्नी। मूल॑मेषामवृक्षा॒मेति॑। तन्मू॑ल॒वर्ह॑णी। यन्नास॑हन्त। तद॑षा॒ढाः। यदश्लो॑णत्॥१३॥

तच्छ्रो॒णा। यदशृ॑णोत्। तच्छ्र॒विष्ठाः। यच्छ॒तमभि॑षज्यन्। तच्छ॒तभि॑षक्। प्रो॒ष्ठ॒प॒देषू॒दय॑च्छन्त। रे॒वत्या॑मरवन्त। अ॒श्व॒युजो॑रयुञ्जत। अ॒प॒भर॑णी॒ष्वपा॑वहन्। तानि॒ वा ए॒तानि॑ यमनक्ष॒त्राणि॑। यान्ये॒व दे॑वनक्ष॒त्राणि॑। तेषु॑ कुर्वीत यत्का॒री स्यात्। पु॒ण्या॒ह ए॒व कु॑रुते॥१४॥

च॒का॒रै॒वं वेदो॒भयो॑रेनं लो॒कयो॑र्विदुरजयन्रे॒वती॒मुपा॑तिष्ठन्त नक्षत्र॒त्वम॒न्यानि॒ यानि॑ यमनक्ष॒त्राण्यश्लो॑णद्यम-नक्ष॒त्राणि॒ त्रीणि॑ च॥ [२]

दे॒वस्य॑ सवि॒तुः प्रा॒तः प्र॑स॒वः प्रा॒णः। वरु॑णस्य सा॒यमा॑स॒वो॑ऽपा॒नः। यत्प्र॑ती॒चीन॑ं प्रात॒स्तना॑त्। प्रा॒चीन॑ꣳ सङ्ग॒वात्। ततो॑ दे॒वा अ॑ग्निष्टो॒मं निर॑मिमत। तत्तदात्त॑वीर्यं निर्मा॒र्गः। मि॒त्रस्य॑ सङ्ग॒वः। तत्पुण्य॑ं तेज॒स्व्यह॑ः। तस्मा॒त्तर्हि॑ प॒शवः॑ स॒माय॑न्ति। यत्प्र॑ती॒चीन॑ꣳ सङ्ग॒वात्॥१५॥

प्रा॒चीन॑ं म॒ध्यं दि॑नात्। ततो॑ दे॒वा उ॒क्थ्य॑ं निर॑मिमत। तत्तदात्त॑वीर्यं निर्मा॒र्गः। बृह॒स्पते॑र्म॒ध्यं दि॑नः। तत्पुण्य॑ं तेज॒स्व्यह॑ः। तस्मा॒त्तर्हि॒ तेक्ष्णि॑ष्ठं तपति। यत्प्र॑ती॒चीन॑ं म॒ध्यं दि॑नात्। प्रा॒चीन॑मपरा॒ह्णात्। ततो॑ दे॒वाः षो॑ड॒शिनं॒ निर॑मिमत।

तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गः॥१६॥

भगस्यापराह्णः। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मादपराह्णे कुमार्यो भगमिच्छमानाश्चरन्ति। यत्प्रतीचीनमपराह्णात्। प्राचीनꣳ सायात्। ततो देवा अतिरात्रं निरमिमत। तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गः। वरुणस्य सायम्। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मात्तर्हि नानृतं वदेत्॥१७॥

ब्राह्मणो वा अष्टाविꣳशो नक्षत्राणाम्। समानस्याह्नः पञ्च पुण्यानि नक्षत्राणि। चत्वार्यश्लीलानि। तानि नव। यच्च परस्तान्नक्षत्राणां यच्चावस्तात्। तान्येकादश। ब्राह्मणो द्वादशः। य एवं विद्वान्थ्संवथ्सरं व्रतं चरति। संवथ्सरेणैवास्य व्रतं गुप्तं भवति। समानस्याह्नः पञ्च पुण्यानि नक्षत्राणि। चत्वार्यश्लीलानि। तानि नव। आग्नेयी रात्रिः। ऐन्द्रमहः। तान्येकादश। आदित्यो द्वादशः। य एवं विद्वान्थ्संवथ्सरं व्रतं चरति। संवथ्सरेणैवास्य व्रतं गुप्तं भवति॥१८॥

सङ्गवाथ्यौडुशिनं निरमिमत तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गो वदेद्भवति समानस्याह्नः पञ्च पुण्यानि नक्षत्राण्यष्टौ च॥ [३]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कति पात्राणि यज्ञं वहन्तीति। त्रयोदशेति ब्रूयात्। स यद्ब्रूयात्। कस्तानि निरमिमीतेति। प्रजापतिरिति ब्रूयात्। स यद्ब्रूयात्। कुतस्तानि निरमिमीतेति। आत्मन इति। प्राणापानाभ्यामेवोपाꣳ-

श्वन्तर्यामौ निरमिमीत॥१९॥

व्यानादुपाꣳशुसवनम्। वाच ऐन्द्रवायवम्। दक्षक्रतुभ्यां मैत्रावरुणम्। श्रोत्रादाश्विनम्। चक्षुषः शुक्रामन्थिनौ। आत्मन आग्रयणम्। अङ्गेभ्य उक्थ्यम्। आयुषो ध्रुवम्। प्रतिष्ठाया ऋतुपात्रे। यज्ञं वाव तं प्रजापतिर्निरमिमीत। स निर्मितो नाद्भियत समव्लीयत। स एतान्प्रजापतिरपिवापानपश्यत्। तां निरवपत्। तैर्वै स यज्ञमप्यवपत्। यदपिवापा भवन्ति। यज्ञस्य धृत्या असंव्लयाय॥२०॥

उपाꣳश्वन्तर्यामौ निरमिमीतामिमीत षड्ढ॥ [४]

ऋतमेव परमेष्ठि। ऋतं नात्येति किञ्चन। ऋते समुद्र आहितः। ऋते भूमिरियꣳश्रिता। अग्निस्तिग्मेन शोचिषा। तप आक्रान्तमुष्णिहा। शिरस्तपस्याहितम्। वैश्वानरस्य तेजसा। ऋतेनास्य नि वर्तये। सत्येन परि वर्तये। तपसाऽस्यानु वर्तये। शिवेनास्योप वर्तये। शग्मेनास्याभि वर्तये। तदृतं तथ्सत्यम्। तद्ब्रतं तच्छकेयम्। तेन शकेयं तेन राध्यासम्॥२१॥

यद्घर्मः पर्यवर्तयत्। अन्तान्पृथिव्या दिवः। अग्निरीशान ओजसा। वरुणो धीतिभिः सह। इन्द्रो मरुद्भिः सखिभिः सह। अग्निस्तिग्मेन शोचिषा। तप आक्रान्तमुष्णिहा। शिरस्तपस्याहितम्। वैश्वानरस्य तेजसा। ऋतेनास्य नि वर्तये। सत्येन परि वर्तये। तपसाऽस्यानु वर्तये।

शि॒वेना॒स्योप॑ वर्तये। श॒ग्मेनाँ॑स्या॒भि व॑र्तये। तदृ॒तं तथ्स॒त्यम्। तद्व्र॒तं तच्छ॑केयम्। तेन॑ शकेयं॒ तेन॑ राध्यासम्॥२२॥

यो अ॒स्याः पृ॑थि॒व्यास्त्व॒चि। नि॒व॒र्तय॒त्योष॑धीः। अ॒ग्निरीशा॑न॒ ओज॑सा। वरु॑णो धी॒तिभिः॑ स॒ह। इन्द्रो॑ म॒रुद्भिः॒ सखि॑भिः स॒ह। अ॒ग्निस्ति॒ग्मेन॑ शो॒चिषा॑। तप॒ आक्रा॑न्तमु॒ष्णिहा॑। शिर॒स्तप॒स्याहि॑तम्। वै॒श्वा॒न॒रस्य॒ तेज॑सा। ऋ॒तेना॑स्य॒ नि व॑र्तये। स॒त्येन॒ परि॑ वर्तये। तप॑सा॒ऽस्यानु॑ वर्तये। शि॒वेना॒स्योप॑ वर्तये। श॒ग्मेनाँ॑स्या॒भि व॑र्तये। तदृ॒तं तथ्स॒त्यम्। तद्व्र॒तं तच्छ॑केयम्। तेन॑ शकेयं॒ तेन॑ राध्यासम्॥२३॥

एकं॒ मास॒मुद॑सृजत्। प॒र॒मे॒ष्ठी प्र॒जाभ्यः॑। तेना॑भ्यो॒ मह॒ आव॑हत्। अ॒मृतं॒ मर्त्या॑भ्यः। प्र॒जामनु॒ प्र जा॑यसे। तदु॑ ते मर्त्या॒मृतम्॑। येन॒ मासा॑ अर्धमा॒साः। ऋ॒तवः॑ परिवथ्स॒राः। येन॒ ते तै॑ प्रजापते। ई॒जा॒नस्य॒ न्यव॑र्तयन्। तेना॒हम॒स्य ब्रह्म॑णा। निव॑र्तयामि जी॒वसे॑। अ॒ग्निस्ति॒ग्मेन॑ शो॒चिषा॑। तप॒ आक्रा॑न्तमु॒ष्णिहा॑। शिर॒स्तप॒स्याहि॑तम्। वै॒श्वा॒न॒रस्य॒ तेज॑सा। ऋ॒तेना॑स्य॒ नि व॑र्तये। स॒त्येन॒ परि॑ वर्तये। तप॑सा॒ऽस्यानु॑ वर्तये। शि॒वेना॒स्योप॑ वर्तये। श॒ग्मेनाँ॑स्या॒भि व॑र्तये। तदृ॒तं तथ्स॒त्यम्। तद्व्र॒तं तच्छ॑केयम्। तेन॑ शकेयं॒ तेन॑ राध्यासम्॥२४॥

परि॑वर्तये स॒हाभिव॑र्तय उ॒ष्णिहा॑ राध्यासं॒ न्यव॑र्तय॒न्नुप॑वर्तये च॒त्वारि॑ च। (ऋ॒तमे॒व षोड॑श। यद्घ॒र्मो यो अ॒स्याः सप्त॑दशसप्तदश। एकं॒ मासं॒ चतु॑र्वि॒ꣳशतिः)॥ [५]

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत। तदसुरा अकुर्वत। तेऽसुरा ऊर्ध्वं पृष्ठेभ्यो नापश्यन्। ते केशानग्रेऽवपन्त। अथ श्मश्रूणि। अथोपपक्षौ। ततस्तेऽवाँश्च आयन्। पराऽभवन्। यस्यैवं वपन्ति। अवाङेति॥२५॥

अथो परैव भवति। अथ देवा ऊर्ध्वं पृष्ठेभ्योऽपश्यन्। त उपपक्षावग्रेऽवपन्त। अथ श्मश्रूणि। अथ केशान्। ततस्तेऽभवन्। सुवर्गं लोकमायन्। यस्यैवं वपन्ति। भवत्यात्मनाँ। अथो सुवर्गं लोकमेति॥२६॥

अथैतन्मनुर्वप्त्रे मिथुनमपश्यत्। स श्मश्रूण्यग्रेऽवपत। अथोपपक्षौ। अथ केशान्। ततो वै स प्राजायत प्रजया पशुभिः। यस्यैवं वपन्ति। प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते। देवासुराः संयत्ता आसन्। ते संवथ्सरे व्यायच्छन्त। तान्देवाश्चातुर्मास्यैरेवाभि प्रायुञ्जत॥२७॥

वैश्वदेवेन चतुरो मासोऽवृञ्जतेन्द्रराजानः। ताञ्छीर्षं नि चावर्तयन्त परि च। वरुणप्रघासैश्चतुरो मासोऽवृञ्जत वरुणराजानः। ताञ्छीर्षं नि चावर्तयन्त परि च। साकमेधैश्चतुरो मासोऽवृञ्जत सोमराजानः। ताञ्छीर्षं नि चावर्तयन्त परि च। या संवथ्सर उपजीवाऽऽसीत्। तामेषामवृञ्जत। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः॥२८॥

य एवं विद्वाꣳश्चातुर्मास्यैर्यजते। भ्रातृव्यस्यैव मासो वृक्ता।

शीर्षं नि च वर्तयते परि च। यैषा संवथ्सर उपजीवा। वृङ्क्ते तां भ्रातृव्यस्य। क्षुधाऽस्य भ्रातृव्यः परा भवति। लोहितायसेन नि वर्तयते। यद्वा इमामग्निर्ऋतावागते निवर्तयति। एतदेवैनाꣳ रूपं कृत्वा निवर्तयति। सा ततः श्वश्वो भूयसी भवन्त्येति॥२९॥

प्र जायते। य एवं विद्वाँल्लोहितायसेन निवर्तयते। एतदेव रूपं कृत्वा नि वर्तयते। स ततः श्वश्वो भूयान्भवन्नेति। प्रैव जायते। त्रेण्या शलल्या नि वर्तयेत। त्रीणि त्रीणि वै देवानामृद्धानि। त्रीणि छन्दाꣳसि। त्रीणि सवनानि। त्रय इमे लोकाः॥३०॥

ऋध्यामेव तद्वीर्य एषु लोकेषु प्रति तिष्ठति। यच्चातुर्मास्य-याज्यात्मनो नावद्येत्। देवेभ्य आवृश्च्येत। चतृषु चतृषु मासेषु नि वर्तयेत। परोक्षमेव तद्देवेभ्य आत्मनोऽवद्यत्यनाव्रस्काय। देवानां वा एष आनीतः। यश्चातुर्मास्ययाजी। य एवं विद्वान्नि च वर्तयते परि च। देवता एवाप्येति। नास्य रुद्रः प्रजां पशूनभि मन्यते॥३१॥

एत्येत्ययुञ्जतासुरा एति लोका मन्यते॥ [६]

आयुषः प्राणꣳ सन्तनु। प्राणादपानꣳ सन्तनु। अपानाद्व्यानꣳ सन्तनु। व्यानाच्चक्षुः सन्तनु। चक्षुषः श्रोत्रꣳ सन्तनु। श्रोत्रान्मनः सन्तनु। मनसो वाचꣳ सन्तनु। वाच आत्मानꣳ सन्तनु। आत्मनः पृथिवीꣳ सन्तनु। पृथिव्या

अ॒न्तरि॑क्ष॒ꣳ सन्त॑नु। अ॒न्तरि॑क्षा॒द्दिव॒ꣳ सन्त॑नु। दिवः॒ सुवः॒ सन्त॑नु॥३२॥

अ॒न्तरि॑क्ष॒ꣳ सन्त॑नु॒ द्वे च॑॥ [७]

इन्द्रो॑ दधी॒चो अ॒स्थभिः॑। वृ॒त्राण्यप्र॑तिष्कुतः। ज॒घान॑ नव॒तीर्नव॑। इ॒च्छन्नश्व॑स्य॒ यच्छिरः॑। पर्व॑ते॒ष्वप॑श्रितम्। तद्वि॑दच्छर्य॒णाव॑ति। अत्राह॒ गोरम॑न्वत। नाम॒ त्वष्टु॑रपी॒च्यम्॑। इ॒त्था च॒न्द्रम॑सो गृ॒हे। इन्द्र॒मिद्गा॒थिनो॑ बृ॒हत्॥३३॥

इन्द्र॑म॒र्केभि॑र॒र्किणः॑। इन्द्रं॒ वाणी॑रनूषत। इन्द्र॒ इद्धर्योः॒ सचा॑। सम्मि॑श्ल॒ आव॑चो॒ युजा॑। इन्द्रो॑ व॒ज्री हि॑र॒ण्ययः॑। इन्द्रो॑ दी॒र्घाय॒ चक्ष॑से। आ सूर्य॑ꣳ रोहयद्दि॒वि। वि गोभि॒रद्रि॑मैरयत्। इन्द्र॒ वाजे॑षु नो अव। स॒हस्र॑प्रधनेषु च॥३४॥

उ॒ग्र उ॒ग्राभि॑रू॒तिभिः॑। तमिन्द्रं॑ वाजयामसि। म॒हे वृ॒त्राय॒ हन्त॑वे। स वृषा॑ वृष॒भो भु॑वत्। इन्द्रः॒ स दाम॑ने कृ॒तः। ओजि॑ष्ठः॒ स बले॑ हि॒तः। द्यु॒म्नी श्लो॒की स सो॒म्यः॑। गि॒रा वज्रो॒ न सम्भृ॑तः। सब॑लो॒ अन॑पच्युतः। व॒व॒क्षुरु॒ग्रो अस्तृ॑तः॥३५॥

बृ॒हच्चास्तृ॑तः॥ [८]

दे॒वा॒सु॒राः संय॑त्ता आसन्। स प्र॒जाप॑ति॒रिन्द्रं॑ ज्ये॒ष्ठं पु॒त्रमप॒ न्य॑धत्त। नेदे॑न॒मसु॑रा॒ बली॑याꣳसोऽहन॒न्निति॑। प्र॒ह्लादो॑ ह॒ वै का॑याध॒वः। वि॒रोच॑न॒ꣳ स्वं पु॒त्रमप॒ न्य॑धत्त। नेदे॑नं दे॒वा अ॑हन॒न्निति॑। ते दे॒वाः प्र॒जाप॑तिमुपस॒मेत्यो॑चुः। नारा॒जक॑स्य

युद्धमस्ति। इन्द्रमन्विच्छामेति। तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छन्॥३६॥

तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दन्। तमिष्टिभिरन्वैच्छन्। तमिष्टिभिरन्वविन्दन्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्। एष्टयो ह वै नाम। ता इष्टय इत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः। तस्मा एतमाग्नावैष्णवमेकादशकपालं दीक्षणीयं निरवपन्। तदपद्रुत्यातन्वत। तान्पत्नीसंयाजान्त उपानयन्॥३७॥

ते तदन्तमेव कृत्वोदद्रवन्। ते प्रायणीयमभि समारोहन्। तदपद्रुत्यातन्वत। ताञ्छुय्यँन्त उपानयन्। ते तदन्तमेव कृत्वोदद्रवन्। त आतिथ्यमभि समारोहन्। तदपद्रुत्यातन्वत। तानिडान्त उपानयन्। ते तदन्तमेव कृत्वोदद्रवन्। तस्मादेता एतदन्ता इष्टयः सन्तिष्ठन्ते॥३८॥

एवꣳ हि देवा अकुर्वत। इति देवा अकुर्वत। इत्यु वै मनुष्याः कुर्वते। ते देवा ऊचुः। यद्वा इदमुच्चैर्यज्ञेन चराम। तन्नोऽसुराः पाप्माऽनुविन्दन्ति। उपाꣳशूपसदा चराम। तथा नोऽसुराः पाप्मा नानुवेथ्स्यन्तीति। त उपाꣳशूपसदमतन्वत। तिस्र एव सामिधेनीरनूच्य॥३९॥

स्रुवेणाघारमाघार्य। तिस्रः पराचीराहुतीर्हुत्वा। स्रुवेणोपसदं जुहवां चक्रुः। उग्रं वचो अपावधीन्त्वेषं वचो अपावधीꣳ स्वाहेति। अशनयापिपासे ह वा उग्रं वचः।

एनश्च वैरहत्यं च त्वेषं वचः। एतꣳ ह वाव तच्चतुर्धाविहितं पाप्मानं देवा अपजघ्निरे। तथो एवैतदेवंविद्यजमानः। तिस्र एव सामिधेनीरनूच्य। स्रुवेणाघारमाघार्य॥४०॥

तिस्रः परांचीराहुतीर्हुत्वा। स्रुवेणोपसदं जुहोति। उग्रं वचो अपावधीन्त्वेषं वचो अपावधीꣳ स्वाहेति। अशनयापिपासे ह वा उग्रं वचः। एनश्च वैरहत्यं च त्वेषं वचः। एतमेव तच्चतुर्धाविहितं पाप्मानं यजमानोऽपहते। तेऽभिनीयैवाहः पशुमाऽलभन्त। अह्न एव तद्देवा अवर्तिं पाप्मानं मृत्युमपजघ्निरे। तेनाभिनीयैव रात्रेः प्राचरन्। रात्रिया एव तद्देवा अवर्तिं पाप्मानं मृत्युमपजघ्निरे॥४१॥

तस्मादभिनीयैवाहः पशुमा लभेत। अह्न एव तद्यजमानोऽवर्तिं पाप्मानं भ्रातृव्यानपनुदते। तेनाभिनीयैव रात्रेः प्रचरेत्। रात्रिया एव तद्यजमानोऽवर्तिं पाप्मानं भ्रातृव्यानपनुदते। स एष उपवसथीयेऽहन् द्विदेवत्यः पशुरा लभ्यते। द्वयं वा अस्मिँल्लोके यजमानः। अस्थि च माꣳसं च। अस्थि चैव तेन माꣳसं च यजमानः सꣳस्कुरुते। ता वा एताः पञ्च देवताः। अग्नीषोमावग्निर्मित्रावरुणौ॥४२॥

पञ्चपञ्ची वै यजमानः। त्वङ्माꣳसꣳ स्नावाऽस्थि मज्जा। एतमेव तत्पञ्चधाविहितमात्मानं वरुणपाशान्मुञ्चति। भेषजतायै निर्वरुणत्वाय। तꣳ सप्तभिश्छन्दोभिः प्रातरह्वयन्।

तस्माँथ्सप्त चतुरुत्तराणि छन्दाꣳसि प्रातरनुवाकेऽनूँच्यन्ते। तमेतयोपसमेत्योपासीदन्। उपाँस्मै गायता नर इति। तस्मादेतया बहिष्पवमान उपसद्यः॥४३॥

ऐच्छन्नन्नयꣳस्तिष्ठन्तेऽनूच्यानूच्यं स्रुवेणाघारमाघार्य रात्रिया एव तद्देवा अवर्तिं पाप्मानं मृत्युमपजघ्निरे मित्रावरुणौ नव च (देवा यजमानो देवा देवा यजमानो यजमानः प्राचरं प्रचरेदालभन्तालभेत मृत्युमपजघ्निरे भ्रातृव्यान्॥)॥ [९]

स समुद्र उत्तरतः प्राज्वलद्धूम्यन्तेन। एष वाव स समुद्रः। यच्चात्वालः। एष उवेव स भूँम्यन्तः। यद्वेँद्यन्तः। तदेतत्त्रिशलं त्रिपूरुषम्। तस्मात्तं त्रिवितस्तं खनन्ति। स सुवर्णरजताभ्याँ कुशीभ्यां परिगृहीत आसीत्। तं यदस्या अध्यजनयन्। तस्मादादित्यः॥४४॥

अथ यथ्सुवर्णरजताभ्याँ कुशीभ्यां परिगृहीत आसीँत्। साऽस्य कौशिकताँ। तं त्रिवृताऽभि प्रास्तुवत। तं त्रिवृताऽददत। तं त्रिवृताऽहरन्। यावती त्रिवृतो मात्राँ। तं पञ्चदशेनाभि प्रास्तुवत। तं पञ्चदशेनाददत। तं पञ्चदशेनाहरन्। यावती पञ्चदशस्य मात्राँ॥४५॥

तꣳ सप्तदशेनाभि प्रास्तुवत। तꣳ सप्तदशेनाददत। तꣳ सप्तदशेनाहरन्। यावती सप्तदशस्य मात्राँ। तस्य सप्तदशेन ह्रियमाणस्य तेजो हरोऽपतत्। तमेकविꣳशेनाभि प्रास्तुवत। तमेकविꣳशेनाददत। तमेकविꣳशेनाहरन्। यावत्येकविꣳशस्य मात्राँ। ते यत्त्रिवृताँ स्तुवतेँ॥४६॥

त्रिवृतैव तद्यजमानमाददते। तं त्रिवृतैव हरन्ति। यावती त्रिवृतो मात्राः। अग्निर्वै त्रिवृत्। यावद्वा अग्नेर्दहतो धूम उदेत्यानु व्येति। तावती त्रिवृतो मात्राः। अग्नेरेवैनं तत्। मात्राꣳ सायुज्यꣳ सलोकताꣳ गमयन्ति। अथ यत्पञ्चदशेन स्तुवते। पञ्चदशेनैव तद्यजमानमाददते॥४७॥

तं पञ्चदशेनैव हरन्ति। यावती पञ्चदशस्य मात्राः। चन्द्रमा वै पञ्चदशः। एष हि पञ्चदश्यामपक्षीयते। पञ्चदश्यामापूर्यते। चन्द्रमस एवैनं तत्। मात्राꣳ सायुज्यꣳ सलोकताꣳ गमयन्ति। अथ यथ्सप्तदशेन स्तुवते। सप्तदशेनैव तद्यजमानमाददते। तꣳ सप्तदशेनैव हरन्ति॥४८॥

यावती सप्तदशस्य मात्राः। प्रजापतिर्वै सप्तदशः। प्रजापतेरेवैनं तत्। मात्राꣳ सायुज्यꣳ सलोकताꣳ गमयन्ति। अथ यदेकविꣳशेन स्तुवते। एकविꣳशेनैव तद्यजमानमाददते। तमेकविꣳशेनैव हरन्ति। यावत्येकविꣳशस्य मात्राः। असौ वा आदित्य एकविꣳशः। आदित्यस्यैवैनं तत्॥४९॥

मात्राꣳ सायुज्यꣳ सलोकताꣳ गमयन्ति। ते कुश्यौ। व्यघ्नन्। ते अहोरात्रे अभवताम्। अहरेव सुवर्णाऽभवत्। रजता रात्रिः। स यदादित्य उदेति। एतामेव तथ्सुवर्णाꣳ कुशीमनु समेति। अथ यदस्तमेति। एतामेव तद्रजतां

कुशीमनुसंविशति। प्रह्लादो ह वै कायाधवः। विरोचनꣳ स्वं पुत्रमुदास्यत्। स प्रदरोऽभवत्। तस्मात्प्रदरादुदकं नाचामेत्॥५०॥

आदित्यः पञ्चदशस्य मात्राः स्तुवते पञ्चदशेनैव तद्यजमानमाददते सप्तदशेनैव हरन्त्यादित्यस्यैवैनं तद्विशति चत्वारि च॥ [१०]

ये वै चत्वारः स्तोमाः। कृतं तत्। अथ ये पञ्च। कलिः सः। तस्माच्चतुष्टोमः। तच्चतुष्टोमस्य चतुष्टोमत्वम्। तदाहुः। कृतमानि तानि ज्योतीꣳषि। य एतस्य स्तोमा इति। त्रिवृत्पञ्चदशः सप्तदश एकविꣳशः॥५१॥

एतानि वाव तानि ज्योतीꣳषि। य एतस्य स्तोमाः। सोऽब्रवीत्। सप्तदशेन ह्रियमाणो व्यलेशिषि। भिषज्यत मेति। तमश्विनौ धानाभिरभिषज्यताम्। पूषा करम्भेण। भारती परिवापेण। मित्रावरुणौ पयस्यया। तदाहुः॥५२॥

यदश्विभ्यां धानाः। पूष्णः करम्भः। भारत्यै परिवापः। मित्रावरुणयोः पयस्याऽथ। कस्मादेतेषाꣳ हविषामिन्द्रमेव यजन्तीति। एता ह्येनं देवता इति ब्रूयात्। एतैर्हविर्भिरभिषज्यꣳस्तस्मादिति। तं वसवोऽष्टाकपालेन प्रातः सवनेऽभिषज्यन्। रुद्रा एकादशकपालेन माध्यं दिने सवने। विश्वे देवा द्वादशकपालेन तृतीयसवने॥५३॥

स यदष्टाकपालान्प्रातः सवने कुर्यात्। एकादश-

कपालान्माध्यं दिने सवने। द्वादशकपालाꣳस्तृतीयसवने। विलोम तद्यज्ञस्य क्रियेत। एकादशकपालानेव प्रातः सवने कुर्यात्। एकादशकपालान्माध्यं दिने सवने। एकादशकपालाꣳस्तृतीयसवने। यज्ञस्य सलोमत्वाय। तदाहुः। यद्वसूनां प्रातः सवनम्। रुद्राणां माध्यं दिनꣳ सवनम्। विश्वेषां देवानां तृतीयसवनम्। अथ कस्मादेतेषाꣳ हविषामिन्द्रमेव यजन्तीति। एता ह्येनं देवता इति ब्रूयात्। एतैर्हविर्भिरभिषज्यꣳस्तस्मादिति॥५४॥

एकविꣳश आहुस्तृतीयसवने प्रातः सवनं पञ्च च॥ [११]

तस्यावाचोऽवपादादबिभयुः। तमेतेषु सप्तसु छन्दः स्वश्रयन्। यदश्रयन्। तच्छ्रायन्तीयस्य श्रायन्तीयत्वम्। यदवारयन्। तद्वारवन्तीयस्य वारवन्तीयत्वम्। तस्यावाच एवावपादादबिभयुः। तस्मा एतानि सप्त चतुरुत्तराणि छन्दाꣳस्युपादधुः। तेषामति त्रीण्यरिच्यन्त। न त्रीण्युद-भवन्॥५५॥

स बृहतीमेवास्पृशत्। द्वाभ्यामक्षराभ्याम्। अहोरात्राभ्यामेव। तदाहुः। कतमा सा देवाक्षरा बृहती। यस्यान्तत्प्रत्यतिष्ठत्। द्वादश पौर्णमास्यः। द्वादशाष्टकाः। द्वादशामावास्याः। एषा वाव सा देवाक्षरा बृहती॥५६॥

यस्यान्तत्प्रत्यतिष्ठदिति। यानि च छन्दाꣳस्यत्यरिच्यन्त। यानि च नोदभवन्। तानि निर्वीर्याणि हीनान्यमन्यन्त।

साऽब्रवीद्बृहती। मामेव भूत्वा। मामुप सꣳश्रयतेति। चतुर्भिरक्षरैरनुष्टुग्बृहतीं नोदभवत्। चतुर्भिरक्षरैः पङ्क्तिर्बृहती-मत्यरिच्यत। तस्यामेतानि चत्वार्यक्षराण्यपच्छिद्यादधात्॥५७॥

ते बृहती एव भूत्वा। बृहतीमुप समश्रयताम्। अष्टाभिरक्षरैरुष्णिग्बृहतीं नोदभवत्। अष्टाभिरक्षरैस्त्रिष्टुग्बृहतीमत्यरिच्यत। तस्यामेतान्यष्टावक्षराण्यपच्छिद्यादधात्। ते बृहती एव भूत्वा। बृहतीमुप समश्रयताम्। द्वादशभिरक्षरैर्गायत्री बृहतीं नोदभवत्। द्वादशभिरक्षरैर्जगती बृहतीमत्यरिच्यत। तस्यामेतानि द्वादशाक्षराण्यपच्छिद्यादधात्॥५८॥

ते बृहती एव भूत्वा। बृहतीमुप समश्रयताम्। सोऽब्रवीत्प्रजापतिः। छन्दाꣳसि रथो मे भवत। युष्माभिरहमेतमध्वानमनु सञ्चराणीति। तस्य गायत्री च जगती च पक्षावभवताम्। उष्णिक्क त्रिष्टुप्च प्रष्ट्यौ। अनुष्टुप्च पङ्क्तिश्च धुर्यौ। बृहत्येवोद्धिरभवत्। स एतं छन्दोरथमास्थाय। एतमध्वानमनु समचरत्। एतꣳ ह वै छन्दोरथमास्थाय। एतमध्वानमनु सञ्चरति। येनैष एतथ्सञ्चरति। य एवं विद्वान्थ्सोमेन यजते। य उ चैनमेवं वेद॥५९॥

अभवन्वाव सा देवाक्षरा बृहत्यदधाद्द्वादशाक्षराण्यपच्छिद्यादधादास्थाय षट्च॥ [१२]

अग्नेः कृत्तिका यत्पुण्यं देवस्य सवितुर्ब्रह्मवादिनः कत्यृतमेव देवा वा आयुषः प्राणमिन्द्रो दधीचो देवासुराः स प्रजापतिः स समुद्रो ये वै चत्वारस्तस्यावाचो द्वादश॥१२॥

अग्नेः कृत्तिका देवगृहा ऋतमेवर्ध्यामेव तिस्रः परांचीर्ये वै चत्वारो नवपञ्चाशत्॥५९॥

अग्नेः कृत्तिका य उं चैनमेवं वेद॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके षष्ठः प्रपाठकः ॥

अनुमत्यै पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति। ये प्रत्यञ्चः शम्यांया अवशीयन्ते। तन्नैर्ऋतमेककपालम्। इयं वा अनुमतिः। इयं निर्ऋतिः। नैर्ऋतेन पूर्वेण प्रचरति। पाप्मानमेव निर्ऋतिं पूर्वां निरवदयते। एककपालो भवति। एकधैव निर्ऋतिं निरवदयते। यदहुत्वा गार्हपत्य ईयुः॥१॥

रुद्रो भूत्वाऽग्निरनूत्थाय। अध्वर्युं च यजमानं च हन्यात्। वीहि स्वाहाऽऽहुतिं जुषाण इत्याह। आहुत्यैवैनꣳ शमयति। नार्तिमार्च्छत्यध्वर्युर्न यजमानः। एकोल्मुकेन यन्ति। तद्धि निर्ऋत्यै भागधेयम्। इमान्दिशं यन्ति। एषा वै निर्ऋत्यै दिक्। स्वायामेव दिशि निर्ऋतिं निरवदयते॥२॥

स्वकृत इरिणे जुहोति प्रदरे वा। एतद्वै निर्ऋत्या आयतनम्। स्व एवायतने निर्ऋतिं निरवदयते। एष ते निर्ऋते भाग इत्याह। निर्दिशत्यैवैनाम्। भूते हविष्मत्यसीत्याह। भूतिमेवोपावर्तते। मुञ्चेममꣳहस इत्याह। अꣳहस एवैनं मुञ्चति। अङ्गुष्ठाभ्यां जुहोति॥३॥

अन्तत एव निर्ऋतिं निरवदयते। कृष्णं वासः कृष्णतूषं दक्षिणा। एतद्वै निर्ऋत्यै रूपम्। रूपेणैव निर्ऋतिं निरवदयते। अप्रतीक्षमायन्ति। निर्ऋत्या अन्तर्हित्यै।

स्वाहा॒ नमो॒ य इ॒दं च॒कारेति॒ पुन॒रेत्य॒ गार्ह॑पत्ये जुहोति। आहु॑त्यै॒व न॑म॒स्यन्तो॒ गार्ह॑पत्यमु॒पाव॑र्तन्ते। आ॒नु॒म॒तेन॒ प्रच॑रति। इ॒यं वा अनु॑मतिः॥४॥

इ॒यमे॒वास्मै॑ रा॒ज्यमनु॑ मन्यते। धे॒नुर्दक्षि॑णा। इ॒मामे॒व धे॒नुं कु॑रुते। आ॒दि॒त्यं च॒रुं निर्व॑पति। उ॒भयी॑ष्वे॒व प्र॒जास्व॒भिषि॑च्यते। दैवी॑षु च॒ मानु॑षीषु च। वरो॒ दक्षि॑णा। वरो॒ हि रा॒ज्यꣳ समृ॑द्ध्यै। आ॒ग्ना॒वै॒ष्ण॒वमेका॑दशकपालं॒ निर्व॑पति। अ॒ग्निः सर्वा॑ दे॒वताः॑॥५॥

विष्णु॑र्य॒ज्ञः। दे॒वताः॑श्चै॒व य॒ज्ञं चाव॑ रुन्धे। वा॒म॒नो व॒ही दक्षि॑णा। यद्व॒ही। तेना॑ग्ने॒यः। यद्वा॑म॒नः। तेन॑ वैष्ण॒वः समृ॑द्ध्यै। अ॒ग्नी॒षो॒मीय॒मेका॑दशकपालं॒ निर्व॑पति। अ॒ग्नीषोमा॑भ्यां॒ वा इन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑ह॒न्निति॑। यद॑ग्नीषो॒मीय॒मेका॑दशकपालं नि॒र्वप॑ति॥६॥

वार्त्र॑घ्नमे॒व विजि॑त्यै। हिर॑ण्यं॒ दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै। इन्द्रो॑ वृ॒त्रꣳ ह॒त्वा। दे॒वता॑भिश्चेन्द्रि॒येण॑ च॒ व्या॑र्ध्यत। स ए॒तमै॑न्द्रा॒ग्नमेका॑दशकपालमपश्यत्। तन्निर॑वपत्। तेन॒ वै स दे॒वता॑श्चेन्द्रि॒यं चावा॑रुन्ध। यदै॑न्द्रा॒ग्नमेका॑दशकपालं नि॒र्वप॑ति। दे॒वता॑श्चै॒व तेनै॑न्द्रि॒यं च॒ यज॑मा॒नोऽव॑रुन्धे। ऋ॒ष॒भो व॒ही दक्षि॑णा॥७॥

यद्व॒ही। तेना॑ग्ने॒यः। यदृ॑ष॒भः। तेनै॒न्द्रः समृ॑द्ध्यै।

आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति। ऐन्द्रं दधि। यदाग्नेयो भवति। अग्निर्वै यज्ञमुखम्। यज्ञमुखमेवर्द्धिं पुरस्ताद्धत्ते। यदैन्द्रं दधि॥८॥

इन्द्रियमेवावरुन्धे। ऋषभो वही दक्षिणा। यद्वही। तेनाग्नेयः। यदृषभः। तेनैन्द्रः समृद्ध्यै। यावतीर्वै प्रजा ओषधीनामहुतानामाश्नन्। ताः पराऽभवन्। आग्रयणं भवति हुताद्याय। यजमानस्यापराभावाय॥९॥

देवा वा ओषधीष्वाजिमयुः। ता इन्द्राग्नी उदजयताम्। तावेतमैन्द्राग्नं द्वादशकपालं निरवृणाताम्। यदैन्द्राग्नो भवत्युज्जित्यै। द्वादशकपालो भवति। द्वादश मासाः संवथ्सरः। संवथ्सरेणैवास्मा अन्नमवरुन्धे। वैश्वदेवश्चरुर्भवति। वैश्वदेवं वा अन्नम्। अन्नमेवास्मै स्वदयति॥१०॥

प्रथमजो वथ्सो दक्षिणा समृद्ध्यै। सौम्यꣳ श्यामाकं चरुं निर्वपति। सोमो वा अकृष्टपच्यस्य राजा। अकृष्टपच्यमेवास्मै स्वदयति। वासो दक्षिणा। सौम्यꣳ हि देवतया वासः समृद्ध्यै। सरस्वत्यै चरुं निर्वपति। सरस्वते चरुम्। मिथुनमेवाव रुन्धे। मिथुनौ गावौ दक्षिणा समृद्ध्यै। एति वा एष यज्ञमुखादृध्याः। योऽग्नेर्देवतया एति। अष्टावेतानि हवीꣳषि भवन्ति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रोऽग्निः। तेनैव यज्ञमुखादृध्या अग्नेर्देवतायै नैति॥११॥

ई॒युर्नि॒रव॑दयतेऽङ्गु॒ष्ठाभ्यां॑ जुहोत्यनु॑मतिर्दे॒वता॑ नि॒र्वप॑ति व॒ही दक्षि॑णा॒ यदे॒न्द्रं दध्यप॑राभावाय स्वदयति॒ गावौ॒ दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै॒ षट्ट्वं॑॥ [१]

वै॒श्व॒दे॒वेन॒ वै प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। ताः सृ॒ष्टा न प्राजा॑यन्त। सोऽग्निर॑कामयत। अ॒हमि॒माः प्रज॑नयेय॒मिति॑। स प्र॒जाप॑तये॒ शुच॑मदधात्। सोऽशोचत्प्र॒जामि॒च्छमा॑नः। तस्मा॒द्यं च॑ प्र॒जा भु॒नक्ति॒ यं च॒ न। तावु॒भौ शो॑चतः प्र॒जामि॒च्छमा॑नौ। तास्व॒ग्निमप्य॑सृजत्। ता अ॒ग्निरध्यै॑त्॥१२॥

सोमो॒ रेतो॑ऽदधात्। स॒वि॒ता प्राज॑नयत्। सर॑स्वती॒ वाच॑मदधात्। पू॒षाऽपो॑षयत्। ते वा ए॒ते त्रिः स॑वथ्स॒रस्य॒ प्रयु॑ज्यन्ते। ये दे॒वाः पुष्टि॑पतयः। स॒व॒थ्स॒रो वै प्र॒जाप॑तिः। स॒व॒थ्स॒रेणै॒वास्मै॑ प्र॒जाः प्राज॑नयत्। ताः प्र॒जा जा॒ता म॒रुतो॑ऽघ्नन्। अ॒स्मानपि॒ न प्रायु॑क्ष॒तेति॑॥१३॥

स ए॒तं प्र॒जाप॑तिर्मारु॒तꣳ स॒प्तक॑पालमपश्यत्। तन्निर॑वपत्। ततो॒ वै प्र॒जाभ्यो॑ऽकल्पत। यन्मा॑रु॒तो नि॑रु॒प्यते॑। य॒ज्ञस्य॒ क्लृप्त्यै॑। प्र॒जाना॒मघा॑ताय। स॒प्तक॑पालो भवति। स॒प्तग॑णा॒ वै म॒रुतः॑। ग॒णश॑ ए॒वास्मै॒ विशं॑ कल्पयति। स प्र॒जाप॑तिरशोचत्॥१४॥

याः पूर्वाः॑ प्र॒जा असृ॑क्षि। म॒रुत॒स्ता अ॑वधिषुः। क॒थमप॑राः सृजे॒येति॑। तस्य॒ शुष्म॑ आ॒ण्डं भू॒तं निर॑वर्तत। तद्व्युद॑हरत्। तद॑पोषयत्। तत्प्राजा॑यत। आ॒ण्डस्य॒ वा ए॒तद्रू॒पम्। यदा॒मिक्षा॑। यद्व्यु॒द्धर॑ति॥१५॥

प्रजा एव तद्यजमानः पोषयति। वैश्वदेव्यामिक्षा भवति। वैश्वदेव्यो वै प्रजाः। प्रजा एवास्मै प्रजनयति। वाजिनमानयति। प्रजास्वेव प्रजातासु रेतो दधाति। द्यावापृथिव्य एकंकपालो भवति। प्रजा एव प्रजाता द्यावापृथिवीभ्यामुभयतः परि गृह्णाति। देवासुराः संयत्ता आसन्। सौऽग्निरब्रवीत्॥१६॥

मामग्रे यजत। मया मुखेनासुराञ्जेष्यथेति। मां द्वितीयमिति सोमौऽब्रवीत्। मया राज्ञा जेष्यथेति। मां तृतीयमिति सविता। मया प्रसूता जेष्यथेति। मां चतुर्थीमिति सरस्वती। इन्द्रियं वोऽहं धास्यामीति। मां पञ्चममिति पूषा। मया प्रतिष्ठया जेष्यथेति॥१७॥

तेऽग्निना मुखेनासुरानजयन्। सोमेन राज्ञा। सवित्रा प्रसूताः। सरस्वतीन्द्रियमदधात्। पूषा प्रतिष्ठाऽऽसीत्। ततो वै देवा व्यजयन्त। यदेतानि हवीꣳषि निरुप्यन्ते विजित्यै। नोत्तरवेदिमुपवपति। पशवो वा उत्तरवेदिः। अजाता इव ह्येतर्हि पशवः॥१८॥

ऐदित्यशोचद्युद्धरत्यब्रवीत्प्रतिष्ठया जेष्यथेत्येतर्हि पशवः॥ [२]

त्रिवृद्बर्हिर्भवति। माता पिता पुत्रः। तदेव तन्मिथुनम्। उल्बं गर्भो जरायु। तदेव तन्मिथुनम्। त्रेधा बर्हिः सन्नद्धं भवति। त्रय इमे लोकाः। एष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठति। एकधा पुनः सन्नद्धं भवति। एक इव ह्ययं लोकः॥१९॥

अस्मिन्नेव तेन लोके प्रति तिष्ठति। प्रसुवो भवन्ति। प्रथमजामेव पुष्टिमवरुन्धे। प्रथमजो वथ्सो दक्षिणा समृद्ध्यै। पृषदाज्यं गृह्णाति। पशवो वै पृषदाज्यम्। पशूनेवाव रुन्धे। पञ्चगृहीतं भवति। पाङ्क्ता हि पशवः। बहुरूपं भवति॥२०॥

बहुरूपा हि पशवः समृद्ध्यै। अग्निं मन्थन्ति। अग्निमुखा वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। यदग्निं मन्थन्ति। अग्निमुखा एव तत्प्रजा यजमानः सृजते। नव प्रयाजा इज्यन्ते। नवानूयाजाः। अष्टौ हवीꣳषि। द्वावाघारौ। द्वावाज्यभागौ॥२१॥

त्रिꣳशथ्सम्पद्यन्ते। त्रिꣳशदक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमवरुन्धे। यजमानो वा एकपालः। तेज आज्यम्। यदेकपाल आज्यमानयति। यजमानमेव तेजसा समर्धयति। यजमानो वा एकपालः। पशव आज्यम्॥२२॥

यदेकपाल आज्यमानयति। यजमानमेव पशुभिः समर्धयति। यदल्पमानयेत्। अल्पा एनं पशवो भुञ्जन्त उपतिष्ठेरन्। यद्बह्वानयेत्। बहव एनं पशवोऽभुञ्जन्त उपतिष्ठेरन्। बह्वानीयाविः पृष्ठं कुर्यात्। बहव एवैनं पशवो भुञ्जन्त उपतिष्ठन्ते। यजमानो वा एकपालः। यदेकपालस्यावद्येत्॥२३॥

यजमानस्यावद्येत्। उद्वा माद्येद्यजमानः। प्र वा मीयेत।

स॒कृदे॒व होत॒व्यः॑। स॒कृदि॑व॒ हि सु॑व॒र्गो लो॒कः। हु॒त्वाऽभि जु॑होति। यज॑मानमे॒व सु॑व॒र्गं लो॒कं ग॑मयि॒त्वा। तेज॑सा॒ सम॑र्धयति। यज॑मानो॒ वा एक॑कपालः। सु॒व॒र्गो लो॒क आ॑हव॒नीयः॑॥२४॥

यदेक॑कपालमाहव॒नीये॑ जु॒होति॑। यज॑मानमे॒व सु॑व॒र्गं लो॒कं ग॑मयति। यद्धस्तेन॑ जुहु॒यात्। सु॒व॒र्गाल्लो॒काद्यज॑मान॒मव॑-विध्येत्। स्रु॒चा जु॑होति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ सम॑ष्ट्यै। यत्प्राङ्द्ये॑त। दे॒व॒लो॒कम॒भिज॑येत्। यद्द॑क्षि॒णा पि॑तृलो॒कम्। यत्प्र॒त्यक्॥२५॥

रक्षा॑ꣳसि य॒ज्ञꣳ ह॑न्युः। यदुदङ्ङ्॑। म॒नु॒ष्य॒लो॒कम॒भिज॑येत्। प्रति॑ष्ठितो होत॒व्यः॑। एक॑कपालं॒ वै प्र॑ति॒तिष्ठ॑न्तं॒ द्यावा॑पृथि॒वी अनु॒ प्रति॑ तिष्ठतः। द्यावा॑पृथि॒वी ऋ॒तवः॑। ऋ॒तून् य॒ज्ञः। य॒ज्ञं यज॑मानः। यज॑मानं प्र॒जाः। तस्मा॒त्प्रति॑ष्ठितो होत॒व्यः॑॥२६॥

वा॒जिनो॑ यजति। अ॒ग्निर्वा॒युः सूर्यः॑। ते वै वा॒जिनः॑। तानेव तद्य॑जति। अथो॒ खल्वा॑हुः। छन्दा॑ꣳसि॒ वै वा॒जिन॒ इति॑। तान्ये॒व तद्य॑जति। ऋ॒ख्सा॒मे वा इन्द्र॑स्य॒ हरी॑ सोम॒पानौ॑। तयोः॑ परि॒धय॑ आ॒धानम्॑। वाजि॑नं भाग॒धेयम्॑॥२७॥

यदप्र॑हृत्य परि॒धीं जु॑हु॒यात्। अ॒न्तरा॑धानाभ्यां घा॒सं प्रय॑च्छेत्। प्र॒हृत्य॑ परि॒धीं जु॑होति। निरा॑धानाभ्यामे॒व घा॒सं प्रय॑च्छति। ब॒र्हि॒षि॑ विषि॒श्चन्वाजि॑न॒मा न॑यति। प्र॒जा वै

ब॒र्हिः। रेतो॒ वाजि॑नम्। प्र॒जास्वे॒व रेतो॑ दधाति। स॒मु॒प॒हूय॑ भक्षयन्ति। ए॒तथ्सो॑मपीथा॒ ह्ये॑ते। अथो॑ आ॒त्मन्ने॒व रेतो॑ दधते। यज॑मान उत्त॒मो भ॑क्षयति। प॒शवो॒ वै वाजि॑नम्। यज॑मान ए॒व प॒शून्प्रति॑ष्ठापयन्ति॥२८॥

लो॒को ब॑हुरू॒पं भ॑व॒त्याज्य॑भागौ प॒शव॒ आज्य॑मव॒द्येदा॑हव॒नीयः॑ प्र॒त्यक्तस्मा॒त्प्रति॑ष्ठितो होत॒व्यौ॑ भागा॒धेय॑मे॒ते च॒त्वारि॑ च॥ [३]

प्र॒जाप॑तिः सवि॒ता भू॒त्वा प्र॒जा अ॑सृजत। ता ए॑न॒मत्य॑मन्यन्त। ता अ॑स्मा॒दपा॑क्रामन्। ता वरु॑णो भू॒त्वा प्र॒जा वरु॑णेनाग्राहयत्। ताः प्र॒जा वरु॑णगृहीताः। प्र॒जाप॑तिं॒ पुन॒रुपा॑धावन्ना॒थमि॒च्छमा॑नाः। स ए॒तान्प्र॒जाप॑तिर्वरुण-प्रघा॒सान॑पश्यत्। तां निर॑वपत्। तैर्वै स प्र॒जा व॑रुणपा॒शाद॑मुञ्चत्। यद्वरुणप्रघा॒सा निरु॑प्यन्ते॑॥२९॥

प्र॒जाना॒मव॑रुणग्राहाय। तासां॒ दक्षि॑णो बा॒हुर्न्य॑क्र॒ आसी॑त्। स॒व्यः प्रसृ॑तः। स ए॒तां द्वि॒तीयां॑ दक्षिण॒तो वेदि॒मुद॑हन्। ततो॒ वै स प्र॒जानां॒ दक्षि॑णं बा॒हुं प्रासा॑रयत्। यद्वि॒तीयां॑ दक्षिण॒तो वेदि॑मु॒द्धन्ति॑। प्र॒जाना॑मे॒व तद्यज॑मानो॒ दक्षि॑णं बा॒हुं प्रसा॑रयति। तस्मा॑च्चातुर्मास्ययाज्य॑मुष्मिँ॑ल्लो॒क उ॑भ॒याबा॑हुः। य॒ज्ञाभि॑जित॒ꣳ ह्य॑स्य। पृ॒थ॒मा॒त्राद्वेदी॒ अस॑म्भिन्ने भवतः॥३०॥

तस्मा॑त्पृथमा॒त्रं व्य॑ꣳसौ॑। उत्त॑रस्यां॒ वेद्या॑मुत्तरवे॒दिमुप॑ वपति। प॒शवो॒ वा उ॑त्तरवे॒दिः। प॒शूने॒वाव॑रुन्धे। अथो॑

यज्ञपुरुषोऽनन्तरित्यै। एतद्ब्राह्मणान्येव पञ्च हवीꣳषि। अथैष ऐन्द्राग्नो भवति। प्राणापानौ वा एतौ देवानाम्। यदिन्द्राग्नी। यदैन्द्राग्नो भवति॥३१॥

प्राणापानावेवाव रुन्धे। ओजो बलं वा एतौ देवानाम्। यदिन्द्राग्नी। यदैन्द्राग्नो भवति। ओजो बलमेवाव रुन्धे। मारुत्यामिक्षा भवति। वारुण्यामिक्षाम्। मेषी च मेषश्च भवतः। मिथुना एव प्रजा वरुणपाशान्मुञ्चति। लोमशौ भवतो मेध्यत्वाय॥३२॥

शमीपर्णान्युप वपति। घासमेवाभ्यामपि यच्छति। प्रजापतिमन्नाद्यं नोपानमत्। स एतेन शतेध्मेन हविषा-ऽन्नाद्यमवारुन्ध। यत्परः शतानि शमीपर्णानि भवन्ति। अन्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। सौम्यानि वै करीराणि। सौम्या खलु वा आहुतिर्दिवो वृष्टिं च्यावयति। यत्करीराणि भवन्ति। सौम्ययैवाहुत्या दिवो वृष्टिमवरुन्धे। काय एकंकपालो भवति। प्रजानां कन्त्वाय। प्रतिपूरुषं करम्भपात्राणि भवन्ति। जाता एव प्रजा वरुणपाशान्मुञ्चति। एकमतिरिक्तम्। जनिष्यमाणा एव प्रजा वरुणपाशान्मुञ्चति॥३३॥

निरुप्यन्ते भवतो भवति मेध्यत्वाय रुन्धे षट्च॥ [४]

उत्तरस्यां वेद्यामन्यानि हवीꣳषि सादयति। दक्षिणायां मारुतीम्। अपधुरमेवैनां युनक्ति। अथो ओज एवासामव हरति। तस्माद्ब्रह्मणश्च क्षत्राच्च विशोऽन्यतोऽपक्रमिणीः।

मारुत्या पूर्वया प्रचरति। अनृतमेवाव यजते। वारुण्योत्तरया। अन्तत एव वरुणमव यजते। यदेवाध्वर्युः करोति॥३४॥

तत्प्रतिप्रस्थाता करोति। तस्माद्यच्छ्रेयान्करोति। तत्पापीयान्करोति। पत्नीं वाचयति। मेध्यामेवैनां करोति। अथो तप एवैनामुप नयति। यज्ञारꣳ सन्तन्न प्रब्रूयात्। प्रियं ज्ञातिꣳ रुन्ध्यात्। असौ मे जार इति निर्दिशेत्। निर्दिश्यैवैनं वरुणपाशेन ग्राहयति॥३५॥

प्रघास्यान् हवामह इति पत्नीमुदानयति। अह्वतैवैनाम्। यत्पत्नी पुरोनुवाक्यामनुब्रूयात्। निर्वीर्यो यजमानः स्यात्। यजमानोऽन्वाह। आत्मन्नेव वीर्यं धत्ते। उभौ याज्याꣳ सवीर्यत्वाय। यद्ग्रामे यदरण्य इत्याह। यथोदितमेव वरुणमव यजते। यजमानदेवत्यो वा आहवनीयः॥३६॥

भ्रातृव्यदेवत्यो दक्षिणः। यदाहवनीये जुहुयात्। यजमानं वरुणपाशेन ग्राहयेत्। दक्षिणेऽग्नौ जुहोति। भ्रातृव्यमेव वरुणपाशेन ग्राहयति। शूर्पेण जुहोति। अन्यमेव वरुणमव यजते। शीर्षन्नधि निधाय जुहोति। शीर्षत एव वरुणमव यजते। प्रत्यङ्निष्ठं जुहोति॥३७॥

प्रत्यङ्ङेव वरुणपाशान्निर्मुच्यते। अक्रन्कर्म कर्मकृत इत्याह। देवाऽनृणं निरवदाय। अनृणा गृहानुप प्रेतेति

वावैतदाह। वरुणगृहीतं वा एतद्यज्ञस्य। यद्यजुषा गृहीतस्यातिरिच्यते। तुषाँश्च निष्कासश्च। तुषैश्च निष्कासेन चावभृथमवैति। वरुणगृहीतेनैव वरुणमवयजते। अपोऽवभृथमवैति॥ ३८॥

अप्सु वै वरुणः। साक्षादेव वरुणमवयजते। प्रतियुतो वरुणस्य पाश इत्याह। वरुणपाशादेव निर्मुच्यते। अप्रतीक्षमा यन्ति। वरुणस्यान्तर्हित्यै। एधोऽस्येधिषीमहीत्याह। समिधेवाग्निं नमस्यन्त उपायन्ति। तेजोऽसि तेजो मयि धेहीत्याह। तेज एवात्मन्धत्ते॥ ३९॥

करोति ग्राहयत्याहवनीयस्तिष्ठं जुहोत्यपोऽवभृथमवैति धत्ते॥ [५]

देवासुराः संयत्ता आसन्। सोऽग्निरब्रवीत्। ममेयमनीकवती तनूः। तां प्रीणीत। अथासुरानभि भविष्यथेति। ते देवा अग्नयेऽनीकवते पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपन्। सोऽग्निरनीकवान्थ्स्वेन भागधेयेन प्रीतः। चतुर्धाऽनीकान्यजनयत। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः॥ ४०॥

यदग्नयेऽनीकवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति। अग्निमेवानीकवन्तꣳ स्वेन भागधेयेन प्रीणाति। सोऽग्निरनीकवान्थ्स्वेन भागधेयेन प्रीतः। चतुर्धाऽनीकानि जनयते। असौ वा आदित्योऽग्निरनीकवान्। तस्य रश्मयोऽनीकानि। साकꣳ सूर्येणोद्यता निर्वपति। साक्षादेवास्मा अनीकानि जनयति। तेऽसुराः पराजिता यन्तः। द्यावापृथिवी

उपाश्रयन्॥४१॥

ते देवा मरुद्भ्यः सान्तपनेभ्यश्चरुं निरवपन्। तान्द्यावापृथिवीभ्यामेवोभयतः समतपन्। यन्मरुद्भ्यः सान्तपनेभ्यश्चरुं निर्वपति। द्यावापृथिवीभ्यामेव तदुभयतो यजमानो भ्रातृव्यान्थ्सन्तपति। मध्यन्दिने निर्वपति। तर्हि हि तेक्ष्णिष्ठं तपति। चरुर्भवति। सर्वत एवैनान्थ्सन्तपति। ते देवाः श्वोविजयिनः सन्तः। सर्वासां दुग्धे गृहमेधीयं चरुं निरवपन्॥४२॥

आशिता एवाद्योपवसाम। कस्य वाऽहेदम्। कस्य वा श्वो भविति। स शृतोऽभवत्। तस्याहुतस्य नाश्नन्। न हि देवा अहुतस्याश्नन्ति। तेऽब्रुवन्। कस्मा इमꣳ होष्याम इति। मरुद्भ्यो गृहमेधिभ्य इत्यब्रुवन्। तं मरुद्भ्यो गृहमेधिभ्योऽजुहवुः॥४३॥

ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः। यस्यैवं विदुषो मरुद्भ्यो गृहमेधिभ्यो गृहे जुह्वति। भवत्यात्मना। पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति। यद्वै यज्ञस्य पाकत्रा क्रियते। पशव्यं तत्। पाकत्रा वा एतत्क्रियते। यन्नेध्माबर्हिर्भवति। न सामिधेनीरन्वाह॥४४॥

न प्रयाजा इज्यन्ते। नानूयाजाः। य एवं वेद। पशुमान्भवति। आज्यभागौ यजति। यज्ञस्यैव चक्षुषी नान्तरैति। मरुतो गृहमेधिनो यजति। भागधेयेनैवैनान्थ्समर्ध-

यति। अग्निꣳस्विष्टकृतं यजति प्रतिष्ठित्यै। इडान्तो भवति। पशवो वा इडा। पशुष्वेवोपरिष्टात्प्रति तिष्ठति॥४५॥

असुरा अश्रयन्गृहमेधीयं चरुं निरवपन्नजुहवुरन्वाहेडान्तो भवति द्वे च॥ [६]

यत्पत्नी गृहमेधीयस्याश्नीयात्। गृहमेध्येव स्यात्। वि त्वस्य यज्ञ ऋध्येत। यन्नाश्नीयात्। अगृहमेधी स्यात्। नास्य यज्ञो व्यृद्ध्येत। प्रतिवेशं पचेयुः। तस्याश्नीयात्। गृहमेध्येव भवति। नास्य यज्ञो व्यृद्ध्यते॥४६॥

ते देवा गृहमेधीयेनेष्ट्वा। आशिता अभवन्। आञ्जताभ्यञ्जत। अनु वथ्सानवासयन्। तेभ्योऽसुराः क्षुधं प्राहिण्वन्। सा देवेषु लोकमवित्वा। असुरान्पुनरगच्छत्। गृहमेधीयेनेष्ट्वा। आशिता भवन्ति। आञ्जतेऽभ्यञ्जते॥४७॥

अनु वथ्सान् वासयन्ति। भ्रातृव्यायैव तद्यजमानः क्षुधं प्रहिणोति। ते देवा गृहमेधीयेनेष्ट्वा। इन्द्राय निष्कासं न्यदधुः। अस्मानेव श्व इन्द्रो निहितभाग उपावर्तितेति। तानिन्द्रो निहितभाग उपावर्तत। गृहमेधीयेनेष्ट्वा। इन्द्राय निष्कासं निदध्यात्। इन्द्र एवैनं निहितभाग उपावर्तते। गार्हपत्ये जुहोति॥४८॥

भागधेयेनैवैनꣳ समर्धयति। ऋषभमाह्वयति। वषट्कार एवास्य सः। अथो इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमानो भ्रातृव्यस्य वृङ्क्ते। इन्द्रो वृत्रꣳ हत्वा। परां परावतमगच्छत्।

अपाराधमिति मन्यमानः। सोऽब्रवीत्। क इदं वेदिष्यतीति। तेऽब्रुवन्मरुतो वरं वृणामहे॥४९॥

अथ वयं वेदाम। अस्मभ्यमेव प्रथमꣳ हविर्निरुप्याता इति। त एनमध्यक्रीडन्। तत्क्रीडिनां क्रीडित्वम्। यन्मरुद्भ्यः क्रीडिभ्यः प्रथमꣳ हविर्निरुप्यते विजित्यै। साकꣳ सूर्येणोद्यता निर्वपति। एतस्मिन्वै लोक इन्द्रो वृत्रमहन्थ्समृद्ध्यै। एतद्ब्राह्मणान्येव पश्च हवीꣳषि। एतद्ब्राह्मण ऐन्द्राग्नः। अथैष ऐन्द्रश्चरुर्भवति॥५०॥

उद्धारं वा एतमिन्द्र उदहरत। वृत्रꣳ हत्वा। अन्यासु देवतास्वधि। यदेष ऐन्द्रश्चरुर्भवति। उद्धारमेव तं यजमान उद्धरते। अन्यासु प्रजास्वधि। वैश्वकर्मण एककपालो भवति। विश्वान्येव तेन कर्माणि यजमानोऽवरुन्धे॥५१॥

ऋद्ध्यतेऽभ्यञ्जते जुहोति वृणामहे भवत्यष्टौ च॥ [७]

वैश्वदेवेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता वरुणप्रघासैर्वरुणपाशादमुञ्चत्। साकमेधैः प्रत्यस्थापयत्। त्र्यम्बकै रुद्रं निरवादयत। पितृयज्ञेन सुवर्गं लोकमगमयत्। यद्वैश्वदेवेन यजते। प्रजा एव तद्यजमानः सृजते। ता वरुणप्रघासैर्वरुणपाशान्मुञ्चति। साकमेधैः प्रतिष्ठापयति। त्र्यम्बकै रुद्रं निरवदयते॥५२॥

पितृयज्ञेन सुवर्गं लोकं गमयति। दक्षिणतः प्राचीनावीती

निर्वपति। दक्षिणावृद्धि पितॄणाम्। अनादृत्य तत्। उत्तरत एवोपवीय निर्वपेत्। उभये हि देवाश्च पितरश्चेज्यन्ते। अथो यदेव दक्षिणार्धेऽधि श्रयति। तेन दक्षिणावृत्। सोमाय पितृमते पुरोडाशꣳ षट्कपालं निर्वपति। संवत्सरो वै सोमः पितृमान्॥५३॥

संवत्सरमेव प्रीणाति। पितृभ्यो बर्हिषद्भ्यो धानाः। मासा वै पितरो बर्हिषदः। मासानेव प्रीणाति। यस्मिन्वा ऋतौ पुरुषः प्रमीयते। सोऽस्यामुष्मिँल्लोके भवति। बहुरूपा धाना भवन्ति। अहोरात्राणामभिजित्यै। पितृभ्योऽग्निष्वात्तेभ्यो मन्थम्। अर्धमासा वै पितरोऽग्निष्वात्ताः॥५४॥

अर्धमासानेव प्रीणाति। अभिवान्यायै दुग्धे भवति। सा हि पितृदेवत्यं दुहे। यत्पूर्णम्। तन्मनुष्याणाम्। उपर्यर्धो देवानाम्। अर्धः पितॄणाम्। अर्ध उपमन्थति। अर्धो हि पितॄणाम्। एकयोपमन्थति॥५५॥

एका हि पितॄणाम्। दक्षिणोपमन्थति। दक्षिणावृद्धि पितॄणाम्। अनारभ्योपमन्थति। तद्धि पितॄन्गच्छति। इमान्दिशं वेदिमुद्धन्ति। उभये हि देवाश्च पितरश्चेज्यन्ते। चतुः स्रक्तिर्भवति। सर्वा ह्यनु दिशः पितरः। अखाता भवति॥५६॥

खाता हि देवानाम्। मध्यतोऽग्निराधीयते। अन्ततो

हि देवानामाधीयतेँ। वर्षीयानिध्म इध्माद्भवति व्यावृत्त्यै। परिश्रयति। अन्तर्हितो हि पितृलोको मनुष्यलोकात्। यत्परुषि दिनम्। तद्देवानाँम्। यदन्तरा। तन्मनुष्याणाम्॥५७॥

यथ्समूलम्। तत्पितॄणाम्। समूलं बर्हिर्भवति व्यावृत्त्यै। दक्षिणा स्तृणाति। दक्षिणावृद्धि पितॄणाम्। त्रिः पर्येति। तृतीये वा इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति। त्रिः पुनः पर्येति। षट्थ्सम्पद्यन्ते॥५८॥

षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। यत्प्रस्तरं यजुषा गृह्णीयात्। प्रमायुको यजमानः स्यात्। यन्न गृह्णीयात्। अनायतनः स्याँत्। तूष्णीमेव न्यस्येत्। न प्रमायुको भवति। नानायतनः। यत्रीन्परिधीन्परिदध्यात्॥५९॥

मृत्युना यजमानं परिगृह्णीयात्। यन्न परिदध्यात्। रक्षाꣳसि यज्ञꣳ हन्युः। द्वौ परिधी परिदधाति। रक्षसामपहत्यै। अथो मृत्योरेव यजमानमुथ्सृजति। यत्रीणि त्रीणि हवीꣳष्युदाहरेयुः। त्रयस्त्रय एषाꣳ साकं प्रमीयेरन्। एकैकमनूचीनाँन्युदाहरन्ति। एकैक एवैषामन्वञ्चः प्रमीयते। कशिपु कशिपव्याय। उपबर्हणमुपबर्हण्याय। आञ्जनमाञ्जन्याय। अभ्यञ्जनमभ्यञ्जन्याय। यथाभागमेवैनाँन्प्रीणाति॥६०॥

निरवदयते पितृमानग्निष्वात्ता एकयोप मन्थत्यखाता भवति मनुष्याणां पद्यन्ते परिदध्यान्मीयते पश्च च॥ [८]

अग्नये देवेभ्यः पितृभ्यः समिध्यमानायानु ब्रूहीत्याह। उभये हि देवाश्च पितरश्चेज्यन्ते। एकामन्वाह। एका हि पितॄणाम्। त्रिरन्वाह। त्रिर्हि देवानाम्। आघारावाघारयति। यज्ञपुरुषोरनन्तरित्यै। नार्षेयं वृणीते। न होतारम्॥६१॥

यदार्षेयं वृणीत। यद्धोतारम्। प्रमायुको यजमानः स्यात्। प्रमायुको होता। तस्मान्न वृणीते। यजमानस्य होतुर्गोपीथाय। अप बर्हिषः प्रयाजान् यजति। प्रजा वै बर्हिः। प्रजा एव मृत्योरुथ्सृजति। आज्यभागौ यजति॥६२॥

यज्ञस्यैव चक्षुषी नान्तरेति। प्राचीनावीती सोमं यजति। पितृदेवत्या हि। एषाऽऽहुतिः। पश्चकृत्वोऽव द्यति। पश्च ह्येता देवताः। द्वे पुरोऽनुवाक्ये। याज्या देवता वषट्कारः। ता एव प्रीणाति। सन्ततमव द्यति॥६३॥

ऋतूनाꣳ सन्तत्यै। प्रैवैभ्यः पूर्वया पुरोऽनुवाक्ययाऽऽह। प्रणयति द्वितीयया। गमयति याज्यया। तृतीये वा इतो लोके पितरः। अह्न एवैनान्पूर्वया पुरोऽनुवाक्ययाऽत्यानयति। रात्रिये द्वितीयया। ऐवैनान् याज्यया गमयति। दक्षिणतो-ऽवदाय। उदङ्ङिति क्रामति व्यावृत्त्यै॥६४॥

आ स्वधेत्याश्रावयति। अस्तु स्वधेति प्रत्याश्रावयति।

स्व॒धा नम॒ इति॒ वष॑ट्करोति। स्व॒धा॒का॒रो हि पि॑तॄ॒णाम्। सोम॒मग्रे॑ यजति। सोम॑प्रयाजा॒ हि पि॒तरः॑। सोमं॑ पितृ॒मन्तं॑ यजति। सं॒व॒थ्स॒रो वै सोमः॑ पितृ॒मान्। सं॒व॒थ्स॒रमे॒व तद्य॑जति। पि॒तॄन्ब॑र्हि॒षदो॑ यजति॥६५॥

ये वै यज्वा॑नः। ते पि॒तरो॑ बर्हि॒षदः॑। तानेव तद्य॑जति। पि॒तॄन॑ग्निष्वा॒त्तान् य॑जति। ये वा अय॑ज्वानो गृहमे॒धिनः॑। ते पि॒तरो॑ऽग्निष्वा॒त्ताः। तानेव तद्य॑जति। अ॒ग्निं क॑व्य॒वाह॑नं यजति। य ए॒व पि॑तॄ॒णाम॒ग्निः। तमे॒व तद्य॑जति॥६६॥

अथो॒ यथा॒ऽग्निꣳ स्विष्ट॒कृतं॒ यज॑ति। ता॒दृगे॒व तत्। ए॒तत्ते॑ तत॒ ये च॒ त्वामन्विति॑ ति॒सृषु॑ स्व॒क्तीषु॒ निद॑धाति। तस्मा॒दा तृ॒तीया॒त्पुरु॑षा॒न्नाम॒ न गृ॑ह्णन्ति। ए॒तावं॑तो॒ हीज्यन्ते॑। अत्र॑ पितरो यथाभा॒गं म॑न्दध्व॒मित्या॑ह। ह्रीका॒ हि पि॒तरः॑। उद॑श्चो॒ निष्क्रा॑मन्ति। ए॒षा वै म॑नु॒ष्या॑णां॒ दिक्। स्वामे॒व तद्दिश॒मनु॒ निष्क्रा॑मन्ति॥६७॥

आ॒ह॒व॒नीय॒मुप॑तिष्ठन्ते। न्ये॑वास्मै॒ तद्भ॑वते। यथ्स॒त्या॑हव॒नीये॑। अथा॒न्यत्र॒ चर॑न्ति। आतमि॑तो॒रुप॑तिष्ठन्ते। अ॒ग्निमे॒वोप॑द्र॒ष्टारं॑ कृ॒त्वा। पि॒तॄन्नि॒रव॑दयन्ते। अन्तं॒ वा ए॒ते प्रा॒णानां॑ गच्छन्ति। य आतमि॑तोरुप॒ तिष्ठ॑न्ते। सु॒स॒न्दृशं॑ त्वा व॒यमित्या॑ह॥६८॥

प्रा॒णो वै सु॑स॒न्दृक्। प्रा॒णमे॒वात्मन्द॑धते। योजा॒ न्वि॑न्द्र ते॒ हरी॒ इत्या॑ह। प्रा॒णमे॒व पुन॑रयुक्त। अक्ष॒न्नमी॑मदन्त॒ हीति॒

गार्हपत्यमुपतिष्ठन्ते। अक्षन्नमीमदन्ताथ त्वोपतिष्ठामह इति वावैतदाह। अमीमदन्त पितरः सोम्या इत्यभि प्रपद्यन्ते। अमीमदन्त पितरोऽथ त्वाऽभि प्रपद्यामह इति वावैतदाह। अपः परिषिञ्चति। मार्जयत्येवैनान्॥६९॥

अथो तर्पयत्येव। तृप्यति प्रजया पशुभिः। य एवं वेद। अप बर्हिषावनूयाजौ यजति। प्रजा वै बर्हिः। प्रजा एव मृत्योरुथ्सृजति। चतुरः प्रयाजान् यजति। द्वावनूयाजौ। षट्थ्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। न पत्न्यन्वास्ते। न संयाजयन्ति। यत्पत्न्यन्वासीत। यथ्संयाजयेयुः। प्रमायुका स्यात्। तस्मान्नान्वास्ते। न संयाजयन्ति। पत्नियै गोपीथाय॥७०॥

होतारमाज्यभागौ यजति सन्तत्तमवद्यति व्यावृत्त्यै बर्हिषदौ यजति तमेव तद्यजत्यनु निष्क्रामन्त्याहैनानृतवो नव च॥ [९]

प्रतिपूरुषमेकैकपालां निर्वपति। जाता एव प्रजा रुद्रान्निरवदयते। एकमतिरिक्तम्। जनिष्यमाणा एव प्रजा रुद्रान्निरवदयते। एकैकपाला भवन्ति। एकधैव रुद्रं निरवदयते। नाभिघारयति। यदभिघारयेत्। अन्तरवचारिणꣳ रुद्रं कुर्यात्। एकोल्मुकेन यन्ति॥७१॥

तद्धि रुद्रस्य भागधेयम्। इमान्दिशं यन्ति। एषा वै रुद्रस्य दिक्। स्वायामेव दिशि रुद्रं निरवदयते। रुद्रो वा अपशुकाया आहुत्यै नातिष्ठत। असौ ते पशुरिति निर्दिशेद्यं द्विष्यात्।

यमेव द्वेष्टि। तमस्मै पशुं निर्दिशति। यदि न द्विष्यात्। आखुस्ते पशुरिति ब्रूयात्॥७२॥

न ग्राम्यान्पशून् हिनस्ति। नारण्यान्। चतुष्पथे जुहोति। एष वा अग्नीनां पङ्क्तीशो नाम। अग्निवत्येव जुहोति। मध्यमेन पर्णेन जुहोति। स्रुग्घ्येषा। अथो खलु। अन्तमेनैव होतव्यम्। अन्तत एव रुद्रं निरवदयते॥७३॥

एष ते रुद्र भागः सह स्वस्राऽम्बिकयेत्याह। शरद्वा अस्याम्बिका स्वसा। तया वा एष हिनस्ति। यꣳ हिनस्ति। तयैवैनꣳ सह शमयति। भेषजङ्गव इत्याह। यावन्त एव ग्राम्याः पशवः। तेभ्यो भेषजं करोति। अवाम्ब रुद्रमदिमहीत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते॥७४॥

त्र्यम्बकं यजामह इत्याह। मृत्योर्मुक्षीय माऽमृतादिति वावैतदाह। उत्किरन्ति। भगस्य लीप्सन्ते। मूतेकृत्वा-ऽऽसजन्ति। यथा जनं यतेऽवसं करोति। तादृगेव तत्। एष ते रुद्र भाग इत्याह निरवत्त्यै। अप्रतीक्षमा यन्ति। अपः परिषिञ्चति। रुद्रस्यान्तर्हित्यै। प्र वा एतेऽस्माल्लोकाच्च्यवन्ते। ये त्र्यम्बकैश्चरन्ति। आदित्यं चरुं पुनरेत्य निर्वपति। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति॥७५॥

यन्ति ब्रूयान्निरवदयते शास्ते सिञ्चति षट्च॥ [१०]

अनुमत्यै वैश्वदेवेन ताः सृष्टास्त्रिवृत्प्रजापतिः सवितोत्तरस्यान्देवासुराः सौऽग्निर्यत्पत्नी

वैश्वदे॒वेन॒ ता व॑रुणप्रघा॒सैर॒ग्नये॑ दे॒वेभ्यः॑ प्रतिपूरु॒षं दश॑॥१०॥

अनु॑मत्यै प्रथम॒जो व॒त्सो ब॑हुरू॒पा हि प॒शव॒स्तस्मा॑त्पृथमा॒त्रं यद॒ग्नयेऽनी॑कवत उद्धा॒रं वा अ॒ग्नये॑ दे॒वेभ्यः॑ प्रतिपूरु॒षं पश्व॑सप्ततिः॥७५॥

अनु॑मत्यै॒ प्रति॑ तिष्ठन्ति॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके षष्ठः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ सप्तमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके सप्तमः प्रपाठकः ॥

एतद्ब्राह्मणान्येव पञ्च हवीꣳषि। अथेन्द्राय शुनासीराय पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति। संवथ्सरो वा इन्द्राशुनासीरः। संवथ्सरेणैवास्मा अन्नमव रुन्धे। वायव्यं पयो भवति। वायुर्वै वृष्ट्यै प्रदापयिता। स एवास्मै वृष्टिं प्रदापयति। सौर्य एकंकपालो भवति। सूर्येण वा अमुष्मिँल्लोके वृष्टिर्धृता। स एवास्मै वृष्टिं नियच्छति॥१॥

द्वादशगवꣳ सीरं दक्षिणा समृद्ध्यै। देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवा अग्निमब्रुवन्। त्वया वीरेणासुरानभिभवामेति। सोऽब्रवीत्। त्रेधाऽहमात्मानं विकरिष्य इति। स त्रेधाऽऽत्मानं व्यकुरुत। अग्निं तृतीयम्। रुद्रं तृतीयम्। वरुणं तृतीयम्॥२॥

सोऽब्रवीत्। क इदं तुरीयमिति। अहमितीन्द्रोऽब्रवीत्। सन्तु सृजावहा इति। तौ समसृजेताम्। स इन्द्रस्तुरीयमभवत्। यदिन्द्रस्तुरीयमभवत्। तदिन्द्रतुरीयस्यैन्द्रतुरीयत्वम्। ततो वै देवा व्यजयन्त। यदिन्द्रतुरीयं निरुप्यते विजित्यै॥३॥

वहिनी धेनुर्दक्षिणा। यद्वहिनी। तेनाग्नेयी। यद्गौः। तेन रौद्री। यद्धेनुः। तेनैन्द्री। यथ्स्त्री सती दान्ता। तेन वारुणी

समृ॑द्ध्यै। प्र॒जाप॑तिर्य॒ज्ञम॑सृजत॥४॥

तꣳ सृ॒ष्टꣳ रक्षाꣳ॑स्यजिघाꣳसन्। स ए॒ताः प्र॒जाप॑तिरा॒त्मनो॑ दे॒वता॒ निर॑मिमीत। ताभि॒र्वै स दि॒ग्भ्यो रक्षाꣳ॑सि॒ प्राणु॑दत। यत्प॑श्चाव॒त्तीयं॑ जु॒होति॑। दि॒ग्भ्य ए॒व तद्यज॑मानो॒ रक्षाꣳ॑सि॒ प्रणु॑दते। समू॑ढꣳ॒ रक्षः॒ सन्द॑ग्धꣳ॒ रक्ष॒ इत्या॑ह। रक्षाꣳ॑स्ये॒व सन्द॑हति। अ॒ग्नये॑ रक्षो॒घ्ने स्वाहे॒त्या॑ह। दे॒वता॑भ्य ए॒व वि॑जिग्या॒नाभ्यो॑ भाग॒धेयं॑ करोति। प्र॒ष्टि॒वा॒ही रथो॒ दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै॥५॥

इन्द्रो॑ वृ॒त्रꣳ ह॒त्वा। असु॑रान्परा॒भाव्य॑। नमु॑चिमासु॒रं नाल॑भत। तꣳ श॒च्या॑ऽगृह्णात्। तौ सम॑लभेताम्। सो॑ऽस्माद॒भिशु॑नतरोऽभवत्। सो॑ऽब्रवीत्। स॒न्धाꣳ सन्द॑धावहै। अथ॒ त्वाऽव॑ स्रक्ष्यामि। न मा॒ शुष्के॑ण॒ नार्द्रे॑ण॑ हनः॥६॥

न दिवा॒ न नक्त॒मिति॑। स ए॒तम॒पां फेन॑मसिञ्चत्। न वा ए॒ष शुष्को॒ नार्द्रो व्यु॑ष्टाऽऽसीत्। अनु॑दितः॒ सूर्यः॑। न वा ए॒तद्दिवा॒ न नक्तम्॑। तस्यै॒तस्मि॑ँल्लो॒के। अ॒पां फेने॑न॒ शिर॒ उद॑वर्तयत्। तदे॑न॒मन्व॑वर्तत। मित्र॑द्रु॒गिति॑॥७॥

स ए॒तान॑पामा॒र्गान॑जनयत्। तान॑जुहोत्। तैर्वै स रक्षा॒ꣳस्यप॑हत। यद॑पामार्गहो॒मो भव॑ति। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। ए॒को॒ल्मु॒केन॑ यन्ति। तद्धि रक्ष॑सां भाग॒धेयम्॑। इ॒मान्दिशं॑

यन्ति। एषा वै रक्षसां दिक्। स्वायामेव दिशि रक्षाꣳसि हन्ति॥८॥

स्वकृत इरिणे जुहोति प्रदरे वा। एतद्वै रक्षसामायतनम्। स्व एवायतने रक्षाꣳसि हन्ति। पर्णमयेन स्रुवेण जुहोति। ब्रह्म वै पर्णः। ब्रह्मणैव रक्षाꣳसि हन्ति। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह। सवितृप्रसूत एव रक्षाꣳसि हन्ति। हतꣳ रक्षोऽवधिष्म रक्ष इत्याह। रक्षसाꣳ स्तृत्यै। यद्वस्ते तद्दक्षिणा निरवत्यै। अप्रतीक्षमायन्ति। रक्षसामन्तर्हित्यै॥९॥

यच्छुति वरुणं तृतीयं विजित्या असृजत समृद्ध्यै हनो मित्रद्रुगितिं हन्ति स्तृत्यै त्रीणि च॥[१]

धात्रे पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति। संवथ्सरो वै धाता। संवथ्सरेणैवास्मै प्रजाः प्रजनयति। अन्वेवास्मा अनुमतिर्मन्यते। राते राका। प्र सिनीवाली जनयति। प्रजास्वेव प्रजातासु कुह्वां वाचं दधाति। मिथुनौ गावौ दक्षिणा समृद्ध्यै। आग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपति। ऐन्द्रावैष्णवमेकादशकपालम्॥१०॥

वैष्णवं त्रिकपालम्। वीर्यं वा अग्निः। वीर्यमिन्द्रः। वीर्यं विष्णुः। प्रजा एव प्रजाता वीर्ये प्रतिष्ठापयति। तस्मात्प्रजा वीर्यावतीः। वामन ऋषभो वही दक्षिणा। यद्वही। तेनाग्नेयः। यदृषभः॥११॥

तेनैन्द्रः। यद्वामनः। तेन वैष्णवः समृद्ध्यै। अग्नीषोमीयमेकाः-

दशकपालं निर्वपति। इन्द्रासोमीयमेकादशकपालम्। सौम्यं चरुम्। सोमो वै रेतोधाः। अग्निः प्रजानां प्रजनयिता। वृद्धानामिन्द्रः प्रदापयिता। सोम एवास्मै रेतो दधाति॥१२॥

अग्निः प्रजां प्रजनयति। वृद्धामिन्द्रः प्रयच्छति। बभ्रुर्दक्षिणा समृद्ध्यै। सोमापौष्णं चरुं निर्वपति। ऐन्द्रापौष्णं चरुम्। सोमो वै रेतोधाः। पूषा पशूनां प्रजनयिता। वृद्धानामिन्द्रः प्रदापयिता। सोम एवास्मै रेतो दधाति। पूषा पशून्प्रजनयति॥१३॥

वृद्धानिन्द्रः प्रयच्छति। पौष्णश्चरुर्भवति। इयं वै पूषा। अस्यामेव प्रति तिष्ठति। श्यामो दक्षिणा समृद्ध्यै। बहु वै पुरुषो मेध्यमुपगच्छति। वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपति। संवथ्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः। संवथ्सरेणैवैनꣳ स्वदयति। हिरण्यं दक्षिणा॥१४॥

पवित्रं वै हिरण्यम्। पुनात्येवैनम्। बहु वै राजन्योऽनृतं करोति। उप जाम्यै हरते। जिनाति ब्राह्मणम्। वदत्यनृतम्। अनृते खलु वै क्रियमाणे वरुणो गृह्णाति। वारुणं यवमयं चरुं निर्वपति। वरुणपाशादेवैनं मुञ्चति। अश्वो दक्षिणा। वारुणो हि देवतयाऽश्वः समृद्ध्यै॥१५॥

ऐन्द्रावैष्णवमेकादशकपालं यदृषभो दधाति पूषा पशून्प्रजनयति हिरण्यं दक्षिणा दक्षिणैकं च॥ [२]

र॒त्निनां॑मे॒तानि॑ ह॒वीꣳषि॑ भवन्ति। ए॒ते वै रा॒ष्ट्रस्य॑ प्रदा॒तारः॑। ए॒तेऽपादा॒तारः॑। य ए॒व रा॒ष्ट्रस्य॑ प्रदा॒तारः॑। ये॑ऽपादा॒तारः॑। त ए॒वास्मै॑ रा॒ष्ट्रं प्रय॑च्छन्ति। रा॒ष्ट्रमे॒व भ॑वति। यथ्स॑मा॒हृत्य॑ नि॒र्वपे॑त्। अर॑त्निनः स्युः। य॒था॒य॒थं निर्व॑पति रत्नि॒त्वाय॑॥१६॥

यथ्स॒द्यो नि॒र्वपे॑त्। याव॑ती॒मेके॑न ह॒विषा॒ऽऽशिष॑मव रु॒न्धे। ताव॑ती॒मव॑रुन्धीत। अ॒न्व॒हन्निर्व॑पति। भूय॑सीमे॒वाशिष॒मव॑ रुन्धे। भूय॑सो यज्ञक्र॒तूनुपै॑ति। बा॒र्ह॒स्प॒त्यं च॒रुं निर्व॑पति ब्र॒ह्मणो॑ गृ॒हे। मु॒ख॒त ए॒वास्मै॒ ब्रह्म॒ सꣳश्य॑ति। अथो॒ ब्रह्म॑न्ने॒व क्ष॒त्रम॒न्वार॑म्भयति। शि॒ति॒पृ॒ष्ठो दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै॥१७॥

ऐ॒न्द्रमेका॑दशकपालꣳ राज॒न्य॑स्य गृ॒हे। इ॒न्द्रि॒यमे॒वाव॑ रुन्धे। ऋ॒ष॒भो दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै। आ॒दि॒त्यं च॒रुं महि॑ष्यै गृ॒हे। इ॒यं वा अदि॑तिः। अ॒स्यामे॒व प्रति॑तिष्ठति। धे॒नुर्दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै। भगा॑य च॒रुं वा॒वाता॑यै गृ॒हे। भग॑मे॒वास्मि॑न्दधाति। विचि॑त्तगर्भा पष्ठौ॒ही दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै॥१८॥

नै॒र्ऋ॒तं च॒रुं प॑रिवृ॒त्त्यै॑ गृ॒हे कृ॒ष्णानां॑ व्रीही॒णां न॒खनि॑र्भिन्नम्। पा॒प्मान॑मे॒व निर्ऋ॑तिं नि॒रव॑दयते। कृ॒ष्णा कू॒टा दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै। आ॒ग्ने॒यम॒ष्टाक॑पालꣳ सेना॒न्यो॑ गृ॒हे। सेना॑मे॒वास्य॒ सꣳश्य॑ति। हिर॑ण्यं॒ दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै। वा॒रु॒णं दश॑कपालꣳ सू॒तस्य॑ गृ॒हे। व॒रु॒ण॒स॒वमे॒वाव॑ रुन्धे। म॒हानि॑रष्टो॒ दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै। मा॒रु॒तꣳ स॒प्त॒क॑पालं ग्राम॒ण्यो॑ गृ॒हे॥१९॥

अन्नं वै मरुतः। अन्नमेवाव रुन्धे। पृश्निर्दक्षिणा समृद्ध्यै। सावित्रं द्वादशकपालं क्षत्तुर्गृहे प्रसूत्यै। उपध्वस्तो दक्षिणा समृद्ध्यै। आश्विनं द्विकपालꣳ संग्रहीतुर्गृहे। अश्विनौ वै देवानां भिषजौ। ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोति। सवात्यौ दक्षिणा समृद्ध्यै। पौष्णं चरुं भागदुघस्य गृहे॥२०॥

अन्नं वै पूषा। अन्नमेवाव रुन्धे। श्यामो दक्षिणा समृद्ध्यै। रौद्रं गावीधुकं चरुमक्षावापस्य गृहे। अन्तत एव रुद्रं निरवदयते। शबल उद्वारो दक्षिणा समृद्ध्यै। द्वादशैतानि हवीꣳषि भवन्ति। द्वादश मासाः संवथ्सरः। संवथ्सरेणैवास्मै राष्ट्रमवरुन्धे। राष्ट्रमेव भवति॥२१॥

यन्न प्रति निर्वपेत्। रक्षिन आशिषोऽवरुन्धीरन्। प्रतिनिर्वपति। इन्द्राय सुत्राम्णे पुरोडाशमेकादशकपालम्। इन्द्रायाꣳहोमुचे। आशिष एवावरुन्धे। अयं नो राजा वृत्रहा राजा भूत्वा वृत्रं वध्यादित्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। मैत्राबार्हस्पत्यं भवति। श्वेतायै श्वेतवथ्सायै दुग्धे॥२२॥

बार्हस्पत्ये मैत्रमपि दधाति। ब्रह्म चैवास्मै क्षत्रं च समीची दधाति। अथो ब्रह्मन्नेव क्षत्रं प्रतिष्ठापयति। बार्हस्पत्येन पूर्वेण प्रचरति। मुखत एवास्मै ब्रह्म सꣳश्यति। अथो ब्रह्मन्नेव क्षत्रमन्वारम्भयति। स्वयं कृता वेदिर्भवति। स्वयं दिनं बर्हिः। स्वयं कृत इध्मः। अनभिजितस्याभिजित्यै।

तस्माद्राज्ञामरण्यमभिजितम्। सैव श्वेता श्वेतवत्सा दक्षिणा समृद्ध्यै॥२३॥

रात्रित्वाय समृद्ध्यै पष्ठौही दक्षिणा समृद्ध्यै ग्रामण्यो गृहे भागदुघस्य गृहे भवति दुग्धेऽभिजित्यै द्वे च॥ [३]

देवसुवामेतानि हवीꣳषि भवन्ति। एतावन्तो वै देवानाꣳ सवाः। त एवास्मै सवान्प्रयच्छन्ति। त एनꣳ सुवन्ते। अग्निरेवैनं गृहपतीनाꣳ सुवते। सोमो वनस्पतीनाम्। रुद्रः पशूनाम्। बृहस्पतिर्वाचाम्। इन्द्रो ज्येष्ठानाम्। मित्रः सत्यानाम्॥२४॥

वरुणो धर्मपतीनाम्। एतदेव सर्वं भवति। सविता त्वा प्रसवानाꣳ सुवतामिति हस्तं गृह्णाति प्रसूत्यै। ये देवा देवः सुवः स्थेत्याह। यथायजुरेवैतत्। महते क्षत्राय महत आधिपत्याय महते जानराज्यायेत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते। एष वो भरता राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानाꣳ राजेत्याह। तस्माथ्सोमराजानो ब्राह्मणाः। प्रति त्यन्नाम राज्यमधायीत्याह॥२५॥

राज्यमेवास्मिन्प्रतिदधाति। स्वां तनुवं वरुणो अशिश्रेदित्याह। वरुणसवमेवावरुन्धे। शुचेर्मित्रस्य व्रत्या अभूमेत्याह। शुचिमेवैनं व्रत्यं करोति। अमन्महि महत ऋतस्य नामेत्याह। मनुत एवैनम्। सर्वे व्राता

वरुणस्याभूवन्नित्याह। सर्वव्रातमेवैनं करोति। वि मित्र एवैररातिमतारीदित्याह॥२६॥

अरातिमेवैनं तारयति। असूषुदन्त यज्ञिया ऋतेनेत्याह। स्वदयत्येवैनम्। व्यु त्रितो जरिमाणं न आनडित्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति। द्वाभ्यां विमृष्टे। द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै। अग्नीषोमीयस्य चैकादशकपालस्य देवसुवां च हविषामग्नये स्विष्टकृते समवद्यति। देवताभिरेवैनमुभयतः परिगृह्णाति। विष्णुक्रमान्क्रमते। विष्णुरेव भूत्वेमाँल्लोकानभिजयति॥२७॥

सत्यानामधायीत्याहातारीदित्याह क्रमत एकं च॥ [४]

अर्थतः स्थेति जुहोति। आहुत्यैवैना निष्क्रीय गृह्णाति। अथो हविष्कृतानामेवाभिघृतानां गृह्णाति। वहन्तीनां गृह्णाति। एता वा अपाꣳ राष्ट्रम्। राष्ट्रमेवास्मै गृह्णाति। अथो श्रियमेवैनमभिवहन्ति। अपां पतिरसीत्याह। मिथुनमेवाकः। वृषाऽस्यूर्मिरित्याह॥२८॥

ऊर्मिमन्तमेवैनं करोति। वृषसेनोऽसीत्याह। सेनामेवास्य सꣳश्यति। व्रजक्षितः स्थेत्याह। एता वा अपां विशः। विशमेवास्मै पर्यूहति। मरुतामोजः स्थेत्याह। अन्नं वै मरुतः। अन्नमेवावरुन्धे। सूर्यवर्चसः स्थेत्याह॥२९॥

राष्ट्रमेव वर्चस्व्यकः। सूर्यत्वचसः स्थेत्याह। सत्यं वा

एतत्। यद्वर्षति। अनृतं यदातपति वर्षति। सत्यानृते एवावरुन्धे। नैनꣳ सत्यानृते उदिते हिꣳस्तः। य एवं वेद। मान्दाः स्थेत्याह। राष्ट्रमेव ब्रह्मवर्चस्यकः॥३०॥

वाशाः स्थेत्याह। राष्ट्रमेव वश्यकः। शक्करीः स्थेत्याह। पशवो वै शक्करीः। पशूनेवावरुन्धे। विश्वभृतः स्थेत्याह। राष्ट्रमेव पयस्व्यकः। जनभृतः स्थेत्याह। राष्ट्रमेवेन्द्रियाव्यकः। अग्नेस्तेजस्याः स्थेत्याह॥३१॥

राष्ट्रमेव तेजस्व्यकः। अपामोषधीनाꣳ रसः स्थेत्याह। राष्ट्रमेव मधव्यमकः। सारस्वतं ग्रहं गृह्णाति। एषा वा अपां पृष्ठम्। यथ्सरस्वती। पृष्ठमेवैनꣳ समानानां करोति। षोडशभिर्गृह्णाति। षोडशकलो वै पुरुषः। यावानेव पुरुषः। तस्मिन्वीर्यं दधाति। षोडशभिर्जुहोति षोडशभिर्गृह्णाति। द्वात्रिꣳशथ्सम्पद्यन्ते। द्वात्रिꣳशदक्षरा-ऽनुष्टुक्। वागनुष्टुफ्सर्वाणि छन्दाꣳसि। वाचैवैनꣳ सर्वैभिश्छन्दोभिरभिषिञ्चति॥३२॥

ऊर्मिरित्याह सूर्यवर्चसः स्थेत्याह ब्रह्मवर्चस्यकस्तेजस्याः स्थेत्याहैव पुरुषः षट् च॥—[५]

देवीरापः सं मधुमतीर्मधुमतीभिः सृज्यध्वमित्याह। ब्रह्मणैवैनाः सꣳसृजति। अनाधृष्टाः सीदतेत्याह। ब्रह्मणैवैनाः सादयति। अन्तरा होतुश्च धिष्णियं ब्राह्मणाच्छꣳसिनश्च सादयति। आग्नेयो वै होता। ऐन्द्रो ब्राह्मणाच्छꣳसी। तेजसा

चै॒वेन्द्रि॒येण॑ चोभ॒यतो॑ रा॒ष्ट्रं परि॑गृह्णाति। हिर॑ण्ये॒नोत्पु॑नाति। आहु॑त्यै॒ हि प॒वित्रा॑भ्यामुत्पु॒नन्ति॒ व्यावृ॑त्त्यै॥३३॥

श॒तमा॑नं भवति। श॒तायुः॒ पुरु॑षः श॒तेन्द्रि॑यः। आयु॑ष्ये॒वेन्द्रि॒ये प्रति॑ तिष्ठति। अनि॑भृष्टम॒सीत्या॑ह। अनि॑भृष्ट॒ꣳ ह्येत॑त्। वा॒चो बन्धु॒रित्या॑ह। वा॒चो ह्ये॑ष बन्धुः॑। त॒पो॒जा इत्या॑ह। त॒पो॒जा ह्ये॑तत्। सोम॑स्य दा॒त्रम॒सीत्या॑ह॥३४॥

सोम॑स्य॒ ह्ये॑तद्दा॒त्रम्। शु॒क्रा वः॑ शु॒क्रेणोत्पु॑ना॒मीत्या॑ह। शु॒क्रा ह्याप॑ः। शु॒क्रꣳ हिर॑ण्यम्। च॒न्द्राश्च॒न्द्रेणेत्या॑ह। च॒न्द्रा ह्याप॑ः। च॒न्द्रꣳ हिर॑ण्यम्। अ॒मृता॑ अ॒मृते॒नेत्या॑ह। अ॒मृता॒ ह्याप॑ः। अ॒मृत॒ꣳ हिर॑ण्यम्॥३५॥

स्वाहा॑ राज॒सूया॒येत्या॑ह। रा॒ज॒सूया॑य॒ ह्ये॑ना उत्पु॒नाति॑। स॒ध॒मादौ॑ द्यु॒म्निनी॒रूर्ज॑ ए॒ता इति॑ वारु॒ण्यर्चा गृ॑ह्णाति। व॒रु॒ण॒स॒वमे॒वाव॑रुन्धे। एक॑या गृह्णाति। ए॒क॒धैव यज॑माने वी॒र्यं॑ दधाति। क्ष॒त्रस्योल्ब॑मसि क्ष॒त्रस्य॒ योनि॑र॒सीति॑ ता॒र्प्यं चो॒ष्णीषं॑ च॒ प्रय॑च्छति सयोनि॒त्वाय॑। एक॑शतेन दर्भपुञ्जी॒लैः प॑वयति। श॒तायु॒र्वै पुरु॑षः श॒तवी॑र्यः। आ॒त्मैक॑श॒तः॥३६॥

यावा॑ने॒व पुरु॑षः। तस्मि॑न्वी॒र्यं॑ दधाति। दध्या॑शयति। इ॒न्द्रि॒यमे॒वाव॑ रुन्धे। उ॒दु॒म्बर॑माशयति। अ॒न्नाद्य॒स्याव॑रुद्ध्यै। शष्पा॑ण्याशयति। सुरा॑बलिमे॒वैनं॑ करोति। आ॒विद॑ ए॒ता भ॑वन्ति। आ॒विद॑मे॒वैनं॑ गमयन्ति॥३७॥

अग्निरेवैनं गार्हपत्येनावति। इन्द्र इन्द्रियेण। पूषा पशुभिः। मित्रावरुणौ प्राणापानाभ्याम्। इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत्। स दिवमलिखत्। सोऽर्यम्णः पन्था अभवत्। स आविन्ने द्यावापृथिवी धृतव्रते इति द्यावापृथिवी उपाधावत्। स आभ्यामेव प्रसूत इन्द्रो वृत्राय वज्रं प्राहरत्। आविन्ने द्यावापृथिवी धृतव्रते इति यदाह॥३८॥

आभ्यामेव प्रसूतो यजमानो वज्रं भ्रातृव्याय प्रहरति। आविन्ना देव्यदितिर्विश्वरूपीत्याह। इयं वै देव्यदितिर्विश्वरूपी। अस्यामेव प्रति तिष्ठति। आविन्नोऽयमसावामुष्यायणोऽस्यां विश्यस्मिन्राष्ट्र इत्याह। विशैवैनꣳ राष्ट्रेण समर्धयति। महते क्षत्राय महत आधिपत्याय महते जानराज्यायेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। एष वो भरता राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानाꣳ राजेत्याह। तस्माथ्सोमराजानो ब्राह्मणाः॥३९॥

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति धनुः प्रयच्छति विजित्यै। शत्रुबाधनाः स्थेतीषून्। शत्रूनेवास्य बाधन्ते। पात मा प्रत्यञ्च पात मा तिर्यञ्चमन्वञ्च मा पातेत्याह। तिस्रो वै शरव्याः। प्रतीची तिरश्च्यनूची। ताभ्य एवैनं पान्ति। दिग्भ्यो मा पातेत्याह। दिग्भ्य एवैनं पान्ति। विश्वाभ्यो मा नाष्ट्राभ्यः पातेत्याह। अपरिमितादेवैनं पान्ति। हिरण्यवर्णावुषसा

विरोक इति त्रिष्टुभा बाहू उद्गृह्णाति। इन्द्रियं वै वीर्यं त्रिष्टुक्। इन्द्रियमेव वीर्यमुपरिष्टादात्मन्धत्ते॥४०॥

व्यावृत्त्यै दात्रमसीत्याहामृतꣳ हिरण्यमेकशतो गमयन्त्याह ब्राह्मणा नाष्ट्राभ्यः पातेत्याह चत्वारिं च॥ [६]

दिशो व्यास्थापयति। दिशामभिजित्त्यै। यदनु प्रक्रामेत्। अभि दिशो जयेत्। उत्तु माद्येत्। मनसाऽनु प्रक्रामति। अभि दिशो जयति। नोन्माद्यति। समिधमा तिष्ठेत्याह। तेज एवावरुन्धे॥४१॥

उग्रामा तिष्ठेत्याह। इन्द्रियमेवावरुन्धे। विराजमातिष्ठेत्याह। अन्नाद्यमेवावरुन्धे। उदीचीमा तिष्ठेत्याह। पशूनेवावरुन्धे। ऊर्ध्वामातिष्ठेत्याह। सुवर्गमेव लोकमभिजयति। अनूज्झिहीते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥४२॥

मारुत एष भवति। अन्नं वै मरुतः। अन्नमेवावरुन्धे। एकविꣳशतिकपालो भवति प्रतिष्ठित्यै। योऽरण्येऽनुवाक्यो गणः। तं मध्यत उपदधाति। ग्राम्यैरेव पशुभिरारण्यान्पशून्परि गृह्णाति। तस्माद्ग्राम्यैः पशुभिरारण्याः पशवः परिगृहीताः। पृथिवेन्यः। अभ्यषिच्यत॥४३॥

स राष्ट्रं नाभवत्। स एतानि पार्थान्यपश्यत्। तान्यजुहोत्। तैर्वै स राष्ट्रमभवत्। यत्पार्थानि जुहोति। राष्ट्रमेव भवति। बार्हस्पत्यं पूर्वेषामुत्तमं भवति। ऐन्द्रमुत्तरेषां प्रथमम्। ब्रह्म

चै॒वास्मै॑ क्ष॒त्रं च॑ स॒मीची॑ दधाति। अथो॒ ब्रह्म॑न्ने॒व क्ष॒त्रं प्रति॑-ष्ठापयति॥४४॥

षड्वु॒रस्ता॑दभिषे॒कस्य॑ जुहोति। षडु॒परि॑ष्टात्। द्वाद॑श॒ सम्प॑द्यन्ते। द्वाद॑श॒ मासाः॑ संवथ्स॒रः। सं॒व॒थ्स॒रः खलु॒ वै दे॒वानां॒ पूः। दे॒वाना॑मे॒व पुरं॑ मध्य॒तो व्यव॑सर्पति। तस्य॒ न कुत॑श्च॒नोपाव्या॒धो भ॑वति। भू॒ताना॒मवे॑ष्टीर्जुहोति। अत्रा॑त्र॒ वै मृ॒त्युर्जा॑यते। यत्र॑यत्रै॒व मृ॒त्युर्जाय॑ते। तत॑ ए॒वैन॒मव॑यजते। तस्मा॑द्राज॒सूये॑नेजा॒नो नाभिच॑रित॒वै। प्र॒त्यगे॑नमभिचा॒रः स्तृ॑णुते॥४५॥

रु॒न्धे॒ सम॑ष्ठ्या असिच्यत स्थापयति॒ जाय॑ते॒ पञ्च॑ च॥ [७]

सोम॑स्य॒ त्विषि॑रसि॒ तवे॑व मे॒ त्विषि॑र्भूया॒दिति॑ शार्दूल-च॒र्मोप॑स्तृणाति। यैव सोमे॒ त्विषिः॑। या शा॑र्दू॒ले। तामे॒वाव॑रुन्धे। मृ॒त्योर्वा ए॒ष वर्णः॑। यच्छा॑र्दू॒लः। अ॒मृत॒ꣳ हिर॑ण्यम्। अ॒मृत॑मसि मृ॒त्योर्मा॑ पा॒हीति॒ हिर॑ण्य॒मुपा॑स्यति। अ॒मृत॑मे॒व मृ॒त्योर॒न्तर्धत्ते॑। श॒तमा॑नं भवति॥४६॥

श॒तायुः॒ पुरु॑षः श॒तेन्द्रि॑यः। आयु॑ष्ये॒वेन्द्रि॒ये प्रति॑ तिष्ठति। दि॒द्योन्मा॑ पा॒हीत्यु॒परि॑ष्टा॒दधि॒ निद॑धाति। उ॒भ॒यत॑ ए॒वास्मै॒ शर्म॑ दधाति। अवे॑ष्टा दन्द॒शूका॒ इति॑ क्लीब॒ꣳ सीसे॑न विध्यति। द॒न्द॒शूका॑ने॒वाव॑यजते। तस्मा॑त्क्लीबं द॑न्द॒शूका॒ द॒ꣳशु॑काः। निर॑स्तं॒ नमु॑चेः॒ शिर॒ इति॑ लोहिताय॒सं

निर॑स्यति। पा॒प्मान॑मे॒व नमु॑चिं नि॒रव॑दयते। प्रा॒णा आ॒त्मनः॒ पूर्वे॑ऽभि॒षिच्या॒ इत्या॑हुः॥४७॥

सोमो॒ राजा॒ वरु॑णः। दे॒वा ध॑र्म॒सुव॑श्च॒ ये। ते ते॒ वाचꣳ॑ सुवन्तां॒ ते ते॑ प्रा॒णꣳ सु॑वन्ता॒मित्या॑ह। प्रा॒णाने॒वाऽऽत्मनः॒ पूर्वा॑न॒भिषि॑ञ्चति। यद्ब्रू॒यात्। अ॒ग्नेस्त्वा॒ तेज॑सा॒ऽभिषि॑ञ्चा॒मीति॑। ते॒ज॒स्व्येव स्या॑त्। दु॒श्चर्मा॒ तु भ॑वेत्। सोम॑स्य त्वा द्यु॒म्नेना॒भिषि॑ञ्चा॒मीत्या॑ह। सौ॒म्यो वै दे॒वत॑या॒ पुरु॑षः॥४८॥

स्वयै॒वैनं॑ दे॒वत॑या॒ऽभिषि॑ञ्चति। अ॒ग्नेस्तेज॒सेत्या॑ह। तेज॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। सूर्य॑स्य॒ वर्च॒सेत्या॑ह। वर्च॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। इन्द्र॑स्येन्द्रि॒येणेत्या॑ह। इ॒न्द्रि॒यमे॒वास्मि॑न्दधाति। मि॒त्रावरु॑ण-योर्वी॒र्येणेत्या॑ह। वी॒र्य॑मे॒वास्मि॑न्दधाति। म॒रुता॒मोज॒सेत्या॑ह॥४९॥

ओज॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। क्ष॒त्राणां॑ क्ष॒त्रप॑तिर॒सीत्या॑ह। क्ष॒त्राणा॑मे॒वैनं॑ क्ष॒त्रप॑तिं करोति। अति॑ दि॒वस्पा॒हीत्या॑ह। अत्य॒न्यान्पा॒हीति॒ वावैतदा॑ह। स॒मावं॑वृत्रन्नध॒रागुदी॑ची॒रित्या॑ह। रा॒ष्ट्रमे॒वास्मि॑न्ध्रु॒वम॑कः। उ॒च्छेष॑णेन जुहोति। उ॒च्छेष॑णभागो॒ वै रु॒द्रः। भा॒ग॒धेये॑नै॒व रु॒द्रं नि॒रव॑दयते॥५०॥

उद॑ङ्ङे॒त्याग्नी॑द्धे जुहोति। ए॒षा वै रु॒द्रस्य॒ दिक्। स्वाया॑मे॒व दि॒शि रु॒द्रं नि॒रव॑दयते। रुद्र॒ यत्ते॒ क्रयी॒ पर॒ं नामेत्या॑ह। यद्वा अ॑स्य॒ क्रयी॒ पर॒ं नाम॑। तेन॒ वा ए॒ष हि॑नस्ति। यꣳ हि॒नस्ति॑। तेनै॒वैनꣳ॑ स॒ह शम॑यति। तस्मै॑ हु॒तम॑सि य॒मेष्ट॑म॒सीत्या॑ह।

य॒माद॒देवास्य॑ मृ॒त्युमव॑यजते॥५१॥

प्रजा॑पते॒ न त्वदे॒तान्य॒न्य इति॒ तस्यै॑ गृ॒हे जु॑हुयात्। यां का॒मये॑त रा॒ष्ट्रम॑स्यै प्र॒जा स्या॒दिति॑। रा॒ष्ट्रमे॒वास्यै॑ प्र॒जा भ॑वति। प॒र्ण॒मये॑नाध्व॒र्युर॒भिषि॑ञ्चति। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒समे॒वास्मि॒न्त्विषि॑ं दधाति। औदु॑म्बरेण राज॒न्यः॑। ऊर्ज॑मे॒वास्मि॑न्न॒न्नाद्यं॑ दधाति। आश्व॑त्थेन॒ वैश्यः॑। विश॑मे॒वास्मि॒न्पुष्टिं॑ दधाति। नैय॑ग्रोधेन॒ जन्यः॑। मि॒त्राण्ये॒वास्मै॑ कल्पयति। अथो॒ प्रति॑ष्ठित्यै॥५२॥

भ॒व॒त्या॒हुः॒ पुरु॑ष॒ ओज॒सेत्या॑ह नि॒रव॑दयते यजते॒ जन्यो॒ द्वे च॑॥ [८]

इन्द्र॑स्य॒ वज्रो॑ऽसि॒ वार्त्र॑घ्न॒ इति॒ रथ॑मु॒पाव॑हरति॒ विजि॑त्यै। मि॒त्रावरु॑णयोस्त्वा प्रशा॒स्त्रोः प्र॒शिषा॑ यु॒नज्मीत्या॑ह। ब्रह्म॑णै॒वैनं॑ दे॒वता॑भ्यां युनक्ति। प्र॒ष्टि॒वा॒हिनं॑ युनक्ति। प्र॒ष्टि॒वा॒ही वै दे॑वर॒थः। दे॒व॒र॒थमे॒वास्मै॑ युनक्ति। त्रयोऽश्वा॑ भवन्ति। रथ॑श्चतु॒र्थः। द्वौ स॑व्येष्ठसार॒थी। षट्थ्सम्प॑द्यन्ते॥५३॥

षड्वा ऋ॒तवः॑। ऋ॒तुभि॑रे॒वैनं॑ युनक्ति। वि॒ष्णु॒क्र॒मान्क्र॑मते। विष्णु॑रे॒व भू॒त्वेमाँ॑ल्लो॒कान॒भिज॑यति। यः क्ष॒त्रिय॒ः प्रति॑हितः। सो॑ऽन्वार॑भते। रा॒ष्ट्रमे॒व भ॑वति। त्रि॒ष्टुभा॒ऽन्वार॑भते। इ॒न्द्रि॒यं वै त्रि॒ष्टुक्। इ॒न्द्रि॒यमे॒व यज॑माने दधाति॥५४॥

म॒रुता॑ं प्रस॒वे जे॑ष॒मित्या॑ह। म॒रुद्भि॑रे॒व प्रसू॑त॒ उज्ज॑यति। आ॒प्तं मन॒ इत्या॑ह। यदे॒व मन॒सैफ्सी॑त्। तदा॑पत्। रा॒ज॒न्यं॑ जिनाति। अना॑क्रान्त ए॒वाक्र॑मते। वि वा ए॒ष इ॑न्द्रि॒येण॑

वी॒र्ये॑णर्ध्यते। यो रा॑ज॒न्यं॑ जि॒नाति॑। सम॒हमि॑न्द्रि॒येण॑ वी॒र्ये॑णेत्या॑ह॥५५॥

इ॒न्द्रि॒यमे॒व वी॒र्य॑मा॒त्मन्ध॑त्ते। प॒शू॒नां म॒न्युर॑सि॒ तवे॑व मे म॒न्युर्भू॑या॒दिति॒ वारा॑ही उपा॒नहा॒वुप॑ मुञ्चते। प॒शू॒नां वा ए॒ष म॒न्युः। यद्व॑रा॒हः। तेनै॒व प॑शू॒नां म॒न्युमा॒त्मन्ध॑त्ते। अ॒भि वा इ॒यꣳ सु॑षुवा॒णं का॑मयते। तस्ये॑श्व॒रेन्द्रि॒यं वी॒र्य॑मादा॑तोः। वारा॑ही उपा॒नहा॒वुप॑मुञ्चते। अ॒स्या ए॒वान्तर्ध॑त्ते। इ॒न्द्रि॒यस्य॑ वी॒र्य॑स्यानाँ॑त्यै॥५६॥

नमो॑ मा॒त्रे पृ॑थि॒व्या इत्या॒हाहिꣳ॑सायै। इय॑द॒स्यायु॑र॒स्यायु॑र्मे धे॒हीत्या॑ह। आयु॑रे॒वात्मन्ध॑त्ते। ऊर्ग॒स्यूर्जं॑ मे धे॒हीत्या॑ह। ऊर्ज॑मे॒वात्मन्ध॑त्ते। युङ्ङ॑सि॒ वर्चो॑ऽसि॒ वर्चो॒ मयि॑ धे॒हीत्या॑ह। वर्च॑ ए॒वात्मन्ध॑त्ते। ए॒क॒धा ब्र॒ह्मण॒ उप॑हरति। ए॒क॒धैव यज॑मान॒ आयु॒रूर्जं॒ वर्चो॑ दधाति। र॒थ॒वि॒मो॒च॒नीया॑ जुहोति॒ प्रति॑ष्ठित्यै॥५७॥

त्रयोऽश्वा॑ भवन्ति। रथ॑श्चतु॒र्थः। तस्माँ॑च्च॒तुर्जु॑होति। यदु॒भौ स॒हाव॒तिष्ठे॑ताम्। स॒मा॒नं लो॒कमि॑याताम्। स॒ह स॑ङ्ग्रही॒त्रा र॑थ॒वाह॑ने॒ रथ॒माद॑धाति। सु॒व॒र्गादे॒वैनं॑ लो॒काद॒न्तर्द॑धाति। ह॒ꣳसः शु॑चि॒षदित्याद॑धाति। ब्रह्म॑णै॒वैन॑मुपाव॒हर॑ति। ब्रह्म॒णाऽऽद॑धाति। अति॑च्छन्द॒साऽऽद॑धाति। अति॑च्छन्दा॒ वै सर्वा॑णि॒

छन्दाꣳसि। सर्वैभिरेवैनं छन्दोभिरादधाति। वर्ष्म वा एषा छन्दसाम्। यदतिच्छन्दाः। यदतिच्छन्दसा दधाति। वर्ष्मैवैनꣳ समानानां करोति॥५८॥

पद्यन्ते दधाति वीर्येणेत्याहानाँत्यै प्रतिष्ठित्यै ब्रह्मणाऽऽदधाति सप्त च॥ [९]

मित्रोऽसि वरुणोऽसीत्याह। मैत्रं वा अहः। वारुणी रात्रिः। अहोरात्राभ्यामेवैनमुपावहरति। मित्रोऽसि वरुणोऽसीत्याह। मैत्रो वै दक्षिणः। वारुणः सव्यः। वैश्वदेव्यामिक्षां। स्वमेवैनौ भागधेयमुपावहरति। समहं विश्वैर्देवैरित्याह॥५९॥

वैश्वदेव्यो वै प्रजाः। ता एवाद्याः कुरुते। क्षत्रस्य नाभिरसि क्षत्रस्य योनिरसीत्यधीवासमास्तृणाति सयोनित्वाय। स्योनामा सीद सुषदामा सीदेत्याह। यथायजुरेवैतत्। मा त्वा हिꣳसीन्मा मा हिꣳसीदित्याहाहिꣳसायै। निषसाद धृतव्रतो वरुणः पस्त्यास्वा साम्राज्याय सुक्रतुरित्याह। साम्राज्यमेवैनꣳ सुक्रतुं करोति। ब्रह्मा(३)न्त्वꣳ राजन्ब्रह्माऽसि सविताऽसि सत्यसव इत्याह। सवितारमेवैनꣳ सत्यसवं करोति॥६०॥

ब्रह्मा(३)न्त्वꣳ राजन्ब्रह्माऽसीन्द्रोऽसि सत्यौजा इत्याह। इन्द्रमेवैनꣳ सत्यौजसं करोति। ब्रह्मा(३)न्त्वꣳ राजन्ब्रह्माऽसि मित्रोऽसि सुशेव इत्याह। मित्रमेवैनꣳ सुशेवं करोति। ब्रह्मा(३)न्त्वꣳ राजन्ब्रह्मासि वरुणोऽसि

स॒त्यध॒र्मेत्या॑ह। वरु॑णमे॒वैनꣳ स॒त्यध॑र्माणं करोति। स॒वि॒ताऽसि॑ स॒त्यस॑व॒ इत्या॑ह। गा॒य॒त्रीमे॒वैतेना॑भि॒ व्याह॑रति। इन्द्रो॑ऽसि स॒त्यौजा॒ इत्या॑ह। त्रि॒ष्टुभ॑मे॒वैतेना॑भि॒ व्याह॑रति॥६१॥

मि॒त्रो॑ऽसि सु॒शेव॒ इत्या॑ह। जग॑तीमे॒वैतेना॑भि॒ व्याह॑रति। स॒त्यमे॒ता दे॒वताः॑। स॒त्यमे॒तानि॒ छन्दा॑ꣳसि। स॒त्यमे॒वाव॑रुन्धे। वरु॑णोऽसि स॒त्यध॒र्मेत्या॑ह। अ॒नु॒ष्टुभ॑मे॒वैतेना॑भि॒ व्याह॑रति। स॒त्या॒नृ॒ते वा अ॑नु॒ष्टुप्। स॒त्या॒नृ॒ते वरु॑णः। स॒त्या॒नृ॒ते ए॒वाव॑रुन्धे॥६२॥

नैनꣳ सत्यानृते उ॑दि॒ते हिꣳ॑स्तः। य ए॒वं वेद॑। इन्द्र॑स्य॒ वज्रो॑ऽसि॒ वार्त्र॑घ्न॒ इति॒ स्फ्यं प्रय॑च्छति। वज्रो॒ वै स्फ्यः। वज्रे॑णै॒वास्मा॑ अवरप॒रꣳ र॑न्धयति। ए॒वꣳ हि तच्छ्रेय॑ः। यद॑स्मा ए॒ते रध्ये॑युः। दिशो॒ऽभ्य॑यꣳ राजा॑ऽभू॒दिति॒ पञ्चा॒क्षान्प्रय॑च्छति। ए॒ते वै सर्वेऽयाः॑। अप॑राजायिनमे॒वैनं॑ करोति॥६३॥

ओ॒द॒नमुद्भ॑वते। प॒र॒मे॒ष्ठी वा ए॒षः। यदो॑द॒नः। प॒र॒मामे॒वैन॒ꣳ श्रिय॑ं गमयति। सुश्लो॒काँ(४) सुम॑ङ्ग॒लाँ(४) सत्य॑रा॒जा(३)-नित्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैतामा शा॑स्ते। शौ॒नः॒ शे॒पमाख्या॑पयते। व॒रु॒ण॒पा॒शादे॒वैनं॑ मुञ्चति। प॒रः॒ श॒तं भ॑वति। श॒तायुः॒ पुरु॑षः श॒तेन्द्रि॑यः। आयु॑ष्ये॒वेन्द्रि॑ये प्रति॑ तिष्ठति। मा॒रु॒तस्य॒ चैक॑वि॒ꣳशतिकपालस्य वैश्वदे॒व्यै चा॒मिक्षा॑या अ॒ग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स॒मव॑द्यति। दे॒वता॑भिरे॒वैन॑मुभ॒यतः॒ परि॑ गृह्णाति।

अ॒पान्नप्त्रे॒ स्वाहो॒र्जो नप्त्रे॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ गृ॒हप॑तये॒ स्वाहेति॑ ति॒स्र आहु॑तीर्जुहोति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒ष्वे॑व लो॒केषु॒ प्रति॑ तिष्ठति॥६४॥

दे॒वैरित्या॑ह स॒त्यस॑वं करोति त्रि॒ष्टुभ॑मे॒वैतेना॑भि॒ व्याह॑रति सत्यानृ॒ते ए॒वाव॑रुन्धे करोति श॒तेन्द्रि॑यः॒ षट् च॑॥ [१०]

ए॒तद्ब्रा॑ह्मणानि धा॒त्रे र॒त्निना॑न्देवसु॒वाम॒र्थतो॒ देवी॒र्दिशः॒ सोम॒स्येन्द्र॑स्य मि॒त्रो दश॑॥१०॥

ए॒तद्ब्रा॑ह्मणानि वैष्ण॒वं त्रि॑कपा॒लमन्नं॒ वै पू॒षा वाशाः॒ स्थेत्या॑ह॒ दिशो॒ व्यास्था॑पय॒त्युद॑ब्ज॒रेत्य॒ ब्रह्मा(३)न्त्व२ रा॑ज॒श्चतु॑ष्षष्टिः॥६४॥

ए॒तद्ब्रा॑ह्मणानि॒ प्रति॑ तिष्ठति॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

वरुणस्य सुषुवाणस्य दशधेन्द्रियं वीर्यं परा ऽपतत्। तथ्स ँ सृद्भिरनु समसर्पत्। तथ्स ँ सृपाꣳ स ँ सृत्त्वम्। अग्निना देवेन प्रथमेऽहन्ननु प्रायुङ्क्त। सरस्वत्या वाचा द्वितीयेँ। सवित्रा प्रसवेन तृतीयेँ। पूष्णा पशुभिश्चतुर्थे। बृहस्पतिना ब्रह्मणा पञ्चमे। इन्द्रेण देवेन षष्ठे। वरुणेन स्वया देवतया सप्तमे॥१॥

सोमेन राज्ञाँऽष्टमे। त्वष्ट्रा रूपेण नवमे। विष्णुना यज्ञेनाँऽऽप्नोत्। यथ्स ँ सृपो भवन्ति। इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमान आप्नोति। पूर्वापूर्वा वेदिर्भवति। इन्द्रियस्य वीर्यस्यावरुद्ध्यै। पुरस्तादुपसदाꣳ सौम्येन प्रचरति। सोमो वै रेतोधाः। रेत एव तद्दधाति। अन्तरा त्वाष्ट्रेण। रेत एव हितं त्वष्टा रूपाणि विकरोति। उपरिष्टाद्वैष्णवेन। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञ एवान्ततः प्रति तिष्ठति॥२॥

सप्तमे दधाति पञ्च च॥ [१]

जामि वा एतत्कुर्वन्ति। यथ्सद्यो दीक्षयन्ति सद्यः सोमं क्रीणन्ति। पुण्डरिस्रजां प्रयच्छत्यजामित्वाय। अङ्गिरसः सुवर्गं लोकं यन्तः। अप्सु दीक्षातपसी प्रावेशयन्। तत्पुण्डरीकमभवत्। यत्पुण्डरिस्रजां प्रयच्छति। साक्षादेव

दीक्षातपसी अवरुन्धे। दशभिर्वथ्सतरैः सोमं क्रीणाति। दशाक्षरा विराट्॥३॥

अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। मुष्करा भवन्ति सेन्द्रत्वाय। दशपेयो भवति। अन्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। शतं ब्राह्मणाः पिबन्ति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। सप्तदशꣳ स्तोत्रं भवति। सप्तदशः प्रजापतिः॥४॥

प्रजापतेराप्त्यै। प्राकाशावध्वर्यवे ददाति। प्रकाशमेवैनं गमयति। स्रजमुद्गात्रे। व्येवास्मै वासयति। रुक्मꣳ होत्रे। आदित्यमेवास्मा उन्नयति। अश्वं प्रस्तोतृप्रतिहर्तृभ्याम्। प्राजापत्यो वा अश्वः। प्रजापतेराप्त्यै॥५॥

द्वादश पष्ठौहीर्ब्रह्मणे। आयुरेवावरुन्धे। वशां मैत्रावरुणाय। राष्ट्रमेव वश्यकः। ऋषभं ब्राह्मणाच्छꣳसिने। राष्ट्रमेवेन्द्रिया-व्यकः। वासंसी नेष्टापोतृभ्याम्। पवित्रे एवास्यैते। स्थूरिं यवाचितमच्छावाकाय। अन्तत एव वरुणमव यजते॥६॥

अनड्वाहमग्नीधे। वह्निर्वा अनड्वान्। वह्निरग्नीत्। वह्निनैव वह्निं यज्ञस्यावरुन्धे। इन्द्रस्य सुषुवाणस्य त्रेधेन्द्रियं वीर्यं पराऽपतत्। भृगुस्तृतीयमभवत्। श्रायन्तीयं तृतीयम्। सरस्वती तृतीयम्। भार्गवो होता भवति। श्रायन्तीयं ब्रह्मसामं भवति। वारवन्तीयमग्निष्टोमसामम्। सारस्वतीरपो गृह्णाति। इन्द्रियस्य वीर्यस्यावरुद्ध्यै। श्रायन्तीयं ब्रह्मसामं भवति।

इन्द्रियमेवास्मिन्वीर्यꣳ श्रयति। वारवन्तीयमग्निष्टोमसामम्। इन्द्रियमेवास्मिन्वीर्यं वारयति॥७॥

विराड्वजापतिरश्वः प्रजापतेरास्यै यजते ब्रह्मसामं भवति सप्त च॥ [२]

ईश्वरो वा एष दिशोऽनून्मदितोः। यं दिशोऽनु व्यास्थापयन्ति। दिशामवेष्टयो भवन्ति। दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठत्यनुन्मादाय। पञ्च देवता यजति। पञ्च दिशः। दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति। हविषोहविष इष्ट्वा बार्हस्पत्यमभिघारयति। यजमानदेवत्यो वै बृहस्पतिः। यजमानमेव तेजसा समर्धयति॥८॥

आदित्यां मलहां गर्भिणीमा लभते। मारुतीं पृश्निं पष्ठौहीम्। विशं चैवास्मै राष्ट्रं च समीची दधाति। आदित्यया पूर्वया प्रचरति। मारुत्योत्तरया। राष्ट्र एव विशमनुबध्नाति। उच्चैरादित्याया आश्रावयति। उपाꣳशु मारुत्यै। तस्माद्राष्ट्रं विशमतिवदति। गर्भिण्यादित्या भवति॥९॥

इन्द्रियं वै गर्भः। राष्ट्रमेवेन्द्रियाव्यकः। अगर्भा मारुती। विड्वै मरुतः। विशमेव निरिन्द्रियामकः। देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवा अश्विनोः पूषन्वाचः सत्यꣳ सन्निधाय। अनृतेनासुरानभ्यभवन्। तेऽश्विभ्यां पूष्णे पुरोडाशं द्वादशकपालं निरवपन्। ततो वै ते वाचः सत्यमवारुन्धत॥१०॥

यदश्विभ्यां पूष्णे पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति। अनृतेनैव भ्रातृव्यानभिभूय। वाचः सत्यमवरुन्धे। सरस्वते सत्यवाचे चरुम्। पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभि गृणाति। सवित्रे सत्यप्रसवाय पुरोडाशं द्वादशकपालं प्रसूत्यै। दूतान्प्रहिणोति। आविद एता भवन्ति। आविदमेवैनं गमयन्ति। अथो दूतेभ्य एव न छिद्यते। तिसृधन्वꣳ शुष्कदृतिर्दक्षिणा समृद्ध्यै॥११॥

अर्धयति भवत्यरुन्धत गमयन्ति द्वे च॥ [३]

आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति। तस्माच्छिशिरे कुरुपञ्चालाः प्राञ्चो यान्ति। सौम्यं चरुम्। तस्माद्वसन्तं व्यवसायादयन्ति। सावित्रं द्वादशकपालम्। तस्मात्पुरस्ताद्यवानाꣳ सवित्रा विरुन्धते। बार्हस्पत्यं चरुम्। सवित्रैव विरुध्य। ब्रह्मणा यवानादधते। त्वाष्ट्रमष्टाकपालम्॥१२॥

रूपाण्येव तेन कुर्वते। वैश्वानरं द्वादशकपालम्। तस्माज्जघन्ये नैदाघे प्रत्यञ्चः कुरुपञ्चाला यान्ति। सारस्वतं चरुं निर्वपति। तस्मात्प्रावृषि सर्वा वाचो वदन्ति। पौष्णेन व्यवस्यन्ति। मैत्रेण कृषन्ते। वारुणेन विधृता आसते। क्षैत्रपत्येन पाचयन्ते। आदित्येनादधते॥१३॥

मासिमास्येतानि हवीꣳषि निरुप्याणीत्याहुः। तेनैवर्तून्प्रयुङ्क्ष्व इति। अथो खल्वाहुः। कः संवत्सरं

जीविष्यतीति। षड्डेव पूर्वेद्युर्निरुप्याणि। षडुत्तरेद्युः। तेनैवर्तून्प्रयुङ्क्ते। दक्षिणो रथवाहनवाहः पूर्वेषां दक्षिणा। उत्तर उत्तरेषाम्। संवथ्सरस्यैवान्तौ युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥१४॥

त्वाष्ट्रमष्टाकपालं दधते युनक्त्येकं च॥ [४]

इन्द्रस्य सुषुवाणस्य दशधेन्द्रियं वीर्यं पराऽपतत्। स यत्प्रथमं निरष्ठीवत्। तत्कलमभवत्। यद्द्वितीयम्। तद्बदरम्। यत्तृतीयम्। तत्कर्कन्धु। यन्नस्तः। स सिꣳहः। यदक्ष्योः॥१५॥

स शार्दूलः। यत्कर्णयोः। स वृकः। य ऊर्ध्वः। स सोमः। याऽवाची। सा सुरा। त्रयाः सक्तवो भवन्ति। इन्द्रियस्यावरुद्ध्यै। त्रयाणि लोमानि॥१६॥

त्विषिमेवावरुन्धे। त्रयो ग्रहाः। वीर्यमेवावरुन्धे। नाम्ना दशमी। नव वै पुरुषे प्राणाः। नाभिर्दशमी। प्राणा इन्द्रियं वीर्यम्। प्राणानेवेन्द्रियं वीर्यं यजमान आत्मन्धत्ते। सीसेन क्लीबाच्छष्पाणि क्रीणाति। न वा एतदयो न हिरण्यम्॥१७॥

यथ्सीसम्। न स्त्री न पुमान्। यत्क्लीबः। न सोमो न सुरा। यथ्सौत्रामणी समृद्ध्यै। स्वाद्वीन्त्वा स्वादुनेत्याह। सोममेवैनां करोति। सोमोऽस्यश्विभ्यां पच्यस्व सरस्वत्यै पच्यस्वेन्द्राय सुत्राम्णे पच्यस्वेत्याह। एताभ्यो ह्येषा देवताभ्यः पच्यते। तिस्रः सꣳसृष्टा वसति॥१८॥

तिस्रो हि रात्रीः क्रीतः सोमो वसति। पुनातु ते परिस्रुतमिति यजुषा पुनाति व्यावृत्त्यै। पवित्रेण पुनाति। पवित्रेण हि सोमं पुनन्ति। वारेण शश्वता तनेत्याह। वारेण हि सोमं पुनन्ति। वायुः पूतः पवित्रेणेति नैतया पुनीयात्। व्यृद्धा ह्येषा। अतिपवितस्यैतया पुनीयात्। कुविदङ्गेत्यनिरुक्तया प्राजापत्यया गृह्णाति॥१९॥

अनिरुक्तः प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। एकयर्चा गृह्णाति। एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति। आश्विनं धूम्रमालभते। अश्विनौ वै देवानां भिषजौ। ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोति। सारस्वतं मेषम्। वाग्वै सरस्वती। वाचैवैनं भिषज्यति। ऐन्द्रमृषभꣳ सेन्द्रत्वाय॥२०॥

अक्ष्योर्लोमानि हिरण्यं वसति गृह्णाति भिषज्यत्येकं च॥ [५]

यत्रिषु यूपेष्वालभेत। बहिर्धाऽस्मादिन्द्रियं वीर्यं दध्यात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। एकयूप आलभते। एकधैवास्मिन्निन्द्रियं वीर्यं दधाति। नास्मै भ्रातृव्यं जनयति। नैतेषां पशूनां पुरोडाशा भवन्ति। ग्रहपुरोडाशा ह्येते। युवꣳ सुरामममश्विनेति सर्वदेवत्ये याज्यानुवाक्ये भवतः। सर्वा एव देवताः प्रीणाति॥२१॥

ब्राह्मणं परिक्रीणीयादुच्छेषणस्य पातारम्। ब्राह्मणो ह्याहुत्या उच्छेषणस्य पाता। यदि ब्राह्मणं न विन्देत्।

वल्मीकवपायामव नयेत्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यद्वै सौत्रामण्यै व्यृद्धम्। तदस्यै समृद्धम्। नानादेवत्याः पशवश्च पुरोडाशाश्च भवन्ति समृद्ध्यै। ऐन्द्रः पशूनामुत्तमो भवति। ऐन्द्रः पुरोडाशानां प्रथमः॥२२॥

इन्द्रिये एवास्मै समीची दधाति। पुरस्तादनूयाजानां पुरोडाशैः प्रचरति। पशवो वै पुरोडाशाः। पशूनेवाव रुन्धे। ऐन्द्रमेकादशकपालं निर्वपति। इन्द्रियमेवाव रुन्धे। सावित्रं द्वादशकपालं प्रसूत्यै। वारुणं दशकपालम्। अन्तत एव वरुणमव यजते। वडबा दक्षिणा॥२३॥

उत वा एषाऽश्वꣳ सूते। उताऽश्वतरम्। उत सोम उत सुरा। यथ्सौत्रामणी समृद्ध्यै। बार्हस्पत्यं पशुं चतुर्थमतिपवितस्या लभते। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैव यज्ञस्य व्यृद्धमपि वपति। पुरोडाशवानेष पशुर्भवति। न ह्येतस्य ग्रहं गृह्णन्ति। सोमप्रतीकाः पितरस्तृप्णुतेति शतातृण्णायाꣳ समवनयति॥२४॥

शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। दक्षिणेऽग्नौ जुहोति। पापवस्यसस्य व्यावृत्त्यै। हिरण्यमन्तरा धारयति। पूतामेवैनां जुहोति। शतमानं भवति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। यत्रैव शतातृण्णां धारयति॥२५॥

तन्निद॑धाति॒ प्रति॑ष्ठित्यै। पि॒तॄन् वा ए॒तस्यै॑न्द्रि॒यं वी॒र्यं॑ गच्छति। य॒ꣳ सोमो॑ऽति॒ पव॑ते। पि॒तॄणां या॑ज्यानुवा॒क्या॑भि॒रुप॑ तिष्ठते। यदे॒वास्य॑ पि॒तॄनि॑न्द्रि॒यं वी॒र्यं॑ गच्छ॑ति। तदे॒वाव॑ रुन्धे। ति॒सृभि॒रुप॑ तिष्ठते। तृ॒तीये॒ वा इ॒तो लो॒के पि॒तरः॑। तानेव प्री॑णाति। अथो॒ त्रीणि॒ वै य॒ज्ञस्यै॑न्द्रि॒याणि॑। अ॒ध्व॒र्युर्होता॑ ब्र॒ह्मा। त उप॑तिष्ठन्ते। यान्ये॒व य॒ज्ञस्यै॑न्द्रि॒याणि॑। तैरे॒वास्मै॑ भेष॒जं क॑रोति॥२६॥

प्री॒णा॒ति॒ प्र॒थ॒मो दक्षि॑णा स॒मव॑नयति धा॒रय॑तीन्द्रि॒याणि॑ च॒त्वारि॑ च॥ [६]

अ॒ग्निष्टो॒ममग्र॒ आह॑रति। य॒ज्ञ॒मु॒खं वा अ॑ग्निष्टो॒मः। य॒ज्ञ॒मु॒खमे॒वारभ्य॑ स॒वमा क्र॑मते। अथै॒षो॑ऽभिषेच॒नीय॑श्चतु-स्त्रि॒ꣳशप॑वमानो भवति। त्रय॑स्त्रि॒ꣳश॒द्वै दे॒वताः॑। ता ए॒वाऽऽप्नो॑ति। प्र॒जाप॑तिश्चतुस्त्रि॒ꣳशः। तमे॒वाऽऽप्नो॑ति। स॒ꣳश॒र ए॒ष स्तोमा॑ना॒मय॑थापूर्वम्। यद्विष॑मा॒ः स्तोमाः॑॥२७॥

ए॒तावा॒न् वै य॒ज्ञः। यावा॒न्पव॑मानाः। अ॒न्तः॒ श्लेष॑णं॒ त्वा अ॒न्यत्। यथ्स॒माः पव॑मानाः। तेनाऽस॑ꣳशरः। तेन॑ यथापू॒र्वम्। आ॒त्मनै॒वाग्निष्टो॒मेन॒प्नो॑ति। आ॒त्मना॒ पुण्यो॑ भवति। प्र॒जा वा उ॒क्थानि॑। प॒शव॑ उ॒क्थानि॑। यदु॒क्थ्यो॑ भव॒त्यनु॒ सन्त॑त्त्यै॥२८॥

स्तोमाः॑ प॒शव॑ उ॒क्थान्येक॑ च॥ [७]

उप॑ त्वा जा॒मयो॒ गिर॒ इति॑ प्रति॒पद्भ॑वति। वाग्वै वा॒युः। वा॒च ए॒वैषो॑ऽभिषे॒कः। सर्वा॑साम॒ेव प्र॒जाना॑ꣳ सूयते। सर्वा॑ एनं

प्र॒जा राजेति॑ वदन्ति। ए॒तमु॒ त्यन्दश॒ क्षिप॒ इत्या॑ह। आ॒दि॒त्या वै प्र॒जाः। प्र॒जाना॑मे॒वैतेन॑ सूयते। यन्ति॒ वा ए॒ते य॑ज्ञमु॒खात्। ये स॑म्भा॒र्या॑ अक्रन्॑॥२९॥

यदाह॒ पव॑स्व वा॒चो अ॑ग्रिय॒ इति॑। तेने॒व य॑ज्ञमु॒खान्नय॑न्ति। अ॒नु॒ष्टुक्प्र॑थ॒मा भ॑वति। अ॒नु॒ष्टुगु॑त्त॒मा। वाग्वा अ॑नु॒ष्टुक्। वा॒चैव प्र॒यन्ति॑। वा॒चोद्य॑न्ति। उद्व॑तीर्भवन्ति। उद्व॒द्वा अ॑नु॒ष्टुभो॑ रू॒पम्। आनु॑ष्टुभो राज॒न्यः॑॥३०॥

तस्मा॒दुद्व॑तीर्भवन्ति। सौ॒र्य॑नु॒ष्टुगु॑त्त॒मा भ॑वति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ सन्त॑त्यै। यो वै स॒वादेति॑। नैन॑ꣳ स॒व उप॑नमति। यः साम॑भ्य॒ एति॑। पापी॑यान्थ्सुषुवा॒णो भ॑वति। ए॒तानि॒ खलु॒ वै सामा॑नि। यत्पृ॒ष्ठानि॑। यत्पृ॒ष्ठानि॒ भव॑न्ति॥३१॥

तैरे॒व स॒वान्नैति॑। यानि॑ देवरा॒जाना॒ꣳ सामा॑नि। तैर॒मुष्मिँ॑ल्लो॒क ऋ॑ध्नोति। यानि॑ मनुष्यरा॒जाना॒ꣳ सामा॑नि। तैर॒स्मिँल्लो॒क ऋ॑ध्नोति। उ॒भयो॑रे॒व लो॒कयोर॑ ऋध्नोति। दे॒व॒लो॒के च॑ मनुष्यलो॒के च॑। ए॒क॒वि॒ꣳशो॑ऽभिषेच॒नीय॑स्योत्त॒मो भ॑वति। ए॒क॒वि॒ꣳशः के॑शवप॒नीय॑स्य प्रथ॒मः। स॒प्त॒द॒शो द॑श॒पेय॑ः॥३२॥

विड्वा ए॑कवि॒ꣳशः। रा॒ष्ट्रꣳ स॑प्तद॒शः। विश॑ ए॒वैतन्म॑ध्य॒तो॑ऽभिषि॑च्यते। तस्मा॒द्वा ए॒ष वि॒शां प्रि॒यः। वि॒शो हि म॑ध्य॒तो॑ऽभिषि॒च्यते॑। यद्वा ए॑नम॒दो दिशोऽनु॑ व्यास्था॒पय॑न्ति। तथ्सु॑व॒र्गं लो॒कम॒भ्या रो॑हति। यदि॒मं लो॒कं न प्र॑त्यव॒रोहे॑त्।

अ॒ति॒ज॒नं वे॒यात्। उद्वा॑ माद्येत्। यदे॒ष प्र॑ती॒चीनः॑ स्तोमो॒ भव॑ति। इ॒ममे॒व तेन॑ लो॒कं प्र॒त्यव॑रोहति। अथो॑ अ॒स्मिन्ने॒व लो॒के प्रति॑ तिष्ठ॒त्यनु॑न्मादाय॥३३॥

अक्रेन्राज॒न्यौ॑ भव॑न्ति दश॒पेयौ॑ माद्ये॒त्रीणि॑ च॥ [८]

इ॒यं वै र॑ज॒ता। अ॒सौ हरि॑णी। यद्रु॒क्मौ भव॑तः। आ॒भ्यामे॒वैन॑मुभ॒यतः॒ परि॑ गृह्णाति। वरु॑णस्य॒ वा अ॑भिषि॒च्यमा॑न॒स्यापः॑। इ॒न्द्रि॒यं वी॒र्यं॑ निर॑घ्नन्। तथ्सु॒वर्ण॒ꣳ हिर॑ण्यमभवत्। यद्रु॒क्ममं॑न्त॒र्दधा॑ति। इ॒न्द्रि॒यस्य॑ वी॒र्यस्या॑निर्घाताय। श॒तमा॑नो भवति श॒तक्ष॑रः। श॒तायुः॒ पुरु॑षः श॒तेन्द्रि॑यः। आयु॑ष्ये॒वेन्द्रि॒ये प्रति॑ तिष्ठति। आयु॒र्वै हिर॑ण्यम्। आ॒यु॒ष्या॑ ए॒वैन॑म॒भ्यति॑ क्षरन्ति। तेजो॒ वै हिर॑ण्यम्। ते॒ज॒स्या॑ ए॒वैन॑म॒भ्यति॑ क्षरन्ति। वर्चो॒ वै हिर॑ण्यम्। व॒र्च॒स्या॑ ए॒वैन॑म॒भ्यति॑ क्षरन्ति॥३४॥

श॒तक्ष॑रो॒ऽष्टौ च॑॥ [९]

अप्र॑तिष्ठितो॒ वा ए॒ष इत्या॑हुः। यो रा॑ज॒सूये॑न॒ यज॑त॒ इति॑। य॒दा वा ए॒ष ए॒तेन॑ द्विरा॒त्रेण॒ यज॑ते। अथ॑ प्रति॒ष्ठा। अथ॑ संवथ्स॒रमा॑प्नोति। याव॑न्ति संवथ्स॒रस्या॑होरा॒त्राणि॑। ताव॑तीरे॒तस्य॑ स्तो॒त्रीयाः॑। अ॒हो॒रा॒त्रेष्वे॒व प्रति॑ तिष्ठति। अ॒ग्नि॒ष्टो॒मः पूर्व॒मह॑र्भवति। अ॒ति॒रा॒त्र उत्त॑रम्॥३५॥

नानै॒वाहो॑रा॒त्रयोः॒ प्रति॑ तिष्ठति। पौ॒र्ण॒मा॒स्यां पूर्व॒मह॑र्भवति। व्य॑ष्टकाया॒मुत्त॑रम्। नानै॒वार्ध॑मा॒सयोः॒ प्रति॑ तिष्ठति।

अमावास्यायां पूर्वमहर्भवति। उद्दृष्ट उत्तरम्। नानैव मासयोः प्रति तिष्ठति। अथो खलु। ये एव समानपक्षे पुण्याहे स्याताम्। तयोः कार्यं प्रतिष्ठित्यै॥३६॥

अपशव्यो द्विरात्र इत्याहुः। द्वे ह्येते छन्दसी। गायत्रं च त्रैष्टुभं च। जगतीमन्तर्यन्ति। न तेन जगती कृतेत्याहुः। यदेनान्तृतीयसवने कुर्वन्तीति। यदा वा एषाऽहीनस्याहर्भजते। साह्नस्य वा सवनम्। अथैव जगती कृता। अथ पशव्यः। व्युष्टिर्वा एष द्विरात्रः। य एवं विद्वान्द्विरात्रेण यजते। व्येवास्मा उच्छति। अथो तम एवापहते। अग्निष्टोममन्तत आ हरति। अग्निः सर्वा देवताः। देवतास्वेव प्रति तिष्ठति॥३७॥

उत्तरं प्रतिष्ठित्यै पशव्यः सप्त च॥ [१०]

वरुणस्य जामि वा ईश्वर आग्नेयमिन्द्रस्य यत्रिष्वग्निष्टोममुप त्वेयं वै रजताऽप्रतिष्ठितो दश॥१०॥

वरुणस्य यदश्विभ्यां यत्रिषु तस्मादुद्वतीः सप्तत्रिꣳशत्॥३७॥

वरुणस्य प्रति तिष्ठति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके अष्टमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टकम् २ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

अङ्गिरसो वै सत्रमासत। तेषां पृश्निर्घर्मधुगासीत्। सर्जीषेणाजीवत्। तेऽब्रुवन्। कस्मै नु सत्रमास्महे। येऽस्या ओषधीर्न जनयाम इति। ते दिवो वृष्टिमसृजन्त। यावन्तः स्तोका अवापद्यन्त। तावतीरोषधयोऽजायन्त। ता जाताः पितरो विषेणालिम्पन्॥१॥

तासां जग्ध्वा रुप्यन्त्यैत्। तेऽब्रुवन्। क इदमित्थमकरिति। वयं भागधेयमिच्छमाना इति पितरोऽब्रुवन्। किं वो भागधेयमिति। अग्निहोत्र एव नोऽप्यस्त्वित्यब्रुवन्। तेभ्य एतद्भागधेयं प्रायच्छन्। यद्धुत्वा निमार्ष्टि। ततो वै त ओषधीरस्वदयन्। य एवं वेद॥२॥

स्वदन्तेऽस्मा ओषधयः। ते वथ्समुपावासृजन्। इदं नो हव्यं प्रदापयेति। सोऽब्रवीद्वरं वृणै। दश मा रात्रीर्जातं न दोहन्। आसङ्गवं मात्रा सह चराणीति। तस्माद्वथ्सं जातं दश रात्रीर्न दुहन्ति। आसङ्गवं मात्रा सह चरति। वारेवृतꣳ ह्यस्य। तस्माद्वथ्सꣳ सꣳसृष्टधयꣳ रुद्रो घातुकः। अति हि सन्धान्धयति॥३॥

अलिम्पन्वेद घातुक एकं च॥ [१]

प्र॒जाप॑तिर॒ग्निम॑सृजत। तं प्र॒जा अन्व॑सृज्यन्त। तम॑भा॒ग उपा॑स्त। सो॑ऽस्य प्र॒जाभि॒रपा॑क्रामत्। तम॑व॒रुरु॑थ्समा॒नो-ऽन्वै॑त्। तम॑व॒रुध॒ं नाश॑क्नोत्। स तपो॑ऽतप्यत। सो॑ऽग्निरुपा॑रम॒ताता॑पि॒ वै स्य प्र॒जाप॑ति॒रिति॑। स र॒राटा॒दुद॑मृष्ट॥४॥

तद्घृ॒तम॑भवत्। तस्मा॒द्यस्य॑ दक्षिण॒तः केशा॒ उन्मृ॑ष्टाः। ताञ्ज्यै॑ष्ठल॒क्ष्मी प्रा॑जाप॒त्येत्या॑हुः। यद्र॒राटा॑दु॒दमृ॑ष्ट। तस्मा॑द्र॒राटे॒ केशा॒ न स॑न्ति। तद॒ग्नौ प्रागृ॑ह्णात्। तद्व्य॑चिकित्सत्। जु॒हवा॒नी(३) मा हौ॒षा(३)मिति॑। तद्वि॑चिकि॒त्सायै॒ जन्म॑। य ए॒वं वि॒द्वान् वि॑चि॒कित्स॑ति॥५॥

वसी॑य ए॒व चे॑तयते। तं वाग॒भ्य॑वदज्जु॒हुधीति॑। सो॑ऽब्रवीत्। कस्त्वम॒सीति॑। स्वैव ते॒ वागित्य॑ब्रवीत्। सो॑ऽजुहो॒थ्स्वाहेति॑। तथ्स्वा॑हाका॒रस्य॒ जन्म॑। य ए॒वꣳस्वा॑हाका॒रस्य॒ जन्म॒ वेद॑। क॒रोति॑ स्वाहाका॒रेण॑ वी॒र्यम्। यस्यै॒वं वि॒दुषः॑ स्वाहाका॒रेण॒ जुह्व॑ति॥६॥

भोगा॑यै॒वास्य॑ हु॒तं भ॑वति। तस्या॒ आहु॑त्यै॒ पुरु॑षमसृजत। द्वि॒तीय॑मजुहोत्। सोऽश्व॑मसृजत। तृ॒तीय॑मजुहोत्। स गाम॑सृजत। च॒तु॒र्थम॑जुहोत्। सोऽवि॑मसृजत। प॒ञ्च॒मम॑जुहोत्। सो॑ऽजाम॑सृजत॥७॥

सो॑ऽग्निर॑बिभेत्। आहु॑तीभि॒र्वै मा॑ऽऽप्नो॒तीति॑। स प्र॒जाप॑ति॒ं पुन॒ः प्रावि॑शत्। तं प्र॒जाप॑तिरब्रवीत्। जाय॒स्वेति॑। सो॑ऽब्रवीत्।

किं भागधेयमभि जनिष्य इति। तुभ्यमेवेदꣳ हूयाता इत्यब्रवीत्। स एतद्भागधेयमभ्यजायत। यदग्निहोत्रम्॥८॥

तस्मादग्निहोत्रमुच्यते। तद्धूयमानमादित्यौऽब्रवीत्। मा हौषीः। उभयोर्वै नावेतदिति। सौऽग्निरब्रवीत्। कथं नौ होष्यन्तीति। सायमेव तुभ्यं जुहवन्। प्रातर्मह्यमित्यब्रवीत्। तस्मादग्नये सायꣳ हूयते। सूर्याय प्रातः॥९॥

आग्नेयी वै रात्रिः। ऐन्द्रमहः। यदनुदिते सूर्ये प्रातर्जुहुयात्। उभयमेवाग्नेयꣳ स्यात्। उदिते सूर्ये प्रातर्जुहोति। तथाऽग्नये सायꣳ हूयते। सूर्याय प्रातः। रात्रिं वा अनु प्रजाः प्र जायन्ते। अह्ना प्रति तिष्ठन्ति। यथ्सायं जुहोति॥१०॥

प्रैव तेन जायते। उदिते सूर्ये प्रातर्जुहोति। प्रत्येव तेन तिष्ठति। प्रजापतिरकामयत प्रजायेयेति। स एतदग्निहोत्रं मिथुनमपश्यत्। तदुदिते सूर्येऽजुहोत्। यजुषाऽन्यत्। तूष्णीमन्यत्। ततो वै स प्राजायत। यस्यैवं विदुष उदिते सूर्येऽग्निहोत्रं जुह्वति॥११॥

प्रैव जायते। अथो यथा दिवा प्रजानन्नेति। तादृगेव तत्। अथो खल्वाहुः। यस्य वै द्वौ पुण्यौ गृहे वसतः। यस्तयोरन्यꣳ राधयत्यन्यं न। उभौ वाव स तावृच्छतीति। अग्निं वावाऽऽदित्यः सायं प्र विशति। तस्मादग्निर्दूरान्नक्तं ददृशे। उभे

हि तेजसी सम्पद्येते॥१२॥

उद्यन्तं वावाऽऽदित्यमग्निरनु समारोहति। तस्माद्धूम एवाग्नेर्दिवा ददृशे। यदग्नये सायं जुहुयात्। आ सूर्याय वृश्च्येत। यथ्सूर्याय प्रातर्जुहुयात्। आऽग्नये वृश्च्येत। देवताभ्यः समदं दध्यात्। अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेत्येव सायꣳ होतव्यम्। सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहेति प्रातः। तथोभाभ्याꣳ सायꣳ हूयते॥१३॥

उभाभ्यां प्रातः। न देवताभ्यः समदं दधाति। अग्निर्ज्योतिरित्याह। अग्निर्वै रेतोधाः। प्रजा ज्योतिरित्याह। प्रजा एवास्मै प्र जनयति। सूर्यो ज्योतिरित्याह। प्रजास्वेव प्रजातासु रेतो दधाति। ज्योतिरग्निः स्वाहेत्याह। प्रजा एव प्रजाता अस्यां प्रतिष्ठापयति॥१४॥

तूष्णीमुत्तरामाहुतिं जुहोति। मिथुनत्वाय प्रजात्यै। यदुदिते सूर्ये प्रातर्जुहुयात्। यथाऽतिथये प्रद्रुताय शून्यायावसथायाहार्यꣳ हरन्ति। तादृगेव तत्। क्वाऽऽहुतस्तद्भवतीत्याहुः। यथ्स न वेद। यस्मै तद्धरन्तीति। तस्माद्यदौषसं जुहोति। तदेव सम्प्रति। अथो यथा प्रार्थमौषसं परिवेवेष्टि। तादृगेव तत्॥१५॥

अमृष्ट विचिकित्सति जुह्वत्यजामसृजताग्निहोत्रꣳ सूर्याय प्रातर्जुहोति जुह्वति सम्पद्येते हूयते स्थापयति सम्प्रति द्वे च॥ [२]

रुद्रो वा एषः। यदग्निः। पत्नी स्थाली। यन्मध्येऽग्नेरधिश्रयेत्। रुद्राय पत्नीमपि दध्यात्। प्रमायुका स्यात्। उदीचोऽङ्गारान्निरूह्याधि श्रयति। पत्नियै गोपीथाय। व्यन्तान्करोति। तथा पत्न्यप्रमायुका भवति॥१६॥

घर्मो वा एषोऽशान्तः। अहरहः प्र वृज्यते। यदग्निहोत्रम्। प्रतिषिञ्चेत्पशुकामस्य। शान्तमिव हि पशव्यम्। न प्रतिषिञ्चेद्ब्रह्मवर्चसकामस्य। समिद्धमिव हि ब्रह्मवर्चसम्। अथो खलु। प्रतिषिच्यमेव। यत्प्रतिषिञ्चति॥१७॥

तत्पशव्यम्। यज्जुहोति। तद्ब्रह्मवर्चसि। उभयमेवाकः। प्रच्युतं वा एतदस्माल्लोकात्। अगतं देवलोकम्। यच्छृतꣳ हविरनभिघारितम्। अभि द्योतयति। अभ्येवैनद्घारयति। अथो देवत्रैवैनद्गमयति॥१८॥

पर्यग्नि करोति। रक्षसामपहत्यै। त्रिः पर्यग्नि करोति। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। यत्प्राचीनमुद्वासयेत्। यजमानꣳ शुचाऽर्पयेत्। यद्दक्षिणा। पितृदेवत्यꣳ स्यात्। यत्प्रत्यक्॥१९॥

पत्नीꣳ शुचाऽर्पयेत्। उदीचीनमुद्वासयति। एषा वै देवमनुष्याणाꣳ शान्ता दिक्। तामेवैनदनूद्वासयति शान्त्यै। वर्त्म करोति। यज्ञस्य सन्तत्यै। निष्टपति। उपैव तथ्स्तृणाति। चतुरुन्नयति। चतुष्पादः पशवः॥२०॥

प॒शून॒ेवाव॑रुन्धे। सर्वा॑न्पू॒र्णानुन्न॑यति। सर्वे॒ हि पुण्या॑ रा॒द्धाः। अ॒नूच॒ उन्न॑यति। प्र॒जाया॑ अनूचीन॒त्वाय॑। अ॒नूच्ये॒वास्य॑ प्र॒जा-ऽर्धु॑का भवति। सम्मृ॑शति॒ व्यावृ॑त्त्यै। नाहौ॑ष्य॒न्नुप॑ सादयेत्। यदहौ॑ष्यन्नुपसा॒दये॑त्। यथा॒ऽन्यस्मा॑ उपनि॒धाय॑॥२१॥

अ॒न्यस्मै॑ प्र॒यच्छ॑ति। ता॒दृगे॒व तत्। आऽस्मै॑ वृश्च्येत। यदे॒व गार्ह॑पत्येऽधि॒ श्रय॑ति। तेन॒ गार्ह॑पत्यं प्रीणाति। अ॒ग्निर॑बिभेत्। आहु॑तयो॒ माऽत्यै॑ष्य॒न्तीति॑। स ए॒ताꣳ स॒मिध॑मपश्यत्। तामाऽध॑त्त। ततो॒ वा अ॒ग्नावाहु॑तयो-ऽध्रियन्त॥२२॥

यदे॑नꣳ स॒मय॑च्छत्। तथ्स॒मिधः॑ समि॒त्त्वम्। स॒मिध॒मा द॑धाति। समे॒वैनं॑ यच्छति। आहु॑तीनां॒ धृत्यै॑। अथो॑ अग्निहो॒त्रमे॒वेध्मव॑त्करोति। आहु॑तीनां॒ प्रति॑ष्ठित्यै। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। यदेका॑ꣳ स॒मिध॑मा॒धाय॒ द्वे आहु॑ती जु॒होति॑। अथ॒ कस्याꣳ॑ स॒मिधि॑ द्वि॒तीया॒माहु॑तिं जुहो॒तीति॑॥२३॥

यद्वे स॒मिधा॑वा द॒ध्यात्। भ्रातृ॑व्यमस्मै जनयेत्। एकाꣳ॑ स॒मिध॑मा॒धाय॑। यजु॑षा॒ऽन्यामाहु॑तिं जुहोति। उ॒भे ए॒व स॒मिद्वती॒ आहु॑ती जुहोति। नास्मै॒ भ्रातृ॑व्यं जनयति। आदी॑प्तायां जुहोति। समि॑द्धमिव॒ हि ब्र॑ह्मवर्च॒सम्। अथो॒ यथाऽति॑थिं॒ ज्योति॑ष्कृत्वा प॑रि॒ वेवे॑ष्टि। ता॒दृगे॒व तत्। च॒तुरुन्न॑यति। द्विर्जु॑होति। तस्मा॑द्द्वि॒पाच्चतु॑ष्पादमत्ति। अथो॑ द्वि॒पद्ये॒व चतु॑ष्पदः॒ प्रति॑ष्ठापयति॥२४॥

भवति प्रतिष्ठिश्चति गमयति प्रत्यक्पशव उपनिधायाँध्रियन्तेति तच्चत्वारि च॥ [३]

उत्तरावतीं वै देवा आहुतिमजुहवुः। अवाचीमसुराः। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः। यं कामयेत वसीयान्थ्स्यादिति। कनीयस्तस्य पूर्वꣳ हुत्वा। उत्तरं भूयो जुहुयात्। एषा वा उत्तरावत्याहुतिः। तान्देवा अजुहवुः। ततस्तेऽभवन्॥२५॥

यस्यैवं जुह्वति। भवत्येव। यं कामयेत पापीयान्थ्स्यादिति। भूयस्तस्य पूर्वꣳ हुत्वा। उत्तरं कनीयो जुहुयात्। एषा वा अवाच्याहुतिः। तामसुरा अजुहवुः। ततस्ते पराऽभवन्। यस्यैवं जुह्वति। परैव भवति॥२६॥

हुत्वोप सादयत्यजामित्वाय। अथो व्यावृत्त्यै। गार्हपत्यं प्रतीक्षते। अननुध्यायिनमेवैनं करोति। अग्निहोत्रस्य वै स्थाणुरस्ति। तं य ऋच्छेत्। यज्ञस्थाणुमृच्छेत्। एष वा अग्निहोत्रस्य स्थाणुः। यत्पूर्वाऽऽहुतिः। तां यदुत्तरयाऽभि जुहुयात्॥२७॥

यज्ञस्थाणुमृच्छेत्। अतिहाय पूर्वामाहुतिं जुहोति। यज्ञस्थाणुमेव परि वृणक्ति। अथो भ्रातृव्यमेवास्वाऽति क्रामति। अवाचीनꣳ सायमुपमार्ष्टि। रेत एव तद्दधाति। ऊर्ध्वं प्रातः। प्र जनयत्येव तत्। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। चतुरुन्नयति॥२८॥

द्विर्जुहोति। अथ क्व द्वे आहुती भवत इति। अग्नौ वैश्वानर

इति ब्रूयात्। एष वा अग्निर्वैश्वानरः। यद्ब्राह्मणः। हुत्वा द्विः प्राश्नाति। अग्नावेव वैश्वानरे द्वे आहुती जुहोति। द्विर्जुहोति। द्विर्निर्माष्टि। द्विः प्राश्नाति॥२९॥

षट्थ्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। किं देवत्यमग्निहोत्रमिति। वैश्वदेवमिति ब्रूयात्। यद्यजुषा जुहोति। तदैन्द्राग्नम्। यत्तूष्णीम्। तत्प्राजापत्यम्॥३०॥

यन्निर्माष्टि। तदोषधीनाम्। यद्द्वितीयम्। तत्पितॄणाम्। यत्प्राश्नाति। तद्गर्भाणाम्। तस्माद्गर्भा अनश्नन्तो वर्धन्ते। यदाचामति। तन्मनुष्याणाम्। उदङ्वर्यावृत्याचामति॥३१॥

आत्मनो गोपीथाय। निर्णेनक्ति शुद्ध्यै। निष्टपति स्वगाकृत्यै। उद्दिशति। सप्तर्षीनेव प्रीणाति। दक्षिणा पर्यावर्तते। स्वमेव वीर्यमनु पर्यावर्तते। तस्माद्दक्षिणोऽर्ध आत्मनो वीर्यावत्तरः। अथो आदित्यस्यैवावृतमनु पर्यावर्तते। हुत्वोप समिन्धे॥३२॥

ब्रह्मवर्चसस्य समिद्ध्यै। न बर्हिरनु प्र हरेत्। असꣳस्थितो वा एष यज्ञः। यदग्निहोत्रम्। यदनु प्रहरेत्। यज्ञं विच्छिन्द्यात्। तस्मान्नानु प्रहृत्यम्। यज्ञस्य सन्तत्यै। अपो नि नयति। अवभृथस्यैव रूपमकः॥३३॥

अभवन्भवति जुहुयान्नयति मार्ष्टि द्विः प्राश्नाति प्राजापत्यमाचामतीन्धेऽकः॥ [४]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। अग्निहोत्रप्रायणा यज्ञाः। किं प्रायणमग्निहोत्रमिति। वथ्सो वा अग्निहोत्रस्य प्रायणम्। अग्निहोत्रं यज्ञानाम्। तस्य पृथिवी सदः। अन्तरिक्षमाग्नीध्रम्। द्यौर्हविर्धानम्। दिव्या आपः प्रोक्षणयः। ओषधयो बर्हिः॥३४॥

वनस्पतय इध्मः। दिशः परिधयः। आदित्यो यूपः। यजमानः पशुः। समुद्रोऽवभृथः। संवथ्सरः स्वगाकारः। तस्मादाहिताग्नेः सर्वमेव बर्हिष्यं दत्तं भवति। यथ्सायं जुहोति। रात्रिमेव तेन दक्षिण्यां कुरुते। यत्प्रातः॥३५॥

अहरेव तेन दक्षिण्यं कुरुते। यत्ततो ददाति। सा दक्षिणा। यावन्तो वै देवा अहुतमादन्। ते परांऽभवन्। त एतदग्निहोत्रꣳ सर्वस्यैव समवदायाजुहवुः। तस्मादाहुः। अग्निहोत्रं वै देवा गृहाणां निष्कृतिमपश्यन्निति। यथ्सायं जुहोति। रात्रिया एव तद्धुताद्याय॥३६॥

यजमानस्यापराभावाय। यत्प्रातः। अह्न एव तद्धुताद्याय। यजमानस्यापराभावाय। यत्ततोऽश्नाति। हुतमेव तत्। द्वयोः पयसा जुहुयात्पशुकामस्य। एतद्वा अग्निहोत्रं मिथुनम्। य एवं वेद। प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते॥३७॥

इमामेव पूर्वया दुहे। अमूमुत्तरया। अधिश्रित्योत्तरमा

नयति। योनावेव तद्रेतः सिञ्चति प्रजनने। आज्येन जुहुयात्तेजस्कामस्य। तेजो वा आज्यम्। तेजस्व्येव भवति। पयसा पशुकामस्य। एतद्वै पशूनाꣳ रूपम्। रूपेणैवास्मै पशूनवरुन्धे॥३८॥

पशुमानेव भवति। दध्नेन्द्रियकामस्य। इन्द्रियं वै दधि। इन्द्रियाव्येव भवति। यवाग्वा ग्रामकामस्यौषधा वै मनुष्याः। भागधेयेनैवास्मै सजातानव रुन्धे। ग्राम्येव भवति। अयज्ञो वा एषः। योऽसामा॥३९॥

चतुरुन्नयति। चतुरक्षरꣳ रथन्तरम्। रथन्तरस्यैष वर्णः। उपरीव हरति। अन्तरिक्षं वामदेव्यम्। वामदेव्यस्यैष वर्णः। द्विर्जुहोति। द्व्यक्षरं बृहत्। बृहत एष वर्णः। अग्निहोत्रमेव तथ्सामन्वत्करोति॥४०॥

यो वा अग्निहोत्रस्योपसदो वेद। उपैनमुपसदो नमन्ति। विन्दत उपसत्तारम्। उन्नीयोप सादयति। पृथिवीमेव प्रीणाति। होष्यन्नुपसादयति। अन्तरिक्षमेव प्रीणाति। हुत्वोप सादयति। दिवमेव प्रीणाति। एता वा अग्निहोत्रस्योपसदः॥४१॥

य एवं वेद। उपैनमुपसदो नमन्ति। विन्दत उपसत्तारम्। यो वा अग्निहोत्रस्याश्रावितं प्रत्याश्रावितꣳ होतारं ब्रह्माणं वषट्कारं वेद। तस्य त्वेव हुतम्। प्राणो वा

अ॑ग्निहो॒त्रस्याश्रा॑वितम्। अ॒पा॒नः प्र॒त्याश्रा॑वितम्। मनो॒ होता॑। चक्षु॑र्ब्र॒ह्मा। नि॒मे॒षो व॑षट्का॒रः॥४२॥

य ए॒वं वेद॑। तस्य॒ त्वे॑व हु॒तम्। सा॒यं॒ यावा॑नश्च॒ वै दे॒वाः प्रा॑त॒र्यावा॑णश्चाग्निहो॒त्रिणो॑ गृ॒हमाग॑च्छन्ति। तान् यन्न त॒र्पयेत्। प्र॒जया॑ऽस्य प॒शुभि॒र्वि ति॑ष्ठेरन्। यत्त॒र्पयेत्। तृ॒प्ता ए॑नं प्र॒जया॑ प॒शुभि॑स्तर्पयेयुः। स॒जूर्दे॒वैः सा॒यं यावा॑भि॒रिति॑ सा॒यꣳ सम्मृ॑शति। स॒जूर्दे॒वैः प्रा॒तर्यावा॑भि॒रिति॑ प्रा॒तः। ये चै॒व दे॒वाः सा॑यं॒ यावा॑नो॒ ये च॑ प्रात॒र्यावा॑णः॥४३॥

ताने॒वोभयाꣳस्तर्पयति। त ए॑नं तृ॒प्ताः प्र॒जया॑ प॒शुभि॑स्तर्पयन्ति। अ॒रु॒णो ह॑ स्मा॒हौप॑वेशिः। अ॒ग्नि॒हो॒त्र ए॒वाहꣳ सा॒यं प्रा॑त॒र्वज्रं॒ भ्रातृ॑व्येभ्यः॒ प्र ह॑रामि। तस्मा॒न्मत्पापी॑याꣳसो॒ भ्रातृ॑व्या॒ इति॑। च॒तुरुन्न॑यति। द्विर्जु॑होति। स॒मिथ्स॑प्त॒मी। स॒प्तप॑दा॒ शक्व॑री। शा॒क्व॒रो वज्रः॑। अ॒ग्नि॒हो॒त्र ए॒व तथ्सा॒यं प्रा॑त॒र्वज्रं॒ यज॑मानो॒ भ्रातृ॑व्याय॒ प्र ह॑रति। भव॑त्या॒त्मना॑। परा॑ऽस्य॒ भ्रातृ॑व्यो भवति॥४४॥

ब॒र्हिः प्रा॒तर्हु॒ताद्या॑य जायते रुन्धेऽसा॒मा क॑रोत्ये॒ता वा अ॑ग्निहो॒त्रस्यो॑प॒सदौ॑ वषट्का॒रश्च॑ प्रात॒र्यावा॑णो॒ वज्र॒स्त्रीणि॑ च॥ [५]

प्र॒जाप॑तिरकामयताऽऽत्म॒न्वन्मे॑ जाये॒तेति॑। सो॑ऽजुहोत्। तस्या॑ऽऽत्म॒न्वद॑जायत। अ॒ग्निर्वा॒युरा॑दि॒त्यः। तेऽब्रुवन्। प्र॒जाप॑तिरहौषीदात्म॒न्वन्मे॑ जाये॒तेति॑। तस्य॑ व॒यम॑जनिष्महि। जाय॑तान्न आत्म॒न्वदिति॒ तेऽजु॑हवुः। प्रा॒णाना॑म॒ग्निः। त॒नुवै॑

वा॒युः॥४५॥

चक्षु॑ष आदि॒त्यः। तेषा॑ꣳ हु॒ताद॑जायत॒ गौरे॒व। तस्यै॒ पय॑सि॒ व्याय॑च्छन्त। मम॑ हु॒ताद॑जनि॒ ममेति॑। ते प्र॒जाप॑तिं प्र॒श्ञमा॑यन्। स आ॑दि॒त्यौऽग्निम॑ब्रवीत्। य॒त॒रो नौ॒ जया॑त्। तन्नौ॑ स॒हास॒दिति॑। कस्यै कोऽहौ॑षी॒दिति॑ प्र॒जाप॑तिरब्रवी॒त्कस्यै क॒ इति॑। प्रा॒णाना॑म॒हमित्य॒ग्निः॥४६॥

त॒नुवा॑ अ॒हमिति॑ वा॒युः। चक्षु॑षो॒ऽहमित्या॑दि॒त्यः। य ए॒व प्रा॒णाना॒महौ॑षीत्। तस्य॑ हु॒ताद॑ज॒नीति॑। अ॒ग्नेर्हु॒ताद॑ज॒नीति॑। तद॑ग्निहो॒त्रस्या॑ग्निहोत्र॒त्वम्। गौर्वा अ॑ग्निहो॒त्रम्। य ए॒वं वेद॒ गौर॑ग्निहो॒त्रमिति॑। प्रा॒णा॒पा॒नाभ्या॑मे॒वाग्निꣳ सम॑र्धयति। अव्य॑र्धुकः प्राणापा॒नाभ्या॑ं भवति॥४७॥

य ए॒वं वेद॑। तौ वा॒युर॑ब्रवीत्। अनु॒ मा भ॑जत॒मिति॑। यदे॒व गार्ह॑पत्येऽधि॒श्रित्या॑हव॒नीय॑म॒भ्यु॑द्रवान्। तेन॒ त्वां प्री॑णा॒नित्य॑ब्रूताम्। तस्मा॒द्यद्गार्ह॑पत्येऽधि॒श्रित्या॑हव॒नीय॑-म॒भ्यु॑द्रव॑ति। वा॒युमे॒व तेन॑ प्रीणाति। प्र॒जाप॑तिर्दे॒वता॑ः सृ॒जमा॑नः। अ॒ग्निमे॒व दे॒वता॑नां प्रथ॒मम॑सृजत। सौ॑ऽन्यदा॑-ल॒म्भ्य॑मवि॑त्वा॥४८॥

प्र॒जाप॑तिम॒भि प॒र्याव॑र्तत। स मृ॒त्योर॑बिभेत्। सो॑ऽमुमा॑दि॒त्यमा॒त्मनो॒ निर॑मिमीत। तꣳ हु॒त्वा परा॑ङ्ङ्य॒र्याव॑र्तत। ततो॒ वै स मृ॒त्युमपा॑जयत्। अप॑ मृ॒त्युं ज॑यति। य ए॒वं वेद॑। तस्मा॒द्यस्यै॒वं वि॒दुषः॑। उ॒तैका॒हमु॒त द्व्य॒हं न जुह्व॑ति।

हुतमेवास्य भवति। असौ ह्यादित्योऽग्निहोत्रम्॥४९॥

तनुवै वायुरग्निर्भवत्यवित्वा भवत्येकं च॥ [६]

रौद्रं गवि। वायव्यमुपसृष्टम्। आश्विनं दुह्यमानम्। सौम्यं दुग्धम्। वारुणमधि श्रितम्। वैश्वदेवा भिन्दवः। पौष्णमुदन्तम्। सारस्वतं विष्यन्दमानम्। मैत्रꣳ शरः। धातुरुद्वासितम्। बृहस्पतेरुन्नीतम्। सवितुः प्र क्रान्तम्। द्यावापृथिव्यꣳ ह्रियमाणम्। ऐन्द्राग्नमुपसन्नम्। अग्नेः पूर्वाऽऽहुतिः। प्रजापतेरुत्तरा। ऐन्द्रꣳ हुतम्॥५०॥

उद्वासितꣳ सप्त च॥ [७]

दक्षिणत उप सृजति। पितृलोकमेव तेन जयति। प्राचीमा वर्तयति। देवलोकमेव तेन जयति। उदीचीमावृत्य दोग्धि। मनुष्यलोकमेव तेन जयति। पूर्वौ दुह्याज्ज्येष्ठस्य ज्यैष्ठिनेयस्य। यो वा गतश्रीः स्यात्। अपरौ दुह्यात्कनिष्ठस्य कानिष्ठिनेयस्य। यो वा बुभूषेत्॥५१॥

न सं मृशति। पापवस्यसस्य व्यावृत्त्यै। वायव्यं वा एतदुपसृष्टम्। आश्विनं दुह्यमानम्। मैत्रं दुग्धम्। अर्यम्ण उद्वास्यमानम्। त्वाष्ट्रमुन्नीयमानम्। बृहस्पतेरुन्नीतम्। सवितुः प्रक्रान्तम्। द्यावापृथिव्यꣳ ह्रियमाणम्॥५२॥

ऐन्द्राग्नमुप सादितम्। सर्वाभ्यो वा एष देवताभ्यो जुहोति। योऽग्निहोत्रं जुहोति। यथा खलु वै धेनुं तीर्थे तर्पयति। एवमग्निहोत्री यजमानं तर्पयति। तृप्यति प्रजया पशुभिः। प्र

सुवर्गं लोकं जानाति। पश्यति पुत्रम्। पश्यति पौत्रम्। प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते। यस्यैवं विदुषोऽग्निहोत्रं जुह्वति। य उ चैनदेवं वेद॥५३॥

बुभूषेद्धियमाणञ्जायते द्वे च॥ [८]

त्रयो वै प्रैयमेधा आसन्। तेषां त्रिरेकोऽग्निहोत्रमजुहोत्। द्विरेकः। सकृदेकः। तेषां यस्त्रिरजुहोत्। स ऋचाऽजुहोत्। यो द्विः। स यजुषा। यः सकृत्। स तूष्णीम्॥५४॥

यश्च यजुषाऽजुहोद्यश्च तूष्णीम्। तावुभावार्ध्नुताम्। तस्माद्यजुषाऽऽहुतिः पूर्वा होतव्या। तूष्णीमुत्तरा। उभे एवर्धी अवरुन्धे। अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहेति सायं जुहोति। रेत एव तद्दधाति। सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेति प्रातः। रेत एव हितं प्र जनयति। रेतो वा एतस्य हितं न प्र जायते॥५५॥

यस्याग्निहोत्रमहुतꣳ सूर्योऽभ्युदेति। यद्यन्ते स्यात्। उन्नीय प्राङुदाद्रवेत्। स उपसाद्यातमितोरासीत। स यदा ताम्येत्। अथ भूः स्वाहेति जुहुयात्। प्रजापतिर्वै भूतः। तमेवोपासरत्। स एवैनं तत उन्नयति। नार्तिमार्च्छति यजमानः॥५६॥

तूष्णीं जायते यजमानः॥ [९]

यदग्निमुद्धरति। वसवस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुह्वति। वसुष्वेवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति। निहितो

धूपा॒यञ्छे॑ते। रु॒द्रास्तर्ह्य॒ग्निः। तस्मि॒न् यस्य॒ तथा॑विधे॒ जुह्व॑ति। रु॒द्रेष्वे॒वास्याँग्निहो॒त्रꣳ हु॒तं भ॑वति। प्र॒थ॒ममि॒ध्मम॒र्चिरा ल॑भते। आ॒दि॒त्यास्तर्ह्य॒ग्निः॥५७॥

तस्मि॒न् यस्य॒ तथा॑विधे॒ जुह्व॑ति। आ॒दि॒त्येष्वे॒वास्याँग्निहो॒त्रꣳ हु॒तं भ॑वति। सर्व॑ ए॒व स॑र्व॒श इ॒ध्म आदी॑प्तो भवति। विश्वे॑ दे॒वास्तर्ह्य॒ग्निः। तस्मि॒न् यस्य॒ तथा॑विधे॒ जुह्व॑ति। विश्वे॑ष्वे॒वास्य॑ दे॒वेष्व॑ग्निहो॒त्रꣳ हु॒तं भ॑वति। नि॒त॒राम॒र्चिरु॒पावै॑ति लोहि॒नीके॑व भवति। इन्द्र॒स्तर्ह्य॒ग्निः। तस्मि॒न् यस्य॒ तथा॑विधे॒ जुह्व॑ति। इन्द्र॑ ए॒वास्याँग्निहो॒त्रꣳ हु॒तं भ॑वति॥५८॥

अङ्गा॑रा भवन्ति। तेभ्योऽङ्गा॑रेभ्यो॒ऽर्चिरुद॑ति। प्र॒जा-प॑ति॒स्तर्ह्य॒ग्निः। तस्मि॒न् यस्य॒ तथा॑विधे॒ जुह्व॑ति। प्र॒जाप॑ताव॒वास्याँग्निहो॒त्रꣳ हु॒तं भ॑वति। शरोऽङ्गा॑रा॒ अध्यू॑हन्ते। ब्रह्म॒ तर्ह्य॒ग्निः। तस्मि॒न् यस्य॒ तथा॑विधे॒ जुह्व॑ति। ब्रह्म॑न्ने॒वास्याँग्निहो॒त्रꣳ हु॒तं भ॑वति। वसु॑षु रु॒द्रेष्वा॑दि॒त्येषु॒ विश्वे॑षु दे॒वेषु॑। इन्द्रे॑ प्र॒जाप॑तौ॒ ब्रह्मन्। अप॑रिवर्गमे॒वास्यै॒तासु॑ दे॒वता॑सु हु॒तं भ॑वति। यस्यै॒वं वि॒दुषो॑ऽग्निहो॒त्रं जुह्व॑ति। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑॥५९॥

आ॒दि॒त्यास्तर्ह्य॒ग्निरिन्द्र॑ ए॒वास्याँग्निहो॒त्रꣳ हु॒तं भ॑वति दे॒वेषु॑ च॒त्वारि॑ च (यद॒ग्निन्निहि॑तः प्रथ॒मꣳ सर्व॑ ए॒व नि॑त॒रामङ्गा॑राः॒ शरोऽङ्गा॑रा॒ ब्रह्म॒ वसु॑ष्व॒ष्टौ॥)॥ [१०]

ऋ॒तं त्वा॑ स॒त्येन॒ परि॑षिञ्चामीति॑ सा॒यं परि॑षिञ्चति। स॒त्यं

त्वर्तेन परिषिञ्चामीति प्रातः। अग्निर्वा ऋतम्। असावादित्यः सत्यम्। अग्निमेव तदादित्येन सायं परिषिञ्चति। अग्निना-ऽऽदित्यं प्रातः सः। यावदहोरात्रे भवतः। तावदस्य लोकस्य। नार्तिर्न रिष्टिः। नान्तो न पर्यन्तोऽस्ति। यस्यैवं विदुषोऽग्निहोत्रं जुह्वति। य उचैनदेवं वेद॥६०॥

अस्ति द्वे च॥ [११]

अङ्गिरसः प्रजापतिरग्निꣳ रुद्र उत्तरावतीं ब्रह्मवादिनोऽग्निहोत्रप्रायणा यज्ञाः प्रजापतिरकामयताऽऽत्मन्वद्रौद्रङ्गविं दक्षिणतस्त्रयो वै यदग्निमृतं त्वा सत्येनैकादश॥११॥ अङ्गिरसः प्रैव तेन पशूनेव यन्निमार्ष्टि यो वा अग्निहोत्रस्योपसदो दक्षिणतः षष्टिः॥६०॥ अङ्गिरसो य उचैनदेवं वेद॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः ॥

प्र॒जाप॑तिरकामयत प्र॒जाः सृ॑जे॒येति॑। स ए॒तं दश॑होतारम-पश्यत्। तं मन॑साऽनु॒द्रुत्य॑ दर्भस्त॒म्बे॑ऽजुहोत्। ततो॒ वै स प्र॒जा अ॑सृजत। ता अ॑स्माथ्सृ॒ष्टा अपा॑क्रामन्। ता ग्रहे॑णागृह्णात्। तद्ग्रह॑स्य ग्रह॒त्वम्। यः का॒मये॑त॒ प्रजा॑ये॒येति॑। स दश॑होतारं॒ मन॑साऽनु॒द्रुत्य॑ दर्भस्त॒म्बे जु॑हुयात्। प्र॒जाप॑ति॒र्वै दश॑होता॥१॥

प्र॒जाप॑तिरे॒व भू॒त्वा प्रजा॑यते। मन॑सा जुहोति। मन॑ इव॒ हि प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑ते॒राप्त्यै॑। पू॒र्णया॑ जुहोति। पू॒र्ण इ॑व॒ हि प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑ते॒राप्त्यै॑। न्यू॑नया जुहोति। न्यू॑ना॒द्धि प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा असृ॑जत। प्र॒जाना॒ꣳ सृष्ट्यै॑॥२॥

द॒र्भ॒स्त॒म्बे जु॑होति। ए॒तस्मा॒द्वै योनेः॑ प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। यस्मा॑दे॒व योनेः॑ प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा असृ॑जत। तस्मा॑दे॒व योने॒ः प्रजा॑यते। ब्रा॒ह्म॒णो द॑क्षिण॒त उपा॑स्ते। ब्रा॒ह्म॒णो वै प्र॒जाना॑मुपद्र॒ष्टा। उ॒प॒द्र॒ष्टु॒मत्ये॒व प्रजा॑यते। ग्रहो॑ भवति। प्र॒जाना॑ꣳ सृ॒ष्टानां॒ धृत्यै॑। यं ब्रा॑ह्म॒णं वि॒द्यां वि॒द्वाꣳसं॒ यशो॒ नर्च्छे॑त्॥३॥

सोऽर॑ण्यं प॒रेत्य॑। द॒र्भ॒स्त॒म्बमु॒द्ग्रथ्य॑। ब्रा॒ह्म॒णं द॑क्षिण॒तो नि॒षाद्य॑। चतु॑र्होतॄ॒न्व्याच॑क्षीत। ए॒तद्वै दे॒वानां॑ पर॒मं गुह्यं॒ ब्रह्म॑। यच्चतु॑र्होतारः। तदे॒व प्र॑का॒शं ग॑मयति। तदे॑नं प्रका॒शं ग॒तम्।

प्र॒का॒शं प्र॒जानां॑ गमयति। द॒र्भस्त॒म्बमु॒द्वृथ्य॒ व्याच॑ष्टे॥४॥

अ॒ग्नि॒वान् वै द॑र्भस्त॒म्बः। अ॒ग्नि॒वत्ये॒व व्याच॑ष्टे। ब्रा॒ह्म॒णो द॑क्षिण॒त उपा॑स्ते। ब्रा॒ह्म॒णो वै प्र॒जाना॑मुपद्र॒ष्टा। उ॒प॒द्र॒ष्टुम॑त्ये॒वैनं॒ यश॑ ऋच्छति। ई॒श्व॒रन्तं यशोर्तो॒रित्या॑हुः। यस्यान्तं॑ व्या॒चष्ट॒ इति॑। वर॒स्तस्मै॒ देय॑ः। यदे॒वैनं॒ तत्रो॑प॒नम॑ति। तदे॒वाव॑ रुन्धे॥५॥

अ॒ग्निमा॒दधा॑नो॒ दश॑होत्रा॒ऽरणि॒मव॑ दध्यात्। प्रजा॑तमे॒वैन॒मा ध॑त्ते। तेने॒वोद्वृत्या॑ग्निहो॒त्रं जु॑हुयात्। प्रजा॑तमे॒वैन॑ञ्जुहोति। ह॒विर्नि॑र्व॒फस्यं दश॑होतारं॒ व्याच॑क्षीत। प्रजा॑तमे॒वैनं॒ निर्व॑पति। सा॒मि॒धे॒नीर॑नुव॒क्ष्यं दश॑होतारं॒ व्याच॑क्षीत। सा॒मि॒धे॒नीरे॒व सृ॒ष्ट्वाऽऽरभ्य॒ प्रत॑नुते। अथो॑ य॒ज्ञो वै दश॑होता। य॒ज्ञमे॒व त॑नुते॥६॥

अ॒भि॒चरं॒ दश॑होतारं जुहुयात्। नव॒ वै पुरु॑षे प्रा॒णाः। नाभि॑र्दश॒मी। सप्रा॑णमे॒वैन॑म॒भि च॑रति। ए॒ताव॒द्वै पुरु॑षस्य॒ स्वम्। याव॑त्प्रा॒णाः। याव॑दे॒वास्यास्ति॑। तद॒भि च॑रति। स्वकृ॑त॒ इरि॑णे जुहोति प्रद॒रे वा॑। ए॒तद्वा अ॒स्यै निर्ऋ॑तिगृहीतम्। निर्ऋ॑तिगृहीत ए॒वैनं॒ निर्ऋ॑त्या ग्राहयति। यद्वा॒चः क्रू॒रम्। तेन॒ वष॑ट्करोति। वा॒च ए॒वैनं॑ क्रू॒रेण॒ प्र वृ॑श्चति। ता॒जगार्ति॒माच्छ॑ति॥७॥

दश॑होता॒ सृष्ट्वा॑ ऋ॒च्छेद्व्याच॑ष्टे रुन्ध ए॒व त॑नुते॒ निर्ऋ॑तिगृहीतं॒ पञ्च॑ च॥ [१]

प्रजापतिरकामयत दर्शपूर्णमासौ सृजेयेति। स एतं चतुर्होतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स दर्शपूर्णमासावसृजत। तावस्माथ्सृष्टावपाक्रामताम्। तौ ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। दर्शपूर्णमासावालभमानः। चतुर्होतारं मनसाऽनुद्रुत्याहवनीये जुहुयात्। दर्शपूर्णमासावेव सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्रतनुते॥८॥

ग्रहो भवति। दर्शपूर्णमासयोः सृष्टयोर्धृत्यै। सोऽकामयत चातुर्मास्यानि सृजेयेति। स एतं पञ्चहोतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स चातुर्मास्यान्यसृजत। तान्यस्माथ्सृष्टान्यपाक्रामन्। तानि ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। चातुर्मास्यान्यालभमानः॥९॥

पञ्चहोतारं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीये जुहुयात्। चातुर्मास्यान्येव सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्रतनुते। ग्रहो भवति। चातुर्मास्यानाꣳ सृष्टानां धृत्यै। सोऽकामयत पशुबन्धꣳ सृजेयेति। स एतꣳ षड्होतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स पशुबन्धमसृजत। सोऽस्माथ्सृष्टोऽपाक्रामत्। तं ग्रहेणागृह्णात्॥१०॥

तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। पशुबन्धेन यक्ष्यमाणः। षड्होतारं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीये जुहुयात्। पशुबन्धमेव सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्र तनुते। ग्रहो भवति। पशुबन्धस्य सृष्टस्य

धृत्यै॑। सो॑ऽकामयत सौ॒म्यम॑ध्व॒रꣳ सृ॑जे॒येति॑। स ए॒तꣳ स॒प्तहो॑तारमपश्यत्। तं मन॑साऽनु॒द्रुत्या॑ऽऽहव॒नीये॑ऽजुहोत्। ततो॒ वै स सौ॒म्यम॑ध्व॒रम॑सृजत॥११॥

सो॑ऽस्माथ्सृ॒ष्टोऽपा॑क्रामत्। तं ग्रहे॑णागृह्णात्। तद्ग्रह॑स्य ग्रह॒त्वम्। दी॒क्षि॒ष्यमा॑णः। स॒प्तहो॑तारं॒ मन॑साऽनु॒द्रुत्या॑-ऽऽहव॒नीये॑ जुहुयात्। सौ॒म्यमे॒वाध्व॒रꣳ सृ॒ष्ट्वाऽऽरभ्य॒ प्र त॑नुते। ग्रहो॑ भवति। सौ॒म्यस्या॑ध्व॒रस्य॑ सृ॒ष्टस्य॒ धृत्यै॑। दे॒वेभ्यो॒ वै य॒ज्ञो न प्राभ॑वत्। तमे॑ताव॒च्छः सम॑भरन्॥१२॥

यथ्स॑म्भा॒राः। ततो॒ वै तेभ्यो॑ य॒ज्ञः प्राभ॑वत्। यथ्स॑म्भा॒रा भव॑न्ति। य॒ज्ञस्य॒ प्रभू॑त्यै। आ॒ति॒थ्यमा॒साद्य॒ व्याच॑ष्टे। य॒ज्ञ॒मुखं॒ वा आ॑ति॒थ्यम्। मु॒ख॒त ए॒व य॒ज्ञꣳ स॒म्भृत्य॒ प्र त॑नुते। अय॑ज्ञो॒ वा ए॒षः। यो॑ऽप॒त्नीक॑ः। न प्र॒जाः प्रजा॑येरन्। पत्नी॒र्व्याच॑ष्टे। य॒ज्ञमे॒वाक॑ः। प्र॒जाना॑ं प्र॒जन॑नाय। उ॒प॒सथ्सु॒ व्याच॑ष्टे। ए॒तद्वै पत्नी॑नामा॒यत॑नम्। स्व ए॒वैना॑ आ॒यत॒नेऽव॑कल्पयति॥१३॥

त॒नु॒त॒ आ॒लभ॑मानोऽगृह्णादसृजताभरञ्जायेर॒न्थ्षट्च॑॥ [२]

प्र॒जाप॑तिरकामयत॒ प्रजा॑ये॒येति॑। स तपो॑ऽतप्यत। स त्रि॒वृत॒ꣳ स्तोम॑मसृजत। तं प॑ञ्चद॒शः स्तोमो॑ मध्य॒त उद॑तृणत्। तौ पू॑र्वप॒क्षश्चा॑परप॒क्षश्चा॑भवताम्। पू॒र्व॒प॒क्षं दे॒वा अन्वसृ॑ज्यन्त। अ॒प॒र॒प॒क्षमन्वसु॑राः। ततो॑ दे॒वा अभ॑वन्। पराऽसु॑राः। यं का॒मये॑त॒ वसी॑यान्थ्स्या॒दिति॑॥१४॥

तं पू॑र्वप॒क्षे या॑जयेत्। वसी॑याने॒व भ॑वति। यं का॒मये॑त॒

पापीयान्थ्स्यादिति। तमपरपक्षे याजयेत्। पापीयानेव भवति। तस्मात्पूर्वपक्षोऽपरपक्षात्करुण्यतरः। प्रजापतिर्वै दशहोता। चतुर्होता पञ्चहोता। षड्होता सप्तहोता। ऋतवः संवथ्सरः॥१५॥

प्रजाः पशव इमे लोकाः। य एवं प्रजापतिं बहोर्भूयाꣳसं वेद। बहोरेव भूयान्भवति। प्रजापतिर्देवासुरानसृजत। स इन्द्रमपि नासृजत। तं देवा अब्रुवन्। इन्द्रं नो जनयेति। सोऽब्रवीत्। यथाऽहं युष्माꣳस्तपसाऽसृक्षि। एवमिन्द्रं जनयध्वमिति॥१६॥

ते तपोऽतप्यन्त। त आत्मन्निन्द्रमपश्यन्। तमब्रुवन्। जायस्वेति। सोऽब्रवीत्। किं भागधेयमभि जनिष्य इति। ऋतून्थ्संवथ्सरम्। प्रजाः पशून्। इमाँल्लोकानित्यब्रुवन्। तं वै माऽऽहुत्या प्र जनयतेत्यब्रवीत्॥१७॥

तं चतुर्होत्रा प्राजनयन्। यः कामयेत वीरो म आजायेतेति। स चतुर्होतारं जुहुयात्। प्रजापतिर्वै चतुर्होता। प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजायते। जजनदिन्द्रमिन्द्रियाय स्वाहेति ग्रहेण जुहोति। आऽस्य वीरो जायते। वीरꣳ हि देवा एतयाऽऽहुत्या प्राजनयन्। आदित्याश्चाङ्गिरसश्च सुवर्गे लोकेऽस्पर्धन्त। वयं पूर्वे सुवर्गं लोकमियाम वयं पूर्व इति॥१८॥

त आदित्या एतं पञ्चहोतारमपश्यन्। तं पुरा प्रातरनुवाकादाग्नीध्रेऽजुहवुः। ततो वै ते पूर्वे सुवर्गं लोकमायन्। यः सुवर्गकामः स्यात्। स पञ्चहोतारं पुरा प्रातरनुवाकादाग्नीध्रे जुहुयात्। संवथ्सरो वै पञ्चहोता। संवथ्सरः सुवर्गो लोकः। संवथ्सर एवर्तुषु प्रतिष्ठाय। सुवर्गं लोकमेति। तेऽब्रुवन्नङ्गिरस आदित्यान्॥१९॥

क्व स्थ। क्व वः सन्द्यो हव्यं वक्ष्याम इति। छन्दः स्वित्यब्रुवन्। गायत्रियां त्रिष्टुभि जगत्यामिति। तस्माच्छन्दः सु सन्द्य आदित्येभ्यः। आङ्गीरसीः प्रजा हव्यं वहन्ति। वहन्त्यस्मै प्रजा बलिम्। ऐनमप्रतिख्यातं गच्छति। य एवं वेद। द्वादश मासाः पञ्चर्तवः। त्रय इमे लोकाः। असावादित्य एकविꣳशः। एतस्मिन्वा एष श्रितः। एतस्मिन्प्रतिष्ठितः। य एवमेतꣳ श्रितं प्रतिष्ठितं वेद। प्रत्येव तिष्ठति॥२०॥

स्यादिति संवथ्सरो जनयध्वमितीत्यब्रवीत्पूर्व इत्यादित्यानृतवः षड्वं॥ [३]

प्रजापतिरकामयत प्रजायेयेति। स एतं दशहोतारमपश्यत्। तेन दशधाऽऽत्मानं विधाय। दशहोत्राऽतप्यत। तस्य चित्तिः स्रुगासीत्। चित्तमाज्यम्। तस्यैतावत्येव वागासीत्। एतावान् यज्ञक्रतुः। स चतुर्होतारमसृजत। सोऽनन्दत्॥२१॥

असृक्षि वा इममिति। तस्य सोमो हविरासीत्। स चतुर्होत्राऽतप्यत। सोऽताम्यत्। स भूरिति व्याहरत्। स भूमिमसृजत। अग्निहोत्रं दर्शपूर्णमासौ यजूꣳषि। स

द्वि॒तीय॑मतप्यत। सो॑ऽताम्यत्। स भुव॒ इति॒ व्याह॑रत्॥२२॥

सो॑ऽन्तरि॑क्षमसृजत। चा॒तु॒र्मा॒स्यानि॒ सामा॑नि। स तृ॒तीय॑मतप्यत। सो॑ऽताम्यत्। स सुव॒रिति॒ व्याह॑रत्। स दिव॑मसृजत। अ॒ग्नि॒ष्टो॒ममु॒क्थ्य॑मतिरा॒त्रमृच॑ः। ए॒ता वै व्याहृ॑तय इ॒मे लो॒काः। इ॒मान्खलु॒ वै लो॒कानन॑ु प्र॒जाः प॒शव॒श्छन्दा॑ꣳसि॒ प्राजा॑यन्त। य ए॒वमे॒ताः प्र॒जाप॑तेः प्रथ॒मा व्याहृ॑ती॒ः प्रजा॑ता॒ वेद॑॥२३॥

प्र प्र॒जया॑ प॒शुभि॑र्मिथु॒नैर्जा॑यते। स पञ्च॑होतारमसृजत। स ह॒विर्नावि॑न्दत। तस्मै॒ सोम॑स्त॒नुव॑ं प्राय॑च्छत्। ए॒तत्ते॑ ह॒विरिति॑। स पञ्च॑होत्राऽतप्यत। सो॑ऽताम्यत्। स प्र॒त्यङ्ङ॑बाधत। सोऽसु॑रानसृजत। तद॒स्याप्रि॑यमासीत्॥२४॥

तद्दु॒र्वर्ण॒ꣳ हिर॑ण्यमभवत्। तद्दु॒र्वर्ण॑स्य॒ हिर॑ण्यस्य॒ जन्म॑। स द्वि॒तीय॑मतप्यत। सो॑ऽताम्यत्। स प्राङ॑बाधत। स दे॒वान॑सृजत। तद॑स्य प्रि॒यमा॑सीत्। तथ्सु॒वर्ण॒ꣳ हिर॑ण्यमभवत्। तथ्सु॒वर्ण॑स्य॒ हिर॑ण्यस्य॒ जन्म॑। य ए॒वꣳ सु॒वर्ण॑स्य॒ हिर॑ण्यस्य॒ जन्म॒ वेद॑॥२५॥

सु॒वर्ण॑ आ॒त्मना॑ भवति। दु॒र्वर्णो॑ऽस्य॒ भ्रातृ॑व्यः। तस्मा॑थ्सु॒वर्ण॒ꣳ हिर॑ण्यं भा॒र्यम्। सु॒वर्ण॑ ए॒व भ॑वति। ऐन॑ं प्रि॒यं ग॑च्छति॒ नाप्रि॑यम्। स स॒प्तहो॑तारमसृजत। स

स॒प्तहो॑त्रै॒व सु॑व॒र्गं लो॒कमे॑त्। त्रि॒ण॒वेन॒ स्तोमे॑नै॒भ्यो लो॒केभ्यो॒-ऽसु॑रा॒न्प्राणु॑दत। त्र॒य॒स्त्रिꣳ॒शेन॒ प्रत्य॑तिष्ठत्। ए॒क॒वि॒ꣳ॒शेन॒ रुच॑मधत्त॥२६॥

स॒प्त॒द॒शेन॒ प्राजा॑यत। य ए॒वं वि॒द्वान्थ्सोमे॑न॒ यज॑ते। स॒प्तहो॑त्रै॒व सु॑व॒र्गं लो॒कमे॑ति। त्रि॒ण॒वेन॒ स्तोमे॑नै॒भ्यो लो॒केभ्यो॒ भ्रातृ॑व्या॒न्प्रणु॑दते। त्र॒य॒स्त्रिꣳ॒शेन॒ प्रति॑ तिष्ठति। ए॒क॒वि॒ꣳ॒शेन॒ रुचं॑ धत्ते। स॒प्त॒द॒शेन॒ प्र जा॑यते। तस्मा॑थ्सप्तद॒शः स्तोमो॒ न नि॒र्ह्हृत्यः॑। प्र॒जाप॑ति॒र्वै स॑प्तद॒शः। प्र॒जाप॑तिमे॒व म॑ध्य॒तो ध॑त्ते॒ प्रजा॑त्यै॥२७॥

अ॒न॒न्द॒द्भुव॒ इति॒ व्याह॑र॒द्वेदा॑सी॒द्वेदा॑धत्त॒ प्रजा॑त्यै॥ [४]

दे॒वा वै वरु॑णमयाजयन्। स यस्यै॑यस्यै दे॒वता॑यै॒ दक्षि॑णा॒मन॑यत्। ताम॑ब्ली॒नात्। ते॑ऽब्रुवन्। व्या॒वृत्य॒ प्रति॑गृह्णाम। तथा॑ नो॒ दक्षि॑णा॒ न ब्ली॑ष्य॒तीति॑। ते व्या॒वृत्य॒ प्रत्य॑गृह्णन्। ततो॒ वै तान्दक्षि॑णा॒ नाब्ली॑नात्। य ए॒वं वि॒द्वान्व्या॒वृत्य॒ दक्षि॑णां प्रतिगृ॒ह्णाति॑। नैनं॒ दक्षि॑णा ब्ली॒नाति॥२८॥

राजा॑ त्वा॒ वरु॑णो नयतु देवि दक्षिणे॒ऽग्नये॒ हिर॑ण्य॒मित्या॑ह। आ॒ग्ने॒यं वै हिर॑ण्यम्। स्वये॒वैनं॑दे॒वत॑या॒ प्रति॑गृह्णाति। सोमा॑य॒ वास॒ इत्या॑ह। सौ॒म्यं वै वासः॑। स्वये॒वैनं॑दे॒वत॑या॒ प्रति॑गृह्णाति। रु॒द्राय॒ गामित्या॑ह। रौ॒द्री वै गौः। स्वये॒वैनां॑ दे॒वत॑या॒ प्रति॑-गृह्णाति। वरु॑णा॒याश्व॒मित्या॑ह॥२९॥

वा॒रु॒णो वा अश्वः॑। स्वये॒वैनं॑ दे॒वत॑या॒ प्रति॑गृह्णाति।

प्र॒जाप॑तये॒ पुरु॑ष॒मित्या॑ह। प्रा॒जा॒प॒त्यो वै पुरु॑षः। स्वयै॒वैनं॑ दे॒वत॑या॒ प्रति॑ गृह्णाति। मन॑वे॒ तल्प॒मित्या॑ह। मा॒न॒वो वै तल्पः॑। स्वयै॒वैनं॑ दे॒वत॑या॒ प्रति॑ गृह्णाति। उ॒त्ता॒नाया॑ङ्गीर॒सायान॒ इत्या॑ह। इ॒यं वा उ॑त्ता॒न आ॑ङ्गीर॒सः॥३०॥

अ॒नयै॒वैन॒त्प्रति॑ गृह्णाति। वै॒श्वा॒न॒र्यर्चा रथं॒ प्रति॑ गृह्णाति। वै॒श्वा॒न॒रो वै दे॒वत॑या॒ रथः॑। स्वयै॒वैनं॑ दे॒वत॑या॒ प्रति॑ गृह्णाति। तेना॑मृत॒त्वम॑श्या॒मित्या॑ह। अ॒मृत॑मे॒वात्मन्ध॑त्ते। वयो॑ दा॒त्र इत्या॑ह। वय॑ ए॒वैनं॑ कृ॒त्वा। सु॒व॒र्गं लो॒कं ग॑मयति। मयो॒ मह्य॑मस्तु प्रतिग्रही॒त्र इत्या॑ह॥३१॥

यद्वै शि॒वम्। तन्मयः॑। आ॒त्मन॑ ए॒वैषा परी॑त्तिः। क इ॒दं कस्मा॑ अदा॒दित्या॑ह। प्र॒जाप॑ति॒र्वै कः। स प्र॒जाप॑तये ददाति। काम॒ः कामा॒येत्या॑ह। काम॑ेन॒ हि दद॑ाति। काम॑ेन प्रतिगृ॒ह्णाति॑। कामो॑ दा॒ता काम॑ः प्रतिग्रही॒तेत्या॑ह॥३२॥

कामो॒ हि दा॒ता। काम॑ः प्रतिग्रही॒ता। कामꣳ समु॒द्रमावि॒शे-त्या॑ह। स॒मु॒द्र इ॑व॒ हि काम॑ः। नेव॒ हि काम॒स्यान्तोऽस्ति॑। न स॑मु॒द्रस्य॑। काम॑ेन त्वा॒ प्रति॑गृह्णा॒मीत्या॑ह। येन॒ काम॑ेन प्रतिगृ॒ह्णाति॑। स ए॒वैन॑म॒मुष्मि॑ँल्लो॒के काम॒ आग॑च्छति। कामै॒तत्त॑ ए॒षा ते॑ काम॒ दक्षि॒णेत्या॑ह। काम॑ ए॒व तद्यज॑मानो-ऽमुष्मि॑ँल्लो॒के दक्षि॑णामिच्छति। न प्र॑तिग्रही॒तरि॑। य ए॒वं वि॒द्वान्दक्षि॑णां प्रतिगृ॒ह्णाति॑। अ॒नृ॒णामे॒वैनां॒ प्रति॑ गृह्णाति॥३३॥

व्ही॒नात्यश्व॒मित्या॑हाङ्गीर॒सः प्र॑तिग्रही॒त्र इत्या॑ह प्रतिग्रही॒तेत्या॑हु॒ दक्षि॒णेत्या॑ह च॒त्वारि॑ च॥—[५]

अन्तो॒ वा ए॒ष य॒ज्ञस्य॑। यद्द॑श॒ममहः॑। द॒श॒मे-ऽह॑न्थ्सर्पराज्ञियां॑ ऋ॒ग्भिः स्तु॑वन्ति। य॒ज्ञस्यै॒वान्तं॑ ग॒त्वा। अ॒न्नाद्य॒मव॑ रुन्धते। ति॒सृभिः॑ स्तुवन्ति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒भ्य ए॒व लो॒केभ्यो॒ऽन्नाद्य॒मव॑ रुन्धते। पृश्नि॑वतीर्भवन्ति। अन्नं॒ वै पृश्नि॑॥३४॥

अन्न॑मे॒वाव॑ रुन्धते। मन॑सा॒ प्रस्तौ॑ति। मन॒सोद्गा॑यति। मन॑सा॒ प्रति॑ हरति। मन॑ इव॒ हि प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑ते॒राप्त्यै॑। दे॒वा वै स॒र्पाः। तेषा॑मि॒य॒ँ राज्ञी॑। यथ्स॑र्पराज्ञियां॑ ऋ॒ग्भिः स्तु॒वन्ति॑। अ॒स्याम॒ेव प्रति॑ तिष्ठन्ति॥३५॥

चतु॑र्होतॄ॒न् होता॒ व्याच॑ष्टे। स्तु॒तमनु॑श॒ँसति॒ शान्त्यै॑। अन्तो॒ वा ए॒ष य॒ज्ञस्य॑। यद्द॑श॒ममहः॑। ए॒तत्खलु॒ वै दे॒वानां॑ पर॒मं गुह्यं॒ ब्रह्म॑। यच्चतु॑र्होतारः। द॒श॒मेऽह॒ँ॒श्चतु॑र्-होतॄ॒न्व्याच॑ष्टे। य॒ज्ञस्यै॒वान्तं॑ ग॒त्वा। प॒र॒मं दे॒वानां॒ गुह्यं॒ ब्रह्मा॑व रुन्धे। तदे॒व प्र॑का॒शं ग॑मयति॥३६॥

तदे॑नं प्रका॒शं ग॒तम्। प्र॒का॒शं प्र॒जानां॑ गमयति। वाचं॑ यच्छति। य॒ज्ञस्य॒ धृत्यै॑। य॒ज॒मा॒न॒दे॒व॒त्यं॑ वा अहः॑। भ्रा॒तृ॒व्य॒दे॒व॒त्या॑ रात्रिः॑। अह्ना॒ रात्रिं॑ ध्यायेत्। भ्रातृ॑व्यस्यै॒व तल्लो॒कं वृ॑ङ्क्ते। यद्दिवा॒ वाचं॑ विसृ॒जेत्। अह॒र्भ्रातृ॑व्या॒योच्छि॑ँषेत्। यन्नक्तं॑ विसृ॒जेत्। रात्रिं॒

भ्रातृव्या॒योच्छि॑ꣳषेत्। अ॒धि॒वृ॒क्ष॒सूर्ये॑ वाचं॒ विसृ॑जति। ए॒तावं॑न्तमे॒वास्मै॑ लो॒कमुच्छि॑ꣳषति। यावं॑दादि॒त्यो॑ऽस्त॒मेति॑॥३७॥

पृश्ञिं॑ तिष्ठन्ति गमयति शिꣳषे॒त्पश्चं॑ च॥[६]

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। ताः सृ॒ष्टाः सम॑श्लिष्यन्। ता रू॒पेणानु॒प्राविं॑शत्। तस्मा॑दाहुः। रू॒पं वै प्र॒जाप॑ति॒रिति॑। ता नाम्नाऽनु॒ प्राविं॑शत्। तस्मा॑दाहुः। नाम॒ वै प्र॒जाप॑ति॒रिति॑। तस्मा॒दप्या॑मि॒त्रौ स॒ङ्गत्य॑। नाम्ना॒ चेद्धये॑ते॥३८॥

मि॒त्रमे॒व भ॑वतः। प्र॒जाप॑तिर्देवासु॒रान॑सृजत। स इन्द्र॒मपि॒ नासृ॑जत। तं दे॒वा अ॑ब्रुवन्। इन्द्रं॑ नो जन॒येति॑। स आ॒त्मन्निन्द्र॑मपश्यत्। तम॑सृजत। तं त्रि॒ष्टुग्वी॒र्यं॑ भू॒त्वाऽनु॒ प्राविं॑शत्। तस्य॒ वज्रः॑ पञ्चद॒शो हस्त॒ आप॑द्यत। तेनो॒दय्यासु॑रान॒भ्य॑भवत्॥३९॥

य ए॒वं वेद॑। अ॒भि भ्रातृ॑व्यान्भवति। ते दे॒वा असु॑रैर्वि॒जित्य॑। सु॒व॒र्गं लो॒कमा॑यन्। ते॑ऽमुष्मि॑ँल्लो॒के व्य॑क्षुध्यन्। ते॑ऽब्रुवन्। अ॒मुतः॑ प्रदानं॒ वा उप॑जिजीवि॒मेति॑। ते स॒प्तहो॑तारं य॒ज्ञं वि॒धाया॒यास्यम्॑। आ॒ङ्गी॒र॒सं प्राहि॑ण्वन्। ए॒तेना॒मुत्र॑ कल्प॒येति॑॥४०॥

तस्य॒ वा इ॒यं क्लृप्तिः॑। यदि॒दं किं च॑। य ए॒वं वेद॑। कल्प॑तेऽस्मै। स वा अ॒यं म॑नु॒ष्ये॑षु य॒ज्ञः स॒प्तहो॑ता। अ॒मुत्र॑

स॒द्यो दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यं व॑हति। य ए॒वं वेद॑। उपै॑नं य॒ज्ञो न॑मति। सो॑ऽमन्यत। अ॒भि वा इ॒मेँऽस्माल्लो॒काद॒मुं लो॒कं क॑मिष्यन्त॒ इति॑। स वाच॑स्पते॒ हृदिति॒ व्याह॑रत्। तस्मा॑त्पु॒त्रो हृद॑यम्। तस्मा॑द॒स्माल्लो॒काद॒मुं लो॒कं नाभि का॑मयन्ते। पु॒त्रो हि हृद॑यम्॥४१॥

ह्वयै॑ते अभवत्कल्प॒येतीति॑ च॒त्वारि॑ च॥ [७]

दे॒वा वै चतु॑र्होतृभिर्य॒ज्ञम॑तन्वत। ते वि पा॒प्मना॒ भ्रातृ॑व्ये॒णाज॑यन्त। अ॒भि सु॑व॒र्गं लो॒कम॑जयन्। य ए॒वं वि॒द्वाꣳश्चतु॑र्होतृभिर्य॒ज्ञं त॑नु॒ते। वि पा॒प्मना॒ भ्रातृ॑व्येण जयते। अ॒भि सु॑व॒र्गं लो॒कं ज॑यति। षड्डौ॑त्रा प्राय॒णीय॒मा सा॑दयति। अ॒मुष्मै॒ वै लो॒काय॒ षड्डो॑ता। घ्नन्ति॒ खलु॒ वा ए॒तथ्सोमम्॑। यद॑भिषु॒ण्वन्ति॑॥४२॥

ऋ॒जु॒धैवैन॑म॒मुं लो॒कं ग॑मयति। चतु॑र्होत्राऽऽति॒थ्यम्। यशो॒ वै चतु॑र्होता। यश॑ ए॒वात्मन्ध॑त्ते। पञ्च॑होत्रा प॒शुमुप॑सादयति। सु॒व॒र्ग्यो॑ वै पञ्च॑होता। यज॑मानः प॒शुः। यज॑मानमे॒व सु॑व॒र्गं लो॒कं ग॑मयति। ग्रहा॑न्गृही॒त्वा स॒प्तहो॑तारं जुहोति। इ॒न्द्रि॒यं वै स॒प्तहो॑ता॥४३॥

इ॒न्द्रि॒यमे॒वात्मन्ध॑त्ते। यो वै चतु॑र्होतृननुसव॒नं त॒र्पय॑ति। तृप्य॑ति प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। उपै॑नꣳ सोमपी॒थो न॑मति। ब॒हि॒ष्प॒व॒मा॒ने दश॑होतारं॒ व्याच॑क्षीत। माध्य॑ं दिने॒

पवमाने चतुर्होतारम्। आर्भवे पवमाने पञ्चहोतारम्। पितृयज्ञे षड्होतारम्। यज्ञायज्ञियस्य स्तोत्रे सप्तहोतारम्। अनुसवनमेवैनाꣳस्तर्पयति॥४४॥

तृप्यति प्रजया पशुभिः। उपैनꣳ सोमपीथो नमति। देवा वै चतुर्होतृभिः सत्रमासत। ऋद्धिंपरिमितं यशस्कामाः। तेऽब्रुवन्। यन्नः प्रथमं यश ऋच्छात्। सर्वेषान्नस्तथ्सहासदिति। सोमश्चतुर्होत्रा। अग्निः पञ्चहोत्रा। धाता षड्होत्रा॥४५॥

इन्द्रः सप्तहोत्रा। प्रजापतिर्दशहोत्रा। तेषाꣳ सोमꣳ राजानं यश आर्च्छत्। तन्न्यकामयत। तेनापाक्रामत्। तेन प्रलायमचरत्। तं देवाः प्रैषैः प्रैषमैच्छन्। तत्प्रैषाणां प्रैषत्वम्। निविद्भिर्न्यवेदयन्। तन्निविदान्निवित्त्वम्॥४६॥

आप्रीभिराप्नुवन्। तदाप्रीणामाप्रित्वम्। तमघ्नन्। तस्य यशो व्यगृह्णत। ते ग्रहा अभवन्। तद्ग्रहाणां ग्रहत्वम्। यस्यैवं विदुषो ग्रहा गृह्यन्ते। तस्य त्वेव गृहीताः। तेऽब्रुवन्। यो वै नः श्रेष्ठोऽभूत्॥४७॥

तमवधिष्म। पुनरिमꣳ सुवामहा इति। तं छन्दोभिरसुवन्त। तच्छन्दसां छन्दस्त्वम्। साम्ना समानयन्। तथ्साम्नः सामत्वम्। उक्थैरुदस्थापयन्। तदुक्थानामुक्थत्वम्। य एवं वेद। प्रत्येव तिष्ठति॥४८॥

सर्वमायुरेति। सोमो वै यशः। य एवं विद्वान्थ्सोममागच्छति। यश एवैनमृच्छति। तस्मादाहुः। यश्चैवं वेद यश्च न। तावुभौ सोममागच्छतः। सोमो हि यशः। तं त्वाऽव यश ऋच्छतीत्याहुः। यः सोमे सोमं प्राहेति। तस्माथ्सोमे सोमः प्रोच्यः। यश एवैनमृच्छति॥४९॥

अभिषुण्वन्ति सप्तहोता तर्पयति षड्ढौत्रा निवित्त्वमभूत्तिष्ठति प्राहेति द्वे च॥ [८]

इदं वा अग्रे नैव किं च नाऽऽसीत्। न द्यौरासीत्। न पृथिवी। नान्तरिक्षम्। तदसदेव सन्मनोऽकुरुत स्यामिति। तदतप्यत। तस्मात्तेपानाद्धूमोऽजायत। तद्धूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपानादग्निरजायत। तद्धूयोऽतप्यत॥५०॥

तस्मात्तेपानाज्ज्योतिरजायत। तद्धूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपाना-दर्चिरजायत। तद्धूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपानान्मरीचयो-ऽजायन्त। तद्धूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपानादुदारा अजायन्त। तद्धूयोऽतप्यत। तदभ्रमिव समहन्यत। तद्वस्तिमभिनत्॥५१॥

स समुद्रोऽभवत्। तस्मात्थ्समुद्रस्य न पिबन्ति। प्रजननमिव हि मन्यन्ते। तस्मात्पशोर्जायमानादापः पुरस्ताद्यन्ति। तद्दशहोताऽन्वसृज्यत। प्रजापतिर्वै दशहोता। य एवं तपसो वीर्यं विद्वाꣳस्तप्यते। भवत्येव। तद्वा इदमापः सलिलमासीत्। सोऽरोदीत्प्रजापतिः॥५२॥

स कस्मा अज्ञि। यद्यस्या अप्रतिष्ठाया इति। यदफ्स्ववापद्यत। सा पृथिव्यभवत्। यद्यमृष्ट। तदन्तरिक्षम-

भवत्। यदूर्ध्वमुदमृष्ट। सा द्यौरभवत्। यदरोदीत्। तदनयो रोदस्त्वम्॥५३॥

य एवं वेद। नास्य गृहे रुदन्ति। एतद्वा एषां लोकानां जन्म। य एवमेषां लोकानां जन्म वेद। नैषु लोकेष्वार्तिमार्च्छति। स इमां प्रतिष्ठामविन्दत। स इमां प्रतिष्ठां वित्वाऽकामयत प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सोऽन्तर्वानभवत्। स जघनादसुरानसृजत॥५४॥

तेभ्यो मृन्मये पात्रेऽन्नमदुहत्। याऽस्य सा तनूरासीत्। तामपाहत। सा तमिस्राऽभवत्। सोऽकामयत प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सोऽन्तर्वानभवत्। स प्रजननादेव प्रजा असृजत। तस्मादिमा भूयिष्ठाः। प्रजननाद्ध्येना असृजत॥५५॥

ताभ्यो दारुमये पात्रे पयोऽदुहत्। याऽस्य सा तनूरासीत्। तामपाहत। सा जोथ्स्नाऽभवत्। सोऽकामयत प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सोऽन्तर्वानभवत्। स उपपक्षाभ्यामेवर्तूनसृजत। तेभ्यो रजते पात्रे घृतमदुहत्। याऽस्य सा तनूरासीत्॥५६॥

तामपाहत। सोऽहोरात्रयोः सन्धिरभवत्। सोऽकामयत प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सोऽन्तर्वानभवत्। स मुखाद्देवानसृजत। तेभ्यो हरिते पात्रे सोममदुहत्। याऽस्य

सा त॒नूरासी॑त्। तामपा॑हत। तदह॑रभवत्॥५७॥

ए॒ते वै प्र॒जाप॑ते॒र्दोहाः॑। य ए॒वं वेद॑। दु॒ह ए॒व प्र॒जाः। दिवा॒ वै नो॑ऽभू॒दिति॑। तद्दे॒वानां॑ देव॒त्वम्। य ए॒वं दे॒वानां॑ देव॒त्वं वेद॑। दे॒ववा॑ने॒व भ॑वति। ए॒तद्वा अ॑होरा॒त्राणां॒ जन्म॑। य ए॒वम॑होरा॒त्राणां॒ जन्म॒ वेद॑। नाहो॑रा॒त्रेष्वार्ति॒माच्छ॑ति॥५८॥

अस॒तोऽधि॒ मनो॑ऽसृज्यत। मनः॑ प्र॒जाप॑तिमसृजत। प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। तद्वा इ॒दं मन॑स्ये॒व प॑र॒मं प्रति॑ष्ठितम्। यदि॒दं किं च॑। तदे॒तच्छ्वो॑वस्य॒सन्नाम॒ ब्रह्म॑। व्यु॒च्छन्ती॑व्युच्छन्त्यस्मै॒ वस्य॑सीवस्यसी॒ व्यु॑च्छति। प्रजा॑यते प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। प्र प॑रमे॒ष्ठिनो॒ मात्रा॑मा॒प्नोति। य ए॒वं वेद॑॥५९॥

अ॒ग्निर॑जायत॒ तद्भूयो॑ऽतप्यताभिनदरोदीत्प्र॒जाप॑तीरोद॒स्त्वम॑सृज॒तासृ॑जत घृ॒तम॑दुह॒द्याऽस्य॒ सा त॒नूरासी॒दह॑रभवद्दृच्छति॒ वेद॑ (इ॒दं धू॒मो॑ऽग्निर्ज्योति॑र॒र्चिर्मरी॑चय उदा॒रास्तद॒ब्भ्र२ स ज॒घना॒थ्सा तमि॑स्रा॒ स प्र॒जन॑ना॒थ्सा जोथ्स्रा॒ स उ॑पप॒क्षाभ्या॒२ सो॑ऽहोरा॒त्रयो॑ः स॒न्धिः स मुखा॒त्तदह॑र्दे॒ववा॑न्मृ॒न्मये॑ दारु॒मये॑ रज॒ते हरि॑ते॒ तेभ्य॒स्ताभ्यो॒ द्वे तेऽन्नं॒ पयो॑ घृ॒त२ सोमम्॑॥)॥ [९]

प्र॒जाप॑ति॒रिन्द्र॑मसृजतानुजाव॒रं दे॒वाना॑म्। तं प्राहि॑णोत्। परे॑हि। ए॒तेषां॑ दे॒वाना॒मधि॑पतिरे॒धीति॑। तं दे॒वा अ॑ब्रुवन्। कस्त्वमसि॑। व॒यं वै त्वच्छ्रेया॑२ँसः स्म॒ इति॑। सो॑ऽब्रवीत्। कस्त्वमसि॑ व॒यं वै त्वच्छ्रेया॑२ँसः स्म॒ इति॑ मा दे॒वा अ॑वोच॒न्निति॑। अथ॒ वा इ॒दं तर्हि॑ प्र॒जाप॑तौ॒ हर॑ आसीत्॥६०॥

यदस्मिन्नादित्ये। तदेनमब्रवीत्। एतन्मे प्रयच्छ। अथाहमेतेषां देवानामधिपतिर्भविष्यामीति। कोऽहꣳ स्यामित्यब्रवीत्। एतत्प्रदायेति। एतथ्स्या इत्यब्रवीत्। यदेतद्ब्रवीषीति। को ह वै नाम प्रजापतिः। य एवं वेद॥६१॥

विदुरेनं नाम्ना। तदस्मै रुक्मं कृत्वा प्रत्यमुञ्चत्। ततो वा इन्द्रो देवानामधिपतिरभवत्। य एवं वेद। अधिपतिरेव समानानां भवति। सोऽमन्यत। किं किं वा अकरमिति। स चन्द्रं म आहरेति प्रालपत्। तच्चन्द्रमसश्चन्द्रमस्त्वम्। य एवं वेद॥६२॥

चन्द्रवानेव भवति। तं देवा अब्रुवन्। सुवीर्यो मर्या यथा गोपायत इति। तथ्सूर्यस्य सूर्यत्वम्। य एवं वेद। नैनं दभ्नोति। कश्च नास्मिन्वा इदमिन्द्रियं प्रत्यस्थादिति। तदिन्द्रस्येन्द्रत्वम्। य एवं वेद। इन्द्रियाव्येव भवति॥६३॥

अयं वा इदं परमोऽभूदिति। तत्परमेष्ठिनः परमेष्ठित्वम्। य एवं वेद। परमामेव काष्ठां गच्छति। तं देवाः समन्तं पर्यविशन्। वसवः पुरस्तात्। रुद्रा दक्षिणतः। आदित्याः पश्चात्। विश्वे देवा उत्तरतः। अङ्गिरसः प्रत्यञ्चम्॥६४॥

साध्याः पराञ्चम्। य एवं वेद। उपैनꣳ समानाः संविशन्ति। स प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजा आवयत्। ता अस्मै नातिष्ठन्तान्नाद्याय। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः।

द॒क्षि॒ण॒तः पर्या॑यन्। स द॑क्षिण॒तः पर्य॑वर्तयत। ता मुखं॑ पु॒रस्ता॒त्पश्य॑न्तीः। मुखं॑ दक्षिण॒तः॥६५॥

प॒श्चात्पर्या॑यन्। स प॒श्चात्पर्य॑वर्तयत। ता मुखं॑ पु॒रस्ता॒त्पश्य॑न्तीः। मुखं॑ दक्षिण॒तः। मुखं॑ प॒श्चात्। उ॒त्त॒र॒तः पर्या॑यन्। स उ॑त्तर॒तः पर्य॑वर्तयत। ता मुखं॑ पु॒रस्ता॒त्पश्य॑न्तीः। मुखं॑ दक्षिण॒तः। मुखं॑ प॒श्चात्॥६६॥

मुख॑मुत्तर॒तः। ऊ॒र्ध्वा उदा॑यन्। स उ॒परि॑ष्टा॒न्न्य॑वर्तयत। ताः स॒र्वतो॑मुखो भू॒त्वाऽऽव॑यत्। ततो॒ वै तस्मै॑ प्र॒जा अति॑ष्ठन्ता॒न्नाद्या॑य। य ए॒वं वि॒द्वान्परि॑ च व॒र्तय॑ते॒ नि च॑। प्र॒जाप॑तिरे॒व भू॒त्वा प्र॒जा अ॑त्ति। तिष्ठ॑न्तेऽस्मै प्र॒जा अ॒न्नाद्या॑य। अ॒न्ना॒द ए॒व भ॑वति॥६७॥

आ॒सी॒द्वेदं चन्द्रम॒स्त्वं य ए॒वं वेदै॑न्द्रिया॒व्यै॑व भ॑वति प्र॒त्यञ्चं॒ मुखं॑ दक्षिण॒तो मुखं॑ प॒श्चान्नवं च॥ [१०]

प्र॒जाप॑तिरकामयत ब॒होर्भूया॑न्थ्स्या॒मिति॑। स ए॒तं दश॑होतारमपश्यत्। तं प्रायु॑ङ्क्त। तस्य॒ प्रयु॑क्ति ब॒होर्भूया॑नभवत्। यः का॒मये॑त ब॒होर्भूया॑न्थ्स्या॒मिति॑। स दश॑होतारं॒ प्रयु॑ञ्जीत। ब॒होरे॒व भूया॑न्भवति। सो॑ऽकामयत वी॒रो म॒ आजा॑ये॒तेति॑। स दश॑होतु॒श्चतु॑र्होतारं॒ निर॑मिमीत। तं प्रायु॑ङ्क्त॥६८॥

तस्य॒ प्रयु॒क्तीन्द्रो॑ऽजायत। यः का॒मये॑त वी॒रो म॒ आजा॑ये॒तेति॑। स चतु॑र्होतारं॒ प्रयु॑ञ्जीत। आऽस्य॑ वी॒रो

जायते। सोऽकामयत पशुमान्थ्स्यामिति। स चतुर्होतुः पञ्चहोतारं निरमिमीत। तं प्रायुङ्क्त। तस्य प्रयुक्ति पशुमानभवत्। यः कामयेत पशुमान्थ्स्यामिति। स पञ्चहोतारं प्रयुञ्जीत॥६९॥

पशुमानेव भवति। सोऽकामयतर्तवो मे कल्पेरन्निति। स पञ्चहोतुः षड्होतारं निरमिमीत। तं प्रायुङ्क्त। तस्य प्रयुक्त्यृतवोऽस्मा अकल्पन्त। यः कामयेतर्तवो मे कल्पेरन्निति। स षड्होतारं प्रयुञ्जीत। कल्पन्तेऽस्मा ऋतवः। सोऽकामयत सोमपः सोमयाजी स्याम्। आ मे सोमपः सोमयाजी जायेतेति॥७०॥

स षड्होतुः सप्तहोतारं निरमिमीत। तं प्रायुङ्क्त। तस्य प्रयुक्ति सोमपः सोमयाज्यभवत्। आऽस्य सोमपः सोमयाज्यजायत। यः कामयेत सोमपः सोमयाजी स्याम्। आ मे सोमपः सोमयाजी जायेतेति। स सप्तहोतारं प्रयुञ्जीत। सोमप एव सोमयाजी भवति। आऽस्य सोमपः सोमयाजी जायते। स वा एष पशुः पञ्चधा प्रति तिष्ठति॥७१॥

पद्भिर्मुखेन। ते देवाः पशून् वित्वा। सुवर्गं लोकमायन्। तेऽमुष्मिँल्लोके व्यक्षुध्यन्। तेऽब्रुवन्। अमुतः प्रदानं वा उपजिजीविमेति। ते सप्तहोतारं यज्ञं विधायायास्यम्। आङ्गीरसं प्राहिण्वन्। एतेनामुत्र कल्पयेति। तस्य वा इयं कृप्तिः॥७२॥

यदिदं किं च। य एवं वेद। कल्पतेऽस्मै। स वा अयं मनुष्येषु यज्ञः सप्तहोता। अमुत्र सद्यो देवेभ्यो हव्यं वहति। य एवं वेद। उपैनं यज्ञो नमति। यो वै चतुर्होतृणां निदानं वेद। निदानवान्भवति। अग्निहोत्रं वै दशहोतुर्निदानम्। दर्शपूर्णमासौ चतुर्होतुः। चातुर्मास्यानि पञ्चहोतुः। पशुबन्धः षड्होतुः। सौम्यो ऽध्वरः सप्तहोतुः। एतद्वै चतुर्होतृणां निदानम्। य एवं वेद। निदानवान्भवति॥७३॥

अमिमीत तं प्रायुङ्क्त पञ्चहोतारं प्र युञ्जीत जायेतेति तिष्ठति क्लृप्तिर्दशहोतुर्निदानꣳ सप्त च॥ [११]

प्रजापतिरकामयत प्रजाः सृजेयेति प्रजापतिरकामयत दर्शपूर्णमासौ सृजेयेति प्रजापतिरकामयत प्रजायेयेति स तपः स त्रिवृतं प्रजापतिरकामयत दशहोतारं तेन दशधा-ऽऽत्मानं देवा वै वरुणमन्तो वै प्रजापतिस्ताः सृष्टाः समश्लिष्यं देवा वै चतुर्होतृभिरिदं वा अग्रे प्रजापतिरिन्द्रं प्रजापतिरकामयत बहोर्भूयानेकादश॥११॥

प्रजापतिस्तद्ब्रह्मस्य प्रजापतिरकामयतानयैवैनत्तस्य वा इयं क्लृप्तिस्तस्मात्तेपानाज्योतिर्-यदस्मिन्नादित्ये स षड्होतुः सप्तहोतारं त्रिसप्ततिः॥७३॥

प्रजापतिरकामयत निदानवान्भवति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। किं चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वमिति। यदेवैषु चतुर्धा होतारः। तेन चतुर्होतारः। तस्माच्चतुर्होतार उच्यन्ते। तच्चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वम्। सोमो वै चतुर्होता। अग्निः पञ्चहोता। धाता षड्होता। इन्द्रः सप्तहोता॥१॥

प्रजापतिर्दशहोता। य एवं चतुर्होतृणामृद्धिं वेद। ऋध्नोत्येव। य एषामेवं बन्धुतां वेद। बन्धुमान्भवति। य एषामेवं क्लृप्तिं वेद। कल्पतेऽस्मै। य एषामेवमायतनं वेद। आयतनवान्भवति। य एषामेवं प्रतिष्ठां वेद॥२॥

प्रत्येव तिष्ठति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। दशहोता चतुर्होता। पञ्चहोता षड्होता सप्तहोता। अथ कस्माच्चतुर्होतार उच्यन्त इति। इन्द्रो वै चतुर्होता। इन्द्रः खलु वै श्रेष्ठो देवतानामुपदेशनात्। य एवमिन्द्रꣳ श्रेष्ठं देवतानामुपदेशनाद्वेद। वसिष्ठः समानानां भवति। तस्माच्छ्रेष्ठमायन्तं प्रथमेनैवानु बुध्यन्ते। अयमागन्। अयमवासादिति। कीर्तिरस्य पूर्वाऽऽगच्छति जनतामायतः। अथो एनं प्रथमेनैवानु बुध्यन्ते। अयमागन्। अयमवासादिति॥३॥

सप्तहोता प्रतिष्ठां वेद बुध्यन्ते षड्ढ॥ [१]

दक्षिणां प्रतिग्रहीष्यन्थ्सप्तदशकृत्वोऽपान्यात्। आत्मानमेव

समि॑न्धे। तेज॑से वी॒र्या॑य। अथौ॑ प्र॒जाप॑तिरे॒वैनां॑ भू॒त्वा प्रति॑गृह्णाति। आ॒त्मनोऽना॑र्त्यै। यद्ये॑न॒मार्त्वि॑ज्याद्धृ॒तꣳ सन्तं॑ नि॒र्हरे॑रन्। आग्नी॑ध्रे जुहुया॒द्दश॑होतारम्। च॒तु॒र्गृ॒ही॒तेनाऽऽज्ये॑न। पु॒रस्ता॑त्प्र॒त्यङ्ति॑ष्ठन्। प्र॒ति॒लो॒मं वि॒ग्राहम्॑॥४॥

प्राणाने॒वास्योप॑ दासयति। यद्ये॑नं॒ पुन॑रुप॒ शिक्षे॑युः। आग्नी॑ध्र ए॒व जु॑हुया॒द्दश॑होतारम्। च॒तु॒र्गृ॒ही॒तेनाऽऽज्ये॑न। प॒श्चात्प्राङासी॑नः। अ॒नु॒लो॒ममवि॑ग्राहम्। प्रा॒णाने॒वास्मै॑ कल्पयति। प्राय॑श्चित्ती॒ वाग्घोतेत्यृ॑तुमु॒खऋ॑तुमुखे जुहोति। ऋ॒तूने॒वास्मै॑ कल्पयति। कल्प॑न्तेऽस्मा ऋ॒तवः॑॥५॥

क्लृ॒प्ता अ॑स्मा ऋ॒तव॒ आय॑न्ति। षड्वो॑ता॒ वै भू॒त्वा प्र॒जाप॑तिरि॒दꣳ सर्व॑मसृजत। स मनो॑ऽसृजत। मन॒सोऽधि॑ गाय॒त्रीम॑सृजत। तद्गा॑य॒त्रीं यश॑ आर्च्छत्। तामाऽल॑भत। गा॒य॒त्रि॒या अधि॒ छन्दाꣳ॑स्यसृजत। छन्दो॒भ्योऽधि॒ साम॑। तथ्साम॒ यश॑ आर्च्छत्। तदाऽल॑भत॥६॥

साम्नोऽधि॒ यजूꣳ॑ष्यसृजत। यजु॒र्भ्योऽधि॒ विष्णुम्॑। तद्विष्णुं॒ यश॑ आर्च्छत्। तमाऽल॑भत। विष्णो॒रध्योष॑धीरसृजत। ओष॑धी॒भ्योऽधि॒ सोमम्॑। तथ्सोमं॒ यश॑ आर्च्छत्। तमाऽल॑भत। सोमा॒दधि॑ प॒शून॑सृजत। प॒शुभ्योऽधीन्द्रम्॑॥७॥

तदिन्द्रं॒ यश॑ आर्च्छत्। तदे॑न॒न्नाति॒ प्राच्य॑वत। इन्द्र॑ इव यश॒स्वी भ॑वति। य ए॒वं वेद॑। नैनं॒ यशोऽति॒ प्रच्य॑वते। यद्वा इ॒दं

किं च। तथ्सर्वमुत्तान एवाऽऽङ्गीरसः प्रत्यगृह्णात्। तदेनं प्रतिगृहीतं नाहिनत्। यत्किं च प्रतिगृह्णीयात्। तथ्सर्वमुत्तानस्त्वाँऽऽङ्गीरसः प्रतिगृह्णात्वित्येव प्रतिगृह्णीयात्। इयं वा उत्तान आँङ्गीरसः। अनयैवैनत्प्रतिगृह्णाति। नैनꣳ हिनस्ति। बर्हिषा प्रतीयाद्गां वाऽश्वं वा। एतद्वै पशूनां प्रियं धाम। प्रियेणैवैनं धाम्ना प्रत्येति॥८॥

विग्राहमृतवस्तदाऽलभतेन्द्रं गृह्णीयाथ्षट्च॥ [२]

यो वा अविद्वान्निवर्तयते। विशीर्षा सपाँप्माऽमुष्मिँल्लोके भवति। अथ यो विद्वान्निवर्तयते। सशीर्षा विपाँप्माऽमुष्मिँल्लोके भवति। देवता वै सप्त पुष्टिकामा न्यवर्तयन्त। अग्निश्च पृथिवी च। वायुश्चान्तरिक्षं च। आदित्यश्च द्यौश्च चन्द्रमाँः। अग्निर्न्यवर्तयत। स साहस्रमपुष्यत्॥९॥

पृथिवी न्यवर्तयत। सौषधीभिर्वनस्पतिभिरपुष्यत्। वायुर्न्यवर्तयत। स मरीचीभिरपुष्यत्। अन्तरिक्षं न्यवर्तयत। तद्वयोभिरपुष्यत्। आदित्यो न्यवर्तयत। स रश्मिभिरपुष्यत्। द्यौर्न्यवर्तयत। सा नक्षत्रैरपुष्यत्। चन्द्रमा न्यवर्तयत। सोऽहोरात्रैरर्धमासैर्मासैरृतुभिः संवथ्सरेणापुष्यत्। तान्पोषाँन्पुष्यति। याꣳस्तेऽपुष्यन्। य एवं विद्वान्नि च वर्तयते परि च॥१०॥

अपुष्यन्नक्षत्रैरपुष्यत्पश्च च॥ [३]

तस्य॒ वा अ॒ग्नेर्हिर॑ण्यं प्रतिजग्र॒हुषः॑। अ॒र्धमि॑न्द्रि॒यस्यापा॑क्रामत्। तदे॒तेनै॒व प्रत्य॑गृह्णात्। तेन॒ वै सोऽर्धमि॑न्द्रि॒यस्या॒ऽऽत्मन्नु॒पाध॑त्त। अ॒र्धमि॑न्द्रि॒यस्या॒ऽऽत्मन्नु॒पाध॑त्ते। य ए॒वं वि॒द्वान् हिर॑ण्यं प्रतिगृ॒ह्णाति॑। अथ॒ योऽवि॑द्वान्प्रतिगृ॒ह्णाति॑। अ॒र्धम॑स्येन्द्रि॒यस्याप॑क्रामति। तस्य॒ वै सोम॑स्य॒ वासः॑ प्रतिजग्र॒हुषः॑। तृती॑यमिन्द्रि॒यस्यापा॑क्रामत्॥११॥

तदे॒तेनै॒व प्रत्य॑गृह्णात्। तेन॒ वै स तृती॑यमिन्द्रि॒यस्या॒ऽऽत्मन्नु॒पाध॑त्त। तृती॑यमिन्द्रि॒यस्या॒ऽऽत्मन्नु॒पाध॑त्ते। य ए॒वं वि॒द्वान् वासः॑ प्रतिगृ॒ह्णाति॑। अथ॒ योऽवि॑द्वान्प्रतिगृ॒ह्णाति॑। तृती॑यमस्येन्द्रि॒यस्याप॑क्रामति। तस्य॒ वै रु॒द्रस्य॒ गां प्र॑तिजग्र॒हुषः॑। च॒तु॒र्थमि॑न्द्रि॒यस्यापा॑क्रामत्। तामे॒तेनै॒व प्रत्य॑गृह्णात्। तेन॒ वै स च॑तु॒र्थमि॑न्द्रि॒यस्या॒ऽऽत्मन्नु॒पाध॑त्त॥१२॥

च॒तु॒र्थमि॑न्द्रि॒यस्या॒ऽऽत्मन्नु॒पाध॑त्ते। य ए॒वं वि॒द्वान्गां प्र॑तिगृ॒ह्णाति॑। अथ॒ योऽवि॑द्वान्प्रतिगृ॒ह्णाति॑। च॒तु॒र्थम॑स्येन्द्रि॒यस्याप॑क्रामति। तस्य॒ वै वरु॑ण॒स्याश्वं॑ प्रतिजग्र॒हुषः॑। प॒ञ्च॒ममि॑न्द्रि॒यस्यापा॑क्रामत्। तमे॒तेनै॒व प्रत्य॑गृह्णात्। तेन॒ वै स प॑ञ्च॒ममि॑न्द्रि॒यस्या॒ऽऽत्मन्नु॒पाध॑त्त। प॒ञ्च॒ममि॑न्द्रि॒यस्या॒ऽऽत्मन्नु॒पाध॑त्ते। य ए॒वं वि॒द्वानश्वं॑ प्रतिगृ॒ह्णाति॑॥१३॥

अथ॒ योऽवि॑द्वान्प्रतिगृ॒ह्णाति॑। प॒ञ्च॒मम॑स्येन्द्रि॒यस्याप॑क्रामति। तस्य॒ वै प्र॒जाप॑तेः॒ पुरु॑षं प्रतिजग्र॒हुषः॑। ष॒ष्ठमि॑न्द्रि॒यस्यापा॑क्रामत्। तमे॒तेनै॒व प्रत्य॑गृह्णात्। तेन॒

वै स षष्ठमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। षष्ठमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान्पुरुषं प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। षष्ठमस्येन्द्रियस्यापक्रामति॥१४॥

तस्य वै मनोस्तल्पं प्रतिजग्रहुषः। सप्तममिन्द्रियस्यापाक्रामत्। तमेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै स सप्तममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। सप्तममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वाꣳस्तल्पं प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। सप्तममस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वा उत्तानस्याऽऽङ्गीरसस्याप्राणत्प्रतिजग्रहुषः। अष्टममिन्द्रियस्यापाक्रामत्॥१५॥

तदेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै सोऽष्टममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। अष्टममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वानप्राणत्प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। अष्टममस्येन्द्रियस्यापक्रामति। यद्वा इदं किं च। तथ्सर्वमुत्तान एवाऽऽङ्गीरसः प्रत्यगृह्णात्। तदेनं प्रतिगृहीतं नाहिनत्। यत्किं च प्रतिगृह्णीयात्। तथ्सर्वमुत्तानस्त्वाऽऽङ्गीरसः प्रतिगृह्णात्वित्येव प्रतिगृह्णीयात्। इयं वा उत्तान आङ्गीरसः। अनयैवैनत्प्रतिगृह्णाति। नैनꣳ हिनस्ति॥१६॥

तृतीयमिन्द्रियस्यापाक्रामच्चतुर्थमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्ताश्च प्रतिगृह्णाति षष्ठमस्येन्द्रियस्यापक्रामत्यष्टममिन्द्रियस्यापाक्रामत्प्रतिगृह्णीयाच्चत्वारि च (तस्य वा अग्नेरहिरण्यꣳ सोमस्य वासस्तदेतेन रुद्रस्य गान्तामेतेन वरुणस्याश्च प्रजापतेः पुरुषं मनोस्तल्पन्तमेतेनोत्तानस्य तदेतेनाप्राणद्यद्वै। अर्धं

तृतीयमष्टमं तच्चतुर्थं तां पञ्चमꣳ षष्ठꣳ सप्तमन्तम्। तदेतेन द्वे तामेतेनैकं तमेतेन त्रीणि तदेतेनैकम्॥)॥ [४]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यद्दशहोतारः सत्रमासत। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्नुवन्। केन प्रजा असृजन्तेति। प्रजापतिना वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्नुवन्। तेन प्रजा असृजन्त। यच्चतुर्होतारः सत्रमासत। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्नुवन्। केनौषधीरसृजन्तेति। सोमेन वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्नुवन्॥१७॥

तेनौषधीरसृजन्त। यत्पञ्चहोतारः सत्रमासत। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्नुवन्। केनेभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदन्त। केनैषां पशूनवृञ्जतेति। अग्निना वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्नुवन्। तेनेभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदन्त। तेनैषां पशूनवृञ्जत। यथ्षड्होतारः सत्रमासत। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्नुवन्॥१८॥

केनर्तूनकल्पयन्तेति। धात्रा वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्नुवन्। तेनर्तूनकल्पयन्त। यथ्सप्तहोतारः सत्रमासत। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्नुवन्। केन सुवरायन्। केनेमाँल्लोकान्थ्समतन्वन्निति। अर्यम्णा वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्नुवन्। तेन सुवरायन्। तेनेमाँल्लोकान्थ्समतन्वन्निति॥१९॥

एते वै देवा गृहपतयः। तान् य एवं विद्वान्। अप्यन्यस्य गार्हपते दीक्षते। अवान्तरमेव सत्रिणामृध्नोति। यो वा अर्यमणं वेद। दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति। यज्ञो वा अर्यमा। आर्यावसतिरिति वै तमाहुर्यं प्रशꣳसन्ति।

आर्यावसतिर्भवति। य एवं वेद॥२०॥

यद्वा इदं किं च। तथ्सर्वं चतुर्होतारः। चतुर्होतृभ्योऽधि यज्ञो निर्मितः। स य एवं विद्वान् विवदेत। अहमेव भूयो वेद। यश्चतुर्होतॄन् वेदेति। स ह्येव भूयो वेद। यश्चतुर्होतॄन् वेद। यो वै चतुर्होतृणाꣳ होतॄन् वेद। सर्वासु प्रजास्वन्नमत्ति॥२१॥

सर्वा दिशोऽभि जयति। प्रजापतिर्वै दशहोतृणाꣳ होता। सोमश्चतुर्होतृणाꣳ होता। अग्निः पञ्चहोतृणाꣳ होता। धाता षड्होतृणाꣳ होता। अर्यमा सप्तहोतृणाꣳ होता। एते वै चतुर्होतृणाꣳ होतारः। तान् य एवं वेद। सर्वासु प्रजास्वन्नमत्ति। सर्वा दिशोऽभि जयति॥२२॥

आर्ध्नुवन्नार्ध्नुवन्नित्येवं वेदात्ति सर्वा दिशोऽभि जयति (वै तेन सत्रङ्कृतं॥)॥ [५]

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा व्यस्रꣳसत। स हृदयं भूतोऽशयत्। आत्मन् हा (३) इत्यह्वयत्। आपः प्रत्यशृण्वन्। ता अग्निहोत्रेणैव यज्ञक्रतुनोप पर्यावर्तन्त। ताः कुसिन्धमुपौहन्। तस्मादग्निहोत्रस्य यज्ञक्रतोः। एक ऋत्विक्। चतुष्कृत्वोऽह्वयत्। अग्निर्वायुरादित्यश्चन्द्रमाः॥२३॥

ते प्रत्यशृण्वन्। ते दर्शपूर्णमासाभ्यामेव यज्ञक्रतुनोप पर्यावर्तन्त। त उपौहꣳश्चत्वार्यङ्गानि। तस्माद्दर्शपूर्णमासयोर्यज्ञक्रतोः। चत्वार ऋत्विजः। पञ्चकृत्वोऽह्वयत्। पशवः प्रत्यशृण्वन्। ते चातुर्मास्यैरेव यज्ञक्रतुनोप

प॒र्यावर्तन्त। त उपौ॑ह॒ं लोमं॑ छ॒वीं मा॒ꣳसमस्थि॑ म॒ज्जानम्॑। तस्मा॑च्चातुर्मा॒स्यानां॑ यज्ञक्र॒तोः॥२४॥

पञ्चर्त्विजः॑। ष॒ड्कृत्वोऽह्व॑यत्। ऋ॒तवः॒ प्रत्य॑शृण्वन्। ते प॑शुब॒न्धेनै॒व य॑ज्ञक्र॒तुनोप॑प॒र्यावर्तन्त। त उपौ॑ह॒न्थ्स्तनां॑वा॒ण्डौ शि॒श्नमवा॑ञ्चं प्रा॒णम्। तस्मा॑त्पशुब॒न्धस्य॑ यज्ञक्र॒तोः। षडृ॒त्विजः॑। स॒प्त॒कृत्वोऽह्व॑यत्। होत्राः॒ प्रत्य॑शृण्वन्। ताः सौ॒म्येनै॒वाध्व॒रेण॑ यज्ञक्र॒तुनोप॑प॒र्यावर्तन्त॥२५॥

ता उपौ॑हन्थ्स॒प्त शी॑र्ष॒ण्या॑न्प्रा॒णान्। तस्मा॑थ्सौ॒म्यस्या॑ध्व॒रस्य॑ यज्ञक्र॒तोः। स॒प्त होत्राः॒ प्राची॒र्वष॑ट्कुर्वन्ति। द॒श॒कृत्वोऽह्व॑यत्। तपः॒ प्रत्य॑शृणोत्। तत्कर्म॑णै॒व स॑वथ्स॒रेण॒ सर्वै॑र्यज्ञक्र॒तुभि॒रुप॑प॒र्यावर्तत। तथ्सर्व॑मा॒त्मान॒मप॑रिवर्ग॒मुपौ॑हत्। तस्मा॑थ्संवथ्स॒रे सर्वे॑ यज्ञक्र॒तवोऽव॑रुध्यन्ते। तस्मा॒द्दश॑होता॒ चतु॑र्होता। पञ्च॑होता॒ षड्डो॑ता स॒प्तहो॑ता। एक॑होत्रे ब॒लिꣳ ह॑रन्ति। हर॑न्त्यस्मै प्र॒जा ब॒लिम्। ऐन॒मप्र॑तिख्यातं गच्छति। य ए॒वं वेद॑॥२६॥

च॒न्द्रमा॑श्चातुर्मा॒स्यानां॑ यज्ञक्र॒तोर॑ध्व॒रेण॑ यज्ञक्र॒तुनोप॑ प॒र्यावर्तन्त स॒प्तहो॑ता च॒त्वारि॑ च॥—[६]

प्र॒जाप॑तिः॒ पुरु॑षमसृजत। सो॑ऽग्निर॑ब्रवीत्। मम॒ायमन्न॑-म॒स्त्विति॑। सो॑ऽबिभेत्। सर्वं॒ वै मा॒ऽयं प्र ध॑क्ष्य॒तीति॑। स ए॒ताꣳश्चतु॑र्होतृनात्म॒स्पर॑णानपश्यत्। तान॑जुहोत्। तैर्वै स आ॒त्मान॑मस्पृणोत्। यद॑ग्निहो॒त्रं जु॒होति॑। एक॑होतारमे॒व

तद्यज्ञक्रतुमाप्नोत्यग्निहोत्रम्॥२७॥

कुसिन्धं चाऽऽत्मनः स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। चतुर्होतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति दर्शपूर्णमासौ। चत्वारि चाऽऽत्मनोऽङ्गानि स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। समित्पञ्चमी। पञ्चहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति चातुर्मास्यानि। लोमं छवीं माꣳसमस्थि मज्जानम्॥२८॥

तानि चाऽऽत्मनः स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। षड्होतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति पशुबन्धम्। स्तनावाण्डौ शिश्नमवाञ्चं प्राणम्। तानि चाऽऽत्मनः स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति॥२९॥

समिथ्सप्तमी। सप्तहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति सौम्यमध्वरम्। सप्त चाऽऽत्मनः शीर्षण्यान्प्राणान्थ्स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। द्विर्निमार्ष्टि। द्विः प्राश्नाति। दशहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति संवथ्सरम्। सर्वं चाऽऽत्मानमपरिवर्गꣳ स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति॥३०॥

अग्निहोत्रं मज्जानन्द्विर्जुहोत्यपरिवर्गꣳ स्पृणोत्येकं च॥ [७]

प्रजापतिरकामयत प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत।

सोऽन्तर्वानभवत्। स हरितः श्यावोऽभवत्। तस्मात्स्त्र्यन्तर्वत्नी। हरिणी सती श्यावा भवति। स विजायमानो गर्भेणाताम्यत्। स तान्तः कृष्णः श्यावोऽभवत्। तस्मात्तान्तः कृष्णः श्यावो भवति। तस्यासुरेवाजीवत्॥३१॥

तेनासुनाऽसुरानसृजत। तदसुराणामसुरत्वम्। य एवमसुराणामसुरत्वं वेद। असुमानेव भवति। नैनमसुर्जहाति। सोऽसुरान्त्सृष्ट्वा पितेवामन्यत। तदनु पितॄनसृजत। तत्पितॄणां पितृत्वम्। य एवं पितॄणां पितृत्वं वेद। पितेवैव स्वानां भवति॥३२॥

यन्त्यस्य पितरो हवम्। स पितॄन्त्सृष्ट्वाऽऽमनस्यत्। तदनु मनुष्यानसृजत। तन्मनुष्याणां मनुष्यत्वम्। य एवं मनुष्याणां मनुष्यत्वं वेद। मनस्व्येव भवति। नैनं मनुर्जहाति। तस्मै मनुष्यान्त्ससृजानाय। दिवा देवत्राऽभवत्। तदनु देवानसृजत। तद्देवानां देवत्वम्। य एवं देवानां देवत्वं वेद। दिवा हैवास्य देवत्रा भवति। तानि वा एतानि चत्वार्यम्भाꣳसि। देवा मनुष्याः पितरोऽसुराः। तेषु सर्वेष्वम्भो नभ इव भवति। य एवं वेद॥३३॥

अजीवथ्स्वानां भवति देवानसृजत सप्त च॥ [८]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यो वा इमं विद्यात्। यतोऽयं पवते। यदभि पवते। यदभि सम्पवते। सर्वमायुरियात्। न पुरा-

ऽऽयुषः प्र मीयेत। पशुमान्थ्स्यात्। विन्देत प्रजाम्। यो वा इमं वेद॥३४॥

यतोऽयं पवते। यदभि पवते। यदभि सम्पवते। सर्वमायुरेति। न पुराऽऽयुषः प्र मीयते। पशुमान्भवति। विन्दते प्रजाम्। अद्भ्यः पवते। अपोऽभि पवते। अपोऽभि सम्पवते॥३५॥

अस्याः पवते। इमामभि पवते। इमामभि सम्पवते। अग्नेः पवते। अग्निमभि पवते। अग्निमभि सम्पवते। अन्तरिक्षात्पवते। अन्तरिक्षमभि पवते। अन्तरिक्षमभि सम्पवते। आदित्यात्पवते॥३६॥

आदित्यमभि पवते। आदित्यमभि सम्पवते। द्योः पवते। दिवमभि पवते। दिवमभि सम्पवते। दिग्भ्यः पवते। दिशोऽभि पवते। दिशोऽभि सम्पवते। स यत्पुरस्ताद्वाति। प्राण एव भूत्वा पुरस्ताद्वाति॥३७॥

तस्मात्पुरस्ताद्वान्तम्। सर्वाः प्रजाः प्रति नन्दन्ति। प्राणो हि प्रियः प्रजानाम्। प्राण इव प्रियः प्रजानां भवति। य एवं वेद। स वा एष प्राण एव। अथ यद्दक्षिणतो वाति। मातरिश्वैव भूत्वा दक्षिणतो वाति। तस्माद्दक्षिणतो वान्तं विद्यात्। सर्वा दिश आ वाति॥३८॥

सर्वा दिशोऽनु वि वाति। सर्वा दिशोऽनु सं वातीति।

स वा एष मातरिश्वैव। अथ यत्पश्चाद्वाति। पवमान एव भूत्वा पश्चाद्वाति। पूतमस्मा आहरन्ति। पूतमुपहरन्ति। पूतमश्नाति। य एवं वेद। स वा एष पवमान एव॥३९॥

अथ यदुत्तरतो वाति। सवितैव भूत्त्वोत्तरतो वाति। सवितेव स्वानां भवति। य एवं वेद। स वा एष सवितैव। ते य एनं पुरस्तादायन्तमुपवदन्ति। य एवास्य पुरस्तात्पाप्मानः। ताꣳस्तेऽप घ्नन्ति। पुरस्तादितरान्पाप्मनः सचन्ते। अथ य एनं दक्षिणत आयन्तमुपवदन्ति॥४०॥

य एवास्य दक्षिणतः पाप्मानः। ताꣳस्तेऽप घ्नन्ति। दक्षिणत इतरान्पाप्मनः सचन्ते। अथ य एनं पश्चादायन्तमुपवदन्ति। य एवास्य पश्चात्पाप्मानः। ताꣳस्तेऽप घ्नन्ति। पश्चादितरान्पाप्मनः सचन्ते। अथ य एनमुत्तरत आयन्तमुपवदन्ति। य एवास्यौत्तरतः पाप्मानः। ताꣳस्तेऽप घ्नन्ति॥४१॥

उत्तरत इतरान्पाप्मनः सचन्ते। तस्मादेवं विद्वान्। वीव नृत्येत्। प्रेव चलेत्। व्यस्येवाक्ष्यौ भाषेत। मण्टयेदिव। क्राथयेदिव। शृङ्गायेतेव। उत मोप वदेयुः। उत मे पाप्मानमप हन्युरिति। स यान्दिशꣳ सनिमेष्यन्थ्स्यात्। यदा तान्दिशं वातो वायात्। अथ प्रवेयात्। प्र वा धावयेत्। सातमेव रदितं व्यूढं गन्धमभि प्रच्यवते। आऽस्य तं जनपदं पूर्वा कीर्तिर्गच्छति। दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति। य एवं वेद॥४२॥

वेद सम्पवत आदित्यात्पवते वात्या वात्येष पवमान एव दक्षिणत आयन्तमुप वदन्त्युत्तरतः पाप्मानस्ताꣳ स्तेप घ्नन्तीत्यष्टौ च॥ [९]

प्रजापतिः सोमꣳ राजानमसृजत। तं त्रयो वेदा अन्वसृज्यन्त। तान् हस्तेऽकुरुत। अथ ह सीता सावित्री। सोमꣳ राजानं चकमे। श्रद्धामु स चकमे। साऽऽह पितरं प्रजापतिमुपससार। तꣳ होवाच। नमस्ते अस्तु भगवः। उप त्वाऽयानि॥४३॥

प्र त्वा पद्ये। सोमं वै राजानं कामये। श्रद्धामु स कामयत इति। तस्या उ ह स्थागरमलङ्कारं कल्पयित्वा। दशहोतारं पुरस्ताद्व्याख्याय। चतुर्होतारं दक्षिणतः। पञ्चहोतारं पश्चात्। षड्होतारमुत्तरतः। सप्तहोतारमुपरिष्टात्। सम्भारैश्च पत्निभिश्च मुखेऽलङ्कृत्य॥४४॥

आऽस्यार्धं वव्राज। ताꣳ होदीक्ष्योवाच। उप मा वर्तस्वेति। तꣳ होवाच। भोगं तु म आचक्ष्व। एतन्म आचक्ष्व। यत्ते पाणाविति। तस्या उ ह त्रीन् वेदान्प्रददौ। तस्मादुह स्त्रियो भोगमैव हारयन्ते। स यः कामयेत प्रियः स्यामिति॥४५॥

यं वा कामयेत प्रियः स्यादिति। तस्मा एतꣳ स्थागरमलङ्कारं कल्पयित्वा। दशहोतारं पुरस्ताद्व्याख्याय। चतुर्होतारं दक्षिणतः। पञ्चहोतारं पश्चात्। षड्होतारमुत्तरतः। सप्तहोतारमुपरिष्टात्। सम्भारैश्च पत्निभिश्च मुखेऽलङ्कृत्य। आस्यार्धं व्रजेत्। प्रियो हैव भवति॥४६॥

अ॒या॒न्य॒लङ्कृ॒त्यं स्या॒मिति॑ भवति॥ [१०]

ब्रह्मा॑त्म॒न्वद॑सृजत। तद॑कामयत। समा॒त्मना॑ पद्ये॒येति॑। आत्म॒न्नात्म॒न्नित्याम॑न्त्रयत। तस्मै॑ दश॒मꣳ हू॒तः प्रत्य॑शृणोत्। स दश॑हूतोऽभवत्। दश॑हूतो ह॒ वै नामै॒षः। तं वा ए॒तं दश॑हूत॒ꣳ सन्तम्॑। दश॑हो॒तेत्याच॑क्षते प॒रोक्षे॑ण। प॒रोक्ष॑प्रिया इव॒ हि दे॒वाः॥४७॥

आत्म॒न्नात्म॒न्नित्याम॑न्त्रयत। तस्मै॑ सप्त॒मꣳ हू॒तः प्रत्य॑शृणोत्। स स॒प्तहू॑तोऽभवत्। स॒प्तहू॑तो ह॒ वै नामै॒षः। तं वा ए॒तꣳ स॒प्तहू॑त॒ꣳ सन्तम्॑। स॒प्तहो॒तेत्याच॑क्षते प॒रोक्षे॑ण। प॒रोक्ष॑प्रिया इव॒ हि दे॒वाः। आत्म॒न्नात्म॒न्नित्याम॑न्त्रयत। तस्मै॑ ष॒ष्ठꣳ हू॒तः प्रत्य॑शृणोत्। स षड्हू॑तोऽभवत्॥४८॥

षड्हू॑तो ह॒ वै नामै॒षः। तं वा ए॒तꣳ षड्हू॑त॒ꣳ सन्तम्॑। षड्हो॒तेत्याच॑क्षते प॒रोक्षे॑ण। प॒रोक्ष॑प्रिया इव॒ हि दे॒वाः। आत्म॒न्नात्म॒न्नित्याम॑न्त्रयत। तस्मै॑ पञ्च॒मꣳ हू॒तः प्रत्य॑शृणोत्। स पञ्च॑हूतोऽभवत्। पञ्च॑हूतो ह॒ वै नामै॒षः। तं वा ए॒तं पञ्च॑हूत॒ꣳ सन्तम्॑। पञ्च॑हो॒तेत्याच॑क्षते प॒रोक्षे॑ण॥४९॥

प॒रोक्ष॑प्रिया इव॒ हि दे॒वाः। आत्म॒न्नात्म॒न्नित्याम॑न्त्रयत। तस्मै॑ चतु॒र्थꣳ हू॒तः प्रत्य॑शृणोत्। स चतु॑र्हूतोऽभवत्। चतु॑र्हूतो ह॒ वै नामै॒षः। तं वा ए॒तं चतु॑र्हूत॒ꣳ सन्तम्॑। चतु॑र्हो॒तेत्याच॑क्षते प॒रोक्षे॑ण। प॒रोक्ष॑प्रिया इव॒ हि दे॒वाः।

तमब्रवीत्। त्वं वै मे नेदिष्ठꣳ हूतः प्रत्यश्रौषीः। त्वयैनानाख्यातार इति। तस्मान्नु हैनाꣳश्चतुर्होतार इत्याचक्षते। तस्माच्छुश्रूषुः पुत्राणाꣳ हृद्यतमः। नेदिष्ठो हृद्यतमः। नेदिष्ठो ब्रह्मणो भवति। य एवं वेद॥५०॥

देवाः षड्हूतोऽभवत्पञ्चहोतेत्याचक्षते परोक्षेणाश्रौषीः षट्च॥ [११]

ब्रह्मवादिनः किं दक्षिणां यो वा अविद्वान्तस्य वै ब्रह्मवादिनो यद्दशहोतारः प्रजापतिर्व्यस्त्रं प्रजापतिः पुरुषं प्रजापतिरकामयत स तपः सोऽन्तर्वान्ब्रह्मवादिनो यो वा इमं विद्यात्प्रजापतिः सोमꣳ राजानं ब्रह्मात्मन्वदेकादश॥११॥

ब्रह्मवादिनस्तस्य वा अग्नेर्यद्वा इदं किं च प्रजापतिरकामयत य एवास्य दक्षिणतः पञ्चाशत्॥५०॥

ब्रह्मवादिनो य एवं वेद॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः ॥

जुष्टो॒ दमू॑ना॒ अति॑थिर्दुरो॒णे। इ॒मं नो॑ य॒ज्ञमुप॑ याहि वि॒द्वान्। विश्वा॑ अग्नेऽभि॒युजो॑ वि॒हत्य॑। श॒त्रू॒य॒तामा भ॑रा॒ भोज॑नानि। अग्ने॒ शर्ध॑ मह॒ते सौभ॑गाय। तव॑ द्यु॒म्नान्यु॑त्त॒मानि॑ सन्तु। सञ्जा॑स्प॒त्यꣳ सु॒यम॒मा कृ॑णुष्व। श॒त्रू॒य॒ताम॒भि ति॑ष्ठा॒ महा॑ꣳसि। अग्ने॒ यो नो॒ऽभितो॒ जन॑ः। वृको॒ वारो॒ जिघा॑ꣳसति॥१॥

ताꣳस्त्वं वृ॑त्रहं जहि। वस्व॒स्मभ्य॒मा भ॑र। अग्ने॒ यो नो॑-ऽभि॒दास॑ति। स॒मा॒नो यश्च॒ निष्ट्य॑ः। इ॒ध्मस्ये॑व प्र॒क्षाय॑तः। मा तस्योच्छे॑षि॒ किञ्च॒न। त्वमि॑न्द्राभि॒भूर॑सि। दे॒वो विज्ञा॑तवीर्यः। वृ॒त्र॒हा पु॑रु॒चेत॑नः। अप॒ प्राच॑ इन्द्र॒ विश्वाꣳ॑ अ॒मित्रान्॑॥२॥

अपापा॑चो अभिभूते नुदस्व। अपोदी॑चो॒ अप॑शूराध॒रा च॑ ऊ॒रौ। यथा॒ तव॒ शर्म॒न्मदे॑म। तमिन्द्रं॑ वाजयामसि। म॒हे वृ॒त्राय॒ हन्त॑वे। स वृषा॑ वृष॒भो भु॑वत्। यु॒जे रथं॑ ग॒वेष॑णꣳ॒ हरि॑भ्याम्। उप॒ ब्रह्मा॑णि जुजुषा॒णम॑स्थुः। विबा॑धिष्टा॒स्य रोद॑सी महि॒त्वा। इन्द्रो॑ वृ॒त्राण्य॑प्र॒तीज॑घ॒न्वान्॥३॥

ह॒व्य॒वाह॑मभिमाति॒षाहम्॑। र॒क्षो॒हणं॒ पृत॑नासु जि॒ष्णुम्। ज्योति॑ष्मन्तं॒ दीद्य॑तं॒ पुर॑न्धिम्। अ॒ग्निꣳ स्वि॑ष्ट॒कृत॒मा हु॑वेम। स्वि॑ष्टमग्ने अ॒भि तत्पृ॑णाहि। विश्वा॑ देव॒ पृत॑ना अ॒भि ष्य॑।

उ॒रुं नः॒ पन्थां॑ प्रदि॒शन्विभा॑हि। ज्योति॑ष्मद्धेह्य॒जरं॑ न॒ आयुः॑। त्वाम॑ग्ने ह॒विष्म॑न्तः। दे॒वं मर्ता॑स ईडते॥४॥

मन्ये॑ त्वा जा॒तवे॑दसम्। स ह॒व्या व॑क्ष्यानु॒षक्। विश्वा॑नि नो दु॒र्गहा॑ जातवेदः। सिन्धुं॒ न ना॒वा दु॑रि॒ताऽति॑ पर्षि। अग्ने॑ अत्रि॒वन्मन॑सा गृणा॒नः। अ॒स्माक॑ं बोध्यवि॒ता त॒नूना॑म्। पू॒षा गा अन्वे॑तु नः। पू॒षा र॑क्ष॒त्वर्व॑तः। पू॒षा वाजꣳ॑ सनोतु नः। पू॒षेमा आशा॒ अनु॑वेद॒ सर्वाः॑॥५॥

सो अ॒स्माꣳ अभ॑यतमेन नेषत्। स्व॒स्ति॒दा अघृ॑णिः॒ सर्व॑वीरः। अप्र॑युच्छन्पु॒र ए॑तु॒ प्रजा॒नन्। त्वम॑ग्ने स॒प्रथा॑ असि। जु॒ष्टो॒ होता॒ वरे॑ण्यः। त्वया॑ य॒ज्ञं वित॑न्वते। अ॒ग्नी रक्षाꣳ॑सि सेधति। शु॒क्रशो॑चि॒रम॑र्त्यः। शुचिः॑ पाव॒क ईड्यः॑। अग्ने॒ रक्षा॑णो॒ अꣳह॑सः॥६॥

प्रति॑ ष्म देव॒ रीष॑तः। तपि॑ष्ठैर॒जरो॑ दह। अग्ने॒ हꣳसि॒ न्य॑त्रिणम्। दीद्य॒न्मर्त्ये॒ष्वा। स्वे क्षये॑ शुचिव्रत। आ वा॑त वाहि भेष॒जम्। वि वा॑त वाहि॒ यद्रप॑ः। त्वꣳ हि वि॒श्वभे॑षजः। दे॒वाना॑ं दू॒त ईय॑से। द्वावि॒मौ वातौ॑ वातः॥७॥

आ सिन्धो॒रा प॑रा॒वतः॑। दक्षं॑ मे अ॒न्य आ॒वातु॑। परा॒न्यो वा॑तु॒ यद्रप॑ः। यद॒दो वा॑त ते गृ॒हे। अ॒मृत॑स्य नि॒धिर्हि॒तः। ततो॑ नो देहि जी॒वसे॑। ततो॑ नो धेहि भेष॒जम्। ततो॑ नो॒ मह॒

आव॑ह। वात॒ आवा॑तु भेष॒जम्। श॒म्भूर्म॑यो॒भूनो॑ हृ॒दे॥८॥

प्र ण॒ आयूꣳ॑षि तारिषत्। त्वम॑ग्ने अ॒यासि॑। अ॒या सन्मन॑सा हि॒तः। अ॒या सन् ह॒व्यमू॑हिषे। अ॒या नो॑ धेहि भेष॒जम्। इ॒ष्टो अ॒ग्निराहु॑तः। स्वाहा॑कृतः पिपर्तु नः। स्व॒गा दे॒वेभ्य॑ इ॒दं नमः॑। कामो॑ भू॒तस्य॒ भव्य॑स्य। स॒म्राडेको॒ विरा॑जति॥९॥

स इ॒दं प्रति॑ पप्रथे। ऋ॒तूनुथ्सृ॑जते व॒शी। काम॒स्तदग्रे॒ सम॑वर्त॒ताधि॑। मन॑सो॒ रेतः॑ प्रथ॒मं यदासी॑त्। स॒तो बन्धु॒मस॑ति॒ निर॑विन्दन्। हृ॒दि प्र॒तीष्या॑ क॒वयो॑ मनी॒षा। त्वया॑ मन्यो स॒रथ॑मारु॒जन्तः॑। हर्ष॑माणासो धृष॒ता म॑रुत्वः। ति॒ग्मेष॑व॒ आयु॑धा स॒ꣳशिशा॑नाः। उप॒ प्रय॑न्ति॒ नरो॑ अ॒ग्निरू॑पाः॥१०॥

म॒न्युर्भगो॑ म॒न्युरे॒वास॑ दे॒वः। म॒न्युर्होता॒ वरु॑णो वि॒श्ववे॑दाः। म॒न्युं विश॑ ईडते देव॒यन्तीः॑। पा॒हि नो॑ मन्यो॒ तप॑सा॒ श्रमे॑ण। त्वम॑ग्ने व्रत॒भृच्छुचिः॑। दे॒वाꣳ आसा॑दया इ॒ह। अग्ने॑ ह॒व्याय॒ वोढ॑वे। व्र॒तानुबिभ्र॑द्व्रत॒पा अदा॑भ्यः। यजा॑ नो दे॒वाꣳ अ॒जरः॑ सु॒वीरः॑। दध॒द्रत्ना॑नि सुविदा॒नो अ॑ग्ने। गो॒पा॒य नो॑ जी॒वसे॑ जातवेदः॥११॥

जिघाꣳसत्य॒मित्रा॑ञ्जघ॒न्वानी॑डते॒ सर्वा॒ अꣳह॑सो वातो हृ॒दे रा॑जत्य॒ग्निरू॑पाः सुविदा॒नो अ॑ग्न॒ एक॑ च॥ [१]

चक्षु॑षो हेते॒ मन॑सो हेते। वाचो॑ हेते॒ ब्रह्म॑णो हेते। यो मा॑ऽघा॒युर॑भि॒दास॑ति। तम॑ग्ने मे॒न्या मे॒निं कृ॑णु। यो मा॒ चक्षु॑षा॒

यो मनसा। यो वाचा ब्रह्मणाऽघायुरभिदासति। तयाँऽग्ने त्वं मेन्या। अमुममेनिं कृणु। यत्किञ्चासौ मनसा यच्च वाचा। यज्ञैर्जुहोति यजुषा हविर्भिः॥१२॥

तन्मृत्युर्निर्ऋत्या संविदानः। पुरादिष्टादाहुतीरस्य हन्तु। यातुधाना निर्ऋतिरादुरक्षः। ते अस्य घ्नन्त्वनृतेन सत्यम्। इन्द्रेषिता आज्यमस्य मथ्नन्तु। मा तथ्समृद्धि यदसौ करोति। हन्मि ते ऽहं कृतꣳ हविः। यो मे घोरमचीकृतः। अपाँश्चौ त उभौ बाहू। अपनह्याम्यास्यम्॥१३॥

अप नह्यामि ते बाहू। अप नह्याम्यास्यम्। अग्नेर्देवस्य ब्रह्मणा। सर्वं तेऽवधिषं कृतम्। पुराऽमुष्य वषट्कारात्। यज्ञं देवेषु नस्कृधि। स्विष्टमस्माकं भूयात्। माऽस्मान्प्राप्नरातयः। अन्ति दूरे सतो अग्ने। भ्रातृव्यस्याभिदासतः॥१४॥

वषट्कारेण वज्रेण। कृत्याꣳ हन्मि कृतामहम्। यो मा नक्तं दिवा सायम्। प्रातश्चाह्नो निपीयति। अद्या तमिन्द्र वज्रेण। भ्रातृव्यं पादयामसि। इन्द्रस्य गृहोऽसि तन्त्वा। प्रपद्ये सगुः साश्वः। सह यन्मे अस्ति तेन। ईडे अग्निं विपश्चितम्॥१५॥

गिरा यज्ञस्य साधनम्। श्रुष्टीवानन्धितावानम्। अग्ने शकेम ते वयम्। यमं देवस्य वाजिनः। अति द्वेषाꣳसि तरेम। अवतं मा समनसौ समोकसौ। सचेतसौ सरेतसौ। उभौ मामवतञ्जातवेदसौ। शिवौ भवतमद्य नः। स्वयं कृण्वानः

सुगमप्रयावम्॥१६॥

तिग्मशृङ्गो वृषभः शोशुचानः। प्रत्नꣳ सधस्थमनु पश्यमानः। आ तन्तुमग्निर्दिव्यं ततान। त्वन्नस्तन्तुरुत सेतुरग्ने। त्वं पन्था भवसि देवयानः। त्वयाऽग्ने पृष्ठं वयमारुहेम। अथा देवैः सधमादं मदेम। उदुत्तमं मुमुग्धि नः। वि पाशं मध्यमश्रृत। अवाधमानि जीवसे॥१७॥

वयꣳ सोम व्रते तव। मनस्तनूषु बिभ्रतः। प्रजावन्तो अशीमहि। इन्द्राणी देवी सुभगा सुपत्नी। उदꣳशेन पतिविद्ये जिगाय। त्रिꣳशदस्या जघनं योजनानि। उपस्थ इन्द्रꣳ स्थविरं बिभर्ति। सेना ह नाम पृथिवी धनञ्जया। विश्वव्यचा अदितिः सूर्यत्वक्। इन्द्राणी देवी प्रासहा ददाना॥१८॥

सा नो देवी सुहवा शर्म यच्छतु। आत्वाऽहार्षमन्तरभूः। ध्रुवस्तिष्ठाविचाचलिः। विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्तु। मा त्वद्राष्ट्रमधि भ्रशत्। ध्रुवा द्यौर्ध्रुवा पृथिवी। ध्रुवं विश्वमिदं जगत्। ध्रुवा ह पर्वता इमे। ध्रुवो राजा विशामयम्। इहैवैधि मा व्यथिष्ठाः॥१९॥

पर्वत इवाविचाचलिः। इन्द्र इवेह ध्रुवस्तिष्ठ। इह राष्ट्रमु धारय। अभितिष्ठ पृतन्यतः। अधरे सन्तु शत्रवः। इन्द्र इव वृत्रहा तिष्ठ। अपः क्षेत्राणि सञ्जयन्। इन्द्र एणमदीधरत्। ध्रुवं ध्रुवेण हविषा। तस्मै देवा अधिब्रवन्। अयं च

ब्रह्म॑ण॒स्पतिः॑॥२०॥

ह॒विर्भिरा॒स्यं॑मभि॒ दास॑तो विप॒श्चित॒मप्र॑यावञ्जी॒वसे॒ ददा॑ना व्यथिष्ठा ब्रव॒न्नेक॑ च॥———[२]

जु॒ष्टी॑ नरो॒ ब्रह्म॑णा वः पितॄ॒णाम्। अक्ष॑मव्ययं॒ न किला॑रिषाथ। यच्छक्व॑रीषु बृह॒ता रवे॑ण। इन्द्रे॒ शुष्म॒मद॑धाथा वसिष्ठाः। पा॒व॒का नः॒ सर॑स्वती। वाजे॑भिर्वा॒जिनी॑वती। य॒ज्ञं व॑ष्टु धि॒या व॑सुः। सर॑स्वत्य॒भिनो॑ नेषि॒ वस्यः॑। मा प॑स्फरीः॒ पय॑सा॒ मा न॒ आध॑क्। जु॒षस्व॑ नः स॒ख्या वे॒श्या॑ च॥२१॥

मा त्वक्षेत्रा॒ण्यर॑णानि गन्म। वृ॒ञ्जे ह॒विर्नम॑सा ब॒र्हिर॒ग्नौ। अया॑मि॒ स्रुग्घृ॒तव॑ती सुवृ॒क्तिः। अम्य॑क्षि॒ सद्म॒ सद॑ने पृथि॒व्याः। अश्रा॑यि य॒ज्ञः सूर्ये॒ न चक्षुः॑। इ॒हार्वाञ्च॒मति॑ ह्वये। इन्द्रं॒ जैत्रा॑य॒ जेत॑वे। अ॒स्माक॑मस्तु॒ केव॑लः। अ॒र्वाञ्च॒मिन्द्र॑म॒मुतो॑ हवामहे। यो गो॒जिद्धन॒जिद॑श्व॒जिद्यः॥२२॥

इ॒मं नो॑ य॒ज्ञं वि॑ह॒वे जु॑षस्व। अ॒स्य कु॑र्मो हरिवो मे॒दिनं॑ त्वा। अस॑म्मृष्टो जायसे मातृ॒वोः शुचिः॑। म॒न्द्रः क॒विरुद॑तिष्ठो॒ विव॑स्वतः। घृ॒तेन॑ त्वा वर्धयन्नग्न आहुत। धू॒मस्ते॑ के॒तुर॑भवद्दि॒वि श्रि॒तः। अ॒ग्निरग्रे॑ प्रथ॒मो दे॒वता॑नाम्। सं॒या॑तानामुत्त॒मो विष्णु॑रासीत्। यज॑मानाय परि॒गृह्य॑ दे॒वान्। दी॒क्षये॒दꣳ ह॒विरा ग॑च्छतन्नः॥२३॥

अ॒ग्निश्च॑ विष्णो॒ तप॑ उत्त॒मं म॒हः। दी॒क्षा॒पा॒लेभ्यो॒ऽवन॑त॒ꣳ हि श॑क्रा। विश्वै॑र्दे॒वैर्य॒ज्ञियैः॑ संविदा॒नौ। दी॒क्षाम॒स्मै यज॑मानाय धत्तम्। प्र तद्विष्णुः॑ स्तवते वी॒र्या॑य। मृ॒गो न भी॒मः कु॑च॒रो

गिरिष्ठाः। यस्योरुषु त्रिषु विक्रमणेषु। अधि क्षियन्ति भुवनानि विश्वा। नृमतो दयते सनिष्यन् यः। विष्णव उरुगायाय दाशत्॥२४॥

प्र यः सत्राचा मनसा यजातै। एतावन्तन्नर्यमा विवासात्। विचक्रमे पृथिवीमेष एताम्। क्षेत्राय विष्णुर्मनुषे दशस्यन्। ध्रुवासो अस्य कीरयो जनासः। उरुक्षितिꣳ सुजनिमा चकार। त्रिर्देवः पृथिवीमेष एताम्। विचक्रमे शतर्चसं महित्वा। प्र विष्णुरस्तु तवसस्तवीयान्। त्वेषꣳ ह्यस्य स्थविरस्य नाम॥२५॥

होतारं चित्ररथमध्वरस्य। यज्ञस्ययज्ञस्य केतुꣳ रुशन्तम्। प्रत्यर्धिं देवस्यदेवस्य मह्ना। श्रिया त्वग्निमतिथिं जनानाम्। आ नो विश्वाभिरूतिभिः सजोषाः। ब्रह्म जुषाणो हर्यश्व याहि। वरीवृजथ्स्थविरेभिः सुशिप्र। अस्मे दधद्वृषणꣳ शुष्मिन्द्र। इन्द्रः सुवर्षा जनयन्नहानि। जिगायोशिग्भिः पृतना अभि श्रीः॥२६॥

प्रारोचयन्मनवे केतुमह्नाम्। अविन्दज्ज्योतिर्बृहते रणाय। अश्विनावधत्तं निह्वये वाम्। आ नूनं यातꣳ सुकृतायं विप्रा। प्रातर्युक्तेन सुवृता रथेन। उपागच्छतमवसागतन्नः। अविष्टं धीष्वश्विना न आसु। प्रजावद्रेतो अह्वयं नो अस्तु। आवां तोके तनये तूतुजानाः। सुरत्नासो देववीतिं गमेम॥२७॥

त्व꣣ सो॑म क्रतु॒भिः सु॒क्रतु॒र्भूः। त्वं दक्षैः॑ सु॒दक्षो॑ वि॒श्ववे॑दाः। त्वं वृषा॑ वृष॒त्वेभि॑र्महि॒त्वा। द्यु॒म्नेभि॑र्द्यु॒म्न्य॑भवो नृ॒चक्षाः॑। अषा॑ढं यु॒त्सु पृत॑नासु॒ पप्रि॑म्। स॒ह॒स्र॒साम॒प्स्वां वृ॒जन॑स्य गो॒पाम्। भ॒रे॒षु॒जा꣣ सु॑क्षि॒ति꣣ सु॒श्रव॑सम्। जय॑न्तं॒ त्वामनु॑ मदेम सोम। भवा॑ मि॒त्रो न शेव्यो॑ घृ॒तासु॑तिः। विभू॑तद्युम्न एव॒ या उ॑ स॒प्रथाः॑॥२८॥

अधा॑ ते विष्णो वि॒दुषा॑ चि॒दृध्य॑ः। स्तोमो॑ य॒ज्ञस्य॒ राध्यो॑ ह॒विष्म॑तः। यः पू॒र्व्याय॑ वे॒धसे॒ नवी॑यसे। सु॒मज्ज्ञा॑नये॒ विष्ण॑वे॒ ददा॑शति। यो जा॒तम॒स्य म॑ह॒तो म॒हि ब्रवा॑त्। सेदु॒ श्रवो॑भिर्यु॒ज्यं॑ चिद॒भ्य॑सत्। तमु॑ स्तोतारः पू॒र्व्यं यथा॑ वि॒द ऋ॒तस्य॑। गर्भं॑ ह॒विषा॑ पिपर्तन। आऽस्य॑ जा॒नन्तो॒ नाम॑ चिद्विवक्तन। बृ॒हत्ते॑ विष्णो सुम॒तिं भ॑जामहे॥२९॥

इ॒मा धा॒ना घृ॑त॒स्नुव॑ः। हरी॑ इ॒होप॑वक्षतः। इन्द्र॑ꣳ सु॒खत॑मे॒ रथे॑। ए॒ष ब्र॒ह्मा प्रते॑म॒हे। वि॒दथे॑ शꣳसिष॒ꣳ हरी॑। य ऋ॒त्विय॒ः प्रते॑ वन्वे। व॒नुषो॑ हर्य॒तं मदम्॑। इन्द्रो॒ नाम॑ घृ॒तन्नयः। हरि॑भि॒श्चारु॒ सेच॑ते। श्रु॒तो ग॒ण आ त्वा॑ विशन्तु॥३०॥

हरि॑वर्पस॒ङ्गिर॑ः। आच॑र्षणि॒प्रा वृ॑ष॒भो जना॑नाम्। राजा॑ कृष्टी॒नां पु॑रुहू॒त इन्द्र॑ः। स्तु॒तश्च॑व॒स्यन्नव॒सोप॑म॒द्रिक्। यु॒क्त्वा हरी॒ वृष॒णाया॑ह्य॒र्वाङ्। प्र यत्सिन्ध॑वः प्रस॒वं यदाय॑न्। आप॑ः समु॒द्रꣳ र॒थ्ये॑व जग्मुः। अत॑श्चि॒दिन्द्रः॒ सद॑सो॒ वरी॑यान्। यदी॒ꣳ सोम॑ः पृ॒णति॑ दु॒ग्धो अ॒ꣳशुः। ह्वया॑मसि॒ त्वेन्द्र॑ या॒ह्य॑र्वाङ्॥३१॥

अरन्ते सोमस्तनुवे भवाति। शतक्रतो मादयस्वा सुतेषु। प्रास्माꣳ अव पृतनासु प्रयुथ्सु। इन्द्राय सोमाः प्रदिवो विदानाः। ऋभुर्येभिर्वृषपर्वा विहायाः। प्रयम्यमाणान्प्रति षू गृभाय। इन्द्र पिब वृषधूतस्य वृष्णः। अहेडमान उपयाहि यज्ञम्। तुभ्यं पवन्त इन्दवः सुतासः। गावो न वज्रिन्थ्स्वमोको अच्छ॥ ३२॥

इन्द्रा गहि प्रथमो यज्ञियानाम्। या ते काकुथ्सुकृता या वरिष्ठा। यया शश्वत्पिबसि मध्व ऊर्मिम्। तया पाहि प्र ते अध्वर्युरस्थात्। सन्ते वज्रो वर्ततामिन्द्र गव्युः। प्रातर्युजा वि बोधय। अश्विनावेह गच्छतम्। अस्य सोमस्य पीतये। प्रातर्यावाणा प्रथमा यजध्वम्। पुरा गृध्रादररुषः पिबाथः। प्रातरहि यज्ञमश्विना दधाते। प्रशꣳसन्ति कवयः पूर्वभाजः। प्रातर्यजध्वमश्विना हिनोत। न सायमस्ति देवया अजुष्टम्। उतान्यो अस्मद्यजते विचायः। पूर्वः पूर्वो यजमानो वनीयान्॥ ३३॥

चाश्वजिद्यो गच्छतं नो दाशन्नामाभिश्रीर्गमेम सप्रथा भजामहे विशन्तु याह्यर्वाङच्छ पिबाथः षट्च॥ [३]

नक्तं जाताऽस्योषधे। रामे कृष्णे असिक्नि च। इदꣳ रजनि रजय। किलासं पलितं च यत्। किलासं च पलितं च। निरितो नाशया पृषत्। आ नः स्वो अश्नुतां वर्णः। परा श्वेतानि पातय। असितं ते निलयनम्। आस्थानमसितं

तव॑॥३४॥

असि॑क्रियस्योषधे। निरि॒तो नाश॑या॒ पृष॑त्। अ॒स्थि॒जस्य॑ कि॒लास॑स्य। त॒नू॒जस्य॑ च॒ यत्त्व॒चि। कृ॒त्यया॑ कृ॒तस्य॒ ब्रह्म॑णा। लक्ष्मं॑ श्वे॒तम॑नीनशम्। सरू॑पा॒ नाम॑ ते मा॒ता। सरू॑पो॒ नाम॑ ते पि॒ता। सरू॑पाऽस्योषधे॒ सा। सरू॑पमि॒दं कृ॑धि॥३५॥

शु॒न॒२ हु॑वेम म॒घवा॑न॒मिन्द्र॑म्। अ॒स्मिन्भरे॒ नृत॑मं॒ वाज॑सातौ। शृ॒ण्वन्त॑मु॒ग्रमू॒तये॑ स॒मत्सु॑। घ्नन्तं॑ वृ॒त्राणि॑ स॒ञ्जितं॒ धना॑नाम्। धू॒नु॒थ द्यां पर्व॑तान्दा॒शुषे॒ वसु॑। नि वो॒ वना॑ जिहते॒ यामं॑ नो भि॒या। को॒पय॑थ पृथि॒वीं पृ॑श्निमातरः। यु॒धे यदु॑ग्राः॒ पृष॑ती॒रयु॑ग्ध्वम्। प्रवे॑पयन्ति॒ पर्व॑तान्। विवि॑ञ्चन्ति॒ वन॒स्पतीन्॑॥३६॥

प्रोवा॑रत मरुतो दु॒र्मदा॑ इव। देवा॑सः॒ सर्व॑या वि॒शा। पु॒रु॒त्रा हि स॒दृङ्ङसि॑। विशो॒ विश्वा॒ अनु॑ प्र॒भु। स॒मत्सु॑ त्वा हवामहे। स॒मत्स्व॒ग्निमव॑से। वा॒ज॒यन्तो॑ हवामहे। वाजे॑षु चि॒त्रराध॑सम्। सङ्गच्छध्व॒२ संव॑दध्वम्। सं वो॒ मना॑ꣳसि जानताम्॥३७॥

दे॒वा भा॒गं यथा॒ पूर्वे॑। स॒ञ्जा॒ना॒ना उ॒पास॑त। स॒मा॒नो मन्त्रः॒ समि॑तिः समा॒नी। स॒मा॒नं मनः॑ स॒ह चि॒त्तमे॑षाम्। स॒मा॒नं केतो॑ अ॒भि स॒ꣳ र॑भध्वम्। स॒ञ्ज्ञाने॑न वो ह॒विषा॑ यजामः। स॒मा॒नी व॒ आकू॑तिः। स॒मा॒ना हृद॑यानि वः। स॒मा॒नम॑स्तु वो॒ मनः॑। यथा॑ वः॒ सुस॒हास॑ति॥३८॥

स॒ंज्ञानं॑ नः॒ स्वैः। स॒ंज्ञान॒मर॑णैः। स॒ंज्ञानं॑मश्विना यु॒वम्। इ॒हास्मासु॒ नियं॑च्छतम्। स॒ंज्ञानं॑ मे॒ बृह॒स्पतिः॑। स॒ंज्ञान॑ꣳ सवि॒ता क॑रत्। स॒ंज्ञानं॑मश्विना यु॒वम्। इ॒ह मह्यं॒ नि य॑च्छतम्। उप॑ च्छा॒यामि॑व॒ घृणेः॑। अग॑न्म॒ शर्म॑ ते व॒यम्॥३९॥

अग्ने॒ हिर॑ण्यसन्दृशः। अद॑ब्धेभिः सवितः पा॒युभि॒ष्ट्वम्। शि॒वेभि॑र॒द्य परि॑पाहि नो॒ गयम्॑। हिर॑ण्यजिह्वः सुवि॒ताय॒ नव्य॑से। रक्षा॒ माकि॑र्नो अ॒घशꣳस ईशत। मदे॑मदे॒ हि नो॑ द॒दुः। यू॒था गवा॑मृजु॒क्रतुः॑। सङ्गृ॑भाय पु॒रूश॒ता। उ॒भ॒या ह॒स्त्या वसु॑। शि॒शी॒हि रा॒य आ भ॑र॥४०॥

शिप्रि॑न्वाजानां पते। शची॑व॒स्तव॑ द॒ꣳसना॑। आ तू न॑ इन्द्र भाजय। गोष्वश्वे॑षु शु॒भ्रिषु॑। स॒हस्रे॑षु तुवीमघ। यद्दे॑वा देव॒हेड॑नम्। देवा॑सश्चकृ॒मा व॒यम्। आदि॑त्या॒स्तस्मा॑न्मा यू॒यम्। ऋ॒तस्य॒र्तेन॑ मुञ्चत। ऋ॒तस्य॒र्तेना॑ऽऽदित्याः॥४१॥

यज॑त्रा मुञ्चते॒ह मा॑। य॒ज्ञैर्वो॑ यज्ञवाहसः। आ॒शिक्ष॑न्तो॒ न शे॑किम। मेद॑स्वता॒ यज॑मानाः। स्रु॒चाऽऽज्ये॑न॒ जुह्व॑तः। अ॒का॒मा वो॑ विश्वेदेवाः। शिक्ष॑न्तो॒ नोप॑ शेकिम। यदि॒ दिवा॒ यदि॒ नक्तम्॑। एन॑ एन॒स्योक॑रत्। भू॒तं मा॒ तस्मा॒द्भव्यं॑ च॥४२॥

द्रु॒प॒दादि॑व मुञ्चतु। द्रु॒प॒दादि॒वेन्मु॑मुचा॒नः। स्वि॒न्नः स्ना॒त्वी मला॑दिव। पू॒तं प॒वित्रे॑णे॒वाज्यम्॑। विश्वे॑ मुञ्चन्तु॒ मैन॑सः। उद्व॒यं तम॑स॒स्परि॑। पश्य॑न्तो॒ ज्योति॒रुत्त॑रम्। दे॒वं दे॑व॒त्रा सूर्यम्॑।

अग॑न्म॒ ज्योति॑रुत्त॒मम्॥४३॥

तवं कृधि॒ वन॒स्पती॑ञ्ज्ञानता॒मसं॑ति व॒यं भं॑रादित्याश्च॒ नवं॑ च॥ [४]

वृषा॒सो अ॒ꣳशुः प॑वते ह॒विष्मा॒न्थ्सोमः॑। इन्द्र॑स्य भा॒ग ऋ॑त॒युः श॒तायु॑ः। स मा॒ वृषा॑णं वृष॒भं कृ॑णोतु। प्रि॒यं वि॒शाꣳ सर्व॑वीरꣳ सु॒वीरम्॑। कस्य॒ वृषा॑ सु॒ते सचा॑। नि॒युत्वा॑न्वृष॒भो र॑णत्। वृ॒त्र॒हा सोम॑पीतये। यस्ते॑ शृङ्ग वृषोनपात्। प्रण॑पात्कुण्ड॒पाय्यः॑। न्य॑स्मिन्दध्र॒ आ मनः॑॥४४॥

तꣳ स॒ध्रीची॑रू॒तयो॒ वृष्णि॑यानि। पौꣳस्या॑नि नि॒युतः॑ सश्चु॒रिन्द्रम्॑। स॒मु॒द्रं न सिन्ध॑व उ॒क्थशु॑ष्माः। उ॒रु॒व्यच॑स॒ङ्गिर॒ आ वि॑शन्ति। इन्द्रा॑य॒ गिरो॒ अनि॑शितसर्गाः। अ॒पः प्रैर॑य॒न्थ्सग॑रस्य बु॒ध्नात्। यो अक्षे॑णेव च॒क्रिया॒ शची॑भिः। विष्व॑क्त॒स्तम्भ॑ पृथि॒वीमु॒त द्याम्। अक्षो॑दय॒च्छव॑सा॒ क्षाम॑बु॒ध्नम्। वार्णवा॑त॒स्तवि॑षीभि॒रिन्द्रः॑॥४५॥

दृ॒ढान्यौ॑ध्नाद॒शमा॑न॒ ओजः॑। अवा॑भिनत्क॒कुभः॒ पर्व॑तानाम्। आ नो॑ अग्ने सुके॒तुना॑। र॒यिं वि॒श्वायु॑पोषसम्। मा॒र्डी॒कं धे॑हि जी॒वसे॑। त्वꣳ सो॑म म॒हे भगम्॑। त्वं यून॑ ऋताय॒ते। दक्षं॑ दधासि जी॒वसे॑। रथं॑ युञ्जते म॒रुतः॑ शु॒भे सु॒गम्। सूरो॒ न मि॑त्रावरुणा॒ गवि॑ष्टिषु॥४६॥

रजाꣳ॑सि चि॒त्रा विच॑रन्ति त॒न्यवः॑। दि॒वः स॑म्राजा॒ पय॑सा न उक्षतम्। वाच॒ꣳ सुमि॑त्रावरुणा॒विरा॑वतीम्। प॒र्जन्य॑श्चि॒त्रां

वदति त्विषीमतीम्। अभ्रा वसत मरुतः सुमायया। द्यां वर्षयतमरुणामरेपसम्। अयुक्त सप्त शुन्ध्युवः। सूरो रथस्य नप्त्रियः। ताभिर्याति स्वयुक्तिभिः। वहिष्ठेभिर्विहरन् यासि तन्तुम्॥४७॥

अवव्ययन्नसितं देव वस्वः। दविध्वतो रश्मयः सूर्यस्य। चर्मेवावाधुस्तमो अप्स्वन्तः। पर्जन्याय प्र गायत। दिवस्पुत्राय मीढुषे। स नो यवसमिच्छतु। अच्छा वद तवसं गीर्भिराभिः। स्तुहि पर्जन्यं नमसाऽऽविवास। कनिक्रदद्वृषभो जीरदानुः। रेतो दधात्वोषधीषु गर्भम्॥४८॥

यो गर्भमोषधीनाम्। गवां कृणोत्यर्वताम्। पर्जन्यः पुरुषीणाम्। तस्मा इदास्ये हविः। जुहोता मधुमत्तमम्। इडां नः संयतं करत्। तिस्रो यदग्ने शरदस्त्वामित्। शुचिं घृतेन शुचयः सपर्यन्। नामानि चिद्दधिरे यज्ञियानि। असूदयन्त तनुवः सुजाताः॥४९॥

इन्द्रश्च नः शुनासीरौ। इमं यज्ञं मिमिक्षतम्। गर्भं धत्तꣳ स्वस्तये। ययोरिदं विश्वं भुवनमा विवेश। ययोरानन्दो निहितो महश्च। शुनासीरावृतुभिः संविदानौ। इन्द्रवन्तौ हविरिदं जुषेथाम्। आघाये अग्निमिन्धते। स्तृणन्ति बर्हिरानुषक्। येषामिन्द्रो युवा सखा। अग्न इन्द्रश्च मेदिना। हथो वृत्राण्यप्रति। युवꣳ हि वृत्रहन्तमा। याभ्याꣳ

सुवरजयन्नग्र एव। यावातस्थतुर्भुवनस्य मध्ये। प्रचर्षणी वृषणा वज्रबाहू। अग्नी इन्द्रावृत्रहणा हुवे वाम्॥५०॥

मन इन्द्रो गविष्टिषु तन्तुं गर्भꣳ सुजातः सखा सप्त च॥ [५]

उत नः प्रिया प्रियासु। सप्तस्वसा सुजुष्टा। सरस्वती स्तोम्याऽभूत्। इमा जुह्वानायुष्मदा नमोभिः। प्रति स्तोमꣳ सरस्वति जुषस्व। तव शर्मन्प्रियतमे दधानाः। उपस्थेयाम शरणं न वृक्षम्। त्रीणि पदा विचक्रमे। विष्णुर्गोपा अदाभ्यः। ततो धर्माणि धारयन्॥५१॥

तदस्य प्रियमभि पाथो अश्याम्। नरो यत्र देवयवो मदन्ति। उरुक्रमस्य स हि बन्धुरित्था। विष्णोः पदे परमे मध्व उत्सः। क्रत्वादा अस्थु श्रेष्ठः। अद्य त्वा वन्वन्थ्सुरेक्णाः। मर्त आनाश सुवृक्तिम्। इमा ब्रह्म ब्रह्मवाह। प्रिया त आ बर्हिः सीद। वीहि सूर पुरोडाशम्॥५२॥

उप नः सूनवो गिरः। शृण्वन्त्वमृतस्य ये। सुमृडीका भवन्तु नः। अद्या नो देव सवितः। प्रजावथ्सावीः सौभगम्। परा दुष्वप्नियꣳ सुव। विश्वानि देव सवितः। दुरितानि परा सुव। यद्भद्रं तन्म आ सुव। शुचिमर्कैर्बृहस्पतिम्॥५३॥

अध्वरेषु नमस्यत। अनाम्योज आ चके। या धारयन्त देवा सुदक्षा दक्षपितारा। असुर्याय प्रमहसा। स इत् क्षेति सुधित ओकसि स्वे। तस्मा इडा पिन्वते विश्वदानी। तस्मै विशः

स्वयमेवानमन्ति। यस्मिन्ब्रह्मा राजनि पूर्व एति। सकूतिमिन्द्र सच्युतिम्। सच्युतिं जघनच्युतिम्॥५४॥

कनात्काभान्न आ भर। प्रयफ्स्यन्निव सक्थ्यौ। वि न इन्द्र मृधो जहि। कनीखुनदिव सापयन्। अभि नः सुष्टुतिं नय। प्रजापतिः स्त्रियां यशः। मुष्कयोरदधाथ्सपम्। कामस्य तृप्तिमानन्दम्। तस्याग्ने भाजयेह मा। मोदः प्रमोद आनन्दः॥५५॥

मुष्कयोर्निहितः सपः। सृत्वेव कामस्य तृप्याणि। दक्षिणानां प्रतिग्रहे। मनसश्चित्तमाकूतिम्। वाचः सत्यमशीमहि। पशूनाꣳ रूपमन्नस्य। यशः श्रीः श्रयतां मयि। यथाऽहमस्या अतृपꣳ स्त्रियै पुमान्। यथा स्त्री तृप्यति पुꣳसि प्रिये प्रिया। एवं भगस्य तृप्याणि॥५६॥

यज्ञस्य काम्यः प्रियः। ददामीत्यग्निर्वदति। तथेति वायुराह तत्। हन्तेति सत्यं चन्द्रमाः। आदित्यः सत्यमोमिति। आपस्तथ्सत्यमा भरन्। यशो यज्ञस्य दक्षिणाम्। असौ मे कामः समृध्यताम्। न हि स्पशमविदन्नन्यमस्मात्। वैश्वानरात्पुरएतारमग्नेः॥५७॥

अथेममन्थन्नमृतममूराः। वैश्वानरं क्षैत्रजित्याय देवाः। येषामिमे पूर्वे अमास आसन्। अयूपाः सद्म विभृता पुरूणि। वैश्वानर त्वया ते नुत्ताः। पृथिवीमन्यामभितस्थुर्जनासः।

पृथिवीं मातरं महीम्। अन्तरिक्षमुप ब्रुवे। बृहतीमूतये दिवम्। विश्वं बिभर्ति पृथिवी॥५८॥

अन्तरिक्षं वि पप्रथे। दुहे द्यौर्बृहती पयः। न ता नशन्ति न दभाति तस्करः। नैनां अमित्रो व्यथिरादधर्षति। देवाꣳश्च याभिर्यजते ददाति च। ज्योगित्ताभिः सचते गोपतिः सह। न ता अर्वा रेणुककाटो अश्नुते। न सꣳस्कृतत्रमुप यन्ति ता अभि। उरुगायमभयं तस्य ता अनु। गावो मर्त्यस्य वि चरन्ति यज्वनः॥५९॥

रात्री व्यख्यदायती। पुरुत्रा देव्यक्षभिः। विश्वा अधि श्रियोऽधित। उप ते गा इवाकरम्। वृणीष्व दुहितर्दिवः। रात्री स्तोमं न जिग्युषी। देवीं वाचमजनयन्त देवाः। तां विश्वरूपाः पशवो वदन्ति। सा नो मन्द्रेषमूर्जं दुहाना। धेनुर्वागस्मानुप सुष्टुतैतु॥६०॥

यद्वाग्वदन्त्यविचेतनानि। राष्ट्री देवानां निषसाद मन्द्रा। चतस्र ऊर्जं दुदुहे पयाꣳसि। क्व स्विदस्याः परमं जगाम। गौरी मिमाय सलिलानि तक्षती। एकपदी द्विपदी सा चतुष्पदी। अष्टापदी नवपदी बभूवुषी। सहस्राक्षरा परमे व्योमन्। तस्याꣳ समुद्रा अधि विक्षरन्ति। तेन जीवन्ति प्रदिशश्चतस्रः॥६१॥

ततः क्षरत्यक्षरम्। तद्विश्वमुप जीवति। इन्द्रासूरा

ज॒नय॑न्वि॒श्वक॑र्मा। म॒रुत्वाꣳ॑ अस्तु ग॒णवा॑न्थ्सजा॒तवान्॑। अ॒स्य स्नु॒षा श्वशु॑रस्य॒ प्रशि॑ष्टिम्। स॒पत्ना॒ वाचं॒ मन॑सा॒ उपा॑सताम्। इन्द्रः॒ सूरो॑ अतर॒द्रजाꣳ॑सि। स्नु॒षा स॒पत्ना॒ श्वशु॑रो॒ऽयम॑स्तु। अ॒यꣳ शत्रू॑ञ्जयतु॒ जर्हृ॑षाणः। अ॒यं वाज॑ं जयतु॒ वाज॑सातौ। अ॒ग्निः क्ष॑त्र॒भृदनि॑भृष्ट॒मोजः॑। स॒ह॒स्रियो॑ दीप्यता॒मप्र॑युच्छन्। वि॒भ्राज॑मानः समिधा॒ न उ॒ग्रः। आऽन्तरि॑क्षमरुह॒दग॒न्द्याम्॥६२॥

धा॒रय॑न्पुरो॒डाशं॒ बृह॒स्पतिं॑ ज॒घन॑च्युतिमान॒न्दो भग॑स्य तृप्याण्य॒ग्नेः पृ॑थि॒वी यज्व॑न एतु प्र॒दिश॒श्चत॑स्रो॒ वाज॑सातौ च॒त्वारि॑ च॥ [६]

वृषा॑ऽस्य॒ꣳशुर्वृ॑ष॒भाय॑ गृह्यसे। वृषा॒ऽयमु॒ग्रो नृ॒चक्ष॑से। दि॒व्यः क॑र्म॒ण्यो॑ हि॒तो बृ॒हन्नाम॑। वृ॒ष॒भस्य॒ या क॒कुत्। वि॒षू॒वान् विष्णो भवतु। अ॒यं यो मा॑म॒को वृषा॑। अथो॒ इन्द्र॑ इव दे॒वेभ्यः॑। वि ब्र॑वीतु॒ जने॑भ्यः। आयु॑ष्मन्तं॒ वर्च॑स्वन्तम्। अथो॒ अधि॑पतिं वि॒शाम्॥६३॥

अ॒स्याः पृ॑थि॒व्या अध्य॑क्षम्। इ॒ममि॑न्द्र वृष॒भं कृ॑णु। यः सु॒शृङ्गः॑ सुवृष॒भः। क॒ल्याणो॒ द्रोण॒ आहि॑तः। कार्ष्ण॑वल प्रगाणेन। वृ॒ष॒भेण॑ यजामहे। वृ॒ष॒भेण॒ यज॑मानाः। अक्रू॑रेणेव स॒र्पिषा॑। मृद्ध्र॑श्च॒ सर्वा॒ इन्द्रे॑ण। पृत॑नाश्च जयामसि॥६४॥

यस्या॒यमृ॑ष॒भो ह॒विः। इन्द्रा॑य परिणी॒यते॑। जया॑ति॒ शत्रु॑मा॒यन्तम्॑। अथो॑ हन्ति पृतन्य॒तः। नृ॒णामह॑ प्र॒णीरस॑त्।

अग्र॑ उद्भिन्द॒तामस॑त्। इन्द्र॒ शुष्मं॑ त॒नुवा॒ मेर॑यस्व। नी॒चा विश्वा॑ अ॒भिति॑ष्ठा॒भिमा॑तीः। नि शृ॑णीह्याबा॒धं यो नो॒ अस्ति॑। उ॒रुं नो॑ लो॒कं कृ॑णुहि जीरदानो॥६५॥

प्रेह्य॒भि प्रेहि॒ प्र भ॑रा॒ सह॑स्व। मा विवे॑नो॒ वि शृ॑णुष्वा॒ जने॑षु। उदी॑डि॒तो वृ॑षभ॒ तिष्ठ॒ शुष्मैः॑। इन्द्र॒ शत्रू॑न्पु॒रो अ॒स्माक॑ युध्य। अग्ने॒ जेता॒ त्वं ज॑य। शत्रू॑न्थ्सहस॒ ओज॑सा। वि शत्रू॒न् विमृधो॑ नुद। ए॒तं ते॒ स्तोमं॑ तुविजात॒ विप्रः॑। रथं॒ न धीरः॒ स्वपा॑ अतक्षम्। यदीद॑ग्ने॒ प्रति॒त्वं दे॑व॒ हर्याः॑॥६६॥

सुव॑र्वतीर॒प ए॑ना जयेम। यो घृ॒तेना॒भिमा॑नितः। इन्द्र॒ जैत्रा॑य जज्ञिषे। स नः॒ सङ्का॑सु पारय। पृ॒त॒ना॒साह्ये॑षु च। इन्द्रो॑ जिगाय पृथि॒वीम्। अ॒न्तरि॑क्ष॒ꣳ सुव॑र्म॒हत्। वृ॒त्र॒हा पु॑रु॒चेत॑नः। इन्द्रो॑ जिगाय॒ सह॑सा॒ सहाꣳ॑सि। इन्द्रो॑ जिगाय॒ पृत॑नानि॒ विश्वा॑॥६७॥

इन्द्रो॑ जा॒तो वि पुरो॑ रुरोज। स नः॑ पर॒स्पा वरि॑वः कृणोतु। अ॒यं कृ॒त्नुरगृ॑भीतः। वि॒श्व॒जिदु॒द्भिदिथ्सोमः॑। ऋषि॒र्विप्रः॒ काव्ये॑न। वा॒युर॑ग्रे॒गा य॑ज्ञ॒प्रीः। सा॒कङ्ग॒न्मन॑सा य॒ज्ञम्। शि॒वो नि॒युद्भिः॑ शि॒वाभिः॑। वायो॑ शु॒क्रो अ॑यामि ते। मध्वो॒ अग्रं॒ दिवि॑ष्टिषु॥६८॥

आ या॑हि॒ सोम॑ पीतये। स्वा॒रु॒हो दे॑व नि॒युत्व॑ता। इ॒ममि॑न्द्र वर्धय क्षत्रि॒याणाम्। अ॒यं वि॒शां वि॒श्पति॑रस्तु॒ राजा॑। अ॒स्मा

इ॑न्द्र॒ महि॒ वर्चाꣳसि धेहि। अ॒व॒र्चस॑ं कणुहि॒ शत्रु॑मस्य। इ॒ममा भ॑ज॒ ग्रामे॒ अश्वे॑षु॒ गोषु॑। निर॒मुं भ॑ज॒ यो॑ऽमित्रो॑ अस्य। वर्ष्म॑न् क्ष॒त्रस्य॑ क॒कुभि॑ श्रयस्व। ततो॑ न उ॒ग्रो वि भ॑जा॒ वसू॑नि॥६९॥

अ॒स्मे द्या॑वापृथिवी॒ भूरि॑ वा॒मम्। सन्दु॑हाथां घर्म॒दुघे॑व धे॒नुः। अ॒यꣳ राजा॑ प्रि॒य इन्द्र॑स्य भूयात्। प्रि॒यो गवा॒मोष॑धीनामु॒तापाम्। यु॒नज्मि॑ त उत्त॒राव॑न्त॒मिन्द्र॑म्। येन॒ जया॑सि॒ न परा॒ जया॑से। स त्वा॑ऽकरेकवृष॒भꣳ स्वाना॑म्। अथो॑ राजन्नुत्त॒मं मा॑न॒वाना॑म्। उत्त॑र॒स्त्वमध॑रे ते स॒पत्ना॑ः। एक॑वृषा॒ इन्द्र॑सखा जिगी॒वान्॥७०॥

विश्वा॒ आशाः॒ पृत॑नाः स॒ञ्जय॑ं जयन्। अ॒भि ति॑ष्ठ शत्रूय॒तः स॑हस्व। तुभ्य॑ं भरन्ति क्षि॒तयो॑ यविष्ठ। ब॒लिम॑ग्ने॒ अन्ति॑त॒ ओत दू॒रात्। आ भन्दि॑ष्ठस्य सुम॒तिं चि॑किद्धि। बृ॒हत्ते॑ अग्ने॒ महि॒ शर्म॑ भ॒द्रम्। यो दे॒ह्यो अन॑मयद्वध॒स्नैः। यो अर्य॑पत्नीरु॒षस॑श्च॒कार॑। स नि॒रुध्या॒ नहु॑षो य॒ह्वो अ॒ग्निः। विश॑श्चक्रे बलि॒हृतः॒ सहो॑भिः॥७१॥

प्र स॒द्यो अ॑ग्ने॒ अत्ये॑ष्य॒न्यान्। आ॒विर्यस्मै॒ चारु॑तरो ब॒भूथ॑। ई॒डेन्यो॑ वपु॒ष्यो॑ वि॒भावा॑। प्रि॒यो वि॒शामति॑थि॒र्मानु॑षीणाम्। ब्रह्म॑ज्येष्ठा वी॒र्या॑ सम्भृ॑तानि। ब्रह्माग्रे॒ ज्येष्ठं॒ दिव॒मा त॑तान। ऋ॒तस्य॒ ब्रह्म॑ प्रथ॒मोत ज॑ज्ञे। तेना॑र्हति॒ ब्रह्म॑णा॒ स्पर्धि॑तु॒ङ्कः। ब्रह्म॒ स्रुचो॑ घृ॒तव॑तीः। ब्रह्म॑णा॒ स्वर॑वो मि॒ताः॥७२॥

ब्रह्म॑ य॒ज्ञस्य॒ तन्त॑वः। ऋ॒त्विजो॒ ये ह॑वि॒ष्कृतः॑। शृङ्गा॑णी॒वेच्छृ॒ङ्गिणा॒ꣳ सन्द॑दृश्रिरे। च॒षाल॑वन्तः॒ स्वर॑वः पृथि॒व्याम्। ते दे॒वासः॒ स्वर॑वस्तस्थि॒वाꣳसः॑। नमः॒ सखि॑भ्यः स॒न्नान्माऽव॑गात। अ॒भि॒भूर॒ग्निर॑तर॒द्रजाꣳ॑सि। स्पृधो॑ वि॒हत्य॒ पृत॑ना अभि॒श्रीः। जु॒षा॒णो म॒ आहु॑तिं मामहिष्ट। ह॒त्वा स॒पत्ना॒न् वरि॑वस्करन्नः। ईशा॑नं त्वा॒ भुव॑नानामभि॒श्रियम्॑। स्तौम्य॑ग्न उरु॒कृतꣳ॑ सु॒वीरम्॑। ह॒विर्जु॑षा॒णः स॒पत्नाꣳ॑ अभि॒भूर॑सि। ज॒हि शत्रू॒ꣳ रप॒ मृधो॑ नु॒दस्व॥७३॥

वि॒शां ज॑यामसि जीरदानो॒ हर्या॒ विश्वा॒ दिवि॑ष्टिषु॒ वसू॑नि जिगी॒वान्थ्सहो॑भिर्मि॒ता न॑श्च॒त्वारि॑ च॥ [७]

स प्र॑त्न॒वन्नवी॑यसा। अग्ने॑ द्यु॒म्नेन॑ सं॒यता॑। बृ॒हत्त॑तन्थ भा॒नुना॑। नवं॒ नु स्तोम॑म॒ग्नये॑। दि॒वः श्ये॒नाय॑ जीजनम्। वसोः॑ कु॒विद्वना॑ति नः। स्वा॒रु॒हा यस्य॒ श्रियो॑ दृ॒शे। र॒यिर्वी॒रव॑तो यथा। अग्ने॑ य॒ज्ञस्य॒ चेत॑तः। अदा॑भ्यः पुरए॒ता॥७४॥

अ॒ग्निर्वि॒शां मानु॑षीणाम्। तूर्णी॒ रथः॒ सदा॒ नव॑ः। नव॒ꣳ सोमा॑य वा॒जिने॑। आज्यं॒ पय॑सोऽजनि। जु॒ष्टꣳ॒ शुचि॑तमं॒ वसु॑। नवꣳ॑ सोम जुषस्व नः। पी॒यूष॑स्ये॒ह तृ॑प्णुहि। यस्ते॑ भा॒ग ऋ॒ता व॒यम्। नव॑स्य सोम ते व॒यम्। आ सु॑म॒तिं वृ॑णीमहे॥७५॥

स नो॑ रास्व सह॒स्रिण॑ः। नवꣳ॑ ह॒विर्जु॑षस्व नः। ऋ॒तुभि॑ः सोम॒ भूत॑मम्। तद॒ङ्ग प्रति॑हर्य नः। राजं॑न्थ्सोम स्व॒स्तये॑।

नव॒ꣳस्तोम॒न्नव॑ꣳ ह॒विः। इ॒न्द्रा॒ग्निभ्या॒ं नि वे॑दय। तङ्गु॑षेता॒ꣳ सचे॑तसा। शुचिं॒ नु स्तोमं॒ नव॑जातम॒द्य। इन्द्रा॑ग्नी वृत्रहणा जु॒षेथा॑म्॥७६॥

उ॒भा हि वा॑ꣳ सु॒हवा॒ जोह॑वीमि। ता वाज॑ꣳ स॒द्य उ॑श॒ते धेष्ठा॑। अ॒ग्निरिन्द्रो॒ नव॑स्य नः। अ॒स्य ह॒व्यस्य॑ तृप्यताम्। इ॒ह दे॒वौ स॑ह॒स्रिणौ॑। य॒ज्ञं न॒ आ हि गच्छ॑ताम्। वसु॑मन्तꣳ सुव॒र्विदम्॑। अ॒स्य ह॒व्यस्य॑ तृप्यताम्। अ॒ग्निरिन्द्रो॒ नव॑स्य नः। विश्वा॑न्दे॒वाꣳस्त॑र्पयत॥७७॥

ह॒विषो॒ऽस्य नव॑स्य नः। सु॒व॒र्विदो॒ हि ज॑ज्ञि॒रे। एदं ब॒र्॒हिः सु॒ष्टरी॑मा॒ नवे॑न। अ॒यं य॒ज्ञो यज॑मानस्य भा॒गः। अ॒यं ब॑भूव॒ भुव॑नस्य॒ गर्भः॑। विश्वे॑ दे॒वा इ॒दम॒द्यागं॑मिष्ठाः। इ॒मे नु द्यावा॑पृथि॒वी स॒मीची॑। त॒न्वा॒ने य॒ज्ञं पु॑रु॒पेश॑सन्धि॒या। आऽस्मै॑ पृणीतां॒ भुव॑नानि॒ विश्वा॑। प्र॒जां पुष्टि॑म॒मृतं॒ नवे॑न॥७८॥

इ॒मे धे॒नू अ॒मृतं॒ ये दु॒हाते॑। पय॑स्वत्युत्त॒रामे॑तु॒ पुष्टिः॑। इ॒मं य॒ज्ञं जु॒षमा॑णे॒ नवे॑न। स॒मीची॒ द्यावा॑पृथि॒वी घृ॒ताची॑। यवि॑ष्ठो हव्य॒वाह॑नः। चि॒त्रभा॑नुर्घृ॒तासु॑तिः। नव॑जातो॒ वि रो॑चसे। अग्ने॒ तत्ते॑ महित्व॒नम्। त्वम॑ग्ने दे॒वता॑भ्यः। भा॒गे दे॑व॒ न मी॑यसे॥७९॥

स ए॑ना वि॒द्वान् य॑क्ष्यसि। नव॒ꣳ स्तोमं॑ जुषस्व नः। अ॒ग्निः प्र॑थ॒मः प्राश्ञा॑तु। स हि वेद॒ यथा॑ ह॒विः। शि॒वा

अ॒स्मभ्य॒मोष॑धीः। कृ॒णोतु॑ वि॒श्वच॑र्षणिः। भ॒द्रान्नः॒ श्रेयः॒ सम॑नैष्ट देवाः। त्वया॑ऽव॒सेन॒ सम॑शीमहि त्वा। स नो॑ मयो॒भूः पि॑तो॒ आ वि॑शस्व। शं तो॒काय॑ त॒नुवे॑ स्यो॒नः। ए॒तमु॒ त्यं मधु॑ना॒ संयु॑तं॒ यवम्॑। सर॑स्वत्या॒ अधि॑म॒नाव॑चर्कृषुः। इन्द्र॑ आसी॒थ्सीर॑पतिः श॒तक्र॑तुः। की॒नाशा॑ आसन्म॒रुतः॑ सु॒दान॑वः॥८०॥

पु॒र॒ए॒ता वृ॑णीमहे जु॒षेथा॑न्तर्पयतामृत॒न्नवे॑न मीयसे स्यो॒नश्च॒त्वारि॑ च॥ [८]

जुष्ट॒श्चक्षु॑षो॒ जुष्टी॑नरो नक्तञ्जा॒ता वृषा॒स उ॒त नो॒ वृषा॑ऽस्य॒ꣳशुः सप्र॑ल॒वद॒ष्टौ॥८॥

जुष्टो॑ म॒न्युर्भगो॒ जुष्टौ॑ नरो॒ हरि॑वर्पस॒ङ्गिरः॒ शिप्रि॑न्वाजानामु॒त नः॑ प्रि॒या यद्वाग्वद॑न्ती॒ विश्वा॒ आशा॒ अशी॑तिः॥८०॥

जुष्टः॑ सु॒दान॑वः॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः ॥

प्राणो रक्षति विश्वमेजत्। इर्यो भूत्वा बहुधा बहूनि। स इथ्सर्वं व्यानशे। यो देवो देवेषु विभूरन्तः। आवृदूदात् क्षेत्रियध्वगद्वृषा। तमित्प्राणं मनसोप शिक्षत। अग्रं देवानामिदमत्तु नो हविः। मनस्सश्चित्तेदम्। भूतं भव्यं च गुप्यते। तद्धि देवेष्वग्रियम्॥१॥

आ न एतु पुरश्चरम्। सह देवैरिमꣳ हवम्। मनः श्रेयसिश्रेयसि। कर्मन् यज्ञपतिं दधत्। जुषतां मे वागिदꣳ हविः। विराड्वेवी पुरोहिता। हव्यवाडनपायिनी। ययारूपाणि बहुधा वदन्ति। पेशाꣳसि देवाः परमे जनित्रे। सा नो विराडनपस्फुरन्ती॥२॥

वाग्देवी जुषतामिदꣳ हविः। चक्षुर्देवानां ज्योतिरमृते न्यक्तम्। अस्य विज्ञानाय बहुधा निधीयते। तस्य सुम्नमशीमहि। मा नो हासीद्विचक्षणम्। आयुरिन्नः प्रतीर्यताम्। अनन्धाश्चक्षुषा वयम्। जीवा ज्योतिरशीमहि। सुवर्ज्योतिरुतामृतम्। श्रोत्रेण भद्रमुत शृण्वन्ति सत्यम्। श्रोत्रेण वाचं बहुधोद्यमानाम्। श्रोत्रेण मोदश्च महश्च श्रूयते। श्रोत्रेण सर्वा दिश आ शृणोमि। येन प्राच्यां उत दक्षिणा। प्रतीच्यै दिशः शृण्वन्त्युत्तरात्। तदिच्छ्रोत्रं बहुधोद्यमानम्।

अ॒रान्न ने॒मिः परि॒ सर्वं॑ बभूव॥३॥

अ॒ग्नि॒यमन॑पस्फुरन्ती स॒त्यꣳ स॒प्त च॑॥ [१]

उ॒देहि॑ वाजि॒न्यो अ॑स्य॒फस्व॑न्तः। इ॒दꣳ रा॒ष्ट्रमा वि॑श सू॒नृता॑वत्। यो रोहि॑तो॒ विश्व॑मि॒दं ज॒जान॑। स नो॑ रा॒ष्ट्रेषु॒ सुधि॑तान्दधातु। रोह॑ꣳरोह॒ꣳ रोहि॑त॒ आरु॑रोह। प्र॒जाभि॒र्वृद्धि॑ज॒नुषा॑मु॒पस्थम्॑। ताभि॒ः सꣳर॑ब्धो अविद॒थ्षडु॒र्वीः। गा॒तुं प्र॒पश्य॑न्नि॒ह रा॒ष्ट्रमाऽहाः॑। आऽहा॑र्षीद्रा॒ष्ट्रमि॒ह रोहि॑तः। मृधो॒ व्यास्थ॒दभ॑यं नो अस्तु॥४॥

अ॒स्मभ्यं॑ द्यावापृथिवी॒ शक्व॑रीभिः। रा॒ष्ट्रं दु॑हाथामि॒ह रे॒वती॑भिः। विम॑मर्श॒ रोहि॑तो वि॒श्वरू॑पः। स॒मा॒च॒क्रा॒णः प्र॒रुहो॒ रुह॑श्च। दिवं॑ ग॒त्वाय॑ मह॒ता म॑हि॒म्ना। वि नो॑ रा॒ष्ट्रमु॑नत्तु॒ पय॑सा॒ स्वेन॑। यास्ते॒ विश॒स्तप॑सा सं बभू॒वुः। गा॒य॒त्रं व॒थ्समनु॒ तास्त॒ आऽग॑ुः। तास्त्वा वि॑शन्तु॒ मह॑सा॒ स्वेन॑। सं मा॑ता पु॒त्रो अ॒भ्ये॑तु॒ रोहि॑तः॥५॥

यू॒यमु॑ग्रा मरुतः पृश्नि॒मातरः। इन्द्रे॑ण स॒युजा॒ प्रमृ॑णीथ॒ शत्रू॑न्। आ वो॒ रोहि॑तो अश्रृणोदभिद्यवः। त्रिस॑प्तासो मरुतः स्वादुसम्मुदः। रोहि॑तो॒ द्यावा॑पृथि॒वी ज॑जान। तस्मि॒ꣳस्तन्तुं॑ परमे॒ष्ठी त॑तान। तस्मि॑ञ्छ्रिश्रिये अ॒ज एक॑पात्। अदृ॑ꣳह॒द्द्यावा॑पृथि॒वी बले॑न। रोहि॑तो॒ द्यावा॑पृथि॒वी अ॑दृꣳहत्। तेन॒ सुवः॑ स्तभि॒तन्तेन॒ नाकः॑॥६॥

सो अ॒न्तरि॑क्षे॒ रज॑सो वि॒मानः॑। तेन॑ दे॒वाः सुव॒रन्व॑विन्दन्। सु॒शेवं॑ त्वा भा॒नवो॑ दीदि॒वाꣳसम्॑। सम॑ग्रासो जु॒ह्वो॑ जातवेदः। उ॒क्षन्ति॑ त्वा वा॒जिन॒मा घृ॒तेन॑। सꣳस॑मग्ने युवसे॒ भोज॑नानि। अग्ने॒ शर्ध॑ मह॒ते सौभ॑गाय। तव॑ द्यु॒म्नान्यु॑त्त॒मानि॑ सन्तु। सञ्ज्ञा॑स्प॒त्यꣳ सु॒यम॒मा कृ॑णुष्व। श॒त्रू॒य॒ताम॒भि ति॑ष्ठा॒ महाꣳ॑सि॥७॥

अ॒स्त्वे॒तु॒ रोहि॑तो॒ नाको॒ महाꣳ॑सि॥ [२]

पुन॑र्न॒ इन्द्रो॑ म॒घवा॑ ददातु। धना॑नि श॒क्रो धन्यः॑ सु॒राधाः॑। अ॒र्वा॒चीनं॑ कृणुतां याचि॒तो मनः॑। श्रु॒ष्टी नो॑ अ॒स्य ह॒विषो॑ जुषा॒णः। यानि॑ नोऽजि॒नं धना॑नि। ज॒हर्थ॑ शूर म॒न्युना॑। इन्द्रानु॑विन्द न॒स्तानि॑। अ॒नेन॑ ह॒विषा॒ पुनः॑। इन्द्र॒ आशा॑भ्यः॒ परि॑। सर्वा॒भ्योऽभ॑यं करत्॥८॥

जेता॒ शत्रू॒न् विच॑र्षणिः। आकू॑त्यै त्वा॒ काम॑ाय त्वा स॒मृधे॑ त्वा। पु॒रो द॑धे अमृत॒त्वाय॑ जी॒वसे॑। आकू॑तिम॒स्याव॑से। काम॑मस्य॒ समृ॑द्ध्यै। इन्द्र॑स्य युञ्जते॒ धियः॑। आकू॑तिं दे॒वीं मन॑सः पु॒रो द॑धे। य॒ज्ञस्य॑ मा॒ता सु॒हवा॑ मे अस्तु। यदि॒च्छामि॒ मन॑सा॒ सका॑मः। वि॒देय॑मेन॒द्धृद॑ये॒ निवि॑ष्टम्॥९॥

सेद॒ग्निर॒ग्नीꣳरत्ये॑त्य॒न्यान्। यत्र॑ वा॒जी तन॑यो वी॒डुपा॑णिः। स॒हस्र॑पाथा अ॒क्षरा॑ स॒मेति॑। आशा॑नां त्वाऽऽशापा॒लेभ्यः॑। च॒तुर्भ्यो॑ अ॒मृते॑भ्यः। इ॒दं भू॒तस्याध्य॑क्षेभ्यः। वि॒धेम॑ ह॒विषा॑

व॒यम्। विश्वा॒ आशा॒ मधु॑ना॒ सꣳ सृ॑जामि। अ॒न॒मी॒वा आप॒ ओष॑धयो भवन्तु। अ॒यं यज॑मानो॒ मृधो॒ व्य॑स्यताम्॥१०॥

अगृ॑भीताः प॒शवः॑ सन्तु॒ सर्वे॑। अ॒ग्निः सोमो॒ वरु॑णो मि॒त्र इन्द्रः॑। बृह॒स्पतिः॑ सवि॒ता यः स॑ह॒स्री। पू॒षा नो॒ गोभि॒रव॑सा॒ सर॑स्वती। त्वष्टा॑ रू॒पाणि॒ सम॑नक्तु य॒ज्ञैः। त्वष्टा॑ रू॒पाणि॒ दध॑ती॒ सर॑स्वती। पू॒षा भगꣳ॑ सवि॒ता नो॑ ददातु। बृह॒स्पति॒र्दद॒दिन्द्रः॑ स॒हस्र॑म्। मि॒त्रो दा॒ता वरु॑णः॒ सोमो॑ अ॒ग्निः॥११॥

क॒र॒न्निविं॑ष्टमस्यता॒न्नव॑ च॥ [३]

आ नो॑ भर॒ भग॑मिन्द्र द्यु॒मन्तम्। नि ते॑ दे॒ष्णस्य॑ धीमहि प्रके॒तम्। उ॒र्व इ॑व पप्रथे॒ कामो॑ अ॒स्मे। तमापृ॑णा वसुपते॒ वसू॑नाम्। इ॒मं कामं॑ मन्दया॒ गोभि॒रश्वैः॑। च॒न्द्रव॑ता॒ राध॑सा प॒प्रथ॑श्च। सु॒व॒र्यवो॑ म॒तिभि॒स्तुभ्यं॒ विप्राः॑। इन्द्रा॑य॒ वाहः॑ कुशि॒कासो॑ अक्रन्। इन्द्र॑स्य॒ नु वी॒र्याणि॒ प्रवो॑चम्। यानि॑ च॒कार॑ प्रथ॒मानि॑ व॒ज्री॥१२॥

अह॒न्नहि॒मन्व॒पस्त॑तर्द। प्रव॒क्षणा॑ अभिन॒त्पर्व॑तानाम्। अह॒न्नहिं॒ पर्व॑ते शिश्रिया॒णम्। त्वष्टा॑ऽस्मै॒ वज्रꣳ॑ स्व॒र्यन्ततक्ष। वा॒श्रा इ॑व धे॒नवः॒ स्यन्द॑मानाः। अञ्जः॑ समु॒द्रमव॑ जग्मुरापः॑। वृ॒षा॒यमा॑णोऽवृणीत॒ सोमम्। त्रिक॑द्रुकेष्वपिबत्सु॒तस्य॑। आ साय॑कं म॒घवा॑ दत्त॒ वज्रम्। अह॑न्नेनं प्रथम॒जा ह्यनाम्॥१३॥

यदिन्द्राहन्प्रथमजा महीनाम्। आन्मायिनाममिनाः प्रोत मायाः। आथ्सूर्यं जनयन्द्यामुषासम्। तादीक्ता शत्रून्न किलाविविथ्से। अहन्वृत्रं वृत्रतरं व्यꣳसम्। इन्द्रो वज्रेण महता वधेन। स्कन्धाꣳसीव कुलिशेनाविवृक्णा। अहिः शयत उपपृक्पृथिव्याम्। अयोध्येव दुर्मद आ हि जुह्वे। महावीरं तुविबाधमृजीषम्॥१४॥

नातारीरस्य समृतिं वधानाम्। सꣳ रुजानाः पिपिष इन्द्रशत्रुः। विश्वो विहाया अरतिः। वसुर्दधे हस्ते दक्षिणे। तरणिर्न शिश्रथत्। श्रवस्यया न शिश्रथत्। विश्वस्मा इदिषुध्यसे। देवत्रा हव्यमूहिषे। विश्वस्मा इथ्सुकृते वारमृण्वति। अग्निर्द्वारा व्यृण्वति॥१५॥

उदुज्जिहानो अभि काममीरयन्। प्रपृञ्चन्विश्वा भुवनानि पूर्वथा। आ केतुना सुषमिद्धो यजिष्ठः। कामं नो अग्ने अभिहर्य दिग्भ्यः। जुषाणो हव्यममृतेषु दूढ्यः। आ नो रयिं बहुलां गोमतीमिषम्। नि धेहि यक्षदमृतेषु भूषन्। अश्विना यज्ञमागतम्। दाशुषः पुरुदꣳससा। पूषा रक्षतु नो रयिम्॥१६॥

इमं यज्ञमश्विना वर्धयन्ता। इमौ रयिं यजमानाय धत्तम्। इमौ पशून्रक्षतां विश्वतो नः। पूषा नः पातु सदमप्रयच्छन्। प्रते महे सरस्वति। सुभगे वाजिनीवति। सत्यवाचे भरे मतिम्। इदं ते हव्यं घृतवथ्सरस्वति। सत्यवाचे प्रभरेमा

ह॒वी꣡ꣳषि॑। इ॒मानि॑ ते दुरि॒ता सौभ॑गानि। तेभि॑र्व॒यꣳ सु॒भगा॑सः स्याम॥१७॥

व॒ज्र्यहीं॑नामृजी॒षं व्यृ॑ण्वति रक्षतु नो र॒यिꣳ सौभ॑गा॒न्येकं॑ च॥ [४]

य॒ज्ञो रा॒यो य॒ज्ञ ईशे॒ वसू॑नाम्। य॒ज्ञः स॒स्यानां॑मु॒त सं॑क्षिती॒नाम्। य॒ज्ञ इ॒ष्टः पू॒र्वचि॑त्तिं दधातु। य॒ज्ञो ब्र॑ह्म॒ण्वाꣳ अप्ये॑तु दे॒वान्। अ॒यं य॒ज्ञो व॑र्धतां॒ गोभि॒रश्वैः॑। इ॒यं वेदिः॑ स्वप॒त्या सु॒वीरा॑। इ॒दं ब॒र्हिरति॑ ब॒र्ही꣡ꣳष्य॒न्या। इ॒मं य॒ज्ञं विश्वे॑ अवन्तु दे॒वाः। भगं॑ ए॒व भगं॑वाꣳ अस्तु देवाः। तेन॑ व॒यं भग॑वन्तः स्याम॥१८॥

तं त्वा॑ भग॒ सर्व॒ इज्जो॑हवीमि। स नो॑ भग पुरए॒ता भ॑वे॒ह। भग॒ प्रणे॑त॒र्भग॒ सत्य॑राधः। भगे॒मां धिय॒मुद॑व॒ दद॑न्नः। भग॒ प्र णो॑ जनय॒ गोभि॒रश्वैः॑। भग॒ प्र नृभि॑र्नृ॒वन्तः॑ स्याम। शश्व॑ती॒ः समा॒ उप॑यन्ति लो॒काः। शश्व॑ती॒ः समा॒ उप॑य॒न्त्याप॑ः। इ॒ष्टं पू॒र्तꣳ शश्व॑तीना॒ꣳ समा॑नाꣳ शाश्व॒तेन॑। ह॒विषे॒ष्ट्वाऽन॒न्तं लो॒कं पर॒मा रु॑रोह॥१९॥

इ॒यमे॒व सा या प्र॑थ॒मा व्यौच्छ॑त्। सा रू॒पाणि॑ कुरुते॒ पश्च॑ दे॒वी। द्वे स्वसा॑रौ वयत॒स्तन्त्र॑मे॒तत्। स॒ना॒तनं॒ वित॑त॒ꣳ षण्म॑यूखम्। अवा॒न्याꣳस्तन्तू॑न्कि॒रतो॑ ध॒त्तो अ॒न्यान्। नाव॑पृ॒ज्याते॒ न ग॑माते॒ अन्तम्॑। आ वो॑ यन्तूदवा॒हासो॑ अ॒द्य। वृष्टिं॒ ये विश्वे॑ म॒रुतो॑ जु॒नन्ति॑। अ॒यं यो अ॒ग्निर्मरु॑तः समि॑द्धः। ए॒तं जु॑षध्वं कवयो युवानः॥२०॥

धारावरा मरुतो धृष्णुवोजसः। मृगा न भीमास्तविषेभिः-रूर्मिभिः। अग्नयो न शुशुचाना ऋजीषिणः। भ्रमिन्धमन्त उप गा अवृण्वत। वि चक्रमे त्रिर्देवः। आ वेधसं नीलपृष्ठं बृहन्तम्। बृहस्पतिꣳ सदने सादयध्वम्। सादद्योनिं दम आ दीदिवाꣳसम्। हिरण्यवर्णमरुषꣳ सपेम। स हि शुचिः शतपत्रः स शुन्ध्यूः॥२१॥

हिरण्यवाशीरिषिरः सुवर्षाः। बृहस्पतिः स स्वावेश ऋष्वाः। पूरू सखिभ्य आसुतिं करिष्ठः। पूषꣳ स्तव व्रते वयम्। नरिष्येम कदाचन। स्तोतारस्त इह स्मसि। यास्ते पूषन्ना वो अन्तः समुद्रे। हिरण्ययीरन्तरिक्षे चरन्ति। याभिर्यासि दूत्याꣳ सूर्यस्य। कामेन कृतश्रव इच्छमानः॥२२॥

अरण्यान्यरण्यान्यसौ। या प्रेव नश्यसि। कथा ग्रामं न पृच्छसि। न त्वाभीरिव विन्दती (३)। वृषारवाय वदते। यदुपावति चिच्चिकः। आघाटीभिरिव धावयन्। अरण्यानिर्महीयते। उत गाव इवादन्। उतो वेश्मेव दृश्यते॥२३॥

उतो अरण्यानिः सायम्। शकटीरिव सर्जति। गामङ्गैष आ ह्वयति। दार्वङ्गैष उपावधीत्। वसन्नरण्यान्याꣳ सायम्। अक्रुक्षदिति मन्यते। न वा अरण्यानिर्हन्ति। अन्यश्चेन्नाभिगच्छति। स्वादोः फलस्य जग्ध्वा। यत्र कामं

नि प॑द्यते। आञ्ज॑नगन्धीꣳ सुर॒भीम्। ब॒ह्व॒न्नामकृ॑षीवलाम्। प्राहं मृ॒गाणां॑ मा॒तरम्॑। अ॒र॒ण्या॒नीम॑शꣳसिषम्॥२४॥

स्या॒म॒ रु॒रो॒ह॒ यु॒वा॒नः॒ शु॒न्ध्यूरि॒च्छमा॑नो दृश्यते॒ निप॑द्यते च॒त्वारि॑ च॥ [५]

वार्त्र॑हत्याय॒ शव॑से। पृ॒त॒ना॒साह्या॑य च। इन्द्र॒ त्वा व॑र्तयामसि। सु॒ब्रह्मा॑णं वी॒रव॑न्तं बृ॒हन्तम्॑। उ॒रुं ग॑भी॒रं पृ॒थुबु॑ध्नमिन्द्र। श्रु॒तर्षि॑मु॒ग्रम॑भिमाति॒षाहम्॑। अ॒स्मभ्यं॑ चि॒त्रं वृष॑णꣳ र॒यिं दाः॑। क्षे॒त्रि॒यै त्वा॒ निर्ऋ॑त्यै त्वा। द्रु॒हो मु॑ञ्चामि॒ वरु॑णस्य॒ पाशा॑त्। अ॒ना॒गसं॒ ब्रह्म॑णे त्वा करोमि॥२५॥

शि॒वे ते॒ द्यावा॑पृथि॒वी उ॒भे इ॒मे। शं ते॑ अ॒ग्निः स॒हाद्भिर॑स्तु। शं द्यावा॑पृथि॒वी स॒हौष॑धीभिः। शम॒न्तरि॑क्षꣳ स॒ह वाते॑न ते। शं ते॒ चत॑स्रः प्र॒दिशो॑ भवन्तु। या दैवी॒श्चत॑स्रः प्र॒दिश॑ः। वात॑पत्नीर॒भि सूर्यो॑ विच॒ष्टे। तासां॑ त्वा ज॒रस॒ आ द॑धामि। प्र यक्ष्म॑ एतु॒ निर्ऋ॑तिं परा॒चैः। अमो॑चि॒ यक्ष्मा॑द्दुरि॒तादव॑र्त्यै॥२६॥

द्रु॒हः पाशा॒न्निर्ऋ॑त्यै॒ चोद॑मोचि। अहा॒ अव॑र्ति॒मवि॑दथ्स्यो॒नम्। अप्य॑भूद्भ॒द्रे सु॑कृ॒तस्य॑ लो॒के। सूर्य॑मृ॒तं तम॑सो॒ ग्राह्या॒ यत्। दे॒वा अमु॑ञ्चन्नसृज॒न्व्येन॑सः। ए॒वम॒हमि॒मं क्षै॑त्रि॒याङ्गा॑मिश॒ꣳसात्। द्रु॒हो मु॑ञ्चामि॒ वरु॑णस्य॒ पाशा॑त्। बृह॑स्पते यु॒वमिन्द्र॑श्च॒ वस्वः॑। दि॒व्यस्ये॑शाथे उ॒त पार्थि॑वस्य। ध॒त्तꣳ र॒यिꣳ स्तु॑व॒ते की॒रये॑चित्॥२७॥

यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः। देवायुधमिन्द्रमा जोहुवानाः। विश्वावृधमभि ये रक्षमाणाः। येन हता दीर्घमध्वानमायन्। अनन्तमर्थमनिवथ्स्यमानाः। यत्ते सुजाते हिमवथ्सु भेषजम्। मयोभूः शन्तमा यद्धृदोसि। ततो नो देहि सीबले। अदो गिरिभ्यो अधि यत्प्रधावसि। स ँ शोभमाना कन्येव शुभ्रे॥२८॥

तां त्वा मुद्गला हविषा वर्धयन्ति। सा नः सीबले रयिमा भजयेह। पूर्वं देवा अपरेणानुपश्यं जन्मभिः। जन्मान्यवरैः परांणि। वेदानि देवा अयमस्मीति माम्। अहꣳ हित्वा शरीरं जरसः परस्तात्। प्राणापानौ चक्षुः श्रोत्रम्। वाचं मनसि सम्भृताम्। हित्वा शरीरं जरसः परस्तात्। आ भूतिं भूतिं वयमश्ञवामहै। इमा एव ता उषसो याः प्रथमा व्यौच्छन्। ता देव्यः कुर्वते पञ्चरूपा। शश्वतीर्नावपृज्यन्ति। न गमन्त्यन्तम्॥२९॥

करोम्यवर्त्यै चिच्छुभ्रेऽश्ञवामहै चत्वारि च॥ [६]

वसूनां त्वाऽधीतेन। रुद्राणामूर्म्या। आदित्यानां तेजसा। विश्वेषां देवानां क्रतुना। मरुतामेम्नां जुहोमि स्वाहा। अभिभूतिरहमागमम्। इन्द्रसखा स्वायुधः। आस्वाशासु दुष्षहः। इदं वर्चो अग्निना दत्तमागात्। यशो भर्गः सह ओजो बलं च॥३०॥

दीर्घायुत्वाय शतशारदाय। प्रतिगृभ्णामि महते वीर्याय। आयुरसि विश्वायुरसि। सर्वायुरसि सर्वमायुरसि। सर्वं म आयुर्भूयात्। सर्वमायुर्गेषम्। भूर्भुवः सुवः। अग्निर्धर्मेणान्नादः। मृत्युर्धर्मेणान्नपतिः। ब्रह्म क्षत्रꣳ स्वाहा॥३१॥

प्रजापतिः प्रणेता। बृहस्पतिः पुरएता। यमः पन्थाः। चन्द्रमाः पुनरसुः स्वाहा। अग्निरन्नादोऽन्नपतिः। अन्नाद्यमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा। सोमो राजा राजपतिः। राज्यमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा। वरुणः सम्राट्थ्सम्राट्पतिः। साम्राज्यमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा॥३२॥

मित्रः क्षत्रं क्षत्रपतिः। क्षत्रमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा। इन्द्रो बलं बलपतिः। बलमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा। बृहस्पतिर्ब्रह्म ब्रह्मपतिः। ब्रह्मास्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा। सविता राष्ट्रꣳ राष्ट्रपतिः। राष्ट्रमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा। पूषा विशां विट्पतिः। विशमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा। सरस्वती पुष्टिः पुष्टिपत्नी। पुष्टिमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा। त्वष्टा पशूनां मिथुनानाꣳ रूपकृद्रूपपतिः। रुपेणास्मिन् यज्ञे यजमानाय पशून्ददातु स्वाहा॥३३॥

च स्वाहा साम्राज्यमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा विशमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा चत्वारि च (अग्निः सोमो वरुणो मित्र इन्द्रो बृहस्पतिः सविता पूषा सरस्वती त्वष्टा

दर्श॥)॥ [७]

स ईं पाहि य ऋजीषी तरुत्रः। यः शिप्रवान्वृषभो यो मतीनाम्। यो गोत्रभिद्वज्रभृद्यो हरिष्ठाः। स इन्द्र चित्राꣳ अभि तृन्धि वाजान्। आ ते शुष्मो वृषभ एतु पश्चात्। ओत्तरादधरागा पुरस्तात्। आ विश्वतो अभिसमेत्वर्वाङ्। इन्द्र द्युम्नꣳ सुवर्वद्धेह्यस्मे। प्रोष्वस्मै पुरोरथम्। इन्द्राय शूषमर्चत॥३४॥

अभीके चिदु लोककृत्। सङ्गे समत्सु वृत्रहा। अस्माकं बोधि चोदिता। नभन्तामन्यकेषाम्। ज्याका अधि धन्वसु। इन्द्र वयꣳ शुनासीरम्। अस्मिन् यज्ञे हवामहे। आ वाजेरुप नो गमत्। इन्द्राय शुनासीराय। स्रुचा जुहुत नो हविः॥३५॥

जुषतां प्रति मेधिरः। प्र हव्यानि घृतवन्त्यस्मै। हर्यश्वाय भरता सजोषाः। इन्द्रर्तुभिर्ब्रह्मणा वावृधानः। शुनासीरी हविरिदं जुषस्व। वयः सुपर्णा उपसेदुरिन्द्रम्। प्रियमेधा ऋषयो नाधमानाः। अप ध्वान्तमूर्णुहि पूर्धि चक्षुः। मुमुग्ध्यस्मान्निधयेऽव बद्धान्। बृहदिन्द्राय गायत॥३६॥

मरुतो वृत्रहन्तमम्। येन ज्योतिरजनयन्नृतावृधः। देवं देवाय जागृवि। कामिहैकाः क इमे पतङ्गाः। मान्थालाः कुलिपरिमापतन्ति। अनावृतेनान्प्रधमन्तु देवाः। सौपर्णं चक्षुस्तनुवा विदेय। एवा वन्दस्व वरुणं बृहन्तम्।

न॒म॒स्याधीर॑म॒मृत॑स्य गो॒पाम्। स नः॒ शर्म॑ त्रि॒वरू॑थं॒ वियं॑सत्॥३७॥

यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॒ सदा॑ नः। नाके॑ सुप॒र्णमुप॒ यत्पत॑न्तम्। हृ॒दा वेन॑न्तो अ॒भ्यच॑क्षत त्वा। हिर॑ण्यपक्षं॒ वरु॑णस्य दू॒तम्। य॒मस्य॒ योनौ॑ शकु॒नं भु॑र॒ण्युम्। शं नो॑ दे॒वीर॒भिष्ट॑ये। आपो॑ भवन्तु पी॒तये॑। शं योर॒भि स्र॑वन्तु नः। ईशा॑ना॒ वार्या॑णाम्। क्षय॑न्तीश्चर्षणी॒नाम्॥३८॥

अ॒पो या॑चामि भेष॒जम्। अ॒फ्सु मे॒ सोमो॑ अब्रवीत्। अ॒न्तर्विश्वा॑नि भेष॒जा। अ॒ग्निं च॑ वि॒श्वश॑म्भुवम्। आप॑श्च वि॒श्वभे॑षजीः। यद॒फ्सु ते॑ सरस्वति। गोष्वश्वे॑षु॒ यन्मधु॑। तेन॑ मे वाजिनीवति। मुख॑मङ्गि सरस्वति। या सर॑स्वती वैशम्भ॒ल्या॥३९॥

तस्या॑ मे रास्व। तस्या॑स्ते भक्षीय। तस्या॑स्ते भूयिष्ठ॒भाजो॑ भूयास्म। अ॒हं त्वद॑स्मि॒ मद॑सि॒ त्वमे॒तत्। ममा॑सि॒ योनि॒स्तव॒ योनि॑रस्मि। मम॑ै॒व सन्वह॑ ह॒व्यान्य॑ग्ने। पु॒त्रः पि॒त्रे लो॑क॒कृज्जा॑तवेदः। इ॒हैव सन्तत्र॒ सन्तं॑ त्वाऽग्ने। प्रा॒णेन॑ वा॒चा मन॑सा बिभर्मि। ति॒रो मा॒ सन्त॒मायु॒र्मा प्रहा॑सीत्॥४०॥

ज्योति॑षा त्वा वैश्वान॒रेणोप॑तिष्ठे। अ॒यं ते॒ योनि॑र्ऋ॒त्वियः॑। यतो॑ जा॒तो अरो॑चथाः। तं जा॒नन्न॑ग्न आरो॑ह। अथा॑ नो वर्धया र॒यिम्। या ते॑ अग्ने य॒ज्ञिया॑ त॒नूस्तयेह्यारो॑हा॒त्माऽऽत्मानम्॑।

अच्छा॒ वसू॑नि कृ॒ण्वन्न॒स्मे नर्या॑ पु॒रूणि॑। य॒ज्ञो भू॒त्वा य॒ज्ञमा सी॑द॒ स्वां योनिम्॑। जात॑वेदो॒ भुव॒ आ जाय॑मानः॒ सक्ष॑य॒ एहि॑। उ॒पाव॑रोह जातवेदः॒ पुन॒स्त्वम्॥४१॥

दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यं व॑ह नः प्रजा॒नन्। आयुः॑ प्र॒जाꣳ र॒यिम॒स्मासु॑ धेहि। अज॑स्रो दीदिहि नो दुरो॒णे। तमिन्द्रं॑ जोहवीमि म॒घवा॑नमु॒ग्रम्। स॒त्रा दधा॑न॒मप्र॑तिष्कुत॒ꣳ शवाꣳ॑सि। मꣳहि॑ष्ठो गी॒र्भिरा च॑ य॒ज्ञियो॑ऽव॒वर्त॑त्। रा॒ये नो॒ विश्वा॑ सु॒पथा॑ कृणोतु व॒ज्री। त्रिक॑द्रुकेषु महि॒षो यवा॑शिरं तुवि॒शुष्म॑स्तृ॒पत्। सोम॑मपिब॒द्विष्णु॑ना सु॒तं यथाऽव॑शत्। स ईं॑ ममाद॒ महि॒ कर्म॒ कर्त॑वे म॒हामु॒रुम्॥४२॥

सैनꣳ सश्चद्दे॒वं दे॒वः स॒त्यमिन्दुꣳ स॒त्य इन्द्रः॑। वि॒दद्यती॑ स॒रमा॑ रु॒ग्णमद्रेः॑। महि॒ पाथः॑ पू॒र्व्यꣳ स॒द्भिर्य॑क्षः। अग्रं॑ नयथ्सु॒पद्यक्ष॑राणाम्। अच्छा॒ रवं॑ प्रथ॒मा जा॑न॒तीगा॑त्। वि॒दद्व्यꣳ स॒रमा॑ दृ॒ढमू॒र्वम्। येना॒नुकं॒ मानु॑षी॒ भोज॑ते॒ विट्। आ ये विश्वाः॑ स्वप॒त्यानि॑ च॒क्रुः। कृ॒ण्वा॒नासो॑ अमृत॒त्वाय॑ गा॒तुम्। त्वं नृभि॑र्नृपते दे॒वहू॑तौ॥४३॥

भूरी॑णि वृ॒त्वा ह॑र्यश्व हꣳसि। त्वन्नि॑द॑स्यु॒श्चुमु॑रिम्। धुनिं॒ चास्वा॑पयो द॒भीत॑ये सु॒हन्तु॑। ए॒वा पा॑हि प्र॒त्नथा॒ मन्द॑तु त्वा। श्रु॒धि ब्रह्म॑ वावृधस्वो॒त गी॒र्भिः। आ॒विः सूर्यं॑ कृणु॒हि पी॒पिही॒षः। ज॒हि शत्रूꣳ॑ र॒भि गा इ॑न्द्र तृन्धि। अग्ने॒ बाध॑स्व॒ वि मृधो॑

नुदस्व। अपामीवा॒ अप॒ रक्षा॑ꣳसि सेध। अ॒स्माथ्स॑मु॒द्राद्बृ॑ह॒तो दि॒वो नः॑॥४४॥

अ॒पां भू॒मान॒मुप॑ नः सृजे॒ह। यज्ञ॒ प्रति॑ तिष्ठ सुम॒तौ सु॒शेवा॒ आ त्वा॑। वसू॑नि पुरु॒धा वि॑शन्तु। दी॒र्घमायु॒र्यज॑मानाय कृ॒ण्वन्। अथा॒मृते॑न जरि॒तार॑मङ्गि। इन्द्रः॑ शु॒नाव॒द्वित॑नोति॒ सीरम्॑। सं॒व॒थ्स॒रस्य॑ प्रति॒माण॑मे॒तत्। अ॒र्कस्य॒ ज्योति॒स्तदिदा॑स॒ ज्येष्ठम्॑। सं॒व॒थ्स॒रꣳ शु॒नव॒थ्सीर॑मे॒तत्। इन्द्र॑स्य॒ राधः॒ प्रय॑तं पु॒रु त्मना॑। तद॑र्करू॒पं वि॒मिमा॑नमेति। द्वाद॑शारे॒ प्रति॑ तिष्ठ॒तीद्वृषा॑। अ॒श्वा॒यन्तो॑ ग॒व्यन्तो॑ वा॒जय॑न्तः। हवा॑महे॒ त्वोप॑गन्त॒वा उ॑। आ॒भूष॑न्तस्त्वा सुम॒तौ नवा॑याम्। व॒यमि॑न्द्र त्वा शु॒नꣳ हु॑वेम॥४५॥

अ॒र्च॒त॒ हु॒विर्गा॑यत यꣳसच्चर्षणी॒नां वैशम्भ॒ल्या हा॑सी॒त्त्वमु॒रुं दे॒वहू॑तौ न॒स्त्मना॒ षट्व॑॥——[८]

प्रा॒ण उ॒देहि॒ पुन॒रा नो॑ भर य॒ज्ञो रा॒यो वार्त्र॑हत्याय॒ वसू॑नाꣳ स ई॑ पाह्य॒ष्टौ॥८॥

प्रा॒णो र॑क्ष॒त्यगृ॑भीता धाराव॒रा म॒रुतो॑ दीर्घायु॒त्वाय॒ ज्योति॑षा त्वा॒ पञ्च॑त्वारिꣳशत्॥४५॥

प्रा॒णः शु॒नꣳ हु॑वेम॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः ॥

स्वाद्वीं त्वा॑ स्वादुना॑। तीव्रां तीव्रेण॑। अमृताम॑मृतेन। मधु॑मतीं मधु॑मता। सृजामि॑ स꣣ सोमे॑न। सोमो॑ऽस्यश्विभ्यां॑ पच्यस्व। सर॑स्वत्यै पच्यस्व। इन्द्रा॑य सुत्राम्णे॑ पच्यस्व। परीतो षि॑ञ्चता सुतम्। सोमो॒ य उ॑त्त॒म꣣ हविः॥१॥

दधन्वा यो नर्यो॑ अप्स्व॑न्तरा। सुषाव॒ सोम॒मद्रि॑भिः। पुनातु॑ ते परि॒स्रुतम्॑। सोम॒꣣ सूर्य॑स्य दुहि॒ता। वारे॑ण॒ शश्व॑ता॒ तना॑। वा॒युः पू॒तः प॒वित्रे॑ण। प्राङ्ख्सोमो॒ अति॑द्रुतः। इन्द्र॑स्य॒ युज्यः॒ सखा॑। वा॒युः पू॒तः प॒वित्रे॑ण। प्र॒त्यङ्ख्सोमो॒ अति॑द्रुतः॥२॥

इन्द्र॑स्य॒ युज्यः॒ सखा॑। ब्रह्म॑ क्ष॒त्रं प॑वते॒ तेज॑ इन्द्रि॒यम्। सुर॑या॒ सोमः॑ सु॒त आसु॑तो॒ मदा॑य। शु॒क्रेण॑ देव दे॒वताः॑ पिपृग्धि। रसे॒नान्नं॒ यज॑मानाय धेहि। कु॒विद॒ङ्ग यव॑मन्तो॒ यव॑श्चित्। यथा॒ दान्त्य॑नुपू॒र्वं वि॒यूय॑। इ॒हेहै॑षां कृणुत॒ भोज॑नानि। ये ब॒र्हिषो॒ नमो॑वृक्तिं॒ न ज॒ग्मुः। उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽस्य॒श्विभ्यां॑ त्वा॒ जुष्टं॑ गृह्णामि॥३॥

सर॑स्वत्या॒ इन्द्रा॑य सु॒त्राम्णे॑। ए॒ष ते॒ योनि॒स्तेज॑से त्वा। वी॒र्या॑य त्वा॒ बला॑य त्वा। तेजो॑ऽसि॒ तेजो॒ मयि॑ धेहि। वी॒र्य॑मसि वी॒र्यं॑ मयि॑ धेहि। बल॑मसि॒ बलं॒ मयि॑ धेहि। नाना॒ हि वां॑ दे॒वहि॑त॒꣣ सदः॑ कृ॒तम्। मा स꣣सृ॑क्षाथां पर॒मे व्यो॑मन्।

सुरा त्वमसि शुष्मिणी सोम एषः। मा मा हिꣳसीः स्वां योनिमाविशन्॥४॥

उपयामगृहीतोऽस्याश्विनं तेजः। सारस्वतं वीर्यम्। ऐन्द्रं बलम्। एष ते योनिर्मोदाय त्वा। आनन्दाय त्वा महसे त्वा। ओजोऽस्योजो मयि धेहि। मन्युरसि मन्युं मयि धेहि। महोऽसि महो मयि धेहि। सहोऽसि सहो मयि धेहि। या व्याघ्रं विषूचिका। उभौ वृकं च रक्षति। श्येनं पतत्रिणꣳ सिꣳहम्। सेमं पात्वꣳहसः। सम्पृचः स्थ सं मा भद्रेण पृङ्क्त। विपृचः स्थ वि मा पाप्मना पृङ्क्त॥५॥

हविः प्रत्यङ्ख्सोमो अतिद्रुतो गृह्णाम्याविशन्विषूचिका पञ्च च॥ [१]

सोमो राजाऽमृतꣳ सुतः। ऋजीषेणाजहान्मृत्युम्। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। विपानꣳ शुक्रमन्धसः। इन्द्रस्येन्द्रियम्। इदं पयोऽमृतं मधु। सोममद्भ्यो व्यपिबत्। छन्दसा हꣳसः शुचिषत्। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। अद्भ्यः क्षीरं व्यपिबत्॥६॥

क्रुङ्ङाङ्गिरसो धिया। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। अन्नात्परिस्रुतो रसम्। ब्रह्मणा व्यपिबत् क्षत्रम्। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। रेतो मूत्रं विजहाति। योनिं प्रविशदिन्द्रियम्। गर्भो जरायुणाऽऽवृतः। उल्बं जहाति जन्मना। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्॥७॥

वेदेन रूपे व्यकरोत्। सतासती प्रजापतिः। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। सोमेन सोमौ व्यपिबत्। सुतासुतौ

प्र॒जाप॑तिः। ऋ॒तेन॑ स॒त्यमि॑न्द्रि॒यम्। दृ॒ष्ट्वा रू॒पे व्याक॑रोत्। स॒त्या॒नृ॒ते प्र॒जाप॑तिः। अश्र॑द्धा॒मनृ॒तेऽद॑धात्। श्र॒द्धा॒ꣳ स॒त्ये प्र॒जाप॑तिः। ऋ॒तेन॑ स॒त्यमि॑न्द्रि॒यम्। दृ॒ष्ट्वा प॑रि॒स्रुतो॒ रसम्॑। शु॒क्रेण॑ शु॒क्रं व्य॑पिबत्। पयः॒ सोमं॑ प्र॒जाप॑तिः। ऋ॒तेन॑ स॒त्यमि॑न्द्रि॒यम्। विपानꣳ॑ शु॒क्रमन्ध॑सः। इन्द्र॑स्येन्द्रि॒यम्। इ॒दं पयो॒ऽमृतं॒ मधु॑॥८॥

अ॒द्भ्यः क्षी॒रं व्य॑पिब॒ञ्जन्म॑न॒र्तेन॑ स॒त्यमि॑न्द्रि॒यꣳ श्र॒द्धाꣳ स॒त्ये प्र॒जाप॑तिर॒ष्टौ च॑॥——[२]

सुरा॑वन्तं बर्हि॒षदꣳ॑ सु॒वीरम्॑। य॒ज्ञꣳ हि॑न्वन्ति महि॒षा नमो॑भिः। दधा॑नाः॒ सोमं॑ दि॒वि दे॒वता॑सु। मदे॒मेन्द्रं॑ यज॑मानाः स्व॒र्काः। यस्ते॒ रसः॒ सम्भृ॑त॒ ओष॑धीषु। सोम॑स्य॒ शुष्मः॒ सुर॑या सु॒तस्य॑। तेन॑ जिन्व॒ यज॑मानं॒ मदे॑न। सर॑स्वतीम॒श्विना॒विन्द्र॑म॒ग्निम्। यम॒श्विना॒ नमु॑चेरासु॒रादधि॑। सर॑स्व॒त्यस॑नोदिन्द्रि॒याय॑॥९॥

इ॒मन्तꣳ शु॒क्रं मधु॑मन्त॒मिन्दुम्॑। सोम॒ꣳ राजा॑नमि॒ह भ॑क्षयामि। यदत्र॑ रि॒प्तꣳ र॒सिनः॑ सु॒तस्य॑। यदिन्द्रो॒ अपि॑ब॒च्छची॑भिः। अ॒हं तद॑स्य॒ मन॑सा शि॒वेन॑। सोम॒ꣳ राजा॑नमि॒ह भ॑क्षयामि। पि॒तृभ्यः॑ स्वधा॒विभ्यः॑ स्व॒धा नमः॑। पि॒ता॒म॒हेभ्यः॑ स्वधा॒विभ्यः॑ स्व॒धा नमः॑। प्रपि॑तामहेभ्यः स्वधा॒विभ्यः॑ स्व॒धा नमः॑। अक्ष॑न्पि॒तरः॑॥१०॥

अमी॑मदन्त पि॒तरः॑। अती॑तृपन्त पि॒तरः॑। अमी॑मृजन्त पि॒तरः॑। पित॑रः॒ शुन्ध॑ध्वम्। पु॒नन्तु॑ मा पि॒तरः॑ सो॒म्यासः॑।

पुनन्तु मा पितामहाः। पुनन्तु प्रपितामहाः। पवित्रेण शतायुषा। पुनन्तु मा पितामहाः। पुनन्तु प्रपितामहाः॥११॥

पवित्रेण शतायुषा। विश्वमायुर्व्यश्ञवे। अग्न आयूꣳषि पवसेऽग्ने पवस्व। पवमानः सुवर्जनः पुनन्तु मा देवजनाः। जातवेदः पवित्रवद्यत्ते पवित्रमर्चिषि। उभाभ्यां देव सवितर्वैश्वदेवी पुनती। ये समानाः समनसः। पितरो यमराज्ये। तेषां लोकः स्वधा नमः। यज्ञो देवेषु कल्पताम्॥१२॥

ये सजाताः समनसः। जीवा जीवेषु मामकाः। तेषाꣳ श्रीर्मयि कल्पताम्। अस्मिँल्लोके शतꣳ समाः। द्वे स्रुती अश्रृणवं पितॄणाम्। अहं देवानामुत मर्त्यानाम्। याभ्यामिदं विश्वमेजथ्समेति। यदन्तरा पितरं मातरं च। इदꣳ हविः प्रजननं मे अस्तु। दशवीरꣳ सर्वगणꣳ स्वस्तये। आत्मसनि प्रजासनि। पशुसन्यभयसनि लोकसनि। अग्निः प्रजां बहुलां मे करोतु। अन्नं पयो रेतो अस्मासु धत्त। रायस्पोषमिषमूर्जमस्मासु दीधरथ्स्वाहा॥१३॥

इन्द्रियाय पितरः शतायुषा पुनन्तु मा पितामहाः पुनन्तु प्रपितामहाः कल्पताꣳ स्वस्तये पञ्च च॥ [३]

सीसेन तन्त्रं मनसा मनीषिणः। ऊर्णासूत्रेण कवयो वयन्ति। अश्विना यज्ञꣳ सविता सरस्वती। इन्द्रस्य

रूपं वरुणो भिषज्यन्। तदस्य रूपममृतꣳ शचीभिः। तिस्रोऽदधुर्देवताः सꣳरराणाः। लोमानि शष्पैर्बहुधा न तोक्मभिः। त्वगस्य माꣳसमभवन्न लाजाः। तदश्विना भिषजा रुद्रवर्तनी। सरस्वती वयति पेशो अन्तरः॥१४॥

अस्थि मज्ज्ञानं मासरैः। कारोतरेण दधतो गवां त्वचि। सरस्वती मनसा पेशलं वसु। नासत्याभ्यां वयति दर्शतं वपुः। रसं परिस्रुता न रोहितम्। नग्नहुर्धीरस्तसरन्न वेम। पयसा शुक्रममृतं जनित्रम्। सुरया मूत्राञ्जनयन्ति रेतः। अपामतिं दुर्मतिं बाधमानाः। ऊर्ध्वं वातꣳ सबुवन्तदारात्॥१५॥

इन्द्रः सुत्रामा हृदयेन सत्यम्। पुरोडाशेन सविता जजान। यकृत्क्लोमानं वरुणो भिषज्यन्। मतस्ने वायव्यैर्न मिनाति पित्तम्। आन्त्राणि स्थाली मधु पिन्वमाना। गुदा पात्राणि सुदुघा न धेनुः। श्येनस्य पत्रं न प्लीहा शचीभिः। आसन्दी नाभिरुदरं न माता। कुम्भो वनिष्ठुर्जनिता शचीभिः। यस्मिन्नग्रे योन्यां गर्भो अन्तः॥१६॥

प्लाशीर्व्यक्तः शतधार उथ्सः। दुहे न कुम्भीꣳ स्वधां पितृभ्यः। मुखꣳ सदस्य शिर इथ्सदेन। जिह्वा पवित्रमश्विना सꣳ सरस्वती। चप्पन्न पायुर्भिषगस्य वालः। वस्तिर्न शेपो हरसा तरस्वी। अश्विभ्यां चक्षुरमृतं ग्रहाभ्याम्। छागेन

तेजो॑ ह॒विषा॑ शृ॒तेन॑। पक्ष्मा॑णि गो॒धूमैः॒ क्लैरु॒तानि॑। पेशो॒ न शु॒क्लमसि॑तं वसाते॥१७॥

अवि॒र्न मे॒षो न॒सि वी॒र्या॑य। प्रा॒णस्य॒ पन्था॑ अ॒मृतो॒ ग्रहा॑भ्याम्। सर॑स्व॒त्युप॒वाकै॑र्व्या॒नम्। नस्या॑नि ब॒र्॒हिर्बद॑रैर्जजान। इन्द्र॑स्य रू॒पमृ॑ष॒भो बला॑य। कर्णा॑भ्या॒ꣳ श्रोत्र॑म॒मृतं॒ ग्रहा॑भ्याम्। यवा॒ न ब॒र्॒हिर्भ्रु॒वि केस॑राणि। क॒र्कन्धु॑ जज्ञे॒ मधु॑ सार॒घं मुखा॑त्। आ॒त्मन्नु॒पस्थे॒ न वृक॑स्य॒ लोम॑। मुखे॒ श्मश्रू॑णि॒ न व्या॑घ्रलो॒मम्॥१८॥

केशा॒ न शी॒र्॒षन् यश॑से श्रि॒यै शिखा॑। सि॒ꣳहस्य॒ लोम॒ त्विषि॑रिन्द्रि॒याणि॑। अङ्गा॑न्या॒त्मन्भि॒षजा॒ तद॒श्विना॑। आ॒त्मान॒मङ्गैः॒ सम॑धा॒थ्सर॑स्वती। इन्द्र॑स्य रू॒पꣳ श॒तमा॑न॒मायुः॑। च॒न्द्रेण॒ ज्योति॑र॒मृतं॒ दधा॑ना। सर॑स्वती॒ योन्यां॒ गर्भ॑म॒न्तः। अ॒श्विभ्यां॒ पत्नी॒ सुकृ॑तं बिभर्ति। अ॒पाꣳ रसे॑न॒ वरु॑णो॒ न साम्ना॑। इन्द्र॑ꣳ श्रि॒यै ज॒नय॑न्न॒प्सु राजा॑। तेजः॑ पशू॒नाꣳ ह॒विरि॑न्द्रि॒याव॑त्। प॒रि॒स्रुता॒ पय॑सा सार॒घं मधु॑। अ॒श्विभ्यां॑ दु॒ग्धं भि॒षजा॒ सर॑स्वत्या सुतासु॒ताभ्या॑म्। अ॒मृतः॒ सोम॒ इन्दुः॑॥१९॥

अन्त॑र आ॒राद॒न्तर्व॑साते व्याघ्रलो॒मꣳ राजा॑ च॒त्वारि॑ च॥ [४]

मि॒त्रो॑ऽसि॒ वरु॑णोऽसि। सम॒हं विश्वै॑र्दे॒वैः। क्ष॒त्रस्य॒ नाभि॑रसि। क्ष॒त्रस्य॒ योनि॑रसि। स्यो॒नामा सी॑द। सु॒षदा॒मा

सीद। मा त्वा हिꣳसीत्। मा मा हिꣳसीत्। निषसाद धृतव्रतो वरुणः। पस्त्यास्वा॥२०॥

साम्राज्याय सुक्रतुः। देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्याम्। अश्विनोर्भैषज्येन। तेजसे ब्रह्मवर्चसायाभिषिञ्चामि। देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्याम्। सरस्वत्यै भैषज्येन॥२१॥

वीर्यायान्नाद्यायाभिषिञ्चामि। देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्याम्। इन्द्रस्येन्द्रियेण। श्रियै यशसे बलायाभिषिञ्चामि। कोऽसि कतमोऽसि। कस्मै त्वा कायं त्वा। सुश्लोकाँ(४) सुमङ्गलाँ(४) सत्यराजा(३)न्। शिरो मे श्रीः॥२२॥

यशो मुखम्। त्विषिः केशाश्च श्मश्रूणि। राजा मे प्राणोऽमृतम्। सम्राट्चक्षुः। विराट्छ्रोत्रम्। जिह्वा मे भद्रम्। वाङ्महः। मनो मन्युः। स्वराड्ग्रामः। मोदाः प्रमोदा अङ्गुलीरङ्गानि॥२३॥

चित्तं मे सहः। बाहू मे बलमिन्द्रियम्। हस्तौ मे कर्म वीर्यम्। आत्मा क्षत्रमुरो ममः। पृष्टीर्मे राष्ट्रमुदरमꣳसौ। ग्रीवाश्च श्रोण्यौ। ऊरू अरत्नी जानुनी। विशो मेऽङ्गानि सर्वतः। नाभिर्मे चित्तं विज्ञानम्। पायुर्मेऽपचितिर्भसत्॥२४॥

आनन्दनन्दावाण्डौ मे। भगः सौभाग्यं पसः। जङ्घाभ्यां

प॒द्भ्यां धर्मो॑ऽस्मि। वि॒शि राजा॒ प्रति॑ष्ठितः। प्रति॑ क्ष॒त्रे प्रति॑ तिष्ठामि रा॒ष्ट्रे। प्रत्यश्वे॑षु॒ प्रति॑ तिष्ठामि॒ गोषु॑। प्रत्यङ्गे॑षु॒ प्रति॑ तिष्ठाम्या॒त्मन्। प्रति॑ प्रा॒णेषु॒ प्रति॑ तिष्ठामि पु॒ष्टे। प्रति॒ द्यावा॑पृथि॒व्योः। प्रति॑ तिष्ठामि य॒ज्ञे॥२५॥

त्र॒या दे॒वा एका॑दश। त्र॒य॒स्त्रिꣳ॒शाः सु॒राध॑सः। बृह॒स्पति॑पुरोहिताः। दे॒वस्य॑ सवि॒तुः स॒वे। दे॒वा दे॒वैर॑वन्तु मा। प्र॒थ॒मा द्वि॒तीयैः॑। द्वि॒तीया॑स्तृ॒तीयैः॑। तृ॒तीयाः॑ स॒त्येन॑। स॒त्यं य॒ज्ञेन॑। य॒ज्ञो यजु॑र्भिः॥२६॥

यजू॑ꣳषि॒ साम॑भिः। सामा॑न्यृ॒ग्भिः। ऋचो॑ या॒ज्या॑भिः। या॒ज्या॑ वषट्का॒रैः। व॒ष॒ट्का॒रा आहु॑तिभिः। आहु॑तयो मे॒ कामा॒न्त्समर्धयन्तु। भूः स्वाहा॑। लोमा॑नि॒ प्रय॑ति॒र्मम॑। त्वङ्म॒ आन॑ति॒राग॑तिः। मा॒ꣳसं म॒ उप॑नतिः। वस्वस्थि॑। म॒ज्जा म॒ आन॑तिः॥२७॥

प॒स्त्याँ॑स्वा सर॑स्वत्यै॒ भेष॑ज्येन॒ श्रीरङ्गा॑नि भ॒सद्य॒ज्ञे य॒ज्ञो यजु॑र्भि॒रुप॑नति॒र्द्वे च॑॥——[५]

यद्दे॑वा देव॒हेड॑नम्। देवा॑सश्चकृ॒मा व॒यम्। अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः। विश्वा॑न्मुञ्च॒त्वꣳह॑सः। यदि॒ दिवा॒ यदि॒ नक्तम्। एनाꣳ॑सि चकृ॒मा व॒यम्। वा॒युर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः। विश्वा॑न्मुञ्च॒त्वꣳह॑सः। यदि॒ जाग्र॒द्यदि॒ स्वप्ने॑। एनाꣳ॑सि चकृ॒मा व॒यम्॥२८॥

सूर्यो॑ मा॒ तस्मा॒देन॑सः। विश्वा॑न्मुञ्च॒त्वꣳह॑सः। यद्ग्रामे॒

यदर॑ण्ये। यथ्स॒भायां॒ यदि॑न्द्रि॒ये। यच्छू॒द्रे यद॒र्ये॑। एन॑श्चकृ॒मा व॒यम्। यदेक॒स्याधि॒ धर्म॑णि। तस्या॑व॒यज॑नमसि। यदापो॒ अघ्नि॑या॒ वरु॒णेति॒ शपा॑महे। ततो॑ वरुण नो मुञ्च॥२९॥

अव॑भृथ निचङ्कुण निचे॒रुर॑सि निचङ्कुण। अव॑ दे॒वैर्दे॒वकृ॑त॒मेनो॑ऽयाट्। अव॒ मर्त्यै॒र्मर्त्य॑कृतम्। उ॒रोरा नो॑ देव रि॒षस्पा॑हि। सु॒मि॒त्रा न॒ आप॒ ओष॑धयः सन्तु। दु॒र्मि॒त्रास्तस्मै॑ भूयासुः। यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मः। द्रु॒प॒दादि॒वेन्मु॑मुचा॒नः। स्वि॒न्नः स्ना॒त्वी मला॑दिव॥३०॥

पू॒तं प॒वित्रे॑ण॒वाज्यम्॑। आपः॑ शुन्धन्तु॒ मैन॑सः। उद्व॒यं तम॑स॒स्परि॑। पश्य॑न्तो॒ ज्योति॒रुत्त॑रम्। दे॒वं दे॑व॒त्रा सूर्यम्॑। अग॑न्म॒ ज्योति॑रुत्त॒मम्। प्रति॑युतो॒ वरु॑णस्य॒ पाशः॑। प्रत्य॑स्तो॒ वरु॑णस्य॒ पाशः॑। एधो॑ऽस्येधिषी॒महि॑। स॒मिद॑सि॥३१॥

तेजो॑ऽसि॒ तेजो॒ मयि॑ धेहि। अ॒पो अन्व॑चारिषम्। रसे॑न॒ सम॑सृक्ष्महि। पय॑स्वाꣳ अग्न॒ आग॑मम्। तं मा॒ सꣳसृ॑ज॒ वर्च॑सा। प्र॒जया॑ च॒ धने॑न च। स॒माव॑वर्ति पृथि॒वी। समु॒षाः। समु॒ सूर्यः॑। समु॒ विश्व॑मि॒दं जग॑त्। वै॒श्वा॒न॒रज्यो॑तिर्भूयासम्। वि॒भुं काम॒ं व्य॑श्ञवै। भूः स्वाहा॑॥३२॥

स्वप्न॒ एनाꣳसि चकृ॒मा व॒यं मु॑ञ्च॒ मला॑दिव स॒मिद॑सि॒ जग॒त्रीणि॑ च॥ [६]

होता॑ यक्षथ्स॒मिधेन्द्र॑मि॒डस्प॒दे। नाभा॑ पृथि॒व्या अधि॑। दि॒वो वर्ष्म॒न्थ्समि॑ध्यते। ओजि॑ष्ठश्चर्षणी॒ सहान्॑। वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒

होतर्यज। होता यक्षत्तनूनपातम्। ऊतिभिर्जेतारमपराजितम्। इन्द्रं देवꣳ सुवर्विदम्। पथिभिर्मधुमत्तमैः। नराशꣳसेन तेजसा॥३३॥

वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षदिडाभिरिन्द्रमीडितम्। आजुह्वानममर्त्यम्। देवो देवैः सवीर्यः। वज्रहस्तः पुरन्दरः। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होतायक्षद्बर्हिषीन्द्रन्निषद्वरम्। वृषभं नर्यापसम्। वसुभीरुद्रैरादित्यैः। सयुग्भिर्बर्हिरासदत्॥३४॥

वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षदोजो न वीर्यम्। सहो द्वार इन्द्रमवर्धयन्। सुप्रायणा विश्रयन्तामृतावृधः। द्वार इन्द्राय मीढुषे। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज। होता यक्षदुषे इन्द्रस्य धेनू। सुदुघे मातरौ मही। सवातरौ न तेजसी। वत्समिन्द्रमवर्धताम्॥३५॥

वीतामाज्यस्य होतर्यज। होता यक्षद्दैव्या होतारा। भिषजा सखाया। हविषेन्द्रं भिषज्यतः। कवी देवौ प्रचेतसौ। इन्द्राय धत्त इन्द्रियम्। वीतामाज्यस्य होतर्यज। होता यक्षत्तिस्रो देवीः। त्रयस्त्रिधातवोपसः। इडा सरस्वती भारती॥३६॥

महीन्द्रपत्नीर्हविष्मतीः। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज। होता यक्षत्त्वष्टारमिन्द्रं देवम्। भिषजꣳ सुयजं घृतश्रियम्। पुरुरूपꣳ सुरेतसं मघोनिम्। इन्द्राय त्वष्टा दधदिन्द्रियाणि।

वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒द्वन॒स्पतिम्॑। श॒मि॒तार॑ꣳ श॒तक्र॑तुम्। धि॒यो जो॒ष्टार॑मिन्द्रि॒यम्॥३७॥

मध्वा॑ सम॒ञ्जन्प॒थिभिः॑ सु॒गेभिः॑। स्वदा॑ति ह॒व्यं मधु॑ना घृ॒तेन॑। वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒दिन्द्र॒ꣳ स्वाहा-ऽऽज्य॑स्य। स्वाहा॒ मेद॑सः। स्वाहा॑ स्तो॒कानाम्॑। स्वाहा॒ स्वाहा॑कृतीनाम्। स्वाहा॑ ह॒व्यसू॑क्तीनाम्। स्वाहा॑ दे॒वाꣳ आ॑ज्य॒पान्। स्वाहेन्द्र॑ꣳ हो॒त्राञ्जु॑षा॒णाः। इन्द्र॒ आज्य॑स्य वियन्तु। होत॒र्यज॑॥३८॥

तेज॑साऽऽसदद॒वर्धतां॒ भार॑तीन्द्रि॒यं जु॑षा॒णा द्वे च॑ (स॒मिधेन्द्र॒न्तनू॒नपा॑त॒मिडा॑भिर्ब॒र्हिष्योज॑ उ॒षे दैव्या॑ ति॒स्रस्त्वष्टा॑र॒ं वन॒स्पति॒मिन्द्रम्॑॥ स॒मिधेन्द्र॑ं च॒तुर्वेत्वेको॑ वि॒यन्तु॒ द्विर्वी॒तामेको॑ वि॒यन्तु॒ द्विर्वेत्वेको॑ वि॒यन्तु॒ होत॒र्यज॑॥)॥ [७]

समि॑द्ध॒ इन्द्र॑ उ॒षसा॒मनी॑के। पु॒रो॒रुचा॑ पूर्व॒कृद्वा॑वृधा॒नः। त्रि॒भिर्दे॒वैस्त्रि॒ꣳशता॒ वज्र॑बाहुः। ज॒घान॑ वृ॒त्रं वि दुरो॑ ववार। नरा॒शꣳसः॒ प्रति॒शूरो॒ मिमा॑नः। तनू॒नपा॒त्प्रति॑ य॒ज्ञस्य॒ धाम॑। गोभि॑र्व॒पावा॒न्मधु॑ना सम॒ञ्जन्। हिर॑ण्यैश्च॒न्द्री य॑जति॒ प्रचे॑ताः। ई॒डि॒तो दे॒वैर्हरि॑वाꣳ अभि॒ष्टिः। आ॒जु॒ह्वा॑नो ह॒विषा॒ शर्ध॑मानः॥३९॥

पु॒र॒न्द॒रो म॒घवा॒न् वज्र॑बाहुः। आया॑तु य॒ज्ञमुप॑नो जुषा॒णः। जु॒षा॒णो ब॒र्हिर्हरि॑वान्न॒ इन्द्रः॑। प्रा॒चीन॑ꣳ सीदत्प्र॒दिशा॑ पृथि॒व्याः। उ॒रु॒व्यचाः॒ प्रथ॑मानꣳ स्यो॒नम्। आ॒दि॒त्यैर॒क्तं वसु॑भिः स॒जोषाः॑। इन्द्रं॒ दुरः॑ कव॒ष्यो॑ धाव॑मानाः। वृषा॑णं

यन्तु जनयः सुपत्नीः। द्वारो देवीरभितो विश्रयन्ताम्। सुवीरा वीरं प्रथमाना महोभिः॥४०॥

उषासानक्ता बृहती बृहन्तम्। पयस्वती सुदुघे शूरमिन्द्रम्। पेशस्वती तन्तुना संव्ययन्ती। देवानां देवं यजतः सुरुक्मे। दैव्या मिमाना मनसा पुरुत्रा। होतारा विन्द्रं प्रथमा सुवाचा। मूर्धन् यज्ञस्य मधुना दधाना। प्राचीनं ज्योतिर्हविषा वृधातः। तिस्रो देवीर्हविषा वर्धमानाः। इन्द्रं जुषाणा वृषणं न पत्नीः॥४१॥

अच्छिन्नं तन्तुं पयसा सरस्वती। इडा देवी भारती विश्वतूर्तिः। त्वष्टा दधदिन्द्राय शुष्मम्। अपाकोचिष्टुर्यशसे पुरूणि। वृषा यजन्वृषणं भूरिरेताः। मूर्धन् यज्ञस्य समनक्तु देवान्। वनस्पतिरवसृष्टो न पाशैः। त्मन्या समञ्जञ्छमिता न देवः। इन्द्रस्य हव्यैर्जठरं पृणानः। स्वदाति हव्यं मधुना घृतेन। स्तोकानामिन्दुं प्रति शूर इन्द्रः। वृषायमाणो वृषभस्तुराषाट्। घृतप्रुषा मधुना हव्यमुन्दन्। मूर्धन् यज्ञस्य जुषताꣳ स्वाहा॥४२॥

शर्धमानो महोभिः पत्नीर्घृतेन चत्वारि च॥ [८]

आचर्षणिप्रा विवेष यन्मा। तꣳ सध्रीचीः। सत्यमित्तन्न त्वावाꣳ अन्यो अस्ति। इन्द्र देवो न मर्त्यो ज्यायान्। अहन्नहिं परिशयानमर्णः। अवासृजोऽपो अच्छा समुद्रम्।

प्रसंसाहिषे पुरुहूत शत्रून्। ज्येष्ठंस्ते शुष्म इह रातिरंस्तु। इन्द्रा भर दक्षिणेना वसूनि। पतिः सिन्धूनामसि रेवतीनाम्। स शेवृधमधि धाद्युम्नमस्मे। महि क्षत्रं जनाषाडिन्द्र तव्यम्। रक्षा च नो मघोनः पाहि सूरीन्। राये च नः स्वपत्या इषे धाः॥४३॥

रेवतीनां चत्वारिं च॥ [९]

देवं बर्हिरिन्द्रꣳ सुदेवं देवैः। वीरवंथ्स्तीर्णं वेद्यामवर्धयत्। वस्तोर्वृतं प्रात्तोर्भृतम्। राया बर्हिष्मतोऽत्यगात्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज। देवीर्द्वार इन्द्रꣳ सङ्घाते। विङ्वीर्यामन्नवर्धयन्। आ वथ्सेन तरुणेन कुमारेण चमीविता अपार्वाणम्। रेणुकंकाटं नुदन्ताम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज॥४४॥

देवी उषासानक्ता। इन्द्रं यज्ञे प्रयत्यह्वेताम्। दैवीर्विशः प्रायासिष्टाम्। सुप्रीते सुधिते अभूताम्। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज। देवी जोष्ट्री वसुधिती। देवमिन्द्रमवर्धताम्। अयाव्यन्याघा द्वेषाꣳसि। आन्यावाक्षीद्वसु वार्याणि। यजमानाय शिक्षिते॥४५॥

वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज। देवी ऊर्जाहुती दुघे सुदुघे। पयसेन्द्रमवर्धताम्। इषमूर्जमन्याऽवाक्षीत्। सग्धिꣳ सपीतिमन्या। नवेन पूर्वं दयमाने। पुराणेन नवम्।

अधा॑ता॒मूर्ज॑मू॒र्जाहु॑ती॒ वसु॒ वार्या॑णि। यज॑मानाय शिक्षि॒ते। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वीतां॒ यज॑॥४६॥

दे॒वा दैव्या॒ होता॑रा। दे॒वमिन्द्र॑मवर्धताम्। ह॒ताघ॑शꣳसा॒वा-भाँष्टां॑ वसु॒वार्या॑णि। यज॑मानाय शिक्षि॒तौ। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वीतां॒ यज॑। दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीः। पति॒मिन्द्र॑मवर्धयन्। अस्पृ॑क्ष॒द्धार॑ती॒ दिवम्॑। रु॒द्रैर्य॒ज्ञꣳ सर॑स्वती। इडा॒ वसु॑मती गृ॒हान्॥४७॥

व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑। दे॒व इन्द्रो॒ नरा॒शꣳस॑ः। त्रि॒व॒रू॒थस्त्रि॑वन्धु॒रः। दे॒वमिन्द्र॑मवर्धयत्। श॒तेन॑ शिति-पृ॒ष्ठाना॒माहि॑तः। स॒हस्रे॑ण॒ प्रव॑र्तते। मि॒त्रावरु॒णेद॑स्य हो॒त्रमर्ह॑तः। बृह॒स्पतिः॑ स्तो॒त्रम्। अ॒श्विनाऽऽध्व॑र्यवम्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु॒ यज॑॥४८॥

दे॒व इन्द्रो॒ वन॒स्पतिः॑। हिर॑ण्यपर्णो॒ मधु॑शाखः सुपिप्प॒लः। दे॒वमिन्द्र॑मवर्धयत्। दिव॒मग्रे॑णाप्रात्। आऽन्तरि॑क्षं पृथि॒वीम॑दृꣳहीत्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु॒ यज॑। दे॒वं ब॒र्॒हिर्वारि॑तीनाम्। दे॒वमिन्द्र॑मवर्धयत्। स्वा॒स॒स्थमिन्द्रे॒णा-स॑न्नम्। अ॒न्या ब॒र्॒हीꣳष्य॒भ्य॑भूत्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेयस्य॑ वेतु॒ यज॑। दे॒वो अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृत्। दे॒वमिन्द्र॑मवर्धयत्। स्वि॑ष्टं कु॒र्वन्स्वि॑ष्ट॒कृत्। स्वि॑ष्टम॒द्य क॑रोतु नः। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु॒ यज॑॥४९॥

वि॒य॒न्तु॒ यज॑ शिक्षि॒ते शि॑क्षि॒ते व॑सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वीतां॒ यज॑ गृ॒हान् वे॑तु॒ यजा॑भू॒थ्षट्च॑ (दे॒वं ब॒र्॒हिर्दे॒वीर्द्वारो॑ दे॒वी उ॒षासा॒नक्ता॑ दे॒वी जोष्ट्री॑ दे॒वी ऊ॒र्जाहु॑ती दे॒वा दैव्या॒ होता॑रा शिक्षि॒तौ दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीर्दे॒व इन्द्रो॒ नरा॒शꣳसो॑ दे॒व इन्द्रो॒ वन॒स्पति॑र्दे॒वं ब॒र्॒हिर्वारि॑तीनान्दे॒वो अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृद्दे॒वम्। वे॒तु॒ वि॒य॒न्तु॒ च॒तुर्वी॑ता॒मेको॑ वियन्तु च॒तुर्वे॑त्ववर्धयदवर्धय॒न्त्रिर॑वर्धता॒मेको॑ऽवर्धयꣳश्च॒तुर॑वर्धयत्। वस्तो॒रा व॒थ्सेन॒ दैवी॒रया॒वीषꣳह॒ताऽस्पृ॑क्षच्छ॒तेन॒ दिवꣳ॑ स्वास॒स्थꣳ स्वि॑ष्टꣳ शिक्षि॒ते शि॑क्षि॒ते शि॑क्षि॒तौ॥)॥ [१०]

होता॑ यक्षथ्स॒मिधा॒ऽग्निमि॒डस्प॒दे। अ॒श्विनेन्द्र॒ꣳ सर॑स्वतीम्। अ॒जो धू॒म्रो न गो॒धूमैः॒ क्व॑लैर्भेष॒जम्। मधु॒ शष्पै॒र्न तेज॑ इन्द्रि॒यम्। पयः॒ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒त्तनू॒नपा॒थ्सर॑स्वती। अवि॑र्मे॒षो न भे॑ष॒जम्। प॒था मधु॑म॒ताभ॑रन्। अ॒श्विनेन्द्रा॑य वी॒र्यम्॑॥५०॥

बद॑रैरुप॒वाका॑भिर्भेष॒जं तोक्म॑भिः। पयः॒ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षं॒ नरा॒शꣳसं॒ न न॒ग्नहुम्॑। पति॒ꣳ सुरा॑यै भेष॒जम्। मे॒षः सर॑स्वती भि॒षक्। रथो॒ न च॒न्द्र्य॑श्विनो॑र्व॒पा इन्द्र॑स्य वी॒र्यम्॑। बद॑रैरुप॒वाका॑भिर्भेष॒जं तोक्म॑भिः। पयः॒ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑॥५१॥

होता॑ यक्षदि॒डेडि॒त आ॒जुह्वा॑नः॒ सर॑स्वतीम्। इन्द्रं॒ बले॑न व॒र्धयन्॑। ऋ॒ष॒भेण॒ गवे॑न्द्रि॒यम्। अ॒श्विनेन्द्रा॑य वी॒र्यम्॑। यवैः॑ क॒र्कन्धु॑भिः। मधु॑ ला॒जैर्न मास॑रम्। पयः॒ सोमः॑ परि॒स्रुता॑

घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज। होता यक्षद्बर्हिः सुष्टरीमोर्णम्रदाः। भिषङ्गासत्या॥५२॥

भिषजाऽश्विनाऽश्वा शिशुमती। भिषग्धेनुः सरस्वती। भिषग्दुह इन्द्राय भेषजम्। पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज। होता यक्षद्दुरो दिशः। कवष्यो न व्यचस्वतीः। अश्विभ्यां न दुरो दिशः। इन्द्रो न रोदसी दुघे। दुहे कामान्थ्सरस्वती॥५३॥

अश्विनेन्द्राय भेषजम्। शुक्रं न ज्योतिरिन्द्रियम्। पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज। होता यक्षथ्सुपेशसोषे नक्तं दिवा। अश्विना सञ्जानाने। समं जाते सरस्वत्या। त्विषिमिन्द्रे न भेषजम्। श्येनो न रजसा हृदा। पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु॥५४॥

वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज। होता यक्षद्दैव्या होतारा भिषजाऽश्विना। इन्द्रं न जागृवी दिवा नक्तं न भेषजैः। शूषꣳ सरस्वती भिषक्। सीसेन दुह इन्द्रियम्। पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज। होता यक्षत्तिस्रो देवीर्न भेषजम्। त्रयस्त्रिधातवोऽपसः। रूपमिन्द्रे हिरण्ययम्॥५५॥

अश्विनेडा न भारती। वाचा सरस्वती। मह इन्द्राय दधुरिन्द्रियम्। पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज। होता यक्षत्त्वष्टारमिन्द्रमश्विना। भिषजं न

सर॑स्वतीम्। ओजो॒ न जू॒तिरि॑न्द्रि॒यम्। वृको॒ न र॑भ॒सो भि॒षक्। यशः॒ सुर॑या भेष॒जम्॥५६॥

श्रि॒या न मास॑रम्। पयः॒ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒द्वन॒स्पतिम्॑। श॒मि॒तार॑ꣳ श॒तक्र॑तुम्। भी॒मं न म॒न्युꣳ राजा॑नं व्या॒घ्रं नम॑सा॒ऽश्विना॒ भामम्॑। सर॑स्वती भि॒षक्। इन्द्रा॑य दुह इन्द्रि॒यम्। पयः॒ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑॥५७॥

होता॑ यक्षद॒ग्निꣳ स्वाहाऽऽज्य॑स्य स्तो॒कानाम्॑। स्वाहा॒ मेद॑सां॒ पृथ॑क्। स्वाहा॒ छाग॑म॒श्विभ्याम्॑। स्वाहा॑ मे॒षꣳ सर॑स्वत्यै। स्वाह॑र्ष॒भमिन्द्रा॑य सि॒ꣳहाय॒ सह॑सेन्द्रि॒यम्। स्वाहा॒ऽग्निं न भे॑ष॒जम्। स्वाहा॒ सोम॑मिन्द्रि॒यम्। स्वाहेन्द्र॑ꣳ सु॒त्रामा॑णꣳ सवि॒तार॒ं वरु॑णं भि॒षजां॒ पतिम्॑। स्वाहा॒ वन॒स्पतिं॑ प्रि॒यं पाथो॒ न भे॑ष॒जम्। स्वाहा॑ दे॒वाꣳ आ॑ज्य॒पान्॥५८॥

स्वाहा॒ऽग्निꣳ हो॒त्राञ्जु॑षा॒णो अ॒ग्निर्भे॑ष॒जम्। पयः॒ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षद॒श्विना॒ सर॑स्वती॒मिन्द्र॑ꣳ सु॒त्रामा॑णम्। इ॒मे सोमाः॑ सु॒रामा॑णः। छागै॒र्न मे॒षैर्ऋ॑ष॒भैः सु॒ताः। शष्पै॒र्न तोक्म॑भिः। ला॒जैर्मह॑स्वन्तः। मदा॒ मास॑रेण॒ परि॑ष्कृताः। शु॒क्राः पय॑स्वन्तो॒ऽमृताः॑। प्रस्थि॑ता वो मधु॒श्चुतः॑। ताना॒श्विना॒ सर॑स्व॒तीन्द्रः॑ सु॒त्रामा॑ वृत्र॒हा। जु॒षन्ताꣳ सौ॒म्यं मधु॑। पिब॑न्तु॒ मद॑न्तु वि॒यन्तु॒ सोमम्॑। होत॒र्यज॑॥५९॥

वीर्यं वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज नासत्या सरस्वती मधु हिरण्ययं भेषजं वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजाँज्यपानमृताः पञ्च च (समिधाऽग्निꣳ षट्। तनूनपाँथ्सप्त। नराशꣳसमृषिः। इडेडितो यवैरष्टौ। बर्हिः सप्त। दुरोऽश्विना नव। सुपेशसर्षिः। दैव्या होतारा सीसेन रसः। तिस्रस्त्वष्टारमष्टावष्टौ। वनस्पतिमृषिः। अग्निस्त्रयोदश। अश्विना द्वादश त्रयोदश। समिधाऽग्निं बदरैर्बदरैर्यवैरश्विना त्विषिमश्विना न भेषजꣳ रूपमश्विना भीमं भामम्॥)॥———[११]

समिद्धो अग्निरश्विना। तप्तो घर्मो विराट्थ्सुतः। दुहे धेनुः सरस्वती। सोमꣳ शुक्रमिहेन्द्रियम्। तनूपा भिषजा सुते। अश्विनोभा सरस्वती। मध्वा रजाꣳसीन्द्रियम्। इन्द्राय पथिभिर्वहान्। इन्द्रायेन्दुꣳ सरस्वती। नराशꣳसेन नग्नहुः॥६०॥

अधातामश्विना मधु। भेषजं भिषजा सुते। आजुह्वाना सरस्वती। इन्द्रायेन्द्रियाणि वीर्यम्। इडाभिरश्विनाविषम्। समूर्जꣳ सꣳ रयिं दधुः। अश्विना नमुचेः सुतम्। सोमꣳ शुक्रं परिस्रुता। सरस्वती तमाभरत्। बर्हिषेन्द्राय पातवे॥६१॥

कवष्यो न व्यचस्वतीः। अश्विभ्यां न दुरो दिशः। इन्द्रो न रोदसी दुघे। दुहे कामान्थ्सरस्वती। उषासा नक्तमश्विना। दिवेन्द्रꣳ सायमिन्द्रियैः। सञ्जानाने सुपेशसा। समं जाते सरस्वत्या। पातं नो अश्विना दिवा। पाहि नक्तꣳ सरस्वति॥६२॥

दैव्या होतारा भिषजा। पातमिन्द्रꣳ सचा सुते। तिस्रस्त्रेधा

सर॑स्वती। अ॒श्विना॒ भार॒तीडा॑। ती॒व्रं प॑रि॒स्रुता॒ सोमम्॑। इन्द्रा॑य सुषवु॒र्मदम्॑। अश्वि॑ना भेष॒जं मधु॑। भे॒ष॒जं नः॒ सर॑स्वती। इन्द्रे॒ त्वष्टा॒ यशः॒ श्रियम्॑। रू॒प॒ꣳ रू॑पमधुः सु॒ते। ऋ॒तु॒थेन्द्रो॒ वन॒स्पतिः॑। श॒श॒मा॒नः प॑रि॒स्रुता॑। की॒लाल॑म॒श्विभ्यां॒ मधु॑। दु॒हे धे॒नुः सर॑स्वती। गोभि॒र्न सोम॑मश्विना। मास॑रेण परि॒ष्कृता॑। सम॑धाता॒ꣳ सर॑स्वत्या। स्वाहेन्द्रे॑ सु॒तं मधु॑॥६३॥

न॒ग्नहुः॒ पात॑वे सरस्वत्यधुः सु॒तैऽष्टौ च॑॥ [१२]

अ॒श्विना॑ ह॒विरि॑न्द्रि॒यम्। नमु॑चेर्धि॒या सर॑स्वती। आ शु॒क्रमा॑सु॒राद्वसु॑। म॒घमिन्द्रा॑य जभ्रिरे। यम॒श्विना॒ सर॑स्वती। ह॒विषेन्द्र॒मव॑र्धयन्। स बि॑भेद व॒लं म॒घम्। नमु॑चावासु॒रे सचा॑। तमिन्द्रं॑ प॒शवः॒ सचा॑। अ॒श्विनो॒भा सर॑स्वती॥६४॥

दधा॑ना अ॒भ्य॑नूषत। ह॒विषा॑ य॒ज्ञमि॑न्द्रि॒यम्। य इन्द्रं॑ इन्द्रि॒यं द॒धुः। स॒वि॒ता वरु॑णो॒ भगः॑। स सु॒त्रामा॑ ह॒विष्प॑तिः। यज॑मानाय सश्चत। स॒वि॒ता वरु॑णो॒ऽदध॑त्। यज॑मानाय दा॒शुषे॑। आद॑त्त॒ नमु॑चे॒र्वसु॑। सु॒त्रामा॒ बल॑मिन्द्रि॒यम्॥६५॥

वरु॑णः क्ष॒त्रमि॑न्द्रि॒यम्। भगे॑न सवि॒ता श्रियम्॑। सु॒त्रामा॒ यश॑सा॒ बलम्॑। दधा॑ना य॒ज्ञमा॑शत। अश्वि॑ना॒ गोभि॑रिन्द्रि॒यम्। अश्वे॑भिर्वी॒र्यं॑ बलम्॑। ह॒विषेन्द्र॒ꣳ सर॑स्वती। यज॑मानमवर्धयन्। ता नास॑त्या सु॒पेश॑सा। हिर॑ण्यवर्तनी॒ नरा॑। सर॑स्वती ह॒विष्म॑ती। इन्द्र॒ कर्म॑सु नोऽवत। ता भि॒षजा॑

सुकर्मणा। सा सुदुघा सरस्वती। स वृत्रहा शतक्रतुः। इन्द्राय दधुरिन्द्रियम्॥६६॥

उभा सरस्वती बलमिन्द्रियन्नरा षट्च॥ [१३]

देवं बर्हिः सरस्वती। सुदेवमिन्द्रे अश्विना। तेजो न चक्षुरक्ष्योः। बर्हिषा दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज। देवीर्द्वारो अश्विना। भिषजेन्द्रे सरस्वती। प्राणं न वीर्यन्नसि। द्वारो दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज॥६७॥

देवी उषासावश्विना। भिषजेन्द्रे सरस्वती। बलं न वाचमास्ये। उषाभ्यां दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज। देवी जोष्ट्री अश्विना। सुत्रामेन्द्रे सरस्वती। श्रोत्रं न कर्णयोर्यशः। जोष्ट्रीभ्यां दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज॥६८॥

देवी ऊर्जाहुती दुघे सुदुघे। पयसेन्द्रꣳ सरस्वत्यश्विना भिषजावत। शुक्रं न ज्योतिः स्तनयोराहुती धत्त इन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज। देवा देवानां भिषजा। होतारविन्द्रमश्विना। वषट्कारैः सरस्वती। त्विषिं न हृदये मतिम्। होतृभ्यां दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज॥६९॥

देवीस्तिस्रस्तिस्रो देवीः। सरस्वत्यश्विना भारतीडा।

शूषन्न मध्ये नाभ्याम्। इन्द्राय दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज। देव इन्द्रो नराशꣳसः। त्रिवरूथः सरस्वत्याऽश्विभ्यामीयते रथः। रेतो न रूपममृतं जनित्रम्। इन्द्राय त्वष्टा दधदिन्द्रियाणि। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज॥७०॥

देव इन्द्रो वनस्पतिः। हिरण्यपर्णो अश्विभ्याम्। सरस्वत्याः सुपिप्पलः। इन्द्राय पच्यते मधु। ओजो न जूतिमृषभो न भामम्। वनस्पतिर्नो दधदिन्द्रियाणि। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज। देवं बर्हिर्वारितीनाम्। अध्वरे स्तीर्णमश्विभ्याम्। ऊर्णम्रदाः सरस्वत्याः॥७१॥

स्योनमिन्द्र ते सदः। ईशायै मन्युꣳ राजानं बर्हिषा दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज। देवो अग्निः स्विष्टकृत्। देवान् यक्षद्यथायथम्। होतारविन्द्रमश्विना। वाचा वाचꣳ सरस्वतीम्। अग्निꣳ सोमꣳ स्विष्टकृत्। स्विष्ट इन्द्रः सुत्रामा सविता वरुणो भिषक्। इष्टो देवो वनस्पतिः। स्विष्टा देवा आज्यपाः। इष्टो अग्निरग्निना। होता होत्रे स्विष्टकृत्। यशो न दधदिन्द्रियम्। ऊर्जमपचितिꣳ स्वधाम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज॥७२॥

द्वारो दधुरिन्द्रियं वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज जोष्ट्रीभ्यां दधुरिन्द्रियं वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज होतृभ्यां दधुरिन्द्रियं वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजेन्द्रियाणि वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज सरस्वत्या वनस्पतिः षड्व (देवं बर्हिर्देवीर्द्वारो देवी उषासावश्विना देवी जोष्ट्री देवी

ऊर्जाहुती देवा देवानाँ भिषजा वषट्कारैर्देवीस्तिस्रस्तिस्रो देवीर्देव इन्द्रो नराशꣳसो देव इन्द्रो वनस्पतिर्देवं बर्हिर्वारितीनान्देवो अग्निः स्विष्टकृद्देवान्। समिधाऽग्निं देवं बर्हिः सरस्वत्यश्विना सर्व वियन्तु। द्वारस्तिस्रः सर्ववियन्तु। अज इन्द्रमोजोऽग्निं परः सरस्वतीम्। नक्तं पूर्वः सरस्वति। अन्यत्र सरस्वती। भिषक्पूर्वं दुह इन्द्रियम्। अन्यत्र दधुरिन्द्रियम्। सौत्रामण्याꣳ सुतासुती। अञ्जन्त्ययं यजमानः॥)॥ [१४]

अग्निमद्य होतारमवृणीत। अयꣳ सुतासुती यजमानः। पचन्पक्तीः। पचन्पुरोडाशान्। गृह्णन्ग्रहान्। बध्नन्नश्विभ्यां छागꣳ सरस्वत्या इन्द्राय। बध्नन्थ्सरस्वत्यै मेषमिन्द्रायाश्विभ्याँम्। बध्नन्निन्द्रायर्षभमश्विभ्याꣳ सरस्वत्यै। सूपस्था अद्य देवो वनस्पतिरभवत्। अश्विभ्यां छागेन सरस्वत्या इन्द्राय॥७३॥

सरस्वत्यै मेषेणेन्द्रायाश्विभ्याँम्। इन्द्रायर्षभेणाश्विभ्याꣳ सरस्वत्यै। अक्षꣳस्तान्मेदस्तः प्रतिपचताग्रभीषुः। अवीवृधन्त ग्रहैः। अपातामश्विना सरस्वतीन्द्रः सुत्रामा वृत्रहा। सोमान्थ्सुराम्णः। उपो उक्थामदाः श्रौद्विमदा अदन्। अवीवृधन्ताङ्गूषैः। त्वामद्यर्ष आर्षेयर्षीणान्नपादवृणीत। अयꣳ सुतासुती यजमानः। बहुभ्य आ सङ्गतेभ्यः। एष मे देवेषु वसु वार्या यक्ष्यत इति। ता या देवा देवदानान्यदुः। तान्यस्मा आ च शास्व। आ च गुरस्व। इषितश्च होतरसि भद्रवाच्याय प्रेषितो मानुषः। सूक्तवाकाय सूक्ता ब्रूहि॥७४॥

इन्द्राय यजमानः सप्त च॥ [१५]

उ॒शन्त॑स्त्वा हवामह॒ आ नो॑ अग्ने सुके॒तुना॑। त्वꣳ सो॑म म॒हे भगं॒ त्वꣳ सो॑म॒ प्रचि॑कितो मनी॒षा। त्वया॒ हि नः॑ पि॒तरः॑ सोम॒ पूर्वे॒ त्वꣳ सो॑म पि॒तृभिः॑ संविदा॒नः। बर्हि॑षदः पितर॒ आऽहं पि॒तॄन्। उप॑हूताः पि॒तरोऽग्नि॑ष्वात्ताः पितरः। अ॒ग्नि॒ष्वा॒त्तानृ॑तु॒मतो॑ हवामहे। नरा॒शꣳसे॑ सोमपी॒थं य आ॒शुः। ते नो॒ अर्व॑न्तः सु॒हवा॑ भवन्तु। शं नो॑ भवन्तु द्वि॒पदे॒ शं चतु॑ष्पदे। ये अ॑ग्निष्वा॒त्ता येऽन॑ग्निष्वात्ताः॥७५॥

अ॒ꣳहो॒मुचः॑ पि॒तरः॑ सो॒म्यासः॑। परेऽव॑रे॒ऽमृता॑सो॒ भव॑न्तः। अधि॑ ब्रुवन्तु॒ ते अ॑वन्त्व॒स्मान्। वा॒न्या॑ये दु॒ग्धे जु॒षमा॑णाः कर॒म्भम्। उ॒दीरा॑णा॒ अव॑रे॒ परे॑ च। अ॒ग्नि॒ष्वा॒त्ता ऋ॒तुभिः॑ संविदा॒नाः। इन्द्र॑वन्तो ह॒विरि॒दं जु॑षन्ताम्। यद॑ग्ने कव्यवाहन॒ त्वम॑ग्न ईडि॒तो जा॑तवेदः। मात॑ली क॒व्यैः। ये ता॑तृ॒पुर्दे॑व॒त्रा जेह॑मानाः। होत्रा॒वृधः॒ स्तोम॑तष्टासो अ॒र्कैः। आऽग्ने॑ याहि सुवि॒दत्रे॑भिर॒र्वाङ्। स॒त्यैः क॒व्यैः पि॒तृभि॑र्घर्म॒सद्भिः॑। ह॒व्य॒वाह॑म॒जरं॑ पुरुप्रि॒यम्। अ॒ग्निं घृ॒तेन॑ ह॒विषा॑ सप॒र्यन्। उपा॑सदं कव्य॒वाहं॑ पितृ॒णाम्। स नः॑ प्र॒जां वी॒रव॑ती॒ꣳ समृ॑ण्वतु॥७६॥

अन॑ग्निष्वात्ता॒ जेह॑मानाः स॒प्त च॑॥ [१६]

होता॑ यक्षदि॒डस्प॒दे। स॒मि॒धा॒नं म॒हद्यशः॑। सुष॑मिद्धं॒ वरे॑ण्यम्। अ॒ग्निमिन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑। गा॒य॒त्रीं छन्द॑

इन्द्रियम्। त्र्यविं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षच्छुचिव्रतम्। तनूनपातमुद्भिदम्। यं गर्भमदितिर्दधे॥७७॥

शुचिमिन्द्रं वयोधसम्। उष्णिहं छन्द इन्द्रियम्। दित्यवाहं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षदीडेन्यम्। ईडितं वृत्रहन्तमम्। इडाभिरीड्यꣳ सहः। सोममिन्द्रं वयोधसम्। अनुष्टुभं छन्द इन्द्रियम्। त्रिवत्सं गां वयो दधत्॥७८॥

वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षत्सुबर्हिषदम्। पूषण्वन्तममर्त्यम्। सीदन्तं बर्हिषि प्रिये। अमृतेन्द्रं वयोधसम्। बृहतीं छन्द इन्द्रियम्। पञ्चाविं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होतायक्षद्व्यचस्वतीः। सुप्रायणा ऋतावृधः॥७९॥

द्वारो देवीरहिरण्ययीः। ब्रह्माण इन्द्रं वयोधसम्। पङ्क्तिं छन्द इहेन्द्रियम्। तुर्यवाहं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षत्सुपेशसे। सुशिल्पे बृहती उभे। नक्तोषासा न दर्शते। विश्वमिन्द्रं वयोधसम्। त्रिष्टुभं छन्द इन्द्रियम्॥८०॥

पष्ठवाहं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षत्प्रचेतसा। देवानामुत्तमं यशः। होतारा दैव्या

कवी। सयुजेन्द्रं वयोधसम्। जगतीं छन्द इहेन्द्रियम्। अनड्वाहं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षत्पेशस्वतीः॥८१॥

तिस्रो देवीर्हिरण्ययीः। भारतीर्बृहतीर्महीः। पतिमिन्द्रं वयोधसम्। विराजं छन्द इहेन्द्रियम्। धेनुं गां न वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षथ्सुरेतसम्। त्वष्टारं पुष्टिवर्धनम्। रूपाणि बिभ्रतं पृथक्। पुष्टिमिन्द्रं वयोधसम्॥८२॥

द्विपदं छन्द इहेन्द्रियम्। उक्षाणं गां न वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षच्छतक्रतुम्। हिरण्य-पर्णमुक्थिनम्। रशनां बिभ्रतं वशिम्। भगमिन्द्रं वयोधसम्। ककुभं छन्द इहेन्द्रियम्। वशां वेहतं गां न वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षथ्स्वाहाकृतीः। अग्निं गृहपतिं पृथक्। वरुणं भेषजं कविम्। क्षत्रमिन्द्रं वयोधसम्। अतिच्छन्दसं छन्द इन्द्रियम्। बृहदृषभं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज॥८३॥

दधे दधदतावृध इन्द्रियं पेशस्वतीर्वयोधसं वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज सप्त च (इडस्पदैऽग्निङ्गायत्रीञ्चविम्। शुचिंव्रतꣳ शुचिंमुष्णिहंन्दित्यवाहम्। ईडेन्यꣳ सोममनुष्टुभं त्रिवथ्सम्। सुबर्हिषदममृतेन्द्रं बृहतीं पञ्चाविम्। व्यचस्वतीः सुप्रायणा द्वारौ ब्रह्माणः पङ्क्तिमिह तुर्यवाहम्। सुपेशसे विश्वमिन्द्रं त्रिष्टुभं पष्ठवाहम्। प्रचेतसा सयुजेन्द्रं जगतीमिहानड्वाहम्। पेशस्वतीस्तिस्रः पतिं विराजमिह धेनुन्न। सुरेतसन्त्वष्टारं पुष्टिमिन्द्रं द्विपदमिहोक्षाणन्न। शतक्रतुं भगमिन्द्रं

कुकुभंमिह वशान्न। स्वाहाकृतीः क्षत्रमतिच्छन्दसं बृहदृषभं गां वयो दधदिन्द्रियमृषिं वसु नवं दशेहैन्द्रियमष्टं नव दश गां न वयो दधदिडस्पदे सर्वं वेतु॥)॥ [१७]

समिद्धो अग्निः समिधा। सुषमिद्धो वरेण्यः। गायत्री छन्द इन्द्रियम्। त्र्यविर्गौर्वयो दधुः। तनूनपाच्छुचिव्रतः। तनूपाच्च सरस्वती। उष्णिक्छन्द इन्द्रियम्। दित्यवाङ्गौर्वयो दधुः। इडाभिरग्निरीड्यः। सोमो देवो अमर्त्यः॥८४॥

अनुष्टुप्छन्द इन्द्रियम्। त्रिवत्सो गौर्वयो दधुः। सुबर्हिरग्निः पूषण्वान्। स्तीर्णबर्हिरमर्त्यः। बृहती छन्द इन्द्रियम्। पञ्चाविर्गौर्वयो दधुः। दुरो देवीर्दिशो महीः। ब्रह्मा देवो बृहस्पतिः। पङ्क्तिश्छन्द इहेन्द्रियम्। तुर्यवाङ्गौर्वयो दधुः॥८५॥

उषे यह्वी सुपेशसा। विश्वे देवा अमर्त्याः। त्रिष्टुप्छन्द इन्द्रियम्। पष्ठवाद्गौर्वयो दधुः। दैव्या होतारा भिषजा। इन्द्रेण सयुजा युजा। जगती छन्द इहेन्द्रियम्। अनड्वान्गौर्वयो दधुः। तिस्र इडा सरस्वती। भारती मरुतो विशः॥८६॥

विराट्छन्द इहेन्द्रियम्। धेनुर्गौर्न वयो दधुः। त्वष्टा तुरीपो अद्भुतः। इन्द्राग्नी पुष्टिवर्धना। द्विपाच्छन्द इहेन्द्रियम्। उक्षा गौर्न वयो दधुः। शमिता नो वनस्पतिः। सविता प्रसुवन्भगम्। कुकुच्छन्द इहेन्द्रियम्। वशा वेहद्गौर्न वयो दधुः। स्वाहा यज्ञं वरुणः। सुक्षत्रो भेषजं करत्। अतिच्छन्दाश्छन्द इन्द्रियम्। बृहदृषभो गौर्वयो दधुः॥८७॥

अमर्त्यस्तुर्यवाङ्गौर्वयो दधुर्विशो वशा वेहद्गौर्न वयो दधुश्चत्वारि च॥ [१८]

वसन्तेनर्तुना देवाः। वसवस्त्रिवृता स्तुतम्। रथन्तरेण तेजसा। हविरिन्द्रे वयो दधुः। ग्रीष्मेण देवा ऋतुना। रुद्राः पञ्चदशे स्तुतम्। बृहता यशसा बलम्। हविरिन्द्रे वयो दधुः। वर्षाभिर्ऋतुनाऽऽदित्याः। स्तोमे सप्तदशे स्तुतम्॥८८॥

वैरूपेण विशौजसा। हविरिन्द्रे वयो दधुः। शारदेनर्तुना देवाः। एकविꣳश ऋभवः स्तुतम्। वैराजेन श्रिया श्रियम्। हविरिन्द्रे वयो दधुः। हेमन्तेनर्तुना देवाः। मरुतस्त्रिणवे स्तुतम्। बलेन शक्करीः सहः। हविरिन्द्रे वयो दधुः। शैशिरेणर्तुना देवाः। त्रयस्त्रिꣳशेऽमृतꣳ स्तुतम्। सत्येन रेवतीः क्षत्रम्। हविरिन्द्रे वयो दधुः॥८९॥

स्तोमे सप्तदशे स्तुतꣳ सहो हविरिन्द्रे वयो दधुश्चत्वारि च (वसन्तेन ग्रीष्मेण वर्षाभिः शारदेन हेमन्तेन शैशिरेण षट्॥)॥ [१९]

देवं बर्हिरिन्द्रं वयोधसम्। देवं देवमवर्धयत्। गायत्रिया छन्दसेन्द्रियम्। तेज इन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज। देवीर्द्वारो देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवीर्देवमवर्धयन्। उष्णिहा छन्दसेन्द्रियम्। प्राणमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज॥९०॥

देवी देवं वयोधसम्। उषे इन्द्रमवर्धताम्। अनुष्टुभा छन्दसेन्द्रियम्। वाचमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य

वीतां यज। देवी जोष्ट्री देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवी देवमवर्धताम्। बृहत्या छन्दसेन्द्रियम्। श्रोत्रमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज॥९१॥

देवी ऊर्जाहुती देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवी देवमवर्धताम्। पङ्क्त्या छन्दसेन्द्रियम्। शुक्रमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज। देवा दैव्या होतारा देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवा देवमवर्धताम्। त्रिष्टुभा छन्दसेन्द्रियम्। त्विषिमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज॥९२॥

देवीस्तिस्रस्तिस्रो देवीर्वयोधसम्। पतिमिन्द्रमवर्धयन्। जगत्या छन्दसेन्द्रियम्। बलमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज। देवो नराशꣳसो देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवो देवमवर्धयत्। विराजा छन्दसेन्द्रियम्। रेत इन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज॥९३॥

देवो वनस्पतिर्देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवो देवमवर्धयत्। द्विपदा छन्दसेन्द्रियम्। भगमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज। देवं बर्हिर्वारितीनां देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवं देवमवर्धयत्। ककुभा छन्दसेन्द्रियम्। यश इन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज। देवो अग्निः स्विष्टकृद्देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवो देवमवर्धयत्। अतिच्छन्दसा छन्दसेन्द्रियम्। क्षत्रमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने

वसुधेयस्य वेतु यज॥९४॥

वियन्तु यज वीतां यज वीतां यज वेतु यज वेतु यज पञ्च च (देवं बर्हिर्गायत्रिया तेजः। देवीर्द्वारं उष्णिहा प्राणम्। देवी देवमुषे अनुष्टुभा वाचम्। देवी जोष्ट्री बृहत्या श्रोत्रम्। देवी ऊर्जाहुती पङ्क्त्या शुक्रम्। देवा दैव्या होतारा त्रिष्टुभा त्विषिम्। देवीस्तिस्रस्तिस्रो देवीः पतिं जगत्या बलम्। देवो नराशꣳसो विराजा रेतः। देवो वनस्पतिर्द्विपदा भगम्। देवं बर्हिर्वारितीनां ककुभा यशः। देवो अग्निः स्विष्टकृदतिच्छन्दसा क्षत्रम्। वेतु वियन्तु चतुर्वीतामेको वियन्तु चतुर्वैत्ववर्धयदवर्धयꣳश्चतुरवर्धतामेकोऽवर्धयꣳ श्चतुरवर्धयत्॥)॥—[२०]

स्वाद्वीं त्वा सोमः सुरावन्तꣳ सीसेन मित्रोऽसि यद्देवा होता यक्षथ्समिधेन्द्रꣳ समिद्ध इन्द्र आचर्षणिप्रा देवं बर्हिर्होता यक्षथ्समिधाऽग्निꣳ समिद्धो अग्निरश्विना-ऽश्विना हविरिन्द्रियं देवं बर्हिः सरस्वत्यग्निमद्योशन्तो होता यक्षदिडस्पदे समिद्धो अग्निः समिधा वसन्तेनर्तुना देवं बर्हिरिन्द्रं वयोधसं विꣳशतिः॥२०॥

स्वाद्वीं त्वाऽमीमदन्त पितरः साम्राज्याय पूतं पवित्रेणोषासानक्ता बदरैरधातां देव इन्द्रो वनस्पतिः पष्ठवाहङ्गां देवी देवं वयोधसं चतुर्नवतिः॥९४॥

स्वाद्वीं त्वा वेतु यज॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ सप्तमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः ॥

त्रिवृथ्स्तोमो भवति। ब्रह्मवर्चसं वै त्रिवृत्। ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे। अग्निष्टोमः सोमो भवति। ब्रह्मवर्चसं वा अग्निष्टोमः। ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे। रथन्तरꣳ साम भवति। ब्रह्मवर्चसं वै रथन्तरम्। ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे। परिस्रजी होता भवति॥१॥

अरुणो मिर्मिरस्त्रिशुक्रः। एतद्वै ब्रह्मवर्चसस्य रूपम्। रूपेणैव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धे। बृहस्पतिरकामयत देवानां पुरोधां गच्छेयमिति। स एतं बृहस्पतिसवमपश्यत्। तमाऽहरत्। तेनायजत। ततो वै स देवानां पुरोधामगच्छत्। यः पुरोधाकामः स्यात्। स बृहस्पतिसवेन यजेत॥२॥

पुरोधामेव गच्छति। तस्य प्रातः सवने सन्नेषु नाराशꣳसेषु। एकादश दक्षिणा नीयन्ते। एकादश माध्यंदिने सवने सन्नेषु नाराशꣳसेषु। एकादश तृतीयसवने सन्नेषु नाराशꣳसेषु। त्रयस्त्रिꣳशथ्सम्पद्यन्ते। त्रयस्त्रिꣳशद्वै देवताः। देवता एवावरुन्धे। अश्वश्चतुस्त्रिꣳशः। प्राजापत्यो वा अश्वः॥३॥

प्रजापतिश्चतुस्त्रिꣳशो देवतानाम्। यावतीरेव देवताः। ता एवावरुन्धे। कृष्णाजिनेऽभिषिञ्चति। ब्रह्मणो वा एतद्रूपम्। यत्कृष्णाजिनम्। ब्रह्मवर्चसेनैवेनꣳ

समर्धयति। आज्येनाभिषिञ्चति। तेजो वा आज्यम्। तेज एवास्मिन्दधाति॥४॥

होता भवति यजेत वा अश्वौ दधाति॥ [१]

यदाग्नेयो भवति। अग्निमुखा ह्यृद्धिः। अथ यत्पौष्णः। पुष्टिर्वै पूषा। पुष्टिर्वैश्यस्य। पुष्टिमेवाव रुन्धे। प्रसवाय सावित्रः। अथ यत्त्वाष्ट्रः। त्वष्टा हि रूपाणि विकुरोति। निर्वरुणत्वाय वारुणः॥५॥

अथो य एव कश्च सन्थ्सूयते। स हि वारुणः। अथ यद्वैश्वदेवः। वैश्वदेवो हि वैश्यः। अथ यन्मारुतः। मारुतो हि वैश्यः। सप्तैतानि हवींषि भवन्ति। सप्तगणा वै मरुतः। पृश्निः पष्ठौही मारुत्या लभ्यते। विड्वै मरुतः। विश एवैतन्मध्यतोऽभिषिच्यते। तस्माद्वा एष विशः प्रियः। विशो हि मध्यतोऽभिषिच्यते। ऋषभचर्मेऽध्यभिषिञ्चति। स हि प्रजनयिता। दध्नाऽभिषिञ्चति। ऊग्वा अन्नाद्यं दधि। ऊर्जैवैनमन्नाद्येन समर्धयति॥६॥

वारुणो विड्वै मरुतोऽष्टौ च॥ [२]

यदाग्नेयो भवति। आग्नेयो वै ब्राह्मणः। अथ यथ्सौम्यः। सौम्यो हि ब्राह्मणः। प्रसवायैव सावित्रः। अथ यद्बार्हस्पत्यः। एतद्वै ब्राह्मणस्य वाक्पतीयम्। अथ यदग्नीषोमीयः। आग्नेयो वै ब्राह्मणः। तौ यदा सङ्गच्छेते॥७॥

अथ वीर्यावत्तरो भवति। अथ यथ्सारस्वतः। एतद्धि

प्रत्यक्षं ब्राह्मणस्य वाक्पतीयम्। निर्वरुणत्वायैव वारुणः। अथो य एव कश्च सन्थ्सूयते। स हि वारुणः। अथ यद्द्यावापृथिव्यः। इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत्। तं द्यावापृथिवी नान्वमन्येताम्। तमेतेनैव भागधेयेनान्वमन्येताम्॥८॥

वज्रस्य वा एषोऽनुमानाय। अनुमतवज्रः सूयाता इति। अष्टावेतानि हवीꣳषि भवन्ति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्री ब्रह्मवर्चसम्। गायत्रियैव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धे। हिरण्येन घृतमुत्पुनाति। तेजस एव रुचे। कृष्णाजिनेऽभिषिञ्चति। ब्रह्मणो वा एतद्रूपं सामयो रूपम्। यत्कृष्णाजिनम्। ब्रह्मन्नेवैनमृग्थ्सामयोरध्यभिषिञ्चति। घृतेनाभिषिञ्चति। तथा वीर्यावत्तरो भवति॥९॥

सङ्गच्छैते भागधेयेनान्वमन्येताꣳ रूपं चत्वारि च॥ [३]

न वै सोमेन सोमस्य सवोऽस्ति। हतो ह्येषः। अभिषुतो ह्येषः। न हि हतः सूयते। सौमीꣳ सूतवशामा लभते। सोमो वै रेतोधाः। रेत एव तद्दधाति। सौम्यर्चाऽभिषिञ्चति। रेतोधा ह्येषा। रेतः सोमः। रेत एवास्मिन्दधाति। यत्किं च राजसूयमृते सोमम्। तथ्सर्वं भवति। अषाढं युथ्सु पृतनासु पप्रिम्। सुवर्षामपस्वां वृजनस्य गोपाम्। भरेषुजाꣳ सुक्षितिꣳ सुश्रवसम्। जयन्तं त्वामनु मदेम सोम॥१०॥

रेतः सोमः सप्त च॥ [४]

यो वै सोमेन सूयते। स देवसवः। यः पशुना सूयते। स देवसवः। य इष्टया सूयते। स मनुष्यसवः। एतं वै पृथये देवाः प्रायच्छन्। ततो वै सोऽप्यारण्याना पशूनामसूयत। यावतीः कियतीश्च प्रजा वाचं वदन्ति। तासा सर्वासा सूयते॥११॥

य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद। नाराशꣳस्यर्चाऽभिषिञ्चति। मनुष्या वै नराशꣳसः। निह्नुत्य वावैतत्। अथाभिषिञ्चति। यत्किं च राजसूयमनुत्तरवेदीकम्। तथ्सर्वं भवति। ये मे पञ्चाशतं ददुः। अश्वाना सधस्तुतिः। द्युमदग्ने महि श्रवः। बृहत्कृधि मघोनाम्। नृवदमृत नृणाम्॥१२॥

सूयते सधस्तुतिस्त्रीणि च॥ [५]

एष गोसवः। षड्विꣳश उक्थ्यो बृहथ्सामा। पवमाने कण्वरथन्तरं भवति। यो वै वाजपेयः। स सम्राट्थ्सवः। यो राजसूयः। स वरुणसवः। प्रजापतिः स्वाराज्यं परमेष्ठी। स्वाराज्यं गौरेव। गौरिव भवति॥१३॥

य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद। उभे बृहद्रथन्तरे भवतः। तद्धि स्वाराज्यम्। अयुतं दक्षिणाः। तद्धि स्वाराज्यम्। प्रतिधुषाऽभिषिञ्चति। तद्धि स्वाराज्यम्। अनुद्धते वेद्यै दक्षिणत आहवनीयस्य बृहतः स्तोत्रं प्रत्यभिषिञ्चति। इयं वाव रथन्तरम्॥१४॥

अ॒सौ बृ॒हत्। अ॒नयो॑रे॒वैन॒मन॑न्तर्हितम॒भिषि॑ञ्चति। प॒शु॒स्तो॒मो वा ए॒षः। तेन॑ गोस॒वः। ष॒ट्त्रि॒ꣳशः सर्वः॑। रे॒वज्जा॒तः सह॑सा वृ॒द्धः। क्ष॒त्राणां॑ क्षत्र॒भृत्त॑मो वयो॒धाः। म॒हान्म॑हि॒त्वे त॑स्तभा॒नः। क्ष॒त्रे रा॒ष्ट्रे च॑ जागृहि। प्र॒जाप॑तेस्त्वा परमे॒ष्ठिनः॒ स्वाराज्येना॒भिषि॑ञ्चा॒मीत्या॑ह। स्वाराज्यमे॒वैन॑ं गमयति॥१५॥

इ॒व॒ भ॒व॒ति॒ र॒थ॒न्त॒रमा॒हैक॑ं च॥ [६]

सि॒ꣳहे व्या॒घ्र उ॒त या पृदा॑कौ। त्विषि॑र॒ग्नौ ब्रा॑ह्म॒णे सूर्ये॒ या। इन्द्रं॒ या दे॒वी सु॒भगा॑ ज॒जान॑। सा न॒ आग॒न्वर्च॑सा संविदा॒ना। या रा॑ज॒न्ये॑ दुन्दु॒भावाय॑तायाम्। अश्व॑स्य॒ क्रन्द्ये॒ पुरु॑षस्य मा॒यौ। इन्द्रं॒ या दे॒वी सु॒भगा॑ ज॒जान॑। सा न॒ आग॒न्वर्च॑सा संविदा॒ना। या ह॒स्तिनि॑ द्वी॒पिनि॒ या हिर॑ण्ये। त्विषि॒रश्वे॑षु॒ पुरु॑षेषु॒ गोषु॑॥१६॥

इन्द्रं॒ या दे॒वी सु॒भगा॑ ज॒जान॑। सा न॒ आग॒न्वर्च॑सा संविदा॒ना। रथे॑ अ॒क्षेषु॑ वृष॒भस्य॒ वाजे॑। वाते॑ प॒र्जन्ये॒ वरु॑णस्य॒ शुष्मे॑। इन्द्रं॒ या दे॒वी सु॒भगा॑ ज॒जान॑। सा न॒ आग॒न्वर्च॑सा संविदा॒ना। राड॑सि वि॒राड॑सि। स॒म्राड॑सि स्व॒राड॑सि। इन्द्रा॑य त्वा॒ तेज॑स्वते॒ तेज॑स्वन्तꣳ श्रीणामि। इन्द्रा॑य॒ त्वौज॑स्वत॒ ओज॑स्वन्तꣳ श्रीणामि॥१७॥

इन्द्रा॑य त्वा॒ पय॑स्वते॒ पय॑स्वन्तꣳ श्रीणामि। इन्द्रा॑य॒ त्वाऽऽयु॑ष्मत॒ आयु॑ष्मन्तꣳ श्रीणामि। तेजो॑ऽसि। तत्ते॒ प्र

यच्छामि। तेजस्वदस्तु मे मुखम्। तेजस्वच्छिरो अस्तु मे। तेजस्वान् विश्वतः प्रत्यङ्। तेजसा सम्पिपृग्धि मा। ओजोऽसि। तत्ते प्र यच्छामि॥१८॥

ओजस्वदस्तु मे मुखम्। ओजस्वच्छिरो अस्तु मे। ओजस्वान् विश्वतः प्रत्यङ्। ओजसा सं पिपृग्धि मा। पयोऽसि। तत्ते प्र यच्छामि। पयस्वदस्तु मे मुखम्। पयस्वच्छिरो अस्तु मे। पयस्वान् विश्वतः प्रत्यङ्। पयसा सं पिपृग्धि मा॥१९॥

आयुरसि। तत्ते प्र यच्छामि। आयुष्मदस्तु मे मुखम्। आयुष्मच्छिरो अस्तु मे। आयुष्मान् विश्वतः प्रत्यङ्। आयुषा सं पिपृग्धि मा। इममग्न आयुषे वर्चसे कृधि। प्रियꣳ रेतो वरुण सोम राजन्। मातेवास्मा अदिते शर्म यच्छ। विश्वे देवा जरदष्टिर्यथाऽसत्॥२०॥

आयुरसि विश्वायुरसि। सर्वायुरसि सर्वमायुरसि। यतो वातो मनोजवाः। यतः क्षरन्ति सिन्धवः। तासां त्वा सर्वासाꣳ रुचा। अभिषिञ्चामि वर्चसा। समुद्र इवासि गह्मनाः। सोम इवास्यदाभ्यः। अग्निरिव विश्वतः प्रत्यङ्। सूर्य इव ज्योतिषा विभूः॥२१॥

अपां यो द्रवणे रसः। तमहमस्मा आमुष्यायणाय। तेजसे ब्रह्मवर्चसाय गृह्णामि। अपां य ऊर्मौ रसः। तमहमस्मा

आमुष्यायणाय। ओजसे वीर्याय गृह्णामि। अपां यो मध्यतो रसः। तमहमस्मा आमुष्यायणाय। पुष्ट्यै प्रजननाय गृह्णामि। अपां यो यज्ञियो रसः। तमहमस्मा आमुष्यायणाय। आयुषे दीर्घायुत्वाय गृह्णामि॥२२॥

गोष्वोजस्वन्तꣳ श्रीणाम्योजोऽसि तत्ते प्रयच्छामि पयसा सम्पिपृग्धि माऽसद्विभूर्यज्ञियो रसो द्वे च॥ [७]

अभिप्रेहि वीरयस्व। उग्रश्चेत्ता सपत्नहा। आतिष्ठ मित्रवर्धनः। तुभ्यं देवा अधिब्रवन्। अङ्कौ न्यङ्कावभित आतिष्ठ वृत्रहन्नथम्। आतिष्ठन्तं परि विश्वे अभूषन्। श्रियं वसानश्चरति स्वरोचाः। महत्तदस्यासुरस्य नाम। आ विश्वरूपो अमृतानि तस्थौ। अनु त्वेन्द्रो मदत्वनु बृहस्पतिः॥२३॥

अनु सोमो अन्वग्निरावीत्। अनु त्वा विश्वे देवा अवन्तु। अनु सप्त राजानो य उताभिषिक्ताः। अनु त्वा मित्रावरुणाविहावतम्। अनु द्यावापृथिवी विश्वशम्भू। सूर्यो अहोभिरनु त्वाऽवतु। चन्द्रमा नक्षत्रैरनु त्वाऽवतु। द्यौश्च त्वा पृथिवी च प्रचेतसा। शुक्रो बृहद्दक्षिणा त्वा पिपर्तु। अनु स्वधा चिकितासः सोमो अग्निः। आऽयं पृणक्तु रजसी उपस्थम्॥२४॥

बृहस्पतिः सोमो अग्निरेकं च॥ [८]

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता अस्माथ्सृष्टाः पराचीरायन्।

स एतं प्रजापतिरोदनमपश्यत्। सोऽन्नं भूतोऽतिष्ठत्। ता अन्यत्रान्नाद्यमवित्वा। प्रजापतिं प्रजा उपावर्तन्त। अन्नमेवैनं भूतं पश्यन्तीः प्रजा उपावर्तन्ते। य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद। सर्वाण्यन्नानि भवन्ति॥२५॥

सर्वे पुरुषाः। सर्वाण्येवान्नान्यव रुन्धे। सर्वान्पुरुषान्। राडसि विराडसीत्याह। स्वाराज्यमेवैनं गमयति। यद्धिरण्यं ददाति। तेजस्तेनावरुन्धे। यत्तिसृधन्वम्। वीर्यं तेन। यदष्ट्राम्॥२६॥

पुष्टिं तेन। यत्कमण्डलुम्। आयुष्टेन। यद्धिरण्यमा बध्नाति। ज्योतिर्वै हिरण्यम्। ज्योतिरेवास्मिन्दधाति। अथो तेजो वै हिरण्यम्। तेज एवात्मन्धत्ते। यदोदनं प्राश्नाति। एतदेव सर्वमवरुध्य॥२७॥

तदस्मिन्नेकधाऽधात्। रोहिण्यां कार्यः। यद्ब्राह्मण एव रोहिणी। तस्मादेव। अथो वर्ष्मैवैनꣳ समानानां करोति। उद्यता सूर्येण कार्यः। उद्यन्तं वा एतꣳ सर्वाः प्रजाः प्रतिनन्दन्ति। दिदृक्षेण्यो दर्शनीयो भवति। य एवं वेद। ब्रह्मवादिनो वदन्ति॥२८॥

अवेत्योऽवभृथा (३) ना (३) इति। यद्दर्भपुञ्जीलैः पवयति। तथ्स्वदेवावैति। तन्नावैति। त्रिभिः पवयति। त्रय इमे लोकाः। एभिरेवैनं लोकैः पवयति। अथो अपां वा एतत्तेजो वर्चः।

यद्दर्भाः। यद्दर्भपुञ्जीलैः पवयति। अपामेवैनं तेजसा वर्चसा-ऽभिषिञ्चति॥२९॥

भवन्त्यष्ट्रामवरुध्यं वदन्ति दर्भा यद्दर्भपुञ्जीलैः पवयत्येकं च॥ [९]

प्रजापतिरकामयत बहोर्भूयान्थ्स्यामिति। स एतं पञ्चशारदीयमपश्यत्। तमाऽहरत्। तेनायजत। ततो वै स बहोर्भूयानभवत्। यः कामयेत बहोर्भूयान्थ्स्यामिति। स पञ्चशारदीयेन यजेत। बहोरेव भूयान्भवति। मरुथ्स्तोमो वा एषः। मरुतो हि देवानां भूयिष्ठाः॥३०॥

बहुर्भवति। य एतेन यजते। य उचैनमेवं वेद। पञ्चशारदीयो भवति। पञ्च वा ऋतवः संवथ्सरः। ऋतुष्वेव संवथ्सरे प्रति तिष्ठति। अथो पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः। पाङ्क्तो यज्ञः। यज्ञमेवाव रुन्धे। सप्तदशꣳ स्तोमा नाति यन्ति। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेरास्त्यै॥३१॥

भूयिष्ठा यन्ति द्वे च॥ [१०]

अगस्त्यो मरुद्भ्य उक्ष्णः प्रौक्षत्। तानिन्द्र आदत्त। त एनं वज्रमुद्यत्याभ्यायन्त। तानगस्त्यश्चैवेन्द्रश्च कयाशुभीयेनाशमयताम्। ताञ्छान्तानुपाह्वयत। यत्कयाशुभीयं भवति शान्त्यै। तस्मादेत ऐन्द्रामारुता उक्षाणः सवनीया भवन्ति। त्रयः प्रथमेऽहन्ना लभ्यन्ते। एवं द्वितीये। एवं तृतीये॥३२॥

एवं चतुर्थे। पञ्चोत्तमेऽहन्ना लभ्यन्ते। वर्षिष्ठमिव ह्येतदहः। वर्षिष्ठः समानानां भवति। य एतेन यजते। य उचैनमेवं वेद। स्वाराज्यं वा एष यज्ञः। एतेन वा एकया वा कान्दमः स्वाराज्यमगच्छत्। स्वाराज्यं गच्छति। य एतेन यजते॥३३॥

य उ चैनमेवं वेद। मारुतो वा एषः स्तोमः। एतेन वै मरुतो देवानां भूयिष्ठा अभवन्। भूयिष्ठः समानानां भवति। य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद। पञ्चशारदीयो वा एष यज्ञः। आ पञ्चमात्पुरुषादन्नमत्ति। य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद। सप्तदशꣳ स्तोमा नाति यन्ति। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेरेव नैति॥३४॥

तृतीये गच्छति य एतेन यजतेऽत्ति य एतेन यजते य उ चैनमेवं वेद त्रीणि च (अगस्त्यः स्वाराज्यं मारुतः पञ्चशारदीयो वा एष यज्ञः सप्तदशं प्रजापतेरेव नैति॥)॥——[११]

अस्या जरासो दमा मरित्राः। अर्चद्धूमासो अग्नयः पावकाः। श्विचीचयः श्वात्रासो भुरण्यवः। वनर्षदो वायवो न सोमाः। यजा नो मित्रावरुणा। यजा देवाꣳ ऋतं बृहत्। अग्ने यक्षि स्वन्दमम्। अश्विना पिबतꣳ सुतम्। दीद्यग्नी शुचिव्रता। ऋतुना यज्ञवाहसा॥३५॥

द्वे विरूपे चरतः स्वर्थे। अन्याऽन्या वथ्समुप धापयेते। हरिरन्यस्यां भवति स्वधावान्। शुक्रो अन्यस्यां ददृशे

सुवर्चाः। पूर्वापरं चरतो माययैतौ। शिशू क्रीडन्तौ परि यातो अध्वरम्। विश्वान्यन्यो भुवनाऽभि चष्टे। ऋतूनन्यो विदधज्जायते पुनः। त्रीणि शता त्रीषहस्राण्यग्निम्। त्रिꣳशच्च देवा नव चाऽसपर्यन्॥३६॥

औक्षं घृतैरास्तृणन्बर्हिरस्मै। आदिद्धोतारं न्यषादयन्त। अग्निनाऽग्निः समिध्यते। कविर्गृहपतिर्युवा। हव्यवाड्जुह्वाऽऽस्यः। अग्निर्देवानां जठरम्। पूतदक्षः कविक्रतुः। देवो देवेभिरागमत्। अग्निश्रियो मरुतो विश्वकृष्टयः। आ त्वेषमुग्रमव ईमहे वयम्॥३७॥

ते स्वानिनो रुद्रिया वर्षनिर्णिजः। सिꣳहा न हेषक्रतवः सुदानवः। यदुत्तमे मरुतो मध्यमे वा। यद्वाऽवमे सुभगासो दिवि ष्ठ। ततो नो रुद्रा उत वाऽन्वस्य। अग्ने वित्ताद्धविषो यद्यजामः। ईडे अग्निꣳ स्ववसन्नमोभिः। इह प्रसत्तो वि च यत्कृतं नः। रथैरिव प्रभरे वाजयद्भिः। प्रदक्षिणिन्मरुताꣳ स्तोममृध्याम्॥३८॥

श्रुधि श्रुत्कर्ण वह्निभिः। देवैरग्ने सयावभिः। आसीदन्तु बर्हिषि। मित्रो वरुणो अर्यमा। प्रातर्यावाणो अध्वरम्। विश्वेषामदितिर्यज्ञियानाम्। विश्वेषामतिथिर्मानुषाणाम्। अग्निर्देवानामव आवृणानः। सुमृडीको भवतु विश्ववेदाः। त्वे अग्ने सुमतिं भिक्षमाणाः॥३९॥

दि॒वि श्रवो॑ दधिरे य॒ज्ञिया॑सः। नक्ता॑ च च॒क्रुरु॒षसा॒ विरू॑पे। कृ॒ष्णं च॒ वर्ण॑मरु॒णं च॒ सन्धुः॑। त्वाम॑ग्न आदि॒त्यास॑ आ॒स्यम्॑। त्वां जि॒ह्वा२ शुच॑यश्चक्रिरे कवे। त्वा२ रा॑ति॒षाचो॑ अध्व॒रेषु॑ सश्चिरे। त्वे दे॒वा ह॒विर॑द॒न्त्याहु॑तम्। नि त्वा॑ य॒ज्ञस्य॒ साध॑नम्। अग्ने॒ होता॑रमृ॒त्विजम्॑। व॒नु॒ष्वद्दे॑व धीमहि॒ प्रचे॑तसम्। जी॒रं दू॒तमम॑र्त्यम्॥४०॥

य॒ज्ञ॒वा॒ह॒सा॒स॒प॒र्य॒न्व॒यमृ॑ध्यां भिक्ष॑माणाः प्रचे॑तस॒मेक॑ च॥ [१२]

तिष्ठा॒ हरी॒ रथ॒ आ यु॒ज्यमा॑ना या॒हि। वा॒युर्न नि॒युतो॑ नो॒ अच्छ॑। पिबा॒स्यन्धो॑ अ॒भिसृ॑ष्टो अ॒स्मे। इन्द्रः॒ स्वाहा॑ ररि॒मा ते॒ मदा॑य। कस्य॒ वृषा॑ सु॒ते सचा॑। नि॒युत्वा॑न्वृष॒भो र॑णत्। वृ॒त्र॒हा सोम॑पीतये। इन्द्र॑ व॒यं म॑हाध॒ने। इन्द्र॒मर्भे॑ हवामहे। युजं॑ वृ॒त्रेषु॑ व॒ज्रिणम्॑॥४१॥

द्विता यो वृ॑त्र॒हन्त॑मः। वि॒द इन्द्रः॑ श॒तक्र॑तुः। उप॑ नो॒ हरि॑भिः सु॒तम्। स सूर॒ आज॒नयं॒ ज्योति॒रिन्द्रम्॑। अ॒या धि॒या त॒रणि॒रद्रि॑बर्हाः। ऋ॒तेन॑ शु॒ष्मी नव॑मानो अ॒र्कैः। व्यु॑स्रिधो॑ अ॒स्रो अद्रि॑र्बिभेद। उ॒तत्यदा॒श्वश्वि॑यम्। यदि॑न्द्र॒ नाहु॑षीष्वा। अग्रे॑ वि॒क्षु प्रतीद॑यत्॥४२॥

भरे॒ष्विन्द्र॑ꣳ सु॒हव॑ꣳ हवामहे। अ॒ꣳहो॒मुच॑ꣳ सु॒कृतं॒ दैव्यं॒ जनम्॑। अ॒ग्निं मि॒त्रं वरु॑णꣳ सा॒तये॒ भगम्॑। द्यावा॑पृथि॒वी म॒रुतः॑ स्व॒स्तये॑। म॒हि क्षेत्रं॑ पु॒रुश्च॒न्द्रं वि वि॒द्वान्।

आदित्सखिभ्यश्चरथꣳ समैरत्। इन्द्रो नृभिरजनद्दीद्यानः साकम्। सूर्यमुषसं गातुमग्निम्। उरुं नो लोकमनु नेषि विद्वान्। सुवर्वज्ज्योतिरभयꣳ स्वस्ति॥४३॥

ऋष्वा त इन्द्र स्थविरस्य बाहू। उपस्थेयाम शरणा बृहन्ता। आ नो विश्वाभिरूतिभिः सजोषाः। ब्रह्म जुषाणो हर्यश्व याहि। वरीवृजत्स्थविरेभिः सुशिप्र। अस्मे दधद्वृषणꣳ शुष्ममिन्द्र। इन्द्राय गाव आशिरम्। दुदुह्रे वज्रिणे मधु। यत्सीमुपह्वरे विदत्। तास्ते वज्रिन्धेनवो जोजयुर्नः॥४४॥

गभस्तयो नियुतो विश्ववाराः। अहरहर्भूय इज्जोगुवानाः। पूर्णा इन्द्र क्षुमतो भोजनस्य। इमां ते धियं प्र भरे महो महीम्। अस्य स्तोत्रे धिषणा यत्त आनजे। तमुत्सवे च प्रसवे च सासहिम्। इन्द्रं देवासः शवसा मदं ननु॥४५॥

वज्रिणमयत्स्वस्ति जोजयुर्नः सप्त च॥ [१३]

प्रजापतिः पशूनसृजत। तेऽस्मात्सृष्टाः परा च आयन्। तानग्निष्टोमेन नाऽऽप्नोत्। तानुक्थ्येन नाऽऽप्नोत्। तान्षोडशिना नाऽऽप्नोत्। तान्रात्रिया नाऽऽप्नोत्। तान्त्सन्धिना नाऽऽप्नोत्। सोऽग्निमब्रवीत्। इमान्म ईप्सेति। तानग्निस्त्रिवृता स्तोमेन नाऽऽप्नोत्॥४६॥

स इन्द्रमब्रवीत्। इमान्म ईप्सेति। तानिन्द्रः पञ्चदशेन स्तोमेन नाऽऽप्नोत्। स विश्वान्देवानब्रवीत्। इमान्म

ईफ्स॒तेति॑। तान् विश्वे॑दे॒वाः स॑प्तद॒शेन॒ स्तोमे॑न॒ नाऽऽप्नु॑वन्। स विष्णु॑मब्रवीत्। इ॒मान्म॑ ईफ्सेति॑। तान् विष्णु॑रेकवि॒ꣳशेन॒ स्तोमे॑नाऽऽप्नोत्। वा॒र॒व॒न्तीये॑नावारयत॥४७॥

इ॒दं विष्णु॒र्वि च॑क्रम॒ इति॒ व्य॑क्रमत। यस्मा॑त्प॒शवः॒ प्रप्रेव॒ भ्रꣳशे॑रन्। स ए॒तेन॑ यजेत। यदाप्नो॑त्। तद॒प्तोर्याम॑स्याप्तोर्याम॒त्वम्। ए॒तेन॒ वै दे॒वा जैत्वा॑नि जि॒त्वा। यं काम॒मका॑मयन्त॒ तमा॑ऽऽप्नुवन्। यं काम॑ का॒मय॑ते। तमे॒तेना॑ऽऽप्नोति॥४८॥

स्तोमे॑न॒ नाऽऽप्नो॑दवारयत॒ नव॑ च॥ [१४]

व्या॒घ्रो॑ऽयम॒ग्नौ च॑रति॒ प्रवि॑ष्टः। ऋषी॑णां पु॒त्रो अ॑भिशस्ति॒पा अ॒यम्। न॒म॒स्का॒रेण॒ नम॑सा ते जुहोमि। मा दे॒वानां॑ मिथु॒याक॑र्म भा॒गम्। सावी॑र्॒हि दे॑व प्रस॒वाय॑ पित्रे। व॒र्ष्माण॑मस्मै वरि॒माण॑मस्मै। अथा॒स्मभ्यꣳ सवितः स॒र्वता॑ता। दि॒वेदि॑व॒ आ सु॑वा॒ भूरि॑ प॒श्वः। भू॒तो भू॒तेषु॑ चरति॒ प्रवि॑ष्टः। स भू॒ताना॒मधि॑पतिर्बभूव॥४९॥

तस्य॑ मृ॒त्यौ च॑रति राज॒सूयम्॑। स राजा॑ रा॒ज्यमनु॑ मन्यतामि॒दम्। येभि॒ः शिल्पै॑ः पप्रथा॒नामद॑ꣳहत्। येभि॒र्द्याम॒भ्यपि॑ꣳशत्प्र॒जाप॑तिः। येभि॒र्वाचं॑ वि॒श्वरू॑पाꣳ स॒मव्य॑यत्। तेने॒ममग्न इ॒ह वर्च॑सा॒ सम॑ङ्धि। येभि॑रादि॒त्यस्तप॑ति प्र के॒तुभि॑ः। येभि॒ः सूर्यो॑ दद॒शे चि॒त्रभा॑नुः। येभि॒र्वाचं॑ पुष्क॒लेभि॒रव्य॑यत्। तेने॒ममग्न इ॒ह वर्च॑सा॒ सम॑ङ्धि॥५०॥

आऽयं भा॑तु॒ शव॑सा॒ पञ्च॑ कृ॒ष्टीः। इन्द्र॑ इव ज्ये॒ष्ठो भ॑वतु प्र॒जावान्॑। अ॒स्मा अ॑स्तु पुष्क॒लं चि॒त्रभा॑नु। आऽयं पृ॑णक्तु॒ रज॑सी उ॒पस्थम्॑। यत्ते॒ शिल्पं॑ कश्यप रोच॒नाव॑त्। इ॒न्द्रि॒यावं॑त्पुष्क॒लं चि॒त्रभा॑नु। यस्मि॒न्थ्सूर्या॒ अर्पि॑ताः स॒प्त सा॒कम्। तस्मि॒न्राजा॑न॒मधि॒ विश्र॑येमम्। द्यौर॑सि पृथि॒व्य॑सि। व्या॒घ्रो वैया॒घ्रेऽधि॑॥५१॥

विश्र॑यस्व॒ दिशो॑ म॒हीः। विश॑स्त्वा॒ सर्वा॑ वाञ्छन्तु। मा त्वद्रा॒ष्ट्रमधि॑ भ्रशत्। या दि॒व्या आपः॒ पय॑सा सम्बभू॒वुः। या अ॒न्तरि॑क्ष उ॒त पार्थि॑वी॒र्याः। तासां॑ त्वा॒ सर्वा॑साꣳ रु॒चा। अ॒भिषि॑ञ्चामि॒ वर्च॑सा। अ॒भि त्वा॒ वर्च॑साऽसिचं दि॒व्येन॑। पय॑सा स॒ह। यथासा॑ राष्ट्र॒वर्ध॑नः॥५२॥

तथा॑ त्वा सवि॒ता क॑रत्। इन्द्रं॒ विश्वा॑ अवीवृधन्। स॒मु॒द्रव्य॑चसङ्गिरः॑। र॒थीत॑मꣳ रथी॒नाम्। वाजा॑ना॒ꣳ सत्प॑तिं॒ पतिम्॑। वस॑वस्त्वा पु॒रस्ता॑द॒भिषि॑ञ्चन्तु गाय॒त्रेण॒ छन्द॑सा। रु॒द्रास्त्वा॑ दक्षिण॒तो॑ऽभिषि॑ञ्चन्तु॒ त्रैष्टु॑भेन॒ छन्द॑सा। आ॒दि॒त्यास्त्वा॑ प॒श्चाद॒भिषि॑ञ्चन्तु॒ जाग॑तेन॒ छन्द॑सा। विश्वे॑ त्वा दे॒वा उ॑त्तर॒तो॑ऽभिषि॑ञ्चं॒ त्वाऽनु॑ष्टुभेन॒ छन्द॑सा। बृह॒स्पति॑स्त्वो॒परि॑ष्टाद॒भिषि॑ञ्चतु॒ पाङ्क्ते॑न॒ छन्द॑सा॥५३॥

अ॒रु॒णं त्वा॒ वृक॑मु॒ग्रङ्खं॑जङ्क॒रम्। रोच॑मानं म॒रुता॒मग्रे॑ अ॒र्चिषः॑। सूर्य॑वन्तं म॒घवा॑नं विषास॒हिम्। इन्द्र॑मु॒क्थेषु॑

नामहूतमꣳ हुवेम। प्र बाहवा सिसृतं जीवसे नः। आ नो गव्यूतिमुक्षतं घृतेन। आ नो जने श्रवयतं युवाना। श्रुतं मे मित्रावरुणा हवेमा। इन्द्रस्य ते वीर्यकृतः। बाहू उपाव हरामि॥५४॥

बभूवाव्ययत्तेनेममग्न इह वर्चसा समङ्ग्धि वैयाघ्रेऽधि राष्ट्रवर्धनः पाङ्क्तेन छन्दसोपावहरामि॥[१५]

अभि प्रेहि वीरयस्व। उग्रश्चेत्ता सपत्नहा। आतिष्ठ वृत्रहन्तमः। तुभ्यं देवा अधिब्रवन्। अङ्कौ न्यङ्कावभितो रथं यौ। ध्वान्तं वाताग्रमनु सञ्चरन्तौ। दूरेहेतिरिन्द्रियावान्पतत्री। ते नोऽग्नयः पर्यः पारयन्तु। नमस्त ऋषे गद। अव्यथायै त्वा स्वधायै त्वा॥५५॥

मा न इन्द्राभितस्त्वदृष्वारिष्टासः। एवा ब्रह्मन्तवेदस्तु। तिष्ठा रथे अधि यद्वज्रहस्तः। आ रश्मीन्देव युवसे स्वश्वः। आ तिष्ठ वृत्रहन्नातिष्ठन्तं परि। अनु त्वेन्द्रो मदत्वनु त्वा मित्रावरुणौ। द्यौश्च त्वा पृथिवी च प्रचेतसा। शुक्रो बृहद्दक्षिणा त्वा पिपर्तु। अनु स्वधा चिकिताꣳ सोमो अग्निः। अनु त्वाऽवतु सविता सवेन॥५६॥

इन्द्रं विश्वा अवीवृधन्। समुद्रव्यचसङ्गिरः। रथीतमꣳ रथीनाम्। वाजानाꣳ सत्पतिं पतिम्। परि मा सेन्या घोषाः। ज्यानां वृञ्जन्तु गृध्रवः। मेथिष्ठाः पिन्वमाना इह। मां गोपतिमभि संविशन्तु। तन्मेऽनुमतिरनु मन्यताम्। तन्माता पृथिवी तत्पिता द्यौः॥५७॥

तद्ब्रावा॑णः सोम॒सुतो॑ मयो॒भुवः॑। तद॑श्विना शृणुत॒ꣳ सौभगा यु॒वम्। अव॑ ते॒ हेड॒ उद॑ुत्त॒मम्। ए॒ना व्या॒घ्रं प॑रिषस्वजा॒नाः। सि॒ꣳह॒ꣳ हि॑न्वन्ति मह॒ते सौभ॑गाय। स॒मु॒द्रं न सु॒हुव॑न्तस्थि॒वाꣳसम्॑। म॒र्मृ॒ज्यन्ते॑ द्वी॒पिन॑म॒फस्व॑न्तः। उद॒सावे॑तु॒ सूर्यः॑। उदि॒दं मा॑म॒कं वचः॑। उदि॑हि देव सूर्य। स॒ह व॒ग्नुना॒ मम॑। अ॒हं वा॒चो वि॒वाच॑नम्। मयि॒ वाग॑स्तु धर्ण॒सिः। यन्तु॑ न॒दयो॒ वर्ष॑न्तु प॒र्जन्याः॑। सु॒पि॒प्प॒ला ओष॑धयो भवन्तु। अन्न॑वतामोद॒नव॑ताम॒मिक्ष॑वताम्। ए॒षाꣳ राजा॑ भूयासम्॥५८॥

स्व॒धायै॑ त्वा स॒वेन॒ द्यौः सूर्य॑ स॒प्त च॑॥ [१६]

ये के॒शिनः॑ प्रथ॒माः स॒त्रमास॑त। येभि॒राभृ॑तं॒ यदि॒दं वि॒रोच॑ते। तेभ्यो॑ जुहोमि बहु॒धा घृ॒तेन॑। रा॒यस्पोषे॑ण॒मं वर्च॑सा॒ सꣳ सृ॑जाथ। नर्ते ब्रह्म॑ण॒स्तप॑सो विमो॒कः। द्वि॒नाम्नी॑ दी॒क्षा व॒शिनी॒ ह्यु॑ग्रा। प्र केशाः॑ सु॒वते॑ का॒ण्डिनो॑ भवन्ति। तेषा॑ब्र॒ह्मेदीशे॒ वप॑नस्य॒ नान्यः। आ रो॑ह॒ प्रोष्ठं॒ विष॑हस्व॒ शत्रून्॑। अवा॑स्राग्दी॒क्षा व॒शिनी॒ ह्यु॑ग्रा॥५९॥

दे॒हि दक्षि॑णां॒ प्रति॑र॒स्वायु॑ः। अथा॑मुच्यस्व॒ वरु॑णस्य॒ पाशा॑त्। येनाव॑पथ्सवि॒ता क्षु॒रेण॑। सोम॑स्य॒ राज्ञो॒ वरु॑णस्य वि॒द्वान्। तेन॑ ब्रह्माणो वपते॒दम॒स्योर्जेमम्। र॒य्या वर्च॑सा॒ सꣳ सृ॑जाथ। मा ते॒ केशा॒ननु॑ गा॒द्वर्च॑ ए॒तत्। तथा॑ धा॒ता क॑रोतु

ते। तुभ्यमिन्द्रो बृहस्पतिः। सविता वर्च आदधात्॥६०॥

तेभ्यो निधानं बहुधा व्यैच्छन्। अन्तरा द्यावापृथिवी अपः सुवः। दर्भस्तम्बे वीर्यकृते निधाय। पौंस्येनेमं वर्चसा सꣳ सृजाथ। बलं ते बाहुवोः सविता दधातु। सोमस्त्वाऽनक्तु पयसा घृतेन। स्त्रीषु रूपमश्विनैतन्नि धत्तम्। पौंस्येनेमं वर्चसा सꣳसृजाथ। यथ्सीमन्तङ्कङ्कतस्ते लिलेख। यद्वाँ क्षुरः परिववर्ज वपꣳस्ते। स्त्रीषु रूपमश्विनैतन्नि धत्तम्। पौंस्येनेमꣳ सꣳ सृजाथो वीर्येण॥६१॥

अवाँस्राग्दीक्षा वशिनी ह्युग्राऽदधाद्वर्ज वपꣳ स्ते द्वे च॥ [१७]

इन्द्रं वै स्वाविशो मरुतो नापाचायन्। सोऽनपचाय्यमान एतं विघनमपश्यत्। तमाऽहरत्। तेनायजत। तेनैवासान्तꣳ सꣳ स्तम्भं व्यहन्। यद्व्यहन्। तद्विघनस्य विघनत्वम्। वि पाप्मानं भ्रातृव्यꣳ हते। य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद॥६२॥

यꣳ राजानं विशो नापचायेयुः। यो वाँ ब्राह्मणस्तमसा पाप्मना प्रावृतः स्यात्। स एतेन यजेत। विघनेनैवैनद्विहत्य। विशामाधिपत्यं गच्छति। तस्य द्वे द्वादशे स्तोत्रे भवतः। द्वे चतुर्विꣳशे। औद्विद्यमेव तत्। एतद्वै क्षत्रस्यौद्विद्यम्। यदस्मै स्वाविशो बलिꣳ हरन्ति॥६३॥

हरन्त्यस्मै विशो बलिम्। ऐनमप्रतिख्यातं गच्छति। य एवं

वेद। प्रबाहुग्वा अग्रे क्षत्राण्यातेपुः। तेषामिन्द्रः क्षत्राण्यादत्त। न वा इमानि क्षत्राण्यभूवन्निति। तन्नक्षत्राणां नक्षत्रत्वम्। आ श्रेयसो भ्रातृव्यस्य तेज इन्द्रियं दत्ते। य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद॥६४॥

तद्यथा ह वै सचक्रिणौ कप्लकावुपावहितौ स्यातां। एवमेतौ युग्मन्तौ स्तोमौ। अयुक्षु स्तोमेषु क्रियेते। पाप्मनोऽपहत्यै। अप पाप्मानं भ्रातृव्यꣳ हते। य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद। तद्यथा ह वै सूतग्राम्यः। एवं छन्दाꣳसि। तेष्वसावादित्यो बृहतीरभ्यूढः॥६५॥

सतोबृहतीषु स्तुवते सतो बृहन्। प्रजया पशुभिरसानीत्येव। व्यतिषक्ताभिः स्तुवते। व्यतिषक्तं वै क्षत्रं विशा। विशैवैनं क्षत्रेण व्यतिषजति। व्यतिषक्ताभिः स्तुवते। व्यतिषक्तो वै ग्रामणीः सजातैः। सजातैरेवैनं व्यतिषजति। व्यतिषक्ताभिः स्तुवते। व्यतिषक्तो वै पुरुषः पाप्मभिः। व्यतिषक्ताभिरेवास्य पाप्मनो नुदते॥६६॥

वेद हरन्त्येनमेवं वेदाभ्यूढः पाप्मभिरेकं च॥ [१८]

त्रिवृद्यदाग्नेयोऽग्निमुखा ह्यृद्धिर्यदाग्नेय आग्नेयो न वै सोमेन यो वै सोमेनैष गोसवः सिꣳहेऽभि प्रेहि मित्रवर्धनः प्रजापतिस्ता ओदनं प्रजापतिरकामयत बहोर्भूयानगस्त्योस्या जरासस्तिष्ठा हरी प्रजापतिः पशून्व्याघ्रोऽयमभिप्रेहि वृत्रहन्तमो ये केशिन इन्द्रं वा अष्टादश॥१८॥

त्रिवृद्यो वै सोमेनायुरसि बहुर्भवति तिष्ठा हरीरथ आयं भातु तेभ्यो निधानꣳ षट्त्रिंशः॥६६॥

त्रि॒वृत्पा॒प्मनो॑ नुदते॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

पीवौँन्ना२ रयिवृधः सुमेधाः। श्वेतः सिषक्ति नियुता-मभिश्रीः। ते वायवे समनसो वितस्थुः। विश्वेन्नरः स्वपत्यानि चक्रुः। रायेऽनु यज्ञ्ज्ञतू रोदसी उभे। राये देवी धिषणा धाति देवम्। अधा वायुं नियुतः सश्चत स्वाः। उत श्वेतं वसुधितिन्निरेके। आ वायो प्र याभिः। प्र वायुमच्छा बृहती मनीषा॥१॥

बृहद्रयिं विश्ववारा२ रथप्राम्। द्युतद्यामा नियुतः पत्यमानः। कविः कविमियक्षसि प्रयज्यो। आ नो नियुद्भिः शतिनीभिरध्वरम्। सहस्रिणीभिरुप याहि यज्ञम्। वायो अस्मिन् हविषि मादयस्व। यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः। प्रजापते न त्वदेतान्यन्यः। विश्वा जातानि परि ता बभूव। यत्कामास्ते जुहुमस्तं नो अस्तु॥२॥

वयꣳ स्याम पतयो रयीणाम्। रयीणां पतिं यजतं बृहन्तम्। अस्मिन्भरे नृतमं वाजसातौ। प्रजापतिं प्रथमजामृतस्य। यजाम देवमधि नो ब्रवीतु। प्रजापते त्वन्निधिपाः पुराणः। देवानां पिता जनिता प्रजानाम्। पतिर्विश्वस्य जगतः परस्पाः। हविर्नो देव विहवे जुषस्व। तवेमे लोकाः प्रदिशो दिशश्च॥३॥

प॒रा॒वतो॑ नि॒वत॑ उ॒द्वत॑श्च। प्रजा॑पते विश्व॒सृज्जी॒वध॑न्य इ॒दं नो॑ देव। प्रति॑हर्य ह॒व्यम्। प्र॒जाप॑तिं प्रथ॒मं य॒ज्ञिया॑नाम्। दे॒वाना॒मग्रे॑ यज॒तं य॑जध्वम्। स नो॑ ददातु॒ द्रवि॑णꣳ सु॒वीर्य॑म्॑। रा॒यस्पोषं॒ वि ष्य॑तु॒ नाभि॑म॒स्मे। यो रा॒य ईशे॑ शतदा॒य उ॒क्थ्यः॑। यः प॑शू॒नाꣳ र॑क्षि॒ता विष्ठि॑तानाम्। प्र॒जाप॑तिः प्रथम॒जा ऋ॒तस्य॑॥४॥

स॒हस्र॑धामा जुषताꣳ ह॒विर्नः॑। सोमा॑पूषणे॒मौ दे॒वौ। सोमा॑पूषणा॒ रज॑सो वि॒मानम्॑। स॒प्तच॑क्रꣳ रथ॒मवि॑श्वमिन्वम्। वि॒षू॒वृतं॒ मन॑सा यु॒ज्यमा॑नम्। तं जि॑न्वथो वृषणा॒ पञ्च॑रश्मिम्। दि॒व्य॑न्यः सद॑नं च॒क्र उ॒च्चा। पृ॒थि॒व्याम॒न्यो अध्य॒न्तरि॑क्षे। ताव॒स्मभ्य॑ं पुरु॒वारं॑ पुरु॒क्षुम्। रा॒यस्पोषं॒ विष्य॑ता॒न्नाभि॑म॒स्मे॥५॥

धियं॑ पू॒षा जि॑न्वतु विश्वमि॒न्वः। र॒यिꣳ सोमो॑ रयि॒पति॑र्दधातु। अव॑तु दे॒व्यदि॑तिरन॒र्वा। बृ॒हद्व॑देम वि॒दथे॑ सु॒वीराः॑। विश्वा॑न्य॒न्यो भुव॑ना ज॒जान॑। विश्व॑म॒न्यो अ॑भि॒चक्षा॑ण एति। सोमा॑पूषणा॒ववं॑त॒ धियं॑ मे। यु॒वभ्यां॒ विश्वाः॒ पृत॑ना जयेम। उदु॑त्त॒मं व॑रु॒णास्त॑म्ना॒द्याम्। यत्किं चे॒दं कि॑त॒वास॑ः। अव॑ ते॒ हेड॒स्तत्त्वा॑ यामि। आ॒दि॒त्याना॒मव॑सा॒ न द॑क्षि॒णा। धा॒रय॑न्त आदि॒त्यास॑स्ति॒स्रो भूमी॑र्धारयन्। य॒ज्ञो दे॒वाना॒ꣳ शुचि॑र॒पः॥६॥

म॒नी॒षाऽस्तु॑ च॒र्तस्या॒स्मे कि॑त॒वास॑श्च॒त्वारि॑ च॥ [१]

ते शु॒क्रासः॒ शुच॑यो रश्मि॒वन्तः॑। सीद॑न्नादि॒त्या अधि॑ ब॒र्॒हिषि॑ प्रि॒ये। काम॑ेन दे॒वाः स॒रथं॑ दि॒वो नः॑। आ या॑न्तु य॒ज्ञमुप॑ नो जुषा॒णाः। ते सू॒नवो॒ अदि॑तेः पीव॒सामिषम्॑। घृ॒तं पिन्व॒त्प्रति॑हर्यन्नृते॒जाः। प्र य॒ज्ञिया॒ यज॑मानाय येमुरे। आ॒दि॒त्याः कामं॑ पितु॒मन्त॑म॒स्मे। आ नः॑ पु॒त्रा अदि॑तेर्यान्तु य॒ज्ञम्। आ॒दि॒त्यासः॑ प॒थिभि॑र्देव॒यानैः॑॥७॥

अ॒स्मे कामं॑ दा॒शुषे॑ स॒न्नम॑न्तः। पुरो॒डाशं॑ घृ॒तव॑न्तं जुषन्ताम्। स्क॒भा॒यत॒ निर्ऋ॑तिꣳ सेध॒ताम॑तिम्। प्र र॒श्मिभि॒र्यत॑माना अमृध्राः। आदि॑त्याः काम॒ प्रय॑तां॒ वष॑ट्कृतिम्। जु॒षध्वं॑ नो ह॒व्यदा॑तिं यजत्राः। आ॒दि॒त्यान्काम॒मव॑से हुवेम। ये भू॒तानि॑ ज॒नय॑न्तो विचि॒रख्युः। सीद॑न्तु पु॒त्रा अदि॑तेरु॒पस्थम्॑। स्ती॒र्णं ब॒र्॒हिर्ह॑वि॒रद्या॑य दे॒वाः॥८॥

स्ती॒र्णं ब॒र्॒हिः सी॑दता य॒ज्ञे अ॒स्मिन्। ध्रा॒जाः सेध॑न्तो॒ अम॑तिं दु॒रेवा॑म्। अ॒स्मभ्यं॑ पुत्रा अदिते॒ः प्र य॑ꣳसत। आदि॑त्याः॒ काम॑ ह॒विषो॑ जुषा॒णाः। अग्ने॒ नय॑ सु॒पथा॑ रा॒ये अ॒स्मान्। विश्वा॑नि देव व॒युना॑नि वि॒द्वान्। यु॒यो॒ध्य॑स्मज्जुहुरा॒णमेनः॑। भूयि॑ष्ठान्ते॒ नम॑ उक्तिं विधेम। प्र वः॑ शु॒क्राय॑ भा॒नवे॑ भरध्वम्। ह॒व्यं म॒तिं चा॒ग्नये॒ सुपू॑तम्॥९॥

यो दैव्या॑नि॒ मानु॑षा ज॒नूꣳषि॑। अ॒न्तर्विश्वा॑नि वि॒द्मना॒ जिगा॑ति। अच्छा॒ गिरो॑ म॒तयो॑ देव॒यन्तीः॑। अ॒ग्निं य॑न्ति॒

द्रविणं भिक्षमाणाः। सुसन्दृशꣳ सुप्रतीकꣳ स्वञ्चम्। हव्यवाहमरतिं मानुषाणाम्। अग्ने त्वमस्मद्युयोध्यमीवाः। अनग्नित्रा अभ्यमन्त कृष्टीः। पुनरस्मभ्यꣳ सुविताय देव। क्षां विश्वेभिरजरेभिर्यजत्र॥१०॥

अग्ने त्वं पारया नव्यो अस्मान्। स्वस्तिभिरति दुर्गाणि विश्वा। पूश्च पृथ्वी बहुला न उर्वी। भवा तोकाय तनयाय शं योः। प्रकारवो मनना वच्यमानाः। देवद्रीचीं नयथ देवयन्तः। दक्षिणावाड्वाजिनी प्राच्येति। हविर्भरन्त्यग्नये घृताचीं। इन्द्रं नरो युजे रथम्। जगृभ्णाते दक्षिणमिन्द्र हस्तम्॥११॥

वसूयवो वसुपते वसूनाम्। विद्मा हि त्वा गोपतिꣳ शूर गोनाम्। अस्मभ्यं चित्रं वृषणꣳ रयिन्दाः। तवेदं विश्वमभितः पशव्यम्। यत्पश्यसि चक्षसा सूर्यस्य। गवामसि गोपतिरेक इन्द्र। भक्षीमहि ते प्रयतस्य वस्वः। समिन्द्र णो मनसा नेषि गोभिः। सꣳ सूरिभिर्मघवन्थ्सꣳ स्वस्त्या। सं ब्रह्मणा देवकृतं यदस्ति॥१२॥

सं देवानाꣳ सुमत्या यज्ञियानाम्। आराच्छत्रुमप बाधस्व दूरम्। उग्रो यः शम्बः पुरुहूत तेन। अस्मे धेहि यवमद्गोमदिन्द्र। कृधीधियं जरित्रे वाजरत्नाम्। आ वेधसꣳ स हि शुचिः। बृहस्पतिः प्रथमं जायमानः। महो ज्योतिषः परमे व्योमन्। सप्तास्यस्तुविजातो रवेण। वि

स॒प्तर॑श्मिरधम॒त्तमा꣡ꣳसि॥१३॥

बृह॒स्पतिः॒ सम॑जय॒द्वसू॑नि। म॒हो व्र॒जान्गोम॑तो दे॒व ए॒षः। अ॒पः सिषा॑स॒न्थ्सुव॒रप्र॑तीत्तः। बृह॒स्पति॒र्ह॒न्त्य॒मित्र॑म॒र्कैः। बृह॑स्पते॒ पर्ये॒वा पि॒त्रे। आ नो॑ दि॒वः पावी॑रवी। इ॒मा जु॒ह्वा॑ना॒ यस्ते॒ स्तन॑ः। सर॑स्वत्य॒भि नो॑ नेषि। इ॒यꣳ शुष्मे॑भिर्बिस॒खा इ॑वारुजत्। सानु॑ गिरी॒णान्त॑वि॒षेभि॑रू॒र्मिभिः॑। पा॒रा॒व॒द॒घ्नीमव॑से सुवृ॒क्तिभिः॑। सर॑स्वती॒मा वि॑वासेम धी॒तिभिः॑॥१४॥

दे॒व॒यानै॑र्दे॒वाः सुपू॑तं यजत्र॒ हस्त॒मस्ति॒ तमाꣳस्यू॒र्मिभि॒र्द्वे च॑॥ [२]

सोमो॑ धे॒नुꣳ सोमो॒ अर्व॑न्तमा॒शुम्। सोमो॑ वी॒रं क॑र्म॒ण्यं॑ ददातु। सा॒द॒न्यं॑ विद॒थ्यꣳ स॒भेयम्॑। पि॒तुः॒ श्रव॑णं॒ यो ददा॑शदस्मै। अषा॑ढं यु॒थ्सु त्वꣳ सो॑म॒ क्रतु॑भिः। या ते॒ धामा॑नि ह॒विषा॒ यज॑न्ति। त्वमि॒मा ओष॑धीः सोम॒ विश्वाः॑। त्वम॒पो अ॑जनय॒स्त्वङ्गाः। त्वमात॑तन्थो॒र्वन्तरि॑क्षम्। त्वं ज्योति॑षा॒ वि तमो॑ ववर्थ॥१५॥

या ते॒ धामा॑नि दि॒वि या पृ॑थि॒व्याम्। या पर्व॑ते॒ष्वोष॑धीष्व॒प्सु। तेभि॑र्नो॒ विश्वैः॑ सु॒मना॒ अहे॑डन्। राजन्थ्सोम॒ प्रति॑ ह॒व्या गृ॑भाय। विष्णो॒र्नुकं॒ तद॑स्य प्रि॒यम्। प्र तद्विष्णुः॑। प॒रो मात्र॑या त॒नुवा॑ वृधान। न ते॑ महि॒त्वमन्व॑श्नुवन्ति। उ॒भे ते॑ विद्म॒ रज॑सी पृथि॒व्या विष्णो॑ देव॒ त्वम्। प॒र॒मस्य॑ विथ्से॥१६॥

विचक्रमे त्रिर्देवः। आ ते महो यो जात एव। अभि गोत्राणि। आभिः स्पृधो मिथतीररिषण्यन्। अमित्रस्य व्यथया मन्युमिन्द्र। आभिर्विश्वा अभियुजो विषूचीः। आर्याय विशोवतारीर्दासीः। अयꣳ शृण्वे अध जयन्नुत घ्नन्। अयमुत प्र कृणुते युधा गाः। यदा सत्यं कृणुते मन्युमिन्द्रः॥१७॥

विश्वं दृढं भयत एजदस्मात्। अनु स्वधामक्षरन्नापो अस्य। अवर्धत मध्य आ नाव्यानाम्। सध्रीचीनेन मनसा तमिन्द्र ओजिष्ठेन। हन्मनाहन्नभिद्यून्। मरुत्वन्तं वृषभं वावृधानम्। अकवारिं दिव्यꣳ शासमिन्द्रम्। विश्वासाहमवसे नूतनाय। उग्रꣳ सहोदामिह तꣳ हुवेम। जनिष्ठा उग्रः सहसे तुराय॥१८॥

मन्द्र ओजिष्ठो बहुलाभिमानः। अवर्धन्निन्द्रं मरुतश्चिदत्र। माता यद्वीरं दधनद्धनिष्ठा। क्वस्यावो मरुतः स्वधाऽऽसीत्। यन्मामेकꣳ समधत्ताहिहत्ये। अहꣳ ह्युग्रस्तविषस्तुविष्मान्। विश्वस्य शत्रोरनमं वधस्नैः। वृत्रस्य त्वा श्वसथा दीषमाणाः। विश्वे देवा अजहुर्ये सखायः। मरुद्भिरिन्द्र सख्यं ते अस्तु॥१९॥

अथेमा विश्वाः पृतना जयासि। वधीं वृत्रं मरुत इन्द्रियेण। स्वेन भामेन तविषो बभूवान्। अहमेता मनवे विश्वश्चन्द्राः।

सुगा अपश्चकर वज्रबाहुः। स यो वृषा वृष्णियेभिः समोकाः। महो दिवः पृथिव्याश्च सम्राट्। सतीनसत्वा हव्यो भरेषु। मरुत्वां नो भवत्विन्द्र ऊती। इन्द्रो वृत्रमतरद्वृत्रतूर्ये॥२०॥

अनाधृष्यो मघवा शूर इन्द्रः। अन्वेनं विशो अमदन्त पूर्वीः। अयꣳ राजा जगतश्चर्षणीनाम्। स एव वीरः स उ वीर्यावान्। स एकराजो जगतः परस्पाः। यदा वृत्रमतरच्छूर इन्द्रः। अथाभवद्दमिताभिक्रतूनाम्। इन्द्रो यज्ञं वर्धयन्विश्ववेदाः। पुरोडाशस्य जुषताꣳ हविर्नः। वृत्रं तीर्त्वा दानवं वज्रबाहुः॥२१॥

दिशोऽदꣳहद्दृꣳहिता दꣳहणेन। इमं यज्ञं वर्धयन्विश्ववेदाः। पुरोडाशं प्रति गृभ्णात्विन्द्रः। यदा वृत्रमतरच्छूर इन्द्रः। अथैकराजो अभवज्जनानाम्। इन्द्रो देवाञ्छम्बरहत्य आवत्। इन्द्रो देवानामभवत्पुरोगाः। इन्द्रो यज्ञे हविषा वावृधानः। वृत्रतूर्नो अभयꣳ शर्म यꣳसत्। यः सप्त सिन्धूꣳरदधात्पृथिव्याम्। यः सप्त लोकानकृणोद्दिशश्च। इन्द्रो हविष्मान्थ्सगणो मरुद्भिः। वृत्रतूर्नो यज्ञमिहोप यासत्॥२२॥

ववर्थ विथ्स इन्द्रस्तुरायाँस्तु वृत्रतूर्ये वज्रबाहुः पृथिव्यात्रीणि च॥ [३]

इन्द्रस्तरस्वानभिमातिहोग्रः। हिरण्यवाशीरिषिरः सुवर्षाः। तस्य वयꣳ सुमतौ यज्ञियस्य। अपि भद्रे सौमनसे स्याम। हिरण्यवर्णो अभयं कृणोतु। अभिमातिहेन्द्रः पृतनासु

जि॒ष्णुः। स नः॒ शर्म॑ त्रि॒वरू॑थं॒ वि य॑ꣳसत्। यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॒ सदा॑ नः। इन्द्र॑ꣳ स्तुहि व॒ज्रिण॒ꣳ स्तोम॑पृष्ठम्। पु॒रो॒डाश॑स्य जुषताꣳ ह॒विर्नः॑॥२३॥

ह॒त्वाभिमा॑ती॒ः पृत॑ना॒ः सह॑स्वान्। अथाभ॑यं कृणुहि वि॒श्वतो॑ नः। स्तु॒हि शूरं॑ व॒ज्रिण॒मप्र॑तीत्तम्। अ॒भि॒मा॒ति॒हनं॑ पुरुहू॒तमिन्द्रम्॑। य एक॒ इच्छ॒तप॑ति॒र्जने॑षु। तस्मा॒ इन्द्रा॑य ह॒विरा जु॑होत। इन्द्रो॑ दे॒वाना॑मधि॒पाः पु॒रोहि॑तः। दि॒शां पति॑रभवद्वा॒जिनी॑वान्। अ॒भि॒मा॒ति॒हा त॑वि॒षस्तुवि॑ष्मान्। अ॒स्मभ्यं॑ चि॒त्रं वृष॑णꣳ र॒यिन्दा॑त्॥२४॥

य इ॒मे द्यावा॑पृथि॒वी म॑हि॒त्वा। बले॒नादृ॑ꣳहदभिमाति॒हेन्द्रः॑। स नो॑ ह॒विः प्रति॑ गृभ्णातु रा॒तये॑। दे॒वानां॑ दे॒वो नि॑धि॒पा नो॑ अव्यात्। अन॑वस्ते॒ रथं॒ वृष्णे॒ यत्ते॑। इन्द्र॑स्य॒ नु वी॒र्या॑ण्यह॒न्नहिम्॑। इन्द्रो॑ या॒तोऽव॑सितस्य॒ राजा॑। शम॑स्य च शृ॒ङ्गिणो॒ वज्र॑बाहुः। सेदु॒ राजा॑ क्षेति चर्षणी॒नाम्। अ॒रान्न ने॒मिः परि॒ ता ब॑भूव॥२५॥

अ॒भि सि॒ध्मो अ॑जिगादस्य॒ शत्रून्॑। विति॒ग्मेन॑ वृष॒भेणा॒ पुरो॑भेत्। सं वज्रे॑णासृजद्वृ॒त्रमिन्द्रः॑। प्र स्वां म॒तिम॑तिर॒च्छाश॑दानः। विष्णुं॑ दे॒वं वरु॑णमू॒तये॒ भगम्॑। मेद॑सा दे॒वा व॒पया॑ यजध्वम्। ता नो॑ य॒ज्ञमाग॑तं वि॒श्वधे॑ना। प्र॒जाव॑द॒स्मे द्रवि॑णे॒ह ध॑त्तम्। मेद॑सा दे॒वा व॒पया॑ यजध्वम्।

विष्णुं च देवं वरुणं च रातिम्॥२६॥

ता नो अमीवा अप बाधमानौ। इमं यज्ञं जुषमाणावुपेतम्। विष्णूवरुणा युवमध्वराय नः। विशे जनाय महि शर्म यच्छतम्। दीर्घप्रयज्यू हविषा वृधाना। ज्योतिषाऽरातीर्दहतन्तमाꣳसि। ययोरोजसा स्कभिता रजाꣳसि। वीर्येभिर्वीरतमा शविष्ठा। याऽपत्ये ते अप्रतीत्ता सहोभिः। विष्णू अगन्वरुणा पूर्वहूतौ॥२७॥

विष्णूवरुणावभिशस्तिपावाम्। देवा यजन्त हविषा घृतेन। अपामीवाꣳ सेधतꣳ रक्षसश्च। अथाधत्तं यजमानाय शं योः। अꣳहोमुचा वृषभा सुप्रतूर्ती। देवानां देवतमा शचिष्ठा। विष्णूवरुणा प्रतिहर्यतन्नः। इदन्नरा प्रयतमूतये हविः। मही नु द्यावापृथिवी इह ज्येष्ठे। रुचा भवताꣳ शुचयद्भिरर्कैः॥२८॥

यथ्सीं वरिष्ठे बृहती विमिन्वन्। नृवद्द्योक्षा पप्रथानेभिरेवैः। प्रपूर्वजे पितरा नव्यसीभिः। गीर्भिः कृणुध्वꣳ सदने ऋतस्य। आ नौ द्यावापृथिवी दैव्येन। जनेन यातं महि वां वरूथम्। स इथ्स्वपा भुवनेष्वास। य इमे द्यावापृथिवी जजान। उर्वी गभीरे रजसी सुमेके। अवꣳशे धीरः शच्या समैरत्॥२९॥

भूरि द्वे अचरन्ती चरन्तम्। पद्वन्तं गर्भमपदीदधाते। नित्यं न सूनुं पित्रोरुपस्थे। तं पिपृतꣳ रोदसी सत्यवाचम्। इदं द्यावापृथिवी सत्यमस्तु। पितर्मातर्यदिहोप ब्रुवे वाम्। भूतं

देवानामवमे अवोभिः। विद्यामेषं वृजनं जीरदानुम्। उर्वी पृथ्वी बहुले दूरे अन्ते। उप ब्रुवे नमसा यज्ञे अस्मिन्। दधाते ये सुभगे सुप्रतूर्ती। द्यावा रक्षतं पृथिवी नो अभ्वात्। या जाता ओषधयोऽति विश्वाः परिष्ठाः। या ओषधयः सोमराज्ञीरश्वावतीः सोमवतीम्। ओषधीरिति मातरोऽन्या वो अन्यामवतु॥३०॥

हविर्नो दाद्भूव रातिं पूर्वहूतावर्कैरेरदस्मिन्पश्च च॥ [४]

शुचिं नु स्तोमꣳ श्नथद्वृत्रम्। उभा वामिन्द्राग्नी प्र चर्षणिभ्यः। आ वृत्रहणा गीर्भिर्विप्रः। ब्रह्मणस्पते त्वमस्य यन्ता। सूक्तस्य बोधि तनयं च जिन्व। विश्वं तद्भद्रं यदवन्ति देवाः। बृहद्वदेम विदथे सुवीराः। स ईꣳ सत्येभिः सखिभिः शुचद्भिः। गोधायसं विधनसैरतर्दत्। ब्रह्मणस्पतिर्वृषभिर्वराहैः॥३१॥

घर्मस्वेदेभिर्द्रविणं व्यानट्। ब्रह्मणस्पतेरभवद्यथावशम्। सत्यो मन्युर्महि कर्मा करिष्यतः। यो गा उदाजत्स दिवे वि चाभजत्। महीव रीतिः शवसा सरत्पृथक्। इन्धानो अग्निं वनवद्वनुष्यतः। कृतब्रह्मा शूशुवद्रातहव्य इत्। जातेन जातमतिसृत्प्र सृꣳसते। यं युजं कृणुते ब्रह्मणस्पतिः। ब्रह्मणस्पते सुयमस्य विश्वहा॥३२॥

रायः स्याम रथ्यो विवस्वतः। वीरेषु वीराꣳ उपपृङ्धि

नस्त्वम्। यदीशानो ब्रह्मणा वेषि मे हवम्। स इज्जनेन स विशा स जन्मना। स पुत्रैर्वाजं भरते धना नृभिः। देवानां यः पितरमा विवासति। श्रद्धामना हविषा ब्रह्मणस्पतिम्। यास्ते पूषन्नावो अन्तः। शुक्रं ते अन्यत्पूषेमा आशाः। प्रपथे पथामजनिष्ट पूषा॥३३॥

प्रपथे दिवः प्रपथे पृथिव्याः। उभे अभि प्रियतमे सधस्थे। आ च परा च चरति प्रजानन्। पूषा सुबन्धुर्दिव आ पृथिव्याः। इडस्पतिर्मघवा दस्मवर्चाः। तं देवासो अददुः सूर्यायै। कामेन कृतं तवसꣳ स्वञ्चम्। अजाऽश्वः पशुपा वाजबस्त्यः। धियं जिन्वो विश्वे भुवने अर्पितः। अष्ट्रां पूषा शिथिरामुद्वरीवृजत्॥३४॥

सञ्चक्षाणो भुवना देव ईयते। शुची वो हव्या मरुतः शुचीनाम्। शुचिꣳ हिनोम्यध्वरꣳ शुचिभ्यः। ऋतेन सत्यमृतसाप आयन्। शुचिजन्मानः शुचयः पावकाः। प्र चित्रमर्कं गृणते तुराय। मारुताय स्वतवसे भरध्वम्। ये सहाꣳसि सहसा सहन्ते। रेजते अग्ने पृथिवी मखेभ्यः। अꣳसेष्वा मरुतः खादयो वः॥३५॥

वक्षः सुरुक्मा उप शिश्रियाणाः। वि विद्युतो न वृष्टिभी रुचानाः। अनु स्वधामायुधैर्यच्छमानाः। या वः शर्म शशमानाय सन्ति। त्रिधातूनि दाशुषे यच्छताधि। अस्मभ्यं

तानि॑ मरुतो॒ वियं॑न्त। र॒यिं नो॑ धत्त वृषणः सु॒वीरम्॑। इ॒मे तु॒रं म॒रुतो॑ रामयन्ति। इ॒मे सहः॒ सह॑स॒ आ न॑मन्ति। इ॒मे श॒ꣳसं॑वनुष्य॒तो नि पा॑न्ति॥३६॥

गु॒रुद्वेषो॒ अर॑रुषे दधन्ति। अ॒रा इ॒वेदच॑रमा॒ अहे॑व। प्रप्र॑ जायन्ते॒ अक॑वा॒ महो॑भिः। पृश्ने॑ः पु॒त्रा उ॑प॒मासो॒ रभि॑ष्ठाः। स्वया॑ म॒त्या म॒रुतः॒ सं मि॑मिक्षुः। अनु॑ ते दायि म॒ह इ॑न्द्रि॒याय॑। स॒त्रा ते॒ विश्व॒मनु॑ वृत्र॒हत्ये॑। अनु॑ क्ष॒त्रमनु॒ सहो॑ यजत्र। इन्द्रं॑ दे॒वेभि॒रनु॑ ते नृ॒षह्ये॑। य इन्द्र॒ शुष्मो॑ मघवन्ते॒ अस्ति॑॥३७॥

शिक्षा॒ सखि॑भ्यः पुरुहूत॒ नृभ्यः॑। त्वꣳ हि दृ॒ढा म॑घव॒न्विचे॑ताः। अपा॑वृधि॒ परि॑वृतिं॒ न राधः॑। इन्द्रो॒ राजा॒ जग॑तश्चर्ष॒णीना॒म्। अ॒धि॒क्षमि॒ विषु॑रूपं॒ यदस्ति॑। ततो॑ ददातु दा॒शुषे॒ वसू॑नि। चोद॒द्राध॒ उप॑स्तुतश्चिद॒र्वाक्। तमु॑ष्टुहि॒ यो अ॒भिभू॑त्योजाः। व॒न्वन्न॒वा॑तः पुरुहू॒त इन्द्रः॑। अषा॑ढमु॒ग्रꣳ सह॑मानमा॒भिः॥३८॥

गी॒र्भिर्व॑र्ध वृष॒भं च॑र्षणी॒नाम्। स्थू॒रस्य॑ रा॒यो बृ॑ह॒तो य ईशे॑। तमु॑ ष्टवाम वि॒दथे॒ष्विन्द्रम्॑। यो वा॒युना॒ जय॑ति॒ गोम॑तीषु। प्र धृ॑ष्णु॒या न॑यति॒ वस्यो॒ अच्छ॑। आ ते॒ शुष्मो॑ वृष॒भ ए॑तु प॒श्चात्। ओत्त॒राद॑ध॒रागा पु॒रस्ता॑त्। आ वि॒श्वतो॑ अ॒भिसमै॑त्व॒र्वाङ्। इन्द्रं॑ द्यु॒म्नꣳ सुव॑र्वद्धेह्य॒स्मे॥३९॥

व॒राहै॑र्वि॒श्वहा॑ऽजनिष्ट पू॒षोद्वरी॑वृजत्खा॒दयो॑ वः पा॒न्त्यस्त्या॒भिर्नव॑ च॥ [५]

आ दे॒वो या॑तु सवि॒ता सु॒रत्नः॑। अ॒न्त॒रि॒क्ष॒प्रा वह॑मानो॒ अश्वैः॑। हस्ते॒ दधा॑नो॒ नर्या॑ पु॒रूणि॑। नि॒वे॒शय॑ं च प्रसु॒वं च॒ भूम॑। अ॒भीवृ॑तं॒ कृश॑नैर्वि॒श्वरू॑पम्। हिर॑ण्यशम्यं यज॒तो बृ॒हन्तम्॑। आस्था॒द्रथ॑ꣳ सवि॒ता चि॒त्रभा॑नुः। कृ॒ष्णा रजा॑ꣳसि॒ तवि॑षीं॒ दधा॑नः। सघा॑ नो दे॒वः स॑वि॒ता स॒वाय॑। आ सा॑विष॒द्वसु॑पति॒र्वसू॑नि॥४०॥

वि॒श्रय॑माणो॒ अम॑तिमुरू॒चीम्। म॒र्त॒भोज॑न॒मध॑रासतेन। विजना॑ञ्छ्या॒वाः शि॑ति॒पादो॑ अख्यन्। रथ॒ꣳ हिर॑ण्यप्रउगं॒ वह॑न्तः। शश्व॒द्विशः॑ सवि॒तुर्दैव्य॑स्य। उ॒पस्थे॒ विश्वा॒ भुव॑नानि तस्थुः। वि सु॑प॒र्णो अ॒न्तरि॑क्षाण्यख्यत्। ग॒भी॒रवे॑पा॒ असु॑रः सुनी॒थः। क्वे॑दानी॒ꣳ सूर्यः॒ कश्चि॑केत। क॒त॒मान्द्याꣳ र॒श्मिर॒स्या त॑तान॥४१॥

भगं॒ धियं॑ वा॒जय॑न्तः॒ पुर॑न्धिम्। नरा॒शꣳसो॒ ग्नास्पति॑र्नो अव्यात्। आ ये वा॒मस्य॑ सङ्ग॒थे र॑यी॒णाम्। प्रि॒या दे॒वस्य॑ सवि॒तुः स्या॑म। आ नो॒ विश्वे॒ अस्क्रा॑गमन्तु दे॒वाः। मि॒त्रो अ॑र्य॒मा वरु॑णः स॒जोषाः॑। भुव॒न् यथा॑ नो॒ विश्वे॑ वृ॒धासः॑। कर॑न्थ्सु॒षाहा॑ विथु॒रं न शवः॑। शं नो॑ दे॒वा वि॒श्वदे॑वा भवन्तु। शꣳ सर॑स्वती स॒ह धी॒भिर॑स्तु॥४२॥

शम॑भि॒षाचः॒ शमु॑ राति॒षाचः॑। शं नो॑ दि॒व्याः पार्थि॑वाः॒ शं नो॒ अप्याः॑। ये स॑वि॒तुः स॒त्यस॑वस्य॒ विश्वे॑। मि॒त्रस्य॑ व्र॒ते वरु॑णस्य दे॒वाः। ते सौभ॑गं वी॒रव॒द्गोम॒दप्नः॑। दधा॑तन

द्रविणं चित्रमस्मे। अग्ने याहि दूत्यं वारिषेण्यः। देवाꣳ अच्छा ब्रह्मकृतो गणेन। सरस्वतीं मरुतो अश्विनापः। यक्षि देवान्त्रधेयाय विश्वान्॥४३॥

द्यौः पितः पृथिवि मातरध्रुक्। अग्ने भ्रातर्वसवो मृडता नः। विश्व आदित्या अदिते सजोषाः। अस्मभ्यꣳ शर्म बहुलं वि यन्त। विश्वे देवाः शृणुतेमꣳ हवं मे। ये अन्तरिक्षे य उप द्यवि ष्ठ। ये अग्निजिह्वा उत वा यजत्राः। आसद्यास्मिन्बर्हिषि मादयध्वम्। आ वां मित्रावरुणा हव्यजुष्टिम्। नमसा देवावसाऽऽववृत्याम्॥४४॥

अस्माकं ब्रह्म पृतनासु सह्या अस्माकम्। वृष्टिर्दिव्या सुपारा। युवं वस्त्राणि पीवसा वसाथे। युवोरच्छिद्रा मन्तवो ह सर्गाः। अवातिरतमनृतानि विश्वा। ऋतेन मित्रावरुणा सचेथे। तथ्सु वां मित्रावरुणा महित्वम्। ईर्मा तस्थुषीरहभिर्दुदुह्रे। विश्वाः पिन्वथ स्वसरस्य धेनाः। अनु वामेकः पविरा ववर्ति॥४५॥

यद्वꣳहिष्ठन्नाति विदे सुदानू। अच्छिद्रꣳ शर्म भुवनस्य गोपा। ततो नो मित्रावरुणाववीष्टम्। सिषासन्तो जीगिवाꣳसः स्याम। आ नो मित्रावरुणा हव्यदातिम्। घृतैर्गव्यूतिमुक्षतमिडाभिः। प्रति वामत्र वरमा जनाय। पृणीतमुद्रो दिव्यस्य चारोः। प्र बाहवा सिसृतं जीवसे नः।

आ नो॒ गव्यू॑तिमुक्षतं घृ॒तेन॑॥४६॥

आ नो॒ जनै॑ श्रवयतं युवाना। श्रु॒तं मे॑ मित्रावरुणा॒ हवे॒मा। इ॒मा रु॒द्राय॑ स्थि॒रध॑न्वने॒ गिरः॑। क्षि॒प्रेष॑वे दे॒वाय॑ स्व॒धाम्ने॑। अषा॑ढाय॒ सह॑मानाय मी॒ढुषे॑। ति॒ग्मायु॑धाय भरता शृ॒णोत॑न। त्वाद॑त्तेभी रुद्र॒ शन्त॑मेभिः। श॒तꣳ हिमा॑ अशीय भेष॒जेभिः॑। व्य॑स्मद्वेषो॑ वित॒रं व्यꣳहः॑। व्यमी॑वाꣳश्चातयस्वा॒ विषू॑चीः॥४७॥

अर्ह॑न्बिभर्षि॒ मा न॑स्तो॒के। आ ते॑ पितर्मरुताꣳ सु॒म्नमे॑तु। मा नः॒ सूर्य॑स्य स॒न्दृशो॑ युयोथाः। अ॒भि नो॑ वी॒रो अर्व॑ति क्षमेत। प्र जा॑येमहि रुद्र प्र॒जाभिः॑। ए॒वा ब॑भ्रो वृषभ चेकितान। यथा॑ देव॒ न हृ॑णी॒षे न हꣳसि॑। हा॒व॒न॒श्रूनो॑ रुद्रे॒ह बो॑धि। बृ॒हद्व॑देम वि॒दथे॑ सु॒वीराः॑। परि॑ णो रु॒द्रस्य॑ हे॒तिः स्तु॒हि श्रु॒तम्। मी॒ढु॑ष्टमार्ह॑न्बिभर्षि। त्वम॑ग्ने रु॒द्र आ वो॒ राजा॑नम्॥४८॥

वसू॑नि ततानास्तु॒ विश्वान्॑ ववृत्यां ववर्ति घृ॒तेन॒ विषू॑चीः श्रु॒तन्द्वे च॑॥ [६]

सूर्यो॑ दे॒वीमु॒षस॒ꣳ रोच॑मानामर्यः॑। न योषा॑म॒भ्ये॑ति प॒श्चात्। यत्रा॒ नरो॑ देव॒यन्तो॑ यु॒गानि॑। वि॒त॒न्वते॒ प्रति॑ भ॒द्राय॑ भ॒द्रम्। भ॒द्रा अश्वा॑ ह॒रितः॒ सूर्य॑स्य। चि॒त्रा एद॑ग्वा अनु॒माद्या॑सः। न॒म॒स्यन्तो॑ दि॒व आ पृ॒ष्ठम॑स्थुः। परि॒ द्यावा॑पृथि॒वी य॑न्ति स॒द्यः। तथ्सूर्य॑स्य देव॒त्वं तन्म॑हि॒त्वम्। म॒ध्या कर्तो॒र्वित॑त॒ꣳ सञ्ज॑भार॥४९॥

य॒देदयु॑क्त ह॒रितः॑ स॒धस्था॑त्। आद्रात्री॒ वास॑स्तनुते सि॒मस्मै॑। तन्मि॒त्रस्य॒ वरु॑णस्याभि॒चक्षे॑। सूर्यो॑ रू॒पं कृ॑णुते॒ द्योरु॒पस्थे॑। अ॒न॒न्तम॒न्यद्रुश॑दस्य॒ पाज॑ः। कृ॒ष्णम॒न्यद्ध॒रितः॒ सं भ॑रन्ति। अ॒द्या दे॑वा॒ उदि॑ता॒ सूर्य॑स्य। निर॑ꣳहसः पिपृ॒तान्निर॑व॒द्यात्। तन्नो॑ मि॒त्रो वरु॑णो मामहन्ताम्। अदि॑ति॒ः सिन्धु॑ः पृथि॒वी उ॒त द्यौः॥५०॥

दि॒वो रु॒क्म उ॑रु॒चक्षा॒ उदे॑ति। दू॒रे अ॑र्थस्त॒रणि॒र्भ्राज॑मानः। नू॒नं जना॒ः सूर्ये॑ण॒ प्रसू॑ताः। आयन्नर्था॑नि कृ॒णव॒न्नपा॑ꣳसि। शं नो॑ भव॒ चक्ष॑सा॒ शं नो॒ अह्ना॑। शं भा॒नुना॒ शꣳ हि॒मा शं घृ॒णेन॑। यथा॒ शम॒स्मै शमस॑द्दुरो॒णे। तथ्सू॑र्य॒ द्रवि॑णं धे॒हि चि॒त्रम्। चि॒त्रं दे॒वाना॒मुद॑गा॒दनी॑कम्। चक्षु॑र्मि॒त्रस्य॒ वरु॑णस्या॒ग्नेः॥५१॥

आप्रा॒ द्यावा॑पृथि॒वी अ॒न्तरि॑क्षम्। सूर्य॑ आ॒त्मा जग॑तस्त॒स्थुष॑श्च। त्वष्टा॒ दध॒त्तन्न॑स्तु॒रीपम्॑। त्वष्टा॑ वी॒रं पि॒शङ्ग॑रूपः। दशे॒मन्त्वष्टु॑र्जनयन्त॒ गर्भम्॑। अत॑न्द्रासो युव॒तयो॒ बिभ॑र्त्रम्। ति॒ग्मानी॑कꣳ स्वय॑शसं॒ जने॑षु। वि॒रोच॑मानं॒ परि॑षीन्नयन्ति। आविष्टो॑ वर्धते॒ चारु॑रासु। जि॒ह्मानां॑मू॒र्ध्वस्वय॑शा उ॒पस्थे॑॥५२॥

उ॒भे त्वष्टु॑र्बिभ्यतु॒र्जाय॑मानात्। प्र॒तीची॑ सि॒ꣳहं प्रति॑-जोषयेते। मि॒त्रो जना॒न्प्र स मि॑त्र। अ॒यं मि॒त्रो न॑म॒स्यः॑ सु॒शेवः॑। राजा॑ सुक्ष॒त्रो अ॑जनिष्ट वे॒धाः। तस्य॑ व॒यꣳ

सुमतौ यज्ञियस्य। अपि भद्रे सौमनसे स्याम। अनमीवास इडया मदन्तः। मितज्ञमवो वरिमन्ना पृथिव्याः। आदित्यस्य व्रतमुपक्ष्यन्तः॥५३॥

वयं मित्रस्य सुमतौ स्याम। मित्रं न ई॒ शिम्या गोषु गव्यवत्। स्वाधियो विदथे अप्स्वर्जो जनन्। अरेजयताꣳ रोदसी पाजसा गिरा। प्रति प्रियं यजतञ्जनुषामवः। महाꣳ आदित्यो नमसोपसद्यः। यातयज्जनो गृणते सुशेवः। तस्मा एतत्पन्यतमाय जुष्टम्। अग्नौ मित्राय हविरा जुहोत। आ वाꣳ रथो रोदसी बद्बधानः॥५४॥

हिरण्ययो वृषभिर्यात्वश्वैः। घृतवर्तनिः पविभी रुचानः। इषां वोढा नृपतिर्वाजिनीवान्। स पप्रथानो अभि पञ्च भूम। त्रिवन्धुरो मनसायातु युक्तः। विशो येन गच्छथो देवयन्तीः। कुत्रा चिद्यामममश्विना दधाना। स्वश्वा यशसाऽऽयातमर्वाक्। दस्रा निधिं मधुमन्तं पिबाथः। वि वाꣳ रथो वध्वा यादमानः॥५५॥

अन्ता दिवो बाधते वर्तनिभ्याम्। युवोः श्रियं परि योषावृणीत। सूरो दुहिता परितक्म्यायाम्। यद्देवयन्तमवथः शचीभिः। परिघ्रꣳ सवा मनावा वयोगाम्। यो हस्यवाꣳ रथिरावस्त उस्राः। रथो युजानः परियाति वर्तिः। तेन नः शं योरुषसो व्युष्टौ। न्यश्विना वहतं यज्ञे अस्मिन्। युवं भुज्युमवविद्धꣳ समुद्रे॥५६॥

उदूहथुरर्णसो अस्रिधानैः। पतत्रिभिरश्रमैरव्यथिभिः। दꣳसनाभिरश्विना पारयन्ता। अग्नीषोमा यो अद्य वाम्। इदं वचः सपर्यति। तस्मै धत्तꣳ सुवीर्यम्। गवां पोषꣳ स्वश्वियम्। यो अग्नीषोमा हविषा सपर्यात्। देवद्रीचा मनसा यो घृतेन। तस्य व्रतꣳ रक्षतं पातमꣳहसः॥५७॥

विशे जनाय महि शर्म यच्छतम्। अग्नीषोमा य आहुतिम्। यो वान्दाशाद्धविष्कृतिम्। स प्रजया सुवीर्यम्। विश्वमायुर्व्यश्नवत्। अग्नीषोमा चेति तद्वीर्यं वाम्। यदमुष्णीतमवसं पणिङ्गोः। अवातिरतं प्रथयस्य शेषः। अविन्दतं ज्योतिरेकं बहुभ्यः। अग्नीषोमाविमꣳ सु मेऽग्नीषोमा हविषः प्रस्थितस्य॥५८॥

जभार द्यौरग्नेरुपस्थं उपक्ष्यन्तौ बद्बधानो वध्वा यादमानः समुद्रेऽꣳहसः प्रस्थितस्य॥—[७]

अहमस्मि प्रथमजा ऋतस्य। पूर्वं देवेभ्यो अमृतस्य नाभिः। यो मा ददाति स इदेव माऽऽवाः। अहमन्नमन्न-मदन्तमद्मि। पूर्वमग्नेरपि दहत्यन्नम्। यत्तौ हासाते अहमुत्तरेषु। व्यात्तमस्य पशवः सुजम्भम्। पश्यन्ति धीराः प्रचरन्ति पाकाः। जहाम्यन्यन्न जहाम्यन्यम्। अहमन्नं वशमिच्चरामि॥५९॥

समानमर्थं पर्येमि भुञ्जत्। को मामन्नं मनुष्यो दयेत। पराके अन्नं निहितं लोक एतत्। विश्वैर्देवैः पितृभिर्गुप्तमन्नम्।

यद्द्यते॑ लु॒प्यते॒ यत्प॑रो॒प्यते॑। श॒त॒त॒मी सा त॒नूर्मे॑ बभूव। म॒हान्तौ॑ च॒रू स॑कृद्दु॒ग्धेन॑ पप्रौ। दिवं॑ च॒ पृश्निं॑ पृथि॒वीं च॑ सा॒कम्। तथ्स॒म्पिब॑न्तो॒ न मि॑नन्ति वे॒धसः॑। नैतद्भूयो॒ भव॑ति॒ नो कनी॑यः॥६०॥

अन्नं॑ प्रा॒णमन्न॑मपा॒नमा॑हुः। अन्नं॑ मृ॒त्युं तमु॑ जी॒वातु॑माहुः। अन्नं॑ ब्र॒ह्माणो॑ ज॒रसं॑ वदन्ति। अन्न॑माहुः प्र॒जन॑नं प्र॒जाना॑म्। मोघ॒मन्नं॑ विन्दते॒ अप्र॑चेताः। स॒त्यं ब्र॑वीमि व॒ध इथ्स तस्य॑। नार्य॒मणं॒ पुष्य॑ति॒ नो सखा॑यम्। केव॑लाघो भवति केवला॒दी। अ॒हं मे॒घः स्त॒नय॒न्वर्ष॑न्नस्मि। माम॑दन्त्य॒हम॑द्म्य॒न्यान्॥६१॥

अ॒ह॒ꣳ सद॒मृतो॑ भवामि। मदा॑दि॒त्या अधि॒ सर्वे॑ तपन्ति। दे॒वीं वाच॑मजनयन्त॒ यद्वाग्वद॑न्ती। अ॒न॒न्तामन्ता॒दधि॒ निर्मि॑तां म॒हीम्। यस्यां॑ दे॒वा अ॑दधु॒र्भोज॑नानि। एका॑क्षरां द्वि॒पदा॒ꣳ षट्प॑दां च। वाचं॑ दे॒वा उप॑ जीवन्ति॒ विश्वे॑। वाचं॑ दे॒वा उप॑ जीवन्ति॒ विश्वे॑। वाचं॑ गन्ध॒र्वाः प॒शवो॑ मनु॒ष्याः॑। वा॒चीमा विश्वा॒ भुव॑ना॒न्यर्पि॑ता॥६२॥

सा नो॒ हवं॑ जुषता॒मिन्द्र॑पत्नी। वाग॒क्षरं॑ प्रथम॒जा ऋ॒तस्य॑। वेदा॑नां मा॒ताऽमृत॑स्य॒ नाभिः॑। सा नो॑ जुषा॒णोप॑ य॒ज्ञमागा॑त्। अव॑न्ती दे॒वी सु॒हवा॑ मे अस्तु। यामृष॑यो मन्त्र॒कृतो॑ मनी॒षिणः॑। अ॒न्वैच्छं॑ दे॒वास्तप॑सा॒ श्रमे॑ण। तान्दे॒वीं वाचꣳ

ह॒विषा॑ यजामहे। सा नो॑ दधातु सुकृ॒तस्य॑ लो॒के। च॒त्वारि॒ वाक्परि॑मिता प॒दानि॑॥६३॥

तानि॑ विदुर्ब्राह्म॒णा ये म॑नी॒षिणः॑। गुहा॒ त्रीणि॒ निहि॑ता॒ नेङ्ग॑यन्ति। तु॒रीयं॑ वा॒चो म॑नु॒ष्या॑ वदन्ति। श्र॒द्धया॒ऽग्निः समि॑ध्यते। श्र॒द्धया॑ विन्दते ह॒विः। श्र॒द्धां भग॑स्य मू॒र्धनि॑। वच॒सा वे॑दयामसि। प्रि॒यꣳ श्र॑द्धे॒ दद॑तः। प्रि॒यꣳ श्र॑द्धे॒ दिदा॑सतः। प्रि॒यं भो॒जेषु॒ यज्व॑सु॥६४॥

इ॒दं म॑ उदि॒तं कृ॑धि। यथा॑ दे॒वा असु॑रेषु। श्र॒द्धामु॒ग्रेषु॑ चक्रि॒रे। ए॒वं भो॒जेषु॒ यज्व॑सु। अ॒स्माक॑मुदि॒तं कृ॑धि। श्र॒द्धां दे॑वा॒ यज॑मानाः। वा॒युगो॑पा॒ उपा॑सते। श्र॒द्धाꣳ हृ॑द॒य्य॑या-ऽऽकू॑त्या। श्र॒द्धया॑ हूयते ह॒विः। श्र॒द्धां प्रा॒तर्ह॑वामहे॥६५॥

श्र॒द्धां म॒ध्यन्दि॑नं॒ परि॑। श्र॒द्धाꣳ सूर्य॑स्य नि॒म्रुचि॑। श्रद्धे॒ श्रद्धा॑पयेह मा॑। श्र॒द्धा दे॒वानधि॑ वस्ते। श्र॒द्धा विश्व॑मि॒दं जग॑त्। श्र॒द्धां काम॑स्य मा॒तरम्॑। ह॒विषा॑ वर्धयामसि। ब्रह्म॑ जज्ञा॒नं प्र॑थ॒मं पु॒रस्ता॑त्। वि सी॑म॒तः सु॒रुचो॑ वे॒न आ॑वः। स बु॒ध्निया॑ उप॒ मा अ॑स्य वि॒ष्ठाः॥६६॥

स॒तश्च॒ योनि॒मस॑तश्च॒ विवः॑। पि॒ता वि॒राजा॑मृष॒भो र॑यी॒णाम्। अ॒न्तरि॑क्षं वि॒श्वरू॑प॒ आवि॑वेश। तम॒र्कैर॒भ्य॑र्चन्ति व॒त्सम्। ब्रह्म॒ सन्तं॒ ब्रह्म॑णा व॒र्धय॑न्तः। ब्रह्म॑ दे॒वान॑जनयत्। ब्रह्म॒ विश्व॑मि॒दं जग॑त्। ब्रह्म॑णः क्ष॒त्रं निर्मि॑तम्। ब्रह्म॑ ब्राह्म॒ण आ॒त्मना॑।

अ॒न्तर॑स्मिन्नि॒मे लो॒काः॥६७॥

अ॒न्तर्विश्व॑मि॒दं जग॑त्। ब्रह्मै॒व भू॒तानां॒ ज्येष्ठम्॑। तेन॒ को॑ऽर्हति॒ स्पर्धि॑तुम्। ब्रह्म॑न्दे॒वास्त्रय॑स्त्रिꣳशत्। ब्रह्म॑न्निन्द्रप्रजाप॒ती। ब्रह्म॑न् ह॒ विश्वा॑ भू॒तानि॑। ना॒वीवा॒न्तः स॒माहि॑ता। चत॑स्र॒ आशाः॒ प्रच॑रन्त्व॒ग्नयः॑। इ॒मं नो॑ य॒ज्ञं न॑यतु प्रजा॒नन्। घृ॒तं पिन्व॑न्न॒जरꣳ॑ सु॒वीरम्॑॥६८॥

ब्रह्म॑ स॒मिद्भ॑व॒त्याहु॑तीनाम्। आ गावो॑ अग्मन्नु॒त भ॒द्रम॑क्रन्। सीद॑न्तु गो॒ष्ठे र॒णय॑न्त्व॒स्मे। प्र॒जाव॑तीः पुरु॒रूपा॑ इ॒ह स्युः। इन्द्रा॑य पू॒र्वीरु॒षसो॒ दुहा॑नाः। इन्द्रो॒ यज्व॑ने पृण॒ते च॑ शिक्षति। उपेद्द॑दाति॒ न स्वं मु॑षायति। भूयो॑भूयो र॒यिमिद॑स्य व॒र्धयन्। अभि॑न्ने खि॒ल्ले नि द॑धाति देव॒युम्। न ता न॑शन्ति॒ न ता अर्वा॑॥६९॥

गावो॒ भगो॒ गाव॒ इन्द्रो॑ मे अच्छात्। गावः॒ सोम॑स्य प्रथ॒मस्य॑ भ॒क्षः। इ॒मा या गावः॒ सज॑नास॒ इन्द्रः॑। इ॒च्छामीद्धृ॒दा मन॑सा चि॒दिन्द्रम्॑। यू॒यं गा॑वो मेदयथा कृ॒शं चि॑त्। अ॒श्लो॒णं चि॑त्कृणुथा सु॒प्रतीकम्। भ॒द्रं गृ॒हं कृ॑णुथ भद्रवाचः। बृ॒हद्वो॒ वय॑ उच्यते स॒भासु॑। प्र॒जाव॑तीः सू॒यव॑सꣳ रि॒शन्तीः॑। शु॒द्धा अ॒पः सु॑प्रपा॒णे पिब॑न्तीः। मा वः॑ स्ते॒न ई॑शत॒ माऽघशꣳ॑सः। परि॑ वो हे॒ती रु॒द्रस्य॑ वृ॒ज्याः। उपे॒दमु॑प॒पर्च॑नम्। आ॒सु गोषूप॑पृच्यताम्। उप॑र्ष॒भस्य॒ रेत॑सि। उपे॑न्द्र॒ तव॑ वी॒र्ये॑॥७०॥

च॒रा॒मि॒ कनी॑यो॒ऽन्यानर्पि॑ता प॒दानि॒ यज्व॑सु हवामहे वि॒ष्ठा लो॒काः सु॒वीर॒मर्वा॒ पिब॑न्तीः॒ षट्च॑॥ [८]

ता सू॑र्याचन्द्र॒मसा॑ विश्व॒भृत्त॑मा म॒हत्। तेजो॒ वसु॑मद्राजतो दि॒वि। सामा॑त्माना चरतः सामचा॒रिणा॑। ययो॑र्व्र॒तं न म॒मे जातु॑ दे॒वयोः॑। उ॒भावन्तौ॒ परि॑ यात॒ अर्म्या॑। दि॒वो न र॒श्मीꣳस्त॑नु॒तो व्य॑र्ण॒वे। उ॒भा भु॑व॒न्ती भुव॑ना क॒विक्र॑तू। सूर्या॒ न च॒न्द्रा च॑रतो ह॒ताम॑ती। पती॑ द्यु॒मद्वि॑श्व॒विदा॑ उ॒भा दि॒वः। सूर्या॑ उ॒भा च॒न्द्रम॑सा विचक्ष॒णा॥७१॥

वि॒श्ववा॑रा वरिवो॒भा वरे॑ण्या। ता नो॑ऽवतं मति॒मन्ता॒ महि॑व्रता। वि॒श्व॒वप॑री प्र॒तर॑णा तर॒न्ता। सु॒व॒र्विदा॑ दृ॒शये॒ भूरि॑रश्मी। सूर्या॒ हि च॒न्द्रा वसु॑ त्वे॒षद॑र्शता। म॒न॒स्विनो॒भानु॑चर॒तोनु॒ सन्दिवम्॑। अ॒स्य श्रवो॑ न॒द्यः॑ स॒प्त बि॑भ्रति। द्यावा॒ क्षामा॑ पृथि॒वी द॑र्श॒तं वपुः॑। अ॒स्मे सू॑र्याचन्द्र॒मसा॑ऽभि॒चक्षे॑। श्र॒द्धेकमि॑न्द्र चरतो विचर्तु॒रम्॥७२॥

पू॒र्वा॒प॒रं च॑रतो मा॒ययै॒तौ। शिशू॒ क्रीड॑न्तौ॒ परि॑ यातो अध्व॒रम्। विश्वा॑न्य॒न्यो भुव॑नाऽभि॒ चष्टे॑। ऋ॒तून॒न्यो वि॒दध॑ज्जायते॒ पुनः॑। हिर॑ण्यवर्णाः॒ शुच॑यः पाव॒का यासा॒ꣳ राजा॑। यासां॑ दे॒वाः शि॒वेन॑ मा॒ चक्षु॑षा पश्यत। आपो॑ भ॒द्रा आदित्प॑श्यामि। नास॑दासी॒न्नो सदा॑सीत्त॒दानी॑म्। नासी॒द्रजो॒ नो व्यो॑मा प॒रो यत्। किमाव॑रीवः॒ कुह॒ कस्य॒ शर्मन्॑॥७३॥

अम्भः॒ किमा॑सी॒द्गह॑नं गभी॒रम्। न मृ॒त्युर॒मृतं॒ तर्हि॒

न। रात्रि॑या॒ अह्न॑ आसीत्प्रके॒तः। आनी॑दवा॒तꣳ स्व॒धया॒ तदेकम्॑। तस्मा॑द्धा॒न्यं न प॒रः किञ्च॒नास॑। तम॑ आसी॒त्तम॑सा गू॒ढमग्रे॑ प्रके॒तम्। स॒लि॒लꣳ सर्व॑मा इ॒दम्। तु॒च्छेना॒भ्वपि॑हितं॒ यदासी॑त्। तम॑स॒स्तन्म॑हि॒ना जा॑य॒तैकम्॑। काम॒स्तदग्रे॒ सम॑वर्त॒ताधि॑॥७४॥

मन॑सो॒ रेतः॑ प्रथ॒मं यदासी॑त्। स॒तो बन्धु॒मस॑ति॒ निर॑विन्दन्। हृ॒दि प्र॒तीष्या॑ क॒वयो॑ मनी॒षा। ति॒र॒श्चीनो॒ वित॑तो र॒श्मिरे॑षाम्। अ॒धः स्वि॑दा॒सी(३)दु॒परि॑ स्विदासी(३)त्। रे॒तो॒धा आ॑सन्महि॒मान॑ आसन्। स्व॒धा अ॒वस्ता॒त्प्रय॑तिः प॒रस्ता॑त्। को अ॒द्धा वे॑द॒ क इ॒ह प्र वो॑चत्। कुत॒ आजा॑ता॒ कुत॑ इ॒यं विसृ॑ष्टिः। अ॒र्वाग्दे॒वा अ॒स्य वि॒सर्ज॑नाय॥७५॥

अथा॒ को वे॑द॒ यत॑ आब॒भूव॑। इ॒यं विसृ॑ष्टि॒र्यत॑ आब॒भूव॑। यदि॑ वा द॒धे यदि॑ वा॒ न। यो अ॒स्याध्य॑क्षः पर॒मे व्यो॑मन्। सो अ॒ङ्ग वे॑द॒ यदि॑ वा॒ न वेद॑। किꣳस्वि॒द्वन॒ङ्क उ॒ स वृ॒क्ष आ॑सीत्। यतो॒ द्यावा॑पृथि॒वी नि॑ष्टत॒क्षुः। मनी॑षिणो॒ मन॑सा पृ॒च्छतेदु॒तत्। यद॒ध्यति॑ष्ठ॒द्भुव॑नानि धा॒रयन्॑। ब्रह्म॒ वन॒ं ब्रह्म॒ स वृ॒क्ष आ॑सीत्॥७६॥

यतो॒ द्यावा॑पृथि॒वी नि॑ष्टत॒क्षुः। मनी॑षिणो॒ मन॑सा॒ विब्र॑वीमि वः। ब्रह्मा॒ध्यति॑ष्ठ॒द्भुव॑नानि धा॒रयन्॑। प्रा॒तर॒ग्निं प्रा॒तरिन्द्रꣳ हवामहे। प्रा॒तर्मि॒त्रावरु॑णा प्रा॒तर॒श्विना॑। प्रा॒तर्भगं॑ पू॒षणं॒ ब्रह्म॑ण॒स्पतिम्॑। प्रा॒तः सोम॑मु॒त रु॒द्रꣳ हु॑वेम। प्रा॒त॒र्जितं॒

भगमुग्रꣳ हुवेम। वयं पुत्रमदितेर्यो विधर्ता। आध्रश्चिद्यं मन्यमानस्तुरश्चित्॥७७॥

राजा चिद्यं भगं भक्षीत्याह। भग प्रणेतर्भग सत्यराधः। भगेमां धियमुदव ददन्नः। भग प्र णो जनय गोभिरश्वैः। भग प्र नृभिर्नृवन्तः स्याम। उतेदानीं भगवन्तः स्याम। उत प्रपित्व उत मध्ये अह्नाम्। उतोदिता मघवन्थ्सूर्यस्य। वयं देवानाꣳ सुमतौ स्याम। भग एव भगवाꣳ अस्तु देवाः॥७८॥

तेन वयं भगवन्तः स्याम। तं त्वा भग सर्व इज्जोहवीमि। स नो भग पुर एता भवेह। समध्वरायोषसो नमन्त। दधिक्रावेव शुचये पदाय। अर्वाचीनं वसुविदं भगं नः। रथमिवाश्वा वाजिन आवहन्तु। अश्वावतीर्गोमतीर्न उषासः। वीरवतीः सदमुच्छन्तु भद्राः। घृतं दुहाना विश्वतः प्रपीनाः। यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥७९॥

विचक्षणा विचर्तुरꣳ शर्मन्नधि विसर्जनाय ब्रह्म वनं ब्रह्म स वृक्ष आसीत्तुरश्चिद्देवाः प्रपीना एकं च॥—[९] पीवोन्नान्ते शुक्रासः सोमो धेनुमिन्द्रस्तरस्वाञ्छुचिमा देवो यातु सूर्यो देवीमहमस्मि ता सूर्याचन्द्रमसा नव॥९॥

पीवोन्नामग्ने त्वं पारयानाधृष्यः शुचिं नु विश्रयमाणो दिवो रुक्मोऽन्नं प्राणमन्नन्ता सूर्याचन्द्रमसा नवसप्ततिः॥७९॥

पीवोन्नां यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके

अष्टमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टकम् ३ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

अग्निर्नः पातु कृत्तिकाः। नक्षत्रं देवमिन्द्रियम्। इदमासां विचक्षणम्। हविरासं जुहोतन। यस्य भान्ति रश्मयो यस्य केतवः। यस्येमा विश्वा भुवनानि सर्वा। स कृत्तिकाभिरभिसंवसानः। अग्निर्नो देवः सुविते दधातु। प्रजापते रोहिणी वेतु पत्नी। विश्वरूपा बृहती चित्रभानुः॥१॥

सा नो यज्ञस्य सुविते दधातु। यथा जीवेम शरदः सवीराः। रोहिणी देव्युदगात्पुरस्तात्। विश्वा रूपाणि प्रतिमोदमाना। प्रजापतिꣳ हविषा वर्धयन्ती। प्रिया देवानामुपयातु यज्ञम्। सोमो राजा मृगशीर्षेण आगन्। शिवं नक्षत्रं प्रियमस्य धाम। आप्यायमानो बहुधा जनेषु। रेतः प्रजां यजमाने दधातु॥२॥

यत्ते नक्षत्रं मृगशीर्षमस्ति। प्रियꣳ राजन् प्रियतमं प्रियाणाम्। तस्मै ते सोम हविषा विधेम। शं न एधि द्विपदे शं चतुष्पदे। आर्द्रया रुद्रः प्रथमा न एति। श्रेष्ठो देवानां पतिरघ्न्यानाम्। नक्षत्रमस्य हविषा विधेम। मा नः प्रजाꣳ रीरिषन्मोत वीरान्। हेती रुद्रस्य परि णो वृणक्तु। आर्द्रा नक्षत्रं जुषताꣳ हविर्नः॥३॥

प्रमुञ्चमानौ दुरितानि विश्वा। अपाघशꣳ सन्नुदतामरातिम्। पुनर्नो देव्यदितिः स्पृणोतु। पुनर्वसू नः पुनरेतां यज्ञम्। पुनर्नो देवा अभियन्तु सर्वे। पुनः पुनर्वो हविषा यजामः। एवा न देव्यदितिरनर्वा। विश्वस्य भर्त्री जगतः प्रतिष्ठा। पुनर्वसू हविषा वर्धयन्ती। प्रियं देवानामप्येतु पाथः॥४॥

बृहस्पतिः प्रथमं जायमानः। तिष्यं नक्षत्रमभि सम्बभूव। श्रेष्ठो देवानां पृतनासु जिष्णुः। दिशोऽनु सर्वा अभयं नो अस्तु। तिष्यः पुरस्तादुत मध्यतो नः। बृहस्पतिर्नः परि पातु पश्चात्। बाधेतां द्वेषो अभयं कृणुताम्। सुवीर्यस्य पतयः स्याम। इदꣳ सर्पेभ्यो हविरस्तु जुष्टम्। आश्रेषा येषामनुयन्ति चेतः॥५॥

ये अन्तरिक्षं पृथिवीं क्षियन्ति। ते नः सर्पासो हवमागमिष्ठाः। ये रोचने सूर्यस्यापि सर्पाः। ये दिवं देवीमनु सञ्चरन्ति। येषामाश्रेषा अनुयन्ति कामम्। तेभ्यः सर्पेभ्यो मधुमज्जुहोमि। उपहूताः पितरो ये मघासु। मनोजवसः सुकृतः सुकृत्याः। ते नो नक्षत्रे हवमागमिष्ठाः। स्वधाभिर्यज्ञं प्रयतं जुषन्ताम्॥६॥

ये अग्निदग्धा येऽनग्निदग्धाः। येऽमुं लोकं पितरः क्षियन्ति। याꣳश्च विद्म याꣳ उ च न प्रविद्म। मघासु यज्ञꣳ सुकृतं जुषन्ताम्। गवां पतिः फल्गुनीनामसि

त्वम्। तदर्यमन्वरुणमित्र चारु। तं त्वा वयꣳ सनितारꣳ सनीनाम्। जीवा जीवन्तमुप संविशेम। येनेमा विश्वा भुवनानि सञ्जिता। यस्य देवा अनु सं यन्ति चेतः॥७॥

अर्यमा राजाऽजरस्तुविष्मान्। फल्गुनीनामृषभो रोरवीति। श्रेष्ठो देवानां भगवो भगासि। तत्त्वा विदुः फल्गुनीस्तस्य वित्तात्। अस्मभ्यं क्षत्रमजरꣳ सुवीर्यम्। गोमदश्वव्दुप सन्नुदेह। भगो ह दाता भग इत्प्रदाता। भगो देवीः फल्गुनीरा विवेश। भगस्येत्तं प्रसवं गमेम। यत्र देवैः सधमादं मदेम॥८॥

आयातु देवः सवितोपयातु। हिरण्ययेन सुवृता रथेन। वहन् हस्तꣳ सुभगं विद्मनापसम्। प्रयच्छन्तं पपुरिं पुण्यमच्छ। हस्तः प्रयच्छत्वमृतं वसीयः। दक्षिणेन प्रति-गृभ्णीम एनत्। दातारमद्य सविता विदेय। यो नो हस्ताय प्रसुवाति यज्ञम्। त्वष्टा नक्षत्रमभ्येति चित्राम्। सुभꣳ ससं युवतिꣳ रोचमानाम्॥९॥

निवेशयन्नमृतान्मर्त्याꣳश्च। रूपाणि पिꣳशन् भुवनानि विश्वा। तन्नस्त्वष्टा तदु चित्रा विचष्टाम्। तन्नक्षत्रं भूरिदा अस्तु मह्यम्। तन्नः प्रजां वीरवतीꣳ सनोतु। गोभिर्नो अश्वैः समनक्तु यज्ञम्। वायुर्नक्षत्रमभ्येति निष्ट्याम्। तिग्मशृङ्गो वृषभो रोरुवाणः। समीरयन् भुवना मातरिश्वा। अप द्वेषाꣳसि नुदतामरातीः॥१०॥

तन्नो॑ वा॒युस्तदु॒ निष्ट्या॑ शृणोतु। तन्नक्ष॑त्रं भूरि॒दा अ॑स्तु॒ मह्य॑म्॑। तन्नो॑ दे॒वासो॒ अनु॑जानन्तु॒ कामम्॑। यथा॒ तरे॑म दुरि॒तानि॒ विश्वा॑। दू॒रम॒स्मच्छत्र॑वो यन्तु भी॒ताः। तदि॑न्द्रा॒ग्नी कृ॑णुतां॒ तद्विशा॑खे। तन्नो॑ दे॒वा अनु॑मदन्तु य॒ज्ञम्। प॒श्चात् पु॒रस्ता॒दभ॑यं नो अस्तु। नक्ष॑त्राणा॒मधि॑पत्नी॒ विशा॑खे। श्रेष्ठा॑विन्द्रा॒ग्नी भुव॑नस्य गो॒पौ॥११॥

विषू॑चः शत्रू॑नप॒ बाध॑मानौ। अप॒ क्षुधं॑ नुदता॒मरा॑तिम्। पू॒र्णा प॒श्चादु॒त पू॒र्णा पु॒रस्ता॑त्। उन्म॑ध्य॒तः पौ॑र्णमा॒सी जि॑गाय। तस्यां॑ दे॒वा अधि॑ सं॒वस॑न्तः। उ॒त्त॒मे नाक॑ इ॒ह मा॑दयन्ताम्। पृ॒थ्वी सु॒वर्चा॑ युव॒तिः स॒जोषाः॑। पौ॒र्ण॒मा॒स्युद॑गा॒च्छोभ॑माना। आ॒प्या॒यय॑न्ती दुरि॒तानि॒ विश्वा॑। उ॒रुं दुहां॒ यज॑मानाय य॒ज्ञम्॥१२॥

चि॒त्रभा॑नु॒र्यज॑माने दधातु ह॒विर्नः॒ पाथ॒श्चेतो॑ जुषन्ता॒श्चेतो॑ मदेम॒ रोच॑माना॒मरा॑तीर्गो॒पौ य॒ज्ञम्॥[१]

ऋ॒द्ध्यास्म॑ ह॒व्यैर्नम॑सोप॒सद्य॑। मि॒त्रं दे॒वं मि॑त्र॒धेयं॑ नो अस्तु। अ॒नू॒रा॒धान् ह॒विषा॑ व॒र्धय॑न्तः। श॒तं जी॑वेम श॒रदः॒ सवी॑राः। चि॒त्रं नक्ष॑त्र॒मुद॑गात्पु॒रस्ता॑त्। अ॒नू॒रा॒धास॒ इति॒ यद्वद॑न्ति। तन्मि॒त्र ए॑ति प॒थिभि॑र्देव॒यानैः॑। हि॒र॒ण्यये॒र्वित॑तैर॒न्तरि॑क्षे। इन्द्रो॑ ज्ये॒ष्ठामनु॒ नक्ष॑त्रमेति। यस्मि॑न्वृ॒त्रं वृ॑त्र॒तूर्ये॑ त॒तार॑॥१३॥

तस्मि॑न्व॒यम॒मृतं॒ दुहा॑नाः। क्षुधं॑ तरेम॒ दुरि॑तिं॒ दुरि॑ष्टिम्। पु॒र॒न्द॒राय॑ वृष॒भाय॑ धृ॒ष्णवे॑। अषा॑ढाय॒ सह॑मानाय मी॒ढुषे॑।

इन्द्रा॑य ज्ये॒ष्ठा मधु॑म॒द्दुहा॑ना। उ॒रुं कृ॑णोतु॒ यज॑मानाय लो॒कम्। मूलं॑ प्र॒जां वी॒रव॑तीं विदेय। परा॑च्येतु॒ निर्ऋ॑तिः परा॒चा। गोभि॒र्नक्ष॑त्रं प॒शुभिः॒ सम॑क्तम्। अह॑र्भूया॒द्यज॑मानाय॒ मह्य॑म्॥१४॥

अह॑र्नो अ॒द्य सु॑वि॒ते द॑धातु। मूलं॒ नक्ष॑त्र॒मिति॒ यद्वद॑न्ति। परा॑चीं वा॒चा निर्ऋ॑तिं नुदामि। शि॒वं प्र॒जायै॑ शि॒वम॑स्तु॒ मह्य॑म्। या दि॒व्या आपः॒ पय॑सा सम्बभू॒वुः। या अ॒न्तरि॑क्ष उ॒त पार्थि॑वी॒र्याः। यासा॑मषा॒ढा अ॑नु॒यन्ति॒ कामम्। ता न॒ आपः॒ शꣳ स्यो॒ना भ॑वन्तु। याश्च॒ कूप्या॒ याश्च॑ ना॒द्याः॑ समु॒द्रिया॑ः। याश्च॑ वैश॒न्तीरु॒त प्रा॑स॒चीर्याः॑॥१५॥

यासा॑मषा॒ढा मधु॑ भ॒क्षय॑न्ति। ता न॒ आपः॒ शꣳ स्यो॒ना भ॑वन्तु। तन्नो॒ विश्वे॒ उप॑ शृण्वन्तु दे॒वाः। तद॑षा॒ढा अ॒भिसं॑य॑न्तु य॒ज्ञम्। तन्नक्ष॑त्रं प्रथतां प॒शुभ्यः॑। कृ॒षिर्वृ॒ष्टिर्यज॑मानाय कल्पताम्। शु॒भ्राः क॒न्या॑ युव॒तयः॑ सु॒पेश॑सः। क॒र्म॒कृतः॑ सु॒कृतो॑ वी॒र्या॑वतीः। विश्वा॑न् दे॒वान् ह॒विषा॑ व॒र्धय॑न्तीः। अ॒षा॒ढाः काम॒मुप॑ यान्तु य॒ज्ञम्॥१६॥

यस्मि॒न् ब्रह्मा॒ऽभ्यज॑य॒थ्सर्व॑मे॒तत्। अ॒मुं च॑ लो॒कमि॒दमू॑ च॒ सर्वम्॥ तन्नो॒ नक्ष॑त्रमभि॒जिद्वि॒जित्य॑। श्रियं॑ दधा॒त्वह॑णीय-मानम्। उ॒भौ लो॒कौ ब्रह्म॑णा॒ सञ्जि॑तेमौ। तन्नो॒ नक्ष॑त्रमभि॒जिद्विच॑ष्टाम्। तस्मि॑न्व॒यं पृत॑ना॒ः सञ्ज॑येम।

तन्नो॑ दे॒वासो॒ अनु॑जानन्तु॒ काम॑म्। शृ॒ण्वन्ति॑ श्रो॒णाम॒मृत॑स्य गो॒पाम्। पुण्या॑मस्या॒ उप॑शृणोमि॒ वाच॑म्॥१७॥

म॒हीं दे॒वीं विष्णु॑पत्नीमजू॒र्याम्। प्र॒तीची॑मेना꣣ ह॒विषा॑ यजामः। त्रे॒धा विष्णु॑रुरुगा॒यो विच॑क्रमे। म॒हीं दिवं॑ पृथि॒वीम॒न्तरि॑क्षम्। तच्छ्रो॒णैति॒श्रव॑ इ॒च्छमा॑ना। पुण्य॒ꣳ श्लोकं॒ यज॑मानाय कृण्व॒ती। अ॒ष्टौ दे॒वा वस॑वः सो॒म्यास॑ः। चत॑स्रो दे॒वीर॒जराः॒ श्रवि॑ष्ठाः। ते य॒ज्ञं पा॑न्तु॒ रज॑सः प॒रस्ता॑त्। स॒व॒थ्स॒रीण॑म॒मृतꣳ स्व॒स्ति॥१८॥

य॒ज्ञं नः॑ पान्तु॒ वस॑वः पु॒रस्ता॑त्। द॒क्षि॒ण॒तो॑-ऽभिय॑न्तु॒ श्रवि॑ष्ठाः। पुण्यं॒ नक्ष॑त्रम॒भि संवि॑शाम। मा नो॒ अरा॑तिर॒घश॒ꣳसाऽगन्। क्ष॒त्रस्य॒ राजा॒ वरु॑णोऽधिरा॒जः। नक्ष॑त्राणा꣣ श॒तभि॑ष॒ग्वसि॑ष्ठः। तौ दे॒वेभ्यः॑ कृणुतो दी॒र्घमायुः॑। श॒तꣳ स॒हस्रा॑ भेष॒जानि॑ धत्तः। य॒ज्ञं नो॒ राजा॒ वरु॑ण॒ उप॑यातु। तन्नो॒ विश्वे॑ अ॒भि संय॑न्तु दे॒वाः॥१९॥

तन्नो॒ नक्ष॑त्रꣳ श॒तभि॑षग्जुषा॒णम्। दी॒र्घमायुः॒ प्रति॑-रद्भेष॒जानि॑। अ॒ज एक॑पा॒दुद॑गात्पु॒रस्ता॑त्। विश्वा॑ भू॒तानि॑ प्रति॒ मोद॑मानः। तस्य॑ दे॒वाः प्र॑स॒वं य॑न्ति॒ सर्वे॑। प्रो॒ष्ठ॒प॒दासो॑ अ॒मृत॑स्य गो॒पाः। वि॒भ्राज॑मानः समिधा॒न उ॒ग्रः। आऽन्तरि॑क्षमरुह॒दग॒न्द्याम्। तꣳ सूर्यं॑ दे॒वम॒जमेक॑पादम्। प्रो॒ष्ठ॒प॒दासो॒ अनु॑यन्ति॒ सर्वे॑॥२०॥

अहि॑र्बु॒ध्निय॒ः प्रथ॑मान एति। श्रेष्ठो॑ दे॒वाना॑मु॒त मानु॑षाणाम्। तं ब्रा॑ह्म॒णाः सो॑म॒पाः सो॒म्यास॑ः। प्रो॒ष्ठ॒प॒दासो॑ अ॒भि र॑क्षन्ति॒ सर्वे॑। च॒त्वार॒ एक॑म॒भि कर्म॑ दे॒वाः। प्रो॒ष्ठ॒प॒दास॒ इति॒ यान् वद॑न्ति। ते बु॒ध्निय॑ं परि॒षद्य॑ꣳ स्तु॒वन्त॑ः। अहि॑ꣳ रक्षन्ति॒ नम॑सोप॒सद्य॑। पू॒षा रे॒वत्यन्वे॑ति॒ पन्था॑म्। पु॒ष्टि॒पती॑ पशु॒पा वाज॑बस्त्यौ॥२१॥

इ॒मानि॑ ह॒व्या प्रय॑ता जुषा॒णा। सु॒गैर्नो॒ यानै॒रुप॑यातां य॒ज्ञम्। क्षु॒द्रान् प॒शून् र॑क्षतु रे॒वती॑ नः। गावो॑ नो॒ अश्वा॒ꣳ अन्वे॑तु पू॒षा। अन्न॒ꣳ रक्ष॑न्तौ बहु॒धा विरू॑पम्। वाज॑ꣳ सनुतां॒ यज॑मानाय य॒ज्ञम्। तद॒श्विना॑वश्व॒युजोप॑याताम्। शुभ॒ङ्गमि॑ष्ठौ सु॒यमे॑भि॒रश्वै॑ः। स्वं नक्ष॑त्रꣳ ह॒विषा॒ यज॑न्तौ। मध्वा॒ सम्पृ॑क्तौ॒ यजु॑षा॒ सम॑क्तौ॥२२॥

यौ दे॒वाना॑ं भि॒षजौ॑ हव्यवा॒हौ। विश्व॑स्य दू॒ताव॒मृत॑स्य गो॒पौ। तौ नक्ष॑त्रं जुजुषा॒णोप॑याताम्। नमो॒ऽश्विभ्या॑ं कृणुमोऽश्व॒युग्भ्या॑म्। अप॑ पा॒प्मानं॒ भर॑णीर्भरन्तु। तद्य॒मो राजा॒ भग॑वा॒न् विच॑ष्टाम्। लो॒कस्य॒ राजा॑ महतो म॒हान् हि। सु॒गं नः॒ पन्था॒मभ॑यं कृणोतु। यस्मि॒न्नक्ष॑त्रे य॒म एति॒ राजा॑। यस्मि॑न्नेनम॒भ्यषि॑ञ्चन्त दे॒वाः। तद॑स्य चि॒त्रꣳ ह॒विषा॑ यजाम। अप॑ पा॒प्मानं॒ भर॑णीर्भरन्तु। नि॒वेश॑नी॒ यत्ते॑ दे॒वा अद॑धुः॥२३॥

त॒तार॒ मह्यं॑ प्रास॒चीर्या या॑न्तु य॒ज्ञं वाचꣳ॑ स्व॒स्ति दे॒वा अनु॑यन्ति॒ सर्वे॒ वाज॑बस्त्यौ॒ सम॑क्तौ दे॒वास्त्रीणि॑ च॥ [२]

नवो॑नवो भवति॒ जाय॑मानो॒ यमा॑दि॒त्या अ॒ꣳशुमा॑प्या॒यय॑न्ति। ये विरू॑पे॒ सम॑नसा सं॒व्यय॑न्ती। स॒मा॒नं तन्तुं॑ परितात॒ना ते॑। वि॒भू प्र॒भू अ॑नु॒भू वि॒श्वतो॑ हुवे। ते नो॒ नक्ष॑त्रे॒ हव॒माग॑मेतम्। व॒यं दे॒वी ब्रह्म॑णा संविदा॒नाः। सु॒रत्ना॑सो दे॒ववी॑तिं॒ दधा॑नाः। अ॒हो॒रा॒त्रे ह॒विषा॑ व॒र्धय॑न्तः। अति॑ पा॒प्मान॒मति॑ मुक्त्या गमेम। प्रत्यु॑वदृश्याय॒ती॥२४॥

व्यु॒च्छन्ती॑ दुहि॒ता दि॒वः। अ॒पो म॒ही वृ॑णुते॒ चक्षु॑षा। तमो॒ ज्योति॑ष्कृणोति सू॒नरी॑। उदु॒स्रियाः॑ सचते॒ सूर्यः॑। सचा॑ उ॒द्यन्नक्ष॑त्रमर्चि॒मत्। तवेदु॑षो॒ व्युषि॒ सूर्य॑स्य च। सं भ॒क्तेन॑ गमेमहि। तन्नो॒ नक्ष॑त्रमर्चि॒मत्। भा॒नु॒मत्तेज॑ उ॒च्चर॑त्। उप॑य॒ज्ञमि॒हाग॑मत्॥२५॥

प्र नक्ष॑त्राय दे॒वाय॑। इन्द्रा॒येन्दुꣳ॑ हवामहे। स नः॑ सवि॒ता सु॑वथ्स॒निम्। पु॒ष्टि॒दां वी॒रव॑त्तमम्। उदु॒त्यं चि॒त्रम्। अदि॑तिर्न उरुष्यतु म॒हीमू॒ षु मा॒तरम्॑। इ॒दं विष्णुः॒ प्रतद्विष्णुः॑। अ॒ग्निर्मू॒र्धा भुवः॑। अनु॑नो॒ऽद्यानु॑मति॒रन्विद॑नुमते॒ त्वम्। ह॒व्य॒वाह॒ꣳ स्वि॑ष्टम्॥२६॥

आ॒य॒त्य॑गम॒थ्स्वि॑ष्टम्॥ [३]

अ॒ग्निर्वा अ॑कामयत। अ॒न्ना॒दो दे॒वानाꣳ॑स्या॒मिति॑। स ए॒तम॒ग्नये॒ कृत्ति॑काभ्यः पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। ततो॒

वै सोऽन्नादो देवानामभवत्। अग्निर्वै देवानामन्नादः। यथा ह वा अग्निर्देवानामन्नादः। एवꣳ ह वा एष मनुष्याणां भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा कृत्तिकाभ्यः स्वाहा। अम्बायै स्वाहा दुलायै स्वाहा। नितत्न्यै स्वाहाऽभ्रयन्त्यै स्वाहा। मेघयन्त्यै स्वाहा वर्षयन्त्यै स्वाहा। चुपुणीकायै स्वाहेति॥२७॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता अस्माथ्सृष्टाः पराचीरायन्। तासाꣳ रोहिणीमभ्यध्यायत्। सोऽकामयत। उप मा वर्तेत। समेनया गच्छेयेति। स एतं प्रजापतये रोहिण्यै चरुं निरवपत्। ततो वै सा तमुपावर्तत। समेनयागच्छत। उप ह वा एनं प्रियमावर्तते। सं प्रियेण गच्छते। य एतेन हविषा यजते। य उचैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। प्रजापतये स्वाहा रोहिण्यै स्वाहा। रोचमानायै स्वाहा प्रजाभ्यः स्वाहेति॥२८॥

सोमो वा अकामयत। ओषधीनाꣳ राज्यमभिजयेयमिति। स एतꣳ सोमाय मृगशीर्षाय श्यामाकं चरुं पयसि निरवपत्। ततो वै स ओषधीनाꣳ राज्यमभ्यजयत्। समानानाꣳ ह वै राज्यमभिजयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। सोमाय स्वाहा मृगशीर्षाय स्वाहा। इन्वकाभ्यः स्वाहौषधीभ्यः स्वाहा। राज्याय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥२९॥

रुद्रो वा अकामयत। पशुमान्थ्स्यामिति। स एतꣳ

रुद्रायाऽऽर्द्रायै प्रैय्यङ्गवं चरुं पयसि निरवपत्। ततो वै स पशुमानभवत्। पशुमान् ह वै भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। रुद्राय स्वाहाऽऽर्द्रायै स्वाहा। पिन्वमानायै स्वाहा पशुभ्यः स्वाहेति॥३०॥

ऋक्षा वा इयमलोमकाऽऽसीत्। साऽकामयत। ओषधीभिर्वनस्पतिभिः प्रजायेयेति। सैतमदित्यै पुनर्वसुभ्यां चरुं निरवपत्। ततो वा इयमोषधीभिर्वनस्पतिभिः प्राजायत। प्रजायते ह वै प्रजया पशुभिः। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अदित्यै स्वाहा पुनर्वसुभ्याम्। स्वाहा भूत्यै स्वाहा प्रजात्यै स्वाहेति॥३१॥

बृहस्पतिर्वा अकामयत। ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। स एतं बृहस्पतये तिष्याय नैवारं चरुं पयसि निरवपत्। ततो वै स ब्रह्मवर्चस्यभवत्। ब्रह्मवर्चसी ह वै भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। बृहस्पतये स्वाहा तिष्याय स्वाहा। ब्रह्मवर्चसाय स्वाहेति॥३२॥

देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवाः सर्पेभ्य आश्रेषाभ्य आज्ये करम्भं निरवपन्। तानेताभिरेव देवताभिरुपानयन्। एताभिर्ह वै देवताभिर्द्विषन्तं भ्रातृव्यमुपनयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। सर्पेभ्यः स्वाहाऽऽश्रेषाभ्यः स्वाहा। दन्दशूकेभ्यः स्वाहेति॥३३॥

पितरो वा अकामयन्त। पितृलोक ऋध्नुयामेति। त एतं पितृभ्यो मघाभ्यः पुरोडाशꣳ षट्कपालं निरवपन्। ततो वै ते पितृलोक आर्ध्नुवन्। पितृलोके ह वा ऋध्नोति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। पितृभ्यः स्वाहा मघाभ्यः। स्वाहाऽनघाभ्यः स्वाहाऽगदाभ्यः। स्वाहाऽरुन्धतीभ्यः स्वाहेति॥३४॥

अर्यमा वा अकामयत। पशुमान्थ्स्यामिति। स एतमर्यम्णे फल्गुनीभ्यां चरुं निरवपत्। ततो वै स पशुमानभवत्। पशुमान् ह वै भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अर्यम्णे स्वाहा फल्गुनीभ्याꣳ स्वाहा। पशुभ्यः स्वाहेति॥३५॥

भगो वा अकामयत। भगी श्रेष्ठी देवानाꣳस्यामिति। स एतं भगाय फल्गुनीभ्यां चरुं निरवपत्। ततो वै स भगी श्रेष्ठी देवानामभवत्। भगी ह वै श्रेष्ठी समानानां भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। भगाय स्वाहा फल्गुनीभ्याꣳ स्वाहा। श्रैष्ठ्याय स्वाहेति॥३६॥

सविता वा अकामयत। श्रन्मे देवा दधीरन्। सविता स्यामिति। स एतꣳ सवित्रे हस्ताय पुरोडाशं द्वादशकपालं निरवपदाशूनां व्रीहीणाम्। ततो वै तस्मै श्रद्देवा अदधत। सविताऽभवत्। श्रद्धवा अस्मै मनुष्या दधते। सविता समानानां भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं

वेद। सोऽत्र जुहोति। सवित्रे स्वाहा हस्ताय। स्वाहा ददते स्वाहा पृणते। स्वाहा प्रयच्छते स्वाहा प्रतिगृभ्णते स्वाहेति॥३७॥

त्वष्टा वा अकामयत। चित्रं प्रजां विन्देयेति। स एतं त्वष्ट्रे चित्रायै पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। ततो वै स चित्रं प्रजामविन्दत। चित्रꣳ ह वै प्रजां विन्दते। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। त्वष्ट्रे स्वाहा चित्रायै स्वाहा। चैत्राय स्वाहा प्रजायै स्वाहेति॥३८॥

वायुर्वा अकामयत। कामचारमेषु लोकेष्वभिजयेयमिति। स एतद्वायवे निष्पायै गृष्ट्यै दुग्धं पयो निरवपत्। ततो वै स कामचारमेषु लोकेष्वभ्यजयत्। कामचारꣳ ह वा एषु लोकेष्वभिजयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। वायवे स्वाहा निष्पायै स्वाहा। कामचाराय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥३९॥

इन्द्राग्नी वा अकामयेताम्। श्रैष्ठ्यं देवानामभिजयेवेति। तावेतमिन्द्राग्निभ्यां विशाखाभ्यां पुरोडाशमेकादशकपालं निरवपताम्। ततो वै तौ श्रैष्ठ्यं देवानामभ्यजयताम्। श्रैष्ठ्यꣳ ह वै समानानामभि जयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। इन्द्राग्निभ्याꣳ स्वाहा विशाखाभ्याꣳ स्वाहा। श्रैष्ठ्याय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥४०॥

अथैतत्पौर्णमास्या आज्यं निर्वपति। कामो वै पौर्णमासी। काम आज्यम्। कामेनैव कामꣳ समर्धयति। क्षिप्रमेनꣳ सकाम उपनमति। येन कामेन यजते। सोऽत्र जुहोति। पौर्णमास्यै स्वाहा कामाय स्वाहाऽऽगत्यै स्वाहेति॥४१॥

अग्निः पञ्चदश प्रजापतिः षोडश सोम एकादश रुद्रो दशर्क्षैकादश बृहस्पतिर्दश देवासुरा नव पितर एकादशार्यमा भगो दश दश सविता चतुर्दश त्वष्टा वायुरिन्द्राग्नी दश दशाथैतत्पौर्णमास्या अष्टौ पञ्चदश॥ [४]

मित्रो वा अकामयत। मित्रधेयमेषु लोकेष्वभिजयेयमिति। स एतं मित्रायानूराधेभ्यश्चरुं निरवपत्। ततो वै स मित्रधेयमेषु लोकेष्वभ्यजयत्। मित्रधेयꣳ ह वा एषु लोकेष्वभिजयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। मित्राय स्वाहाऽनूराधेभ्यः स्वाहा। मित्रधेयाय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥४२॥

इन्द्रो वा अकामयत। ज्यैष्ठ्यं देवानामभिजयेयमिति। स एतमिन्द्राय ज्येष्ठायै पुरोडाशमेकादशकपालं निरवपन्महाव्रीहीणाम्। ततो वै स ज्यैष्ठ्यं देवानामभ्यजयत्। ज्यैष्ठ्यꣳ ह वै समानानामभिजयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। इन्द्राय स्वाहा ज्येष्ठायै स्वाहा। ज्यैष्ठ्याय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥४३॥

प्रजापतिर्वा अकामयत। मूलं प्रजां विन्देयेति। स एतं प्रजापतये मूलाय चरुं निरवपत्। ततो वै स मूलं

प्रजामविन्दत। मूलꣳ ह वै प्रजां विन्दते। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। प्रजापतये स्वाहा मूलाय स्वाहा। प्रजायै स्वाहेति॥४४॥

आपो वा अकामयन्त। समुद्रं काममभिजयेमेति। ता एतमद्भ्योऽषाढाभ्यश्चरुं निरवपन्। ततो वै ताः समुद्रं काममभ्यजयन्। समुद्रꣳ ह वै काममभिजयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अद्भ्यः स्वाहाऽषाढाभ्यः स्वाहा। समुद्राय स्वाहा कामाय स्वाहा। अभिजित्यै स्वाहेति॥४५॥

विश्वे वै देवा अकामयन्त। अनपजय्यं जयेमेति। त एतं विश्वेभ्यो देवेभ्योऽषाढाभ्यश्चरुं निरवपन्। ततो वै तेऽनपजय्यमजयन्। अनपजय्यꣳ ह वै जयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहाऽषाढाभ्यः स्वाहा। अनपजय्याय स्वाहा जित्यै स्वाहेति॥४६॥

ब्रह्म वा अकामयत। ब्रह्मलोकमभिजयेयमिति। तदेतं ब्रह्मणेऽभिजिते चरुं निरवपत्। ततो वै तद्ब्रह्मलोकमभ्यजयत्। ब्रह्मलोकꣳ ह वा अभिजयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। ब्रह्मणे स्वाहाऽभिजिते स्वाहा। ब्रह्मलोकाय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥४७॥

विष्णुर्वा अकामयत। पुण्यꣳ श्लोकꣳ शृण्वीय। न मा पापी कीर्तिरागच्छेदिति। स एतं विष्णवे श्रोणायै पुरोडाशं त्रिकपालं निरवपत्। ततो वै स पुण्यꣳ श्लोकमशृणुत। नैनं पापी कीर्तिरागच्छत्। पुण्यꣳ ह वै श्लोकꣳ शृणुते। नैनं पापी कीर्तिरागच्छति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। विष्णवे स्वाहा॑ श्रोणायै स्वाहा॑। श्लोकाय स्वाहा॑ श्रुताय स्वाहेति॥४८॥

वसवो वा अकामयन्त। अग्रं देवतानां परीयामेति। त एतं वसुभ्यः श्रविष्ठाभ्यः पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपन्। ततो वै तेऽग्रं देवतानां पर्यायन्। अग्रꣳ ह वै समानानां पर्येति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। वसुभ्यः स्वाहा श्रविष्ठाभ्यः स्वाहा॑। अग्राय स्वाहा परीत्यै स्वाहेति॥४९॥

इन्द्रो वा अकामयत। दृढोऽशिथिलः स्यामिति। स एतं वरुणाय शतभिषजे भेषजेभ्यः पुरोडाशं दशकपालं निरवपत्कृष्णानां व्रीहीणाम्। ततो वै स दृढोऽशिथिलोऽभवत्। दृढो ह वा अशिथिलो भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। वरुणाय स्वाहा शतभिषजे स्वाहा॑। भेषजेभ्यः स्वाहेति॥५०॥

अजो वा एकपादकामयत। तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी

स्या॒मिति॑। स ए॒तम॒जायैक॑पदे प्रोष्ठप॒देभ्य॑श्च॒रुं निर॑वपत्। तत॒ो वै स ते॑ज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒स्य॑भवत्। ते॒ज॒स्वी ह॒ वै ब्र॑ह्मवर्च॒सी भ॑वति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒जायैक॑पदे॒ स्वाहा॑ प्रोष्ठप॒देभ्यः॒ स्वाहा॑। तेज॑से॒ स्वाहा॑ ब्रह्मवर्च॒साय॒ स्वाहेति॑॥५१॥

अहि॒र्वै बु॒ध्नियो॑ऽकामयत। इ॒मां प्र॑ति॒ष्ठां वि॑न्दे॒येति॑। स ए॒तमह॑ये बु॒ध्निया॑य प्रोष्ठप॒देभ्यः॑ पुरो॒डाशं॒ भूमि॑कपालं॒ निर॑वपत्। तत॒ो वै स इ॒मां प्र॑ति॒ष्ठाम॑विन्दत। इ॒माꣳ ह॒ वै प्र॑ति॒ष्ठां वि॑न्दते। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अह॑ये बु॒ध्निया॑य॒ स्वाहा॑ प्रोष्ठप॒देभ्यः॒ स्वाहा॑। प्र॒ति॒ष्ठाये॒ स्वाहेति॑॥५२॥

पू॒षा वा अ॑कामयत। प॒शु॒मान्थ्स्या॒मिति॑। स ए॒तं पू॒ष्णे रे॒वत्यै॑ च॒रुं निर॑वपत्। तत॒ो वै स प॑शु॒मान॑भवत्। प॒शु॒मान् ह॒ वै भ॑वति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। पू॒ष्णे स्वाहा॑ रे॒वत्यै॒ स्वाहा॑। प॒शुभ्यः॒ स्वाहेति॑॥५३॥

अ॒श्विनौ॒ वा अ॑कामयेताम्। श्रो॒त्र॒स्विना॒वब॑धिरौ स्या॒वेति॑। तावे॒तम॒श्विभ्या॑मश्व॒युग्भ्या॑ं पुरो॒डाशं॑ द्विकपा॒लं निर॑वपताम्। तत॒ो वै तौ श्रौ॑त्र॒स्विना॒वब॑धिरावभवताम्। श्रो॒त्र॒स्वी ह॒ वा अब॑धिरो भवति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒श्विभ्या॒ꣳ स्वाहा॑ऽश्व॒युग्भ्या॒ꣳ स्वाहा॑। श्रोत्रा॑य॒ स्वाहा॒ श्रुत्यै॒ स्वाहेति॑॥५४॥

य॒मो वा अ॑कामयत। पि॒तॄ॒णाꣳ रा॒ज्यम॒भिज॑येय॒मिति॑। स ए॒तं य॒माया॑प॒भर॑णीभ्यश्च॒रुं निर॑पवत्। ततो॒ वै स पि॑तॄ॒णाꣳ रा॒ज्यम॒भ्य॑जयत्। स॒मा॒नाना॑ꣳ ह॒ वै रा॒ज्यम॒भि ज॑यति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। य॒माय॒ स्वाहा॑ऽप॒भर॑णीभ्यः॒ स्वाहा॑। रा॒ज्याय॒ स्वाहा॒ऽभिजि॑त्यै॒ स्वाहेति॑॥५५॥

अथै॒तद॑मावा॒स्या॑या॒ आज्यं॒ निर्व॑पति। कामो॒ वा अ॑मावा॒स्या॑। काम॒ आज्यम्॑। कामे॑नै॒व काम॒ꣳ सम॑र्धयति। क्षि॒प्रमे॑न॒ꣳ सकाम॒ उप॑नमति। येन॒ कामे॑न॒ यज॑ते। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒मा॒वा॒स्या॑यै॒ स्वाहा॒ कामा॑य॒ स्वाहाऽऽग॑त्यै॒ स्वाहेति॑॥५६॥

मि॒त्र इन्द्रः॑ प्र॒जाप॑ति॒र्दश॑ द॒शाप॒ एका॑दश॒ विश्वे॒ ब्रह्म॒ दश॑दश॒ विष्णु॒स्त्रयो॑दश॒ वस॑व॒ इन्द्रो॒ऽजोऽहि॒र्वै बु॒ध्नियः॑ पू॒षाऽश्विनौ॑ य॒मो दश॑ द॒शाथै॒तद॑मावा॒स्या॑या अ॒ष्टौ पञ्च॑दश॥—[५]

च॒न्द्रमा॒ वा अ॑कामयत। अ॒हो॒रा॒त्रान॑र्धमा॒सान्मासा॑नृ॒तून्थ्सं॑-वथ्स॒रमा॒त्वा। च॒न्द्रम॑सः॒ सायु॑ज्यꣳ सलो॒कता॑माप्नुया॒मिति॑। स ए॒तं च॒न्द्रम॑से प्रती॒दृश्या॑यै पुरो॒डाशं॒ पञ्च॑दशकपालं॒ निर॑वपत्। ततो॒ वै सो॑ऽहोरा॒त्रान॑र्धमा॒सान्मासा॑नृ॒तून्थ्सं॑वथ्स॒र-मा॒त्वा। च॒न्द्रम॑सः॒ सायु॑ज्यꣳ सलो॒कता॑माप्नोत्। अ॒हो॒रा॒त्रान् ह॒ वा अ॑र्धमा॒सान्मासा॑नृ॒तून्थ्सं॑वथ्स॒रमा॒त्वा। च॒न्द्रम॑सः॒ सायु॑ज्यꣳ सलो॒कता॑माप्नोति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। च॒न्द्रम॑से॒ स्वाहा॑ प्रती॒दृश्या॑यै॒

स्वाहा॑। अ॒हो॒रा॒त्रेभ्यः॒ स्वाहा॑ऽर्धमा॒सेभ्यः॒ स्वाहा॑। मासे॑भ्यः॒ स्वाह॒र्तुभ्यः॒ स्वाहा॑। सं॒व॒थ्स॒राय॒ स्वाहेति॑॥५७॥

अ॒हो॒रा॒त्रे वा अ॑कामयेताम्। अत्य॑होरा॒त्रे मु॑च्येवहि। न ना॑वहोरा॒त्रे आ॑प्नुयाता॒मिति॑। ते ए॒तम॑होरा॒त्राभ्यां॑ च॒रुं निर॑वपताम्। द्व्या॒नां॑ व्रीही॒णाम्। शु॒क्लानां॑ च कृ॒ष्णानां॑ च। स॒वा॒त्योर्दु॒ग्धे। श्वे॒तायै॑ च कृ॒ष्णायै॑ च। ततो॒ वै ते अत्य॑होरा॒त्रे अ॑मुच्येते। नैने॑ अहोरा॒त्रे आ॑प्नुताम्। अति॑ ह॒ वा अ॑होरा॒त्रे मु॑च्यते। नैन॑महोरा॒त्रे आ॑प्नुतः। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अह्ने॒ स्वाहा॒ रात्रि॑ये॒ स्वाहा॑। अति॑मुक्त्यै॒ स्वाहेति॑॥५८॥

उ॒षा वा अ॑कामयत। प्रि॒याऽऽदि॒त्यस्य॑ सु॒भगा॑ स्या॒मिति॑। सैतमु॒षसे॑ च॒रुं निर॑वपत्। ततो॒ वै सा प्रि॒याऽऽदि॒त्यस्य॑ सु॒भगा॑ऽभवत्। प्रि॒यो ह॒ वै स॑मा॒नानाꣳ सु॒भगो॑ भवति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। उ॒षसे॒ स्वाहा॒ व्यु॑ष्ट्यै॒ स्वाहा॑। व्यू॒षुष्यै॒ स्वाहा॑ व्यु॒च्छन्त्यै॒ स्वाहा॑। व्यु॑ष्टायै॒ स्वाहेति॑॥५९॥

अथै॒तस्मै॒ नक्ष॑त्राय च॒रुं निर्व॑पति। यथा॒ त्वं दे॒वाना॒मसि॑। ए॒वम॒हं म॑नु॒ष्या॑णां भूयास॒मिति॑। यथा॑ ह॒ वा ए॒तद्दे॒वाना॑म्। ए॒वꣳ ह॒ वा ए॒ष म॑नु॒ष्या॑णां भवति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। नक्ष॑त्राय॒ स्वाहो॑देष्य॒ते स्वाहा॑। उ॒द्य॒ते स्वाहोदि॑ताय॒ स्वाहा॑। हर॑से॒ स्वाहा॒ भर॑से॒

स्वाहा॑। भ्राज॑से स्वाहा तेज॑से स्वाहा॑। तप॑से स्वाहा॑ ब्रह्मवर्च॒साय॒ स्वाहेति॑॥६०॥

सूर्यो॒ वा अ॑कामयत। नक्ष॑त्राणां प्रति॒ष्ठा स्या॒मिति॑। स ए॒तꣳ सूर्या॑य॒ नक्ष॑त्रेभ्यश्च॒रुं निर॑वपत्। ततो॒ वै स नक्ष॑त्राणां प्रति॒ष्ठाऽभ॑वत्। प्र॒ति॒ष्ठा ह॒ वै स॑मा॒नानां॑ भवति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। सूर्या॑य॒ स्वाहा॒ नक्ष॑त्रेभ्यः॒ स्वाहा॑। प्र॒ति॒ष्ठाये॒ स्वाहेति॑॥६१॥

अथै॒तमदि॑त्यै च॒रुं निर्व॑पति। इ॒यं वा अदि॑तिः। अ॒स्याम॒ेव प्रति॑ तिष्ठति। सोऽत्र॑ जुहोति। अदि॑त्यै॒ स्वाहा॑ प्रति॒ष्ठाये॒ स्वाहेति॑॥६२॥

अथै॒तं विष्ण॑वे च॒रुं निर्व॑पति। य॒ज्ञो वै विष्णुः॑। य॒ज्ञ ए॒वान्त॒तः प्रति॑ तिष्ठति। सोऽत्र॑ जुहोति। विष्ण॑वे॒ स्वाहा॑ य॒ज्ञाय॒ स्वाहा॑। प्र॒ति॒ष्ठाये॒ स्वाहेति॑॥६३॥

च॒न्द्रमाः॒ पञ्च॑दशाहोरा॒त्रे स॒प्तद॑शो॒षा एका॑द॒शाथै॒तस्मै॒ नक्ष॑त्राय॒ त्रयो॑दश॒ सूर्यो॒ दशाथै॒तमदि॑त्यै॒ पञ्चाथै॒तं विष्ण॑वे॒ षट्थ्स॒प्त (स॒वि॒ताऽऽशू॒नां व्री॑हीणामिन्द्रो॑ म॒हाव्री॑हीणा॒मिन्द्रः॑ कृ॒ष्णानां॑ व्रीहीणा॒मह॑ोरा॒त्रे द्व॒यानां॑ व्रीहीणाम्। पि॒तरः॒ षट्कपालꣳ सवि॒ता द्वाद॑शकपालमिन्द्रा॒ग्नी एका॑दशकपालमिन्द्र एका॑दशकपालमिन्द्रो॒ दश॑कपालं॒ विष्णु॑स्त्रिकपा॒लमहि॒र्भूमि॑कपालम॒श्विनौ॑ द्विकपा॒लं च॒न्द्रमाः॒ पञ्च॑दशकपालम॒ग्निस्त्वष्टा॒ वस॑वो॒ऽष्टाक॑पालम॒न्यत्र॑ च॒रुम्। रु॒द्रो॑ऽर्य॒मा पू॒षा प॑शु॒मान्थ्स्या॒ꣳ सोमो॑ रु॒द्रो बृह॒स्पतिः॒ पय॑सि वा॒युः पयः॒ सोमो॑ वा॒युरि॑न्द्रा॒ग्नी मि॒त्र इन्द्र॒ आपो॒ ब्रह्म॑ य॒मो॑ऽभिजि॑त्यै॒ त्वष्टा॑ प्र॒जाप॑तिः प्र॒जायै॑ पौर्णमा॒स्या अ॑माव॒स्या॑या॒ अग॑त्यै॒ विश्वे॒ जित्या॑ अ॒श्विनौ॒ श्रुत्यै॑। ब्रह्म॒ तदे॒तं विष्णुः॒ स ए॒तं

वा॒युः स ए॒तदाप॒स्ताः। पि॒तरो॒ विश्वे॒ वस॑वोऽकामयन्त॒ मेति॒ त ए॒तन्निर॑वपन्। आपो॑ऽकामयन्त॒ मेति॒ ता ए॒तन्निर॑वपन्। इ॒न्द्रा॒ग्नी अ॒श्विना॑वकामयेतां॒ वेति॒ तावे॒तन्निर॑वपताम्। अ॒होरा॒त्रे वा अ॑कामयेता॒मिति॒ ते ए॒तन्निर॑वपताम्। अ॒न्यत्रा॑कामय॒तेति॒ स ए॒तन्निर॑वपत्। इ॒न्द्रा॒ग्नी श्रैष्ठ्य॒मिन्द्रो॒ ज्यैष्ठ्य॒मिन्द्रो॑ दृ॒ढः। अहि॒ः सूर्यो॑ऽदि॑त्यै॒ विष्णु॑वे प्रति॒ष्ठायै॑। सोमो॑ य॒मः स॑मा॒नाना॑म्। अ॒ग्निर्नो॑ रीरिषद॒न्यत्र॑ रीरिषः॥)॥ [६]

अ॒ग्निर्न॑ ऋ॒ध्यास्म॒ नवो॑नवो॒ऽग्निर्मि॒त्रश्च॒न्द्रमाः॒ षट्॥६॥

अ॒ग्निर्न॒स्तन्नो॑ वा॒युरहि॑र्बु॒ध्नियं॑ ऋ॒क्षा वा इ॒यमथै॒तत्पौ॑र्णमा॒स्या अ॒जो वा एक॑पा॒थ्सूर्य॒स्त्रिष॑ष्टिः॥६३॥

अ॒ग्निर्नः॑ पातु प्रति॒ष्ठाये॒ स्वाहेति॑॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः ॥

तृतीयस्यामितो दिवि सोम आसीत्। तं गायत्र्याऽहरत्। तस्य पर्णमच्छिद्यत। तत्पर्णोऽभवत्। तत्पर्णस्य पर्णत्वम्। ब्रह्म वै पर्णः। यत्पर्णशाखया वथ्सानपाकरोति। ब्रह्मणैवैनानपाकरोति। गायत्रो वै पर्णः। गायत्राः पशवः॥१॥

तस्मात्त्रीणित्रीणि पर्णस्य पलाशानि। त्रिपदा गायत्री। यत्पर्णशाखया गाः प्रापयति। स्वयैवैना देवतया प्रापयति। यं कामयेतापशुः स्यादिति। अपर्णान्तस्मै शुष्काँग्रामाहरेत्। अपशुरेव भवति। यं कामयेत पशुमान्थ्स्यादिति। बहुपर्णान्तस्मै बहुशाखामाहरेत्। पशुमन्तमेवैनं करोति॥२॥

यत्प्राचीमा हरेत्। देवलोकमभि जयेत्। यदुदीचीं मनुष्यलोकम्। प्राचीमुदीचीमा हरति। उभयोर्लोकयोरभिजित्यै। इषे त्वोर्जे त्वेत्याह। इषमेवोर्जं यजमाने दधाति। वायवः स्थेत्याह। वायुर्वा अन्तरिक्षस्याध्यक्षाः। अन्तरिक्षदेवत्याः खलु वै पशवः॥३॥

वायव एवैनान्परि ददाति। प्र वा एनानेतदा करोति। यदाह। वायवः स्थेत्युपायवः स्थेत्याह। यजमानायैव पशूनुप ह्वयते। देवो वः सविता प्रार्पयत्वित्याह प्रसूत्यै। श्रेष्ठतमाय कर्मण इत्याह। यज्ञो हि श्रेष्ठतमं कर्म। तस्मादेवमाह।

आप्यायध्वमघ्निया देवभागमित्याह॥४॥

वत्सेभ्यश्च वा एताः पुरा मनुष्येभ्यश्चाप्यायन्त। देवेभ्य एवैना इन्द्रायाप्याययति। ऊर्जस्वतीः पयस्वतीरित्याह। ऊर्जꣳ हि पयः सम्भरन्ति। प्रजावतीरनमीवा अयक्ष्मा इत्याह प्रजात्यै। मा वः स्तेन ईशत माऽघशꣳस इत्याह गुप्त्यै। रुद्रस्य हेतिः परि वो वृणक्त्वित्याह। रुद्रादेवैनाँस्त्रायते। ध्रुवा अस्मिन्गोपतौ स्यात बह्वीरित्याह। ध्रुवा एवास्मिन्बह्वीः करोति॥५॥

यजमानस्य पशून्पाहीत्याह। पशूनां गोपीथाय। तस्माथ्सायं पशव उपसमावर्तन्ते। अनधः सादयति। गर्भाणां धृत्या अप्रपादाय। तस्माद्गर्भाः प्रजानामप्रपादुकाः। उपरीव निदधाति। उपरीव हि सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥६॥

पशवः करोति पशवो देवभागमित्याह करोति नव च॥ [१]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्यश्वपर्शुमादत्ते प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। यो वा ओषधीः पर्वशो वेद। नैनाः स हिनस्ति। प्रजापतिर्वा ओषधीः पर्वशो वेद। स एना न हिनस्ति। अश्वपर्शा बर्हिरच्छैति। प्राजापत्यो वा अश्वः सयोनित्वाय॥७॥

ओषधीनामहिꣳसायै। यज्ञस्य घोषदसीत्याह। यजमान एव रयिं दधाति। प्रत्युष्टꣳ रक्षः प्रत्युष्टा अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै। प्रेयमगाद्धिषणा बर्हिरच्छेत्याह। विद्या वै धिषणा। विद्ययैवैनदच्छैति। मनुना कृता स्वधया वितष्टेत्याह। मानवी हि पर्शुः स्वधाकृता॥८॥

त आवहन्ति कवयः पुरस्तादित्याह। शुश्रुवाꣳसो वै कवयः। यज्ञः पुरस्तात्। मुखत एव यज्ञमारभते। अथो यदेतदुक्त्वा यतः कुतश्चा हरति। तत्प्राच्या एव दिशो भवति। देवेभ्यो जुष्टमिह बर्हिरासद इत्याह। बर्हिषः समृद्ध्यै। कर्मणोऽनपराधाय। देवानां परिषूतमसीत्याह॥९॥

यद्वा इदं किं च। तद्देवानां परिषूतम्। अथो यथा वस्यसे प्रतिप्रोच्याहेदं करिष्यामीति। एवमेव तदध्वर्युर्देवेभ्यः प्रतिप्रोच्य बर्हिर्दाति। आत्मनोऽहिꣳसायै। यावतः स्तम्बान्परिदिशेत्। यत्तेषामुच्छिꣳष्यात्। अति तद्यज्ञस्य रेचयेत्। एकꣳ स्तम्बं परिदिशेत्। तꣳ सर्वं दायात्॥१०॥

यज्ञस्यानतिरेकाय। वर्षवृद्धमसीत्याह। वर्षवृद्धा वा ओषधयः। देवबर्हिरित्याह। देवेभ्य एवैनत्करोति। मा त्वा-ऽन्वङ्गा तिर्यगित्याहाहिꣳसायै। पर्व ते राध्यासमित्याहध्यै। आच्छेत्ता ते मा रिषमित्याह। नास्यात्मनो मीयते। य एवं वेद॥११॥

देवबर्हिः शतवल्शं विरोहेत्याह। प्रजा वै बर्हिः। प्रजानां प्रजनन्नाय। सहस्रवल्शा वि वयꣳ रुहेमेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। पृथिव्याः सम्पृचः पाहीत्याह प्रतिष्ठित्यै। अयुङ्गायुङ्गान्मुष्टीं लुनोति। मिथुनत्वाय प्रजात्यै। सुसम्भृता त्वा सम्भरामीत्याह। ब्रह्मणैवैनथ्सम्भरति॥१२॥

अदित्यै रास्नाऽसीत्याह। इयं वा अदितिः। अस्या एवैनद्रास्नां करोति। इन्द्राण्यै सन्नहनमित्याह। इन्द्राणी वा अग्रे देवतानाꣳ समनह्यत। साऽऽर्ध्नोत्। ऋध्द्यै सन्नह्यति। प्रजा वै बर्हिः। प्रजानामपरावापाय। तस्माथ्स्रावसन्ततः प्रजा जायन्ते॥१३॥

पूषा ते ग्रन्थिं ग्रथ्नात्वित्याह। पुष्टिमेव यजमाने दधाति। स ते मास्थादित्याहाहिꣳसायै। पश्चात्प्राञ्चमुपगूहति। पश्चाद्वै प्राचीनꣳ रेतो धीयते। पश्चादेवास्मै प्राचीनꣳ रेतो दधाति। इन्द्रस्य त्वा बाहुभ्यामुद्यच्छ इत्याह। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। बृहस्पतेर्मूर्ध्ना हरामीत्याह। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः॥१४॥

ब्रह्मणैवैनद्धरति। उर्वन्तरिक्षमन्विहीत्याह गत्यै। देवङ्गममसीत्याह। देवानेवैनद्गमयति। अनधः सादयति। गर्भाणां धृत्या अप्रपादाय। तस्माद्गर्भाः प्रजानामप्रपादुकाः। उपरीव नि दधाति। उपरीव हि सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य

लो॒कस्य॒ समं॑ष्ट्यै॥१५॥

स॒यो॒नि॒त्वाय॑ स्व॒धाकृ॑ता॒ऽसीत्या॑ह दाया॒द्वेदं भरति जायन्ते॒ बृह॒स्पतिः॒ समं॑ष्ट्यै॥——[२]

पूर्वे॒द्युरि॒ध्माब॒र्हिः क॑रोति। य॒ज्ञमे॒वारभ्य॑ गृही॒त्वोप॑वसति। प्र॒जाप॑तिर्य॒ज्ञम॑सृजत। तस्यो॒खे अ॑स्र॒ꣳसेताम्। य॒ज्ञो वै प्र॒जाप॑तिः। यथ्सा॑न्नाय्यो॒खे भव॑तः। य॒ज्ञस्यै॒व तदु॒खे उप॑दधा॒त्यप्र॑स्र॒ꣳसाय। शुन्ध॑ध्वं॒ दैव्या॑य॒ कर्म॑णे देवय॒ज्याया॒ इत्या॑ह। दे॒व॒य॒ज्याया॑ ए॒वैना॑नि शुन्धति। मा॒त॒रिश्व॑नो घ॒र्मो॑ऽसीत्या॑ह॥१६॥

अ॒न्तरि॑क्षं॒ वै मा॑त॒रिश्व॑नो घ॒र्मः। ए॒षां लो॒कानां॒ विधृ॑त्यै। द्यौर॑सि पृथि॒व्य॑सीत्या॑ह। दि॒वश्च॒ ह्ये॑षा पृ॑थि॒व्याश्च॒ सम्भृ॑ता। यदु॒खा। तस्मा॑दे॒वमा॑ह। वि॒श्वधा॑या असि पर॒मेण॒ धाम्ने॒त्या॑ह। वृष्टि॒र्वै वि॒श्वधा॑यायाः। वृष्टि॑मे॒वाव॑रुन्धे। दृꣳह॑स्व॒ मा ह्वा॒रित्या॑ह॒ धृत्यै॑॥१७॥

वसू॑नां प॒वित्र॑म॒सीत्या॑ह। प्रा॒णा वै वस॑वः। तेषां॒ वा ए॒तद्भा॑ग॒धेयम्॑। यत्प॒वित्रम्॑। तेभ्य॑ ए॒वैन॑त्करोति। श॒तधा॑रꣳ स॒हस्र॑धारमित्या॑ह। प्रा॒णेष्वे॒वायु॑र्दधाति सर्व॒त्वाय॑। त्रि॒वृत्प॑लाशशा॒खाया॑ दर्भ॒मय॑ भवति। त्रि॒वृद्वै प्रा॒णः। त्रि॒वृत॑मे॒व प्रा॒णं म॑ध्य॒तो यज॑माने दधाति॥१८॥

सौ॒म्यः प॒र्णः स॑योनि॒त्वाय॑। सा॒क्षात्प॒वित्रं॑ द॒र्भाः। प्राख्सा॒यमधि॒नि द॑धाति। तत्प्रा॑णापा॒नयो॑ रू॒पम्। ति॒र्यक्प्रा॒तः।

तद्वर्शस्य रूपम्। दार्श्यꣳ ह्येतदहः। अन्नं वै चन्द्रमाः। अन्नं प्राणाः। उभयमेवोपैत्यजामित्वाय॥१९॥

तस्मादयꣳ सर्वतः पवते। हुतः स्तोको हुतो द्रप्स इत्याह प्रतिष्ठित्यै। हविषोऽस्कन्दाय। न हि हुतꣳ स्वाहाकृतꣳ स्कन्दति। दिवि नाको नामाग्निः। तस्य विप्रुषो भागधेयम्। अग्नये बृहते नाकायेत्याह। नाकमेवाग्निं भागधेयेन समर्धयति। स्वाहा द्यावापृथिवीभ्यामित्याह। द्यावापृथिव्योरेवैनत्प्रतिष्ठापयति॥२०॥

पवित्रवत्यानयति। अपां चैवौषधीनां च रसꣳ सꣳसृजति। अथो ओषधीष्वेव पशून्प्रतिष्ठापयति। अन्वारभ्य वाचं यच्छति। यज्ञस्य धृत्यै। धारयन्नास्ते। धारयन्त इव हि दुहन्ति। कामधुक्ष इत्याहातृतीयस्यै। त्रय इमे लोकाः। इमानेव लोकान् यजमानो दुहे॥२१॥

अमूमिति नाम गृह्णाति। भद्रमेवासां कर्मा विष्करोति। सा विश्वायुः सा विश्वव्यचाः सा विश्वकर्मेत्याह। इयं वै विश्वायुः। अन्तरिक्षं विश्वव्यचाः। असौ विश्वकर्मा। इमानेवैताभिर्लोकान् यथापूर्वं दुहे। अथो यथा प्रदात्रे पुण्यमाशास्ते। एवमेवैना एतदुपस्तौति। तस्मात्प्रादादित्युन्नीय वन्दमाना उपस्तुवन्तः पशून्दुहन्ति॥२२॥

बहु दुग्धीन्द्राय देवेभ्यो हविरिति वाचं विसृजते। यथादेवतमेव प्रसौति। दैव्यस्य च मानुषस्य च व्यावृत्यै। त्रिराह। त्रिषत्या हि देवाः। अवाचं यमोऽनन्वारभ्योत्तराः। अपरिमितमेवाव रुन्धे। न दारुपात्रेण दुह्यात्। अग्निवद्वै दारुपात्रम्। यद्दारुपात्रेण दुह्यात्॥२३॥

यातयाम्ना हविषा यजेत। अथो खल्वाहुः। पुरोडाशमुखानि वै हवीꣳषि। नेत इतः पुरोडाशꣳ हविषो यामोऽस्तीति। कामममेव दारुपात्रेण दुह्यात्। शूद्र एव न दुह्यात्। असतो वा एष सम्भूतः। यच्छूद्रः। अहविरेव तदित्याहुः। यच्छूद्रो दोग्धीति॥२४॥

अग्निहोत्रमेव न दुह्याच्छूद्रः। तद्धि नोत्पुनन्ति। यदा खलु वै पवित्रमत्येति। अथ तद्धविरिति। सम्पृच्यध्वमृतावरीरित्याह। अपां चैवौषधीनां च रसꣳ सꣳसृजति। तस्मादपां चौषधीनां च रसमुपजीवामः। मन्द्रा धनस्य सातय इत्याह। पुष्टिमेव यजमाने दधाति। सोमेन त्वातनच्मीन्द्राय दधीत्याह॥२५॥

सोममेवैनत्करोति। यो वै सोमं भक्षयित्वा। संवथ्सरꣳ सोमं न पिबति। पुनर्भक्ष्यौऽस्य सोमपीथो भवति। सोमः खलु वै सान्नाय्यम्। य एवं विद्वान्थ्सान्नाय्यं पिबति। अपुनर्भक्ष्यौऽस्य सोमपीथो भवति। न मृन्मयेनापि दध्यात्। यन्मृन्मयेनापिदध्यात्। पितृदेवत्यꣳ स्यात्॥२६॥

अ॒य॒स्पा॒त्रेण॑ वा दारुपा॒त्रेण॒ वाऽपि॑ दधाति। तद्धि सदे॑वम्। उ॒द॒न्वद्भ॑वति। आपो॒ वै र॑क्षो॒घ्नीः। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। अद॑स्तमसि॒ विष्ण॑वे॒ त्वेत्या॑ह। य॒ज्ञो वै विष्णुः॑। य॒ज्ञायै॒वैन॒दद॑स्तं करोति। विष्णो॑ ह॒व्य॒ꣳ र॑क्ष॒स्वेत्या॑ह॒ गुप्त्यै॑। अन॑धः सादयति। गर्भा॑णां॒ धृत्या॒ अप्र॑पादाय। तस्मा॒द्गर्भाः॑ प्र॒जाना॒मप्र॑पादुकाः। उ॒परी॑व॒ निद॑धाति। उ॒परी॑व॒ हि सु॑व॒र्गो लो॒कः। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ सम॑ष्ट्यै॥२७॥

अ॒सीत्या॑ह॒ धृत्यै॒ यज॑माने दधा॒त्यजा॑मित्वाय स्थापयति दुहे दुहन्ति दु॒ह्याद्दोग्धीति॒ दधीत्या॑ह स्याथ्सादयति॒ पञ्च॑ च॥ [३]

कर्म॑णे वां दे॒वेभ्यः॑ शकेय॒मित्या॑ह॒ शक्त्यै॑। य॒ज्ञस्य॒ वै सन्त॑ति॒मनु॑ प्र॒जाः प॒शवो॒ यज॑मानस्य॒ सन्ता॑यन्ते। य॒ज्ञस्य॒ विच्छि॑त्ति॒मनु॑ प्र॒जाः प॒शवो॒ यज॑मानस्य॒ विच्छि॑द्यन्ते। य॒ज्ञस्य॒ सन्त॑तिरसि य॒ज्ञस्य॑ त्वा॒ सन्त॑त्यै स्तृणामि॒ सन्त॑त्यै त्वा य॒ज्ञस्येत्याह॑व॒नीया॒थ्सन्त॑नोति। यज॑मानस्य प्र॒जायै॑ पशू॒नाꣳ सन्त॑त्यै। अ॒पः प्रण॑यति। श्र॒द्धा वा आपः॑। श्र॒द्धामे॒वारभ्य॑ प्र॒णीय॒ प्रच॑रति। अ॒पः प्रण॑यति। य॒ज्ञो वा आपः॑॥२८॥

य॒ज्ञमे॒वारभ्य॑ प्र॒णीय॒ प्रच॑रति। अ॒पः प्रण॑यति। वज्रो॒ वा आपः॑। वज्र॑मे॒व भ्रातृ॑व्येभ्यः प्र॒हृत्य॑ प्र॒णीय॒ प्रच॑रति। अ॒पः प्रण॑यति। आपो॒ वै र॑क्षो॒घ्नीः। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। अ॒पः प्रण॑यति। आपो॒ वै दे॒वानां॑ प्रि॒यं धाम॑। दे॒वाना॑मे॒व प्रि॒यं धाम॑ प्र॒णीय॒ प्रच॑रति॥२९॥

अपः प्रणयति। आपो वै सर्वा देवताः। देवता एवारभ्य प्रणीय प्रचरति। वेषाय त्वेत्याह। वेषाय ह्येनदादत्ते। प्रत्युष्टꣳ रक्षः प्रत्युष्टा अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै। धूरसीत्याह। एष वै धुर्योऽग्निः। तं यदनुपस्पृश्यातीयात्॥३०॥

अध्वर्युं च यजमानं च प्रदहेत्। उपस्पृश्यात्येति। अध्वर्योश्च यजमानस्य चाप्रदाहाय। धूर्व तं योऽस्मान्धूर्वति तं धूर्व यं वयं धूर्वाम इत्याह। द्वौ वाव पुरुषौ। यं चैव धूर्वति। यश्चैनं धूर्वति। तावुभौ शुचाऽर्पयति। त्वं देवानामसि सस्नितमं पप्रितमं जुष्टतमं वह्नितमं देवहूतममित्याह। यथायजुरेवैतत्॥३१॥

अह्नुतमसि हविर्धानमित्याहानात्यै। दꣳहस्व मा ह्वारित्याह धृत्यै। मित्रस्य त्वा चक्षुषा प्रेक्ष इत्याह मित्रत्वाय। मा भेर्मा संविक्था मा त्वा हिꣳसिषमित्याहाहिꣳसायै। यद्वै किं च वातो नाभि वाति। तथ्सर्वं वरुणदेवत्यम्। उरु वातायेत्याह। अवारुणमेवैनत्करोति। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह॥३२॥

अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। अग्नये जुष्टं निर्वपामीत्याह। अग्नय एवैनां जुष्टं निर्वपति। त्रिर्यजुषा। त्रय इमे लोकाः। एषां लोकानामाप्त्यै। तूष्णीं चतुर्थम्। अपरिमितमेवाव रुन्धे।

स एवमेवानुपूर्वꣳ हवीꣳषि निर्वपति॥३३॥

इदं देवानामिदमु नः सहेत्याह व्यावृत्यै। स्फात्यै त्वा नारात्या इत्याह गुप्त्यै। तमसीव वा एषोऽन्तश्चरति। यः परीणहि। सुवरभि वि ख्येषं वैश्वानरं ज्योतिरित्याह। सुवरेवाभि वि पश्यति वैश्वानरं ज्योतिः। द्यावापृथिवी हविषि गृहीत उदवेपेताम्। दृꣳहन्तान्दुर्या द्यावापृथिव्योरित्याह। गृहाणां द्यावापृथिव्योर्धृत्यै। उर्वन्तरिक्षमन्विहीत्याह गत्यै। अदित्यास्त्वोपस्थे सादयामीत्याह। इयं वा अदितिः। अस्या एवैनदुपस्थे सादयति। अग्ने हव्यꣳ रक्षस्वेत्याह गुप्त्यै॥३४॥

यज्ञो वा आपो धाम प्रणीय प्रचरत्यतीयादेतद्बाहुभ्यामित्याह हवीꣳषि निर्वपति गत्यै चत्वारिं च॥ [४]

इन्द्रो वृत्रमहन्। सोऽपः। अभ्यम्रियत। तासां यन्मेध्यं यज्ञियꣳ सदेवमासीत्। तदपोदक्रामत्। ते दर्भा अभवन्। यद्दर्भैरप उत्पुनाति। या एव मेध्या यज्ञियाः सदेवा आपः। ताभिरेवैना उत्पुनाति। द्वाभ्यामुत्पुनाति॥३५॥

द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै। देवो वः सवितोत्पुनात्वित्याह। सवितृप्रसूत एवैना उत्पुनाति। अच्छिद्रेण पवित्रेणेत्याह। असौ वा आदित्योऽच्छिद्रं पवित्रम्। तेनैवैना उत्पुनाति। वसोः सूर्यस्य रश्मिभिरित्याह। प्राणा वा आपः। प्राणा वसवः। प्राणा रश्मयः॥३६॥

प्राणैरेव प्राणान्थ्सं पृणक्ति। सावित्रियर्चा। सवितृप्रसूतं मे कर्मासदिति। सवितृप्रसूतमेवास्य कर्म भवति। पच्छो गायत्रिया त्रिष्षमृद्धत्वाय। आपो देवीरग्रेपुवो अग्रेगुव इत्याह। रूपमेवासामेतन्महिमानं व्याचष्टे। अग्र इमं यज्ञं नयताग्रे यज्ञपतिमित्याह। अग्र एव यज्ञं नयन्ति। अग्रे यज्ञपतिम्॥३७॥

युष्मानिन्द्रोऽवृणीत वृत्रतूर्ये यूयमिन्द्रमवृणीध्वं वृत्रतूर्य इत्याह। वृत्रꣳ ह हनिष्यन्निन्द्र आपो वव्रे। आपो हेन्द्रं वव्रिरे। संज्ञामेवासामेतथ्सामानं व्याचष्टे। प्रोक्षिताः स्थेत्याह। तेनाऽऽपः प्रोक्षिताः। अग्नये वो जुष्टं प्रोक्षाम्यग्नीषोमाभ्यामित्याह। यथादेवतमेवैनान्प्रोक्षति। त्रिः प्रोक्षति। त्र्यावृद्धि यज्ञः॥३८॥

अथो रक्षसामपहत्यै। शुन्धध्वं दैव्याय कर्मणे देवयज्याया इत्याह। देवयज्याया एवैनानि शुन्धति। त्रिः प्रोक्षति। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। अवधूतꣳ रक्षोऽवधूता अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै। अदित्यास्त्वगसीत्याह। इयं वा अदितिः॥३९॥

अस्या एवैनत्त्वचं करोति। प्रति त्वा पृथिवी वेत्त्वित्याह प्रतिष्ठित्यै। पुरस्तात्प्रतीचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति मेध्यत्वाय। तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यञ्चः पशवो मेधमुपतिष्ठन्ते।

तस्मा॑त्प्र॒जा मृ॒गं ग्राहु॑काः। य॒ज्ञो दे॒वेभ्यो॒ निला॑यत। कृष्णो॑ रू॒पं कृ॒त्वा। यत्कृ॑ष्णाजि॒ने ह॒विर॑ध्यव॒हन्ति॑। य॒ज्ञादे॒व तद्य॒ज्ञं प्रयु॑ङ्क्ते। ह॒विषोऽस्क॑न्दाय॥४०॥

अ॒धि॒षव॑णमसि वानस्प॒त्यमित्या॑ह। अ॒धि॒षव॑ण-मे॒वैन॑त्करोति। प्रति॒ त्वाऽदि॑त्या॒स्त्वग्वे॒त्त्वित्या॑ह सय॒त्वाय॑। अ॒ग्नेस्त॒नूर॒सीत्या॑ह। अ॒ग्नेर्वा ए॒षा त॒नूः। यदोष॑धयः। वा॒चो वि॒सर्ज॑न॒मित्या॑ह। य॒दा हि प्र॒जा ओष॑धीनाम॒श्नन्ति॑। अथ॒ वाच॒ं विसृ॑जन्ते। दे॒ववी॑तये त्वा गृह्णा॒मीत्या॑ह॥४१॥

दे॒वता॑भिरे॒वैन॒थ्समर्ध॑यति। अद्रि॑रसि वानस्प॒त्य इत्या॑ह। ग्रावा॑णमे॒वैन॑त्करोति। स इ॒दं दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्य॒ꣳ सु॒शमि॑ शमि॒ष्वेत्या॑ह॒ शान्त्यै॑। हवि॑ष्कृ॒देहीत्या॑ह। य ए॒व दे॒वाना॑ꣳ हवि॒ष्कृतः॑। तान् ह्व॑यति। त्रिर्ह्व॑यति। त्रिष॑त्या॒ हि दे॒वाः। इष॒माव॒दोर्ज॒माव॒देत्या॑ह॥४२॥

इष॑मे॒वोर्ज॑ं यज॑माने दधाति। द्यु॒मद्व॑दत व॒य॒ꣳ सं॑ङ्गा॒तं जे॒ष्मेत्या॑ह॒ भ्रातृ॑व्याभिभूत्यै। मनो॑ः श्र॒द्धादे॑वस्य॒ यज॑मानस्या-सुर॒घ्नी वाक्। य॒ज्ञा॒यु॒धेषु॒ प्रवि॑ष्टाऽऽसीत्। तेऽसु॑रा॒ याव॑न्तो यज्ञायु॒धाना॑मु॒द्वद॑तामु॒पाश्रृ॑ण्वन्। ते परा॑भवन्। तस्मा॒थ्स्वानां॒ मध्ये॑ऽव॒साय॑ यजेत। याव॑न्तोऽस्य॒ भ्रातृ॑व्या यज्ञायु॒धाना॑-मु॒द्वद॑तामुपश्रृ॒ण्वन्ति॑। ते परा॑ भवन्ति। उ॒च्चैः स॒माह॑न्त॒ वा आ॑ह॒ विजि॑त्यै॥४३॥

वृङ्क्ते एषामिन्द्रियं वीर्यम्। श्रेष्ठ एषां भवति। वर्षवृद्धमसि प्रति त्वा वर्षवृद्धं वेत्त्वित्याह। वर्षवृद्धा वा ओषधयः। वर्षवृद्धा इषीकाः समृद्ध्यै। यज्ञꣳ रक्षाꣳस्यनु प्राविशन्। तान्यस्ना पशुभ्यो निरवादयन्त। तुषैरोषधीभ्यः। परापूतꣳ रक्षः परापूता अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै॥४४॥

रक्षसां भागोऽसीत्याह। तुषैरेव रक्षाꣳसि निरवदयते। अप उपस्पृशति मेध्यत्वाय। वायुर्वो विविनक्त्वित्याह। पवित्रं वै वायुः। पुनात्येवैनान्। अन्तरिक्षादिव वा एते प्रस्कन्दन्ति। ये शूर्पात्। देवो वः सविता हिरण्यपाणिः प्रतिगृह्णात्वित्याह प्रतिष्ठित्यै। हविषोऽस्कन्दाय। त्रिष्फलीकर्तवा आह। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय॥४५॥

द्वाभ्यामुत्पुनाति रश्मयो नयन्त्यग्रे यज्ञपतिं यज्ञोऽदितिरस्कन्दाय गृह्णामीत्याह वदेत्याह विजित्या अपहत्या अस्कन्दाय त्रीणि च॥ [५]

अवधूतꣳ रक्षोऽवधूता अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै। अदित्यास्त्वगसीत्याह। इयं वा अदितिः। अस्या एवैनत्त्वचं करोति। प्रति त्वा पृथिवी वेत्त्वित्याह प्रतिष्ठित्यै। पुरस्तात्प्रतीचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति मेध्यत्वाय। तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यञ्चः पशवो मेधमुपतिष्ठन्ते। तस्मात्प्रजा मृगं ग्राहुकाः। यज्ञो देवेभ्यो निलायत॥४६॥

कृष्णो रूपं कृत्वा। यत्कृष्णाजिने हविरधिपिनष्टि। यज्ञादेव तद्यज्ञं प्रयुङ्क्ते। हविषोऽस्कन्दाय। द्यावापृथिवी

स॒हास्ताँ॑म्। ते शं॑म्यामा॒त्रमेक॒मह॒र्व्यैता॑ꣳ शम्यामा॒त्रमेक॒महः॑। दि॒वः स्क॑म्भ॒निर॑सि॒ प्रति॒ त्वाऽदि॑त्या॒स्त्वग्वे॒त्त्वित्या॑ह। द्यावा॑पृथि॒व्योर्वीत्यै॑। धि॒षणा॑ऽसि पर्व॒त्या प्रति॑ त्वा दि॒वः स्क॑म्भ॒निर्वे॒त्त्वित्या॑ह। द्यावा॑पृथि॒व्योर्विधृ॑त्यै॥४७॥

धि॒षणा॑ऽसि पार्वते॒यी प्रति॑ त्वा पर्व॒तिर्वे॒त्त्वित्या॑ह। द्यावा॑पृथि॒व्योर्धृत्यै॑। दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒व इत्या॑ह॒ प्रसू॑त्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॒मित्या॑ह। अ॒श्विनौ॒ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यू आस्ताँ॑म्। पू॒ष्णो हस्ताँ॑भ्या॒मित्या॑ह॒ यत्त्यै॑। अधि॑वपा॒मीत्या॑ह। य॒था॒दे॒व॒तमे॒वैना॒नधि॑ वपति। धा॒न्य॑मसि धिनु॒हि दे॒वानित्या॑ह। ए॒तस्य॒ यजु॑षो वी॒र्येण॑॥४८॥

याव॒देका॑ दे॒वता॑ का॒मय॑ते॒ याव॒देकाँ॑। ताव॒दाहु॑तिः प्रथते। न हि तदस्ति॑। यत्ताव॑दे॒व स्यात्। याव॑ज्जु॒होति॑। प्रा॒णाय॑ त्वाऽपा॒नाय॒ त्वेत्या॑ह। प्रा॒णाने॒व यज॑माने दधाति। दी॒र्घामनु॒ प्रसि॑ति॒मायु॑षे धा॒मित्या॑ह। आयु॑रे॒वास्मि॑न्दधाति। अ॒न्तरि॑क्षादिव॒ वा ए॒तानि॒ प्रस्क॑न्दन्ति। यानि॑ दृ॒षदः॑। दे॒वो वः॑ सवि॒ता हिर॑ण्यपाणि॒ः प्रति॑गृह्णा॒त्वित्या॑ह॒ प्रति॑ष्ठित्यै। ह॒विषोऽस्क॑न्दाय। अस॑वपन्ती पिꣳषा॒णूनि॑ कुरुता॒दित्या॑ह मेध्य॒त्वाय॑॥४९॥

निला॑यत॒ विधृ॑त्यै वी॒र्येण॑ स्कन्दन्ति च॒त्वारि॑ च॥ [६]

धृष्टि॑रसि॒ ब्रह्म॑ य॒च्छेत्या॑ह॒ धृत्यै॑। अपा॑ग्ने॒ऽग्निमा॒माद॑ं जहि॒

निष्क्र॒व्यादꣳ से॒धा दे॑व॒यजं॑ व॒हेत्या॑ह। य ए॒वामात्क्र॒व्यात्। तम॑प॒हत्य॑। मेध्ये॒ऽग्नौ क॒पाल॒मुप॑दधाति। निर्द॑ग्ध॒ꣳ रक्षो॒ निर्द॑ग्धा॒ अरा॑तय॒ इत्या॑ह। रक्षाꣳ॑स्ये॒व निर्द॑हति। अ॒ग्नि॒वत्युप॑दधाति। अ॒स्मिन्ने॒व लो॒के ज्योति॑र्धत्ते। अङ्गा॑र॒मधि॑ वर्तयति॥५०॥

अ॒न्तरि॑क्ष ए॒व ज्योति॑र्धत्ते। आ॒दि॒त्यमे॒वामुष्मिँ॑ल्लो॒के ज्योति॑र्धत्ते। ज्योति॑ष्मन्तोऽस्मा इ॒मे लो॒का भ॑वन्ति। य ए॒वं वेद॑। ध्रु॒वम॑सि पृथि॒वीं दृ॒ꣳहेत्या॑ह। पृ॒थि॒वीमे॒वैतेन॑ दृꣳहति। ध॒र्त्रम॑स्य॒न्तरि॑क्षं दृ॒ꣳहेत्या॑ह। अ॒न्तरि॑क्षमे॒वैतेन॑ दृꣳहति। ध॒रुण॑मसि॒ दिवं॑ दृ॒ꣳहेत्या॑ह। दिव॑मे॒वैतेन॑ दृꣳहति॥५१॥

धर्मा॑सि॒ दिशो॑ दृ॒ꣳहेत्या॑ह। दिश॑ ए॒वैतेन॑ दृꣳहति। इ॒माने॒वैतैर्लो॒कान्दृꣳ॑हति। दृꣳह॑न्तेऽस्मा इ॒मे लो॒काः प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। य ए॒वं वेद॑। त्रीण्यग्रे॑ क॒पाला॒न्युप॑दधाति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒षां लो॒काना॒माप्त्यै॑। एक॒मग्रे॑ क॒पाल॒मुप॑ दधाति। एकं॒ वा अग्रे॑ क॒पालं॒ पुरु॑षस्य स॒म्भव॑ति॥५२॥

अथ॒ द्वे। अथ॒ त्रीणि॑। अथ॑ च॒त्वारि॑। अथा॒ष्टौ। तस्मा॑द॒ष्टाक॑पालं॒ पुरु॑षस्य॒ शिरः॑। यदे॒वं क॒पाला॑न्युप॒दधा॑ति। य॒ज्ञो वै प्र॒जाप॑तिः। य॒ज्ञमे॒व प्र॒जाप॑ति॒ꣳ सꣳस्क॑रोति। आ॒त्मान॑मे॒व तथ्सꣳस्क॑रोति। तꣳ सꣳस्कृ॑तमा॒त्मानम्॑॥५३॥

अ॒मुष्मिँ॑ल्लो॒केऽनु॒ परै॑ति। यद॒ष्टावु॑प॒दधा॑ति। गा॒य॒त्रि॒या

तथ्सम्मि॑तम्। यन्नव॑। त्रि॒वृता॒ तत्। यद्दश॑। वि॒राजा॒ तत्। यदेका॑दश। त्रि॒ष्टुभा॒ तत्। यद्द्वाद॑श॥५४॥

जग॑त्या॒ तत्। छन्दः॑ सम्मितानि॒ स उ॑प॒दध॑त्क॒पाला॑नि। इ॒माँल्लो॒कान॑नुपू॒र्वं दिशो॒ विधृ॑त्यै दृꣳहति। अथाऽऽयुः॑ प्रा॒णान्प्र॒जां प॒शून् यज॑माने दधाति। स॒जा॒तान॑स्मा अ॒भितो॑ बहु॒लान्क॑रोति। चितः॒ स्थेत्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। भृगू॑णा॒मङ्गि॑रसां॒ तप॑सा तप्यध्व॒मित्या॑ह। दे॒वता॑नामे॒वैना॑नि॒ तप॑सा तपति। तानि॒ ततः॒ सꣳस्थि॑ते। यानि॑ घ॒र्मे क॒पाला॑न्युपचि॒न्वन्ति॑ वे॒धस॒ इति॒ चतु॑ष्पदय॒र्चा वि मु॑ञ्चति। चतु॑ष्पादः प॒शवः॑। प॒शुष्वे॒वोपरि॑ष्टा॒त्प्रति॑ तिष्ठति॥५५॥

व॒र्त॒य॒ति॒ दिव॑मे॒वैतेन॑ दृꣳहति स॒म्भव॑ति॒ तꣳ सꣳस्कृ॑तमा॒त्मानं॒ द्वाद॑श॒ सꣳस्थि॑ते॒ त्रीणि॑ च॥ [७]

दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒व इत्या॑ह॒ प्रसू॑त्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॒मित्या॑ह। अ॒श्विनो॒ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यू आस्ता॑म्। पू॒ष्णो हस्ता॑भ्या॒मित्या॑ह॒ यत्यै॑। सं व॑पा॒मीत्या॑ह। य॒था॒दे॒व॒तमे॒वैना॑नि॒ संव॑पति। समापो॑ अ॒द्भिर॑ग्मत॒ समोष॑धयो॒ रसे॒नेत्या॑ह। आपो॒ वा ओष॑धीर्जिन्वन्ति। ओष॑धयो॒ऽपो जि॑न्वन्ति। अ॒न्या वा ए॒तासा॑म॒न्या जि॑न्वन्ति॥५६॥

तस्मा॑दे॒वमा॑ह। सꣳ रे॒वती॒र्जग॑तीभि॒र्मधु॑मती॒र्मधु॑मतीभिः सृज्यध्व॒मित्या॑ह। आपो॒ वै रे॒वती॑ः। प॒शवो॒ जग॑तीः। ओष॑धयो॒ मधु॑मतीः। आप॒ ओष॑धीः प॒शून्। ताने॒वास्मा॑

एक॒धा स॒ꣳसृज्य॑। मधु॑मतः करोति। अ॒द्भ्यः परि॒ प्रजा॑ताः स्थ॒ सम॒द्भिः पृ॑च्यध्व॒मिति॑ प॒र्याप्ला॑वयति। यथा॒ सुवृ॑ष्ट इ॒माम॑नुवि॒सृत्य॑॥५७॥

आप॒ ओष॑धीर्म॒हय॑न्ति। ता॒दृगे॒व तत्। जन॑यत्यै त्वा॒ संयौ॒मीत्या॑ह। प्र॒जा ए॒वैतेन॑ दाधार। अ॒ग्नये॑ त्वा॒ऽग्नीषोमा॑भ्या॒मित्या॑ह॒ व्यावृ॑त्त्यै। म॒खस्य॒ शिरो॒ऽसीत्या॑ह। य॒ज्ञो वै म॒खः। तस्यै॒तच्छिरः॑। यत्पु॑रो॒डाशः॑। तस्मा॑दे॒वमा॑ह॥५८॥

घ॒र्मो॑ऽसि वि॒श्वायु॒रित्या॑ह। विश्व॑मे॒वायु॒र्यज॑माने दधाति। उ॒रु प्र॑थस्वो॒रु ते॑ य॒ज्ञप॑तिः प्रथता॒मित्या॑ह। यज॑मानमे॒व प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑ प्रथयति। त्वचं॑ गृह्णी॒ष्वेत्या॑ह। सर्व॑मे॒वैन॒ꣳ सत॑नुं करोति। अथा॒ऽऽप आ॒नीय॒ परि॑मार्ष्टि। मा॒ꣳस ए॒व तत्त्वचं॑ दधाति। तस्मा॑त्त्व॒चा मा॒ꣳसं छ॒न्नम्। घ॒र्मो वा ए॒षोऽशा॑न्तः॥५९॥

अ॒र्ध॒मा॒से॑ऽर्धमासे॒ प्रवृ॑ज्यते। यत्पु॑रो॒डाशः॑। स ई॑श्व॒रो यज॑मानꣳ शु॒चा प्र॒दहः॑। पर्य॑ग्नि करोति। प॒शुमे॒वैन॑मकः। शान्त्या॒ अप्र॑दाहाय। त्रिः पर्य॑ग्नि करोति। त्र्या॑वृ॒द्धि य॒ज्ञः। अथो॒ रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। अ॒न्तरि॑त॒ꣳ रक्षो॒ऽन्तरि॑ता॒ अरा॑तय॒ इत्या॑ह॥६०॥

रक्ष॑साम॒न्तर्हि॑त्यै। पु॒रो॒डाशं॒ वा अधि॑श्रित॒ꣳ रक्षाꣳ॑स्य-

जिघाꣳसन्। दिवि नाको नामाग्नी रक्षोहा। स एवास्माद्रक्षाꣳस्यपाहन्। देवस्त्वा सविता श्रपयत्वित्याह। सवितृप्रसूत एवैनꣳ श्रपयति। वर्षिष्ठे अधि नाक इत्याह। रक्षसामपहत्यै। अग्निस्ते तनुवं माऽतिधागित्याहाऽनतिदाहाय। अग्ने हव्यꣳ रक्षस्वेत्याह गुप्त्यै॥६१॥

अविदहन्तः श्रपयतेति वाचं विसृजते। यज्ञमेव हवीꣳष्यभिव्याहृत्य प्रतनुते। पुरोरुचमविदाहाय शृत्त्यै करोति। मस्तिष्को वै पुरोडाशः। तं यन्नाभिं वासयेत्। आविर्मस्तिष्कः स्यात्। अभिवासयति। तस्माद्बहा मस्तिष्कः। भस्मनाऽभिवासयति। तस्मान्माꣳसेनास्थि छन्नम्॥६२॥

वेदेनाभिवासयति। तस्मात्केशैः शिरश्छन्नम्। अखलतिभावुको भवति। य एवं वेद। पशोर्वै प्रतिमा पुरोडाशः। स नायजुष्कमभिवास्यः। वृथैव स्यात्। ईश्वरा यजमानस्य पशवः प्रमेतोः। सं ब्रह्मणा पृच्यस्वेत्याह। प्राणा वै ब्रह्म॥६३॥

प्राणाः पशवः। प्राणैरेव पशून्थ्सम्पृणक्ति। न प्रमायुका भवन्ति। यजमानो वै पुरोडाशः। प्रजा पशवः पुरीषम्। यदेवमभिवासयति। यजमानमेव प्रजया पशुभिः समर्धयति। देवा वै हविर्भूत्वाऽब्रुवन्। कस्मिन्निदं म्रक्ष्यामह इति। सोऽग्निरब्रवीत्॥६४॥

मयि॑ त॒नूः सं निध॑ध्वम्। अ॒हं व॒स्तं ज॑नयिष्यामि। यस्मि॑न्म्र॒क्ष्यध्व॒ इति॑। ते दे॒वा अ॒ग्नौ त॒नूः सन्न्य॑दधत। तस्मा॑दाहुः। अ॒ग्निः सर्वा॑ दे॒वता॒ इति॑। सोऽङ्गा॑रेणा॒पः। अ॒भ्य॑पातयत्। तत॑ एक॒तो॑ऽजायत। स द्वि॒तीय॑म॒भ्य॑पातयत्॥६५॥

ततो॑ द्वि॒तो॑ऽजायत। स तृ॒तीय॑म॒भ्य॑पातयत्। तत॑स्त्रि॒तो॑ऽजायत। यद॒द्भ्योऽजा॑यन्त। तदा॒प्यानां॑माप्य॒त्वम्। यदा॒त्मभ्योऽजा॑यन्त। तदा॒त्म्यानां॑मात्म्य॒त्वम्। ते दे॒वा आ॒प्येष्व॑मृजत। आ॒प्या अ॑मृजत॒ सूर्या॑भ्युदिते। सूर्या॑भ्युदित॒ः सूर्या॑भिनिम्रुक्ते॥६६॥

सूर्या॑भिनिम्रुक्तः कुन॒खिनि॑। कुन॒खी श्या॒वद॑ति। श्या॒वद॑न्नग्र॒दिधि॒षौ। अ॒ग्र॒दि॒धि॒षुः प॑रिवि॒त्ते। प॒रि॒वि॒त्तो वी॑र॒हणि॑। वी॒र॒हा ब्र॑ह्म॒हणि॑। तद्ब्र॑ह्म॒हणं॒ नात्य॑च्यवत। अ॒न्त॒र्वे॒दि निन॑य॒त्यव॑रुद्ध्यै। उल्मु॑केना॒भि गृ॑ह्णाति श्रृत॒त्वाय॑। श्रृ॒तका॑मा इव॒ हि दे॒वाः॥६७॥

अ॒न्या जि॑न्वन्त्यनु वि॒सृत्यै॒वमा॒हाशा॑न्त आह॒ गुप्त्यै॑ छ॒न्नं ब्रह्मा॑ब्रवीद्द्वि॒तीय॑म॒भ्य॑पातय॒थ्सूर्या॑भिनिम्रुक्ते दे॒वाः॥ [८]

दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒व इति॒ स्फ्यमाद॑त्ते॒ प्रसू॑त्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॒मित्या॑ह। अ॒श्विनौ॒ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यू आस्ता॑म्। पू॒ष्णो हस्ता॑भ्या॒मित्या॑ह॒ यत्यै॑। आद॑द॒ इन्द्र॑स्य बा॒हुर॑सि॒ दक्षि॑ण॒ इत्या॑ह। इ॒न्द्रि॒यमे॒व यज॑माने दधाति।

स॒हस्र॑भृष्टिः श॒ततेजा॒ इत्या॑ह। रू॒पमे॒वास्यै॒तन्म॑हि॒मानं॒ व्याच॑ष्टे। वा॒युर॑सि ति॒ग्मतेजा॒ इत्या॑ह। तेजो॒ वै वा॒युः॥६८॥

तेज॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। वि॒षाद्वै नामा॑सु॒र आ॑सीत्। सो॑ऽबिभेत्। य॒ज्ञेन॑ मा दे॒वा अ॒भिभ॑विष्य॒न्तीति॑। स पृ॑थि॒वीम॒भ्य॑वमीत्। सा मे॒ध्याऽभ॑वत्। अथो॒ यदिन्द्रो॑ वृ॒त्रमहन्। तस्य॒ लोहि॑तं पृथि॒वीमनु॒ व्य॑धावत्। सा मे॒ध्याऽभ॑वत्। पृथि॑वि देवयज॒नीत्या॑ह॥६९॥

मेध्या॑मे॒वैनां॑ देव॒यज॑नीं करोति। ओष॑ध्यास्ते॒ मूलं॒ मा हिꣳसिष॒मित्या॑ह। ओष॑धीना॒महिꣳसायै। व्र॒जं ग॑च्छ गो॒स्थान॒मित्या॑ह। छन्दाꣳसि॒ वै व्र॒जो गो॒स्थानः॑। छन्दाꣳस्ये॒वास्मै॑ व्र॒जं गो॒स्थानं॑ करोति। वर्ष॑तु ते॒ द्यौरित्या॑ह। वृष्टि॑र्वै द्यौः। वृष्टि॑मे॒वाव॑ रुन्धे। ब॒धा॒न दे॑व सवितः प॒रमस्यां॑ परा॒वतीत्या॑ह॥७०॥

द्वौ वाव पुरु॑षौ। यं चै॒व द्वेष्टि॑। यश्चै॑नं॒ द्वेष्टि॑। तावु॒भौ ब॑ध्नाति प॒रमस्यां॑ परा॒वति॑ श॒तेन॒ पाशैः॑। यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॒ यं च॑ व॒यं द्विष्मस्तमतो॒ मा मो॒गित्या॒हानि॑म्रुक्त्ये। अ॒ररु॒र्वै नामा॑सु॒र आ॑सीत्। स पृ॑थि॒व्यामुप॑म्लुप्तोऽशयत्। तं दे॒वा अप॑हतो॒ऽररुः॑ पृथि॒व्या इति॑ पृथि॒व्या अपा॑घ्नन्। भ्रातृ॑व्यो॒ वा अ॒ररुः॑। अप॑हतो॒ऽररुः॑ पृथि॒व्या इति॒ यदाह॑॥७१॥

भ्रातृ॑व्यमे॒व पृ॑थि॒व्या अप॑हन्ति। ते॑ऽमन्यन्त। दिवं॒ वा

अ॒यमि॒तः प॑तिष्य॒तीति॑। तम॒ररु॑स्ते॒ दिवं॒ माऽस्का॒निति॑ दि॒वः पर्य॑बाधन्त। भ्रातृ॑व्यो॒ वा अ॒ररु॑ः। अ॒ररु॑स्ते॒ दिवं॒ मा स्का॒निति॒ यदाह॑। भ्रातृ॑व्यमे॒व दि॒वः परि॑बाधते। स्त॒म्ब॒य॒जुर्ह॑रति। पृ॒थि॒व्या ए॒व भ्रातृ॑व्य॒मप॑हन्ति। द्वि॒तीय॑ꣳ हरति॥७२॥

अ॒न्तरि॑क्षादे॒वैन॒मप॑हन्ति। तृ॒तीय॑ꣳ हरति। दि॒व ए॒वैन॒मप॑हन्ति। तू॒ष्णीं च॑तु॒र्थꣳ ह॑रति। अप॑रिमितादे॒वैन॒मप॑हन्ति। असु॑राणां॒ वा इ॒यमग्र॑ आसीत्। याव॒दासी॑नः परा॒पश्य॑ति। ताव॑द्दे॒वाना॑म्। ते दे॒वा अ॑ब्रुवन्। अस्त्वे॒व नो॒ऽस्यामपीति॑॥७३॥

क्व॑न्नो दास्य॒थेति॑। यावं॑थ्स्व॒यं प॑रिगृह्णी॒थेति॑। ते वस॑व॒स्त्वेति॑ दक्षिण॒तः पर्य॑गृह्णन्। रु॒द्रास्त्वेति॑ प॒श्चात्। आ॒दि॒त्यास्त्वेत्यु॑त्तर॒तः। तेऽ॑ग्निना॒ प्राञ्चो॑ऽजयन्। वसु॑भिर्दक्षि॒णा। रु॒द्रैः प्र॒त्यञ्चः॑। आ॒दि॒त्यैरुद॑ञ्चः। यस्यै॒वं वि॒दुषो॒ वेदि॑ं परिगृ॒ह्णन्ति॑॥७४॥

भव॑त्या॒त्मना॑। परा॑ऽस्य॒ भ्रातृ॑व्यो भवति। दे॒वस्य॑ सवि॒तुः स॒व इत्या॑ह॒ प्रसू॑त्यै। कर्म॑ कृण्वन्ति वे॒धस॒ इत्या॑ह। इ॒षि॒तꣳ हि कर्म॑ क्रि॒यते॑। पृ॒थि॒व्यै मेध्यं॑ चामे॒ध्यं च॒ व्युद॑क्रामताम्। प्रा॒चीन॑मुदी॒चीनं॒ मेध्यम्॑। प्र॒ती॒चीनं॑ दक्षि॒णाऽमे॒ध्यम्। प्राची॒मुदी॑चीं प्रव॒णां क॑रोति। मेध्या॑मे॒वैना॑ं देव॒यज॑नीं करोति॥७५॥

प्राञ्चौ वेद्यꣳसावुन्नयति। आहवनीयस्य परिगृहीत्यै। प्रतीची श्रोणी। गार्हपत्यस्य परिगृहीत्यै। अथो मिथुनत्वाय। उद्धन्ति। यदेवास्या अमेध्यम्। तदपहन्ति। उद्धन्ति। तस्मादोषधयः पराभवन्ति॥७६॥

मूलं छिनत्ति। भ्रातृव्यस्यैव मूलं छिनत्ति। मूलं वा अतितिष्ठद्रक्षाꣳस्यनूत्पिपते। यद्धस्तेन छिन्द्यात्। कुनखिनीः प्रजाः स्युः। स्फ्येन छिनत्ति। वज्रो वै स्फ्यः। वज्रेणैव यज्ञाद्रक्षाꣳस्यपहन्ति। पितृदेवत्याऽतिखाता। इयतीं खनति॥७७॥

प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मिताम्। वेदिर्देवेभ्यो निलायत। तां चतुरङ्गुलेऽन्वविन्दन्। तस्माच्चतुरङ्गुलं खेया। चतुरङ्गुलं खनति। चतुरङ्गुले ह्योषधयः प्रतितिष्ठन्ति। आ प्रतिष्ठायै खनति। यजमानमेव प्रतिष्ठां गमयति। दक्षिणतो वर्षीयसीं करोति। देवयजनस्यैव रूपमकः॥७८॥

पुरीषवतीं करोति। प्रजा वै पशवः पुरीषम्। प्रजयैवैनं पशुभिः पुरीषवन्तं करोति। उत्तरं परिग्राहं परिगृह्णाति। एतावती वै पृथिवी। यावती वेदिः। तस्या एतावत एव भ्रातृव्यं निर्भज्य। आत्मन उत्तरं परिग्राहं परिगृह्णाति। ऋतमस्यृतसदनमस्यृतश्रीरसीत्याह। यथायजुरेवैतत्॥७९॥

क्रूरमिव वा एतत्करोति। यद्वेदिं करोति। धा असि

स्व॒धा अ॒सीति॑ योयुप्यते॒ शान्त्यै॑। उ॒र्वी चासि॒ वस्वी॑ चा॒सीत्या॑ह। उ॒र्वीमे॒वैनां॒ वस्वीं॑ करोति। पु॒रा क्रू॒रस्य॑ वि॒सृपो॑ विरप्शि॒न्नित्या॑ह मेध्य॒त्वाय॑। उ॒दा॒दाय॑ पृथि॒वीं जी॒रदा॑नु॒र्यामैर॑यं च॒न्द्रम॑सि स्व॒धाभि॒रित्या॑ह। यदे॒वास्या॑ अमे॒ध्यम्। तद॑प॒हत्य॑। मेध्यां॑ देव॒यज॑नीं कृ॒त्वा॥८०॥

यद॒दश्च॒न्द्रम॑सि॒ मेध्यम्॑। तद॒स्यामेर॑यति। तां धीरा॑सो अनु॒दृश्य॑ यजन्त॒ इत्या॒हानु॑ख्यात्यै। प्रोक्ष॑णी॒रा सा॑दय। इ॒ध्माब॒र्हिरुप॑सादय। स्रु॒वं च॒ स्रुच॑श्च॒ सम्मृ॑ड्धि। पत्नी॒ꣳ सन्न॑ह्य। आज्ये॑नो॒देहीत्या॑हानुपू॒र्वता॑यै। प्रोक्ष॑णी॒रा सा॑दयति। आपो॒ वै र॑क्षो॒घ्नीः॥८१॥

रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। स्फ्यस्य॒ वर्म॑न्थ्सादयति। य॒ज्ञस्य॒ सन्त॑त्यै। उ॒वाच॒ हासि॑तो दैव॒लः। ए॒तावं॑ती॒र्वा अ॒मुष्मि॑ँल्लो॒क आप॑ आसन्। यावं॑ती॒ः प्रोक्ष॑णी॒रिति॑। तस्मा॑द्ब॒ह्वीरा॒साद्या॑ः। स्फ्यमु॒दस्यन्॑। यं द्वि॒ष्यात्तं ध्या॑येत्। शु॒चैवैन॑मर्पयति॥८२॥

वै वा॒युरा॑ह परा॒वतीत्या॒हाहं॑ द्वि॒तीयꣳ हर॒तीति॑ परिगृ॒ह्णन्ति॑ देव॒यज॑नीं करोति भवन्ति खनत्यकरे॒तत्कृ॒त्वा र॑क्षो॒घ्नीर॑र्पयति॥ [९]

वज्रो॒ वै स्फ्यः। यद॒न्वञ्चं॑ धा॒रये॑त्। वज्रे॑ऽध्व॒र्युः क्ष॑ण्वीत। पु॒रस्ता॑त्ति॒र्यञ्चं॑ धारयति। वज्रो॒ वै स्फ्यः। वज्रे॑णै॒व य॒ज्ञस्य॑ दक्षिण॒तो रक्षा॒ꣳस्यप॑हन्ति। अ॒ग्निभ्यां॒ प्राच॑श्च प्र॒तीच॑श्च। स्फ्येनोदी॑चश्चाध॒राच॑श्च। स्फ्येन॒ वा ए॒ष वज्रे॑णा॒स्यै पा॒प्मानं॒

भ्रातृव्यमपहत्य। उत्करेऽधि प्रवृश्चति॥८३॥

यथोपधाय वृश्चन्त्येवम्। हस्तावव नेनिक्ते। आत्मानमेव पवयते। स्फ्यं प्रक्षालयति मेध्यत्वाय। अथो पाप्मन एव भ्रातृव्यस्य न्यङ्गं छिनत्ति। इध्माबर्हिरुपसादयति युक्त्यै। यज्ञस्य मिथुनत्वाय। अथो पुरोरुचमेवैतां दधाति। उत्तरस्य कर्मणोऽनुख्यात्यै। न पुरस्तात्प्रत्यगुपसादयेत्॥८४॥

यत्पुरस्तात्प्रत्यगुपसादयेत्। अन्यत्राऽऽहुतिपथादिध्मं प्रतिपादयेत्। प्रजा वै बर्हिः। अपराध्नुयाद्बर्हिषा प्रजानां प्रजननम्। पश्चात्प्रागुपसादयति। आहुतिपथेनेध्मं प्रतिपादयति। सम्प्रत्येव बर्हिषा प्रजानां प्रजननमुपैति। दक्षिणमिध्मम्। उत्तरं बर्हिः। आत्मा वा इध्मः। प्रजा बर्हिः। प्रजा ह्यात्मन उत्तरतरा तीर्थे। ततो मेधमुपनीय। यथादेवतमेवैनत्प्रतिष्ठापयति। प्रति तिष्ठति प्रजया पशुभिर्यजमानः॥८५॥

वृश्चति सादयेदिध्मः पञ्च च॥ [१०]

तृतीयस्यां देवस्याश्वपर्शु यो वै पूर्वेद्युः कर्मणे वामिन्द्रो वृत्रमहन्थ्सोऽपोऽवधूतं धृष्टिर्देवस्येत्याह सं वपामि देवस्य स्फ्यमा ददे वज्रो वै स्फ्यो दर्श॥१०॥

तृतीयस्यां यज्ञस्यानतिरेकाय पवित्रवत्यध्वर्युं चाधिषवणमस्यन्तरिक्ष एव रक्षसामन्तर्हित्यै द्वौ वाव पुरुषौ यददश्चन्द्रमसि मेध्यं पञ्चाशीतिः॥८५॥

तृतीयस्यां यजमानः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

प्रत्युष्टꣳ रक्षः प्रत्युष्टा अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै। अग्नेर्वस्तेजिष्ठेन तेजसा निष्टपामीत्याह मेध्यत्वाय। स्रुचः सम्मार्ष्टि। स्रुवमग्रे। पुमाꣳसमेवाभ्यः सꣳश्यति मिथुनत्वाय। अथ जुहूम्। अथोपभृतम्। अथ ध्रुवाम्। असौ वै जुहूः॥१॥

अन्तरिक्षमुपभृत्। पृथिवी ध्रुवा। इमे वै लोकाः स्रुचः। वृष्टिः सम्मार्जनानि। वृष्टिर्वा इमाँल्लोकाननुपूर्वं कल्पयति। ते ततः क्लृप्ताः समेधन्ते। समेधन्तेऽस्मा इमे लोकाः प्रजया पशुभिः। य एवं वेद। यदि कामयेत वर्षुकः पर्जन्यः स्यादिति। अग्रतः सम्मृज्यात्॥२॥

वृष्टिमेव नि यच्छति। अवाचीनाग्रा हि वृष्टिः। यदि कामयेतावर्षुकः स्यादिति। मूलतः सम्मृज्यात्। वृष्टिमेवोद्यच्छति। तदु वा आहुः। अग्रत एवोपरिष्टाथ्सम्मृज्यात्। मूलतोऽधस्तात्। तदनुपूर्वं कल्पते। वर्षुको भवतीति॥३॥

प्राचीमभ्याकारम्। अग्रैरन्तरतः। एवमिव ह्यन्नमद्यते। अथो अग्राद्वा ओषधीनामूर्जं प्रजा उपजीवन्ति। ऊर्ज एवान्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। अधस्तात्प्रतीचीम्। दण्डमुत्तमतः। मूलेन मूलं प्रतिष्ठित्यै। तस्मादरत्नौ प्राञ्च्युपरिष्टाल्लोमानि।

प्र॒त्यञ्च्य॒धस्ता॑त्॥४॥

स्रुग्घ्येषा। प्रा॒णो वै स्रु॒वः। जु॒हूर्दक्षि॑णो॒ हस्तः॑। उ॒प॒भृथ्स॒व्यः। आ॒त्मा ध्रु॒वा। अन्नꣳ॑ स॒म्मार्ज॑नानि। मु॒ख॒तो वै प्रा॒णोऽपा॒नो भू॒त्वा। आ॒त्मान॒मन्नं॑ प्र॒विश्य॑। बा॒ह्य॒तस्त॒नुवꣳ॑ शुभयति। तस्मा॑थ्स्रु॒वमे॒वाग्रे॒ सम्मा॑र्ष्टि। मु॒ख॒तो हि प्रा॒णोऽपा॒नो भू॒त्वा। आ॒त्मान॒मन्न॑माविशति। तौ प्रा॑णापा॒नौ। अव्य॑र्धुकः प्राणापा॒नाभ्यां॑ भवति। य ए॒वं वेद॑॥५॥

जु॒हूर्मृ॑ज्याद्ध्रुव॒तीति॑ प्र॒त्यञ्च्य॒धस्ता॑न्मार्ष्टि॒ पञ्च॑ च॥ [१]

दि॒वः शिल्प॒मव॑ततम्। पृ॒थि॒व्याः क॒कुभि॑ श्रि॒तम्। तेन॑ व॒यꣳ स॒हस्र॑वल्शेन। स॒पत्नं॑ नाशयामसि॒ स्वाहेति॑ स्रुख्स॒म्मार्ज॑नान्य॒ग्नौ प्र ह॑रति। आपो॒ वै द॒र्भाः। रू॒पमे॒वैषा॑मे॒तन्म॑हि॒मानं॒ व्याच॑ष्टे। अ॒नु॒ष्टुभ॒र्चा। आनु॑ष्टुभः प्र॒जाप॑तिः। प्रा॒जा॒प॒त्यो वे॒दः। वे॒दस्याग्रꣳ॑ स्रुख्स॒म्मार्ज॑नानि॥६॥

स्वेनै॒वैना॑नि॒ छन्द॑सा। स्वया॑ दे॒वत॑या॒ सम॑र्धयति। अथो॒ ऋग्वाव योषा॑। द॒र्भो वृषा॑। तन्मि॑थु॒नम्। मि॒थु॒नमे॒वास्य॒ तद्य॒ज्ञे क॑रोति प्र॒जन॑नाय। प्रजा॑यते प्र॒जया॑ प॒शुभि॒र्यज॑मानः। तान्येके॒ वृथै॒वापा॑स्यन्ति। तत्तथा॒ न का॒र्यम्। आर॑ब्धस्य य॒ज्ञिय॑स्य॒ कर्म॑णः सवि॑दो॒हः॥७॥

यद्ये॑नानि प॒शवो॑ऽभि॒ तिष्ठे॑युः। न तत्प॒शुभ्यः॒ कम्।

अद्भिर्मार्जयित्वोत्करे न्यस्येत्। यद्वै यज्ञियस्य कर्मणोऽन्यत्राऽऽहुतीभ्यः सन्तिष्ठते। उत्करो वाव तस्य प्रतिष्ठा। एताꣳ हि तस्मै प्रतिष्ठां देवाः समभरन्। यदद्भिर्मार्जयति। तेन शान्तम्। यदुत्करे न्यस्यति। प्रतिष्ठामेवैनानि तद्गमयति॥८॥

प्रति तिष्ठति प्रजया पशुभिर्यजमानः। अथो स्तम्बस्य वा एतद्रूपम्। यथ्स्रुग्घ्सम्मार्जनानि। स्तम्बशो वा ओषधयः। तासां जरत्कक्षे पशवो न रमन्ते। अप्रियो ह्येषां जरत्कक्षः। यावदप्रियो ह वै जरत्कक्षः पशूनाम्। तावदप्रियः पशूनां भवति। यस्यैतान्यन्यत्राग्नेर्दधति। नवदाव्यासु वा ओषधीषु पशवो रमन्ते॥९॥

नवदावो ह्येषां प्रियः। यावत्प्रियो ह वै नवदावः पशूनाम्। तावत्प्रियः पशूनां भवति। यस्यैतान्यग्नौ प्रहरन्ति। तस्मादेतान्यग्नावेव प्रहरेत्। यतरस्मिन्थ्सम्मृज्यात्। पशूनां धृत्यै। यो भूतानामधिपतिः। रुद्रस्तन्तिचरो वृषा। पशूनस्माकं मा हिꣳसीः। एतदस्तु हुतं तव स्वाहेत्यग्निसम्मार्जनान्यग्नौ प्रहरति। एषा वा एतेषां योनिः। एषा प्रतिष्ठा। स्वामेवैनानि योनिम्। स्वां प्रतिष्ठां गमयति। प्रति तिष्ठति प्रजया पशुभिर्यजमानः॥१०॥

वेदस्याग्रꣳ स्रुग्घ्सम्मार्जनानि विदोहो गमयति पशवो रमन्ते हिꣳसीः षट् च॥——[२]

अयज्ञो वा एषः। योऽपत्नीकः। न प्रजाः प्रजायेरन्। पत्न्यन्वास्ते। यज्ञमेवाकः। प्रजानां प्रजननाय। यत्तिष्ठन्ती सन्नह्येत। प्रियं ज्ञातिꣳ रुन्ध्यात्। आसीना सन्नह्यते। आसीना ह्येषा वीर्यं करोति॥११॥

यत्पश्चात्प्राच्यन्वासीत। अनया समदन्दधीत। देवानां पत्निया समदन्दधीत। देशाद्दक्षिणत उदीच्यन्वास्ते। आत्मनो गोपीथाय। आशासाना सौमनसमित्याह। मेध्यामेवैनां केवलीं कृत्वा। आशिषा समर्धयति। अग्नेरनुव्रता भूत्वा सन्नह्ये सुकृताय कमित्याह। एतद्वै पत्निये व्रतोपनयनम्॥१२॥

तेनैवैनां व्रतमुपनयति। तस्मादाहुः। यश्चैवं वेद यश्च न। योक्रमेव युते। यमन्वास्ते। तस्यामुष्मिँल्लोके भवतीति योक्रेण। यद्योक्रम्। स योगः। यदास्ते। स क्षेमः॥१३॥

योगक्षेमस्य क्लृप्त्यै। युक्तं क्रियाता आशीः कामे युज्याता इति। आशिषः समृद्ध्यै। ग्रन्थिं ग्रथ्नाति। आशिष एवास्यां परि गृह्णाति। पुमान् वै ग्रन्थिः। स्त्री पत्नी। तन्मिथुनम्। मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे करोति प्रजननाय। प्र जायते प्रजया पशुभिर्यजमानः॥१४॥

अथो अर्धो वा एष आत्मनः। यत्पत्नी। यज्ञस्य धृत्या अशिथिलम्भावाय। सुप्रजसस्त्वा वयꣳ सुपत्नीरुप सेदिमेत्याह। यज्ञमेव तन्मिथुनीकरोति। ऊनेऽतिरिक्तं

धीयाता इति प्रजात्यै। महीनां पयोऽस्योषधीनाꣳ रस इत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। तस्य तेऽक्षीयमाणस्य निर्वपामि देवयज्याया इत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते॥१५॥

करोति व्रतोपनयनं क्षेमो यजमानः शास्ते॥ [३]

घृतं च वै मधु च प्रजापतिरासीत्। यतो मध्वासीत्। ततः प्रजा असृजत। तस्मान्मधुषि प्रजननमिवास्ति। तस्मान्मधुषा न प्रचरन्ति। यातयाम हि। आज्येन प्रचरन्ति। यज्ञो वा आज्यम्। यज्ञेनैव यज्ञं प्रचरन्त्ययातयामत्वाय। पत्न्यवेक्षते॥१६॥

मिथुनत्वाय प्रजात्यै। यद्वै पत्नी यज्ञस्य करोति। मिथुनं तत्। अथो पत्निया एवैष यज्ञस्यान्वारम्भोऽनवच्छित्त्यै। अमेध्यं वा एतत्करोति। यत्पत्न्यवेक्षते। गार्हपत्येऽधि श्रयति मेध्यत्वाय। आहवनीयमभ्युद्वति। यज्ञस्य सन्तत्यै। तेजोऽसि तेजोऽनु प्रेहीत्याह॥१७॥

तेजो वा अग्निः। तेज आज्यम्। तेजसैव तेजः समर्धयति। अग्निस्ते तेजो मा विनैदित्याहाहिꣳसायै। स्फ्यस्य वर्मन्थ्सादयति। यज्ञस्य सन्तत्यै। अग्नेर्जिह्वाऽसि सुभूर्देवानामित्याह। यथायजुरेवैतत्। धाम्नेधाम्ने देवेभ्यो यजुषेयजुषे भवेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते॥१८॥

तद्वा अतः पवित्राभ्यामेवोत्पुनाति। यजमानो

वा आज्यम्। प्राणापानौ पवित्रे। यजमान एव प्राणापानौ दधाति। पुनराहारम्। एवमिव हि प्राणापानौ सञ्चरतः। शुक्रमसि ज्योतिरसि तेजोऽसीत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। त्रिर्यजुषा। त्रय इमे लोकाः॥१९॥

एषां लोकानामाप्त्यै। त्रिः। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। अथाऽऽज्यवतीभ्यामपः। रूपमेवासामेतद्वर्णं दधाति। अपि वा उताऽऽहुः। यथा ह वै योषा सुवर्णꣳ हिरण्यं पेशलं बिभ्रती रूपाण्यास्ते। एवमेता एतर्हीति। आपो वै सर्वा देवताः॥२०॥

एषा हि विश्वेषां देवानां तनूः। यदाज्यम्। तत्रोभयोर्मीमाꣳसा। जामि स्यात्। यद्यजुषाऽऽज्यं यजुषाऽप उत्पुनीयात्। छन्दसाऽप उत्पुनात्यजामित्वाय। अथो मिथुनत्वाय। सावित्रियर्चा। सवितृप्रसूतं मे कर्मासदिति। सवितृप्रसूतमेवास्य कर्म भवति। पच्छो गायत्रिया त्रिष्षमृद्धत्वाय। अद्भिरेवौषधीः सं नयति। ओषधीभिः पशून्। पशुभिर्यजमानम्। शुक्रं त्वा शुक्रायां ज्योतिस्त्वा ज्योतिष्यर्चिस्त्वाऽर्चिषीत्याह सर्वत्वाय। पर्याप्त्या अनन्तरायाय॥२१॥

ईक्षत आह शास्ते लोका देवता भवति षट् च॥ [४]

देवासुराः संयत्ता आसन्। स एतमिन्द्र आज्यस्याव-काशमपश्यत्। तेनावैक्षत। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः। य एवं विद्वानाज्यमवेक्षते। भवत्यात्मना। पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यदाज्येनान्यानि हवीꣳष्यभिघारयति॥२२॥

अथ केनाऽऽज्यमिति। सत्येनेति ब्रूयात्। चक्षुर्वै सत्यम्। सत्येनैवैनदभि घारयति। ईश्वरो वा एषोऽन्धो भवितोः। यश्चक्षुषाऽऽज्यमवेक्षते। निमील्यावैक्षेत। दाधारात्मश्चक्षुः। अभ्याज्यं घारयति। आज्यं गृह्णाति॥२३॥

छन्दाꣳसि वा आज्यम्। छन्दाꣳस्येव प्रीणाति। चतुर्जुह्वां गृह्णाति। चतुष्पादः पशवः। पशूनेवाव रुन्धे। अष्टावुपभृति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रः प्राणः। प्राणमेव पशुषु दधाति। चतुर्ध्रुवायाम्॥२४॥

चतुष्पादः पशवः। पशुष्वेवोपरिष्टात्प्रति तिष्ठति। यजमानदेवत्या वै जुहूः। भ्रातृव्यदेवत्योपभृत्। चतुर्जुह्वां गृह्णन्भूयो गृह्णीयात्। अष्टावुपभृति गृह्णन्कनीयः। यजमानायैव भ्रातृव्यमुपस्तिं करोति। गौर्वै स्रुचः। चतुर्जुह्वां गृह्णाति। तस्माच्चतुष्पदी॥२५॥

अष्टावुपभृति। तस्मादष्टाशफा। चतुर्ध्रुवायाम्। तस्माच्चतुः स्तना। गामेव तथ्सꣳस्करोति। साऽस्मै सꣳस्कृतेषमूर्जं

दुहे। यज्जुह्वां गृह्णाति। प्रयाजेभ्यस्तत्। यदुपभृति। प्रयाजानूयाजेभ्यस्तत्। सर्वस्मै वा एतद्यज्ञाय गृह्यते। यद्ध्रुवायामाज्यम्॥२६॥

अभिघारयति गृह्णाति ध्रुवायां चतुष्पदी प्रयाजानूयाजेभ्यस्तद्वे च॥ [५]

आपो देवीरग्रेपुवो अग्रेगुव इत्याह। रूपमेवासामेतन्महिमानं व्याचष्टे। अग्र इमं यज्ञन्नयताग्रे यज्ञपतिमित्याह। अग्र एव यज्ञं नयन्ति। अग्रे यज्ञपतिम्। युष्मानिन्द्रोऽवृणीत वृत्रतूर्ये यूयमिन्द्रमवृणीध्वं वृत्रतूर्य इत्याह। वृत्रꣳ ह हनिष्यन्निन्द्र आपो वव्रे। आपो हेन्द्रं वव्रिरे। संज्ञामेवासामेतथ्सामानं व्याचष्टे। प्रोक्षिताः स्थेत्याह॥२७॥

तेनाऽऽपः प्रोक्षिताः। अग्निर्देवेभ्यो निलायत। कृष्णो रूपं कृत्वा। स वनस्पतीन्प्राविशत्। कृष्णोऽस्याखरेष्ठोऽग्नये त्वा स्वाहेत्याह। अग्नय एवैनं जुष्टं करोति। अथो अग्नेरेव मेधमव रुन्धे। वेदिरसि बर्हिषे त्वा स्वाहेत्याह। प्रजा वै बर्हिः। पृथिवी वेदिः॥२८॥

प्रजा एव पृथिव्यां प्रतिष्ठापयति। बर्हिरसि स्रुग्भ्यस्त्वा स्वाहेत्याह। प्रजा वै बर्हिः। यजमानः स्रुचः। यजमानमेव प्रजासु प्रतिष्ठापयति। दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वेति बर्हिरासाद्य प्रोक्षति। एभ्य एवैनल्लोकेभ्यः प्रोक्षति। अथ ततः सह स्रुचा पुरस्तात्प्रत्यञ्चं ग्रन्थिं प्रत्युक्षति। प्रजा वै बर्हिः।

यथा॒ सूत्यै॑ का॒ल आपः॑ पु॒रस्ता॒द्यन्ति॑॥२९॥

ता॒दृगे॒व तत्। स्व॒धा पि॒तृभ्य॒ इत्या॑ह। स्व॒धा॒का॒रो हि पि॑तॄ॒णाम्। ऊग्भ॑व बर्हि॒षद्भ्य॒ इति॒ दक्षि॑णाये॒ श्रोणे॒रोत्त॑रस्ये॒ निन॑यति॒ सन्त॑त्यै। मासा॒ वै पि॒तरो॑ बर्हि॒षदः॑। मासा॑ने॒व प्री॑णाति। मासा॒ वा ओष॑धीर्व॒र्धय॑न्ति। मासाः॑ पचन्ति॒ समृ॑द्ध्यै। अन॑तिस्कन्दन् ह प॒र्जन्यो॑ वर्षति। यत्रै॒तदे॒वं क्रि॒यते॑॥३०॥

ऊ॒र्जा पृ॑थि॒वीं ग॑च्छ॒तेत्या॑ह। पृ॒थि॒व्यामे॒वोर्जं॑ दधाति। तस्मा॑त्पृथि॒व्या ऊ॒र्जा भु॑ञ्जते। ग्र॒न्थिं वि स्र॑ꣳसयति। प्रज॑नयत्ये॒व तत्। ऊ॒र्ध्वं प्राञ्च॒मुद्गू॑ढं प्र॒त्यञ्च॒मा य॑च्छति। तस्मा॑त्प्रा॒चीन॒ꣳ रेतो॑ धीयते। प्र॒तीची॑ः प्र॒जा जा॑यन्ते। विष्णो॒ः स्तूपो॒ऽसीत्या॑ह। य॒ज्ञो वै विष्णु॑ः॥३१॥

य॒ज्ञस्य॒ धृत्यै॑। पु॒रस्ता॑त्प्रस्त॒रं गृ॑ह्णाति। मुख्य॑मे॒वैनं॑ करोति। इय॑न्तं गृह्णाति। प्र॒जाप॑तिना यज्ञमु॒खेन॒ सम्मि॑तम्। इय॑न्तं गृह्णाति। य॒ज्ञ॒प॒रुषा॒ सम्मि॑तम्। इय॑न्तं गृह्णाति। ए॒ताव॒द्वै पुरु॑षे वी॒र्यम्॑। वी॒र्य॑सम्मितम्॥३२॥

अप॑रिमितं गृह्णाति। अप॑रिमित॒स्याव॑रुद्ध्यै। तस्मि॑न्प॒वित्रे॒ अपि॑ सृजति। यज॑मानो॒ वै प्र॑स्त॒रः। प्रा॒णा॒पा॒नौ प॒वित्रे॑। यज॑मान ए॒व प्रा॑णापा॒नौ द॑धाति। ऊर्णा॑म्रदसं त्वा स्तृणा॒मीत्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। स्वा॒स॒स्थं दे॒वेभ्य॒ इत्या॑ह। दे॒वेभ्य॑ ए॒वैन॑थ्स्वास॒स्थं क॑रोति॥३३॥

ब॒र्॒हिः स्तृ॑णाति। प्र॒जा वै ब॒र्॒हिः। पृ॒थि॒वी वेदिः॑। प्र॒जा ए॒व पृ॑थि॒व्यां प्रति॑ष्ठापयति। अन॑तिदृश्ञ॒ꣳ स्तृणाति। प्र॒जयै॒वैनं॑ प॒शुभि॒रन॑तिदृश्ञं करोति। धा॒रय॑न्प्रस्त॒रं प॑रि॒धीन्परि॑ दधाति। यज॑मानो॒ वै प्र॑स्त॒रः। यज॑मान ए॒व तथ्स्व॒यं प॑रि॒धीन्परि॑ दधाति। ग॒न्ध॒र्वो॑ऽसि वि॒श्वाव॑सु॒रित्या॑ह॥३४॥

विश्व॑मे॒वायु॒र्यज॑माने दधाति। इन्द्र॑स्य बा॒हुर॑सि॒ दक्षि॑ण॒ इत्या॑ह। इ॒न्द्रि॒यमे॒व यज॑माने दधाति। मि॒त्रावरु॑णौ त्वोत्तर॒तः परि॑धत्ता॒मित्या॑ह। प्रा॒णा॒पा॒नौ मि॒त्रावरु॑णौ। प्रा॒णा॒पा॒नावे॒वास्मि॑न्दधाति। सूर्य॑स्त्वा पु॒रस्ता॑त् पा॒त्वित्या॑ह। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। कस्या॑श्चिद॒भिश॑स्त्या॒ इत्या॑ह। अप॑रिमितादे॒वैनं॑ पाति॥३५॥

वी॒तिहो॑त्रं त्वा कव॒ इत्या॑ह। अ॒ग्निमे॒व हो॒त्रेण॒ सम॑र्धयति। द्यु॒मन्त॒ꣳ समि॑धीम॒हीत्या॑ह॒ समि॑द्ध्यै। अग्ने॑ बृ॒हन्त॑मध्व॒र इत्या॑ह॒ वृद्ध्यै॑। वि॒शो य॒न्त्रे स्थ॒ इत्या॑ह। वि॒शां यत्यै॑। उ॒दी॒चीना॑ग्रे॒ नि द॑धाति॒ प्रति॑ष्ठित्यै। वसू॑ना॒ꣳ रु॒द्राणा॑मादि॒त्याना॒ꣳ सद॑सि सीदे॒त्या॑ह। दे॒वता॑नामे॒व सद॑ने प्रस्त॒रꣳ सा॑दयति। जु॒हूर॑सि घृ॒ताची॒ नाम्ने॒त्या॑ह॥३६॥

अ॒सौ वै जु॒हूः। अ॒न्तरि॑क्षमुप॒भृत्। पृ॒थि॒वी ध्रु॒वा। तासा॑मे॒तदे॒व प्रि॒यं नाम॑। यद्घृ॒ताचीति॑। यद्घृ॒ताचीत्याह॑। प्रि॒येणै॒वैना॒ नाम्ना॑ सादयति। ए॒ता अ॑सदन्थ्सुकृ॒तस्य॑ लो॒क इत्या॑ह। स॒त्यं वै सु॑कृ॒तस्य॑ लो॒कः। स॒त्य ए॒वैना॑ः

सुकृतस्य लोके सादयति। ता विष्णो पाहीत्याह। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञस्य धृत्यै। पाहि यज्ञं पाहि यज्ञपतिं पाहि मां यज्ञनियमित्याह। यज्ञाय यजमानायाऽऽत्मने। तेभ्य एवाऽऽशिषमाशास्तेऽनार्त्यै॥ ३७॥

स्थेत्याह पृथिवी वेदिर्यन्ति क्रियते वीर्णुर्वीर्यसम्मितं करोत्याह पाति नाम्नेत्याह लोके सादयति षट् च॥ [६]

अग्निना वै होत्रा। देवा असुरानभ्यभवन्। अग्नये समिध्यमानायानुब्रूहीत्याह भ्रातृव्याभिभूत्यै। एकविꣳशतिमिध्मदारूणि भवन्ति। एकविꣳशो वै पुरुषः। पुरुषस्यास्यै। पञ्चदशेध्मदारूण्यभ्या दधाति। पञ्चदश वा अर्धमासस्य रात्रयः। अर्धमासशः संवथ्सर आप्यते। त्रीन्परिधीन्परि दधाति॥ ३८॥

ऊर्ध्वे समिधावा दधाति। अनूयाजेभ्यः समिधमति शिनष्टि। षट्थ्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। वेदेनोप वाजयति। प्राजापत्यो वै वेदः। प्राजापत्यः प्राणः। यजमान आहवनीयः। यजमान एव प्राणं दधाति॥ ३९॥

त्रिरुप वाजयति। त्रयो वै प्राणाः। प्राणानेवास्मिन्दधाति। वेदेनोपयत्य स्रुवेण प्राजापत्यमाघारमा घारयति। यज्ञो वै प्रजापतिः। यज्ञमेव प्रजापतिं मुखत आरभते। अथो प्रजापतिः सर्वा देवता। सर्वा एव देवता प्रीणाति। अग्निमग्नीत्रिस्त्रिः सं मृड्ढीत्याह। त्र्यावृद्धि यज्ञः॥ ४०॥

अथो॒ रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। प॒रि॒धीन्थ्सं मा॑र्ष्टि। पु॒नात्ये॒वैनान्॑। त्रिस्त्रिः॒ सं मा॑र्ष्टि। त्र्या॑वृ॒द्धि य॒ज्ञः। अथो॑ मेध्य॒त्वाय॑। अथो॑ ए॒ते वै दे॑वा॒श्वाः। दे॒वा॒श्वाने॒व तथ्सं मा॑र्ष्टि। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ सम॑ष्ट्यै। आसी॑नो॒ऽन्यमा॑घा॒रमा घा॑रयति॥४१॥

तिष्ठ॑न्न॒न्यम्। यथाऽनो॑ वा॒ रथं॑ वा यु॒ञ्ज्यात्। ए॒वमे॒व तद॑ध्व॒र्युर्य॒ज्ञं यु॑नक्ति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्या॒भ्यू॑ढ्यै। वह॑न्त्येनं ग्रा॒म्याः प॒शवः॑। य ए॒वं वेद॑। भुव॑नमसि॒ वि प्र॑थ॒स्वेत्या॑ह। य॒ज्ञो वै भुव॑नम्। य॒ज्ञ ए॒व यज॑मानं प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑ प्रथयति। अग्ने॒ यष्ट॑रि॒दन्नम॒ इत्या॑ह॥४२॥

अ॒ग्निर्वै दे॒वानां॒ यष्टा॑। य ए॒व दे॒वानां॒ यष्टा॑। तस्मा॑ ए॒व नम॑स्करोति। जुह्वेह्य॒ग्निस्त्वा॑ ह्वयति देवय॒ज्याया॒ उप॑भृ॒देहि॑ दे॒वस्त्वा॑ सवि॒ता ह्व॑यति देवय॒ज्याया॒ इत्या॑ह। आ॒ग्ने॒यी वै जु॒हूः। सा॒वि॒त्र्यु॑प॒भृत्। ताभ्या॑मे॒वैने॒ प्रसू॑त॒ आद॑त्ते। अग्ना॑विष्णू मा वा॒मव॑ क्रमिष॒मित्या॑ह। अ॒ग्निः पु॒रस्ता॑त्। विष्णु॑र्य॒ज्ञः प॒श्चात्॥४३॥

ताभ्या॑मे॒व प्र॑ति॒प्रोच्या॒त्या क्र॑मति। विजि॑हाथां॒ मा मा॒ सन्ता॑प्त॒मित्या॒हाहि॑ꣳसायै। लो॒कं मे॑ लोककृतौ कृणुत॒मित्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैतामा शा॑स्ते। विष्णो॒ः स्थान॑म॒सीत्या॑ह। य॒ज्ञो वै विष्णुः॑। ए॒तत्खलु॒ वै दे॒वाना॒मप॑राजितमा॒यत॑नम्। यद्य॒ज्ञः। दे॒वाना॑मे॒वाप॑राजित आ॒यत॑ने तिष्ठति। इ॒त इन्द्रो॑ अकृणोद्वी॒र्याणीत्या॑ह॥४४॥

इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। समारभ्योर्ध्वो अध्वरो दिविस्पृशमित्याह वृद्ध्यै। आघारमाघार्यमाणमनु समारभ्य। एतस्मिन्काले देवाः सुवर्गं लोकमायन्। साक्षादेव यजमानः सुवर्गं लोकमेति। अथो समृद्धेनैव यज्ञेन यजमानः सुवर्गं लोकमेति। अहुतो यज्ञो यज्ञपतेरित्याहानार्त्यै। इन्द्रावान्थ्स्वाहेत्याह। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। बृहद्भा इत्याह॥४५॥

सुवर्गो वै लोको बृहद्भाः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। यजमानदेवत्या वै जुहूः। भ्रातृव्यदेवत्योपभृत्। प्राण आघारः। यथ्सꣳस्परशयेत्। भ्रातृव्येऽस्य प्राणं दध्यात्। असꣳस्परशयन्नत्या क्रामति। यजमान एव प्राणं दधाति। पाहि माऽग्ने दुश्चरितादा मा सुचरिते भजेत्याह॥४६॥

अग्निर्वाव पवित्रम्। वृजिनमनृतं दुश्चरितम्। ऋजुकर्मꣳ सत्यꣳ सुचरितम्। अग्निरेवैनं वृजिनादनृताद्दुश्चरितात्पाति। ऋजुकर्मे सत्ये सुचरिते भजति। तस्मादेवमा शास्ते। आत्मनो गोपीथाय। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यदाघारः। आत्मा ध्रुवा॥४७॥

आघारमाघार्य ध्रुवाꣳ समनक्ति। आत्मन्नेव यज्ञस्य शिरः प्रति दधाति। द्विः समनक्ति। द्वौ हि प्राणापानौ। तदाहुः। त्रिरेव समञ्ज्यात्। त्रिधातु हि शिर इति। शिर इवैतद्यज्ञस्य। अथो त्रयो वै प्राणाः। प्राणानेवास्मिन्दधाति। मुखस्य

शिरो॑ऽसि॒ सञ्ज्योति॑षा॒ ज्योति॑रङ्क्ता॒मित्या॑ह। ज्योति॑रे॒वास्मा॑ उ॒परि॑ष्टाद्दधाति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्यानु॑ख्यात्यै॥४८॥

परि॑दधाति प्रा॒णं द॑धाति॒ हि य॒ज्ञो धा॑रयति॒ नम॒ इत्या॑ह प॒श्चाद्वी॒र्याणीत्या॑ह॒ भा इत्या॑ह भ॒जेत्या॑ह ध्रु॒वैवास्मि॑न्दधाति॒ त्रीणि॑ च॥ [७]

धिष्णि॑या॒ वा ए॒ते न्यु॑प्यन्ते। यद्ब्र॒ह्मा। यद्धोता॑। यद॑ध्व॒र्युः। यद॒ग्नीत्। यद्यज॑मानः। तान् यद॑न्तरे॒यात्। यज॑मानस्य प्रा॒णान्थ्सङ्क॑र्षेत्। प्र॒मायु॑कः स्यात्। पु॒रो॒डाश॑मप॒गृह्य॒ सञ्च॑रत्यध्व॒र्युः॥४९॥

यज॑मानायै॒व तल्लो॒कꣳ शिꣳषति। नास्य॑ प्रा॒णान्थ्सङ्क॑र्षति। न प्र॒मायु॑को भवति। पु॒रस्ता॑त् प्र॒त्यङ्ङा॑सी॑नः। इडा॑या॒ इडा॒मा द॑धाति। हस्त्या॒ꣳ होत्रे॑। प॒शवो॒ वा इडा॑। प॒शवः॒ पुरु॑षः। प॒शुष्वे॒व प॒शून्प्रति॑ष्ठापयति। इडा॑यै॒ वा ए॒षा प्रजा॑तिः॥५०॥

तां प्रजा॑तिं॒ यज॑मा॒नोऽनु॒ प्र जा॑यते। द्विर॒ङ्गुला॑वनक्ति॒ पर्व॑णोः। द्वि॒पाद्यज॑मानः॒ प्रति॑ष्ठित्यै। स॒कृदुप॑ स्तृणाति। द्विरा द॑धाति। स॒कृद॒भि धा॑रयति। च॒तुः सम्प॑द्यते। च॒त्वारि॒ वै प॒शोः प्र॑ति॒ष्ठाना॑नि। यावा॑ने॒व प॒शुः। तमुप॑ह्वयते॥५१॥

मुख॑मिव॒ प्रत्युप॑ह्वयेत। स॒म्मु॒खाने॒व प॒शूनुप॑ ह्वयते। प॒शवो॒ वा इडा॑। तस्मा॒थ्साऽन्वा॒रभ्या॑। अ॒ध्व॒र्युणा॑ च॒ यज॑मानेन च। उप॑हूतः पशु॒मान्स॑सा॒नीत्या॑ह। उप॒ ह्ये॑नौ॒ ह्व॑यते॒ होता॑। इडा॑यै दे॒वता॑नामुपह॒वे। उप॑हूतः पशु॒मान्भ॑वति। य ए॒वं वेद॑॥५२॥

यां वै हस्त्यामिडामादधाति। वाचः सा भागधेयम्। यामुपह्वयते। प्राणानाꣳ सा। वाचं चैव प्राणाꣳश्चावरुन्धे। अथ वा एतर्ह्युपहूतायामिडायाम्। पुरोडाशस्यैव बर्हिषदो मीमाꣳसा। यजमानं देवा अब्रुवन्। हविर्नो निर्वपेति। नाहमभागो निर्वफस्यामीत्यब्रवीत्॥५३॥

न मयाऽभागयाऽनुवक्ष्यथेति वागब्रवीत्। नाहमभागा पुरोनुवाक्या भविष्यामीति पुरोनुवाक्या। नाहमभागा याज्या भविष्यामीति याज्या। न मयाऽभागेन वषट्करिष्यथेति वषट्कारः। यद्यजमानभागं निधाय पुरोडाशं बर्हिषदं करोति। तानेव तद्भागिनः करोति। चतुर्धा करोति। चतस्रो दिशः। दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति। बर्हिषदं करोति॥५४॥

यजमानो वै पुरोडाशः। प्रजा बर्हिः। यजमानमेव प्रजासु प्रतिष्ठापयति। तस्मादस्माऽन्याः प्रजाः प्रतितिष्ठन्ति। माꣳसेनान्याः। अथो खल्वाहुः। दक्षिणा वा एता हविर्यज्ञस्यान्तर्वेद्यवरुध्यन्ते। यत्पुरोडाशं बर्हिषदं करोतीति। चतुर्धा करोति। चत्वारो ह्येते हविर्यज्ञस्यर्त्विजः॥५५॥

ब्रह्मा होताऽध्वर्युरग्नीत्। तमभि मृशेत्। इदं ब्रह्मणः। इदꣳ होतुः। इदमध्वर्योः। इदमग्नीध इति। यथैवादः सौम्यैऽध्वरे। आदेशमृत्विग्भ्यो दक्षिणा नीयन्ते। तादृगेव तत्। अग्नीधे

प्रथमाया दधाति॥५६॥

अग्निमुखा ह्यृद्धिः। अग्निमुखामेवर्द्धिं यजमान ऋध्नोति। सकृदुपस्तीर्य द्विरादधत्। उपस्तीर्य द्विरभि घारयति। षट्थ्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। वेदेन ब्रह्मणे ब्रह्मभागं परिहरति। प्राजापत्यो वै वेदः। प्राजापत्यो ब्रह्मा॥५७॥

सविता यज्ञस्य प्रसूत्यै। अथ कामममन्येन। ततो होत्रे। मध्यं वा एतद्यज्ञस्य। यद्धोता। मध्यत एव यज्ञं प्रीणाति। अथाध्वर्यवे। प्रतिष्ठा वा एषा यज्ञस्य। यदध्वर्युः। तस्माद्धविर्यज्ञस्यैतामेवावृतमनु॥५८॥

अन्या दक्षिणा नीयन्ते। यज्ञस्य प्रतिष्ठित्यै। अग्निमग्नीथ्सकृथ्सकृथ्सं मृड्ढीत्याह। परांङिव ह्येतर्हि यज्ञः। इषिता दैव्या होतार इत्याह। इषितꣳ हि कर्म क्रियते। भद्रवाच्याय प्रेषितो मानुषः सूक्तवाकाय सूक्ता ब्रूहीत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। स्वगा दैव्या होतृभ्य इत्याह। यज्ञमेव तथ्स्वगा करोति। स्वस्तिर्मानुषेभ्य इत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। शं योर्ब्रूहीत्याह। शंयुमेव बार्हस्पत्यं भागधेयेन समर्धयति॥५९॥

चरत्यध्वर्युः प्रजातिर्ह्ययते वेदाब्रवीद्वरहिषदं करोत्यृत्विजौ दधाति ब्रह्माऽनुकरोति चत्वारिं च॥ [८]

अथ स्रुचावनुष्टुग्भ्यां वाजवतीभ्यां व्यूहति। प्रतिष्ठा वा

अनुष्टुक्। अन्नं वाजः प्रतिष्ठित्यै। अन्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। प्राचीं जुहूमूहति। जातानेव भ्रातृव्यान्प्रणुदते। प्रतीचीमुपभृतम्। जनिष्यमाणानेव प्रतिनुदते। सविषूच एवापोह्य सपत्नान् यजमानः। अस्मिँल्लोके प्रति तिष्ठति॥६०॥

द्वाभ्याम्। द्विप्रतिष्ठो हि। वसुभ्यस्त्वा रुद्रेभ्यस्त्वा-ऽऽदित्येभ्यस्त्वेत्याह। यथायजुरेवैतत्। स्रुक्षु प्रस्तरमनक्ति। इमे वै लोकाः स्रुचः। यजमानः प्रस्तरः। यजमानमेव तेजसाऽनक्ति। त्रेधाऽनक्ति। त्रय इमे लोकाः॥६१॥

एभ्य एवैनं लोकेभ्योऽनक्ति। अभिपूर्वमनक्ति। अभिपूर्वमेव यजमानं तेजसाऽनक्ति। अक्तꣳ रिहाणा इत्याह। तेजो वा आज्यम्। यजमानः प्रस्तरः। यजमानमेव तेजसाऽनक्ति। वियन्तु वय इत्याह। वय एवैनं कृत्वा। सुवर्गं लोकं गमयति॥६२॥

प्रजां योनिं मा निर्मृक्षमित्याह। प्रजायै गोपीथाय। आप्यायन्तामाप ओषधय इत्याह। आप एवौषधीराप्याययति। मरुतां पृषतयः स्थेत्याह। मरुतो वै वृष्ट्या ईशते। वृष्टिमेवाव रुन्धे। दिवं गच्छ ततो नो वृष्टिमेरयेत्याह। वृष्टिर्वै द्यौः। वृष्टिमेवाव रुन्धे॥६३॥

यावद्वा अध्वर्युः प्रस्तरं प्रहरति। तावदस्यायुर्मीयते। आयुष्पा अग्नेऽस्यायुर्मे पाहीत्याह। आयुरेवात्मन्धत्ते।

यावद्वा अध्वर्युः प्रस्तरं प्रहरति। तावदस्य चक्षुर्मीयते। चक्षुष्पा अग्नेऽसि चक्षुर्मे पाहीत्याह। चक्षुरेवात्मन्धत्ते। ध्रुवाऽसीत्याह प्रतिष्ठित्यै। यं परिधिं पर्यधत्था इत्याह॥६४॥

यथायजुरेवैतत्। अग्ने देव पणिभिर्वीयमाण इत्याह। अग्नय एवैनं जुष्टं करोति। तन्त एतमनु जोषं भरामीत्याह। सजातानेवास्मा अनुकान्करोति। नेदेष त्वदपचेतयाता इत्याहानुख्यात्यै। यज्ञस्य पाथ उप समितमित्याह। भूमानमेवोपैति। परिधीन्प्र हरति। यज्ञस्य समिष्ट्यै॥६५॥

स्रुचौ सं प्रस्रावयति। यदेव तत्र क्रूरम्। तत्तेन शमयति। जुह्वामुपभृतम्। यजमानदेवत्या वै जुहूः। भ्रातृव्यदेवत्योपभृत्। यजमानायैव भ्रातृव्यमुपस्तिं करोति। सꣳस्रावभागाः स्थेत्याह। वसवो वै रुद्रा आदित्याः सꣳस्रावभागाः। तेषान्तद्भागधेयम्॥६६॥

तानेव तेन प्रीणाति। वैश्वदेव्यर्चा। एते हि विश्वे देवाः। त्रिष्टुग्भवति। इन्द्रियं वै त्रिष्टुक्। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। अग्नेर्वामपन्नगृहस्य सदसि सादयामीत्याह। इयं वा अग्निरपन्नगृहः। अस्या एवैने सदने सादयति। सुम्नाय सुम्निनी सुम्ने मा धत्तमित्याह॥६७॥

प्रजा वै पशवः सुम्नम्। प्रजामेव पशूनात्मन्धत्ते। धुरि धुर्यौ पातमित्याह। जायापत्योर्गोपीथाय। अग्नेऽदब्धायोऽशीततनो

इत्याह। यथायजुरेवैतत्। पाहि माऽद्य दिवः पाहि प्रसित्यै पाहि दुरिष्ट्यै पाहि दुरद्मन्यै पाहि दुश्चरितादित्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते। अविषन्नः पितुं कृणु सुषदा योनिꣳ स्वाहेतीध्मसंवृश्चनान्यन्वाहार्यपचनेऽभ्याधाय फलीकरणहोमं जुहोति। अतिरिक्तानि वा इध्मसं वृश्चनानि॥६८॥

अतिरिक्ताः फलीकरणाः। अतिरिक्तमाज्योच्छेषणम्। अतिरिक्त एवातिरिक्तं दधाति। अथो अतिरिक्तेनैवातिरिक्तमात्वाऽव रुन्धे। वेदिर्देवेभ्यो निलायत। तां वेदेनान्वविन्दन्। वेदेन वेदिं विविदुः पृथिवीम्। सा पप्रथे पृथिवी पार्थिवानि। गर्भं बिभर्ति भुवनेष्वन्तः। ततो यज्ञो जायते विश्वदानिरिति पुरस्ताथ्स्तम्बयजुषो वेदेन वेदिꣳ सम्मार्ष्टनुवित्त्यै॥६९॥

अथो यद्वेदश्च वेदिश्च भवतः। मिथुनत्वाय प्रजात्यै। प्रजापतेर्वा एतानि श्मश्रूणि। यद्वेदः। पत्नीया उपस्थ आस्यति। मिथुनमेव करोति। विन्दते प्रजाम्। वेदꣳ होताऽऽहवनीयाथ्स्तृणन्नेति। यज्ञमेव तथ्सन्तनोत्योत्तरस्मादर्धमासात्। तꣳ सन्ततमुत्तरेऽर्धमास आलभते॥७०॥

तं कालेकाल आगते यजते। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। स त्वा अध्वर्युः स्यात्। यो यतो यज्ञं प्रयुङ्क्ते। तदेनं प्रतिष्ठापयतीति। वाताद्वा अध्वर्युर्यज्ञं प्रयुङ्क्ते। देवा गातुविदो गातुं वित्वा गातुमितेत्याह। यत एव यज्ञं प्रयुङ्क्ते। तदेनं प्रतिष्ठापयति। प्रति तिष्ठति प्रजया पशुभिर्यजमानः॥७१॥

तिष्ठतीमे लोका गमयति द्यौर्वृष्टिमेवाव रुन्धे पर्यधत्था इत्याह समिष्ट्यै भागधेयन्धत्तमित्याह वा इध्मसं वृश्चनान्यनुवित्त्यै लभते यजमानः॥ [९]

यो वा अयथादेवतं यज्ञमुपचरति। आ देवताभ्यो वृश्च्यते। पापीयान्भवति। यो यथादेवतम्। न देवताभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भवति। वारुणो वै पाशः। इमं विष्यामि वरुणस्य पाशमित्याह। वरुणपाशादेवैनां मुञ्चति। सवितृप्रसूतो यथादेवतम्॥ ७२॥

न देवताभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भवति। धातुश्च योनौ सुकृतस्य लोक इत्याह। अग्निर्वै धाता। पुण्यं कर्म सुकृतस्य लोकः। अग्निरेवैनां धाता। पुण्ये कर्मणि सुकृतस्य लोके दधाति। स्योनं मे सह पत्या करोमीत्याह। आत्मनश्च यजमानस्य चानात्यै सन्त्वाय। समायुषा सं प्रजयेत्याह॥ ७३॥

आशिषमेवैतामा शास्ते पूर्णपात्रे। अन्ततोऽनुष्टुभा। चतुष्पद्वा एतच्छन्दः प्रतिष्ठितं पत्नियै पूर्णपात्रे भवति। अस्मिँल्लोके प्रति तिष्ठानीति। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। अथो वाग्वा अनुष्टुक्। वाङ्मिथुनम्। आपो रेतः प्रजननम्। एतस्माद्वै मिथुनाद्विद्योतमानः स्तनयन्वर्षति। रेतः सिञ्चन्॥ ७४॥

प्रजाः प्रजनयन्। यद्वै यज्ञस्य ब्रह्मणा युज्यते। ब्रह्मणा वै तस्य विमोकः। अद्भिः शान्तिः। विमुक्तं वा एतर्हि

योक्रं ब्रह्मणा। आदायैनत्पत्नीं सहाप उपगृह्णीते शान्त्यै। अञ्जलौ पूर्णपात्रमा नयति। रेत एवास्यां प्रजां दधाति। प्रजया हि मनुष्यः पूर्णः। मुखं वि मृष्टे। अवभृथस्यैव रूपं कृत्वोत्तिष्ठति॥ ७५॥

सवितृप्रसूतो यथादेवतं प्रजयेत्याह सिञ्चन्मृष्ट एकं च॥ [१०]

परिवेषो वा एष वनस्पतीनाम्। यदुपवेषः। य एवं वेद। विन्दते परिवेष्टारम्। तमुत्करे। यं देवा मनुष्येषु। उपवेषमधारयन्। ये अस्मदप चेतसः। तानस्मभ्यमिहा कुरु। उपवेषोप विड्ढि नः॥ ७६॥

प्रजां पुष्टिमथो धनम्। द्विपदो नश्चतुष्पदः। ध्रुवाननपगान्कुर्विति पुरस्तात्प्रत्यञ्चमुप गूहति। तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यञ्चः शूद्रा अवस्यन्ति। स्थविमत उपगूहति। अप्रतिवादिन एवैनान्कुरुते। धृष्टिर्वा उपवेषः। शुचर्तो वज्रो ब्रह्मणा सꣳशितः। योपवेषे शुक्। साऽमुमृच्छतु यं द्विष्म इति॥ ७७॥

अथास्मै नाम गृह्य प्रहरति। निरमुन्नुद ओकसः। सपत्नो यः पृतन्यति। निर्बाध्येन हविषा। इन्द्र एणं पराशरीत्। इहि तिस्रः परावतः। इहि पञ्च जनाꣳ अति। इहि तिस्रोऽति रोचनायावत्। सूर्यो असद्दिवि। परमान्त्वा परावतम्॥ ७८॥

इन्द्रो नयतु वृत्रहा। यतो न पुनरायसि। शश्वतीभ्यः समाभ्य इति। त्रिवृद्वा एष वज्रो ब्रह्मणा सꣳशितः। शुचैवैनं

वि॒ध्वा। ए॒भ्यो लो॒केभ्यो॑ नि॒र्णुद्य॑। वज्रे॑ण॒ ब्रह्म॑णा स्तृणुते। ह॒तो॑ऽसाववं॑धिष्मा॒मुमित्या॑ह॒ स्तृत्यै॑। यं द्वि॒ष्यात्तन्ध्या॑येत्। शु॒चैवैन॑मर्पयति॥ ७९॥

प्रत्यु॑ष्टं दि॒वः शिल्प॒मय॑ज्ञो घृ॒तं च॑ देवासु॒राः स ए॒तमिन्द्र आपो॑ देवीर॒ग्निना॒ धिष्णि॑या॒ अथ॒ स्रुचौ॒ यो वा अय॑थादेवतं परिवे॒षो वा एका॑दश॥११॥

प्रत्यु॑ष्ट॒मय॑ज्ञ ए॒षा हि विश्वे॑षां दे॒वाना॑मू॒र्जा पृ॑थि॒वीमथो॒ रक्ष॑सा॒न्तां प्रजा॑ति॒ं द्वाभ्या॒ं तं का॒लेका॑ले॒ नव॑सप्ततिः॥ ७९॥

प्रत्यु॑ष्टमर्पयति॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः ॥

ब्रह्मणे ब्राह्मणमालभते। क्षत्राय राजन्यम्। मरुद्भ्यो वैश्यम्। तपसे शूद्रम्। तमसे तस्करम्। नारकाय वीरहणम्। पाप्मने क्लीबम्। आक्रयायायोगूम्। कामाय पुꣳश्चलूम्। अतिक्रुष्टाय मागधम्॥१॥

गीताय सूतम्। नृत्ताय शैलूषम्। धर्माय सभाचरम्। नर्माय रेभम्। नरिष्ठाये भीमलम्। हसाय कारिम्। आनन्दाय स्त्रीषखम्। प्रमुदे कुमारीपुत्रम्। मेधायै रथकारम्। धैर्याय तक्षाणम्॥२॥

श्रमाय कौलालम्। मायायै कार्मारम्। रूपाय मणिकारम्। शुभे वपम्। शरव्याया इषुकारम्। हेत्यै धन्वकारम्। कर्मणे ज्याकारम्। दिष्टाय रज्जुसर्गम्। मृत्यवे मृगयुम्। अन्तकाय श्वनितम्॥३॥

सन्धये जारम्। गेहायोपपतिम्। निर्ऋत्यै परिवित्तम्। आर्त्यै परिविविदानम्। अराध्यै दिधिषूपतिम्। पवित्राय भिषजम्। प्रज्ञानाय नक्षत्रदर्शम्। निष्कृत्यै पेशस्कारीम्। बलायोपदाम्। वर्णायानूरुधम्॥४॥

नदीभ्यः पौञ्जिष्टम्। ऋक्षीकाभ्यो नैषादम्। पुरुषव्याघ्राय

दुर्मदम्। प्रयुद्भ्य उन्मत्तम्। गन्धर्वाफ्सराभ्यो व्रात्यम्। सर्पदेवजनेभ्योऽप्रतिपदम्। अवेभ्यः कितवम्। इर्यतायाअकितवम्। पिशाचेभ्यो बिदलकारम्। यातुधानेभ्यः कण्टककारम्॥५॥

उथ्सादेभ्यः कुब्जम्। प्रमुदे वामनम्। द्वार्भ्यः स्रामम्। स्वप्नायान्धम्। अधर्माय बधिरम्। संज्ञानाय स्मरकारीम्। प्रकामोद्यायोपसदम्। आशिक्षायै प्रश्ञिनम्। उपशिक्षायाअभिप्रश्ञिनम्। मर्यादायै प्रश्ञविवाकम्॥६॥

ऋत्यै स्तेनहृदयम्। वैरहत्याय पिशुनम्। विवित्त्यै क्षत्तारम्। औपद्रष्टाय सङ्ग्रहीतारम्। बलायानुचरम्। भूम्ने परिष्कन्दम्। प्रियाय प्रियवादिनम्। अरिष्ट्या अश्वसादम्। मेधाय वासः पल्पूलीम्। प्रकामाय रजयित्रीम्॥७॥

भायै दार्वाहारम्। प्रभायाआग्नेन्धम्। नाकस्य पृष्ठायाभिषेक्तारम्। ब्रध्नस्य विष्टपाय पात्रनिर्णेगम्। देवलोकाय पेशितारम्। मनुष्यलोकाय प्रकरितारम्। सर्वेभ्यो लोकेभ्य उपसेक्तारम्। अवर्त्यै वधायोपमन्थितारम्। सुवर्गाय लोकाय भागदुघम्। वरिष्ठाय नाकाय परिवेष्टारम्॥८॥

अर्मेभ्यो हस्तिपम्। जवायाश्वपम्। पुष्ट्यै गोपालम्। तेजसेऽजपालम्। वीर्यायाविपालम्। इरायै कीनाशम्।

कीलालाय सुराकारम्। भद्राय गृहपम्। श्रेयसे वित्तधम्। अध्यक्षायानुक्षत्तारम्॥९॥

मन्यवेऽयस्तापम्। क्रोधाय निसरम्। शोकायाभिसरम्। उत्कूलविकूलाभ्यां त्रिस्थिनम्। योगाय योक्तारम्। क्षेमाय विमोक्तारम्। वपुषे मानस्कृतम्। शीलायाञ्जनीकारम्। निर्ऋत्यै कोशकारीम्। यमायासूम्॥१०॥

यम्यै यमसूम्। अथर्वभ्योऽवतोकाम्। संवथ्सराय पर्यारिणीम्। परिवथ्सरायाविजाताम्। इदावथ्सरायापस्कद्वरीम्। इद्वथ्सरायातीत्वरीम्। वथ्सराय विजर्जराम्। सर्वन्थ्सराय पलिक्नीम्। वनाय वनपम्। अन्यतारण्याय दावपम्॥११॥

सरोभ्यो धैवरम्। वेशन्ताभ्यो दाशम्। उपस्थावरीभ्यो बैन्दम्। नड्वलाभ्यः शौष्कलम्। पार्याय कैवर्तम्। अवार्याय मार्गारम्। तीर्थेभ्य आन्दम्। विषमेभ्यो मैनालम्। स्वनेभ्यः पर्णकम्। गुहाभ्यः किरातम्। सानुभ्यो जम्भकम्। पर्वतेभ्यः किम्पूरुषम्॥१२॥

प्रतिश्रुत्कायाऽऋतुलम्। घोषाय भषम्। अन्ताय बहुवादिनम्। अनन्ताय मूकम्। महसे वीणावादम्। क्रोशाय तूणवध्मम्। आक्रन्दाय दुन्दुभ्याघातम्। अवरस्पराय शङ्खध्मम्। ऋभुभ्योजिनसन्धायम्। साध्येभ्यश्चर्मम्णम्॥१३॥

बीभत्स्यायै पौल्कसम्। भूत्यै जागरणम्। अभूत्यै स्वपनम्। तुलायै वाणिजम्। वर्णाय हिरण्यकारम्। विश्वेभ्यो देवेभ्यः सिध्मलम्। पश्चाद्घोषाय ग्लावम्। ऋत्यै जनवादिनम्। व्यृद्ध्या अपगल्भम्। सꣳशराय प्रच्छिदम्॥१४॥

हसाय पुꣳश्चलूमा लभते। वीणावादङ्गणकङ्गीताय। यादसे शाबुल्याम्। नर्माय भद्रवतीम्। तूणवध्मं ग्रामण्यं पाणिसङ्घातनृत्ताय। मोदायानुक्रोशकम्। आनन्दाय तलवम्॥१५॥

अक्षराजाय कितवम्। कृताय सभाविनम्। त्रेताया आदिनवदर्शम्। द्वापराय बहिः सदम्। कलये सभास्थाणुम्। दुष्कृताय चरकाचार्यम्। अध्वने ब्रह्मचारिणम्। पिशाचेभ्यः सैलगम्। पिपासायै गोव्यच्छम्। निर्ऋत्यै गोघातम्। क्षुधे गोविकर्तम्। क्षुत्तृष्णाभ्यान्तम्। यो गां विकृन्तन्तं माꣳसं भिक्षमाण उपतिष्ठते॥१६॥

भूम्यै पीठसर्पिणमा लभते। अग्नयेऽꣳसलम्। वायवे चाण्डालम्। अन्तरिक्षाय वꣳशनर्तिनम्। दिवे खलतिम्। सूर्याय हर्यक्षम्। चन्द्रमसे मिर्मिरम्। नक्षत्रेभ्यः किलासम्। अह्ने शुक्लं पिङ्गलम्। रात्रियै कृष्णं पिङ्गाक्षम्॥१७॥

वाचे पुरुषमा लभते। प्राणमपानव्यानमुदानꣳ

स॑मा॒नन्तान् वा॒यवे॑। सूर्या॑य॒ चक्षु॒रा ल॑भते। मन॑श्च॒न्द्रम॑से। दि॒ग्भ्यः श्रोत्रम्॑। प्र॒जाप॑तये॒ पुरु॑षम्॥१८॥

अथै॒तानरू॑पेभ्य॒ आल॑भते। अति॑ह्रस्व॒मति॑दीर्घम्। अति॑कृ॑श॒मत्य॑ꣳसलम्। अति॑शुक्ल॒मति॑कृष्णम्। अति॑श्लक्ष्ण॒मति॑लोमशम्। अति॑किरिट॒मति॑दन्तुरम्। अति॑मिर्मिर॒मति॑मेमिषम्। आ॒शायै॑ जा॒मिम्। प्र॒ती॒क्षायै॑ कुमा॒रीम्॥१९॥

ब्रह्म॑णे गी॒ताय॒ श्रमा॑य स॒न्धये॑ न॒दीभ्य॑ उथ्सा॒देभ्य॒ ऋत्यै॒ भाया॒ अर्मे॑भ्यो म॒न्यवे॑ य॒म्यै॑ दश॑दश॒ सरौ॑भ्यो॒ द्वाद॑श प्रति॒श्रुत्का॑यै बीभ॒थ्साये॒ दश॑दश॒ हसा॑य स॒प्ताक्ष॑रा॒जाय॒ त्रयो॑दश॒ भूम्यै॒ दश॑ वा॒चे षडथ॒ नवैका॒न्नविꣳशतिः॥१९॥

ब्रह्म॑णे य॒म्यै॑ नव॑दश॥१९॥

ब्रह्म॑णे कुमा॒रीम्॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः ॥

स॒त्यं प्रप॑द्ये। ऋ॒तं प्रप॑द्ये। अ॒मृतं॒ प्रप॑द्ये। प्र॒जाप॑तेः प्रि॒यां त॒नुव॒मना॑र्तां॒ प्रप॑द्ये। इ॒दम॒हं प॑ञ्चद॒शेन॒ वज्रे॑ण। द्वि॒षन्तं॒ भ्रातृ॑व्य॒मव॑ क्रामामि। यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मः। भूर्भुव॒ः सुव॑ः। हिम्॥१॥

स॒त्यं दर्श॑॥ [१]

प्र वो॒ वाजा॑ अ॒भिद्य॑वः। ह॒विष्म॑न्तो घृ॒ताच्या॑। दे॒वाञ्जि॑गाति सुम्न॒युः। अग्न॒ आया॑हि वी॒तये॑। गृ॒णा॒नो ह॒व्यदा॑तये। नि होता॑ सश्सि ब॒र्हिषि॑। तं त्वा॑ स॒मिद्भि॑रङ्गिरः। घृ॒तेन॑ वर्धयामसि। बृ॒हच्छो॑चा यविष्ठ्य। स नः॑ पृ॒थुः श्र॒वाय्यम्॑॥२॥

अच्छा॑ देव विवाससि। बृ॒हद॑ग्ने सु॒वीर्य॑म्। ई॒डेन्यो॑ नम॒स्य॑स्ति॒रः। तमा॑ꣳसि दर्श॒तः। सम॒ग्निरि॑ध्यते॒ वृषा॑। वृषो॑ अ॒ग्निः समि॑ध्यते। अश्वो॒ न दे॑व॒वाह॑नः। तꣳ ह॒विष्म॑न्त ईडते। वृष॑णं त्वा व॒यं वृष॑न्। वृषा॑णः॒ समि॑धीमहि॥३॥

अग्ने॒ दीद्य॑तं बृ॒हत्। अ॒ग्निं दू॒तं वृ॑णीमहे। होता॑रं वि॒श्ववे॑दसम्। अ॒स्य य॒ज्ञस्य॑ सु॒क्रतुम्॑। स॒मि॒ध्यमा॑नो अध्व॒रे। अ॒ग्निः पा॑व॒क ईड्यः॑। शो॒चिष्के॑श॒स्तमी॑महे। समि॑द्धो अग्न आहुत। दे॒वान् य॑क्षि स्वध्वर। त्वꣳ हि ह॑व्य॒वाडसि॑। आ जु॑होत दुव॒स्यत॑। अ॒ग्निं प्र॑य॒त्य॑ध्व॒रे। वृ॒णीध्वꣳ ह॑व्य॒वाह॑नम्।

त्वं वरुण उत मित्रो अग्ने। त्वां वर्धन्ति मतिभिर्वसिष्ठाः। त्वे वसु सुषणनानि सन्तु। यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥४॥

श्रवाय्यमिधीमह्यसि सप्त च॥ [२]

अग्ने महा॒ऽ असि ब्राह्मण भारत। असावसौ। देवेद्धो मन्विद्धः। ऋषिष्टुतो विप्रानुमदितः। कविशस्तो ब्रह्मसꣳशितो घृताहवनः। प्रणीर्यज्ञानाम्। रथीरध्वराणाम्। अतूर्तो होता। तूर्णिर्हव्यवाट्। आस्पात्रं जुहूर्देवानाम्॥५॥

चमसो देवपानः। अराऽ इवाग्ने नेमिर्देवाꣳस्त्वं परिभूरसि। आ वह देवान् यजमानाय। अग्निमग्न आवह। सोममावह। अग्निमावह। प्रजापतिमावह। अग्नीषोमावावह। इन्द्राग्नी आवह। इन्द्रमावह। महेन्द्रमावह। देवाऽ आज्यपाऽ आवह। अग्निꣳ होत्रायावह। स्वं महिमानमा वह। आ चाग्ने देवान् वह। सुयजा च यज जातवेदः॥६॥

देवानामिन्द्रमा वह षट् च॥ [३]

अग्निर्होता वेत्वग्निः। होत्रं वेत्तु प्रावित्रम्। स्मो वयम्। साधु ते यजमान देवता। घृतवतीमध्वर्यो स्रुचमास्यस्व। देवायुवं विश्ववाराम्। ईडामहे देवाऽ ईडेन्यान्। नमस्यामं नमस्यान्। यजाम यज्ञियान्॥७॥

अग्निर्होता नव॥ [४]

समिधो अग्न आज्यस्य वियन्तु। तनूनपादग्न आज्यस्य

वेतु। इडो अग्न आज्यस्य वियन्तु। बर्हिरग्न आज्यस्य वेतु। स्वाहाऽग्निम्। स्वाहा सोमम्। स्वाहाऽग्निम्। स्वाहा प्रजापतिम्। स्वाहाऽग्नीषोमौ। स्वाहेन्द्राग्नी। स्वाहेन्द्रम्। स्वाहा महेन्द्रम्। स्वाहा देवाः आज्यपान्। स्वाहाऽग्निः होत्राङ्गुषाणाः। अग्न आज्यस्य वियन्तु॥८॥

इन्द्राग्नी पञ्च च॥ [५]

अग्निर्वृत्राणि जङ्घनत्। द्रविणस्युर्विपन्यया। समिद्धः शुक्र आहुतः। जुषाणो अग्निराज्यस्य वेतु। त्वः सोमासि सत्पतिः। त्वः राजोत वृत्रहा। त्वं भद्रो असि क्रतुः। जुषाणः सोम आज्यस्य हविषो वेतु। अग्निः प्रत्नेन जन्मना। शुम्भानस्तनुवः स्वाम्। कविर्विप्रेण वावृधे। जुषाणो अग्निराज्यस्य वेतु। सोम गीर्भिष्ट्वा वयम्। वर्धयामो वचोविदः। सुमृडीको न आविश। जुषाणः सोम आज्यस्य हविषो वेतु॥९॥

स्वाः षट् च॥ [६]

अग्निर्मूर्धा दिवः ककुत्। पतिः पृथिव्या अयम्। अपाः रेताःसि जिन्वति। भुवो यज्ञस्य रजसश्च नेता। यत्रा नियुद्भिः सचसे शिवाभिः। दिवि मूर्धानन्दधिषे सुवर्षाम्। जिह्वामग्ने चकृषे हव्यवाहम्। प्रजापते न त्वदेतान्यन्यः। विश्वा जातानि परि ता बभूव। यत्कामास्ते जहुमस्तं नो अस्तु॥१०॥

व॒यꣳ स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। स वे॑द पु॒त्रः पि॒तर॒ꣳ स मा॒तरम्॑। स सू॒नुर्भु॑व॒थ्स भु॑व॒त्पुन॑र्मघः। स द्यामौर्णो॑द॒न्तरि॑क्ष॒ꣳ स सुवः॑। स विश्वा॒ भुवो॑ अभव॒थ्स आभ॑वत्। अग्नी॑षोमा॒ सवे॑दसा। सहू॑ती वनत॒ङ्गिरः॑। सन्दे॑व॒त्रा ब॑भूवथुः। यु॒वमे॒तानि॑ दि॒वि रो॑च॒नानि॑। अ॒ग्निश्च॑ सोम॒ सक्र॑तू अधत्तम्॥११॥

यु॒वꣳ सिन्धू॑ꣳ र॒भिश॑स्तेरव॒द्यात्। अग्नी॑षोमा॒वमु॑ञ्चतं गृभी॒तान्। इन्द्रा॑ग्नी रोच॒ना दि॒वः। परि॒ वाजे॑षु भूषथः। तद्वा॑ञ्चेति॒ प्रवी॒र्यम्॑। श्ञथ॑द्वृ॒त्रमु॒त स॑नोति॒ वाजम्॑। इन्द्रा॒ यो अ॒ग्नी सहु॑री सप॒र्यात्। इ॒र॒ज्यन्ता॑ वस॒व्य॑स्य॒ भूरे॑ः। सह॑स्तमा॒ सह॑सा वाज॒यन्ता॑। एन्द्रं॑ सान॒सिꣳ र॒यिम्॥१२॥

स॒जित्वा॑नꣳ सदा॒सहम्॑। वर्षि॑ष्ठमू॒तये॑ भर। प्रस॑साहिषे पुरुहूत॒ शत्रून्॑। ज्येष्ठ॑स्ते॒ शुष्म॑ इ॒ह रा॒तिर॑स्तु। इन्द्रा भ॑र॒ दक्षि॑णेना॒ वसू॑नि। पति॒ः सिन्धू॑नामसि रे॒वती॑नाम्। म॒हाꣳ इन्द्रो॒ य ओज॑सा। प॒र्जन्यो॑ वृष्टि॒माꣳ इ॑व। स्तोमै॑र्व॒थ्सस्य॑ वावृधे। म॒हाꣳ इन्द्रो॑ नृ॒वदाच॑र्षणि॒प्राः॥१३॥

उ॒त द्वि॒बर्हा॑ अमि॒नः सहो॑भिः। अ॒स्म॒द्रिय॑ग्वावृधे वी॒र्या॑य। उ॒रुः पृ॒थुः सुकृ॑तः क॒र्तृभि॑र्भूत्। पि॒प्री॒हि दे॒वाꣳ उ॑श॒तो य॑विष्ठ। वि॒द्वाꣳ ऋ॒तूꣳर्ऋ॑तुपते यजे॒ह। ये दैव्या॑ ऋ॒त्विज॒स्तेभि॑रग्ने। त्वꣳ होतॄ॑णाम॒स्यायि॑जिष्ठः। अ॒ग्निꣳ स्वि॑ष्ट॒कृतम्॑। अया॑ड॒ग्निर॒ग्नेः प्रि॒या धामा॑नि। अया॒ट्थ्सोम॑स्य

प्रि॒या धामा॑नि॥१४॥

अया॑ड॒ग्नेः प्रि॒या धामा॑नि। अया॑द्व्र॒जापते॑ः प्रि॒या धामा॑नि। अया॑ड॒ग्नीषोम॑योः प्रि॒या धामा॑नि। अया॑डिन्द्रा॒ग्नियोः प्रि॒या धामा॑नि। अया॒डिन्द्र॑स्य प्रि॒या धामा॑नि। अया॑ण्महे॒न्द्रस्य॑ प्रि॒या धामा॑नि। अया॑ड्दे॒वाना॑माज्य॒पानां॑ प्रि॒या धामा॑नि। यक्ष॑द॒ग्नेर्होतुः॑ प्रि॒या धामा॑नि। यक्ष॒थ्स्वं म॑हि॒मानम्॑। आय॑जता॒मेज्या॒ इषः॑। कृ॒णोतु॒ सो अ॑ध्व॒रा जा॒तवे॑दाः। जु॒षता॑ꣳ ह॒विः। अग्ने॒ यद॒द्य वि॒शो अ॑ध्वरस्य होतः। पाव॑क शोचे॒ वेष्ट्वꣳ हि यज्वा॑। ऋ॒ता य॑जासि महि॒ना वियद्भूः। ह॒व्या व॑ह यविष्ठ॒ या ते॑ अ॒द्य॥१५॥

अ॒स्त्व॒ध॒त्तꣳ र॒यिं चर्ष॑णि॒प्राः सोम॑स्य प्रि॒या धामा॒नीषः॒ षट्ट्वं॑॥ [७]

उप॑हूतꣳ रथन्त॒रꣳ स॒ह पृ॑थि॒व्या। उप॑ मा रथन्त॒रꣳ स॒ह पृ॑थि॒व्या ह्व॑यताम्। उप॑हूतं वामदे॒व्यꣳ स॒हान्तरि॑क्षेण। उप॑ मा वामदे॒व्यꣳ स॒हान्तरि॑क्षेण ह्व॑यताम्। उप॑हूतं बृ॒हथ्स॒ह दि॒वा। उप॑ मा बृ॒हथ्स॒ह दि॒वा ह्व॑यताम्। उप॑हूताः स॒प्त होत्राः॑। उप॑ मा स॒प्त होत्रा॑ ह्व॒यन्ताम्। उप॑हूता धे॒नुः स॒हर्ष॑भा। उप॑ मा धे॒नुः स॒हर्ष॑भा ह्व॒यताम्॥१६॥

उप॑हूतो भ॒क्षः सखा॑। उप॑ मा भ॒क्षः सखा॑ ह्व॒यताम्। उप॑हूताँ(४)हो। इडोप॑हूता। उप॑हूतेडा॑। उपो॑ अ॒स्माꣳ इडा॑ ह्व॒यताम्। इडोप॑हूता। उप॑हूतेडा॑। मा॒न॒वी घृ॒तप॑दी मैत्रावरु॒णी। ब्रह्म॑ दे॒वकृ॑त॒मुप॑हूतम्॥१७॥

दैव्या॑ अध्व॒र्यव॒ उप॑हूताः। उप॑हूता मनु॒ष्याः॑। य इ॒मं य॒ज्ञमवान्। ये य॒ज्ञप॑तिं॒ वर्धान्। उप॑हूते॒ द्यावा॑पृथि॒वी। पू॒र्व॒जे ऋ॒तावरी। दे॒वी दे॒वपु॑त्रे। उप॑हूतो॒ऽयं यज॑मानः। उत्त॑रस्यान्देवय॒ज्याया॒मुप॑हूतः। भूय॑सि हवि॒ष्कर॑ण॒ उप॑हूतः। दि॒व्ये धाम॒न्नुप॑हूतः। इ॒दं मे॑ दे॒वा ह॒विर्जु॑षन्ता॒मिति॒ तस्मि॒न्नुप॑हूतः। विश्व॑मस्य प्रि॒यमुप॑हूतम्। विश्व॑स्य प्रि॒यस्योप॑हूत॒स्योप॑हूतः॥१८॥

स॒हर्ष॑भा ह्वयता॒मुप॑हूत॒ꣳ हवि॒ष्कर॑ण॒ उप॑हूतश्च॒त्वारिं॑ च॥ [८]

दे॒वं ब॒र्हिः। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु। दे॒वो नरा॒शꣳसः॑। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु। दे॒वो अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृत्। सु॒द्रवि॑णा म॒न्द्रः क॒विः। स॒त्यम॑न्माय॒जी होता॑। होतु॑र्होतु॒राय॑जीयान्। अग्ने॒ यान् दे॒वानया॑ट्। याꣳ अपि॑प्रेः। ये ते॑ हो॒त्रे अम॑थ्सत। ताꣳ स॑स॒नुषी॒ꣳ होत्रा॑न्देवङ्गमाम्। दि॒वि दे॒वेषु॑ य॒ज्ञमेर॑येमम्। स्वि॒ष्ट॒कृच्चाग्ने॒ होताऽभू॑ः। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य नमोवा॒के वीहि॑॥१९॥

अपि॑प्रेः॒ पञ्च॑ च॥ [९]

इ॒दं द्यावा॑पृथिवी भ॒द्रम॑भूत्। आर्ष्म॑ सूक्तवा॒कम्। उ॒त न॑मोवा॒कम्। ऋ॒ध्यास्म॑ सू॒क्तोच्य॑मग्ने। त्वꣳ सू॑क्त॒वाग॑सि। उप॑श्रितो दि॒वः पृ॑थि॒व्योः। ओम॑न्वती ते॒ऽस्मिन् य॒ज्ञे य॑जमान॒ द्यावा॑पृथि॒वी स्ता॑म्। श॒ङ्ग॒ये जी॒रदा॑नू। अत्र॑स्नू अप्र॑वेदे। उ॒रुग॑व्यूती अभय॒ं कृतौ॑॥२०॥

वृष्टिद्यावा रीत्यापा। शम्भुवौ मयोभुवौ। ऊर्जस्वती च पयस्वती च। सूपचरणा च स्वधिचरणा च। तयोराविदि। अग्निरिद ँ हविरजुषत। अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत। सोम इद ँ हविरजुषत। अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत। अग्निरिद ँ हविरजुषत॥२१॥

अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत। प्रजापतिरिद ँ हविरजुषत। अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत। अग्नीषोमाविद ँ हविरजुषेताम्। अवीवृधेतां महो ज्यायोऽक्राताम्। इन्द्राग्नी इद ँ हविरजुषेताम्। अवीवृधेतां महो ज्यायोऽक्राताम्। इन्द्र इद ँ हविरजुषत। अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत। महेन्द्र इद ँ हविरजुषत॥२२॥

अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत। देवा आज्यपा आज्यमजुषन्त। अवीवृधन्त महो ज्यायोऽक्रत। अग्निर्होत्रेणेद ँ हविरजुषत। अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत। अस्यामृधद्धोत्रायान्देवङ्गमायाम्। आशास्तेऽयं यजमानोऽसौ। आयुरा शास्ते। सुप्रजास्त्वमा शास्ते। सजातवनस्यामा शास्ते॥२३॥

उत्तरान्देवयज्यामा शास्ते। भूयो हविष्करणमा शास्ते। दिव्यन्धामा शास्ते। विश्वं प्रियमा शास्ते। यदनेन हविषा-ऽऽशास्ते। तदश्यात्तदध्यात्। तदस्मै देवा रासन्ताम्। तदग्निर्देवो देवेभ्यो वनते। वयमग्नेर्मानुषाः। इष्टं च वीतं च।

उ॒भे च॑ नो॒ द्यावा॑पृथि॒वी अ॑ꣳहस॑स्पाताम्। इ॒ह गति॑र्वा॒मस्ये॒दं च॑। नमो॑ दे॒वेभ्यः॑॥२४॥

अ॒भ॒यं॒ कृतां॑वकृता॒ग्निरि॒दꣳ ह॒विर॑जुषत महे॒न्द्र इ॒दꣳ ह॒विर॑जुषत सजातवन॒स्यामा शाँ॑स्ते वी॒तं च॒ त्रीणि॑ च॥ [१०]

तच्छं॒ योरावृ॑णीमहे। गा॒तुं य॒ज्ञाय॑। गा॒तुं य॒ज्ञप॑तये। दैवी॑ स्व॒स्तिर॑स्तु नः। स्व॒स्तिर्मानु॑षेभ्यः। ऊ॒र्ध्वञ्जि॑गातु भेष॒जम्। शं नो॑ अस्तु द्वि॒पदे॑। शं चतु॑ष्पदे॥२५॥

तच्छं॒ योर॒ष्टौ॥ [११]

आप्या॑यस्व॒ सन्ते॑। इ॒ह त्वष्टा॑रमग्रि॒यन्तन्न॑स्तु॒रीपम्॑। दे॒वानां॒ पत्नी॑रुश॒तीर॑वन्तु नः। प्राव॑न्तु नस्तु॒जये॒ वाज॑सातये। याः पार्थि॑वासो॒ या अ॒पामपि॑ व्र॒ते। ता नो॑ देवीः सुहवाः॒ शर्म॑ यच्छत। उ॒त ग्ना वि॑यन्तु दे॒वप॑त्नीः। इ॒न्द्रा॒ण्य॑ग्नाय्य॒श्विनी॒ राट्। आ रोद॑सी वरुणा॒नी शृ॑णोतु। वि॒यन्तु॑ दे॒वीर्य ऋ॒तुर्जनी॑नाम्॥२६॥

अ॒ग्निर्होता॑ गृ॒हप॑तिः॒ स राजा॑। विश्वा॑ वेद॒ जनि॑मा जा॒तवे॑दाः। दे॒वाना॑मु॒त यो मर्त्या॑नाम्। यजि॑ष्ठः॒ स प्र य॑जतामृ॒तावा॑। व॒यमु॑ त्वा गृहपते॒ जना॑नाम्। अग्ने॒ अक॑र्म स॒मिधा॑ बृ॒हन्तम्॑। अ॒स्थू॒रि णो॒ गार्ह॑पत्यानि सन्तु। ति॒ग्मेन॑ न॒स्तेज॑सा॒ सꣳशि॑शाधि॥२७॥

जनी॑नाम॒ष्टौ च॑॥ [१२]

उप॑हूत꣯ꣳ रथन्त॒रꣳ स॒ह पृ॑थि॒व्या। उप॑ मा रथन्त॒रꣳ स॒ह पृ॑थि॒व्या ह्व॑यताम्। उप॑हूतं वामदे॒व्यꣳ स॒हान्तरि॑क्षेण। उप॑ मा वामदे॒व्यꣳ स॒हान्तरि॑क्षेण ह्वयताम्। उप॑हूतं बृ॒हथ्स॒ह दि॒वा। उप॑ मा बृ॒हथ्स॒ह दि॒वा ह्व॑यताम्। उप॑हूताः स॒प्त होत्राः॑। उप॑ मा स॒प्त होत्राः॑ ह्वयन्ताम्। उप॑हूता धे॒नुः स॒हर्ष॑भा। उप॑ मा धे॒नुः स॒हर्ष॑भा ह्वयताम्॥२८॥

उप॑हूतो भ॒क्षः सखाः॑। उप॑ मा भ॒क्षः सखाः॑ ह्वयताम्। उप॑हूताँ(४)हो। इडोप॑हूता। उप॑हूतेडाः॑। उपो॑ अ॒स्माꣳ इडाः॑ ह्वयताम्। इडोप॑हूता। उप॑हूतेडाः॑। मा॒न॒वी घृ॒तप॑दी मैत्रावरु॒णी। ब्रह्म॑ दे॒वकृ॑त॒मुप॑हूतम्॥२९॥

दैव्या॑ अध्व॒र्यव॒ उप॑हूताः। उप॑हूता मनु॒ष्याः॑। य इ॒मं य॒ज्ञमवान्। ये य॒ज्ञप॑त्नीं॒ वर्धान्। उप॑हूते॒ द्यावा॑पृथि॒वी। पू॒र्व॒जे ऋ॒तावरी। दे॒वी दे॒वपु॑त्रे। उप॑हूते॒यं यज॑माना। इ॒न्द्राणीवा॑ऽविध॒वा। अदि॑तिरिव सुपु॒त्रा। उत्त॑रस्यान्देवय॒ज्याया॒मुप॑हूता। भूय॑सि हवि॒ष्करं॑ण॒ उप॑हूता। दि॒व्ये धाम॒न्नुप॑हूता। इ॒दं मे॑ दे॒वा ह॒विर्जु॑षन्ता॒मिति॒ तस्मि॒न्नुप॑हूता। विश्व॑मस्याः प्रि॒यमुप॑हूतम्। विश्व॑स्य प्रि॒यस्योप॑हूत॒स्योप॑हूता॥३०॥

स॒हर्ष॑भा ह्वयता॒मुप॑हूतꣳ सुपु॒त्रा षट्च॥ [१३]

स॒त्यं प्रवोऽग्नेः॑ म॒हान॒ग्निर्होता॑ स॒मिधो॒ऽग्निर्वृ॒त्राण्य॒ग्निर्मू॒र्धोप॑हूतं दे॒वं ब॒र्हिरि॒दं द्यावा॑पृथिवी॒ तच्छं॒ योरा प्या॑य॒स्वोप॑हूत॒न्त्रयो॑दश॥१३॥

स॒त्यं व॒यꣳ स्या॑म वृ॒ष्टिद्या॑वा त्रि॒ꣳशत्॥३०॥

स॒त्यमुप॑हूता॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः ॥

अञ्जन्ति त्वामध्वरे देवयन्तः। वनस्पते मधुना दैव्येन। यदूर्ध्वस्तिष्ठाद्रविणेह धत्तात्। यद्वा क्षयो मातुरस्या उपस्थे। उच्छ्रयस्व वनस्पते। वर्ष्मन्पृथिव्या अधि। सुमिती मीयमानः। वर्चोधा यज्ञवाहसे। समिद्धस्य श्रयमाणः पुरस्तात्। ब्रह्म वन्वानो अजरꣳ सुवीरम्॥१॥

आरे अस्मदमतिं बाधमानः। उच्छ्रयस्व महते सौभगाय। ऊर्ध्व ऊषुण ऊतये। तिष्ठा देवो न सविता। ऊर्ध्वो वाजस्य सनिता यदञ्जिभिः। वाघद्भिर्विह्वयामहे। ऊर्ध्वो नः पाह्यꣳहसो नि केतुना। विश्वꣳ समत्रिणन्दह। कृधी न ऊर्ध्वाँ च रथाय जीवसे। विदा देवेषु नो दुवः॥२॥

जातो जायते सुदिनत्वे अह्नाम्। समर्य आ विदथे वर्धमानः। पुनन्ति धीरा अपसो मनीषा। देवया विप्र उदियर्ति वाचम्। युवा सुवासाः परिवीत आगात्। स उ श्रेयान्भवति जायमानः। तं धीरासः कवय उन्नयन्ति। स्वाधियो मनसा देवयन्तः। पृथुपाजा अमर्त्यः। घृतनिर्णिग्स्वाहुतः। अग्निर्यज्ञस्य हव्यवाट्। तꣳ सबाधो यतः स्रुचः। इत्था धिया यज्ञवन्तः। आचक्रुरग्निमूतये। त्वं वरुण उत मित्रो अग्ने। त्वां वर्धन्ति मतिभिर्वसिष्ठाः। त्वे वसु सुषणनानि

सन्तु। यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥३॥

सुवीरं दुवः स्वाहुतोऽष्टौ च॥ [१]

होता यक्षदग्निꣳ समिधा सुषमिधा समिद्धं नाभा पृथिव्याः सङ्गथे वामस्य। वर्ष्मन्दिव इडस्पदे वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षत्तनूनपातमदितेर्गर्भं भुवनस्य गोपाम्। मध्वाद्य देवो देवेभ्यो देवयानान्पथो अनक्तु वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षन्नराशꣳसं नृशस्त्रं नृꣳः प्रणेत्रम्। गोभिर्वपावान्थ्स्याद्वीरैः शक्तीवान्रथैः प्रथमया वा हिरण्यैश्चन्द्री वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षदग्निमिड ईडितो देवो देवाꣳ आवक्षद्दूतो हव्यवाडमूरः। उपेमं यज्ञमुपेमां देवो देवहूतिमवतु वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षद्बर्हिः सुष्टरीमोर्णम्रदा अस्मिन् यज्ञे वि च प्र च प्रथताꣳ स्वासस्थं देवेभ्यः। एमेनदद्य वसवो रुद्रा आदित्याः सदन्तु प्रियमिन्द्रस्यास्तु वेत्याज्यस्य होतर्यज॥४॥

होता यक्षद्दुरं ऋष्वाः कवष्यो कोषधावनीरुदाताभीर्जिहतां विपक्षोभिः श्रयन्ताम्। सुप्रायणा अस्मिन् यज्ञे विश्रयन्तामृतावृधो वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज। होता यक्षदुषासानक्ता बृहती सुपेशसा नृꣳः पतिभ्यो योनिं कृण्वाने। सꣳस्मयमाने इन्द्रेण देवैरेदं बर्हिः सीदतां वीतामाज्यस्य होतर्यज। होता यक्षद्दैव्या होतारा

म॒न्द्रा पोता॑रा क॒वी प्रचे॑तसा। स्वि॑ष्टम॒द्यान्यः क॑रदि॒षा स्व॑भिगूर्तम॒न्य ऊ॒र्जा सत॑वसे॒मं य॒ज्ञं दि॒वि दे॒वेषु॑ धत्तां वी॒तामाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षत्ति॒स्रो दे॒वीर॒पसा॑म॒पस्त॑मा॒ अच्छि॑द्रम॒द्येदमप॑स्तन्वताम्। दे॒वेभ्यो॑ दे॒वीर्दे॒वमपो॑ वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒त्त्वष्टा॑र॒मचि॑ष्टु॒मपा॑क॒ रेतो॒धां विश्र॑वसं यशो॒धाम्। पु॒रु॒रू॒प॒मका॑मकर्शन॒ सु॒पोषः॒ पोषैः॒ स्याथ्सु॒वीरो॑ वी॒रैर्वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒द्वन॒स्पति॑मु॒पाव॑स्रक्षद्धि॒यो जो॒ष्टार॑ शशम॒न्नरः॑। स्वदा॒थ्स्वधि॑तिर्ऋतु॒थाद्य दे॒वो दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यावा॒ड्वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षद॒ग्निꣳ स्वाहाऽऽज्य॑स्य॒ स्वाहा॒ मेद॑सः॒ स्वाहा॑ स्तो॒काना॒ꣳ स्वाहा॒ स्वाहा॑कृतीना॒ꣳ स्वाहा॑ ह॒व्यसू॑क्तीनाम्। स्वाहा॑ दे॒वा॒ आ॑ज्य॒पान्थ्स्वाहा॒ऽग्निः॒ हो॒त्राञ्जु॑षा॒णा अग्न॒ आज्य॑स्य वियन्तु॒ होत॒र्यज॑॥५॥

प्रि॒यमिन्द्र॑स्यास्तु॒ वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑ सु॒वीरो॑ वी॒रैर्वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑ च॒त्वारि॑ च (अ॒ग्निन्तनू॒नपा॑त॒न्नरा॒शꣳस॑म॒ग्निमि॒ड ई॑डि॒तो ब॒र्हिर्दुरं॑ उ॒षासा॒नक्ता॒ दैव्या॑ ति॒स्रस्त्वष्टा॑रं॒ वन॒स्पति॑म॒ग्निम्। पञ्च॒ वेत्वेको॑ वि॒यन्तु॒ द्विर्वी॒तामेको॑ वि॒यन्तु॒ द्विर्वेत्वेको॑ वियन्तु॒ होत॒र्यज॑॥)॥[२]

समि॑द्धो अ॒द्य मनु॑षो दुरो॒णे। दे॒वो दे॒वान् य॑जसि जातवेदः। आ च॒ वह॑ मित्रमहश्चिकि॒त्वान्। त्वन्दू॒तः क॒विर॑सि॒ प्रचे॑ताः। तनू॑नपात्प॒थ ऋ॒तस्य॒ यानान्॑। मध्वा॑ सम॒ञ्जन्थ्स्व॑दया सुजिह्व। मन्मा॑नि धी॒भिरु॒त य॒ज्ञमृ॒न्धन्। दे॒व॒त्रा च॑ कृणुह्यध्व॒रन्नः॑। नरा॒शꣳस॑स्य महि॒मान॑मेषाम्। उप॑

स्तोषाम यज॒तस्य॑ य॒ज्ञैः॥६॥

ते सु॒क्रत॑वः॒ शुच॑यो धिय॒न्धाः। स्वद॑न्तु दे॒वा उ॒भया॑नि ह॒व्या। आ॒जुह्वा॑न॒ ईड्यो॒ वन्द्य॑श्च। आया॑ह्यग्ने॒ वसु॑भिः स॒जोषाः॑। त्वं दे॒वाना॑मसि यह्व॒ होता॑। स ए॑नान् यक्षीषि॒तो यजी॑यान्। प्रा॒चीनं॑ ब॒र्हिः प्र॒दिशा॑ पृथि॒व्याः। वस्तो॑र॒स्या वृ॑ज्यते॒ अग्रे॒ अह्ना॑म्। व्यु॑ प्रथते वित॒रं वरी॑यः। दे॒वेभ्यो॒ अदि॑तये स्यो॒नम्॥७॥

व्यच॑स्वतीरुर्वि॒या विश्र॑यन्ताम्। पति॑भ्यो॒ न जन॑यः॒ शुम्भ॑मानाः। देवी॑र्द्वारो बृहतीर्विश्वमिन्वाः। दे॒वेभ्यो॑ भवथ सुप्राय॒णाः। आसु॒ष्वय॑न्ती यज॒ते उपा॑के। उ॒षासा॒नक्ता॑ सदतां॒ नि योनौ॑। दि॒व्ये योष॑णे बृह॒ती सु॑रु॒क्मे। अधि॒ श्रियं॒ शुक्र॒पिशं॒ दधा॑ने। दैव्या॒ होता॑रा प्रथ॒मा सु॒वाचा॑। मिमा॑ना य॒ज्ञं मनु॑षो॒ यज॑ध्यै॥८॥

प्र॒चो॒दय॑न्ता वि॒दथे॑षु का॒रू। प्रा॒चीनं॒ ज्योतिः॑ प्र॒दिशा॑ दि॒शन्ता॑। आ नो॑ य॒ज्ञं भार॑ती॒ तूय॑मेतु। इडा॑ मनु॒ष्वदि॒ह चे॒तय॑न्ती। ति॒स्रो दे॒वीर्ब॒र्हिरेदꣳ स्यो॒नम्। सर॑स्वती॒ स्वप॑सः सदन्तु। य इ॒मे द्यावा॑पृथि॒वी जनि॑त्री। रू॒पैरपि॑ꣳशद्भुव॑नानि॒ विश्वा॑। तम॒द्य हो॑तरिषि॒तो यजी॑यान्। दे॒वं त्वष्टा॑रमि॒ह य॑क्षि वि॒द्वान्॥९॥

उ॒पाव॑सृजत्मन्या॑ समञ्जन्। दे॒वानां॒ पाथ॑ ऋतु॒था ह॒वीꣳषि॑। वन॒स्पतिः॑ शमि॒ता दे॒वो अ॒ग्निः। स्वद॑न्तु ह॒व्यं मधु॑ना घृ॒तेन॑।

स॒द्यो जा॒तो व्य॑मिमीत य॒ज्ञम्। अ॒ग्निर्दे॒वाना॑मभवत्पुरो॒गाः। अ॒स्य होतुः॑ प्र॒दिश्यृ॒तस्य॑ वा॒चि। स्वाहा॑कृतꣳ ह॒विर॑दन्तु दे॒वाः॥१०॥

य॒ज्ञैः स्यो॒नं यज॑ध्यै वि॒द्वान॒ष्टौ च॑॥ [३]

अ॒ग्निर्होता॑ नो अध्व॒रे। वा॒जी सन्परि॑णीयते। दे॒वो दे॒वेषु॑ य॒ज्ञियः॑। परि॑त्रिवि॒ष्टप॑ध्व॒रम्। यात्य॒ग्नी र॒थीरि॑व। आ दे॒वेषु॒ प्रयो॒ दध॑त्। परि॒ वाज॑पतिः क॒विः। अ॒ग्निर्ह॒व्यान्य॑क्रमीत्। दध॒द्रत्ना॑नि दा॒शुषे॑॥११॥

अ॒ग्निर्होता॑ नो॒ नव॑॥ [४]

अजै॑द॒ग्निः। अस॑न॒द्वाज॒न्नि। दे॒वो दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यावा॑ट्। प्राञ्चो॑भिर्हि॒न्वा॒नः। धेना॑भिः॒ कल्प॑मानः। य॒ज्ञस्यायुः॑ प्रति॒रन्। उप॒ प्रेष्य॑ होतः। ह॒व्या दे॒वेभ्यः॑॥१२॥

अजै॑द॒ष्टौ॥ [५]

दैव्याः॑ शमितार उ॒त म॑नुष्या॒ आर॑भध्वम्। उप॑नयत॒ मेध्या॒ दुरः॑। आ॒शासा॑ना॒ मेध॑पतिभ्यां॒ मेधम्॑। प्रास्मा॑ अ॒ग्निं भ॑रत। स्तृ॒णी॒त ब॒र्हिः। अन्वे॑नं मा॒ता म॑न्यताम्। अनु॑ पि॒ता। अनु॒ भ्राता॒ सग॑र्भ्यः। अनु॒ सखा॒ सयू॑थ्यः। उ॒दी॒चीनाः॑ꣳ अस्य प॒दो निध॑त्तात्॥१३॥

सूर्य॑श्चक्षु॑र्गमयतात्। वात॑ प्रा॒णम॒न्ववसृजतात्। दिशः॒ श्रोत्रम्॑। अ॒न्तरि॑क्ष॒मसुम्॑। पृ॒थि॒वीꣳ शरी॑रम्। ए॒क॒धाऽस्य॒ त्वच॒माच्छ्य॑तात्। पु॒रा नाभ्या॑ अपि॒शसो॑ व॒पामुत्खि॑दतात्।

अ॒न्तरे॒वोष्माणं॑ वारयतात्। श्ये॒नम॑स्य॒ वक्षः॑ कृणुतात्। प्र॒शसा॑ बा॒हू॥१४॥

श॒ला दो॒षणी॑। क॒श्यपे॒वा२सा॑। अच्छि॑द्रे॒ श्रोणी॑। क॒वषो॒रू स्रे॒कप॑र्णाष्ठी॒वन्ता॑। षड्वि॑२शतिरस्य॒ वङ्क्र॑यः। ता अ॑नु॒ष्ठ्योच्या॑वयतात्। गात्र॑ङ्गात्रम॒स्यानू॑नं कृणुतात्। ऊ॒व॒ध्य॒गो॒हं पार्थि॑वङ्क्वनतात्। अ॒स्ना रक्षः॒ स२सृ॑जतात्। व॒नि॒ष्ठुम॑स्य॒ मा रा॑विष्ट॥१५॥

उरू॑कं॒ मन्य॑मानाः। नेद्व॑स्तो॒के तन॑ये। रवि॑ता॒रव॑च्छमितारः। अध्रि॑गो शमी॒ध्वम्। सु॒शमि॑ शमीध्वम्। श॒मी॒ध्वम॑ध्रिगो। अध्रि॑गु॒श्चापा॑पश्च। उ॒भौ दे॒वाना॑२ शमि॒तारौ॑। ताव॒मं प॒शुꣳ श्र॑पयतां प्रवि॒द्वा२सौ॑। यथा॑यथाऽस्य॒ श्रप॑ण॒न्तथा॑तथा॥१६॥

धृ॒त्ता॒द्बा॒हू मा रा॑विष्ट॒ तथा॑तथा॥ [६]

जु॒षस्व॑ स॒प्रथ॑स्तमम्। वचो॑ दे॒वप्स॑रस्तमम्। ह॒व्या जु॒ह्वा॑न आ॒सनि॑। इ॒मं नो॑ य॒ज्ञम॒मृते॑षु धेहि। इ॒मा ह॒व्या जा॑तवेदो जुषस्व। स्तो॒काना॑मग्ने॒ मेद॑सो घृ॒तस्य॑। होतः॒ प्राशा॑न प्रथ॒मो नि॒षद्य॑। घृ॒तव॑न्तः पावक ते। स्तो॒काः श्चो॑तन्ति॒ मेद॑सः। स्वध॑र्मं दे॒ववी॑तये॥१७॥

श्रेष्ठं॑ नो धेहि॒ वार्य॑म्। तुभ्यꣳ॑ स्तो॒का घृ॑त॒श्चुतः॑। अग्ने॒ विप्रा॑य सन्त्य। ऋषिः॒ श्रेष्ठः॒ समि॑ध्यसे। य॒ज्ञस्य॑ प्रावि॒ता भ॑व। तुभ्यꣳ॑ श्चोतन्त्यध्रिगो शचीवः। स्तो॒कासो॑ अग्ने॒ मेद॑सो

घृतस्य॑। क॒वि॒श॒स्तो बृ॑ह॒ता भा॒नुनागाः॑। ह॒व्या जु॑षस्व मेधिर। ओजि॑ष्ठन्ते मध्य॒तो मेद॒ उद्धृ॑तम्। प्र ते॑ व॒यं द॑दामहे। श्रोत॑न्ति ते वसो स्तो॒का अधि॑त्व॒चि। प्रति॒ तान्दे॑व॒शोवि॑हि॥१८॥

दे॒ववी॑तय॒ उद्धृ॑त॒त्रीणि॑ च॥ [७]

आवृ॑त्रहणा वृत्र॒हभिः॒ शुष्मैः॑। इन्द्र॑ या॒तन्नमो॑भिरग्ने अ॒र्वाक्। यु॒व॒ꣳ राधो॑भि॒रक॑वेभिरिन्द्र। अग्ने॑ अ॒स्मे भ॑वतमुत्त॒मेभिः॑। होता॑ यक्षदिन्द्रा॒ग्नी। छाग॑स्य व॒पाया॒ मेद॑सः। जु॒षेताꣳ॑ ह॒विः। होत॒र्यज॑। विह्य॑ख्य॒न्मन॑सा॒ वस्य॑ इ॒च्छन्। इन्द्रा॑ग्नी ज्ञा॒स उ॒त वा॑ सजा॒तान्॥१९॥

नान्या यु॒वत्प्रम॑तिरस्ति॒ मह्यम्॑। स वा॒न्धिय॑ वाज॒यन्ती॑मतक्षम्। होता॑ यक्षदिन्द्रा॒ग्नी। पु॒रो॒डाश॑स्य जु॒षेताꣳ॑ ह॒विः। होत॒र्यज॑। त्वामी॑डते अजि॒रन्दू॒त्या॑य। ह॒विष्म॑न्तः॒ सद॒मिन्मानु॑षासः। यस्य॑ दे॒वैरास॑दो ब॒र्हिर॑ग्ने। अहा॑न्यस्मै सु॒दिना॑ भवन्तु। होता॑ यक्षद॒ग्निम्। पु॒रो॒डाश॑स्य जु॒षताꣳ॑ ह॒विः। होत॒र्यज॑॥२०॥

स॒जा॒ता॒न॒ग्निन्द्वे च॑॥ [८]

गी॒र्भिर्विप्रः॒ प्रम॑तिमि॒च्छमा॑नः। ईट्टे॑ र॒यिं य॒शस॑ पूर्व॒भाजम्॑। इन्द्रा॑ग्नी वृत्रहणा सुवज्रा। प्र णो॒ नव्ये॑भिस्तिरतं दे॒ष्णैः। माच्छे॑द्म र॒श्मीꣳरिति॒ नाध॑मानाः। पि॒तॄ॒णाꣳ शक्ती॑रनु॒यच्छ॑मानाः। इ॒न्द्रा॒ग्निभ्या॒ङ्कं वृष॑णो मदन्ति। ताह्यद्री॑ धि॒षणा॑या उ॒पस्थे॑। अ॒ग्निꣳ सु॑दी॒तिꣳ सु॒दृशं॑ गृ॒णन्तः॑।

नमस्यामस्त्वेड्यं जातवेदः। त्वान्दूतमरतिꣳ हव्यवाहम्। देवा अकृण्वन्नमृतस्य नाभिम्॥२१॥

जातवेदो द्वे च॥ [९]

त्वꣳ ह्यग्ने प्रथमो मनोता। अस्या धियो अभवो दस्महोता। त्वꣳ सीं वृषन्नकृणोर्दुष्टरीतु। सहो विश्वस्मै सहसे सहध्यै। अधा होता न्यसीदो यजीयान्। इडस्पद इषयन्नीड्यः सन्। तं त्वा नरः प्रथमन्देवयन्तः। महो राये चितयन्तो अनुग्मन्। वृतेव यन्तं बहुभिर्वसव्यैः। त्वे रयिञ्जागृवाꣳसो अनुग्मन्॥२२॥

रुशन्तमग्निं दर्शतम्बृहन्तम्। वपावन्तं विश्वहा दीदिवाꣳसम्। पदं देवस्य नमसा वियन्तः। श्रवस्यवः श्रव आपन्नमृक्तम्। नामानि चिद्दधिरे यज्ञियानि। भद्रायान्ते रणयन्त सन्दृष्टौ। त्वां वर्धन्ति क्षितयः पृथिव्याम्। त्वꣳ राय उभयासो जनानाम्। त्वन्त्राता तरणे चेत्योभूः। पिता माता सदमिन्मानुषाणाम्॥२३॥

सपर्येण्यः स प्रियो विक्ष्वग्निः। होता मन्द्रो निषसादा यजीयान्। तन्त्वा वयन्दम आ दीदिवाꣳसम्। उपज्ञुबाधो नमसा सदेम। तन्त्वा वयꣳ सुधियो नव्यमग्ने। सुम्नायव ईमहे देवयन्तः। त्वं विशो अनयो दीद्यानः। दिवो अग्ने बृहता रोचनेन। विशां कविं विश्पतिꣳ शश्वतीनाम्। नितोशनं वृषभं चर्षणीनाम्॥२४॥

प्रेतीषणि मिषयन्तं पावकम्। राजन्तमग्निं यजतꣳ रयीणाम्। सो अग्न ईजे शशमे च मर्तः। यस्त आनट्थ्समिधा हव्यदातिम्। य आहुतिं परि वेदा नमोभिः। विश्वेथ्सवामा दधते त्वोतः। अस्मा उ ते महि महे विधेम। नमोभिरग्ने समिधोत हव्यैः। वेदीसूनो सहसो गीर्भिरुक्थैः। आ ते भद्रायाꣳ सुमतौ यतेम॥२५॥

आ यस्ततन्थ रोदसी विभासा। श्रवोभिश्च श्रवस्यस्तरुत्रः। बृहद्भिर्वाजैः स्थविरेभिरस्मे। रेवद्भिरग्ने वितरं वि भाहि। नृवद्वसो सदमिद्धेह्यस्मे। भूरितोकाय तनयाय पश्वः। पूर्वीरिषो बृहतीरारे अघाः। अस्मे भद्रा सौश्रवसानि सन्तु। पुरूण्यग्ने पुरुधा त्वाया। वसूनि राजन्वसुतातेऽ अश्याम्। पुरूणि हि त्वे पुरुवार सन्ति। अग्ने वसु विधते राजनित्वे॥२६॥

जागृवाꣳसो अनुग्मन्मानुषाणाञ्चरर्षणीनां यतेमाश्यान्द्वे च॥ [१०]

आभरतꣳ शिक्षतं वज्रबाहू। अस्माꣳ इन्द्राग्नी अवतꣳ शचीभिः। इमे नु ते रश्मयः सूर्यस्य। येभिः सपित्वं पितरो न आयन्। होता यक्षदिन्द्राग्नी। छागस्य हविष आत्तामद्य। मध्यतो मेद उद्भृतम्। पुरा द्वेषोभ्यः। पुरा पौरुषेय्या गृभः। घस्तान्नूनम्॥२७॥

घासे अग्राणां यवसप्रथमानाम्। सुमत्क्षराणाꣳ शतरुद्रियाणाम्। अग्निष्वात्तानां पीवोपवसनानाम्। पार्श्वतः श्रोणितः शितामत उथ्सादतः। अङ्गादङ्गादवत्तानाम्। करत

एवेन्द्राग्नी। जुषेताꣳ हविः। होतर्यज। देवेभ्यो वनस्पते हवीꣳषि। हिरण्यपर्ण प्रदिवस्ते अर्थम्॥२८॥

प्रदक्षिणिद्रशनया नियूय। ऋतस्य वक्षि पथिभी रजिष्ठैः। होता यक्षद्वनस्पतिमभिहि। पिष्टतमया रभिष्ठया रशनयाधित। यत्रेन्द्राग्नियोश्छागस्य हविषः प्रिया धामानि। यत्र वनस्पतेः प्रिया पाथाꣳसि। यत्र देवानामाज्यपानां प्रिया धामानि। यत्राग्नेर्होतुः प्रिया धामानि। तत्रैतं प्रस्तुत्यैवोपस्तुत्यै वोपावस्रक्षत्। रभीयाꣳसमिव कृत्वी॥२९॥

करदेवं देवो वनस्पतिः। जुषताꣳ हविः। होतर्यज। पिप्रीहि देवाꣳ उशतो यविष्ठ। विद्वाꣳ ऋतूꣳरृतुपते यजेह। ये दैव्या ऋत्विजस्तेभिरग्ने। त्वꣳ होतॄणामस्यायजिष्ठः। होता यक्षदग्निꣳ स्विष्टकृतम्। अयाडग्निरिन्द्राग्नियोश्छागस्य हविषः प्रिया धामानि। अयाड्वनस्पतेः प्रिया पाथाꣳसि। अयाड्देवानामाज्यपानां प्रिया धामानि। यक्षदग्नेर्होतुः प्रिया धामानि। यक्षथ्स्वं महिमानम्। आयजतामेज्या इषः। कृणोतु सो अध्वरा जातवेदाः। जुषताꣳ हविः। होतर्यज॥३०॥

नूनमर्थं कृत्वी पाथाꣳसि सप्त च॥ [११]

उपो ह यद्विदथं वाजिनो गूः। गीर्भिर्विप्राः प्रमतिमिच्छमानाः। अर्वन्तो न काष्ठान्नक्षमाणाः।

इन्द्राग्नी जोहुवतो नरस्ते। वनस्पते रशनयाऽभिधाय। पिष्टतमया वयुनानि विद्वान्। वह देवत्रा दिधिषो हवीꣳषि। प्र चदातारममृतेषु वोचः। अग्निꣳ स्विष्टकृतम्। अयाडग्निरिन्द्राग्नियोश्छगस्य हविषः प्रिया धामानि॥३१॥

अयाड्वनस्पतेः प्रिया पाथाꣳसि। अयाड्देवानामाज्यपानां प्रिया धामानि। यक्षदग्नेर्होतुः प्रिया धामानि। यक्षथ्स्वं महिमानम्। आयजतामेज्या इषः। कृणोतु सो अध्वरा जातवेदाः। जुषताꣳ हविः। अग्ने यदद्य विशो अध्वरस्य होतः। पावक शोचे वेष्ट्वꣳ हि यज्वा। ऋता यजासि महिना वियद्भूः। हव्या वह यविष्ठ या ते अद्य॥३२॥

धामानि भूरेकं च॥ [१२]

देवं बर्हिः सुदेवं देवैः स्याथ्सुवीरं वीरैर्वस्तोर्वृज्येतात्तोः प्रभ्रियेतात्यन्यान्राया बर्हिष्मतो मदेम वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज। देवीर्द्वारः सङ्घाते विङ्वीर्यामञ्छिथिरा ध्रुवा देवहूतौ वथ्स ईमेनास्तरुण आमिमीयात्कुमारो वा नवजातो मैना अवा रेणुककाटः पृणग्वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज। देवी उषासानक्ताऽद्यास्मिन्यज्ञे प्रयत्यह्वेतामपि नूनं दैवीर्विशः प्रायासिष्टाꣳ सुप्रीते सुधिते वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज। देवी जोष्ट्री वसुधिती ययोरन्याऽघाद्वेषाꣳसि यूयवदान्यावक्षद्वसु

वार्याणि॒ यज॑मानाय वसु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वीतां॒ यज॑। दे॒वी ऊ॒र्जाहु॑ती॒ इष॒मूर्ज॑म॒न्यावक्षथ्सग्धि॒ꣳ सपी॑तिम॒न्या नवे॑न॒ पूर्व॒न्दय॑माना॒ः स्याम॑ पुरा॒णेन॒ नव॒न्तामूर्ज॑मू॒र्जाहु॑ती ऊ॒र्जय॑माने अधातां वसु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वीतां॒ यज॑। दे॒वा दैव्या॒ होता॑रा॒ नेष्टा॑रा॒ पोता॑रा ह॒ताघ॑शꣳसावाभ॒रद्व॑सू वसु॒वने वसु॒धेय॑स्य वीतां॒ यज॑। दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीरिडा॒ सर॑स्वती॒ भार॑ती॒ द्यां भार॑त्यादि॒त्यैर॑स्पृक्ष॒थ्सर॑स्वती॒मꣳ रु॒द्रैर्य॒ज्ञमा॑वीदि॒हैवेड॑या॒ वसु॑मत्या सध॒माद॑ं मदेम वसु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑। दे॒वो नरा॒शꣳस॑स्त्रिशी॒र्ष्षा ष॑ड॒क्षः श॒तमिद॑नꣳशितिपृ॒ष्ठा आद॑धति स॒हस्र॑मीं प्रव॑हन्ति मि॒त्रावरु॒णेद॑स्य हो॒त्रमर्ह॑तो॒ बृह॒स्पतिः॑ स्तो॒त्रम॒श्विनाऽऽध्व॑र्यवं वसु॒वने॑वसु॒धेयस्य॑ वेतु॒ यज॑। दे॒वो वन॒स्पतिर्व॒र्ष्षप्रा॑वा घृ॒तनि॑र्णि॒ग्द्यामग्रे॒णास्पृ॑क्ष॒दान्तरि॑क्षं॒ मध्ये॑नाप्राः पृथि॒वीमुप॑रेणादृꣳहीद्वसु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु॒ यज॑। दे॒वं ब॒र्ह्हिर्वारि॑तीनां नि॒धेधा॑ऽसि॒ प्रच्यु॑तीना॒मप्र॑-च्युतन्निकाम॒धर॑णं पुरुस्पा॒र्ह्हं यश॑स्वदे॒ना ब॒र्ह्हिषा॒ऽन्या ब॒र्ह्हीꣳष्य॒भि ष्या॑म वसु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु॒ यज॑। दे॒वो अ॒ग्निः स्विष्ट॒कृथ्सु॒द्रवि॑णा म॒न्द्रः क॒विः स॒त्यम॑न्माऽऽय॒जी होता॒ होतु॑र्ह्होतु॒राय॑जीया॒नग्ने॒ यान्दे॒वानया॒ड्याꣳ अपि॑प्रे॒र्ये ते॑ हो॒त्रे अम॑थ्सत॒ ताꣳ स॑स॒नुषी॒ꣳ होत्राँ॑न्देवङ्ग॒मान्दि॒वि

दे॒वेषु॑ य॒ज्ञमेर॑येमꣳ स्विष्ट॒कृच्चाग्ने॒ होताऽभू॑र्वसु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य नमोवा॒के वीहि॒ यज॑॥३३॥

यजैके॑ च॥ [१३]

दे॒वं ब॒र्हिः। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु। दे॒वीर्द्वार॑ः। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु। दे॒वी उ॒षासा॒नक्ता॑। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वीताम्। दे॒वी जोष्ट्री॑। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वीताम्। दे॒वी ऊ॒र्जाहु॑ती। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेयस्य॑ वीताम्॥३४॥

दे॒वा दैव्या॒ होता॑रा। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वीताम्। दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीः। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु। दे॒वो नरा॒शꣳस॑ः। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु। दे॒वो वन॒स्पति॑ः। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु। दे॒वं ब॒र्हिर्वारि॑तीनाम्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु॥३५॥

दे॒वो अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृत्। सु॒द्रवि॑णा म॒न्द्रः क॒विः। स॒त्यम॑न्माय॒जी होता॑। होतु॑र्होतु॒राय॑जीयान्। अग्ने॒ यान्दे॒वानया॑ट्। याꣳ अपि॑प्रेः। ये ते॑ हो॒त्रे अम॑थ्सत। ताꣳ स॑स॒नुषी॒ꣳ होत्रा॑न्देवङ्गमाम्। दि॒वि दे॒वेषु॑ य॒ज्ञमेर॑ये॒मम्। स्वि॒ष्ट॒कृच्चाग्ने॒ होताऽभू॑ः। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य नमोवा॒के वीहि॑॥३६॥

वी॒तां वे॒त्वभू॒रेके॑ च॥ [१४]

अ॒ग्निम॒द्य होता॑रमवृणीता॒यं यज॑मानः॒ पच॑न्प॒क्तीः

पचन्पुरोडाशं बध्नन्निन्द्राग्निभ्याञ्छागꣳ सूपस्था अद्य देवो वनस्पतिरभवदिन्द्राग्निभ्यां छागेनाघस्तान्तं मेदस्तः प्रतिपचताग्रभीष्टामवीवृधेतां पुरोडाशेन त्वामद्यर्ष आर्षेय ऋषीणान्नपादवृणीतायं यजमानो बहुभ्य आ सङ्गतेभ्य एष मे देवेषु वसु वार्या यक्ष्यत इति ता या देवा देवदानान्यदुस्तान्यस्मा आ च शास्वा च गुरस्वेषितश्च होतरसि भद्रवाच्याय प्रेषितो मानुषः सूक्तवाकाय सूक्ता ब्रूहि॥ ३७॥

अग्निमद्यैकम्॥ [१५]

अञ्जन्ति होता यक्षथ्समिद्धो अद्याग्निरजैद्दैव्या जुषस्वा वृत्रहणा गीर्भिस्त्वꣳ ह्याभरतमुपो ह यद्देवं बर्हिः सुदेवं देवं बर्हिरग्निमद्य पञ्चदश॥१५॥

अञ्जन्त्यग्निर्होता नो गीर्भिरुपो ह यद्विदथं वाजिनः सप्तत्रिꣳशत्॥३७॥

अञ्जन्ति सूक्ताब्रूहि॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ सप्तमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः ॥

सर्वान् वा एषोऽग्नौ कामान्प्रवेशयति। योऽग्नीनन्वाधाय व्रतमुपैति। सयदनिष्ट्वा प्रयायात्। अकामप्रीता एनं कामा नानुप्रयायुः। अतेजा अवीर्यः स्यात्। स जुहुयात्। तुभ्यन्ता अङ्गिरस्तम। विश्वाः सुक्षितयः पृथक्। अग्ने कामाय येमिर इति। कामानेवास्मिन्दधाति॥१॥

कामप्रीता एनं कामा अनु प्रयान्ति। तेजस्वी वीर्यावान्भवति। सन्ततिर्वा एषा यज्ञस्य। योऽग्नीनन्वाधाय व्रतमुपैति। स यदुद्वायति। विच्छित्तिरेवास्य सा। तं प्राञ्चमुद्धृत्य। मनसोपतिष्ठेत। मनो वै प्रजापतिः। प्राजापत्यो यज्ञः॥२॥

मनसैव यज्ञꣳ सन्तनोति। भूरित्याह। भूतो वै प्रजापतिः। भूतिमेवोपैति। वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येणर्ध्यते। यस्याहिताग्नेरग्निरपक्षायति। यावच्छम्यया प्रविध्येत्। यदि तावदपक्षायेत्। तꣳ सम्भरेत्। इदन्त एकं पर उत एकम्॥३॥

तृतीयेन ज्योतिषा संविशस्व। संवेशनस्तनुवे चारुरेधि। प्रिये देवानां परमे जनित्र इति। ब्रह्मणैवैनꣳ सम्भरति। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यदि परस्तरामपक्षायेत्।

अनुप्रयायावस्येत्। सो एव ततः प्रायश्चित्तिः। ओषधीर्वा एतस्य पशून्पयः प्रविशति। यस्य हविषे वथ्सा अपाकृता धयन्ति॥४॥

तान् यद्दुह्यात्। यातयाम्ना हविषा यजेत। यन्न दुह्यात्। यज्ञपरुरन्तरियात्। वायव्यां यवागून्निर्वपेत्। वायुर्वै पयसः प्रदापयिता। स एवास्मै पयः प्रदापयति। पयो वा ओषधयः। पयः पयः। पयसैवास्मै पयोऽव रुन्धे॥५॥

अथोत्तरस्मै हविषे वथ्सानपाकुर्यात्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। अन्यतरान् वा एष देवान्भागधेयेन व्यर्धयति। ये यजमानस्य सायं गृहमा गच्छन्ति। यस्य सायं दुग्धꣳ हविरार्तिमार्च्छति। इन्द्राय व्रीहीन्निरुप्योप वसेत्। पयो वा ओषधयः। पय एवारभ्य गृहीत्वोप वसति। यत्प्रातः स्यात्। तच्छृतं कुर्यात्॥६॥

अथेतर ऐन्द्रः पुरोडाशः स्यात्। इन्द्रिय एवास्मै समीची दधाति। पयो वा ओषधयः। पयः पयः। पयसैवास्मै पयोऽव रुन्धे। अथोत्तरस्मै हविषे वथ्सानपाकुर्यात्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। उभयान् वा एष देवान्भागधेयेन व्यर्धयति। ये यजमानस्य सायं च प्रातश्च गृहमा गच्छन्ति। यस्योभयꣳ हविरार्तिमार्च्छति॥७॥

ऐन्द्रं पञ्चशरावमोदनन्निर्वपेत्। अग्निं देवतानां प्रथमं

यजेत्। अग्निमुखा एव देवताः प्रीणाति। अग्निं वा अन्वन्या देवताः। इन्द्रमन्वन्याः। ता एवोभयीः प्रीणाति। पयो वा ओषधयः। पयः पयः। पयसैवास्मै पयोऽवं रुन्धे। अथोत्तरस्मै हविषे वथ्सानपाकुर्यात्॥८॥

सैव ततः प्रायश्चित्तिः। अर्धो वा एतस्य यज्ञस्य मीयते। यस्य व्रत्येऽहन्पत्न्यनालम्भुका भवति। तामपरुध्य यजेत। सर्वेणैव यज्ञेन यजते। तामिष्ट्वोप ह्वयेत। अमूहमस्मि। सा त्वम्। द्यौरहम्। पृथिवी त्वम्। सामाहम्। ऋक्कम्। तावेहि सम्भवाव। सह रेतो दधावहै। पुंसे पुत्राय वेत्तवै। रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्यायेति। अर्ध एवैनामुप ह्वयते। सैव ततः प्रायश्चित्तिः॥९॥

दधाति यज्ञ उत एकन्धयन्ति रुन्धे कुर्यादाच्छ्रित्यपाकुर्यात्पृथिवी त्वमष्टौ च (सर्वान् वि वै यदि परस्तरामोषधीरन्यतरानुभयानर्धो वै॥)॥ [१]

यद्विषण्णेन जुहुयात्। अप्रजा अपशुर्यजमानः स्यात्। यदनायतने निनयेत्। अनायतनः स्यात्। प्राजापत्ययर्चा वल्मीकवपायामव नयेत्। प्राजापत्यो वै वल्मीकः। यज्ञः प्रजापतिः। प्रजापतावेव यज्ञं प्रतिष्ठापयति। भूरित्याह। भूतो वै प्रजापतिः॥१०॥

भूतिमेवोपैति। तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यत्कीटावपन्नेन जुहुयात्। अप्रजा अपशुर्यजमानः स्यात्। यदनायतने निनयेत्। अनायतनः

स्यात्। मध्यमेन पर्णेन द्यावापृथिव्यर्चाऽन्तः परिधि निनयेत्। द्यावापृथिव्योरेवैनत्प्रतिष्ठापयति॥११॥

तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यदवृष्टेन जुहुयात्। अपरूपमस्यात्मञ्जायेत। किलासो वास्यादर्शसो वा। यत्प्रत्येयात्। यज्ञं विच्छिन्द्यात्। स जुहुयात्। मित्रो जनान्कल्पयति प्रजानन्॥१२॥

मित्रो दाधार पृथिवीमुत द्याम्। मित्रः कृष्टीरनिमिषाऽभि चष्टे। सत्याय हव्यं घृतवज्जुहोतेति। मित्रेणैवैनत्कल्पयति। तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यत्पूर्वस्यामाहुत्याꣳ हुतायामुत्तराऽऽहुतिः स्कन्देत्। द्विपाद्भिः पशुभिर्यजमानो व्यृध्येत। यदुत्तरयाऽभि जुहुयात्॥१३॥

चतुष्पाद्भिः पशुभिर्यजमानो व्यृध्येत। यत्र वेत्थ वनस्पते देवानां गुह्या नामानि। तत्र हव्यानि गामयेति वानस्पत्ययर्चा समिधमाधाय। तूष्णीमेव पुनर्जुहुयात्। वनस्पतिनैव यज्ञस्यार्ताश्चानार्ताश्चाहुती वि दाधार। तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यत्पुरा प्रयाजेभ्यः प्राङङ्गारः स्कन्देत्। अध्वर्यवे च यजमानाय चाकꣳ स्यात्॥१४॥

यद्दक्षिणा। ब्रह्मणे च यजमानाय चाकꣳ स्यात्। यत्प्रत्यक्। होत्रे च पत्नियै च यजमानाय चाकꣳ

स्यात्। यदुदङ्ङ्। अग्नीधे च पशुभ्यश्च यजमानाय चाकꣳ स्यात्। यदभिजुहुयात्। रुद्रोऽस्य पशून्घातुकः स्यात्। यन्नाभिजुहुयात्। अशान्तः प्रह्रियेत॥१५॥

स्रुवस्य बुध्नेनाभिनिदध्यात्। मा तमो मा यज्ञस्तमन्मा यजमानस्तमत्। नमस्ते अस्त्वायते। नमो रुद्र परायते। नमो यत्र निषीदसि। अमुं मा हिꣳसीरमुं मा हिꣳसीरिति येन स्कन्देत्। तं प्रहरेत्। सहस्रशृङ्गो वृषभो जातवेदाः। स्तोमपृष्ठो घृतवान्थ्सुप्रतीकः। मा नो हासीन्मेत्थितो नेत्त्वा जहाम। गोपोषं नो वीरपोषं च यच्छेति। ब्रह्मणैवैनं प्र हरति। सैव ततः प्रायश्चित्तिः॥१६॥

वै प्रजापतिः स्थापयति प्रजानन्नभि जुहुयाथ्स्याद्धियेत जहाम त्रीणि च (यद्विष्पण्णेन प्राजापत्यया यत्कीटा मध्यमेन यदवावृष्टेन यत्पूर्वस्यां यत्पुरा प्रयाजेभ्यः प्राङङ्गारो यद्दक्षिणा यत्प्रत्यग्यदुदङ्ङ्॥)॥ [२]

वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येणर्ध्यते। यस्याहिताग्नेरग्निर्मथ्यमानो न जायते। यत्रान्यं पश्येत्। तत आहृत्य होतव्यम्। अग्नावेवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति। यद्यन्यन्न विन्देत्। अजायाꣳ होतव्यम्। आग्नेयी वा एषा। यदजा। अग्नावेवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति॥१७॥

अजस्य तु नाश्नीयात्। यदजस्याश्नीयात्। यामेवाग्नावाहुतिं जुहुयात्। तामद्यात्। तस्मादजस्य नाश्यम्।

यद्य॒जान्न वि॒न्देत्। ब्रा॒ह्म॒णस्य॒ दक्षि॑णे॒ हस्ते॑ होत॒व्यम्॑। ए॒ष वा अ॒ग्निर्वै॑श्वान॒रः। यद्ब्रा॑ह्म॒णः। अ॒ग्नावे॒वास्या॑ग्निहो॒त्रꣳ हु॒तं भ॑वति॥१८॥

ब्रा॒ह्म॒णन्तु व॑स॒त्यै नाप॑ रुन्ध्यात्। यद्ब्रा॑ह्म॒णं व॑स॒त्या अ॑परु॒न्ध्यात्। यस्मि॑न्ने॒वाग्नावाहु॑तिं जुहु॒यात्। तम्भा॑ग॒धेये॑न॒ व्य॑र्धयेत्। तस्मा॑द्ब्राह्म॒णो व॑स॒त्यै नाप॒रुध्यः॑। यदि॑ ब्राह्म॒णं न वि॒न्देत्। द॒र्भस्त॒म्बे हो॑त॒व्यम्॑। अ॒ग्नि॒वान् वै द॑र्भस्त॒म्बः। अ॒ग्नावे॒वास्या॑ग्निहो॒त्रꣳ हु॒तं भ॑वति। द॒र्भाꣳस्तु नाध्या॑सीत॥१९॥

यद्द॒र्भान॒ध्यासी॑त। यामे॒वाग्नावाहु॑तिं जुहु॒यात्। तामध्या॑सीत। तस्मा॑द्द॒र्भा नाध्या॑सित॒व्याः॑। यदि॑ द॒र्भान्न वि॒न्देत्। अ॒फ्सु हो॑त॒व्यम्॑। आपो॒ वै सर्वा॑ दे॒वताः॑। दे॒वता॑स्वे॒वास्या॑ग्निहो॒त्रꣳ हु॒तं भ॑वति। आप॒स्तु न परि॑चक्षीत। यदापः॑ परि॒चक्षी॑त॥२०॥

यामे॒वाफ्स्वाहु॑तिं जुहु॒यात्। तां परि॑चक्षीत। तस्मा॒दापो॒ न प॑रि॒चक्ष्याः॑। मेध्या॑ च॒ वा ए॒तस्या॑मे॒ध्या च॑ त॒नुवौ॒ सꣳसृ॑ज्येते। यस्याहि॑ताग्नेर॒न्यैर॒ग्निभि॑र॒ग्नयः॑ सꣳसृ॒ज्यन्ते॑। अ॒ग्नये॒ विवि॑चये पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर्व॑पेत्। मेध्या॑श्चै॒वास्या॑मे॒ध्यां च॑ त॒नुवौ॒ व्याव॑र्तयति। अ॒ग्नये॑ व्र॒तप॑तये पु॒रो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर्व॑पेत्। अ॒ग्निमे॒व व्र॒तप॑ति॒ꣳ स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑ धावति। स

एवैनं व्रतमा लम्भयति॥२१॥

गर्भꣳ स्रवन्तमगदमकः। अग्निरिन्द्रस्त्वष्टा बृहस्पतिः। पृथिव्यामव चुश्चोतेतत्। नाभिप्राप्नोति निर्ऋतिं पराचैः। रेतो वा एतद्वाजिनमाहिताग्नेः। यदग्निहोत्रम्। तद्यथ्स्रवेत्। रेतोऽस्य वाजिनꣳ स्रवेत्। गर्भꣳ स्रवन्तमगदमकरित्याह। रेत एवास्मिन्वाजिनं दधाति॥२२॥

अग्निरित्याह। अग्निर्वै रेतोधाः। रेत एव तद्दधाति। इन्द्र इत्याह। इन्द्रियमेवास्मिन्दधाति। त्वष्टेत्याह। त्वष्टा वै पशूनां मिथुनानाꣳ रूपकृत्। रूपमेव पशुषु दधाति। बृहस्पतिरित्याह। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवास्मै प्रजाः प्र जनयति। पृथिव्यामव चुश्चोतेतदित्याह। अस्यामेवैनत्प्रतिष्ठापयति। नाभिप्राप्नोति निर्ऋतिं पराचैरित्याह। रक्षसामपहत्यै॥२३॥

अजाऽग्नावेवास्याँग्निहोत्रꣳ हुतं भवति भवत्यासीत परिचक्षीत लम्भयति दधाति देवानां बृहस्पतिः पञ्च च (वि वै यद्यन्यमजायाँ ब्राह्मणस्य दर्भस्तम्बैऽफ्सु होतव्यम्॥)॥—[३]

याः पुरस्तात्प्रस्रवन्ति। उपरिष्टाथ्सर्वतश्च याः। ताभी रश्मिपवित्राभिः। श्रद्धां यज्ञमा रभे। देवा गातुविदः। गातुं यज्ञाय विन्दत। मनसस्पतिना देवेन। वाताद्यज्ञः प्र युज्यताम्। तृतीयस्यै दिवः। गायत्रिया सोम आभृतः॥२४॥

सोमपीथाय सन्नयितुम्। वकलमन्तरमा ददे। आपो देवीः शुद्धाः स्थ। इमा पात्राणि शुन्धत। उपातङ्ग्याय देवानाम्।

प॒र्ण॒व॒ल्कमु॒त शु॑न्धत। पयो॑ गृ॒हेषु॒ पयो॑ अघ्नि॒यासु॑। पयो॑ व॒त्सेषु॒ पय॒ इन्द्रा॑य ह॒विषे॑ ध्रियस्व। गा॒य॒त्री प॑र्णव॒ल्केन॑। पयः॒ सोमं॑ करोत्वि॒मम्॥२५॥

अ॒ग्निं गृ॑ह्णामि सु॒रथं॒ यो म॑यो॒भूः। य उ॒द्यन्त॑मा॒रोह॑ति॒ सूर्य॒मह्नि॑। आ॒दि॒त्यं ज्योति॑षां॒ ज्योति॑रुत्त॒मम्। श्वो य॒ज्ञाय॑ रमतां दे॒वता॑भ्यः। वसू॑न्रु॒द्रानादि॒त्यान्। इन्द्रे॑ण स॒ह दे॒वताः॑। ताः पूर्वः॒ परि॑ गृह्णामि। स्व आ॒यत॑ने मनी॒षया॑। इ॒मामूर्जं॑ पञ्चद॒शीं ये प्रवि॑ष्टाः। तान्दे॒वान्परि॑ गृह्णामि॒ पूर्वः॑॥२६॥

अ॒ग्निर्ह॑व्य॒वाडि॒ह ताना व॑हतु। पौ॒र्णमा॒स॒ꣳ ह॒विरि॒दमे॑षां॒ मयि॑। आ॒मा॒वा॒स्य॒ꣳ ह॒विरि॒दमे॑षां॒ मयि॑। अ॒न्त॒राऽग्नी प॒शवः॑। दे॒व॒स॒ꣳसद॒मा ग॑मन्। ताम्पूर्वः॒ परि॑ गृह्णामि। स्व आ॒यत॑ने मनी॒षया॑। इ॒ह प्र॒जा वि॒श्वरू॑पा रमन्ताम्। अ॒ग्निं गृ॒हप॑तिम॒भि स॒ंवसा॑नाः। ताः पूर्वः॒ परि॑ गृह्णामि॥२७॥

स्व आ॒यत॑ने मनी॒षया॑। इ॒ह प॒शवो॑ वि॒श्वरू॑पा रमन्ताम्। अ॒ग्निं गृ॒हप॑तिम॒भि स॒ंवसा॑नाः। ताम्पूर्वः॒ परि॑ गृह्णामि। स्व आ॒यत॑ने मनी॒षया॑। अ॒यं पि॑तॄ॒णाम॒ग्निः। अवा॑ड्ढ॒व्या पि॒तृभ्य॒ आ। तं पूर्वः॒ परि॑ गृह्णामि। अवि॑षन्नः पि॒तुं क॑रत्। अज॑स्रं॒ त्वाꣳ स॑भापा॒लाः॥२८॥

वि॒ज॒यभा॑गꣳ समि॑न्धताम्। अग्ने॑ दी॒दा॑य मे सभ्य। विजि॑त्यै श॒रदः॑ श॒तम्। अन्न॑मावस॒थीयम्॑। अ॒भि ह॑राणि

श॒रदः॑ श॒तम्। आ॒व॒स॒थे श्रियं॒ मन्त्रम्॑। अहि॑र्बु॒ध्नियो॒ नि य॑च्छतु। इ॒दम॒हम॒ग्निज्ये॑ष्ठेभ्यः। वसु॑भ्यो य॒ज्ञं प्रब्र॑वीमि। इ॒दम॒हमिन्द्र॑ज्येष्ठेभ्यः॥२९॥

रु॒द्रेभ्यो॑ य॒ज्ञं प्र ब्र॑वीमि। इ॒दम॒हं वरु॑णज्येष्ठेभ्यः। आ॒दि॒त्येभ्यो॑ य॒ज्ञं प्र ब्र॑वीमि। पय॑स्वती॒रोष॑धयः। पय॑स्वद्वी॒रुधां॒ पयः॑। अ॒पां पय॑सो॒ यत्पयः॑। तेन॒ मामि॑न्द्र सꣳ सृ॑ज। अग्ने॑ व्रतपते व्र॒तं च॑रिष्यामि। तच्छ॑केय॒न्तन्मे॑ राध्यताम्। वायो॑ व्रतपत॒ आदि॑त्य व्रतपते॥३०॥

व्र॒तानां॑ व्रतपते व्र॒तं च॑रिष्यामि। तच्छ॑केय॒न्तन्मे॑ राध्यताम्। इ॒मां प्राची॒मुदी॑चीम्। इष॒मूर्ज॑म॒भि सꣳस्कृ॑ताम्। ब॒हु॒प॒र्णामशु॑ष्काग्राम्। हरा॑मि पशु॒पाम॒हम्। यत्कृष्णो॑ रू॒पं कृ॒त्वा। प्राविं॑श॒स्त्वं वन॒स्पतीन्॑। तत॒स्त्वामे॑कविꣳशति॒धा। सम्भ॑रामि सुस॒म्भृता॑॥३१॥

त्रीन्प॑रि॒धीꣳ स्ति॒स्रः स॒मिधः॑। य॒ज्ञाय॑ु॒रनुसञ्च॒रान्। उ॒प॒वे॒षं मेक्ष॑णं॒ धृष्टिम्॑। सं भ॑रामि सुस॒म्भृता॑। या जा॒ता ओष॑धयः। दे॒वेभ्य॑स्त्रियु॒गं पु॒रा। तासां॒ पर्व॑ राध्यासम्। प॒रि॒स्त॒रमा॒हरन्॑। अ॒पां मेध्यं॑ य॒ज्ञियम्॑। सदे॑वꣳ शि॒वम॑स्तु मे॥३२॥

आ॒च्छे॒त्ता वो॒ मा रि॑षम्। जीवा॑नि श॒रदः॑ श॒तम्। अप॑रिमितानां॒ परि॑मिताः। सन्न॑ह्ये सुकृताय॒ कम्। एनो॒ मा निगा॑ङ्कृ॒तमच्च॒नाहम्। पुन॑रु॒त्थाय॑ बहु॒ला भ॑वन्तु।

स॒कृ॒दा॒च्छिन्नं ब॒र्॒हिरू॒र्णामृदु। स्यो॒नं पि॒तृभ्य॑स्त्वा भराम्य॒हम्। अ॒स्मिन्थ्सी॑दन्तु मे पि॒तरः॑ सो॒म्याः। पि॒ता॒म॒हाः प्रपि॑तामहाश्चानु॒गैः स॒ह॥३३॥

त्रि॒वृत्प॑लाशे द॒र्भः। इया॑न्प्रादे॒शस॑म्मितः। य॒ज्ञे प॒वित्रं॒ पोतृ॑तमम्। पयो॑ ह॒व्यं क॑रोतु मे। इ॒मौ प्रा॑णापा॒नौ। य॒ज्ञस्याङ्गा॑नि सर्व॒शः। आ॒प्या॒यय॑न्तौ॒ सञ्च॑रताम्। प॒वित्रे॑ हव्य॒शोध॑ने। प॒वित्रे॑ स्थो वैष्ण॒वी। वा॒युर्वां॒ मन॑सा पुनातु॥३४॥

अ॒यं प्रा॒णश्चा॑पा॒नश्च॑। यज॑मान॒मपि॑ गच्छताम्। य॒ज्ञे ह्यभू॑तां॒ पोता॑रौ। प॒वित्रे॑ हव्य॒शोध॑ने। त्वया॒ वेदि॑ विविदुः पृथि॒वीम्। त्वया॑ य॒ज्ञो जा॑यते विश्व॒दानिः॑। अच्छि॑द्रं य॒ज्ञमन्वे॑षि वि॒द्वान्। त्वया॒ होता॒ सन्त॑नोत्यर्धमा॒सान्। त्र॒य॒स्त्रिꣳशो॑ऽसि॒ तन्तू॑नाम्। प॒वित्रे॑ण स॒हाग॑हि॥३५॥

शि॒वेयꣳ रज्जु॑रभि॒धानी॑। अ॒घ्नि॒यामुप॑ सेवताम्। अप्र॑स्त्रꣳसाय य॒ज्ञस्य॑। उ॒खे उप॑दधाम्य॒हम्। प॒शुभिः॒ सन्नी॑तं बिभृताम्। इन्द्रा॑य श्रृ॒तं दधि॑। उ॒प॒वे॒षो॑ऽसि य॒ज्ञाय॑। त्वां प॑रिवे॒षम॑धारयन्। इन्द्रा॑य ह॒विः कृ॒ण्वन्तः॑। शि॒वः श॒ग्मो भ॑वासि नः॥३६॥

अमृ॑न्मयन्देवपा॒त्रम्। य॒ज्ञस्यायु॑षि॒ प्र यु॑ज्यताम्। ति॒रः प॒वि॒त्रमति॑नीताः। आपो॑ धारय॒ माति॑गुः। दे॒वेन॑ सवि॒त्रोत्पू॑ताः। वसो॒ः सूर्य॑स्य र॒श्मिभिः॑। गान्दो॑हपवि॒त्रे रज्जुम्॑। सर्वा॒ पात्रा॑णि

शुन्धत। एता आ चरन्ति मधुमद्दुहानाः। प्रजावतीर्यशसो विश्वरूपाः॥३७॥

बह्वीर्भवन्तीरुपजायमानाः। इह व इन्द्रो रमयतु गावः। पूषा स्थ। अयक्ष्मा वः प्रजया सꣳ सृजामि। रायस्पोषेण बहुलाभवन्तीः। ऊर्जं पयः पिन्वमाना घृतं च। जीवो जीवन्तीरुपवः सदेयम्। द्यौश्चेमं यज्ञं पृथिवी च सन्दुहाताम्। धाता सोमेन सह वातेन वायुः। यजमानाय द्रविणन्दधातु॥३८॥

उथ्सं दुहन्ति कलशं चतुर्बिलम्। इडां देवीम्मधुमतीꣳ सुवर्विदम्। तदिन्द्राग्नी जिन्वतꣳ सूनृतावत्। तद्यजमानममृतत्वे दधातु। कामधुक्षः प्र णो ब्रूहि। इन्द्राय हविरिन्द्रियम्। अमूं यस्यां देवानाम्। मनुष्याणां पयो हितम्। बहु दुग्धीन्द्राय देवेभ्यः। हव्यमा प्यायतां पुनः॥३९॥

वथ्सेभ्यो मनुष्येभ्यः। पुनर्दोहाय कल्पताम्। यज्ञस्य सन्तितिरसि। यज्ञस्य त्वा सन्तिमनु सन्तनोमि। अदस्तमसि विष्णवे त्वा। यज्ञायापि दधाम्यहम्। अद्भिररिक्तेन पात्रेण। याः पूताः परिशेरते। अयं पयः सोमं कृत्वा। स्वां योनिमपि गच्छतु॥४०॥

पर्णवल्कः पवित्रम्। सौम्यः सोमाद्धि निर्मितः। इमौ पर्णं च दर्भं च। देवानाꣳ हव्यशोधनौ। प्रातर्वेषाय गोपाय। विष्णो

ह॒व्य९ हि रक्ष॑सि। उ॒भाव॒ग्नी उ॑पस्तृण॒ते। दे॒वता॒ उप॑वसन्तु मे। अ॒हं ग्रा॒म्यानुप॑ वसामि। मह्यं॒ गोप॑तये प॒शून्॥४१॥

आभृ॑त इ॒मं गृ॑ह्णामि॒ पूर्व॒स्ताः पूर्वः॑ परि॑गृह्णामि सभापा॒ला इन्द्र॑ज्येष्ठेभ्य॒ आदि॑त्य व्रतपते सुस॒म्भृतां मे स॒ह पु॑नातु गहि नो वि॒श्वरू॑पा दधातु॒ पुन॑र्गच्छतु प॒शून् (याः पु॒रस्ता॑दि॒मामूर्ज॑मि॒ह प्र॒जा इ॒ह प॒शवो॒ऽयं पि॑तृ॒णाम॒ग्निः।)॥ [४]

देवा॑ दे॒वेषु॒ परा॑क्रमध्वम्। प्रथ॑मा द्वि॒तीये॑षु। द्वितीया॑स्तृ॒तीये॑षु। त्रिरे॑कादशा इ॒ह मा॑ऽवत। इ॒द९ श॑केयं॒ यदि॒दं क॒रोमि॑। आ॒त्मा क॑रोत्वा॒त्मने॑। इ॒दं क॑रिष्ये भेष॒जम्। इ॒दम्मे॑ विश्वभेषजा। अश्वि॑ना॒ प्राव॑तं यु॒वम्। इ॒दम॒ह९ सेना॑या अ॒भीत्व॑र्ये॑॥४२॥

मुख॒मपो॑हामि। सूर्य॑ ज्योति॒र्वि भा॑हि। म॒ह॒त इ॑न्द्रि॒याय॑। आ प्या॑यतां घृ॒तयो॑निः। अ॒ग्निर्ह॒व्याऽनु॑ मन्यताम्। खम॑ङ्ग॒त्वच॑मङ्ग। सु॒रू॒पन्त्वा॑ वसु॒विदम्॑। प॒शू॒नां तेज॑सा। अ॒ग्नये॒ जुष्ट॑म॒भि धा॑रयामि। स्यो॒नन्ते॒ सद॑नं करोमि॥४३॥

घृ॒तस्य॒ धार॑या सु॒शेवं॑ कल्पयामि। तस्मि॑न्थ्सीदा॒मृते॒ प्रति॑ तिष्ठ। व्री॒ही॒णाम्मे॑ध सुमन॒स्यमा॑नः। आ॒र्द्रः प्र॑थस्वु॒र्भुव॑नस्य गो॒पाः। श्रृ॒त उथ्स्ना॑ति जनि॒ता म॑ती॒नाम्। यस्त॑ आ॒त्मा प॒शुषु॒ प्रवि॑ष्टः। दे॒वानां॑ वि॒ष्ठामनु॒ यो वि॑त॒स्थे। आ॒त्म॒न्वान्थ्सो॑म घृ॒तवा॒न् हि भू॒त्वा। दे॒वान्ग॑च्छ॒ सुव॑र्विन्द॒ यज॑मानाय॒ मह्यम्॑। इरा॒ भूतिः॑ पृथि॒व्यै रसो॒ मोत्क्र॑मीत्॥४४॥

देवाँः पितरः पितरो देवाः। योऽहमस्मि स सन् यजे। यस्याँस्मि न तमन्तरेमि। स्वं म इष्टꣳ स्वन्दत्तम्। स्वं पूर्तꣳ स्वꣳ श्रान्तम्। स्वꣳ हुतम्। तस्य मेऽग्निरुपद्रष्टा। वायुरुपश्रोता। आदित्योऽनुख्याता। द्यौः पिता॥४५॥

पृथिवी माता। प्रजापतिर्बन्धुः। य एवास्मि स सन् यजे। मा भेर्मा संविक्था मा त्वा हिꣳसिषम्। मा ते तेजोऽप क्रमीत्। भरतमुद्धरेमनु षिञ्च। अवदानानि ते प्रत्यवदास्यामि। नमस्ते अस्तु मा मा हिꣳसीः। यदवदानानि तेऽवद्यन्। विलोमाकार्षमात्मनः॥४६॥

आज्येन प्रत्यनज्म्येनत्। तत्त आ प्यायतां पुनः। अज्यायो यवमात्रात्। आव्याधात्कृत्यतामिदम्। मा रूरुपाम यज्ञस्य। शुद्धꣳ स्विष्टमिदꣳ हविः। मनुना दृष्टाङ्गृतपदीम्। मित्रावरुणसमीरिताम्। दक्षिणार्धादसम्भिन्दन्। अवद्याम्येकतोमुखाम्॥४७॥

इडे भागं जुषस्व नः। जिन्व गा जिन्वार्वतः। तस्याँस्ते भक्षिवाणः स्याम। सर्वात्मानः सर्वगणाः। ब्रध्न पिन्वस्व। ददतो मे मा क्षायि। कुर्वतो मे मोपदसत्। दिशां क्लृप्तिरसि। दिशो मे कल्पन्ताम्। कल्पन्ताम्मे दिशः॥४८॥

दैवीँश्च मानुषीश्च। अहोरात्रे मे कल्पेताम्। अर्धमासा मे कल्पन्ताम्। मासा मे कल्पन्ताम्। ऋतवो मे कल्पन्ताम्। संवत्सरो मे कल्पताम्। क्लृप्तिरसि कल्पतां

मे। आशा॑नां त्वाऽऽशापा॒लेभ्यः॑। च॒तुर्भ्यो॑ अ॒मृतै॑भ्यः। इ॒दं भू॒तस्याध्य॑क्षेभ्यः॥४९॥

वि॒धेम॑ ह॒विषा॑ व॒यम्। भज॑तां भा॒गी भा॒गम्। मा भा॒गोऽभ॑क्त। निर॑भा॒गं भ॑जामः। अ॒पस्प॑न्व। ओष॑धीर्जिन्व। द्वि॒पात्पा॑हि। चतु॑ष्पादव। दि॒वो वृष्टि॒मेर॑य। ब्रा॒ह्म॒णानां॑मि॒दꣳ ह॒विः॥५०॥

सो॒म्याना॑ꣳ सोमपी॒थिना॑म्। निर्भ॒क्तो ब्रा॑ह्मणः। नेहा ब्रा॑ह्मणस्यास्ति। सम॑ङ्क्तां ब॒र्॒हिर्ह॒विषा॑ घृ॒तेन॑। समा॑दि॒त्यैर्वसु॑भिः सम्म॒रुद्भिः॑। समिन्द्रे॑ण॒ विश्वे॑भिर्दे॒वेभि॑रङ्क्ताम्। दि॒व्यं नभो॑ गच्छतु॒ यथ्स्वाहा॑। इ॒न्द्रा॒णीवा॑ऽविध॒वा भू॑यासम्। अदि॑तिरिव सुपु॒त्रा। अ॒स्थू॒रि त्वा॑ गार्हपत्य॥५१॥

उप॒निष॑दे सुप्रजा॒स्त्वाय॑। सं पत्नी॒ पत्या॑ सुकृ॒तेन॑ गच्छताम्। य॒ज्ञस्य॑ युक्तौ धुर्या॑वभूताम्। सं॒जा॒ना॒नौ विज॑हता॒मरा॑तीः। दि॒वि ज्योति॑र॒जर॒मा र॑भेताम्। दश॑ते त॒नुवो॑ यज्ञ य॒ज्ञियाः॑। ताः प्री॑णातु॒ यज॑मानो घृ॒तेन॑। ना॒रि॒ष्ठयोः॑ प्र॒शिष॒मीड॑मानः। दे॒वानां॒ दैव्येऽपि॒ यज॑मानो॒ऽमृतो॑ऽभूत्। यं वा॑ दे॒वा अ॑कल्पयन्॥५२॥

ऊ॒र्जो भा॒गꣳ श॑तक्रतू। ए॒तद्वां॒ तेन॑ प्रीणानि। तेन॑ तृप्यतमꣳहहौ। अ॒हं दे॒वानाꣳ॑ सु॒कृता॑मस्मि लो॒के। मम॒दमि॒ष्टं न मिथु॑र्भवाति। अ॒हन्ना॑रि॒ष्ठावनु॑ यजामि वि॒द्वान्।

यदा॑भ्या॒मिन्द्रो॒ अद॑धाद्भाग॒धेय॑म्। अदा॑रसृद्भवत देवसोम। अ॒स्मिन् य॒ज्ञे म॑रुतो मृडता नः। मा नो॑ विदद॒भिभा॒मो अश॑स्तिः॥५३॥

मा नो॑ विदद्वृ॒जना॒ द्वेष्या॒ या। ऋ॒ष॒भं वा॒जिन॑ं व॒यम्। पू॒र्णमा॑सं यजामहे। स नो॑ दोहता॒ꣳ सु॒वीर्य॑म्॑। रा॒यस्पोष॑ꣳ सह॒स्रिणम्॑। प्रा॒णाय॑ सु॒राध॑से। पू॒र्णमा॑साय॒ स्वाहा॑। अ॒मा॒वा॒स्या॑ सु॒भगा॑ सु॒शेवा॑। धे॒नुरि॑व॒ भूय॑ आ॒प्याय॑माना। सा नो॑ दोहता॒ꣳ सु॒वीर्य॑म्॑। रा॒यस्पोष॑ꣳ सह॒स्रिणम्॑। अ॒पा॒नाय॑ सु॒राध॑से। अ॒मा॒वा॒स्या॑ये॒ स्वाहा॑। अ॒भि स्तृ॑णीहि॒ परि॑ धेहि॒ वेदिम्॑। जा॒मिम्मा हि॑ꣳसीरमु॒या शया॑ना। हो॒तृ॒षद॑ना॒ हरि॑ताः सु॒वर्णाः॑। नि॒ष्का इ॒मे यज॑मानस्य ब्र॒ध्ने॥५४॥

अ॒भीत्वर्ये॑ करोमि क्रमीत्पि॒ताऽऽत्मनं॑ एक॒तो मु॑खां मे॒ दिशोऽध्य॑क्षेभ्यो ह॒विर्गा॑र्हपत्या कल्पय॒न्नश॑स्ति॒ः सा नो॑ दोहता॒ꣳ सु॒वीर्य॑ꣳ स॒प्त च॑॥ [५]

परि॑स्तृणीत॒ परि॑धत्ता॒ग्निम्। परि॑हितो॒ऽग्निर्यज॑मानं भुनक्तु। अ॒पा॒ꣳ रस॒ ओष॑धीना॒ꣳ सु॒वर्णः॑। नि॒ष्का इ॒मे यज॑मानस्य सन्तु काम॒दुघा॑ः। अ॒मुत्रा॒मुष्मिँ॑ल्लो॒के। भूप॑ते॒ भुव॑नपते। म॒ह॒तो भू॒तस्य॑ पते। ब्र॒ह्माण॑ं त्वा वृणीमहे। अ॒हं भूप॑तिर॒हं भुव॑नपतिः। अ॒हं म॑ह॒तो भू॒तस्य॒ पति॑ः॥५५॥

दे॒वेन॑ सवि॒त्रा प्रसू॑त॒ आर्त्वि॑ज्यं करिष्यामि। देव॑

सवितरे॒तन्त्वा॑ वृणते। बृह॒स्पतिं॒ दैव्यं॑ ब्र॒ह्माणम्॑। तद॒हं मन॑से॒ प्र ब्र॑वीमि। मनो॑ गायत्रि॒ये। गा॒य॒त्री त्रि॒ष्टुभौ॑। त्रि॒ष्टुब्जग॑त्यै। जग॑त्यनु॒ष्टुभौ॑। अ॒नु॒ष्टुक्प॒ङ्क्त्यै। प॒ङ्क्तिः प्र॒जाप॑तये॥५६॥

प्र॒जाप॑तिर्वि॒श्वैभ्यो॑ दे॒वेभ्यः॑। विश्वे॑ देवा॒ बृह॒स्पत॑ये। बृह॒स्पति॒र्ब्रह्म॑णे। ब्रह्म॒ भूर्भुवः॒ सुवः॑। बृह॒स्पतिर्दे॒वानां॑ ब्र॒ह्मा। अ॒हं म॑नु॒ष्याणाम्। बृह॑स्पते य॒ज्ञं गोपाय। इ॒दं तस्मै॑ ह॒र्म्यं क॑रोमि। यो वो॑ देवा॒श्चर॑ति ब्रह्म॒चर्यम्॑। मे॒धा॒वी दि॒क्षु मन॑सा तप॒स्वी॥५७॥

अ॒न्तर्दू॒तश्च॑रति॒ मानु॑षीषु। चतुः॑ शिखण्डा युव॒तिः सु॒पेशाः॑। घृ॒तप्र॑तीका॒ भुव॑नस्य॒ मध्ये॑। म॒र्मृ॒ज्यमा॑ना मह॒ते सौभ॑गाय। मह्य॑न्धुक्ष्व॒ यज॑मानाय॒ कामान्॑। भूमि॑र्भू॒त्वा म॑हि॒मानं॑ पुपोष। ततो॑ दे॒वी व॑र्धयते॒ पयाꣳ॑सि। य॒ज्ञिया॑ य॒ज्ञं वि च॒ यन्ति॒ शं च॑। ओष॑धी॒राप॑ इ॒ह शक्व॑रीश्च। यो मा॑ हृ॒दा मन॑सा॒ यश्च॑ वा॒चा॥५८॥

यो ब्रह्म॑णा॒ कर्म॑णा॒ द्वेष्टि॑ देवाः। यः श्रु॒तेन॒ हृद॑येनेष्णा॒ता च॑। तस्यै॑न्द्र॒ वज्रे॑ण॒ शिर॑श्छिन्द्धि। ऊर्णा॑मृदु॒ प्रथ॑मानꣳ स्यो॒नम्। दे॒वेभ्यो॒ जुष्टꣳ॒ सद॑नाय ब॒र्हिः। सु॒व॒र्गे लो॒के यज॑मानꣳ॒ हि धे॒हि। मां नाक॑स्य पृ॒ष्ठे प॑र॒मे व्यो॑मन्। चतुः॑ शिखण्डा युव॒तिः सु॒पेशाः॑। घृ॒तप्र॑तीका व॒युना॑नि वस्ते। साऽऽस्ती॒र्यमा॑णा मह॒ते सौभ॑गाय॥५९॥

सा मे॑ धुक्ष्व॒ यज॑मानाय॒ कामान्॑। शि॒वा च॑ मे श॒ग्मा चै॑धि। स्यो॒ना च॑ मे सु॒षदा॑ चैधि। ऊर्ज॑स्वती च मे॒ पय॑स्वती चैधि। इष॒मूर्जं॑ मे पिन्वस्व। ब्रह्म॒ तेजो॑ मे पिन्वस्व। क्ष॒त्रमोजो॑ मे पिन्वस्व। विशं॒ पुष्टिं॑ मे पिन्वस्व। आयु॑र॒न्नाद्य॑म्मे पिन्वस्व। प्र॒जां प॒शून्मे॑ पिन्वस्व॥६०॥

अ॒स्मिन् य॒ज्ञ उप॒ भूय॒ इन्नु मे॑। अवि॑क्षोभाय परि॒धीं द॑धामि। ध॒र्ता ध॒रुणो॒ धरी॑यान्। अ॒ग्निर्द्वेषा॑ꣳसि॒ निरि॒तो नु॑दातै। विच्छि॑नद्मि॒ विधृ॑तीभ्याꣳ स॒पत्ना॑न्। जा॒तान्भ्रातृ॑व्या॒न् ये च॑ जनि॒ष्यमा॑णाः। वि॒शो य॒न्त्राभ्यां॒ विध॑माम्येनान्। अ॒हꣳ स्वाना॑मुत्त॒मो॑ऽसानि देवाः। वि॒शो य॒न्त्रे नु॒दमा॑ने॒ अरा॑तिम्। विश्वं॑ पा॒प्मान॒ममतिं॑ दुर्मरा॒युम्॥६१॥

सीद॑न्ती दे॒वी सु॑कृ॒तस्य॑ लो॒के। धृती॑ स्थो॒ विधृ॑ती॒ स्वधृ॑ती। प्रा॒णान्मयि॑ धारयतम्। प्र॒जाम्मयि॑ धारयतम्। प॒शून्मयि॑ धारयतम्। अ॒यं प्रस्त॒र उ॒भय॑स्य ध॒र्ता। ध॒र्ता प्र॑या॒जाना॑मु॒तानू॑या॒जाना॑म्। स दा॑धार स॒मिधो॑ वि॒श्वरू॑पाः। तस्मि॒न्थ्स्रुचो॒ अध्या सा॑दयामि। आ रो॑ह प॒थो जु॑हु देव॒यानान्॑॥६२॥

यत्रर्ष॑यः प्रथम॒जा ये पु॑रा॒णाः। हिर॑ण्यपक्षाऽजि॒रा सम्भृ॑ताङ्गाः। वहा॑सि मा सु॒कृतां॒ यत्र॑ लो॒काः। अवा॒हं बा॑ध उप॒भृता॑ स॒पत्ना॑न्। जा॒तान्भ्रातृ॑व्या॒न् ये च॑ जनि॒ष्यमा॑णाः।

दोहै॑ य॒ज्ञꣳ सु॒दुघा॑मिव धे॒नुम्। अ॒हमुत्त॑रो भूयासम्। अध॑रे॒ मथ्स॒पत्ना॑ः। यो मा॑ वा॒चा मन॑सा दुर्मरा॒युः। हृ॒दाऽरा॑ती॒याद॑भि॒दास॑दग्ने॥६३॥

इ॒दम॑स्य चि॒त्तमध॑रं ध्रु॒वाया॑ः। अ॒हमुत्त॑रो भूयासम्। अध॑रे॒ मथ्स॒पत्ना॑ः। ऋ॒ष॒भो॑ऽसि शाक्व॒रः। घृ॒ताची॑नाꣳ सू॒नुः। प्रि॒येण॒ नाम्ना॑ प्रि॒ये सद॑सि सीद। स्यो॒नो मे॑ सीद सु॒षद॑ः पृथि॒व्याम्। प्रथ॑यि प्र॒जया॑ प॒शुभि॑ः सुव॒र्गे लो॒के। दि॒वि सी॑द पृथि॒व्याम॒न्तरि॑क्षे। अ॒हमुत्त॑रो भूयासम्॥६४॥

अध॑रे॒ मथ्स॒पत्ना॑ः। इ॒यꣳ स्था॒ली घृ॒तस्य॑ पू॒र्णा। अच्छि॑न्नपयाः श॒तधा॑र॒ उथ्स॑ः। मा॒रु॒तेन॒ शर्म॑णा॒ दैव्ये॑न। य॒ज्ञो॑ऽसि स॒र्वतः॑ श्रि॒तः। स॒र्वतो॒ मां भू॒तं भ॑वि॒ष्यच्छ्र॑यताम्। श॒तम्मे॑ सन्त्वा॒शिष॑ः। स॒हस्र॑म्मे सन्तु सू॒नृता॑ः। इरा॑वतीः पशु॒मती॑ः। प्र॒जाप॑तिरसि स॒र्वतः॑ श्रि॒तः॥६५॥

स॒र्वतो॒ मां भू॒तं भ॑वि॒ष्यच्छ्र॑यताम्। श॒तं मे॑ सन्त्वा॒शिष॑ः। स॒हस्रं॑ मे सन्तु सू॒नृता॑ः। इरा॑वतीः पशु॒मती॑ः। इ॒दमि॑न्द्रि॒यम॒मृतं॑ वी॒र्यम्॑। अ॒नेनेन्द्रा॑य प॒शवो॑ऽचिकित्थ्सन्। तेन॑ देवा अव॒तोप॒ माम्। इ॒हेष॒मूर्जं॑ यश॒ः सह॒ ओजः॑ सनेयम्। श्रृ॒तं मयि॑ श्रयताम्। यत्पृ॑थि॒वीमच॑र॒त्तत्प्रवि॑ष्टम्॥६६॥

येनासि॑ञ्च॒द्बल॒मिन्द्रे॑ प्र॒जाप॑तिः। इ॒दन्तच्छु॒क्रं मधु॑ वा॒जिनी॑वत्। येनो॒परि॑ष्टा॒दधि॑नोन्महे॒न्द्रम्। दधि॒ मान्धि॑नोतु।

अयं वेदः पृथिवीमन्वविन्दत्। गुहा सतीङ्गहने गह्वरेषु। स विन्दतु यजमानाय लोकम्। अच्छिद्रं यज्ञं भूरिकर्मा करोतु। अयं यज्ञः समसदद्धविष्मान्। ऋचा साम्ना यजुषा देवताभिः॥६७॥

तेन लोकान्थ्सूर्यवतो जयेम। इन्द्रस्य सख्यममृतत्वमश्याम्। यो नः कनीय इह कामयातै। अस्मिन् यज्ञे यजमानाय मह्यम्। अप तमिन्द्राग्नी भुवनान्नुदेताम्। अहं प्रजां वीरवतीं विदेय। अग्ने वाजजित्। वाजं त्वा सरिष्यन्तम्। वाजं जेष्यन्तम्। वाजिनं वाजजितम्॥६८॥

वाजजित्यायै सं मार्ज्मि। अग्निमन्नादमन्नाद्याय। उपहूतो द्यौः पिता। उप मान्द्यौः पिता ह्वयताम्। अग्निराग्नीध्रात्। आयुषे वर्चसे। जीवात्वै पुण्याय। उपहूता पृथिवी माता। उप मां माता पृथिवी ह्वयताम्। अग्निराग्नीध्रात्॥६९॥

आयुषे वर्चसे। जीवात्वै पुण्याय। मनो ज्योतिर्जुषतामाज्यम्। विच्छिन्नं यज्ञꣳ समिमं दधातु। बृहस्पतिस्तनुतामिमन्नः। विश्वे देवा इह मादयन्ताम्। यन्ते अग्न आवृश्चामि। अहं वा क्षिपितश्चरन्। प्रजां च तस्य मूलं च। नीचैर्देवा नि वृश्चत॥७०॥

अग्ने यो नोऽभिदासति। समानो यश्च निष्ट्यः। इध्मस्येव प्रक्षायतः। मा तस्योच्छेषि किञ्चन। यो मान्द्वेष्टि

जातवेदः। यश्चाहन्द्वेष्मि यश्च माम्। सर्वाꣳस्तानग्ने सन्दह। याꣳश्चाहन्द्वेष्मि ये च माम्। अग्ने वाजजित्। वाजं त्वा ससृवाꣳसम्॥ ७१॥

वाजं जिगिवाꣳसम्। वाजिनं वाजजितम्। वाजजित्यायै सम्मार्ज्मि। अग्निमन्नादमन्नाद्याय। वेदिर्बर्हिः श्रृतꣳ हविः। इध्मः परिधयः स्रुचः। आज्यं यज्ञ ऋचो यजुः। याज्याश्च वषट्काराः। सम्मे सन्नतयो नमन्ताम्। इध्मसन्नहने हुते॥ ७२॥

दिवः खीलोऽवततः। पृथिव्या अध्युत्थितः। तेना सहस्रकाण्डेन। द्विषन्तꣳ शोचयामसि। द्विषन्मे बहु शोचतु। ओषधे मो अहꣳ शुचम्। यज्ञ नमस्ते यज्ञ। नमो नमश्च ते यज्ञ। शिवेन मे सन्तिष्ठस्व। स्योनेन मे सन्तिष्ठस्व॥ ७३॥

सुभूतेन मे सन्तिष्ठस्व। ब्रह्मवर्चसेन मे सन्तिष्ठस्व। यज्ञस्यर्द्धिमनु सन्तिष्ठस्व। उप ते यज्ञ नमः। उप ते नमः। उप ते नमः। त्रिष्फलीक्रियमाणानाम्। यो न्यङ्गो अवशिष्यते। रक्षसां भागधेयम्। आपस्तत्प्र वहतादितः॥ ७४॥

उलूखले मुसले यच्च शूर्पे। आशिश्लेष दृषदि यत्कपाले। अवप्रुषो विप्रुषः संयजामि। विश्वे देवा हविरिदं जुषन्ताम्। यज्ञे या विप्रुषः सन्ति बह्वीः। अग्नौ ताः सर्वाः स्विष्टाः सुहुता जुहोमि। उद्यन्नद्यमित्र महः। सपत्नान्मे अनीनशः। दिवैनान् विद्युता जहि। निम्रोचन्नधरान्कृधि॥ ७५॥

उ॒द्यन्न॒द्य वि नो॑ भज। पि॒ता पु॒त्रेभ्यो॒ यथा॑। दी॒र्घा॒यु॒त्वस्य॑ हेशिषे। तस्य॑ नो देहि सूर्य। उ॒द्यन्न॒द्य मि॑त्रमहः। आ॒रोह॒न्नुत्त॑रां॒ दिवम्॑। हृ॒द्रो॒गम्मम॑ सूर्य। ह॒रि॒माणं॑ च नाशय। शुके॑षु मे हरि॒माणम्॑। रो॒प॒णाका॑सु दध्मसि॥ ७६॥

अथो॑ हारिद्र॒वेषु॑ मे। ह॒रि॒माणं॒ नि द॑ध्मसि। उद॑गाद॒यमा॑दि॒त्यः। विश्वे॑न॒ सह॑सा स॒ह। द्वि॒षन्तं॒ मम॑ र॒न्धयन्। मो अ॒हं द्वि॑ष॒तो र॑धम्। यो नः॒ शपा॒दश॑पतः। यश्च॑ नः॒ शप॑तः॒ शपा॑त्। उ॒षाश्च॒ तस्मै॑ नि॒म्रुक्च॑। सर्वं॑ पा॒पꣳ समू॑हताम्॥ ७७॥

यो नः॑ स॒पत्नो॒ यो रणः॑। मर्तो॑ऽभि॒दास॑ति देवाः। इ॒ध्मस्ये॑व प्र॒क्षाय॑तः। मा तस्योच्छे॑षि॒ किञ्च॒न। अव॑सृष्टः॒ परा॑पत। श॒रो ब्रह्म॑सꣳशितः। गच्छा॒ऽमित्रा॒न्प्र वि॑श। मैषा॒ङ्कञ्च॒नोच्छि॑षः॥ ७८॥

पतिः॑ प्र॒जाप॑तये तप॒स्वी वा॒चा सौभ॑गाय प॒शून्मे॑ पिन्वस्व दुर्मरा॒युं दे॑व॒यानाना॑नग्ने॒ऽन्तरि॑क्षेऽहमुत्त॑रो भूयासं प्र॒जाप॑तिरसि स॒र्वतः॑ श्रि॒तः प्रवि॑ष्टं दे॒वता॑भिर्वाज॒जित॑ं पृथि॒वी ह्व॑यताम॒ग्निराग्नी॑ध्राद्वृश्चत ससृ॒वाꣳसꣳ हु॒ते स्यो॒नेन॑ मे॒ सन्ति॑ष्ठस्वे॒तः कृ॑धि दध्मस्यूहताम॒ष्टौ च॑॥ [६]

सक्षे॒दं प॑श्य। विध॑र्तरि॒दं प॑श्य। नाके॒दं प॑श्य। र॒मतिः॒ पनि॑ष्ठा। ऋ॒तं वर्षि॑ष्ठम्। अ॒मृता॒यान्या॒हुः। सूर्यो॒ वरि॑ष्ठो अ॒क्षभि॒र्विभा॑ति। अनु॒ द्यावा॑पृथि॒वी दे॒वपु॑त्रे। दी॒क्षाऽसि॒ तप॑सो॒ योनिः॑। तपो॑ऽसि॒ ब्रह्म॑णो॒ योनिः॑॥ ७९॥

ब्रह्मा॑सि क्षत्रस्य॒ योनिः॑। क्षत्रम॑स्यृ॒तस्य॒ योनिः॑। ऋ॒तम॑सि॒ भूरा र॑भे। श्र॒द्धां मन॑सा। दी॒क्षान्तप॑सा। विश्व॑स्य॒ भुव॑न॒स्याधि॑पत्नीम्। सर्वे॒ कामा॒ यज॑मानस्य सन्तु। वात॑ प्रा॒णं मन॑सा॒ऽन्वा र॑भामहे। प्र॒जाप॑तिं॒ यो भुव॑नस्य गो॒पाः। स नो॑ मृ॒त्योस्त्रा॑यतां॒ पात्व॑ꣳह॒सः॥८०॥

ज्योग्जी॒वा ज॒राम॑शीमहि। इन्द्र॑ शाक्कर गाय॒त्रीं प्र प॑द्ये। तान्ते॑ युनज्मि। इन्द्र॑ शाक्कर त्रि॒ष्टुभं॒ प्र प॑द्ये। तान्ते॑ युनज्मि। इन्द्र॑ शाक्कर॒ जग॑तीं॒ प्र प॑द्ये। तान्ते॑ युनज्मि। इन्द्र॑ शाक्करानु॒ष्टुभं॒ प्र प॑द्ये। तान्ते॑ युनज्मि। इन्द्र॑ शाक्कर प॒ङ्क्तिं प्रप॑द्ये॥८१॥

तान्ते॑ युनज्मि। आऽहन्दी॒क्षाम॑रुहमृ॒तस्य॒ पत्नीम्॑। गा॒य॒त्रेण॒ छन्द॑सा॒ ब्रह्म॑णा च। ऋ॒तꣳ स॒त्येऽधायि। स॒त्यमृते॑ऽधायि। ऋ॒तं च॑ मे स॒त्यश्चा॑भूताम्। ज्योति॑रभूव॒ꣳ सुव॑रगमम्। सु॒व॒र्गं लो॒कं नाक॑स्य पृ॒ष्ठम्। ब्र॒ध्नस्य॑ वि॒ष्टप॑मगमम्। पृ॒थि॒वी दी॒क्षा॥८२॥

तया॒ऽग्निर्दी॒क्षया॑ दीक्षि॒तः। यया॒ऽग्निर्दी॒क्षया॑ दीक्षि॒तः। तया॑ त्वा दी॒क्षया॑ दीक्षयामि। अ॒न्तरि॑क्षन्दी॒क्षा। तया॑ वा॒युर्दी॒क्षया॑ दीक्षि॒तः। यया॑ वा॒युर्दी॒क्षया॑ दीक्षि॒तः। तया॑ त्वा दी॒क्षया॑ दीक्षयामि। द्यौर्दी॒क्षा। तया॑ऽऽदि॒त्यो दी॒क्षया॑ दीक्षि॒तः। यया॑ऽऽदि॒त्यो दी॒क्षया॑ दीक्षि॒तः॥८३॥

तया॑ त्वा दी॒क्षया॑ दीक्षयामि। दिशो॑ दी॒क्षा। तया॑ च॒न्द्रमा॑

दीक्षया दीक्षितः। यया चन्द्रमा दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि। आपो दीक्षा। तया वरुणो राजा दीक्षया दीक्षितः। यया वरुणो राजा दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि। ओषधयो दीक्षा॥८४॥

तया सोमो राजा दीक्षया दीक्षितः। यया सोमो राजा दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि। वाग्दीक्षा। तया प्राणो दीक्षया दीक्षितः। यया प्राणो दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि। पृथिवी त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षताम्। अन्तरिक्षं त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षताम्। द्यौस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षताम्॥८५॥

दिशस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। आपस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। ओषधयस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। वाक्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षताम्। ऋचस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। सामानि त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। यजूꣳषि त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। अहश्च रात्रिश्च। कृषिश्च वृष्टिश्च। त्विषिश्चापचितिश्च॥८६॥

अपश्चौषधयश्च। ऊर्क्च सूनृता च। तास्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। स्वे दक्षे दक्षपितेह सीद। देवानाꣳ सुम्नो महते रणाय। स्वासस्थस्तनुवा संविशस्व। पितेवैधि सूनव आ सुशेवः। शिवो मा शिवमा विश। सत्यम्म आत्मा। श्रद्धा मेऽक्षितिः॥८७॥

तपो॑ मे प्रति॒ष्ठा। स॒वि॒तृप्र॑सूता मा॒ दिशो॑ दीक्षयन्तु। स॒त्यम॑स्मि। अ॒हं त्वद॑स्मि॒ मद॑सि॒ त्वमे॒तत्। ममा॑सि॒ योनि॒स्तव॒ योनि॑रस्मि। ममै॒व सन्वह॑ ह॒व्यान्य॑ग्ने। पु॒त्रः पि॒त्रे लो॑क॒कृज्ज्ञा॑तवेदः। आ॒जुह्वा॑नः सु॒प्रती॑कः पु॒रस्ता॑त्। अग्ने॒ स्वां योनि॒मा सी॑द सा॒ध्या। अ॒स्मिन्थ्स॒धस्थे॒ अध्युत्त॑रस्मिन्॥८८॥

विश्वे॑ देवा॒ यज॑मानश्च सीदत। एक॑मि॒षे विष्णु॒स्त्वाऽन्वे॑तु। द्वे ऊ॒र्जे विष्णु॒स्त्वाऽन्वे॑तु। त्रीणि॑ व्र॒ताय॒ विष्णु॒स्त्वाऽन्वे॑तु। च॒त्वारि॒ मायो॑भवाय॒ विष्णु॒स्त्वाऽन्वे॑तु। पञ्च॑ प॒शुभ्यो॒ विष्णु॒स्त्वाऽन्वे॑तु। षड्रा॒यस्पोषा॑य॒ विष्णु॒स्त्वाऽन्वे॑तु। स॒प्त स॒प्तभ्यो॒ होत्रा॑भ्यो॒ विष्णु॒स्त्वाऽन्वे॑तु। सखा॑यः स॒प्तप॑दा अभूम। स॒ख्यन्ते॑ गमेयम्॥८९॥

स॒ख्यात्ते॒ मा यो॑षम्। स॒ख्यान्मे॒ मा यो॑ष्ठाः। साऽसि॑ सुब्रह्मण्ये। तस्या॑स्ते पृथि॒वी पाद॑ः। साऽसि॑ सुब्रह्मण्ये। तस्या॑स्ते॒ऽन्तरि॑क्षं॒ पाद॑ः। साऽसि॑ सुब्रह्मण्ये। तस्या॑स्ते॒ द्यौः पाद॑ः। साऽसि॑ सुब्रह्मण्ये। तस्या॑स्ते॒ दिशः॒ पाद॑ः॥९०॥

प॒रोर॑जास्ते पञ्च॒मः पाद॑ः। सा न॒ इष॒मूर्ज॑न्धुक्ष्व। तेज॑ इन्द्रि॒यम्। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒सम॒न्नाद्य॑म्। वि मि॑मे त्वा॒ पय॑स्वतीम्। दे॒वानां॑ धे॒नुꣳ सु॒दुघा॒मन॑पस्फुरन्तीम्। इन्द्रः॒ सोमं॑ पिबतु। क्षेमो॑ अस्तु नः। इ॒मान्न॑राः कृणुत॒ वेदि॒मेत्य॑। वसु॑मतीꣳ रु॒द्रव॑तीमादि॒त्यव॑तीम्॥९१॥

वर्ष्मन्दिवः। नाभा पृथिव्याः। यथाऽयं यजमानो न रिष्येत्। देवस्य सवितुः सवे। चतुः शिखण्डा युवतिः सुपेशाः। घृतप्रतीका भुवनस्य मध्ये। तस्याꣳ सुपर्णावधि यौ निविष्टौ। तयोर्देवानामधि भागधेयम्। अप जन्यं भयं नुद। अप चक्राणि वर्तय। गृहꣳ सोमस्य गच्छतम्। न वा उ वेतन्म्रियसे न रिष्यसि। देवाꣳ इदेषि पथिभिः सुगेभिः। यत्र यन्ति सुकृतो नापि दुष्कृतः। तत्र त्वा देवः सविता दधातु॥९२॥

ब्रह्मणो योनिरꣳहसः पङ्क्तिं प्रपद्ये दीक्षा ययाऽऽदित्यो दीक्षया दीक्षितस्तयाँ त्वा दीक्षया दीक्षयाम्योषधयो दीक्षा द्यौस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षतामपचितिश्चाक्षितिरुत्तरस्मिन्नगमेयं दिशः पादं आदित्यवतीं वर्तय पञ्च च॥ [७]

यदस्य पारे रजसः। शुक्रं ज्योतिरजायत। तन्नः पर्षदति द्विषः। अग्ने वैश्वानर स्वाहा। यस्माद्द्वीषाऽवाशिष्ठाः। ततो नो अभयं कृधि। प्रजाभ्यः सर्वाभ्यो मृड। नमो रुद्राय मीढुषे। यस्माद्द्वीषा न्यषदः। ततो नो अभयं कृधि॥९३॥

प्रजाभ्यः सर्वाभ्यो मृड। नमो रुद्राय मीढुषे। उदुस्र तिष्ठ प्रति तिष्ठ मारिषः। मेमं यज्ञं यजमानं च रीरिषः। सुवर्गे लोके यजमानꣳ हि धेहि। शन्न एधि द्विपदे शं चतुष्पदे। यस्माद्द्वीषाऽवेपिष्ठाः पलायिष्ठाः समज्ञास्थाः। ततो नो अभयं कृधि। प्रजाभ्यः सर्वाभ्यो मृड। नमो रुद्राय मीढुषे॥९४॥

य इ॒दमक॑ः। तस्मै॒ नम॑ः। तस्मै॒ स्वाहा॑। न वा उ॑वे॒तन्म्रि॑यसे। आशा॑नान्त्वा॒ विश्वा॒ आशाः॑। य॒ज्ञस्य॒ हि स्थ ऋ॒त्वियौ॑। इन्द्रा॑ग्नी॒ चेत॑नस्य च। हु॒ता॒हु॒तस्य॑ तृप्यतम्। अहु॑तस्य हु॒तस्य॑ च। हु॒तस्य॒ चाहु॑तस्य च। अहु॑तस्य हु॒तस्य॑ च। इन्द्रा॑ग्नी अ॒स्य सोम॑स्य। वी॒तं पि॑बतं जु॒षेथा॑म्। मा यज॑मान॒न्तमो॑ विदत्। मर्त्विजो॒ मो इ॒माः प्र॒जाः। मा यः सोम॑मि॒मं पिबा॑त्। स꣣सृ॑ष्टमु॒भयं॑ कृ॒तम्॥९५॥

कृ॒धि॒ मी॒ढुषेऽहु॑तस्य च स॒प्त च॑॥ [८]

अ॒ना॒गस॑स्त्वा व॒यम्। इन्द्रे॑ण॒ प्रेषि॑ता॒ उप॑। वा॒युष्टे॑ अस्त्व꣣श॒भूः। मि॒त्रस्ते॑ अस्त्व꣣श॒भूः। वरु॑णस्ते अस्त्व꣣श॒भूः। अपा॑क्षया॒ ऋत॑स्य गर्भाः। भुव॑नस्य गोपाः॒ श्येना॑ अतिथयः। पर्व॑तानाङ्ककुभः प्र॒युतो॑ नपातारः। व॒ग्नुनेन्द्रꣳ॑ ह्वयत। घोषे॒णामी॑वाꣳश्चातयत॥९६॥

यु॒क्ताः स्थ॒ वह॑त। दे॒वा ग्रावा॑ण॒ इन्दु॒रिन्द्र॒ इत्य॑वादिषुः। एन्द्र॑मचुच्यवुः पर॒मस्याः॑ परा॒वत॑ः। आऽस्माथ्स॒धस्था॑त्। ओरोर॒न्तरि॑क्षात्। आ सु॑भू॒तम॑सुषवुः। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒सं म॒ आसु॑षवुः। स॒म॒रे रक्षाꣳ॑स्यवधिषुः। अप॑हतं ब्रह्म॒ज्यस्य॑। वाक्क॑ त्वा॒ मन॑श्च श्रीणीताम्॥९७॥

प्रा॒णश्च॑ त्वाऽपा॒नश्च॑ श्रीणीताम्। चक्षु॑श्च त्वा॒ श्रोत्रं॑ च श्रीणीताम्। दक्ष॑श्चत्वा॒ बलं॑ च श्रीणीताम्। ओज॑श्च त्वा॒

सह॑श्च श्रीणीताम्। आयु॑श्च त्वाऽज॒रा च॑ श्रीणीताम्। आ॒त्मा च॑ त्वा त॒नूश्च॑ श्रीणीताम्। शृ॒तोऽसि शृ॒तं कृ॑तः। शृ॒ताय॑ त्वा शृ॒तेभ्य॑स्त्वा। यमिन्द्र॑मा॒हुर्वरु॑णं॒ यमा॒हुः। यम्मि॒त्रमा॒हुर्यमु॑ स॒त्यमा॒हुः॥९८॥

यो दे॒वानां॑ दे॒वत॑मस्तपो॒जाः। तस्मै॑ त्वा॒ तेभ्य॑स्त्वा। मयि॒ त्यदि॑न्द्रि॒यम्महत्। मयि॒ दक्षो॒ मयि॒ क्रतुः॑। मयि॑ धायि सु॒वीर्यम्॑। त्रिशु॑ग्घ॒र्मो वि भा॑तु मे। आकू॑त्या॒ मन॑सा स॒ह। वि॒राजा॒ ज्योति॑षा स॒ह। य॒ज्ञेन॒ पय॑सा स॒ह। तस्य॒ दोह॑मशीमहि॥९९॥

तस्य॑ सु॒म्नम॑शीमहि। तस्य॑ भ॒क्षम॑शीमहि। वाग्जु॑षा॒णा सोम॑स्य तृप्यतु। मि॒त्रो जना॒न्प्र स मि॑त्र। यस्मा॒न्न जा॒तः परो॑ अ॒न्यो अस्ति॑। य आ॑वि॒वेश॒ भुव॑नानि॒ विश्वा॑। प्र॒जाप॑तिः प्र॒जया॑ संविदा॒नः। त्रीणि॒ ज्योती॑ꣳषि सचते॒ स षो॑ड॒शी। ए॒ष ब्र॒ह्मा य ऋ॒त्विय॑ः। इन्द्रो॒ नाम॑ श्रु॒तो ग॒णे॥१००॥

प्र ते॑ म॒हे वि॒दथे॑ शꣳसिषꣳ हरी॑। य ऋ॒त्वियः॒ प्र ते॑ वन्वे। व॒नुषो॑ हर्य॒तम्मदम्॑। इन्द्रो॒ नाम॑ घृ॒तन्नयः। हरि॑भि॒श्चारु॒ सेच॑ते। श्रु॒तो ग॒ण आ त्वा॑ विशन्तु। हरि॑वर्पस॒ङ्गिरः॑। इन्द्राधि॑प॒तेऽधि॑पति॒स्त्वं दे॒वाना॑मसि। अधि॑पति॒म्माम्। आयु॑ष्मन्तं॒ वर्च॑स्वन्तम्मनु॒ष्ये॑षु कुरु॥१०१॥

इन्द्र॑श्च स॒म्राड्वरु॑णश्च॒ राजा॑। तौ ते॑ भ॒क्षं च॑क्रतु॒रग्र॑ ए॒तम्। तयो॒रनु॑ भ॒क्षं भ॑क्षयामि। वाग्जु॑षा॒णा सोम॑स्य तृप्यतु।

प्र॒जाप॑तिर्वि॒श्वक॑र्मा। तस्य॒ मनो॑ दे॒वं य॒ज्ञेन॑ राध्यासम्। अ॒र्थे॒गा अ॒स्य ज॑हितः। अ॒व॒सान॑पतेऽव॒सान॑म्मे विन्द। नमो॑ रु॒द्राय॑ वास्तो॒ष्पत॑ये। आय॑ने वि॒द्रव॑णे॥१०२॥

उ॒द्याने॒ यत्प॒राय॑णे। आ॒वर्त॑ने वि॒वर्त॑ने। यो गो॑पा॒यति॒ तꣳ हु॑वे। यान्य॑पा॒मित्या॒न्यप्र॑तीत्ता॒न्यस्मि॑। य॒मस्य॑ ब॒लिना॒ चरा॑मि। इ॒हैव सन्तः॒ प्रति॒ तद्या॑तयामः। जी॒वा जी॒वेभ्यो॒ नि ह॑राम एनत्। अ॒नृ॒णा अ॒स्मिन्न॑नृ॒णाः पर॑स्मिन्। तृ॒तीये॑ लो॒के अ॑नृ॒णाः स्या॑म। ये दे॑व॒याना॑ उ॒त पि॑तृ॒याणाः॑॥१०३॥

सर्वा॑न्प॒थो अ॑नृ॒णा आक्षी॑येम। इ॒दमू॒नु श्रेयो॑-ऽव॒सान॒मा ग॑न्म। शि॒वे नो॒ द्यावा॑पृथि॒वी उ॒भे इ॒मे। गोम॒द्धन॑व॒दश्व॑व॒दूर्ज॑स्वत्। सु॒वीरा॑ वी॒रैरनु॒ सञ्च॑रेम। अ॒र्कः प॒वि॒त्रꣳ रज॑सो वि॒मान॑ः। पु॒नाति॑ दे॒वाना॒म्भुव॑नानि॒ विश्वा॑। द्यावा॑पृथि॒वी पय॑सा संविदा॒ने। घृ॒तं दु॑हाते अ॒मृतं॒ प्रपी॑ने। प॒वित्र॑म॒र्को रज॑सो वि॒मान॑ः। पु॒नाति॑ दे॒वाना॒म्भुव॑नानि॒ विश्वा॑। सुव॒र्ज्योति॒र्यशो॑ म॒हत्। अ॒शी॒महि॑ गा॒धमु॒त प्र॑ति॒ष्ठाम्॥१०४॥

चा॒त॒य॒त॒ श्री॒णी॒ताꣳ स॒त्यमा॒हुर॑शीमहि ग॒णे कु॑रु वि॒द्रव॑णे पितृ॒याणा॑ अ॒र्को रज॑सो वि॒मान॒स्त्रीणि॑ च॥ [९]

उद॑स्ताम्फ्सीथ्सवि॒ता मि॒त्रो अ॑र्य॒मा। सर्वा॑न॒मित्रा॑नवधीद्यु॒गेन॑। बृ॒हन्त॒म्माम॑करद्वी॒रव॑न्तम्। र॒थ॒न्त॒रे श्र॑यस्व॒ स्वाहा॑ पृथि॒व्याम्। वा॒म॒दे॒व्ये श्र॑यस्व॒ स्वाहा॒ऽन्तरि॑क्षे। बृ॒ह॒ति श्र॑यस्व॒ स्वाहा॑

दि॒वि। बृ॒हता त्वोप॑स्तभ्नोमि। आ त्वा॑ दद॒ यश॑से वी॒र्या॑य च। अ॒स्मास्व॑घ्निया यू॒यं द॑धाथेन्द्रि॒यं पय॑ः। यस्ते॑ द्र॒फ्सो यस्त॑ उद॒र्षः॥१०५॥

दैव्य॑ः के॒तुर्विश्व॒म्भुव॑नमावि॒वेश॑। स नः॑ पा॒ह्यरि॑ष्टै॒ स्वाहा॑। अनु॑ मा॒ सवो॑ य॒ज्ञोऽयम॑तु। विश्वे॑ दे॒वा म॒रुतः॒ सामा॒र्कः। आ॒प्रिय॒श्छन्दा॑ꣳसि नि॒विदो॒ यजू॑ꣳषि। अ॒स्यै पृ॑थि॒व्यै यद्य॒ज्ञियम्॑। प्र॒जाप॑तेर्वर्त॒निमनु॑ वर्तस्व। अनु॑वी॒रैरनु॑ राध्याम॒ गोभि॑ः। अन्वश्वै॒रनु॒ सवै॑रु पु॒ष्टैः। अनु॑ प्र॒जया-ऽन्विं॑न्द्रि॒येण॑॥१०६॥

दे॒वा नो॑ य॒ज्ञमृ॑जु॒धा न॑यन्तु। प्रति॑क्षत्रे प्रति॑ तिष्ठामि रा॒ष्ट्रे। प्रत्यश्वे॑षु॒ प्रति॑ तिष्ठामि॒ गोषु॑। प्रति॑ प्र॒जायां॒ प्रति॑ तिष्ठामि॒ भव्ये॑। विश्व॑म॒न्याऽभि॑ वावृ॒धे। तद॒न्यस्या॒मधि॑श्रितम्। दि॒वे च॑ वि॒श्वक॑र्मणे। पृ॒थि॒व्यै चा॑कर॒ नम॑ः। अस्का॒न्द्यौः पृ॑थि॒वीम्। अस्का॑नृष॒भो यु॒वा॒गाः॥१०७॥

स्क॒न्नेमा विश्वा॒ भुव॑ना। स्क॒न्नो य॒ज्ञः प्र ज॑नयतु। अस्का॒नज॑नि॒ प्राज॑नि। आ स्क॒न्नाज्जा॑यते॒ वृषा॑। स्क॒न्नात्प्र ज॑निषीमहि। ये दे॒वा येषा॑मि॒दम्भा॑ग॒धेय॑म्ब॒भूव॑। येषां॑ प्रया॒जा उ॒तानू॑या॒जाः। इन्द्र॑ज्येष्ठेभ्यो॒ वरु॑णराजभ्यः। अ॒ग्निहो॑तृभ्यो दे॒वेभ्यः॒ स्वाहा॑। उ॒त त्या नो॒ दिवा॑ म॒तिः॥१०८॥

अदि॑तिरू॒त्या ग॑मत्। सा शन्ता॑ची॒ मय॑स्करत्। अप॒

स्रिधः। उत त्या दैव्या भिषजा। शन्नस्करतो अश्विना। यूयातामस्मद्रपः। अप स्रिधः। शमग्निरग्निभिस्करत्। शन्नस्तपतु सूर्यः। शं वातो वात्वरपाः॥१०९॥

अप स्रिधः। तदित्पदं न विचिकेत विद्वान्। यन्मृतः पुनरप्येति जीवान्। त्रिवृद्यद्भुवनस्य रथवृत्। जीवो गर्भो न मृतः स जीवात्। प्रत्यस्मै पिपीषते। विश्वानि विदुषे भर। अरङ्गमाय जग्मवे। अपश्चाद्दघ्वने नरे। इन्दुरिन्दुमवागात्। इन्दोरिन्द्रोऽपात्। तस्य त इन्दविन्द्रपीतस्य मधुमतः। उपहूतस्योपहूतो भक्षयामि॥११०॥

उदरष इंन्द्रियेण गा मतिररपा अंगात्रीणि च॥ [१०]

ब्रह्म प्रतिष्ठा मनसो ब्रह्म वाचः। ब्रह्म यज्ञानाꣳ हविषामाज्यस्य। अतिरिक्तं कर्मणो यच्च हीनम्। यज्ञः पर्वाणि प्रतिरन्नेति कल्पयन्। स्वाहाकृताऽऽहुतिरेतु देवान्। आश्रावितमत्याश्रावितम्। वषट्कृतमत्यनूक्तं च यज्ञे। अतिरिक्तं कर्मणो यच्च हीनम्। यज्ञः पर्वाणि प्रतिरन्नेति कल्पयन्। स्वाहाकृताऽऽहुतिरेतु देवान्॥१११॥

यद्वो देवा अतिपादयानि। वाचा चित्प्रयतन्देवहेडनम्। अरायो अस्माꣳ अभिदुच्छुनायते। अन्यत्रास्मन्मरुतस्तन्निधेतन। ततं म आपस्तदु तायते पुनः। स्वादिष्ठा धीतिरुचथाय शस्यते। अयꣳ समुद्र उत विश्वभेषजः। स्वाहाकृतस्य

समुतृप्णुतर्भुवः। उद्वयं तमसस्परि। उदुत्यं चित्रम्॥११२॥

इमम्मे वरुण तत्त्वा यामि। त्वन्नो अग्ने स त्वन्नो अग्ने। त्वमग्ने अयासि प्रजापते। इमञ्जीवेभ्यः परिधिं दधामि। मैषान्नुगादपरो अर्धमेतम्। शतञ्जीवन्तु शरदः पुरूचीः। तिरो मृत्युं दधतां पर्वतेन। इष्टेभ्यः स्वाहा वषडनिष्टेभ्यः स्वाहा। भेषजं दुरिष्टै स्वाहा निष्कृत्यै स्वाहा। दौराध्यै स्वाहा दैवीभ्यस्तनूभ्यः स्वाहा॥११३॥

ऋद्ध्यै स्वाहा समृद्ध्यै स्वाहा। यत इन्द्र भयामहे। ततो नो अभयं कृधि। मघवञ्छग्धि तव तन्न ऊतये। वि द्विषो वि मृधो जहि। स्वस्तिदा विशस्पतिः। वृत्रहा वि मृधो वशी। वृषेन्द्रः पुर एतु नः। स्वस्तिदा अभयङ्करः। आभिर्गीर्भिर्यदतो न ऊनम्॥११४॥

आप्यायय हरिवो वर्धमानः। यदा स्तोतृभ्यो महि गोत्रा रुजासि। भूयिष्ठभाजो अध ते स्याम। अनाज्ञातं यदाज्ञातम्। यज्ञस्य क्रियते मिथु। अग्ने तदस्य कल्पय। त्वꣳ हि वेत्थ यथातथम्। पुरुषसम्मितो यज्ञः। यज्ञः पुरुषसम्मितः। अग्ने तदस्य कल्पय। त्वꣳ हि वेत्थ यथातथम्। यत्पाकत्रा मनसा दीनदक्षा न। यज्ञस्य मन्वते मर्तासः। अग्निष्टद्धोता क्रतुविद्विजानन्। यजिष्ठो देवाꣳ ऋतुशो यजाति॥११५॥

देवाꣳश्चित्रं तनूभ्यः स्वाहोनं पुरुषसम्मितोऽग्ने तदस्य कल्पय पञ्च च॥ [११]

यद्दे॑वा देव॒हेड॑नम्। देवा॑सश्चकृ॒मा व॒यम्। आदि॑त्या॒स्तस्मा॑न्मा मुञ्चत। ऋ॒तस्य॒र्तेन॒ मामु॒त। देवा॑ जीवनका॒म्या यत्। वा॒चा-ऽनृ॑तमूदि॒म। अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः। गार्ह॑पत्यः॒ प्रमु॑ञ्चतु। दु॒रि॒ता यानि॑ चकृ॒म। क॒रोतु॒ माम॑ने॒नसम्॑॥११६॥

ऋ॒तेन॑ द्यावापृथिवी। ऋ॒तेन॒ त्वꣳ स॑रस्वति। ऋ॒तान्मा॑ मुञ्च॒ताꣳह॑सः। यद॒न्यकृ॑तमारि॒म। स॒जा॒त॒शꣳसादु॒त वा॑ जामिश॒ꣳसात्। ज्यायः॑सः॒ शꣳसा॑दु॒त वा॒ कनी॑यसः। अना॑ज्ञातं दे॒वकृ॑तं॒ यदेनः॑। तस्मा॒त्त्वम॒स्माञ्जा॑तवेदो मुमुग्धि। यद्वा॒चा यन्मन॑सा। बा॒हुभ्या॑मू॒रुभ्या॑मष्ठी॒वद्भ्या॑म्॥११७॥

शि॒श्नैर्यदनृ॑तञ्चकृ॒मा व॒यम्। अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः। यद्धस्ता॑भ्याञ्च॒कर॒ किल्बि॑षाणि। अ॒क्षाणा॑ व॒ग्नुमु॑प॒जिघ्र॑मानः। दू॒रे॒प॒श्या च॑ राष्ट्र॒भृच्च॑। तान्य॑फ्स॒रसा॒वनु॑दत्तामृ॒णानि॑। अदी॑व्यन्नृ॒णं यद॒हञ्च॒कार॑। यद्वादा॑स्यन्थ्सञ्ज॒गारा॒ जने॑भ्यः। अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः। यन्मयि॑ मा॒ता गर्भे॑ स॒ति॥११८॥

एन॑श्च॒कार॒ यत्पि॒ता। अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः। यदा॑ पि॒पेष॑ मा॒तर॑ं पि॒तरम्॑। पु॒त्रः प्रमु॑दितो॒ धयन्॑। अहिꣳसितौ पि॒तरौ॒ मया॒ तत्। तद॑ग्ने अनृ॒णो भ॑वामि। यद॒न्तरि॑क्षं पृथि॒वीमु॒त द्याम्। यन्मा॒तर॑ं पि॒तर॑ं वा जिहिꣳसि॒म। अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः। यदा॒शसा॑ नि॒शसा॒ यत्प॑रा॒शसा॑॥११९॥

यदेन॑श्चकृ॒मा नूत॑नं॒ यत्पु॑रा॒णम्। अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः।

अति॑ क्रामामि दुरि॒तं यदेन॑ः। जहा॑मि रि॒प्रं प॑र॒मे स॒धस्थे॑। यत्र॒ यन्ति॑ सु॒कृतो॒ नापि॑ दु॒ष्कृत॑ः। तमा रो॑हामि सु॒कृतां॒ नु लो॒कम्। त्रि॒ते दे॒वा अ॑मृजतै॒तदेन॑ः। त्रि॒त ए॒तन्म॑नु॒ष्ये॑षु मामृजे। ततो॑ मा॒ यदि॒ किञ्चि॑दान॒शे। अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः॥१२०॥

गार्ह॑पत्य॒ः प्रमु॑ञ्चतु। दु॒रि॒ता यानि॑ चकृ॒म। क॒रोतु॒ माम॑ने॒नसम्॑। दि॒वि जा॒ता अ॒फ्सु जा॒ताः। या जा॒ता ओष॑धीभ्यः। अथो॒ या अ॑ग्नि॒जा आप॑ः। ता न॑ः शुन्धन्तु॒ शुन्ध॑नीः। यदापो॒ नक्तं॑ दुरि॒तञ्चरा॑म। यद्वा॒ दिवा॒ नूत॑नं॒ यत्पु॑रा॒णम्। हिर॑ण्यवर्णा॒स्तत॒ उत्पु॑नीत नः। इ॒मम्मे॑ वरुण॒ तत्त्वा॑ यामि। त्वन्नो॑ अग्ने॒ स त्वन्नो॑ अग्ने। त्वम॑ग्ने अ॒यासि॑॥१२१॥

अ॒ने॒नस॑मष्ठी॒वद्भ्या॑ꣳ स॒ति प॑रा॒शसा॑ऽऽन॒शे॑ऽग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः पुनीत न॒स्त्रीणि॑ च (यद्दे॑वा॒ देवा॑ ऋ॒तेन॑ सजातश॒ꣳसाद्यद्वा॒चा यद्धस्ता॑भ्या॒मदी॑व्यं॒ यन्मयि॑ मा॒ता यदा॑ पि॒पेष॒ यद॒न्तरि॑क्षं॒ यदा॒शसाऽति॑ क्रामामि त्रि॒ते दे॒वा दि॒वि जा॒ता अ॒फ्सु जा॒ता यदाप॑ इ॒मम्मे॑ वरुण॒ तत्त्वा॑ यामि॒ त्वन्नो॑ अग्ने॒ स त्वन्नो॑ अग्ने॒ त्वम॑ग्ने अ॒यासि॑।)॥——————[१२]

यत्ते॒ ग्राव्ण्णा॑ चिच्छि॒दुः सो॑म राजन्। प्रि॒याण्यङ्गा॑नि॒ स्वधि॑ता॒ परूꣳ॑षि। तथ्सन्ध॒थ्स्वाज्ये॑नो॒त व॑र्धयस्व। अ॒ना॒गसो॒ अध॒मिथ्स॒ङ्क्षये॑म। यत्ते॒ ग्रावा॑ बा॒हुच्यु॑तो॒ अचु॑च्यवुः। नरो॒ यत्ते॑ दुदु॒हुर्दक्षि॑णेन। तत्त॒ आप्या॑यता॒न्तत्ते॑। निष्ट्या॑यतान्देव सोम। यत्ते॒ त्वच॑म्बिभि॒दुर्यच्च॒ योनिम्॑। यदा॒स्थाना॒त्प्रच्यु॑तो॒ वेन॑सि॒ त्मना॑॥१२२॥

त्वया॒ तथ्सोम॑ गुप्तम॑स्तु नः। सा नः॑ स॒न्धासं॑त्पर॒मे व्यो॑मन्। अहा॒च्छरीरं॒ पय॑सा स॒मेत्य॑। अ॒न्योऽन्यो भवति॒ वर्णो॑ अस्य। तस्मि॑न्व॒यमुप॑हूता॒स्तव॑ स्मः। आ नो॑ भज॒ सद॑सि वि॒श्वरू॑पे। नृ॒चक्षाः॒ सोम॑ उ॒त शु॒श्रुग॑स्तु। मा नो॒ वि हा॑सीद्गि॒रं आवृणा॒नः। अना॑गास्त॒नुवो॑ वावृधा॒नः। आ नो॑ रू॒पं व॑हतु॒ जाय॑मानः॥१२३॥

उप॑ क्षरन्ति जु॒ह्वो॑ घृ॒तेन॑। प्रि॒याण्यङ्गा॑नि॒ तव॑ व॒र्धय॑न्तीः। तस्मै॑ ते सोम॒ नम॒ इद्वष॑ट्व। उप॑ मा राजन्थ्सुकृ॒ते ह्व॑यस्व। सं प्रा॑णापा॒नाभ्या॒ꣳ समु॒ चक्षु॑षा॒ त्वम्। सꣳ श्रोत्रे॑ण गच्छस्व सोम राजन्। यत्त॒ आस्थि॑त॒ꣳ शमु॒ तत्ते॑ अस्तु। जा॒नी॒तान्नः॑ स॒ङ्गम॑ने पथी॒नाम्। ए॒तञ्जा॑नीतात्पर॒मे व्यो॑मन्। वृका॑ः सधस्था वि॒द रू॒पम॑स्य॥१२४॥

यदा॒गच्छा॑त्प॒थिभि॑र्देव॒यानैः॑। इ॒ष्टा॒पू॒र्ते कृ॑णुताद॒विर॑स्मै। अरि॑ष्टो राजन्नग॒दः परे॑हि। नम॑स्ते अस्तु॒ चक्ष॑से रघूय॒ते। नाक॒मारो॑ह स॒ह यज॑मानेन। सूर्यं॑ गच्छतात्पर॒मे व्यो॑मन्। अभू॑द्देवः स॑वि॒ता वन्द्यो॒नु नः॑। इ॒दानी॒मह्न॑ उप॒वाच्यो॒ नृभिः॑। वि यो रत्ना॒ भज॑ति मान॒वेभ्यः॑। श्रेष्ठं॑ नो॒ अत्र॒ द्रवि॑णं॒ यथा॒ दध॑त्। उप॑ नो मित्रावरुणावि॒हाव॑तम्। अ॒न्वादी॑ध्याथामि॒ह नः॑ सखाया। आ॒दि॒त्यानां॒ प्रसि॑तिर्हे॒तिः। उ॒ग्रा श॒तापा॑ष्ठा घ॒विषा॒ परि॑ णो वृणक्तु। आप्या॑यस्व॒ सन्ते॑॥१२५॥

त्मना॒ जाय॑मानोऽस्य॒ दध॒त्पश्चं॑ च॥ [१३]

यद्दि॑दी॒क्षे मन॑सा॒ यच्च॑ वा॒चा। यद्वा॑ प्रा॒णैश्चक्षु॑षा॒ यच्च॒ श्रोत्रे॑ण। यद्रेत॑सा मिथु॒नेनाप्या॒त्मना॑। अ॒द्भ्यो लो॒का द॑धिरे॒ तेज॑ इन्द्रि॒यम्। शु॒क्रा दी॒क्षाये॒ तप॑सो वि॒मोच॑नीः। आपो॑ विमो॒क्रीर्मयि॒ तेज॑ इन्द्रि॒यम्। यदृ॒चा साम्ना॒ यजु॑षा। प॒शू॒नाश्चर्म॑न् ह॒विषा॑ दिदी॒क्षे। यच्छन्दो॑भि॒रोष॑धीभि॒र्वन॒स्पतौ॑। अ॒द्भ्यो लो॒का द॑धिरे॒ तेज॑ इन्द्रि॒यम्॥१२६॥

शु॒क्रा दी॒क्षाये॒ तप॑सो वि॒मोच॑नीः। आपो॑ विमो॒क्रीर्मयि॒ तेज॑ इन्द्रि॒यम्। येन॒ ब्रह्म॒ येन॑ क्ष॒त्रम्। येनेन्द्रा॒ग्नी प्र॒जाप॑तिः॒ सोमो॒ वरु॑णो॒ येन॒ राजा॑। विश्वे॑ दे॒वा ऋष॑यो॒ येन॑ प्रा॒णाः। अ॒द्भ्यो लो॒का द॑धिरे॒ तेज॑ इन्द्रि॒यम्। शु॒क्रा दी॒क्षाये॒ तप॑सो वि॒मोच॑नीः। आपो॑ विमो॒क्रीर्मयि॒ तेज॑ इन्द्रि॒यम्। अ॒पां पुष्प॑म॒स्योष॑धीना॒ꣳ रसः॑। सोम॑स्य प्रि॒यन्धाम॑॥१२७॥

अ॒ग्नेः प्रि॒यत॑मꣳ ह॒विः स्वाहा॑। अ॒पां पुष्प॑म॒स्योष॑धीना॒ꣳ रसः॑। सोम॑स्य प्रि॒यन्धाम॑। इन्द्र॑स्य प्रि॒यत॑मꣳ ह॒विः स्वाहा॑। अ॒पां पुष्प॑म॒स्योष॑धीना॒ꣳ रसः॑। सोम॑स्य प्रि॒यन्धाम॑। विश्वे॑षां दे॒वानां॑ प्रि॒यत॑मꣳ ह॒विः स्वाहा॑। व॒यꣳ सो॑म व्र॒ते तव॑। मन॑स्त॒नूषु॒ पिप्र॑तः। प्र॒जाव॑न्तो अशीमहि॥१२८॥

दे॒वेभ्यः॑ पि॒तृभ्यः॒ स्वाहा॑। सो॒म्येभ्यः॑ पि॒तृभ्यः॒ स्वाहा॑। क॒व्येभ्यः॑ पि॒तृभ्यः॒ स्वाहा॑। देवा॑स इ॒ह मा॑दयध्वम्। सोम्या॑स इ॒ह मा॑दयध्वम्। कव्या॑स इ॒ह मा॑दयध्वम्। अ॒न॑न्तरिताः

पितरः सोम्याः सोमपीथात्। अपैतु मृत्युरमृतन्न आगन्। वैवस्वतो नो अभयं कृणोतु। पर्णं वनस्पतेरिव॥१२९॥

अभि नः शीयता२ रयिः। सचतान्नः शचीपतिः। परम्मृत्यो अनु परेहि पन्थाम्। यस्ते स्व इतरो देवयानात्। चक्षुष्मते शृण्वते ते ब्रवीमि। मा नः प्रजा२ रीरिषो मोत वीरान्। इदमनु श्रेयोवसानमागन्म। यद्गोजिद्धनजिदश्वजिद्यत्। पर्णं वनस्पतेरिव। अभि नः शीयता२ रयिः। सचतान्नः शचीपतिः॥१३०॥

वनस्पतावग्न्यो लोका दधिरे तेज इन्द्रियन्धामाशीमहीवाभिनः शीयता२ रयिरेक च॥-[१४]

सर्वान् यद्विष्णेन वि वै याः पुरस्ताद्देवा देवेषु परिस्तृणीत सक्षेदं यदस्य पारेऽनागस उदस्ताम्फसीद्ब्रह्म प्रतिष्ठा यद्देवा यत्ते ग्राव्णा यद्दिदीक्षे चतुर्दश॥१४॥

सर्वान्भूतिमेव यामेवाफस्वाहुतिं व्रतानां पर्णवल्कः सोम्यानामस्मिन्यज्ञेऽग्ने यो नो ज्योग्जीवाः परोरजाः प्रतेमहे ब्रह्म प्रतिष्ठा गार्हपत्यस्त्रि२शदुत्तरशतम्॥१३०॥

सर्वाञ्छचीपतिः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

साङ्ग्रहण्येष्ट्या यजते। इमाञ्जनताꣳ सङ्गृह्णानीति। द्वादशारत्नी रशना भवति। द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरमेवाव रुन्धे। मौञ्जी भवति। ऊर्ग्वै मुञ्जाः। ऊर्जमेवाव रुन्धे। चित्रा नक्षत्रम्भवति। चित्रं वा एतत्कर्म॥१॥

यदश्वमेधः समृद्ध्यै। पुण्यनाम देवयजनमध्यवस्यति। पुण्यामेव तेन कीर्तिमभि जयति। अपदातीनृत्विजः समावहन्त्या सुब्रह्मण्यायाः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। केशश्मश्रु वपते। नखानि नि कृन्तते। दतो धावते। स्नाति। अहतं वासः परिधत्ते। पाप्मनोऽपहत्यै। वाचं यत्वोप वसति। सुवर्गस्य लोकस्य गुप्त्यै। रात्रिं जागरयन्त आसते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥२॥

कर्म धत्ते पञ्च च॥ [१]

चतुष्टय्य आपो भवन्ति। चतुः शफो वा अश्वः प्राजापत्यः समृद्ध्यै। ता दिग्भ्यः समाभृता भवन्ति। दिक्षु वा आपः। अन्नं वा आपः। अद्भ्यो वा अन्नं जायते। यदेवाद्भ्योऽन्नं जायते। तदव रुन्धे। तासु ब्रह्मौदनं पचति। रेत एव तद्दधाति॥३॥

चतुः शरावो भवति। दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति। उभयतोरुक्मौ भवतः। उभयत एवास्मिन्नुच दधाति। उद्धरति श्रृतत्वाय।

स॒र्पिष्वाँ॑न्भवति मेध्य॒त्वाय॑। च॒त्वार॑ आर्ष॒याः प्राश्न॑न्ति। दि॒शामे॒व ज्योति॑षि जुहोति। च॒त्वारि॒ हिर॑ण्यानि ददाति। दि॒शामे॒व ज्योती॒ꣳष्यव॑ रुन्धे॥४॥

यदाज्य॑मु॒च्छिष्य॑ते। तस्मि॑न्रश॒नान्यु॑नत्ति। प्र॒जाप॑ति॒र्वा ओ॑द॒नः। रेत॒ आज्यम्॑। यदाज्ये॑ रश॒नान्यु॒नत्ति॑। प्र॒जाप॑तिमे॒व रेत॑सा॒ सम॑र्धयति। द॒र्भ॒मयी॑ रश॒ना भ॑वति। ब॒हु वा ए॒ष कु॑च॒रो॑ मे॒ध्यमुप॑गच्छति। यदश्व॑ः। प॒वित्रं॒ वै द॒र्भाः॥५॥

यद्द॑र्भ॒मयी॑ रश॒ना भव॑ति। पु॒नात्ये॒वैनम्॑। पू॒तमे॑न॒म्मेध्य॒मा ल॑भते। अश्व॑स्य॒ वा आल॑ब्धस्य महि॒मोद॑क्रामत्। स म॒हर्त्वि॑ज॒ः प्रावि॑शत्। तन्म॒हर्त्वि॑जाम्महर्त्वि॒क्त्वम्। यन्म॒हर्त्वि॑जः प्रा॒श्नन्ति॑। म॒हि॒मान॑मे॒वास्मि॒न्तद्द॑धति। अश्व॑स्य॒ वा आल॑ब्धस्य॒ रेत॒ उद॑क्रामत्। तथ्सु॒वर्ण॒ꣳ हिर॑ण्यमभवत्। यथ्सु॒वर्ण॒ꣳ हिर॑ण्यं॒ दद॑ाति। रेत॑ ए॒व तद्द॑धाति। ओ॒द॒ने द॑दाति। रेतो॒ वा ओ॑द॒नः। रेतो॒ हिर॑ण्यम्। रेत॑सै॒वास्मि॒न्रेतो॑ दधाति॥६॥

द॒धा॒ति॒ रु॒न्धे॒ द॒र्भा अ॑भव॒थ्षट् च॑॥ [२]

यो वै ब्रह्म॑णे दे॒वेभ्य॑ः प्र॒जाप॑त॒येऽप्र॑तिप्रो॒च्याश्वं॒ मेध्य॑ं ब॒ध्नाति॑। आ दे॒वता॑भ्यो वृश्च्यते। पापी॑यान्भवति। यः प्र॑ति॒प्रोच्य॑। न दे॒वता॑भ्य॒ आवृ॑श्च्यते। वसी॑यान्भवति। यदाह॑। ब्रह्म॒न्नश्व॒म्मेध्य॑म्भन्थ्स्यामि दे॒वेभ्य॑ः प्र॒जाप॑तये॒ तेन॑ राध्यास॒मिति॑। ब्रह्म॒ वै ब्र॒ह्मा। ब्रह्म॑ण ए॒व दे॒वेभ्य॑ः प्र॒जाप॑तये

प्रति॒प्रोच्याश्व॒म्मेध्य॑म्बध्नाति॥ ७॥

न दे॒वता॑भ्य॒ आ वृ॑श्च्यते। वसी॑यान्भवति। दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒व इति॑ रश॒नामाद॑त्ते॒ प्रसू॑त्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॒मित्या॑ह। अ॒श्विनौ॒ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यू आस्ता॑म्। पू॒ष्णो हस्ता॑भ्या॒मित्या॑ह॒ यत्यै॑। व्यृ॑द्धं॒ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यद॑य॒जुष्के॑ण क्रि॒यते॑। इ॒माम॑गृभ्णन्रश॒नामृ॒तस्येत्यधि॑ वदति॒ यजु॑ष्कृत्यै। य॒ज्ञस्य॒ समृ॑द्ध्यै॥८॥

तदा॑हुः। द्वाद॑शारत्नी रश॒ना क॑र्त॒व्या (३) त्रयो॑दशार॒त्नी (३) रिति॑। ऋ॒ष॒भो वा ए॒ष ऋ॑तू॒नाम्। यथ्स॑वथ्स॒रः। तस्य॑ त्रयोद॒शो मासो॑ वि॒ष्टपम्॑। ऋ॒ष॒भ ए॒ष य॒ज्ञाना॑म्। यद॑श्वमे॒धः। यथा॒ वा ऋ॑ष॒भस्य॑ वि॒ष्टपम्॑। ए॒वमे॒तस्य॑ वि॒ष्टपम्॑। त्र॒यो॒द॒शम॑र॒त्निꣳ र॑श॒नाया॑मु॒पा द॑धाति॥९॥

यथ॑र्ष॒भस्य॑ वि॒ष्टपꣳ सꣳस्क॒रोति॑। ता॒दृगे॒व तत्। पूर्व॒ आयु॑षि वि॒दथे॑षु क॒व्येत्या॑ह। आयु॑रे॒वास्मि॑न्दधाति। तया॑ दे॒वाः सु॒तमा ब॑भूवु॒रित्या॑ह। भूति॑मे॒वोपाव॑र्तते। ऋ॒तस्य॒ साम॑न्थ्स॒रमा॒रप॒न्तीत्या॑ह। स॒त्यं वा ऋ॒तम्। स॒त्येने॒वैन॑मृ॒तेनार॑भते। अ॒भि॒धा अ॒सीत्या॑ह॥१०॥

तस्मा॑दश्वमेधया॒जी सर्वा॑णि भू॒तान्य॒भि भ॑वति। भुव॑नम॒सीत्या॑ह। भू॒मान॑मे॒वोपै॑ति। य॒न्ताऽसीत्या॑ह। य॒न्तार॑मे॒वैनं॑ करोति। ध॒र्तासीत्या॑ह। ध॒र्तार॑मे॒वैनं॑ करोति।

सोऽग्निं वैश्वानरमित्याह। अग्नावेवैनं वैश्वानरे जुहोति। सप्रथसमित्याह॥११॥

प्रजयैवैनं पशुभिः प्रथयति। स्वाहाकृत इत्याह। होम एवास्यैषः। पृथिव्यामित्याह। अस्यामेवैनं प्रतिष्ठापयति। यन्ता राड्यन्ताऽसि यमनो धर्तासि धरुण इत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। कृष्यै त्वा क्षेमाय त्वा रय्यै त्वा पोषाय त्वेत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते। स्वगा त्वा देवेभ्य इत्याह। देवेभ्य एवैनꣳ स्वगा करोति। स्वाहा त्वा प्रजापतय इत्याह। प्राजापत्यो वा अश्वः। यस्या एव देवताया आलभ्यते। तयैवैनꣳ समर्धयति॥१२॥

बध्नाति समृद्ध्या उपादधात्यसीत्याह सप्रथसमित्याह देवेभ्य इत्याह पञ्च च॥ [३]

यः पितुरनुजायाः पुत्रः। स पुरस्तान्नयति। यो मातुरनुजायाः पुत्रः। स पश्चान्नयति। विष्वञ्चमेवास्मात्पाप्मानं विवृहतः। यो अर्वन्तं जिघाꣳसति तमभ्यमीति वरुण इति श्वानं चतुरक्षं प्रसौति। परो मर्तः परः श्वेति शुनश्चतुरक्षस्य प्रहन्ति। श्वेव वै पाप्मा भ्रातृव्यः। पाप्मानमेवास्य भ्रातृव्यꣳ हन्ति। सैध्रकम्मुसलम्भवति॥१३॥

कर्मकर्मैवास्मै साधयति। पौꣳश्चलेयो हन्ति। पुꣳश्चल्वां वै देवाः शुचन्न्यदधुः। शुचैवास्य शुचꣳ हन्ति। पाप्मा वा एतमौफ्सतीत्याहुः। योऽश्वमेधेन

यजत इति। अश्वस्याधस्पदमुपास्यति। वज्रो वा अश्वः प्राजापत्यः। वज्रेणैव पाप्मानम्भ्रातृव्यमवक्रामति। दक्षिणाऽप प्लावयति॥१४॥

पाप्मानमेवास्माच्छमलमप प्लावयति। ऐषीक उदूहो भवति। आयुर्वा इषीकाः। आयुरेवास्मिन्दधति। अमृतं वा इषीकाः। अमृतमेवास्मिन्दधति। वेतसशाखोपसम्बद्धा भवति। अप्सुयोनिर्वा अश्वः। अप्सुजो वेतसः। स्वादेवैनं योनेर्निर्मिमीते। पुरस्तात्प्रत्यञ्चमभ्युदूहति। पुरस्तादेवास्मिन्प्रतीच्यमृतं दधाति। अहं च त्वं च वृत्रहन्निति ब्रह्मा यजमानस्य हस्तं गृह्णाति। ब्रह्मक्षत्रे एव सन्दधाति। अभिक्रत्वेन्द्र भूरधज्मन्नित्यध्वर्युर्यजमानं वाचयत्यभिजित्यै॥१५॥

भवति प्लावयति मिमीते पञ्च च॥ [४]

चत्वार ऋत्विजः समुक्षन्ति। आभ्य एवैनं चतसृभ्यो दिग्भ्योऽभि समीरयन्ति। शतेन राजपुत्रैः सहाध्वर्युः। पुरस्तात्प्रत्यङ्तिष्ठन्प्रोक्षति। अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा। अयꣳ राजा वृत्रं वध्यादिति। राज्यं वा अध्वर्युः। क्षत्रꣳ राजपुत्रः। राज्येनैवास्मिन्क्षत्रं दधाति। शतेना राजभिरुग्रैः सह ब्रह्मा॥१६॥

दक्षिणत उदङ्तिष्ठन्प्रोक्षति। अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा। अयꣳ

राजाँप्रतिधृष्योँऽस्त्विति। बलं वै ब्रह्मा। बलमराजोग्रः। बलेनैवास्मिन्बलं दधाति। शतेन सूतग्रामणिभिः सह होताँ। पश्चात्प्राङ्तिष्ठन्प्रोक्षति। अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा। अयꣳ राजाऽस्यै विशः॥१७॥

बहुग्वै बह्वश्वायै बह्वजाविकायैँ। बहुव्रीहियवायै बहुमाषतिलायैँ। बहुहिरण्यायै बहुहस्तिकायै। बहुदासपूरुषायै रयिमत्यै पुष्टिमत्यै। बहुरायस्पोषायै राजास्त्विति। भूमा वै होताँ। भूमा सूतग्रामण्यः। भूम्नैवास्मिन्भूमानं दधाति। शतेन क्षत्तसङ्ग्रहीतृभिः सहोद्गाता। उत्तरतो दक्षिणा तिष्ठन्प्रोक्षति॥१८॥

अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा। अयꣳ राजा सर्वमायुरेत्विति। आयुर्वा उद्गाता। आयुः क्षत्तसङ्ग्रहीतारः। आयुषैवास्मिन्नायुर्दधाति। शतꣳशतम्भवन्ति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। चतुः शता भवन्ति। चतस्रो दिशः। दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति॥१९॥

ब्रह्मा विश उक्षति दिश एकं च॥ [५]

यथा वै हविषो गृहीतस्य स्कन्दति। एवं वा एतदश्वस्य स्कन्दति। यन्निक्तमनालब्धमुथ्सृजन्ति। यथ्स्तोक्या अन्वाह। सर्वहुतमेवैनं करोत्यस्कन्दाय। अस्कन्नꣳ हि तत्। यद्धुतस्य स्कन्दति। सहस्रमन्वाह। सहस्रसम्मितः सुवर्गो लोकः।

सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै॥२०॥

यत्परिमिता अनुब्रूयात्। परिमितमव रुन्धीत। अपरिमिता अन्वाह। अपरिमितः सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। स्तोक्या जुहोति। या एव वर्ष्या आपः। ता अव रुन्धे। अस्यां जुहोति। इयं वा अग्निर्वैश्वानरः॥२१॥

अस्यामेवैनाः प्रतिष्ठापयति। उवाच ह प्रजापतिः। स्तोक्यासु वा अहमश्वमेधꣳ सꣳस्थापयामि। तेन ततः सꣳस्थितेन चरामीति। अग्नये स्वाहेत्याह। अग्नय एवैनं जुहोति। सोमाय स्वाहेत्याह। सोमायैवैनं जुहोति। सवित्रे स्वाहेत्याह। सवित्र एवैनं जुहोति॥२२॥

सरस्वत्यै स्वाहेत्याह। सरस्वत्या एवैनं जुहोति। पूष्णे स्वाहेत्याह। पूष्ण एवैनं जुहोति। बृहस्पतये स्वाहेत्याह। बृहस्पतय एवैनं जुहोति। अपाम्मोदाय स्वाहेत्याह। अद्भ्य एवैनं जुहोति। वायवे स्वाहेत्याह। वायव एवैनं जुहोति॥२३॥

मित्राय स्वाहेत्याह। मित्रायैवैनं जुहोति। वरुणाय स्वाहेत्याह। वरुणायैवैनं जुहोति। एताभ्य एवैनं देवताभ्यो जुहोति। दशदश सम्पादं जुहोति। दशाक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। प्र वा एषोऽस्माल्लोकाच्च्यवते। यः परांचीराहुतीर्जुहोति। पुनः

पुनरभ्या॒वर्तं॑ जुहोति। अ॒स्मिन्ने॒व लो॒के प्रति॑ तिष्ठति। ए॒ताꣳ ह वाव सोऽश्वमे॒धस्य॒ सꣳस्थि॑तिमुवा॒चास्क॑न्दाय। अस्क॑न्न॒ꣳ हि तत्। यद्य॒ज्ञस्य॒ सꣳस्थि॑तस्य॒ स्कन्द॑ति॥२४॥

अ॒भिजि॑त्यै वैश्वान॒रः स॑वि॒त्र ए॒वैनं॑ जुहोति वा॒यव॑ ए॒वैनं॑ जुहोति च्यवते॒ षट् च॑॥—[६]

प्र॒जाप॑तये त्वा॒ जुष्टं॒ प्रोक्षा॒मीति॑ पु॒रस्ता॑त्प्र॒त्यङ्ति॑ष्ठ॒न्प्रोक्ष॑ति। प्र॒जाप॑ति॒र्वै दे॒वाना॑मन्ना॒दो वी॒र्या॑वान्। अ॒न्नाद्य॑मे॒वास्मि॑न्वी॒र्यं॑ दधाति। तस्मा॒दश्वः॑ पशू॒नाम॑न्ना॒दो वी॒र्या॑वत्तमः। इ॒न्द्रा॒ग्निभ्या॒न्त्वेति॑ दक्षिण॒तः। इ॒न्द्रा॒ग्नी वै दे॒वाना॒मोजि॑ष्ठौ॒ बलि॑ष्ठौ। ओज॑ ए॒वास्मि॒न्बलं॑ दधाति। तस्मा॒दश्वः॑ पशू॒नामोजि॑ष्ठो॒ बलि॑ष्ठः। वा॒यवे॒ त्वेति॑ प॒श्चात्। वा॒युर्वै दे॒वाना॑मा॒शुः सा॑रसा॒रित॑मः॥२५॥

ज॒वमे॒वास्मि॑न्दधाति। तस्मा॒दश्वः॑ पशू॒नामा॒शुः सा॑रसा॒रित॑मः। विश्वे॑भ्यस्त्वा दे॒वेभ्य॒ इत्यु॑त्तर॒तः। विश्वे॒ वै दे॒वा दे॒वानां॑ यशस्वि॒तमाः॑। यश॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। तस्मा॒दश्वः॑ पशू॒नां य॑शस्वि॒तमः॑। दे॒वेभ्य॒स्त्वेत्य॒धस्ता॑त्। दे॒वा वै दे॒वाना॒मप॑चिततमाः। अप॑चितिमे॒वास्मि॑न्दधाति। तस्मा॒दश्वः॑ पशू॒नामप॑चिततमः॥२६॥

सर्वे॑भ्यस्त्वा दे॒वेभ्य॒ इत्यु॒परि॑ष्टात्। सर्वे॒ वै दे॒वास्त्विषि॑मन्तो हर॒स्विनः॑। त्विषि॑मे॒वास्मि॒न् हरो॑ दधाति। तस्मा॒दश्वः॑ पशू॒नां त्विषि॑मान्हर॒स्वित॑मः। दि॒वे त्वा॒ऽन्तरि॑क्षाय

त्वा पृथिव्यै त्वेत्याह। एभ्य एवैनं लोकेभ्यः प्रोक्षति। सते त्वाऽसते त्वाऽद्भ्यस्त्वौषधीभ्यस्त्वा विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्य इत्याह। तस्मादश्वमेधयाजिनः सर्वाणि भूतान्युपजीवन्ति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यत्प्राजापत्योऽश्वः। अथ कस्मादेनमन्याभ्यो देवताभ्योऽपि प्रोक्षतीति। अश्वे वै सर्वा देवता अन्वायत्ताः। तं यद्विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्य इति प्रोक्षति। देवता एवास्मिन्नन्वा यातयति। तस्मादश्वे सर्वा देवता अन्वायत्ताः॥२७॥

सारसारितमोऽपचिततमः प्राजापत्योऽश्वः पञ्च च॥ [७]

यथा वै हविषो गृहीतस्य स्कन्दति। एवं वा एतदश्वस्य स्कन्दति। यत्प्रोक्षितमनालब्धमुथ्सृजन्ति। यदश्वचरितानि जुहोति। सर्वहुतमेवैनं करोत्यस्कन्दाय। अस्कन्नꣳ हि तत्। यद्धुतस्य स्कन्दति। ईङ्काराय स्वाहे कृताय स्वाहेत्याह। एतानि वा अश्वचरितानि। चरितैरेवैनꣳ समर्धयति॥२८॥

तदाहुः। अनाहुतयो वा अश्वचरितानि। नैता होतव्या इति। अथो खल्वाहुः। होतव्या एव। अत्र वावैवं विद्वानश्वमेधꣳ सꣳस्थापयति। यदश्वचरितानि जुहोति। तस्माद्धोतव्या इति। बहिर्धा वा एनमेतदायतनाद्दधाति। भ्रातृव्यमस्मै जनयति॥२९॥

यस्यानायतनेऽन्यत्राग्नेराहुतीर्जुहोति। सावित्रिया इष्टयाः

पुरस्ताँथ्स्विष्टकृतः। आहवनीयेऽश्वचरितानि जुहोति। आयतन एवास्याहुतीर्जुहोति। नास्मै भ्रातृव्यं जनयति। तदाहुः। यज्ञमुखेयज्ञमुखे होतव्याः। यज्ञस्य क्लृप्त्यै। सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्या इति। अथो खल्वाहुः॥३०॥

यद्यज्ञमुखेयज्ञमुखे जुहुयात्। पशुभिर्यजमानं व्यर्धयेत्। अव सुवर्गाल्लोकात्पद्येत। पापीयान्थ्स्यादिति। सकृदेव होतव्याः। न यजमानं पशुभिर्व्यर्धयति। अभि सुवर्गं लोकं जयति। न पापीयान्भवति। अष्टाचत्वारिꣳशतमश्वरूपाणि जुहोति। अष्टाचत्वारिꣳशदक्षरा जगती। जागतोऽश्वः प्राजापत्यः समृद्ध्यै। एकमतिरिक्तं जुहोति। तस्मादेकः प्रजास्वर्धुकः॥३१॥

अर्धयति जनयति खल्वाहुर्जगती त्रीणि च॥ [८]

विभूर्मात्रा प्रभूः पित्रेत्याह। इयं वै माता। असौ पिता। आभ्यामेवैनं परिददाति। अश्वोऽसि हयोऽसीत्याह। शास्त्येवैनमेतत्। तस्माच्छिष्टाः प्रजा जायन्ते। अत्योऽसीत्याह। तस्मादश्वः सर्वान्पशूनत्येति। तस्मादश्वः सर्वेषां पशूनाꣳ श्रैष्ठ्यं गच्छति॥३२॥

प्र यशः श्रैष्ठ्यमाप्नोति। य एवं वेद। नरोऽस्यर्वाऽसि सप्तिरसि वाज्यसीत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। ययुर्नामाऽसीत्याह। एतद्वा अश्वस्य प्रियन्नामधेयम्।

प्रियेणैवैनन्नामधेयेनाभि वदति। तस्मादप्यामित्रौ सङ्गत्य। नाम्ना चेद्धयेते। मित्रमेव भवतः॥३३॥

आदित्यानां पत्वाऽन्विहीत्याह। आदित्यानेवैनं गमयति। अग्नये स्वाहा स्वाहेन्द्राग्निभ्यामिति पूर्वहोमां जुहोति। पूर्व एव द्विषन्तम्भ्रातृव्यमति क्रामति। भूरसि भुवे त्वा भव्याय त्वा भविष्यते त्वेत्युथ्सृजति सर्वत्वाय। देवा आशापाला एतं देवेभ्योऽश्वम्मेधाय प्रोक्षितं गोपायतेत्याह। शतं वै तल्प्या राजपुत्रा देवा आशापालाः। तेभ्य एवैनं परि ददाति। ईश्वरो वा अश्वः प्रमुक्तः परां परावतङ्गन्तोः। इह धृतिः स्वाहेह विधृतिः स्वाहेह रन्तिः स्वाहेह रमतिः स्वाहेति चतृषु पथ्सु जुहोति॥३४॥

एता वा अश्वस्य बन्धनम्। ताभिरेवैनम्बध्नाति। तस्मादश्वः प्रमुक्तो बन्धनमा गच्छति। तस्मादश्वः प्रमुक्तो बन्धनं न जहाति। राष्ट्रं वा अश्वमेधः। राष्ट्रे खलु वा एते व्यायच्छन्ते। येऽश्वम्मेध्यꣳ रक्षन्ति। तेषां य उदृचं गच्छन्ति। राष्ट्रादेव ते राष्ट्रं गच्छन्ति। अथ य उदृचं न गच्छन्ति॥३५॥

राष्ट्रादेव ते व्यवच्छिद्यन्ते। परा वा एष सिच्यते। योऽबलोऽश्वमेधेन यजते। यदमित्रा अश्वं विन्देरन्। हन्येतास्य यज्ञः। चतुः शता रक्षन्ति। यज्ञस्याघाताय। अथान्यमानीय प्रोक्षेयुः। सैव ततः प्रायश्चित्तिः॥३६॥

गच्छति भवतः पथ्सु जुहोति न गच्छन्ति नव च॥ [९]

प्र॒जाप॑तिरकामयताश्वमे॒धेन॑ यजे॒येति॑। स तपो॑ऽतप्यत। तस्य॑ तेपा॒नस्य॑। स॒प्तात्मनो॑ दे॒वता॒ उद॑क्रामन्। सा दी॒क्षाऽभ॑वत्। स ए॒तानि॑ वैश्वदे॒वान्य॑पश्यत्। तान्य॑जुहोत्। तैर्वै स दी॒क्षामवा॑रुन्ध। यद्वै॑श्वदे॒वानि॑ जु॒होति॑। दी॒क्षामे॒व तैर्यज॑मा॒नोऽव॑ रुन्धे॥३७॥

स॒प्त जु॑होति। स॒प्त हि ता दे॒वता॑ उ॒दक्रा॑मन्। अ॒न्व॒हं जु॑होति। अ॒न्व॒हमे॒व दी॒क्षामव॑ रुन्धे। त्रीणि॑ वैश्वदे॒वानि॑ जुहोति। च॒त्वार्यौ॑द्भ्रह॒णानि॑। स॒प्त सम्प॑द्यन्ते। स॒प्त वै शी॑र्ष॒ण्याः॑ प्रा॒णाः। प्रा॒णा दी॒क्षा। प्रा॒णैरे॒व प्रा॒णान्दी॒क्षामव॑ रुन्धे॥३८॥

एक॑वि॒ꣳशतिं वैश्वदे॒वानि॑ जुहोति। एक॑वि॒ꣳशति॒र्वै दे॑वलो॒काः। द्वाद॑श॒ मासाः॒ पञ्च॒र्तवः॑। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। अ॒सावा॑दि॒त्य ए॑कवि॒ꣳशः। ए॒ष सं॑व॒र्गो लो॒कः। तद्दैव्य॑ं क्ष॒त्रम्। सा श्रीः। तद्ब्र॒ध्नस्य॑ वि॒ष्टपम्॑। तथ्स्वारा॑ज्यमुच्यते॥३९॥

त्रि॒ꣳशत॑मौद्भ्रह॒णानि॑ जुहोति। त्रि॒ꣳशद॑क्षरा वि॒राट्। अन्न॑ वि॒राट्। वि॒राजै॒वान्नाद्य॒मव॑ रुन्धे। त्रे॒धा वि॒भज्य॑ दे॒वता॑ जुहोति। त्र्या॑वृतो॒ वै दे॒वाः। त्र्या॑वृत इ॒मे लो॒काः। ए॒षां लो॒कानामाप्त्यै॑। ए॒षां लो॒कानां॒ क्लृप्त्यै॑। अप॒ वा ए॒तस्मा॑त्प्रा॒णाः क्रा॑मन्ति॥४०॥

यो दी॒क्षाम॑तिरे॒चय॑ति। स॒प्ताहं प्रच॑रन्ति। स॒प्त वै शी॑र्ष॒ण्याः॑ प्रा॒णाः। प्रा॒णा दी॒क्षा। प्रा॒णैरे॒व प्रा॒णान्दी॒क्षामव॑

रुन्धे। पूर्णाहुतिमुत्तमां जुहोति। सर्वं वै पूर्णाहुतिः। सर्वमेवाप्नोति। अथो इयं वै पूर्णाहुतिः। अस्यामेव प्रतितिष्ठति॥४१॥

रुन्धे प्राणान्दीक्षामवं रुन्ध उच्यते क्रामन्ति तिष्ठति॥ [१०]

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। तꣳ सृष्टं न किञ्चनोदयच्छत्। तं वैश्वदेवान्येवोदयच्छन्। यद्वैश्वदेवानि जुहोति। यज्ञस्योद्यत्यै। स्वाहाऽऽधिमाधीताय स्वाहा। स्वाहाऽधीतं मनसे स्वाहा। स्वाहा मनः प्रजापतये स्वाहा। काय स्वाहा कस्मै स्वाहा कतमस्मै स्वाहेति प्राजापत्ये मुख्ये भवतः। प्रजापतिमुखाभिरेवैनं देवताभिरुद्यच्छते॥४२॥

अदित्यै स्वाहाऽदित्यै मह्यै स्वाहाऽदित्यै सुमृडीकायै स्वाहेत्याह। इयं वा अदितिः। अस्या एवैनं प्रतिष्ठायोद्यच्छते। सरस्वत्यै स्वाहा सरस्वत्यै बृहत्यै स्वाहा सरस्वत्यै पावकायै स्वाहेत्याह। वाग्वै सरस्वती। वाचैवैनमुद्यच्छते। पूष्णे स्वाहा पूष्णे प्रपथ्याय स्वाहा पूष्णे नरन्धिषाय स्वाहेत्याह। पशवो वै पूषा। पशुभिरेवैनमुद्यच्छते। त्वष्ट्रे स्वाहा त्वष्ट्रे तुरीपाय स्वाहा त्वष्ट्रे पुरुरूपाय स्वाहेत्याह। त्वष्टा वै पशूनां मिथुनानाꣳ रूपकृत्। रूपमेव पशुषु दधाति। अथो रूपैरेवैनमुद्यच्छते। विष्णवे स्वाहा विष्णवे निखुर्यपाय स्वाहा विष्णवे निभूयपाय स्वाहेत्याह। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञायैवैनमुद्यच्छते। पूर्णाहुतिमुत्तमां जुहोति। प्रत्युत्तब्ध्यै

सयत्वाय॑॥४३॥

य॒च्छ॒ते॒ पु॒रु॒रूपा॑य॒ स्वाहेत्या॑हा॒ष्टौ च॑॥ [११]

सा॒वि॒त्रम॒ष्टाक॑पालं प्रा॒तर्निर्व॑पति। अ॒ष्टाक्ष॑रा गाय॒त्री। गा॒य॒त्रं प्रा॑तः सव॒नम्। प्रा॒तः॒ स॒व॒नादे॒वैनं॑ गायत्रि॒याश्छन्द॒सोऽधि॒ निर्मि॑मीते। अथो॑ प्रातः सव॒नमे॒व तेना॑ऽऽप्नोति। गा॒य॒त्रीं छन्दः॑। स॒वि॒त्रे प्र॑सवि॒त्र एका॑दशकपालं म॒ध्यन्दि॑ने। एका॑दशाक्षरा त्रि॒ष्टुप्। त्रैष्टु॑भं॒ माध्यं॑ दिन॒ꣳ सव॑नम्। माध्यं॑ दिनादे॒वैन॒ꣳ सव॑नात्रि॒ष्टुभ॒श्छन्द॒सोऽधि॒ निर्मि॑मीते॥४४॥

अथो॒ माध्यं॑ दिनमे॒व सव॑नं॒ तेना॑ऽऽप्नोति। त्रि॒ष्टुभं॒ छन्दः॑। स॒वि॒त्र आ॑सवि॒त्रे द्वाद॑शकपालमपरा॒ह्णे। द्वाद॑शाक्षरा॒ जग॑ती। जाग॑तं तृतीयसव॒नम्। तृ॒ती॒य॒स॒व॒नादे॒वैनं॒ जग॑त्या॒श्छन्द॒सोऽधि॒ निर्मि॑मीते। अथो॑ तृतीयसव॒नमे॒व तेना॑ऽऽप्नोति। जग॑तीं॒ छन्दः॑। ई॒श्व॒रो वा अश्वः॒ प्रमु॑क्तः॒ परां॑ परा॒वतं॒ गन्तो॑ः। इ॒ह धृतिः॒ स्वाहे॒ह विधृ॑तिः॒ स्वाहे॒ह रन्तिः॒ स्वाहे॒ह रम॑तिः॒ स्वाहेति॒ चत॑स्र॒ आहु॑तीर्जुहोति॥४५॥

चत॑स्रो॒ दिशः॑। दि॒ग्भिरे॒वैनं॒ परि॑गृह्णाति। आश्व॑त्थो व्र॒जो भ॑वति। प्र॒जाप॑तिर्दे॒वेभ्यो॒ निला॑यत। अश्वो॑ रू॒पं कृ॒त्वा। सो॑ऽश्व॒त्थे स॑वथ्स॒रम॑तिष्ठत्। तद॑श्व॒त्थस्या॑श्वत्थ॒त्वम्। यदाश्व॑त्थो व्र॒जो भव॑ति। स्व ए॒वैनं॒ योनौ॒ प्रति॑ष्ठापयति॥४६॥

त्रि॒ष्टुभ॒श्छन्द॒सोऽधि॒ निर्मि॑मीते जुहोति॒ नव॑ च॑॥ [१२]

आ ब्रह्मन्ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायतामित्याह। ब्राह्मण एव ब्रह्मवर्चसं दधाति। तस्मात्पुरा ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चस्यजायत। आऽस्मिन्राष्ट्रे राजन्य इषव्यः शूरो महारथो जायतामित्याह। राजन्य एव शौर्यं महिमानं दधाति। तस्मात्पुरा राजन्य इषव्यः शूरो महारथोऽजायत। दोग्ध्री धेनुरित्याह। धेन्वामेव पयो दधाति। तस्मात्पुरा दोग्ध्री धेनुरजायत। वोढाऽनड्वानित्याह॥४७॥

अनडुह्येव वीर्यं दधाति। तस्मात्पुरा वोढाऽनड्वानजायत। आशुः सप्तिरित्याह। अश्व एव जवं दधाति। तस्मात्पुराऽऽशुरश्वोऽजायत। पुरन्धिर्योषेत्याह। योषित्येव रूपं दधाति। तस्माथ्स्त्री युवतिः प्रिया भावुका। जिष्णू रथेष्ठा इत्याह। आ ह वै तत्र जिष्णू रथेष्ठा जायते॥४८॥

यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। सभेयो युवेत्याह। यो वै पूर्ववयसी। स सभेयो युवा। तस्माद्युवा पुमान्प्रियो भावुकः। आऽस्य यजमानस्य वीरो जायतामित्याह। आ ह वै तत्र यजमानस्य वीरो जायते। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। निकामेनिकामे नः पर्जन्यो वर्षत्वित्याह। निकामेनिकामे ह वै तत्र पर्जन्यो वर्षति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। फलिन्यो न ओषधयः पच्यन्तामित्याह। फलिन्यो ह वै तत्रौषधयः पच्यन्ते। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। योगक्षेमो नः कल्पतामित्याह। कल्पते ह वै तत्र प्रजाभ्यो योगक्षेमः। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते॥४९॥

अनड्वानित्याह जायते वर्षति सप्त च॥ [१३]

प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान्व्यादिशत्। स आत्मन्नश्वमेधमधत्त। तं देवा अब्रुवन्। एष वाव यज्ञः। यदश्वमेधः। अप्येव नोत्रास्त्विति। तेभ्य एतानन्नहोमान्प्रायच्छत्। तानजुहोत्। तैर्वै स देवानप्रीणात्। यदन्नहोमां जुहोति॥५०॥

देवानेव तैर्यजमानः प्रीणाति। आज्येन जुहोति। अग्नेर्वा एतद्रूपम्। यदाज्यम्। यदाज्येन जुहोति। अग्निमेव तत्प्रीणाति। मधुना जुहोति। महत्यै वा एतद्देवतायै रूपम्। यन्मधु। यन्मधुना जुहोति॥५१॥

महतीमेव तद्देवतां प्रीणाति। तण्डुलैर्जुहोति। वसूनां वा एतद्रूपम्। यत्तण्डुलाः। यत्तण्डुलैर्जुहोति। वसूनेव तत्प्रीणाति। पृथुकैर्जुहोति। रुद्राणां वा एतद्रूपम्। यत्पृथुकाः। यत्पृथुकैर्जुहोति॥५२॥

रुद्रानेव तत्प्रीणाति। लाजैर्जुहोति। आदित्यानां वा एतद्रूपम्। यल्लाजाः। यल्लाजैर्जुहोति। आदित्यानेव तत्प्रीणाति। करम्बैर्जुहोति। विश्वेषां वा एतद्देवानाꣳ रूपम्। यत्करम्बाः। यत्करम्बैर्जुहोति॥५३॥

विश्वानेव तद्देवान्प्रीणाति। धानाभिर्जुहोति। नक्षत्राणां वा एतद्रूपम्। यद्धानाः। यद्धानाभिर्जुहोति। नक्षत्राण्येव तत्प्रीणाति। सक्तुभिर्जुहोति। प्रजापतेर्वा एतद्रूपम्।

यथ्सक्तंवः। यथ्सक्तुंभिर्जुहोतिं॥५४॥

प्रजांपतिमेव तत्प्रीणाति। मसूस्यैर्जुहोति। सर्वांसां वा एतद्देवतांनाꣳ रूपम्। यन्मसूस्यांनि। यन्मसूस्यैर्जुहोतिं। सर्वां एव तद्देवताः प्रीणाति। प्रियङ्गुतण्डुलैर्जुहोति। प्रियाङ्गां ह वै नामैते। एतैर्वै देवा अश्वस्याङ्गांनि समंदधुः। यत्प्रियङ्गुतण्डुलैर्जुहोतिं। अश्वंस्यैवाङ्गांनि सन्दंधाति। दशान्नांनि जुहोति। दशाक्षरा विराट्। विराड्ढ्यन्नस्यान्नाद्यस्यावंरुद्ध्यै॥५५॥

जुहोति मधुना जुहोति पृथुकैर्जुहोतिं करम्बैर्जुहोति सक्तुभिर्जुहोतिं प्रियङ्गुतण्डुलैर्जुहोतिं चत्वारिं च (अन्नहोमानाऽऽज्येंनाग्नेर्मधुना तण्डुलैः पृथुकैर्लाजैः करम्बैर्धानाभिः सक्तुभिर्मसूस्यैः प्रियङ्गुतण्डुलैर्दशान्नांनि द्वादश।)॥ [१४]

प्रजापंतिरश्वमेधमंसृजत। तꣳ सृष्टꣳ रक्षाꣳंस्यजिघाꣳसन्। स एतान्प्रजापंतिर्नक्तꣳ होमानंपश्यत्। तानंजुहोत्। तैर्वै स यज्ञाद्रक्षाꣳंस्यपांहन्। यन्नंक्तꣳ होमां जुहोतिं। यज्ञादेव तैर्यजंमानो रक्षाꣳंस्यपं हन्ति। आज्येंन जुहोति। वज्रो वा आज्यम्। वज्रेंणैव यज्ञाद्रक्षाꣳंस्यपं हन्ति॥५६॥

आज्यंस्य प्रतिपदं करोति। प्राणो वा आज्यम्। मुखत एवास्यं प्राणं दंधाति। अन्नहोमाञ्जुंहोति। शरीरवदेवावं रुन्धे। व्यत्यासं जुहोति। उभयस्यावंरुद्ध्यै। नक्तं जुहोति। रक्षंसामपंहत्यै। आज्येंनान्ततो जुंहोति॥५७॥

प्राणो वा आज्यम्। उभयत एवास्य प्राणं दधाति। पुरस्ताच्चोपरिष्टाच्च। एकस्मै स्वाहेत्याह। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। द्वाभ्याꣳ स्वाहेत्याह। अमुष्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। उभयोरेव लोकयोः प्रति तिष्ठति। अस्मिꣳश्चामुष्मिꣳश्च। शताय स्वाहेत्याह। शतायुर्वै पुरुषः शतवीर्यः। आयुरेव वीर्यमव रुन्धे। सहस्राय स्वाहेत्याह। आयुर्वै सहस्रम्। आयुरेवाव रुन्धे। सर्वस्मै स्वाहेत्याह। अपरिमितमेवाव रुन्धे॥५८॥

एव यज्ञाद्रक्षाꣳस्यपहन्त्यन्ततो जुहोति शताय स्वाहेत्याह सप्त च॥ [१५]

प्रजापतिं वा एष ईफ्सतीत्याहुः। योऽश्वमेधेन यजत इति। अथो आहुः। सर्वाणि भूतानीति। एकस्मै स्वाहेत्याह। प्रजापतिर्वा एकः। तमेवाऽऽप्नोति। एकस्मै स्वाहा द्वाभ्याꣳ स्वाहेत्यभिपूर्वमाहुतीर्जुहोति। अभिपूर्वमेव सुवर्गं लोकमेति। एकोत्तरं जुहोति॥५९॥

एकवदेव सुवर्गं लोकमेति। सन्ततं जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य सन्तत्यै। शताय स्वाहेत्याह। शतायुर्वै पुरुषः शतवीर्यः। आयुरेव वीर्यमवरुन्धे। सहस्राय स्वाहेत्याह। आयुर्वै सहस्रम्। आयुरेवाव रुन्धे। अयुताय स्वाहा नियुताय स्वाहा प्रयुताय स्वाहेत्याह॥६०॥

त्रय इमे लोकाः। इमानेव लोकानव रुन्धे। अर्बुदाय

स्वाहेत्याह। वाग्वा अर्बुदम्। वाचमेवाव रुन्धे। न्यर्बुदाय स्वाहेत्याह। यो वै वाचो भूमा। तन्न्यर्बुदम्। वाच एव भूमानमव रुन्धे। समुद्राय स्वाहेत्याह॥६१॥

समुद्रमेवाऽऽप्नोति। मध्याय स्वाहेत्याह। मध्यमेवाऽऽप्नोति। अन्ताय स्वाहेत्याह। अन्तमेवाऽऽप्नोति। परार्धाय स्वाहेत्याह। परार्धमेवाऽऽप्नोति। उषसे स्वाहा व्युष्ट्यै स्वाहेत्याह। रात्रिर्वा उषाः। अहर्व्युष्टिः। अहोरात्रे एवावरुन्धे। अथो अहोरात्रयोरेव प्रति तिष्ठति। ता यदुभयीर्दिवा वा नक्तं वा जुहुयात्। अहोरात्रे मोहयेत्। उषसे स्वाहा व्युष्ट्यै स्वाहोदेष्यते स्वाहोद्यते स्वाहेत्यनुदिते जुहोति। उदिताय स्वाहा सुवर्गाय स्वाहा लोकाय स्वाहेत्युदिते जुहोति। अहोरात्रयोरव्यतिमोहाय॥६२॥

एकोत्तरं जुहोति प्रयुताय स्वाहेत्याह समुद्राय स्वाहेत्याहाहर्व्युष्टिः सप्त च॥——[१६]

विभूर्मात्रा प्रभूः पित्रेत्यश्वनामानि जुहोति। उभयोरेवैनं लोकयोर्नामधेयं गमयति। आयनाय स्वाहा प्रायणाय स्वाहेत्युद्वावाञ्जुहोति। सर्वमेवैनमस्कन्नꣳ सुवर्गं लोकं गमयति। अग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहेति पूर्वहोमाञ्जुहोति। पूर्व एव द्विषन्तं भ्रातृव्यमति क्रामति। पृथिव्यै स्वाहा-ऽन्तरिक्षाय स्वाहेत्याह। यथायजुरेवैतत्। अग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहेति पूर्वदीक्षा जुहोति। पूर्व एव द्विषन्तं

भ्रातृ॑व्य॒मति॑ क्रामति॥६३॥

पृ॒थि॒व्यै स्वाहा॒ऽन्तरि॑क्षाय॒ स्वाहेत्ये॑कवि॒ꣳशिनीं॑ दी॒क्षां जु॑होति। एक॑विꣳशति॒र्वै दे॑वलो॒काः। द्वाद॑श॒ मासाः॒ पञ्चर्तव॑ः। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। अ॒सावा॑दि॒त्य ए॑कवि॒ꣳशः। ए॒ष सु॑व॒र्गो लो॒कः। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ सम॑ष्ट्यै। भुवो॑ दे॒वानां॒ कर्म॒णेत्यृ॑तुदी॒क्षा जु॑होति। ऋ॒तूने॒वास्मै॑ कल्पयति। अ॒ग्नये॒ स्वाहा॑ वा॒यवे॒ स्वाहेति॑ जुहो॒त्यन॑न्तरित्यै॥६४॥

अ॒र्वाङ्य॒ज्ञः सङ्क्रा॑म॒त्वित्याप्तीं॑र्जुहोति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्याप्त्यै॑। भू॒तं भव्यं॑ भवि॒ष्यदिति॒ पर्याप्तीं॑र्जुहोति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ पर्याप्त्यै। आ मे॑ गृ॒हा भ॑व॒न्त्वित्या॒भूर्जु॑होति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्याभू॑त्यै। अ॒ग्निना॒ तपोऽन्व॑भव॒दित्य॑नु॒भूर्जु॑होति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्यानु॑भूत्यै। स्वाहा॒ऽऽधिमाधी॑ताय॒ स्वाहेति॒ सम॑स्तानि वैश्वदे॒वानि॑ जुहोति। सम॑स्तमे॒व द्वि॒षन्तं॒ भ्रातृ॑व्य॒मति॑ क्रामति॥६५॥

द॒ध्नः स्वाहा॒ हनू॑भ्या॒ꣳ स्वाहेत्य॑ङ्गहो॒माञ्जु॑होति। अङ्गे॑अङ्गे॒ वै पुरु॑षस्य पा॒प्मोप॑श्लिष्टः। अङ्गा॑दङ्गा॒दे॒वैनं॑ पा॒प्मन॒स्तेन॑ मुञ्चति। अ॒ज्ये॒ताय॒ स्वाहा॑ कृ॒ष्णाय॒ स्वाहा॑ श्वे॒ताय॒ स्वाहेत्य॑श्वरू॒पाणि॑ जुहोति। रू॒पैरे॒वैन॒ꣳ सम॑र्धयति। ओष॑धीभ्यः॒ स्वाहा॒ मूलेभ्यः॒ स्वाहेत्यो॑षधिहो॒माञ्जु॑होति। द्व॒य्यो वा ओष॑धयः। पुष्पे॑भ्यो॒ऽन्याः फलं॑ गृ॒ह्णन्ति॑। मूलेभ्यो॒ऽन्याः।

ता एवोभयीरवं रुन्धे॥६६॥

वनस्पतिभ्यः स्वाहेति वनस्पतिहोमाञ्जुहोति। आरण्यस्यान्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। मेषस्त्वा पचतेरवत्वित्यपाव्यानि जुहोति। प्राणा वै देवा अपाव्याः। प्राणानेवावं रुन्धे। कूप्याभ्यः स्वाहाद्भ्यः स्वाहेत्यपाꣳ होमाञ्जुहोति। अप्सु वा आपः। अन्नं वा आपः। अद्भ्यो वा अन्नं जायते। यदेवाद्भ्योऽन्नं जायते। तदवं रुन्धे॥६७॥

पूर्वदीक्षा जुहोति पूर्वं एव द्विषन्तं भ्रातृव्यमतिं क्रामत्यनन्तरित्यै क्रामति रुन्धे जायत एकं च॥ [१७]

अम्भाꣳसि जुहोति। अयं वै लोकोऽम्भाꣳसि। तस्य वसवोऽधिपतयः। अग्निर्ज्योतिः। यदम्भाꣳसि जुहोति। इममेव लोकमवं रुन्धे। वसूनाꣳ सायुज्यं गच्छति। अग्निं ज्योतिरवं रुन्धे। नभाꣳसि जुहोति। अन्तरिक्षं वै नभाꣳसि॥६८॥

तस्यं रुद्रा अधिपतयः। वायुर्ज्योतिः। यन्नभाꣳसि जुहोति। अन्तरिक्षमेवावं रुन्धे। रुद्राणाꣳ सायुज्यं गच्छति। वायुं ज्योतिरवं रुन्धे। महाꣳसि जुहोति। असौ वै लोको महाꣳसि। तस्यादित्या अधिपतयः। सूर्यो ज्योतिः॥६९॥

यन्महाꣳसि जुहोति। अमुमेव लोकमवं रुन्धे। आदित्यानाꣳ सायुज्यं गच्छति। सूर्यं ज्योतिरवं रुन्धे। नमो राज्ञे नमो वरुणायेति यव्यानि जुहोति।

अन्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। मयोभूर्वातो अभि वातूस्रा इति गव्यानि जुहोति। पशूनामवरुद्ध्यै। प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहेति सन्ततिहोमाञ्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य सन्त्यै॥७०॥

सिताय स्वाहाऽसिताय स्वाहेति प्रमुक्तीर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य प्रमुक्त्यै। पृथिव्यै स्वाहाऽन्तरिक्षाय स्वाहेत्याह। यथायजुरेवैतत्। दत्वते स्वाहाऽदन्तकाय स्वाहेति शरीरहोमाञ्जुहोति। पितृलोकमेव तैर्यजमानोऽव रुन्धे। कस्त्वा युनक्ति स त्वा युनक्त्विति परिधीन् युनक्ति। इमे वै लोकाः परिधयः। इमानेवास्मै लोकान् युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥७१॥

यः प्राणतो य आत्मदा इति महिमानौ जुहोति। सुवर्गो वै लोको महः। सुवर्गमेव ताभ्यां लोकं यजमानोऽव रुन्धे। आ ब्रह्मन्ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायतामिति समस्तानि ब्रह्मवर्चसानि जुहोति। ब्रह्मवर्चसमेव तैर्यजमानोऽव रुन्धे। जज्ञि बीजमिति जुहोत्यनन्तरित्यै। अग्नये समनमत्पृथिव्यै समनमदिति सन्नतिहोमाञ्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य सन्नत्यै। भूताय स्वाहा भविष्यते स्वाहेति भूताभव्यौ होमौ जुहोति। अयं वै लोको भूतम्॥७२॥

असौ भविष्यत्। अनयोरेव लोकयोः प्रति तिष्ठति। सर्वस्याप्त्यै। सर्वस्यावरुद्ध्यै। यदक्रन्दः प्रथमं जायमान इत्यश्वस्तोमीयं जुहोति। सर्वस्याप्त्यै। सर्वस्य जित्यै।

सर्वमेव तेनाप्नोति। सर्वं जयति। योऽश्वमेधेन यजते॥७३॥

य उ चैनमेवं वेद। यज्ञꣳ रक्षाꣳस्यजिघाꣳसन्। स एतान्प्रजापतिर्नक्तꣳहोमानपश्यत्। तानजुहोत्। तैर्वै स यज्ञाद्रक्षाꣳस्यपाहन्। यन्नक्तꣳहोमां जुहोति। यज्ञादेव तैर्यजमानो रक्षाꣳस्यपहन्ति। उषसे स्वाहा व्युष्ट्यै स्वाहेत्यन्ततो जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥७४॥

वै नभाꣳसि सूर्यो ज्योतिः सन्तत्यै समष्ट्यै भूतं यजते नव च॥ [१८]

एकयूपो वैकादशिनी वा। अन्येषां यज्ञानां यूपा भवन्ति। एकविꣳशिन्यश्वमेधस्य। सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। बैल्वो वा खादिरो वा पालाशो वा। अन्येषां यज्ञक्रतूनां यूपा भवन्ति। राज्जुदालु एकविꣳशत्यरत्निरश्वमेधस्य। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। नान्येषां पशूनां तेजन्या अवद्यन्ति। अवद्यन्त्यश्वस्य॥७५॥

पाप्मा वै तेजनी। पाप्मनोऽपहत्यै। प्लक्षशाखायामन्येषां पशूनामवद्यन्ति। वेतसशाखायामश्वस्य। अफ्सुयोनिर्वा अश्वः। अफ्सुजो वेतसः। स्व एवास्य योनावव द्यति। यूपेषु ग्राम्यान्पशून्नियुञ्जन्ति। आरोकेष्वारण्यान्धारयन्ति। पशूनां व्यावृत्त्यै। आ ग्राम्यान्पशूल्लँभन्ते। प्रारण्यान्थ्सृजन्ति। पाप्मनोऽपहत्यै॥७६॥

अश्वस्य व्यावृत्त्यै त्रीणि च॥ [१९]

राङ्गुदालमग्निष्ठं मिनोति। भ्रूणहत्याया अपहत्यै। पौतुद्रवावभितो भवतः। पुण्यस्य गन्धस्यावरुद्ध्यै। भ्रूणहत्यामेवास्मादपहत्य। पुण्येन गन्धेनोभयतः परि गृह्णाति। षड्बैल्वा भवन्ति। ब्रह्मवर्चसस्यावरुद्ध्यै। षड्वादिराः। तेजसोऽवरुद्ध्यै॥ ७७॥

षड्वालाशाः। सोमपीथस्यावरुद्ध्यै। एकविꣳशतिः सम्पद्यन्ते। एकविꣳशतिर्वै देवलोकाः। द्वादश मासाः पञ्चर्तवः। त्रय इमे लोकाः। असावादित्य एकविꣳशः। एष सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। शतं पशवो भवन्ति॥ ७८॥

शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। सर्वं वा अश्वमेध्याप्नोति। अपरिमिता भवन्ति। अपरिमितस्यावरुद्ध्यै। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कस्माँथ्सत्यात्। दक्षिणतोँऽन्येषाँ पशूनामवद्यन्ति। उत्तरतोऽश्वस्येति। वारुणो वा अश्वः॥ ७९॥

एषा वै वरुणस्य दिक्। स्वायामेवास्य दिश्यवद्यति। यदितरेषां पशूनामवद्यति। शतदेवत्यं तेनाव रुन्धे। चितेँऽग्नावधि वैतसे कटेऽश्वं चिनोति। अफ्सुयोनिर्वा अश्वः। अफ्सुजो वैतसः। स्व एवैनं योनौ प्रतिष्ठापयति। पुरस्तात्प्रत्यञ्चं तूपरं चिनोति। पश्चात्प्राचीनं गोमृगम्॥ ८०॥

प्राणापानावेवास्मिँन्थ्सम्यञ्चौ दधाति। अश्वं तूपरं गोमृगमिति सर्वहुत एताञ्जुहोति। एषां लोकानामभिजित्यै। आत्मनाऽभि जुहोति। सात्मानमेवैनꣳ सतनुं करोति। सात्माऽमुष्मिँल्लोके भवति। य एवं वेद। अथो वसोरेव धारां तेनाव रुन्धे। इलुवर्दाय स्वाहा बलिवर्दाय स्वाहेत्याह। संवथ्सरो वा इलुवर्दः। परिवथ्सरो बलिवर्दः। संवथ्सरादेव परिवथ्सरादायुरव रुन्धे। आयुरेवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वमेधयाजी जरसा विस्रसामुं लोकमेति॥८१॥

तेजसोऽवरुद्ध्यै भवन्त्यश्वौ गोमृगमिलुवर्दश्चत्वारिं च॥ [२०]

एकविꣳशोँऽग्निर्भवति। एकविꣳशः स्तोमः। एकविꣳशतिर्यूपाँः। यथा वा अश्वा वर्षभा वा वृषाणः सꣳस्फुरेरन्। एवमेव तथ्स्तोमाः सꣳस्फुरन्ते। यदेकविꣳशाः। ते यथ्समृच्छेरन्। हन्येताँस्य यज्ञः। द्वादश एवाग्निः स्यादित्याहुः। द्वादशः स्तोमः॥८२॥

एकादश यूपाँः। यद्वादशोँऽग्निर्भवति। द्वादश मासाँः संवथ्सरः। संवथ्सरेणैवास्मा अन्नमव रुन्धे। यद्दश यूपा भवन्ति। दशाँक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। य एकादशः। स्तन एवास्यै सः॥८३॥

दुह एवैनां तेन। तदाहुः। यद्वादशोँऽग्निः स्याँद्वादशः स्तोम एकादश यूपाँः। यथा स्थूरिणा यायात्। तादृक्तत्।

एकविꣳश एवाग्निः स्यादित्याहुः। एकविꣳशः स्तोमः। एकविꣳशतिर्यूपाः। यथा प्रष्टिभिर्याति। तादृगेव तत्॥८४॥

यो वा अश्वमेधे तिस्रः ककुभो वेद। ककुद्ध राज्ञां भवति। एकविꣳशोऽग्निर्भवति। एकविꣳशः स्तोमः। एकविꣳशतिर्यूपाः। एता वा अश्वमेधे तिस्रः ककुभः। य एवं वेद। ककुद्ध राज्ञां भवति। यो वा अश्वमेधे त्रीणि शीर्षाणि वेद। शिरो ह राज्ञां भवति। एकविꣳशोऽग्निर्भवति। एकविꣳशः स्तोमः। एकविꣳशतिर्यूपाः। एतानि वा अश्वमेधे त्रीणि शीर्षाणि। य एवं वेद। शिरो ह राज्ञां भवति॥८५॥

द्वादशः स्तोमः स एव तच्छिरो ह राज्ञां भवति षट् च॥ [२१]

देवा वा अश्वमेधे पवमाने। सुवर्गं लोकं न प्राजानन्। तमश्वः प्राजानात्। यदश्वमेधेऽश्वेन मेध्येनोदञ्चो बहिष्पवमानꣳ सर्पन्ति। सुवर्गस्य लोकस्य प्रज्ञात्यै। न वै मनुष्यः सुवर्गं लोकमञ्जसा वेद। अश्वो वै सुवर्गं लोकमञ्जसा वेद। यदुद्गातोद्गायेत्। यथा क्षेत्रज्ञोऽन्येन पथा प्रतिपादयेत्। तादृक्तत्॥८६॥

उद्गातारमपरुध्य। अश्वमुद्गीथाय वृणीते। यथा क्षेत्रज्ञोऽञ्जसा नयति। एवमेवैनमश्वः सुवर्गं लोकमञ्जसा नयति। पुच्छमन्वा रभन्ते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। हिं करोति। सामैवाकः। हिं करोति। उद्गीथ एवास्य सः॥८७॥

वडबा उप रुन्धन्ति। मिथुनत्वाय प्रजात्यै। अथो यथोपगातार उपगायन्ति। तादृगेव तत्। उदगासीदश्वो मेध्य इत्याह। प्राजापत्यो वा अश्वः। प्रजापतिरुद्गीथः। उद्गीथमेवाव रुन्धे। अथो ऋक्सामयोरेव प्रति तिष्ठति। हिरण्येनोपाकरोति। ज्योतिर्वै हिरण्यम्। ज्योतिरेव मुखतो दधाति। यजमाने च प्रजासु च। अथो हिरण्यज्योतिरेव यजमानः सुवर्गं लोकमेति॥८८॥

तथ्स उपाकरोति चत्वारि च॥ [२२]

पुरुषो वै यज्ञः। यज्ञः प्रजापतिः। यदश्वे पशून्नियुञ्जन्ति। यज्ञादेव तद्यज्ञं प्रयुङ्क्ते। अश्वं तूपरं गोमृगम्। तानग्निष्ठ आलभते। सेनामुखमेव तथ्सꣳश्यति। तस्माद्राजमुखं भीष्मं भावुकम्। आग्नेयं कृष्णग्रीवं पुरस्ताल्ललाटे। पूर्वाग्निमेव तं कुरुते॥८९॥

तस्मात्पूर्वाग्निं पुरस्ताथ्स्थापयन्ति। पौष्णमन्वञ्चम्। अन्नं वै पूषा। तस्मात्पूर्वाग्नावाहार्यमा हरन्ति। ऐन्द्रापौष्णमुपरिष्टात्। ऐन्द्रो वै राजन्योऽन्नं पूषा। अन्नाद्येनैवैनमुभयतः परि गृह्णाति। तस्माद्राजन्योऽन्नादो भावुकः। आग्नेयौ कृष्णग्रीवौ बाहुवोः। बाहुवोरेव वीर्यं धत्ते॥९०॥

तस्माद्राजन्यो बाहुबलीभावुकः। त्वाष्ट्रौ लोमशसक्थौ सक्थ्योः। सक्थ्योरेव वीर्यं धत्ते। तस्माद्राजन्य

ऊरुबलीभावुकः। शितिपृष्ठौ बार्हस्पत्यौ पृष्ठे। ब्रह्मवर्चसमेवोपरिष्टाद्धत्ते। अथो कवचे एवैते अभितः पर्यूहते। तस्माद्राजन्यः सन्नद्धो वीर्यं करोति। धात्रे पृषोदरमधस्तात्। प्रतिष्ठामेवैतां कुरुते। अथो इयं वै धाता। अस्यामेव प्रति तिष्ठति। सौर्यं बलक्षं पुच्छे। उथ्सेधमेव तं कुरुते। तम्मादुथ्सेधम्भये प्रजा अभिसꣳश्रयन्ति॥ ९१॥

कुरुते धत्ते कुरुते पञ्च च॥ [२३]

साङ्ग्रहण्या चतुष्टय्यो यो वै यः पितुश्चत्वारो यथा नित्तं प्रजापतये त्वा यथा प्रोक्षितं विभूराह प्रजापतिरकामयताश्वमेधेन प्रजापतिर्न किञ्चन सावित्रमा ब्रह्मन्प्रजापतिर्देवैभ्यः प्रजापती रक्षाꣳसि प्रजापतिमीफ्सति विभूरश्वनामान्यम्भाꣳस्येकयूपो राज्ञुदालमेकविꣳशो देवाः पुरुषस्त्रयोविꣳशतिः॥ २३॥

साङ्ग्रहण्या तस्मादश्वमेधयाजी यत्परिमिता यद्यज्ञमुखे यो दीक्षां देवानेव त्रय इमे सितायं प्राणापानावेवास्मिन्तस्माद्राजन्य एकनवतिः॥ ९१॥

साङ्ग्रहण्या सꣳश्रयन्ति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ नवमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके नवमः प्रपाठकः ॥

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। सोऽस्माथ्सृष्टोऽपाक्रामत्। तमष्टादशिभिरनु प्रायुङ्क्त। तमाप्नोत्। तमास्वाऽष्टादशिभिरवारुन्ध। यदष्टादशिन आलभ्यन्ते। यज्ञमेव तैरास्वा यजमानोऽवरुन्धे। संवथ्सरस्य वा एषा प्रतिमा। यदष्टादशिनः। द्वादश मासाः पञ्चर्तवः॥१॥

संवथ्सरोऽष्टादशः। यदष्टादशिन आलभ्यन्ते। संवथ्सरमेव तैरास्वा यजमानोऽवरुन्धे। अग्निष्टेऽन्यान्पशूनुपाकरोति। इतरेषु यूपेष्वष्टादशिनोऽजामित्वाय। नवनवालभ्यन्ते सवीर्यत्वाय। यदारण्यैः सꣳस्थापयेत्। व्यवस्येतां पितापुत्रौ। व्यध्वानः क्रामेयुः। विदूरं ग्रामयोर्ग्रामान्तौ स्यातां॥२॥

ऋक्षीकाः पुरुषव्याघ्राः परिमोषिण आव्याधिनीस्तस्करा अरण्येष्वाजायेरन्। तदाहुः। अपशवो वा एते। यदारण्याः। यदारण्यैः सꣳस्थापयेत्। क्षिप्रे यजमानमरण्यं मृतꣳ हरेयुः। अरण्यायतना ह्यारण्याः पशव इति। यत्पशून्नालभेत। अनवरुद्धा अस्य पशवः स्युः। यत्पर्यग्निकृतानुथ्सृजेत्॥३॥

यज्ञवेशसं कुर्यात्। यत्पशूनालभते। तेनैव पशूनवरुन्धे। यत्पर्यग्निकृतानुथ्सृजत्ययज्ञवेशसाय। अवरुद्धा अस्य पशवो

भवन्ति। न यज्ञवेशसम्भवति। न यजमानमरण्यम्मृतꣳ हरन्ति। ग्राम्यैः सꣳ स्थापयति। एते वै पशवः क्षेमो नाम। सं पितापुत्रावव॑स्यतः। समध्वानः क्रामन्ति। समन्तिकं ग्रामयोर्ग्रामान्तौ भवतः। नर्क्षीकाः पुरुषव्याघ्राः परिमोषिण आव्याधिनीस्तस्करा अरण्येष्वाजायन्ते॥४॥

ऋतवः स्यातामुथ्सृजेथ्स्यंतस्त्रीणि च॥ [१]

प्रजापतिरकामयतोभौ लोकावव रुन्धीयेति। स एतानुभयान्पशूनपश्यत्। ग्राम्याꣳश्चारण्याꣳश्च। तानालभत। तैर्वै स उभौ लोकाववारुन्ध। ग्राम्यैरेव पशुभिरिमं लोकमवारुन्ध। आरण्यैरमुम्। यद्ग्राम्यान्पशूनालभते। इममेव तैर्लोकमव रुन्धे। यदारण्यान्॥५॥

अमुन्तैः। अनवरुद्धो वा एतस्य संवथ्सर इत्याहुः। य इतइतश्चातुर्मास्यानि संवथ्सरं प्रयुङ्क्त इति। एतावान् वै संवथ्सरः। यच्चातुर्मास्यानि। यदेते चातुर्मास्याः पशव आलभ्यन्ते। प्रत्यक्षमेव तैः संवथ्सरं यजमानोऽवरुन्धे। वि वा एष प्रजया पशुभिर्ऋध्यते। यः संवथ्सरं प्रयुङ्क्ते। संवथ्सरः सुवर्गो लोकः॥६॥

सुवर्गन्तु लोकन्नापराध्नोति। प्रजा वै पशव एकादशिनी। यदेत ऐकादशिनाः पशव आलभ्यन्ते। साक्षादेव प्रजां पशून् यजमानोऽवरुन्धे। प्रजापतिर्विराजमसृजत। सा सृष्टाऽश्वमेधं प्राविशत्। तान्दशिभिरनु प्रायुङ्क्त। तामाप्नोत्।

तामा॒प्त्वा द॒शिभि॒रवा॑रुन्ध। यद्द॒शिनं॑ आल॒भ्यन्ते॑॥७॥

वि॒राज॑मे॒व तैरा॒प्त्वा यज॑मा॒नोऽव॑रुन्धे। एका॑दश द॒शत॒ आल॑भ्यन्ते। एका॑दशाक्षरा त्रि॒ष्टुप्। त्रैष्टु॑भाः प॒शवः॑। प॒शूने॒वाव॑रुन्धे। वै॒श्व॒दे॒वो वा अश्वः॑। ना॒ना॒दे॒व॒त्याः॑ प॒शवो॑ भवन्ति। अश्व॑स्य सर्व॒त्वाय॑। नाना॑रूपा भवन्ति। तस्मा॒न्नाना॑रूपाः प॒शवः॑। ब॒हु॒रू॒पा भ॑वन्ति। तस्मा॑द्बहुरू॒पाः प॒शवः॒ समृ॑द्ध्यै॥८॥

आ॒र॒ण्याँल्लो॒को द॒शिनं॑ आल॒भ्यन्ते॒ नाना॑रूपाः प॒शवो॒ द्वे च॑॥ [२]

अ॒स्मै वै लो॒काय॑ ग्रा॒म्याः प॒शव॒ आल॑भ्यन्ते। अ॒मुष्मा॑ आर॒ण्याः। यद्ग्रा॒म्यान्प॒शूना॒लभ॑ते। इ॒ममे॒व तैर्लो॒कमव॑रुन्धे। यदा॑र॒ण्यान्। अ॒मुन्तैः। उ॒भया॑न्प॒शूनाल॑भते। ग्रा॒म्याꣳश्चा॑र॒ण्याꣳश्च॑। उ॒भयो॑र्लो॒कयो॒रव॑रुद्ध्यै। उ॒भया॑न्प॒शूनाल॑भते॥९॥

ग्रा॒म्याꣳश्चा॑र॒ण्याꣳश्च॑। उ॒भय॑स्या॒न्नाद्य॒स्याव॑रुद्ध्यै। उ॒भया॑न्प॒शूनाल॑भते। ग्रा॒म्याꣳश्चा॑र॒ण्याꣳश्च॑। उ॒भये॑षां पशू॒नामव॑रुद्ध्यै। त्रय॑स्त्रयो भवन्ति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒षां लो॒काना॒माप्त्यै॑। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। कस्मा॑थ्स॒त्यात्॥१०॥

अ॒स्मिँल्लो॒के ब॒हवः॒ कामा॒ इति॑। यथ्स॑मा॒नीभ्यो॑ दे॒वता॑भ्योऽन्यै॑ऽन्ये प॒शव॑ आल॒भ्यन्ते॑। अ॒स्मिन्ने॒व तल्लो॒के कामा॑न्दधाति। तस्मा॑द॒स्मिँल्लो॒के ब॒हवः॒ कामाः॑। त्र॒या॒णात्त्र॑याणाꣳ स॒ह व॒पा जु॑होति। त्र्या॑वृतो॒ वै दे॒वाः। त्र्या॑वृत इ॒मे लो॒काः। ए॒षां लो॒काना॒माप्त्यै॑। ए॒षां लो॒काना॒

क्लृप्त्यै॑। पर्य॑ग्निकृतानार॒ण्यानुथ्सृ॑ज॒न्त्यहि॑ꣳसायै॥११॥

अव॑रुद्ध्या उ॒भयाँ॑न्प॒शूनाल॑भते स॒त्यादहि॑ꣳसायै॥ [३]

यु॒ञ्जन्ति॑ ब्र॒ध्नमित्या॑ह। अ॒सौ वा आ॑दि॒त्यो ब्र॒ध्नः। आ॒दि॒त्यमे॒वास्मै॑ युनक्ति। अ॒रु॒षमित्या॑ह। अ॒ग्निर्वा अ॑रु॒षः। अ॒ग्निमे॒वास्मै॑ युनक्ति। चर॑न्त॒मित्या॑ह। वा॒युर्वै चरन्। वा॒युमे॒वास्मै॑ युनक्ति। परि॑त॒स्थुष॒ इत्या॑ह॥१२॥

इ॒मे वै लो॒काः परि॑त॒स्थुषः॑। इ॒मानि॒वास्मै॑ लो॒कान् यु॑नक्ति। रोच॑न्ते रोच॒ना दि॒वीत्या॑ह। नक्ष॑त्राणि॒ वै रो॑च॒ना दि॒वि। नक्ष॑त्राण्ये॒वास्मै॑ रोचयति। यु॒ञ्जन्त्य॑स्य॒ काम्येत्या॑ह। कामा॑ने॒वास्मै॑ युनक्ति। हरी॒ विप॑क्ष॒सेत्या॑ह। इ॒मे वै हरी॒ विप॑क्षसा। इ॒मे ए॒वास्मै॑ युनक्ति॥१३॥

शोणा॑ धृ॒ष्णू नृ॒वाह॒सेत्या॑ह। अ॒हो॒रा॒त्रे वै नृ॒वाह॑सा। अ॒हो॒रा॒त्रे ए॒वास्मै॑ युनक्ति। ए॒ता ए॒वास्मै॑ दे॒वता॑ युनक्ति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ सम॑ष्ट्यै। के॒तुं कृ॒ण्वन्न॑के॒तव॒ इति॑ ध्व॒जं प्रति॑मुञ्चति। यश॑ ए॒वैन॒ꣳ राज्ञा॑ङ्गमयति। जी॒मूत॑स्येव भवति॒ प्रती॑क॒मित्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। ये ते॒ पन्था॑नः सवितः पू॒र्व्यास॒ इत्य॑ध्व॒र्युर्यज॑मानं वाचयत्य॒भिजि॑त्यै॥१४॥

परा॒ वा ए॒तस्य॑ य॒ज्ञ ए॑ति। यस्य॑ प॒शुरु॒पाकृ॑तो॒ऽन्यत्र॒ वेद्या॒ एति॑। ए॒तꣳस्तो॑तरे॒तेन॑ प॒था पुन॒रश्व॒मावर्त॑यासि न॒ इत्या॑ह। वा॒युर्वै स्तोता॑। वा॒युमे॒वास्य॑ प॒रस्ता॑द्दधा॒त्यावृ॑त्त्यै। यथा॒ वै ह॒विषो॑ गृही॒तस्य॒ स्कन्द॑ति। ए॒वं वा ए॒तदश्व॑स्य

स्कन्दति। यदस्योपाकृतस्य लोमानि शीयन्ते। यद्वालेषु काचानावयन्ति। लोमान्येवास्य तथ्सम्भरन्ति॥१५॥

भूर्भुवः सुवरिति प्राजापत्याभिरावयन्ति। प्राजापत्यो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया समर्धयन्ति। भूरिति महिषी। भुव इति वावातां। सुवरिति परिवृक्ती। एषां लोकानामभिजित्यै। हिरण्ययाः काचा भवन्ति। ज्योतिर्वै हिरण्यम्। राष्ट्रमश्वमेधः॥१६॥

ज्योतिश्चैवास्मै राष्ट्रं च समीची दधाति। सहस्रम्भवन्ति। सहस्रसम्मितः सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। अप वा एतस्मात्तेज इन्द्रियं पशवः श्रीः क्रामन्ति। योऽश्वमेधेन यजते। वसवस्त्वाऽञ्जन्तु गायत्रेण छन्दसेति महिष्यभ्यनक्ति। तेजो वा आज्यम्। तेजो गायत्री। तेजसैवास्मै तेजोऽवरुन्धे॥१७॥

रुद्रास्त्वाञ्जन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसेति वावातां। तेजो वा आज्यम्। इन्द्रियं त्रिष्टुप्। तेजसैवास्मा इन्द्रियमवरुन्धे। आदित्यास्त्वाऽञ्जन्तु जागतेन छन्दसेति परिवृक्ती। तेजो वा आज्यम्। पशवो जगती। तेजसैवास्मै पशूनवरुन्धे। पत्नयोऽभ्यञ्जन्ति। श्रिया वा एतद्रूपम्॥१८॥

यत्पत्नयः। श्रियमेवास्मिन्तद्दधति। नास्मात्तेज इन्द्रियं पशवः श्रीरप क्रामन्ति। लाजी (३) ञ्छाची (३) न् यशोममाँ(४) इत्यतिरिक्तमन्नमश्वायोपाहरन्ति।

प्रजामेवान्नादीं कुर्वते। एतद्वै देवा अन्नमत्तेतदन्नमद्धि प्रजापत इत्याह। प्रजायामेवान्नाद्यन्दधते। यदि नावजिघ्रेत्। अग्निः पशुरासीदित्यवघ्रापयेत्। अव हैव जिघ्रति। आक्रान् वाजी क्रमैरत्यक्रमीद्वाजी द्यौस्ते पृष्ठं पृथिवी सधस्थमित्यश्वमनुमन्त्रयते। एषां लोकानामभिजित्यै। समिद्धो अञ्जन्कृदरं मतीनामित्यश्वस्याप्रियो भवन्ति सरूपत्याय॥१९॥

परितस्थुष इत्याहेमे एवास्मै युनक्त्यभिजित्यै भरन्त्यश्वमेधो रुन्धे रूपञ्जिघ्रति त्रीणि च॥[४]

तेजसा वा एष ब्रह्मवर्चसेन व्यृद्ध्यते। योऽश्वमेधेन यजते। होता च ब्रह्मा च ब्रह्मोद्यं वदतः। तेजसा चैवैनं ब्रह्मवर्चसेन च समर्धयतः। दक्षिणतो ब्रह्मा भवति। दक्षिणतआयतनो वै ब्रह्मा। बार्हस्पत्यो वै ब्रह्मा। ब्रह्मवर्चसमेवास्य दक्षिणतो दधाति। तस्माद्दक्षिणोऽर्धो ब्रह्मवर्चसितरः। उत्तरतो होता भवति॥२०॥

उत्तरतआयतनो वै होता। आग्नेयो वै होता। तेजो वा अग्निः। तेज एवास्योत्तरतो दधाति। तस्मादुत्तरोऽर्धस्तेजस्वितरः। यूपमभितो वदतः। यजमानदेवत्यो वै यूपः। यजमानमेव तेजसा च ब्रह्मवर्चसेन च समर्धयतः। किꣳ स्विदासीत्पूर्वचित्तिरित्याह। द्यौर्वै वृष्टिः पूर्वचित्तिः॥२१॥

दिवमेव वृष्टिमवरुन्धे। किꣳ स्विदासीद्बृहद्वय

इत्याह। अश्वो वै बृहद्वयः। अश्वमेवावरुन्धे। किꣳ स्विदासीत्पिशङ्गिलेत्याह। रात्रिर्वै पिशङ्गिला। रात्रिमेवावरुन्धे। किꣳ स्विदासीत्पिलिप्पिलेत्याह। श्रीर्वै पिलिप्पिला। अन्नाद्यमेवावरुन्धे॥२२॥

कः स्विदेकाकी चरतीत्याह। असौ वा आदित्य एकाकी चरति। तेज एवावरुन्धे। क उस्विज्जायते पुनरित्याह। चन्द्रमा वै जायते पुनः। आयुरेवावरुन्धे। किꣳ स्विद्धिमस्य भेषजमित्याह। अग्निर्वै हिमस्य भेषजम्। ब्रह्मवर्चसमेवावरुन्धे। किꣳ स्विदावपनं महदित्याह॥२३॥

अयं वै लोक आवपनं महत्। अस्मिन्नेव लोके प्रतितिष्ठति। पृच्छामि त्वा परमन्तं पृथिव्या इत्याह। वेदिर्वै परोऽन्तः पृथिव्याः। वेदिमेवावरुन्धे। पृच्छामि त्वा भुवनस्य नाभिमित्याह। यज्ञो वै भुवनस्य नाभिः। यज्ञमेवावरुन्धे। पृच्छामि त्वा वृष्णो अश्वस्य रेत इत्याह। सोमो वै वृष्णो अश्वस्य रेतः। सोमपीथमेवावरुन्धे। पृच्छामि वाचः परमं व्योमेत्याह। ब्रह्म वै वाचः परमं व्योम। ब्रह्मवर्चसमेवावरुन्धे॥२४॥

होता भवति वै वृष्टिः पूर्वचित्तिरन्नाद्यमेवावरुन्धे महदित्याह सोमो वै वृष्णो अश्वस्य रेतश्चत्वारिं च॥ [५]

अप वा एतस्मात्प्राणाः क्रामन्ति। योऽश्वमेधेन यजते। प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहेति संज्ञप्यमान

आहुतीर्जुहोति। प्राणानेवास्मिन्दधाति। नास्मात्प्राणा अपक्रामन्ति। अवन्तीः स्थावन्तीस्त्वाऽवन्तु। प्रियं त्वा प्रियाणाम्। वर्षिष्ठमाप्यानाम्। निधीनां त्वा निधिपतिꣳ हवामहे वसो ममेत्याह। अपैवास्मै तद्भवते॥२५॥

अथो धुवन्त्येवैनम्। अथो न्येवास्मै ह्वते। त्रिः परियन्ति। त्रय इमे लोकाः। एभ्य एवैनं लोकेभ्यो धुवते। त्रिः पुनः परियन्ति। षट्थ्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनन्धुवते। अप वा एतेभ्यः प्राणाः क्रामन्ति॥२६॥

ये यज्ञे धुवनन्तन्वतै। नवकृत्वः परियन्ति। नव वै पुरुषे प्राणाः। प्राणानेवात्मन्दधते। नैभ्यः प्राणा अपक्रामन्ति। अम्बे अम्बाल्यम्बिक इति पत्नीमुदानयति। अह्वतैवैनाम्। सुभगे काम्पीलवासिनीत्याह। तप एवैनामुपनयति। सुवर्गे लोके सम्प्रोर्णवाथामित्याह॥२७॥

सुवर्गमेवैनां लोकं गमयति। आऽहमजानि गर्भधमा त्वमजाऽसि गर्भधमित्याह। प्रजा वै पशवो गर्भः। प्रजामेव पशूनात्मन्धत्ते। देवा वा अश्वमेधे पवमाने। सुवर्गं लोकं न प्राजानन्। तमश्वः प्राजानात्। यथ्सूचीभिरसिपथान्कल्पयन्ति। सुवर्गस्य लोकस्य प्रज्ञात्यै। गायत्री त्रिष्टुब्जगतीत्याह॥२८॥

यथायजुरेवैतत्। त्रय्यः सूच्यो भवन्ति। अयस्मय्यो रजता

हरि॑ण्यः। अ॒स्य वै लो॒कस्य॑ रू॒पम॑य॒स्मय्य॑ः। अ॒न्तरि॑क्षस्य रज॒ताः। दि॒वो हरि॑ण्यः। दिशो॒ वा अ॑य॒स्मय्य॑ः। अ॒वा॒न्त॒र॒दि॒शा र॑ज॒ताः। ऊ॒र्ध्वा हरि॑ण्यः। दिश॑ ए॒वास्मै॑ कल्पयति। कस्त्वा॑ छ्यति॒ कस्त्वा॒ विशा॒स्तीत्या॒हाहिꣳ॑सायै॥२९॥

ह्रु॒व॒ते॒ क्रा॒म॒न्त्यू॒र्ण्वा॒था॒मित्या॑ह॒ जग॒तीत्या॑ह कल्पय॒त्येकं॑ च॥ [६]

अप॒ वा ए॒तस्मा॒च्छ्री रा॒ष्ट्रं क्रा॑मति। यो॑ऽश्वमे॒धेन॒ यज॑ते। ऊ॒र्ध्वामे॑ना॒मुच्छ्र॑यता॒दित्या॑ह। श्रीर्वै रा॒ष्ट्रम॑श्वमे॒धः। श्रिय॑मे॒वास्मै॑ रा॒ष्ट्रमू॒र्ध्वमुच्छ्र॑यति। वे॒णु॒भा॒रङ्गि॒रावि॒वेत्या॑ह। रा॒ष्ट्रं वै भा॒रः। रा॒ष्ट्रमे॒वास्मै॒ पर्यू॑हति। अथा॑स्या॒ मध्य॑मेधता॒मित्या॑ह। श्रीर्वै रा॒ष्ट्रस्य॒ मध्यम्॑॥३०॥

श्रिय॑मे॒वाव॑रुन्धे। शी॒ते वाते॑ पु॒नन्नि॒वेत्या॑ह। क्षेमो॒ वै रा॒ष्ट्रस्य॑ शी॒तो वात॑ः। क्षेम॑मे॒वाव॑रुन्धे। यद्ध॑रि॒णी यव॒मत्तीत्या॑ह। विड्वै ह॑रि॒णी। रा॒ष्ट्रं यव॑ः। विशं॑ चै॒वास्मै॑ रा॒ष्ट्रं च॑ स॒मीची॑ दधाति। न पु॒ष्टं प॒शु म॑न्यत॒ इत्या॑ह। तस्मा॒द्राजा॑ प॒शून्न पुष्य॑ति॥३१॥

शू॒द्रा यदर्य॑जारा॒ न पोषा॑य धनाय॒तीत्या॑ह। तस्मा॑द्वैशीपु॒त्रन्नाभिषि॑ञ्चन्ते। इ॒यं य॒का श॑कुन्ति॒केत्या॑ह। विड्वै श॑कुन्ति॒का। रा॒ष्ट्रम॑श्वमे॒धः। विशं॑ चै॒वास्मै॑ रा॒ष्ट्रं च॑ स॒मीची॑ दधाति। आ॒हल॒मिति॒ सर्प॒तीत्या॑ह। तस्मा॑द्रा॒ष्ट्राय॒ विश॑ः सर्पन्ति। आह॑तङ्ग॒भे पस॒ इत्या॑ह। विड्वै गभ॑ः॥३२॥

रा॒ष्ट्रं पस॑ः। रा॒ष्ट्रमे॒व वि॒श्याह॑न्ति। तस्मा॑द्रा॒ष्ट्रं विशं॒

घातुकम्। माता च ते पिता च त इत्याह। इयं वै माता। असौ पिता। आभ्यामेवैनं परिददाति। अग्रं वृक्षस्य रोहत इत्याह। श्रीर्वै वृक्षस्याग्रम्। श्रियमेवाव रुन्धे॥३३॥

प्रसुलामीति ते पिता गर्भे मुष्टिमतꣳसयदित्याह। विड्वै गर्भः। राष्ट्रम्मुष्टिः। राष्ट्रमेव विश्याहन्ति। तस्माद्राष्ट्रं विशं घातुकम्। अप वा एतेभ्यः प्राणाः क्रामन्ति। ये यज्ञेऽपूतं वदन्ति। दधिक्राव्णो अकारिषमिति सुरभिमतीमृचं वदन्ति। प्राणा वै सुरभयः। प्राणानेवात्मन्दधते। नैभ्यः प्राणा अपक्रामन्ति। आपो हि ष्ठा मयोभुव इत्यद्भिर्मार्जयन्ते। आपो वै सर्वा देवताः। देवताभिरेवात्मानं पवयन्ते॥३४॥

राष्ट्रस्य मध्यं पुष्यति गर्भो रुन्धे दधते चत्वारि च॥ [७]

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा प्रेणाऽनु प्राविशत्। ताभ्यः पुनः सम्भवितुन्नाशक्नोत्। सोऽब्रवीत्। ऋध्नवदिथ्सः। यो मेतः पुनः सम्भरदिति। तं देवा अश्वमेधेनैव समभरन्। ततो वै त आर्ध्नुवन्। योऽश्वमेधेन यजते। प्रजापतिमेव सम्भरत्यृध्नोति। पुरुषमालभते॥३५॥

वैराजो वै पुरुषः। विराजमेवालभते। अथो अन्नं वै विराट्। अन्नमेवावरुन्धे। अश्वमालभते। प्राजापत्यो वा अश्वः। प्रजापतिमेवालभते। अथो श्रीर्वा एकशफम्। श्रियमेवावरुन्धे। गामालभते॥३६॥

य॒ज्ञो वै गौः। य॒ज्ञमे॒वाल॑भते। अथो॒ अन्नं॒ वै गौः। अन्न॑मे॒वाव॑रुन्धे। अ॒जा॒वी आल॑भते भूम्ने। अथो॒ पुष्टि॒र्वै भूमा। पुष्टि॑मे॒वाव॑रुन्धे। पर्य॑ग्निकृतं॒ पुरु॑षश्चार॒ण्याꣳश्चोथ्सृ॑ज॒न्त्यहि॑ꣳसायै। उ॒भौ वा ए॒तौ प॒शू आल॑भ्येते। यश्चा॑व॒मो यश्च॑ पर॒मः। तौ॑ऽस्यो॒भये॑ य॒ज्ञे ब॒द्धाः। अ॒भीष्टा॑ अ॒भिप्री॑ताः। अ॒भिजि॑ता अ॒भिहु॑ता भवन्ति। नैन॑न्द॒ङ्ग्वः॑ प॒शवो॑ य॒ज्ञे ब॒द्धाः। अ॒भीष्टा॑ अ॒भिप्री॑ताः। अ॒भिजि॑ता अ॒भिहु॑ता हिꣳसन्ति। यो॑ऽश्वमे॒धेन॒ यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑॥३७॥

लु॒भ॒ते॒ गामाल॑भते पर॒मौऽष्टौ च॑॥ [८]

प्र॒थ॒मेन॒ वा ए॒ष स्तोमे॑न रा॒ध्वा। च॒तु॒ष्टो॒मेन॑ कृ॒तेनाया॑ना॒मुत्त॒रेहन्॑। ए॒क॒विꣳ॒शे प्र॑ति॒ष्ठाया॒ं प्रति॑ तिष्ठति। ए॒क॒विꣳ॒शात्प्र॑ति॒ष्ठाया॑ ऋ॒तून॒न्वारो॑हति। ऋ॒तवो॒ वै पृ॒ष्ठानि॑। ऋ॒तवः॑ संवथ्स॒रः। ऋ॒तुष्वे॒व स॑वथ्स॒रे प्र॑ति॒ष्ठाय॑। दे॒वता॑ अ॒भ्यारो॑हति। शक्व॑रयः पृ॒ष्ठम्भ॑वन्त्य॒न्यद॑न्य॒च्छन्दः॑। अ॒न्यो॑ऽन्ये॒ वा ए॒ते प॒शव॒ आल॑भ्यन्ते॥३८॥

उ॒तेव॑ ग्रा॒म्याः। उ॒तेवा॑र॒ण्याः। अह॑रे॒व रू॒पेण॒ सम॑र्धयति। अथो॒ अह्न॑ ए॒वैष ब॒लिर्ह्रि॑यते। तदा॑हुः। अप॑शवो॒ वा ए॒ते। यद॑जा॒वय॑श्चार॒ण्याश्च॑। ए॒ते वै सर्वे॑ प॒शवः॑। यद्द्र॒व्या इति॑। ग॒व्यान्प॒शूनु॑त्त॒मेऽहं॒ नाल॑भते॥३९॥

तेनै॒वोभया॑न्प॒शूनव॑रुन्धे। प्रा॒जा॒प॒त्या भ॑वन्ति।

अनभिजितस्याभिजित्यै। सौरीर्नव श्वेता वशा अनूबन्ध्या भवन्ति। अन्तत एव ब्रह्मवर्चसमवरुन्धे। सोमाय स्वराज्ञेऽनोवाहावनड्वाहाविति द्वन्द्विनः पशूनालभते। अहोरात्राणामभिजित्यै। पशुभिर्वा एष व्यृध्यते। यौऽश्वमेधेन यजते। छगलङ्कल्माषङ्किकिदीविं विदीगयमिति त्वाष्ट्रान्पशूना लभते। पशुभिरेवात्मानꣳ समर्धयति। ऋतुभिर्वा एष व्यृध्यते। यौऽश्वमेधेन यजते। पिशङ्गास्त्रयो वासन्ता इत्यृतुपशूनालभते। ऋतुभिरेवात्मानꣳ समर्धयति। आ वा एष पशुभ्यो वृश्च्यते। यौऽश्वमेधेन यजते। पर्यग्निकृता उथ्सृजन्त्यनाव्रस्काय॥४०॥

लभ्यन्ते लभते त्वाष्ट्रान्पशूनालभतेऽष्टौ च॥ [९]

प्रजापतिरकामयत महानन्नादः स्यामिति। स एतावश्वमेधे महिमानावपश्यत्। तावगृह्णीत। ततो वै स महानन्नादोऽभवत्। यः कामयेत महानन्नादः स्यामिति। स एतावश्वमेधे महिमानौ गृह्णीत। महानेवान्नादो भवति। यजमानदेवत्या वै वपा। राजा महिमा। यद्वपाम्महिम्नोभयतः परियजति। यजमानमेव राज्येनोभयतः परिगृह्णाति। पुरस्ताथ्स्वाहाकारा वा अन्ये देवाः। उपरिष्टाथ्स्वाहाकारा अन्ये। ते वा एतेऽश्व एव मेध्य उभयेऽवरुध्यन्ते। यद्वपाम्महिम्नोभयतः परियजति। तानेवोभयान्प्रीणाति॥४१॥

परियजति षट्च॥ [१०]

वै॒श्व॒दे॒वो वा अश्वः॑। तं यत्प्रा॑जापत्यं कु॒र्यात्। या दे॒वता॒ अपि॑भागाः। ता भा॑ग॒धेये॑न॒ व्य॑र्धयेत्। दे॒वता॑भ्यः स॒मद॑न्दध्यात्। स्ते॒गान्दꣳष्ट्रा॑भ्यां म॒ण्डूका॑ं जम्भ्ये॑भि॒रिति॑। आज्य॑मव॒दान॑ं कृ॒त्वा प्र॑तिस॒ङ्ख्याय॒माहु॑तीर्जुहोति। या ए॒व दे॒वता॒ अपि॑भागाः। ता भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्धयति। न दे॒वता॑भ्यः स॒मद॑ दधाति॥४२॥

चतु॑र्दशै॒तान॑नुवा॒काञ्जु॑हो॒त्यन॑न्तरित्यै। प्र॒या॒साय॒ स्वाहेति॑ पञ्चद॒शम्। पञ्च॑दश॒ वा अ॑र्धमा॒सस्य॒ रात्र॑यः। अ॒र्ध॒मा॒स॒शः स॑वथ्स॒र आ॑प्यते। दे॒वा॒सु॒राः संय॑त्ता आसन्। ते॑ऽब्रुवन्न॒ग्नयः॑ स्विष्ट॒कृतः॑। अश्व॑स्य॒ मेध्य॑स्य व॒यमु॑द्धा॒रमुद्ध॑रामहै। अथै॒ताना॒भि भ॑वा॒मेति॑। ते लोहि॑त॒मुद॑हरन्त। ततो॑ दे॒वा अभ॑वन्॥४३॥

पराऽसु॑राः। यथ्स्विष्ट॒कृद्भ्यो॒ लोहि॑तं जु॒होति॒ भ्रातृ॑व्याभिभूत्यै। भव॑त्या॒त्मना॑। परा॑ऽस्य॒ भ्रातृ॑व्यो भवति। गो॒मृ॒ग॒क॒ण्ठेन॑ प्रथ॒मामाहु॑तिं जुहोति। प॒शवो॒ वै गो॑मृ॒गः। रु॒द्रो॑ऽग्निः स्विष्ट॒कृत्। रु॒द्रादे॒व प॒शून॒न्तर्द॑धाति। अथो॒ यत्रै॒षाऽऽहु॑तिर्हू॒यते॑। न तत्र॑ रु॒द्रः प॒शून॒भिम॑न्यते॥४४॥

अ॒श्व॒श॒फेन॑ द्वि॒तीया॒माहु॑तिं जुहोति। प॒शवो॒ वा एक॑शफम्। रु॒द्रो॑ऽग्निः स्विष्ट॒कृत्। रु॒द्रादे॒व प॒शून॒न्तर्द॑धाति। अथो॒ यत्रै॒षा-ऽऽहु॑तिर्हू॒यते॑। न तत्र॑ रु॒द्रः प॒शून॒भिम॑न्यते। अ॒य॒स्मये॑न

कमण्डलुना तृतीयाम्। आहुतिं जुहोत्यायास्यो वै प्रजाः। रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृत्। रुद्रादेव प्रजा अन्तर्दधाति। अथो यत्रैषाऽऽहुतिर्हूयते। न तत्र रुद्रः प्रजा अभिमन्यते॥४५॥

दधात्यभवन्मन्यते प्रजा अन्तर्दधाति द्वे च ॥ [११]

अश्वस्य वा आलब्धस्य मेध उदक्रामत्। तदश्वस्तोमीयमभवत्। यदश्वस्तोमीयं जुहोति। समेधमेवैनमालभते। आज्येन जुहोति। मेधो वा आज्यम्। मेधोऽश्वस्तोमीयम्। मेधेनैवास्मिन्मेधं दधाति। षड्विꣳशतं जुहोति। षड्विꣳशदक्षरा बृहती॥४६॥

बार्हताः पशवः। सा पशूनाम्मात्रा। पशूनेव मात्रया समर्धयति। तायद्भूयसीर्वा कनीयसीर्वा जुहुयात्। पशून्मात्रया व्यर्धयेत्। षड्विꣳशतं जुहोति। षड्विꣳशदक्षरा बृहती। बार्हताः पशवः। सा पशूनाम्मात्रा। पशूनेव मात्रया समर्धयति॥४७॥

अश्वस्तोमीयꣳ हुत्वा द्विपदा जुहोति। द्विपाद्वै पुरुषो द्विप्रतिष्ठः। तदेनं प्रतिष्ठया समर्धयति। तदाहुः। अश्वस्तोमीयं पूर्वꣳ होतव्याँ(३)न्द्विपदाँ(३) इति। अश्वो वा अश्वस्तोमीयम्। पुरुषो द्विपदाः। अश्वस्तोमीयꣳ हुत्वा द्विपदा जुहोति। तस्माद्द्विपाच्चतुष्पादमत्ति। अथो द्विपद्येव चतुष्पदः प्रतिष्ठायपति। द्विपदा हुत्वा। नान्यामुत्तरामाहुतिं

जुहुयात्। यदन्यामुत्तरामाहुतिं जुहुयात्। प्र प्रतिष्ठायाश्च्यवेत। द्विपदा अन्ततो जुहोति प्रतिष्ठित्यै॥४८॥

बृहत्यर्धयति स्थापयति पश्च च॥ [१२]

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। सोऽस्माथ्सृष्टोऽपाक्रामत्। तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्। तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दत्। तमिष्टिभिरन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्वविन्दत्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्। यथ्सवथ्सरमिष्टिभिर्यजते। अश्वमेव तदन्विच्छति। सावित्रियो भवन्ति॥४९॥

इयं वै सविता। यो वा अस्यान्नश्यति यो निलयते। अस्यां वाव तं विन्दन्ति। न वा इमाङ्कश्चनेत्याहुः। तिर्यङ्गोर्ध्वोत्येतुमर्हतीति। यथ्सावित्रियो भवन्ति। सवितृप्रसूत एवैनमिच्छति। ईश्वरो वा अश्वः प्रमुक्तः परां परावतङ्गन्तोः। यथ्सायं धृतीर्जुहोति। अश्वस्यैव यत्यै धृत्यै॥५०॥ यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते। अश्वमेव तदन्विच्छति। यथ्सायं धृतीर्जुहोति। अश्वस्यैव यत्यै धृत्यै। तस्माथ्सायं प्रजाः क्षेम्या भवन्ति। यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते। अश्वमेव तदन्विच्छति। तस्माद्दिवा नष्टेष एति। यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते सायं धृतीर्जुहोति। अहोरात्राभ्यामेवैनमन्विच्छति। अथो अहोरात्राभ्यामेवास्मै योगक्षेमं कल्पयति॥५१॥

भवन्ति धृत्या एनमन्विच्छत्येकं च॥ [१३]

अप वा एतस्माच्छ्री राष्ट्रङ्क्रामति। योऽश्वमेधेन यजते।

ब्राह्मणौ वीणागाथिनौ गायतः। श्रिया वा एतद्रूपम्। यद्वीणा। श्रियमेवास्मिन्तद्धत्तः। यदा खलु वै पुरुषः श्रियमश्नुते। वीणाऽस्मै वाद्यते। तदाहुः। यदुभौ ब्राह्मणौ गायेताम्॥५२॥

प्रभ्रꣳशुकास्माच्छ्रीः स्यात्। न वै ब्राह्मणे श्री रमत इति। ब्राह्मणोऽन्यो गायेत्। राजन्योऽन्यः। ब्रह्म वै ब्राह्मणः। क्षत्रꣳ राजन्यः। तथा हास्य ब्रह्मणा च क्षत्रेण चोभयतः श्रीः परिगृहीता भवति। तदाहुः। यदुभौ दिवा गायेताम्। अपास्माद्राष्ट्रङ्कामेत्॥५३॥

न वै ब्राह्मणे राष्ट्रꣳ रमत इति। यदा खलु वै राजा कामयते। अथ ब्राह्मणञ्जिनाति। दिवा ब्राह्मणो गायेत्। नक्तꣳ राजन्यः। ब्रह्मणो वै रूपमहः। क्षत्रस्य रात्रिः। तथा हास्य ब्रह्मणा च क्षत्रेण चोभयतो राष्ट्रं परिगृहीतम्भवति। इत्यददा इत्ययजथा इत्यपच इति ब्राह्मणो गायेत्। इष्टापूर्तं वै ब्राह्मणस्य॥५४॥

इष्टापूर्तेनैवैनꣳ स समर्धयति। इत्यजिना इत्ययुध्यथा इत्यमुꣳ सङ्ग्राममहन्निति राजन्यः। युद्धं वै राजन्यस्य। युद्धेनैवैनꣳ स समर्धयति। अक्लृप्ता वा एतस्यर्तव इत्याहुः। योऽश्वमेधेन यजत इति। तिस्रोऽन्यो गायति तिस्रोऽन्यः। षट्थ्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेवास्मै कल्पयतः। ताभ्याꣳ सꣳस्थायाम्। अनोयुक्ते च शते च ददाति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति॥५५॥

गायेताङ्कामेद्ब्राह्मणस्य कल्पयतश्चत्वारि च॥ [१४]

सर्वेषु वा एषु लोकेषु मृत्यवोऽन्वायत्ताः। तेभ्यो यदाहुतीर्न जुहुयात्। लोकेलोक एनं मृत्युर्विन्देत्। मृत्यवे स्वाहा मृत्यवे स्वाहेत्यभिपूर्वमाहुतीर्जुहोति। लोकाल्लोकादेव मृत्युमवयजते। नैनं लोकेलोके मृत्युर्विन्दति। यदमुष्मै स्वाहाऽमुष्मै स्वाहेति जुह्वथ्सञ्चक्षीत। बहुं मृत्युममित्रं कुर्वीत। मृत्यवे स्वाहेत्येकस्मा एवैकां जुहुयात्। एको वा अमुष्मिँल्लोके मृत्युः॥५६॥

अशनया मृत्युरेव। तमेवामुष्मिँल्लोकेऽवयजते। भ्रूणहत्यायै स्वाहेत्यवभृथ आहुतिं जुहोति। भ्रूणहत्यामेवाव यजते। तदाहुः। यद्भ्रूणहत्या पात्र्याऽथ। कस्माद्यज्ञेऽपि क्रियत इति। अमृत्युर्वा अन्यो भ्रूणहत्याया इत्याहुः। भ्रूणहत्या वाव मृत्युरिति। यद्भ्रूणहत्यायै स्वाहेत्यवभृथ आहुतिं जुहोति॥५७॥

मृत्युमेवाहुत्या तर्पयित्वा परिपाणं कृत्वा। भ्रूणघ्ने भेषजं करोति। एताꣳ ह वै मुण्डिभ औदन्यवः। भ्रूणहत्यायै प्रायश्चित्तिं विदां चकार। यो हास्यापि प्रजायां ब्राह्मणꣳ हन्ति। सर्वस्मै तस्मै भेषजं करोति। जुम्बकाय स्वाहेत्यवभृथ उत्तमामाहुतिं जुहोति। वरुणो वै जुम्बकः।

अन्तत एव वरुणमवयजते। खलतेर्विक्लिधस्य शुक्लस्य पिङ्गाक्षस्य मूर्धं जुहोति। एतद्वै वरुणस्य रूपम्। रूपेणैव वरुणमवयजते॥५८॥

लोके मृत्युर्जुहोति मूर्धं जुहोति द्वे च॥ [१५]

वारुणो वा अश्वः। तं देवतया व्यर्धयति। यत्प्राजापत्यं करोति। नमो राज्ञे नमो वरुणायेत्याह। वारुणो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया समर्धयति। नमोऽश्वाय नमः प्रजापतय इत्याह। प्राजापत्यो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया समर्धयति। नमोऽधिपतय इत्याह॥५९॥

धर्मो वा अधिपतिः। धर्ममेवावरुन्धे। अधिपतिरस्यधिपतिम्मा कुर्वधिपतिरहं प्रजानां भूयासमित्याह। अधिपतिमेवैनꣳ समानानां करोति। मान्धेहि मयि धेहीत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते उपाकृताय स्वाहेत्युपाकृते जुहोति। आलब्धाय स्वाहेति नियुक्ते जुहोति। हुताय स्वाहेति हुते जुहोति। एषां लोकानामभिजित्यै॥६०॥

प्र वा एष एभ्यो लोकेभ्यश्च्यवते। योऽश्वमेधेन यजते। आग्नेयमैन्द्राग्नमाश्विनम्। तान्पशूलभते प्रतिष्ठित्यै। यदाग्नेयो भवति। अग्निः सर्वा देवताः। देवता एवावरुन्धे। ब्रह्म वा अग्निः। क्षत्रमिन्द्रः। यदैन्द्राग्नो भवति॥६१॥

ब्रह्मक्षत्रे एवावरुन्धे। यदाश्विनो भवति। आशिषामवरुद्ध्यै।

त्रयो॑ भवन्ति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒ष्वे॑व लो॒केषु॒ प्रति॑ तिष्ठति। अ॒ग्नयेऽꣳहो॒मुचे॒ऽष्टाक॑पाल॒ इति॒ दश॑हविष॒मिष्टिं॒ निर्व॑पति। दशा॑क्षरा वि॒राट्। अन्नं॑ वि॒राट्। वि॒राजै॒वान्नाद्य॒मव॑रुन्धे। अ॒ग्नेर्म॑न्वे प्रथ॒मस्य॒ प्रचे॑तस॒ इति॑ याज्यानुवा॒क्या॑ भवन्ति सर्व॒त्वाय॑॥६२॥

अधि॑पतय॒ इत्या॑हा॒भि॑जित्या ऐन्द्रा॒ग्नो भव॑ति रुन्ध॒ एकं॑ च॥ [१६]

यद्यश्व॑मुप॒तप॑द्वि॒न्देत्। आ॒ग्ने॒यम॒ष्टाक॑पालं॒ निर्व॑पेत्। सौ॒म्यं च॒रुम्। सा॒वि॒त्रम॒ष्टाक॑पालम्। यदा॑ग्ने॒यो भव॑ति। अ॒ग्निः सर्वा॑ दे॒वताः॑। दे॒वता॑भिरे॒वैन॑म्भिषज्यति। यथ्सौ॒म्यो भव॑ति। सोमो॒ वा ओष॑धीना॒ꣳ राजा॑। याभ्य॑ ए॒वैनं वि॒न्दति॑॥६३॥

ताभि॑रे॒वैन॑म्भिषज्यति। यथ्सा॑वि॒त्रो भव॑ति। स॒वि॒तृप्र॑सूत ए॒वैन॑म्भिषज्यति। ए॒ताभि॑रे॒वैनं॑ दे॒वता॑भिर्भिषज्यति। अ॒ग॒दो है॒व भ॑वति। पौ॒ष्णं च॒रुं निर्व॑पेत्। यदि॑ श्लो॒णः स्यात्। पू॒षा वै श्लौण्य॑स्य भि॒षक्। स ए॒वैन॑म्भिषज्यति। अश्लो॑णो है॒व भ॑वति॥६४॥

रौ॒द्रं च॒रुं निर्व॑पेत्। यदि॑ मह॒ती दे॒वता॑ऽभि॒मन्ये॑त। ए॒त॒द्दे॒व॒त्यो॑ वा अश्वः॑। स्वयै॒वैनं॑ दे॒वत॑या भिषज्यति। अ॒ग॒दो है॒व भ॑वति। वै॒श्वा॒न॒रं द्वाद॑शकपालं॒ निर्व॑पेन्मृगाख॒रे यदि॒ नागच्छे॑त्। इ॒यं वा अ॒ग्निर्वै॑श्वान॒रः। इ॒यमे॒वैन॑म॒र्चिभ्यां॑ परि॒रोध॒मान॑यति। आहै॒व सुत्य॒मह॑र्गच्छति। यद्य॑धी॒यात्॥६५॥

अग्नयेऽꣳहोमुचेऽष्टाकपालः। सौर्यं पयः। वायव्य आज्यभागः। यजमानो वा अश्वः। अꣳहसा वा एष गृहीतः। यस्याश्वो मेधाय प्रोक्षितोऽध्येति। यदꣳहोमुचे निर्वपति। अꣳहस एव तेन मुच्यते। यजमानो वा अश्वः। रेतसा वा एष व्यृध्यते॥६६॥

यस्याश्वो मेधाय प्रोक्षितोऽध्येति। सौर्यꣳ रेतः। यथ्सौर्यं पयो भवति। रेतसैवैनꣳ स समर्धयति। यजमानो वा अश्वः। गर्भैर्वा एष व्यृध्यते। यस्याश्वो मेधाय प्रोक्षितोऽध्येति। वायव्या गर्भाः। यद्वायव्य आज्यभागो भवति। गर्भैरेवैनꣳ स समर्धयति। अथो यस्यैषाऽश्वमेधे प्रायश्चित्तिः क्रियते। इष्ट्वा वसीयान्भवति॥६७॥

विन्दत्यश्लोणो हैव भवत्यधीयादध्यते गर्भैरेवैनꣳ स समर्धयति द्वे च॥ [१७]

तदाहुः। द्वादश ब्रह्मौदनान्थ्सꣳस्थिते निर्वपेत्। द्वादशभिर्वेष्टिभिर्यजेतेति। यदिष्टिभिर्यजेत। उपनामुक एनं यज्ञः स्यात्। पापीयाꣳस्तु स्यात्। आप्तानि वा एतस्य छन्दाꣳसि। य ईजानः। तानि क एतावदाशु पुनः प्रयुंजीतेति। सर्वा वै सꣳस्थिते यज्ञे वागाप्यते॥६८॥

साप्ता भवति यातयाम्नी। क्रूरीकृतेव हि भवत्यरुष्कृता। सा न पुनः प्रयुज्येत्याहुः। द्वादशैव ब्रह्मौदनान्थ्सꣳस्थिते निर्वपेत्। प्रजापतिर्वा ओदनः। यज्ञः प्रजापतिः। उपनामुक

एनं यज्ञो भवति। न पापीयान्भवति। द्वादश भवन्ति। द्वादशमासाः संवथ्सरः। संवथ्सर एव प्रति तिष्ठति॥६९॥

आप्यते संवथ्सर एकं च॥ [१८]

एष वै विभूर्नाम यज्ञः। सर्वꣳ ह वै तत्र विभु भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै प्रभूर्नाम यज्ञः। सर्वꣳ ह वै तत्र प्रभु भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वा ऊर्जस्वान्नाम यज्ञः। सर्वꣳ ह वै तत्रोर्जस्वद्भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै पयस्वान्नाम यज्ञः॥७०॥

सर्वꣳ ह वै तत्र पयस्वद्भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै विधृतो नाम यज्ञः। सर्वꣳ ह वै तत्र विधृतम्भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै व्यावृत्तो नाम यज्ञः। सर्वꣳ ह वै तत्र व्यावृत्तम्भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै प्रतिष्ठितो नाम यज्ञः। सर्वꣳ ह वै तत्र प्रतिष्ठितम्भवति॥७१॥

यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै तेजस्वी नाम यज्ञः। सर्वꣳ ह वै तत्र तेजस्वि भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै ब्रह्मवर्चसी नाम यज्ञः। आ ह तत्र ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायते। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वा अतिव्याधी नाम यज्ञः। आ ह वै तत्र राजन्योऽतिव्याधी जायते। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै दीर्घो नाम यज्ञः। दीर्घायुषो ह वै तत्र मनुष्या भवन्ति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै क्लृप्तो नाम यज्ञः। कल्पते ह वै तत्र प्रजाभ्यो योगक्षेमः। यत्रैतेन यज्ञेन

यज॑न्ते॥७२॥

पय॑स्वा॒न्नाम॑ य॒ज्ञः प्रति॑ष्ठितम्भवति॒ यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते॒ षट्च॑ (ए॒ष वै विभूः प्र॒भूरूर्ज॑स्वा॒न्पय॑स्वा॒न् विधृ॑तो॒ व्यावृ॑त्तः॒ प्रति॑ष्ठितस्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒स्य॑तिव्या॒धी दी॒र्घः क्लृ॒प्तो द्वाद॑श॥)॥——[१९]

ता॒र्प्येणाश्व॒ꣳ संज्ञ॑पयन्ति। य॒ज्ञो वै ता॒र्प्यम्। य॒ज्ञेनै॒वैन॒ꣳ सम॑र्धयन्ति। या॒मेन॒ साम्ना॑ प्रस्तो॒ताऽनूप॑तिष्ठते। य॒म॒लो॒कमे॒वैनं॑ गमयति। ता॒र्प्ये च॑ कृत्यधीवा॒से चाश्व॒ꣳ संज्ञ॑पयन्ति। ए॒तद्वै प॑शू॒नाꣳ रू॒पम्। रू॒पेणै॒व प॒शूनव॑रुन्धे। हि॒र॒ण्य॒क॒शि॒पु भ॑वति। तेज॒सोऽव॑रुद्ध्यै॥७३॥

रु॒क्मो भ॑वति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्यानु॑ख्यात्यै। अश्वो॑ भवति। प्र॒जाप॑ते॒राप्त्यै॑। अ॒स्य वै लो॒कस्य॑ रू॒पन्ता॒र्प्यम्। अ॒न्तरि॑क्षस्य कृत्यधीवा॒सः। दि॒वो हि॑रण्यकशि॒पु। आ॒दि॒त्यस्य॑ रु॒क्मः। प्र॒जाप॑ते॒रश्वः॑। इ॒ममे॒व लो॒कन्ता॒र्प्येणा॑प्नोति॥७४॥

अ॒न्तरि॑क्षं कृत्यधीवा॒सेन॑। दिवꣳ॑ हिरण्यकशि॒पुना॑। आ॒दि॒त्यꣳ रु॒क्मेण॑। अश्वे॑नै॒व मेध्ये॑न प्र॒जाप॑तेः॒ सायु॑ज्यꣳ सलो॒कता॑माप्नोति। ए॒तासा॑मे॒व दे॒वता॑ना॒ꣳ सायु॑ज्यम्। सा॒र्ष्टिताꣳ॑ समानलो॒कता॑माप्नोति। यो॑ऽश्वमे॒धेन॒ यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑॥७५॥

अव॑रुध्या आप्नोत्य॒ष्टौ च॑॥——[२०]

आ॒दि॒त्याश्चाङ्गि॑रसश्च सुव॒र्गे लो॒के॑ऽस्पर्धन्त। तेऽङ्गि॑रस आदि॒त्येभ्यः॑। अ॒मुमा॑दि॒त्यमश्वꣳ॑ श्वे॒तं भू॒तं दक्षि॑णामनयन्। ते॑ऽब्रुवन्। यन्नो ने॑ष्ट। स वर्यो॑ भू॒दिति॑। तस्मा॒दश्व॒ꣳ

सवर्येत्याह्वयन्ति। तस्माद्यज्ञे वरो दीयते। यत्प्रजापतिरालब्धोऽश्वोऽभवत्। तस्मादश्वो नाम॥७६॥

यच्छ्वयदरुरासीत्। तस्मादर्वा नाम। यथ्सद्यो वाजान्थ्समजयत्। तस्माद्वाजी नाम। यदसुराणां लोकानादत्त। तस्मादादित्यो नाम। अग्निर्वा अश्वमेधस्य योनिरायतनम्। सूर्योऽग्नेर्योनिरायतनम्। यदश्वमेधेऽग्नौ चित्य उत्तरवेदिमुपवपति। योनिमन्तमेवैनमायतनवन्तं करोति॥७७॥

योनिमानायतनवान्भवति। य एवं वेद। प्राणापानौ वा एतौ देवानाम्। यदर्काश्वमेधौ। प्राणापानावेवावरुन्धे। ओजो बलं वा एतौ देवानाम्। यदर्काश्वमेधौ। ओजो बलमेवावरुन्धे। अग्निर्वा अश्वमेधस्य योनिरायतनम्। सूर्योग्नेर्योनिरायतनम्। यदश्वमेधेऽग्नौ चित्य उत्तरवेदिं चिनोति। तावर्काश्वमेधौ। अर्काश्वमेधावेवावरुन्धे। अथो अर्काश्वमेधयोरेव प्रति तिष्ठति॥७८॥

नाम करोति सूर्योऽग्नेर्योनिरायतनश्चत्वारिं च॥ [२१]

प्रजापतिं वै देवाः पितरम्। पशुम्भूतम्मेधायालभन्त। तमालभ्योपावसन्। प्रातर्यष्टास्महे इति। एकं वा एतद्देवानामहः। यथ्संवथ्सरः। तस्मादश्वः पुरस्ताथ्संवथ्सर आलभ्यते। यत्प्रजापतिरालब्धोऽश्वोऽभवत्। तस्मादश्वः। यथ्सद्यो मेधोऽभवत्॥७९॥

तस्मा॑दश्वमे॒धः। वेदु॒कोऽश्व॑मा॒शुम्भ॑वति। य ए॒वं वेद॑। यद्वै तत्प्र॒जाप॑ति॒रालब्धोऽश्वोऽभ॑वत्। तस्मा॒दश्वः॑ प्र॒जाप॑तेः पशू॒नामनु॑रूपतमः। आऽस्य॑ पु॒त्रः प्रति॑रूपो जायते। य ए॒वं वेद॑। सर्वा॑णि भू॒तानि॑ स॒म्भृत्याल॑भते। सम॑ेनं दे॒वास्तेज॑से ब्रह्मवर्च॒साय॑ भरन्ति। यो॑ऽश्वमे॒धेन॒ यज॑ते॥८०॥

य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। ए॒तद्वै तद्दे॒वा ए॒तान्दे॒वता॑म्। प॒शुम्भू॒तम्मेधा॒याल॑भन्त। य॒ज्ञमे॒व। य॒ज्ञेन॑ य॒ज्ञम॑यजन्त दे॒वाः। का॒म॒प्रं य॒ज्ञम॑कुर्वत। ते॑ऽमृत॒त्वम॑कामयन्त। ते॑ऽमृत॒त्वम॑गच्छन्। यो॑ऽश्वमे॒धेन॒ यज॑ते। दे॒वाना॑मे॒वाय॑नेनैति॥८१॥

प्रा॒जा॒प॒त्येनै॒व य॒ज्ञेन॑ यजते काम॒प्रेण॑। अपु॑नर्मारमे॒व ग॑च्छति। ए॒तस्य॒ वै रू॒पेण॑ पु॒रस्ता॑त्प्राजापा॒त्यमृ॑ष॒भं तू॑प॒रं ब॑हुरू॒पमाल॑भते। सर्वे॑भ्यः कामे॑भ्यः। सर्व॒स्याप्त्यै॑। सर्व॑स्य॒ जित्यै॑। सर्व॑मे॒व तेना॑प्नोति। सर्वं॑ जयति। यो॑ऽश्वमे॒धेन॒ यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑॥८२॥

मेधोऽभ॑व॒द्यज॑त ए॒ति॒ वेद॑॥ [२२]

यो वा अश्व॑स्य॒ मेध्य॑स्य॒ लोम॑नी॒ वेद॑। अश्व॑स्यै॒व मेध्य॑स्य॒ लोम॑ लोमं जुहोति। अ॒हो॒रा॒त्रे वा अश्व॑स्य॒ मेध्य॑स्य॒ लोम॑नी। यथ्सा॒यं प्रा॑तर्जु॒होति॑। अश्व॑स्यै॒व मेध्य॑स्य॒ लोम॑ लोमं जुहोति। ए॒तद॑नुकृति ह स्म॒ वै पु॒रा। अश्व॑स्य॒ मेध्य॑स्य॒ लोम॑ लोमं जुह्वति। यो वा अश्व॑स्य॒ मेध्य॑स्य प॒दे वेद॑। अश्व॑स्यै॒व

मेध्यस्य पदेपदे जुहोति। दर्शपूर्णमासौ वा अश्वस्य मेध्यस्य पदे॥८३॥

यद्दर्शपूर्णमासौ यजते। अश्वस्यैव मेध्यस्य पदेपदे जुहोति। एतदनुकृति ह स्म वै पुरा। अश्वस्य मेध्यस्य पदेपदे जुह्वति। यो वा अश्वस्य मेध्यस्य विवर्तनं वेद। अश्वस्यैव मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुहोति। असौ वा आदित्योऽश्वः। स आहवनीयमागच्छति। तद्विवर्तते। यदग्निहोत्रं जुहोति। अश्वस्यैव मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुहोति। एतदनुकृति ह स्म वै पुरा। अश्वस्य मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुह्वति॥८४॥

पदे अग्निहोत्रं जुहोति त्रीणि च॥ [२३]

प्रजापतिस्तमष्टादशिभिः प्रजापतिरकामयतोभावस्मै युञ्जन्ति तेजसाऽपप्राणा अपश्रीरूर्ध्वां प्रजापतिः प्रेणाऽनु प्रथमेन प्रजापतिरकामयत महान्वैश्वदेवो वा अश्वोऽश्वस्य प्रजापतिस्तं यज्ञक्रतुभिरपश्रीर्ब्राह्मणौ सर्वेषु वारुणो यद्यश्वन्तदाहुरेष वै विभूस्तार्प्येणादित्याः प्रजापतिं पितरं यो वा अश्वस्य मेध्यस्य लोमनी त्रयोविꣳशतिः॥२३॥

प्रजापतिरस्मिँल्लोक उत्तरतः श्रियमेव प्रजापतिरकामयत महान्यत्प्रातः प्र वा एष एभ्यो लोकेभ्यः सर्वꣳ ह वै तत्र पयः स्वद्य उ चैनमेवं वेद चत्वार्यशीतिः॥८४॥

प्रजापतिरश्वमेधं जुह्वति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके नवमः

प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तैत्तिरीय आरण्यकम् ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः ॥

ॐ भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः। स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳ सस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः। स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳ सस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु। आपमापामपः सर्वाः। अस्मादस्मादितोऽमुतः॥१॥

अग्निर्वायुश्च सूर्यश्च। सह संश्चस्करद्धिया। वाय्वश्वा रश्मिपतयः। मरीच्यात्मानो अद्रुहः। देवीर्भुवनसूवरीः। पुत्रवत्वाय मे सुत। महानाम्नीर्महामानाः। महसो महसः स्वः। देवीः पर्जन्यसूवरीः। पुत्रवत्वाय मे सुत॥२॥

अपाश्र्युष्णिमपा रक्षः। अपाश्र्युष्णिमपारघम्। अपाघ्रामपचावर्तिम्। अपदेवीरितो हित। वज्रं देवीरजीताꣳश्च। भुवनं देवसूवरीः। आदित्यानदितिं देवीम्। योनिनोर्ध्वमुदीषत।

शि॒वा नः॒ शन्त॑मा भवन्तु। दि॒व्या आप॒ ओष॑धयः। सु॒मृ॒डी॒का सर॑स्वति। मा ते॒ व्योम॑ स॒न्दृशि॑॥३॥

[१]

स्मृतिः॑ प्र॒त्यक्ष॑मैति॒ह्यम्॑। अनु॑मानश्चतुष्ट॒यम्। ए॒तैरादि॑त्य-मण्डलम्। सर्वै॑रेव॒ विधी॑स्यते। सूर्यो॒ मरी॑चि॒माद॑त्ते। सर्वस्मा॑द्भुव॑नाद॒धि। तस्याः॑ पाकवि॑शेषे॒ण। स्मृ॒तं काल-वि॒शेष॑णम्। न॒दीव॒ प्रभ॑वात्का॒चित्। अ॒क्षय्या॑थ्स्यन्द॒ते य॑था॥४॥

तां नद्योऽभि स॑माय॒न्ति। सो॒रुः सती॑ न नि॒वर्त॑ते। ए॒वं ना॒नास॑मुत्था॒नाः। का॒लाः सं॑वथ्स॒रꣳ श्रि॑ताः। अणुशश्च म॑हश॒श्च। सर्वे॑ समव॒यन्त्रि॑तम्। सतै॑ः स॒र्वैः स॑माविष्टः। ऊ॒रुः स॑न्न नि॒वर्त॑ते। अधिसंवथ्स॑रं वि॒द्यात्। तदेव॑ लक्ष॒णे॥५॥

अणुभिश्च म॑हद्भि॒श्च। स॒मारू॑ढः प्र॒दृश्य॑ते। संवथ्सरः प्र॑त्यक्षे॒ण। ना॒धिस॑त्वः प्र॒दृश्य॑ते। प॒टरो॑ विक्लि॑धः पि॒ङ्गः। ए॒तद्वरुण॒लक्ष॑णम्। यत्रैत॑दुप॒दृश्य॑ते। स॒हस्रं॑ तत्र॒ नीय॑ते। एकꣳ हि शिरो ना॑ना मु॒खे। कृ॒थ्स्नं त॑दृतु॒लक्ष॑णम्॥६॥

उभयतः सप्तै॑न्द्रियाणि। ज॒ल्पित॑ं त्वेव॒ दिह्य॑ते। शुक्लकृष्णे संव॑थ्सर॒स्य। दक्षिणवाम॑योः पा॒र्श्वयोः॑। तस्यै॒षा भव॑ति। शु॒क्रं ते॑ अ॒न्यद्य॑ज॒तं ते॑ अ॒न्यत्। विषु॑रूपे॒ अह॑नी॒ द्यौरि॑वासि। विश्वा॒ हि मा॒या अव॑सि स्वधावः। भ॒द्रा ते॑ पूषन्नि॒ह रा॒तिर॒स्त्विति॑।

नात्र भुवनम्। न पूषा। न पशवः। नाऽऽदित्यः संवथ्सर एव प्रत्यक्षेण प्रियतमं विद्यात्। एतद्वै संवथ्सरस्य प्रियतमꣳ रूपम्। योऽस्य महानर्थ उत्पथ्स्यमानो भवति। इदं पुण्यं कुरुष्वेति। तमाहरणं दद्यात्॥७॥

[२]

साकञ्जानाꣳ सप्तथमाहुरेकजम्। षडुद्यमा ऋषयो देवजा इति। तेषामिष्टानि विहितानि धामशः। स्थात्रे रेजन्ते विकृतानि रूपशः। को नु मर्या अमिथितः। सखा सखायमब्रवीत्। जहाको अस्मदीषते। यस्तित्याज सखिविदꣳ सखायम्। न तस्य वाच्यपि भागो अस्ति। यदीꣳ शृणोत्यलकꣳ शृणोति॥८॥

न हि प्रवेद सुकृतस्य पन्थामिति। ऋतुर्ऋतुना नुद्यमानः। विनानादाभिधावः। षष्टिश्च त्रिꣳशका वल्गाः। शुक्लकृष्णौ च षाष्टिकौ। सारागवस्त्रैर्जरदक्षः। वसन्तो वसुभिः सह। संवथ्सरस्य सवितुः। प्रैषकृत्प्रथमः स्मृतः। अमूनादयतेत्यन्यान्॥९॥

अमूꣳश्च परिरक्षतः। एता वाचः प्रयुज्यन्ते। यत्रैतदुपदृश्यते। एतदेव विजानीयात्। प्रमाणं कालपर्यये। विशेषणं तु वक्ष्यामः। ऋतूनां तन्निबोधत। शुक्लवासा रुद्रगणः। ग्रीष्मेणाऽऽवर्तते सह। निजहन् पृथिवीꣳ सर्वाम्॥१०॥

ज्योतिषाँऽप्रतिख्येन सः। विश्वरूपाणि वासाꣳसि। आदित्यानाँ निबोधत। संवथ्सरीणं कर्मफलम्। वर्षाभिर्ददताꣳ सह। अदुःखो दुःखचक्षुरिव। तद्माँऽऽपीत इव दृश्यते। शीतेनाँव्यथयन्निव। रुरुदक्ष इव दृश्यते। ह्लादयतँ ज्वलतश्चैव। शाम्यतश्चास्य चक्षुषी। या वै प्रजा भ्रꣳश्यन्ते। संवथ्सरात्ता भ्रꣳश्यन्ते। याः प्रतितिष्ठन्ति। संवथ्सरे ताः प्रतितिष्ठन्ति। वर्षाभ्य इत्यर्थः॥११॥

[३]

अक्षिदुःखोत्थितस्यैव। विप्रसन्ने कनीनिके। आङ्गे चाद्गणं नास्ति। ऋभूणाँ तन्निबोधत। कनकाभानि वासाꣳसि। अहतानि निबोधत। अन्नमश्नीत मृज्मीत। अहं वो जीवनप्रदः। एता वाचः प्रयुज्यन्ते। शरद्यत्रोपदृश्यते॥१२॥

अभिधून्वन्तोऽभिघ्नन्त इव। वातवन्तो मरुद्गणाः। अमुतो जेतुमिषुमुखमिव। सन्नद्धाः सह ददृशे ह। अपध्वस्तैर्वस्तिवर्णैरिव। विशिखासः कपर्दिनः। अक्रुद्धस्य योथ्स्यमानस्य। क्रुद्धस्येव लोहिनी। हेमतश्चक्षुषी विद्यात्। अक्ष्णयोः क्षिपणोरिव॥१३॥

दुर्भिक्षं देवलोकेषु। मनूनामुदकं गृहे। एता वाचः प्रवदन्तीः। वैद्युतो यान्ति शैशिरीः। ता अग्निः पवमना अन्वैक्षत। इह जीविकामपरिपश्यन्। तस्यैषा भवति। इहेहवः स्वतपसः। मरुतः सूर्यत्वचः। शर्म सप्रथा

आवृणे॥१४॥

[४]

अतिताम्राणि वासाꣳसि। अष्टिवज्रिशतघ्नि च। विश्वे देवा विप्रहरन्ति। अग्निर्जिह्वा असश्चत। नैव देवो न मर्त्यः। न राजा वरुणो विभुः। नाग्निर्नेन्द्रो न पवमानः। मातृक्कचन विद्यते। दिव्यस्यैका धनुरार्त्निः। पृथिव्यामपरा श्रिता॥१५॥

तस्येन्द्रो वम्रिरूपेण। धनुर्ज्यामछिनथ्स्वयम्। तदिन्द्रधनुरित्युज्यम्। अभ्रवर्णेषु चक्षते। एतदेव शंयोर्बार्हस्पत्यस्य। एतद्रुद्रस्य धनुः। रुद्रस्य त्वेव धनुरार्त्निः। शिर उत्पिपेष। स प्रवर्ग्योऽभवत्। तस्माद्यः सप्रवर्ग्येण यज्ञेन यजते। रुद्रस्य स शिरः प्रतिदधाति। नैनꣳ रुद्र आरुको भवति। य एवं वेद॥१६॥

[५]

अत्यूर्ध्वाक्षोऽतिरश्चात्। शिशिरः प्रदृश्यते। नैव रूपं न वासाꣳसि। न चक्षुः प्रतिदृश्यते। अन्योन्यं तु न हिꣳस्रातः। सतस्तद्देवलक्षणम्। लोहितोऽक्षि शारशीर्ष्णिः। सूर्यस्योदयनं प्रति। त्वं करोषि न्यञ्जलिकाम्। त्वं करोषि निजानुकाम्॥१७॥

निजानुका मे न्यञ्जलिका। अमी वाचमुपासतामिति। तस्मै सर्व ऋतवो नमन्ते। मर्यादाकरत्वात्प्रपुरोधाम्। ब्राह्मण आप्नोति। य एवं वेद। स खलु संवथ्सर एतैः सेनानीभिः

स॒ह। इन्द्राय सर्वान्कामानभिव॒हति। स द्र॒फ्सः। तस्यै॒षा भव॑ति॥१८॥

अव॑द्र॒फ्सो अ॑ꣳशु॒मतीमतिष्ठत्। इ॒या॒नः कृ॒ष्णो द॒शभिः॑ स॒हस्रै॑ः। आव॒र्तमिन्द्रः॒ शच्या॒ धम॑न्तम्। उपस्तुहि तं नृमणामथद्रामि॒ति। एतयैवेन्द्रः सलावृ॑क्या स॒ह। असुरान् प॑रिवृ॒श्चति। पृथि॑व्य॒ꣳशुम॑ती। ताम॒न्ववस्थितः संवथ्स॒रो दि॒वं च॑। नैवं विदुषाऽऽचार्यान्तेवा॒सिनौ। अन्योन्यस्मै॑ द्रुह्या॒ताम्। यो द्रु॒ह्यति। भ्रश्यते स्व॑र्गाल्लो॒कात्। इत्यृतुम॑ण्डला॒नि। सूर्यमण्डला॑न्याख्या॒यिकाः। अत ऊर्ध्वꣳ स॑निर्व॒चनाः॥१९॥

[६]

आरोगो भ्राजः पटरः॑ पत॒ङ्गः। स्वर्णरो ज्योतिषिमान् विभा॒सः। ते अस्मै सर्वे दिवमा॑तप॒न्ति। ऊर्जं दुहाना अनपस्फुरन्त इ॒ति। कश्य॑पोऽष्ट॒मः। स महामेरुं न॑ जहा॒ति। तस्यै॒षा भव॑ति। यत्ते॒ शिल्पं॑ कश्यप रोच॒नाव॑त्। इ॒न्द्रि॒याव॑त्पुष्क॒लं चि॒त्रभा॑नु। यस्मि॒न्थ्सूर्या॒ अर्पि॑ताः स॒प्त सा॒कम्॥२०॥

तस्मिन् राजानमधिविश्रये॑ममि॒ति। ते अस्मै सर्वे कश्यपाज्ज्योति॑र्लभ॒न्ते। तान्थ्सोमः कश्यपादधि॑निर्ध॒मति। भ्रस्ताकर्मकृ॑दिवै॒वम्। प्राणो जीवानीन्द्रिय॑जीवा॒नि। सप्त शीर्ष॑ण्याः प्रा॒णाः। सूर्या इ॑त्याचा॒र्याः। अपश्यमहमेतान्थ्सप्त

सूर्यानिति। पञ्चकर्णो वाथ्स्यायनः। सप्तकर्णश्च प्लाक्षिः॥२१॥

आनुश्रविक एव नौ कश्यप इति। उभौ वेदयिते। न हि शेकुमिव महामेरुं गन्तुम्। अपश्यमहमेथ्सूर्यमण्डलं परिवर्तमानम्। गार्ग्यः प्राणत्रातः। गच्छन्त महामेरुम्। एकं चाजहतम्। भ्राजपटरपतङ्गा निहने। तिष्ठन्नातपन्ति। तस्मादिह तन्त्रितपाः॥२२॥

अमुत्रेतरे। तस्मादिहातन्त्रितपाः। तेषामेषा भवति। सप्त सूर्या दिवमनुप्रविष्टाः। तानन्वेति पथिभिर्दक्षिणावान्। ते अस्मै सर्वे घृतमातपन्ति। ऊर्जं दुहाना अनपस्फुरन्त इति। सप्तर्त्विजः सूर्या इत्याचार्याः। तेषामेषा भवति। सप्त दिशो नानासूर्याः॥२३॥

सप्त होतार ऋत्विजः। देवा आदित्या ये सप्त। तेभिः सोमाभी रक्षण इति। तदप्याम्नायः। दिग्भ्राज ऋतून् करोति। एतयैवावृता सहस्रसूर्यताया इति वैशम्पायनः। तस्यैषा भवति। यद्द्यावइन्द्र ते शतꣳ शतं भूमीः। उतस्युः। नत्वा वज्रिन्थ्सहस्रꣳ सूर्याः॥२४॥

अनु न जातमष्ट रोदसी इति। नानालिङ्गत्वादृतूनां नानासूर्यत्वम्। अष्टौ तु व्यवसिता इति। सूर्यमण्डलान्यष्टात ऊर्ध्वम्। तेषामेषा भवति। चित्रं देवानामुदगादनीकम्। चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः। आऽप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षम्। सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्चेति॥२५॥

[७]

क्वेदमभ्रं निविशते। क्वायꣳ संवथ्सरो मिथः। क्वाहः क्वेयं देव रात्री। क्व मासा ऋतवः श्रिताः। अर्धमासा मुहूर्ताः। निमेषास्तुटिभिः सह। क्वेमा आपो निविशन्ते। यदीतो यान्ति सम्प्रति। काला अप्सु निविशन्ते। आपः सूर्ये समाहिताः॥२६॥

अभ्राण्यपः प्रपद्यन्ते। विद्युथ्सूर्ये समाहिता। अनवर्णे इमे भूमी। इयं चाऽसौ च रोदसी। किꣳस्विदत्रान्तरा भूतम्। येनेमे विधृते उभे। विष्णुना विधृते भूमी। इति वथ्सस्य वेदना। इरावती धेनुमती हि भूतम्। सूयवसिनी मनुषे दशस्ये॥२७॥

व्यष्टभ्नाद्रोदसी विष्णवेते। दाधर्थ पृथिवीमभितो मयूखैः। किं तद्विष्णोर्बलमाहुः। का दीप्तिः किं परायणम्। एको यद्धारयद्देवः। रेजती रोदसी उभे। वाताद्विष्णोर्बलमाहुः। अक्षराद्दीप्तिरुच्यते। त्रिपदाद्धारयद्देवः। यद्विष्णोरेकमुत्तमम्॥२८॥

अग्नयो वायवश्चैव। एतदस्य परायणम्। पृच्छामि त्वा परं मृत्युम्। अवमं मध्यमञ्चतुम्। लोकं च पुण्यपापानाम्। एतत्पृच्छामि सम्प्रति। अमुमाहुः परं मृत्युम्। पवमानं तु मध्यमम्। अग्निरेवावमो मृत्युः। चन्द्रमाश्चतुरुच्यते॥२९॥

अ॒ना॒भो॒गाः प॑रं मृ॒त्युम्। पा॒पाः स॑यन्ति॒ सर्व॑दा। आभोगास्त्वेवं॑ संय॒न्ति। य॒त्र पु॑ण्यकृ॒तो ज॑नाः। ततो॑ म॒ध्यम॑माय॒न्ति। च॒तुम॑ग्निं च॒ सम्प्र॑ति। पृच्छामि त्वा॑ पापकृ॒तः। य॒त्र या॑तय॒ते य॑मः। त्वं नस्तद्ब्रह्म॑न् प्रब्रू॒हि। य॒दि वै॑त्थाऽस॒तो गृ॑हान्॥३०॥

क॒श्यपा॑दुदि॑ताः सू॒र्याः। पा॒पान्निर्ह॑न्ति॒ सर्व॑दा। रोदस्योन्त॑र्देशे॒षु। तत्र न्यस्यन्ते॑ वास॒वैः। तेऽशरीराः प्र॑पद्य॒न्ते। य॒थाऽपु॑ण्यस्य॒ कर्म॑णः। अपा॑ण्य॒पाद॑केशा॒सः। त॒त्र ते॑ऽयोनि॒जा ज॑नाः। मृत्वा पुनर्मृत्युमा॑पद्य॒न्ते। अ॒द्यमा॑नाः स्व॒कर्म॑भिः॥३१॥

आशातिकाः क्रिम॑य इ॒व। ततः पूयन्ते॑ वास॒वैः। अपै॑तं मृ॒त्युं ज॑यति। य ए॒वं वेद॑। स खल्वैवं॑ विद्वा॒ह्मणः। दी॒र्घश्रु॑त्तमो॒ भव॑ति। कश्य॑प॒स्याति॑थिः सिद्धग॑मनः॒ सिद्धाग॑मनः। तस्यै॒षा भव॑ति। आयस्मि॑न्थ्स॒प्त वा॑स॒वाः। रोह॑न्ति पू॒र्व्या रुहः॑॥३२॥

ऋषि॑र्ह दीर्घ॒श्रुत्त॑मः। इन्द्रस्य घर्मो अति॑थिरि॒ति। कश्यपः पश्य॑को भ॒वति। यथ्सर्वं परिपश्यती॑ति सौ॒क्ष्म्यात्। अथाग्ने॑रष्टपु॑रुष॒स्य। तस्यै॒षा भव॑ति। अग्ने॒ नय॑ सु॒पथा॑ रा॒ये अ॒स्मान्। विश्वा॑नि देव व॒युना॑नि वि॒द्वान्। यु॒यो॒ध्य॑स्मज्जुहुरा॒णमेनः॑। भूयिष्ठां ते नम उक्तिं वि॑धेमे॒ति॥३३॥

[८]

अग्निश्च जातवेदाश्च। सहोजा अंजिराप्रभुः। वैश्वानरो नर्यापाश्च। पङ्क्तिराधाश्च सप्तमः। विसर्पेवाऽष्टमोऽग्नीनाम्। एतेऽष्टौ वसवः, क्षिता इति। यथर्त्वेवाग्नेरर्चिर्वर्णविशेषाः। नीलार्चिश्च पीतकार्चिश्चेति। अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैकादशस्त्रीकस्य। प्रभ्राजमाना व्यवदाताः॥३४॥

याश्च वासुकिवैद्युताः। रजताः परुषाः श्यामाः। कपिला अतिलोहिताः। ऊर्ध्वा अवपतन्ताश्च। वैद्युत इत्येकादश। नैनं वैद्युतो हिनस्ति। य एवं वेद। स होवाच व्यासः पाराशर्यः। विद्युद्वधमेवाहं मृत्युमैच्छमिति। न त्वकामꣳ हन्ति॥३५॥

य एवं वेद। अथ गन्धर्वगणाः। स्वानभ्राट्। अङ्गारिर्बम्भारिः। हस्तः सुहस्तः। कृशानुर्विश्वावसुः। मूर्धन्वान्थ्सूर्यवर्चाः। कृतिरित्येकादश गन्धर्वगणाः। देवाश्च महादेवाः। रश्मयश्च देवा गरगिरः॥३६॥

नैनं गरो हिनस्ति। य एवं वेद। गौरी मिमाय सलिलानि तक्षती। एकपदी द्विपदी सा चतुष्पदी। अष्टापदी नवपदी बभूवुषी। सहस्राक्षरा परमे व्योमन्निति। वाचो विशेषणम्। अथ निगदव्याख्याताः। ताननुक्रमिष्यामः। वराहवः स्वतपसः॥३७॥

विद्युन्महसो धूपयः। श्वापयो गृहमेधाश्चेत्येते। ये चेमेऽशिमिविद्विषः। पर्जन्याः सप्त पृथिवीमभिवर्षन्ति।

वृष्टिभिरिति। एतयैव विभक्तिविपरीताः। सप्तभिर्वा तैरुदीरिताः। अमूँल्लोकानभिवर्षन्ति। तेषामेषा भवति। समानमेतदुदकम्॥३८॥

उच्चैत्यवचाहभिः। भूमिं पर्जन्या जिन्वन्ति। दिवं जिन्वन्त्यग्नय इति। यदक्षरं भूतकृतम्। विश्वे देवा उपासते। महर्षिमस्य गोप्तारम्। जमदग्निमकुर्वत। जमदग्निराप्यायते। छन्दोभिश्चतुरुत्तरैः। राज्ञः सोमस्य तृप्तासः॥३९॥

ब्रह्मणा वीर्यावता। शिवा नः प्रदिशो दिशः। तच्छं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीः स्वस्तिरस्तु नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्। शं नो अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे। सोमपा (३) असोमपा (३) इति निगदव्याख्याताः॥४०॥

[९]

सहस्रवृदियं भूमिः। परं व्योम सहस्रवृत्। अश्विना भुज्यूनासत्या। विश्वस्य जगतस्पती। जाया भूमिः पतिर्व्योम। मिथुनन्ता अतुर्यथुः। पुत्रो बृहस्पती रुद्रः। सरमा इति स्त्रीपुमम्। शुक्रं वामन्यद्यजतं वामन्यत्। विषुरूपे अहनी द्यौरिव स्थः॥४१॥

विश्वा हि माया अवथः स्वधावन्तौ। भद्रा वां पूषणाविह रातिरस्तु। वासात्यौ चित्रौ जगतो निधानौ। द्यावाभूमी चरथः

स॒ꣳ सखा॑यौ। ताव॒श्विना॑ रा॒सभा॑श्वा॒ हव॑ं मे। शु॒भ॒स्प॒ती॒ आ॒गत॑ꣳ सू॒र्यया॑ स॒ह। त्युग्रो॑ह भु॒ज्युम॑श्विनोदमे॒घे। र॒यिं न कश्चि॑न्ममृ॒वां (२) अवा॑हाः। तमू॑हथुर्नौ॒भिरा॑त्म॒न्वती॑भिः। अ॒न्त॒रि॒क्ष॒प्रुद्भि॒रपो॑दकाभिः॥४२॥

ति॒स्रः, क्षप॒स्त्रिरहा॑ति॒व्रज॑द्भिः। नास॑त्या भु॒ज्युमू॑हथुः पत॒ङ्गैः। स॒मु॒द्रस्य॒ धन्व॑न्नार्द्रस्य॑ पा॒रे। त्रि॒भीरथैः॑ श॒तप॑द्भिः॒ षड॑श्वैः। स॒वि॒तार॒ं वित॑न्वन्तम्। अनु॑बध्नाति शाम्ब॒रः। आपपूर्षम्ब॑रश्चै॒व। स॒विता॑रेप॒सो॑ऽभवत्। त्यꣳ सुतृप्तं वि॑दित्वै॒व। ब॒हुसो॑म गि॒रं व॑शी॥४३॥

अन्वेति तुग्रो व॑क्रिया॒न्तम्। आयसूयान्थ्सोम॑तृफ्सु॒षु। स सङ्ग्रामस्तमो॑द्योऽत्यो॒तः। वाचो गाः पि॑पाति॒ तत्। स तद्गोभिः स्तवा॑ऽत्येत्य॒न्ये। र॒क्षसा॑नन्वि॒ताश्च॑ ये। अ॒न्वेति॒ परि॑वृत्या॒ऽस्तः। ए॒वमे॒तौ स्थो॑ अश्विना। ते ए॒ते द्यु॑ः पृथि॒व्योः। अह॑रह॒र्गर्भं॑ दधाथे॥४४॥

तयो॑रे॒तौ व॒थ्सावह॑ोरा॒त्रे। पृ॒थि॒व्या अहः॑। दि॒वो रात्रिः॑। ता अवि॑सृष्टौ। दम्प॑ती ए॒व भ॑वतः। तयो॑रे॒तौ व॒थ्सौ। अ॒ग्निश्चा॑दि॒त्यश्च॑। रा॒त्रेर्व॒थ्सः। श्वे॒त आ॑दि॒त्यः। अह्नो॒ऽग्निः॥४५॥

ता॒म्रो अ॑रु॒णः। ता अवि॑सृष्टौ। दम्प॑ती ए॒व भ॑वतः। तयो॑रे॒तौ व॒थ्सौ। वृ॒त्रश्च॑ वैद्यु॒तश्च॑। अ॒ग्नेर्वृ॒त्रः। वै॒द्युत॑ आदि॒त्यस्य॑। ता

अविसृष्टौ। दम्पती एव भवतः। तयोरेतौ वथ्सौ॥४६॥

उष्मा च नीहारश्च। वृत्रस्योष्मा। वैद्युतस्य नीहारः। तौ तावेव प्रतिपद्येते। सेयꣳ रात्री गर्भिणी पुत्रेण संवसति। तस्या वा एतदुल्बणम्। यद्रात्रौ रश्मयः। यथा गोर्गर्भिण्या उल्बणम्। एवमेतस्या उल्बणम्। प्रजयिष्णुः प्रजया च पशुभिश्च भवति। य एवं वेद। एतमुद्यन्तमपियन्तं चेति। आदित्यः पुण्यस्य वथ्सः। अथ पवित्राङ्गिरसः॥४७॥

[१०]

पवित्रवन्तः परिवाजमासते। पितैषां प्रत्नो अभिरक्षति व्रतम्। महः समुद्रं वरुणस्तिरोदधे। धीरा इच्छेकुर्धरुणेष्वारभम्। पवित्रं ते विततं ब्रह्मणस्पते। प्रभुर्गात्राणि पर्येषि विश्वतः। अतप्ततनूर्न तदामो अश्नुते। शृतास इद्वहन्तस्तथ्समाशत। ब्रह्मा देवानाम्। असतः सद्ये ततक्षुः॥४८॥

ऋषयः सप्तात्रिश्च यत्। सर्वेऽत्रयो अगस्त्यश्च। नक्षत्रैः शङ्कृतोऽवसन्। अथ सवितुः श्यावाश्वस्याऽवर्तिकामस्य। अमी य ऋक्षा निहितास उच्चा। नक्तं ददृश्रे कुहचिद्दिवेयुः। अदब्धानि वरुणस्य व्रतानि। विचाकशच्चन्द्रमा नक्षत्रमेति। तथ्सवितुर्वरेण्यम्। भर्गो देवस्य धीमहि॥४९॥

धियो यो नः प्रचोदयात्। तथ्सवितुर्वृणीमहे। वयं देवस्य भोजनम्। श्रेष्ठꣳ सर्वधातमम्। तुरं भगस्य धीमहि।

अपागूहत सविता तृभीन्। सर्वान्दिवो अन्धसः। नक्तं तान्यभवन्दृशे। अस्थ्यस्था सम्भविष्यामः। नाम नामैव नाम मे॥५०॥

नपुꣳसकं पुमाꣳस्त्र्यस्मि। स्थावरोऽस्म्यथ जङ्गमः। यजेऽयक्षि यष्टाहे च। मया भूतान्ययक्षत। पशवो ममभूतानि। अनूबन्ध्योऽस्म्यहं विभुः। स्त्रियः सतीः। ता उमे पुꣳस आहुः। पश्यदक्षण्वान्नविचेतदन्धः। कविर्यः पुत्रः स इमा चिकेत॥५१॥

यस्ता विजानाथ्सवितुः पितासत्। अन्धो मणिमविन्दत्। तमनङ्गुलिरावयत्। अग्रीवः प्रत्यमुञ्चत्। तमजिह्वा असश्चत। ऊर्ध्वमूलमवाक्छाखम्। वृक्षं यो वेद सम्प्रति। न स जातु जनः श्रद्दध्यात्। मृत्युर्मा मारयादितिः। हसितꣳ रुदितं गीतम्॥५२॥

वीणापणवलासितम्। मृतं जीवं च यत्किञ्चित्। अङ्गानि स्रेव विद्धि तत्। अतृष्यꣳस्तृष्यध्यायत्। अस्माज्ज्ञाता मे मिथू चरन्न्। पुत्रो निर्ऋत्या वैदेहः। अचेता यश्च चेतनः। स तं मणिमविन्दत्। सोऽनङ्गुलिरावयत्। सोऽग्रीवः प्रत्यमुञ्चत्॥५३॥

सोऽजिह्वो असश्चत। नैतमृषिं विदित्वा नगरं प्रविशेत्। यदि प्रविशेत्। मिथौ चरित्वा प्रविशेत्। तथ्सम्भवस्य व्रतम्।

आ॒तमग्ने र॒थं ति॑ष्ठ। एकाँश्वमेक॒योज॑नम्। एकचक्रमेक॒धुरम्। वा॒तध्रा॑जिग॒तिं वि॑भो। न॒ रि॒ष्यति॑ न व्य॒थते॥५४॥

ना॒स्याक्षो॑ यातु॒ सञ्ज्ञ॑ति। यच्छ्वेताँ॑न् रोहि॑ताꣳश्चा॒ग्नेः। र॒थे यु॑क्ताऽधि॒तिष्ठ॑ति। एकया च दशभिश्च॑ स्वभू॒ते। द्वाभ्यामिष्टये विꣳशत्या॒ च। तिसृभिश्च वहसे त्रिꣳशता॒ च। नियुद्भि॒र्वायविह ता॑ विमु॒ञ्च॥५५॥

[११]

आत॑नुष्व॒ प्रत॑नुष्व। उ॒द्धमाऽऽध॑म॒ सन्ध॑म। आदित्ये चन्द्र॑वर्णा॒नाम्। गर्भ॒माधे॑हि॒ यः पुमान्॑। इ॒तः सि॒क्तꣳ सूर्य॑गतम्। च॒न्द्रम॑से॒ रस॑ं कृधि। वारादं जन॑याग्रे॒ऽग्निम्। य एको॑ रुद्र॒ उच्य॑ते। अ॒स॒ङ्ख्याताः स॑हस्रा॒णि। स्म॒र्यते॑ न च॒ दृश्य॑ते॥५६॥

ए॒वमे॒तं नि॑बोधत। आम॒न्द्रैरि॑न्द्र॒ हरि॑भिः। या॒हि म॒यूर॑रोमभिः। मा त्वा केचिन्नियेमुरि॑न्न पा॒शिनः। द॒ध॒न्वेव॒ ता इ॑हि। मा म॒न्द्रैरि॑न्द्र॒ हरि॑भिः। या॒मि म॒यूर॑रोमभिः। मा मा केचिन्नियेमुरि॑न्न पा॒शिनः। नि॒ध॒न्वेव॒ तां (२) इ॑मि। अणुभिश्च म॑हद्भि॒श्च॥५७॥

नि॒घृष्वै॑रस॒मायु॑तैः। कालैर्हरित्व॑माप॒न्नैः। इन्द्राऽऽया॑हि स॒हस्र॑युक्। अ॒ग्निर्वि॒भ्राष्टि॑वसनः। वा॒युः श्वेत॑सिकद्रु॒कः। सं॒व॒थ्स॒रो वि॑षू॒वर्णैः॑। नित्या॒स्तेऽनुच॑रास्त॒व। सुब्रह्मण्योꣳ सुब्रह्मण्योꣳ सु॑ब्रह्म॒ण्योम्। इन्द्राऽऽगच्छ हरिव आगच्छ

मे॑धाति॒थेः। मेष वृषणश्व॑स्य मे॒ने॥५८॥

गौरावस्कन्दिन्नहल्या॑यै जा॒र। कौशिकब्राह्मण गौतम॑ब्रुवा॒ण। अ॒रु॒णाश्वा॑ इ॒हाग॑ताः। वस॑वः पृथिवि॒क्षित॑ः। अ॒ष्टौदि॒ग्वास॑सो॒ऽग्नयः॑। अग्निश्च जातवेदा॑श्चेत्ये॒ते। ताम्राश्वा॑स्ताम्र॒रथाः। ताम्रवर्णा॑स्तथा॒ऽसिताः। दण्डहस्ता॑ः खाद॒ग्दतः। इतो रुद्रा॑ः परा॒ङ्गताः॥५९॥

उक्तꣳ स्थानं प्रमाणं च॑ पुर॒ इत। बृह॒स्पति॑श्च सवि॒ता च॑। वि॒श्वरू॑पैरि॒हाऽऽग॑ताम्। रथे॑नोदक॒वर्त्म॑ना। अ॒फ्सुषा॑ इति॒ तद्वयोः। उक्तो वेषो॑ वासा॒ꣳसि च। कालावयवानामित॑ः प्रती॒ज्या। वासात्या॑ इत्य॒श्विनोः। कोऽन्तरिक्षे शब्दं क॑रोती॒ति। वासिष्टो रौहिणो मीमाꣳसां च॒क्रे। तस्यै॒षा भव॑ति। वा॒श्रेव॑ वि॒द्युदिति॑। ब्रह्म॑ण उ॒दर॑णमसि। ब्रह्म॑ण उदी॒रण॑मसि। ब्रह्म॑ण आ॒स्तर॑णमसि। ब्रह्म॑ण उप॒स्तर॑णमसि॥६०॥

[१२]

[अप॑क्रामत गर्भि॒ण्यः॑]

अ॒ष्टयो॑नीम॒ष्टपु॑त्राम्। अ॒ष्टप॑त्नीमि॒मां मही॑म्। अ॒हं वेद॒ न मे॑ मृत्युः। न चामृ॑त्युर॒घाऽऽह॑रत्। अ॒ष्टयो॑न्य॒ष्टपु॑त्रम्। अ॒ष्टप॑दि॒दम॒न्तरि॑क्षम्। अ॒हं वेद॒ न मे॑ मृत्युः। न चामृ॑त्युर॒घाऽऽह॑रत्। अ॒ष्टयो॑नीम॒ष्टपु॑त्राम्। अ॒ष्टप॑त्नीम॒मूं दिवम्॑॥६१॥

अ॒हं वेद॒ न मे॑ मृत्यु॒ः। न चामृ॑त्युर॒घाऽऽह॑रत्। सु॒त्रामा॑णं म॒हीमू॒ षु। अदि॑ति॒र्द्यौरदि॑तिर॒न्तरि॑क्षम्। अदि॑तिर्मा॒ता स पि॒ता स पु॒त्रः। विश्वे॑ दे॒वा अदि॑तिः॒ पञ्च॒जना॑ः। अदि॑तिर्जा॒तमदि॑ति॒र्जनि॑त्वम्। अ॒ष्टौ पु॒त्रासो॒ अदि॑तेः। ये जा॒तास्त॒न्वः॑ परि॑। दे॒वां (२) उप॑प्रैथ्स॒प्तभिः॑॥६२॥

प॒रा॒ मा॒ता॒ण्डमास्य॑त्। स॒प्तभिः॑ पु॒त्रैरदि॑तिः। उप॒प्रैत्पू॒र्व्यं॑ युगम्॑। प्र॒जायै॑ मृ॒त्यवे त॑त्। प॒रा॒ मा॒ता॒ण्डमाभ॑र॒दिति॑। ताननुक्र॑मिष्या॒मः। मि॒त्रश्च॒ वरु॑णश्च। धा॒ता चा॑र्य॒मा च॑। अ॒ꣳशश्च॒ भग॑श्च। इन्द्रश्च विवस्वाꣳश्चेत्ये॒ते। हि॒र॒ण्य॒ग॒र्भो ह॒ꣳसः शु॑चि॒षत्। ब्रह्म॑जज्ञा॒नं तदित्प॒दमिति॑। ग॒र्भः प्रा॑जाप॒त्यः। अथ॒ पुरु॑षः स॒प्त पुरु॑षः॥६३॥

[य॒था॒स्था॒नं ग॑र्भि॒ण्यः॑]

[१३]

योऽसौ॑ त॒पन्नु॒देति॑। स सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णाना॒दायो॒देति॑। मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शू॒नाम्। मा मम॑ प्रा॒णाना॒दायोद॑गाः। अ॒सौ यो॑ऽस्त॒मेति॑। स सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णाना॒दाया॒ऽस्तमेति॑। मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शू॒नाम्। मा मम॑ प्रा॒णाना॒दायाऽस्त॑ङ्गाः। अ॒सौ य आ॒पूर्य॑ति। स सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरा॒पूर्य॑ति॥६४॥

मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शू॒नाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरा॒पूरि॑ष्ठाः। अ॒सौ यो॑ऽप॒क्षीय॑ति। स सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑क्षीयति। मा

मैँ प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपक्षेष्ठाः। अमूनि नक्षत्राणि। सर्वेषां भूतानाँ प्राणैरपप्रसर्पन्ति चोथ्सर्पन्ति च। मा मैँ प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपप्रसृपत मोथ्सृपत॥६५॥

इमे मासाँश्चार्धमासाश्च। सर्वेषां भूतानाँ प्राणैरपप्रसर्पन्ति चोथ्सर्पन्ति च। मा मैँ प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपप्रसृपत मोथ्सृपत। इम ऋतवः। सर्वेषां भूतानाँ प्राणैरपप्रसर्पन्ति चोथ्सर्पन्ति च। मा मैँ प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपप्रसृपत मोथ्सृपत। अयꣳ संवथ्सरः। सर्वेषां भूतानाँ प्राणैरपप्रसर्पति चोथ्सर्पति च॥६६॥

मा मैँ प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपप्रसृप मोथ्सृप। इदमहः। सर्वेषां भूतानाँ प्राणैरपप्रसर्पति चोथ्सर्पति च। मा मैँ प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपप्रसृप मोथ्सृप। इयꣳ रात्रिः। सर्वेषां भूतानाँ प्राणैरपप्रसर्पति चोथ्सर्पति च। मा मैँ प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपप्रसृप मोथ्सृप। ॐ भूर्भुवः स्वः। एतद्वो मिथुनं मा नो मिथुनꣳ रीद्ध्वम्॥६७॥

[१४]

अथाऽऽदित्यस्याष्टपुरुषस्य। वसूनामादित्यानाꣳ स्थाने

स्वतेजसा भानि। रुद्राणामादित्यानाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। आदित्यानामादित्यानाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। सताꣳ सत्यानाम्। आदित्यानाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। अभिधून्वतामभिघ्नताम्। वातवतां मरुताम्। आदित्यानाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। ऋभूणामादित्यानाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। विश्वेषां देवानाम्। आदित्यानाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। संवथ्सरस्य सवितुः। आदित्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। रश्मयो वो मिथुनं मा नो मिथुनꣳ रीद्ध्वम्॥६८॥

[१५]

आरोगस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। भ्राजस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पटरस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पतङ्गस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। स्वर्णरस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ज्योतिषीमतस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। विभासस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। कश्यपस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। आपो वो मिथुनं मा नो मिथुनꣳ रीद्ध्वम्॥६९॥

[१६]

अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैकादशस्त्रीकस्य। प्रभ्राजमानानाꣳ रुद्राणाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। व्यवदातानाꣳ रुद्राणाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। वासुकिवैद्युतानाꣳ रुद्राणाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। रजतानाꣳ रुद्राणाꣳ स्थाने स्वतेजसा

भा॒नि। परुषाणाꣳ रुद्राणाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। श्यामानाꣳ रुद्राणाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। कपिलानाꣳ रुद्राणाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। अतिलोहितानाꣳ रुद्राणाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। ऊर्ध्वानाꣳ रुद्राणाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि॥७०॥

अवपतन्तानाꣳ रुद्राणाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। वैद्युतानाꣳ रुद्राणाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। प्रभ्राजमानीनाꣳ रुद्राणीनाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। व्यवदातीनाꣳ रुद्राणीनाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। वासुकिवैद्युतीनाꣳ रुद्राणीनाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। रजतानाꣳ रुद्राणीनाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। परुषाणाꣳ रुद्राणीनाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। श्यामानाꣳ रुद्राणीनाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। कपिलानाꣳ रुद्राणीनाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। अतिलोहितीनाꣳ रुद्राणीनाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। ऊर्ध्वानाꣳ रुद्राणीनाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। अवपतन्तीनाꣳ रुद्राणीनाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। वैद्युतीनाꣳ रुद्राणीनाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। ॐ भूर्भुव॒ः स्व॑ः। रूपाणि वो मिथुनं मा नो मिथु॑नꣳ री॒द्ध्वम्॥७१॥

[१७]

अथाग्ने॑रष्टपु॑रुष॒स्य। अग्नेः पूर्वदिश्यस्य स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। जातवेदस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेज॑सा

भा॒नि। सहोजसो दक्षिणदिश्यस्य स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। अजिराप्रभव उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। वैश्वानरस्यापरदिश्यस्य स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। नर्यापस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। पङ्क्तिराधस उदग्दिश्यस्य स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। विसर्पिण उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। ॐ भूर्भुव॒ः स्व॑ः। दिशो वो मिथुनं मा नो मिथु॑नꣳ री॒द्ध्वम्॥७२॥

[१८]

दक्षिणपूर्वस्यां दिशि विस॑र्पी न॒रकः। तस्मान्नः प॑रिपा॒हि। दक्षिणापरस्यां दिश्यविस॑र्पी न॒रकः। तस्मान्नः प॑रिपा॒हि। उत्तरपूर्वस्यां दिशि विषा॑दी न॒रकः। तस्मान्नः प॑रिपा॒हि। उत्तरापरस्यां दिश्यविषा॑दी न॒रकः। तस्मान्नः प॑रिपा॒हि। आ यस्मिन्थ्सप्त वासवा इन्द्रियाणि शतक्रत॑वित्ये॒ते॥७३॥

[१९]

इ॒न्द्र॒घो॒षा वो॒ वसु॑भिः पु॒रस्ता॒दुप॑दधताम्। मनो॑जवसो वः पि॒तृभि॑र्दक्षिण॒त उप॑दधताम्। प्रचे॑ता वो रु॒द्रैः प॒श्चादुप॑दधताम्। वि॒श्वक॑र्मा व आदि॒त्यैरु॑त्तर॒त उप॑दधताम्। त्वष्टा॑ वो रू॒पैरु॒परि॑ष्टा॒दुप॑दधताम्। संज्ञानं वः प॑श्चादि॒ति। आ॒दि॒त्यः सर्वो॒ऽग्निः पृ॑थि॒व्याम्। वा॒युर॒न्तरि॑क्षे। सूर्यो॑ दि॒वि। च॒न्द्रमा॑ दि॒क्षु। नक्ष॑त्राणि॒ स्वलो॒के। ए॒वा ह्य॑व। ए॒वा ह्य॑ग्ने। ए॒वा हि वा॑यो। ए॒वा हीन्द्र॑। ए॒वा हि पू॑षन्। ए॒वा हि

देवाः॥ ७४॥

[२०]

आपमापामपः सर्वाः। अस्मादस्मादितोऽमुतः। अग्निर्वायुश्च सूर्यश्च। सह संश्चस्करद्धिया। वाय्वश्वा रश्मिपतयः। मरीच्यात्मानो अद्रुहः। देवीर्भुवनसूवरीः। पुत्रवत्वाय मे सुत। महानाम्नीर्महामानाः। महसो महसः स्वः॥ ७५॥

देवीः पर्जन्यसूवरीः। पुत्रवत्वाय मे सुत। अपाश्र्युष्णिमपा रक्षः। अपाश्र्युष्णिमपारघम्। अपाघ्रामपचावर्तिम्। अपदेवीरितो हित। वज्रं देवीरजीताꣳश्च। भुवनं देवसूवरीः। आदित्यानदितिं देवीम्। योनिनोर्ध्वमुदीषत॥ ७६॥

भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः। स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳ सस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु। केतवो अरुणासश्च। ऋषयो वातरशनाः। प्रतिष्ठाꣳ शतधा हि। समाहितासो सहस्रधायसम्। शिवा नः शन्तमा भवन्तु। दिव्या आप ओषधयः। सुमृडीका सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि॥ ७७॥

[२१]

यो॑ऽपां पुष्पं॒ वेद॑। पुष्प॑वान् प्र॒जावा॑न् पशु॒मान् भ॑वति। च॒न्द्रमा॒ वा अ॒पां पुष्पम्॑। पुष्प॑वान् प्र॒जावा॑न् पशु॒मान् भ॑वति। य ए॒वं वेद॑। यो॑ऽपामा॒यत॑नं॒ वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। अ॒ग्निर्वा अ॒पामा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। यो॑ऽग्नेरा॒यत॑नं॒ वेद॑॥७८॥

आ॒यत॑नवान् भवति। आपो॒ वा अ॒ग्नेरा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। य ए॒वं वेद॑। यो॑ऽपामा॒यत॑नं॒ वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। वा॒युर्वा अ॒पामा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। यो वा॒योरा॒यत॑नं॒ वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति॥७९॥

आपो॒ वै वा॒योरा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। य ए॒वं वेद॑। यो॑ऽपामा॒यत॑नं॒ वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। अ॒सौ वै तप॑न्न॒पामा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। यो॑ऽमुष्य॒ तप॑त आ॒यत॑नं॒ वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। आपो॒ वा अ॒मुष्य॒ तप॑त आ॒यत॑नम्॥८०॥

आ॒यत॑नवान् भवति। य ए॒वं वेद॑। यो॑ऽपामा॒यत॑नं॒ वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। च॒न्द्रमा॒ वा अ॒पामा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। यश्च॒न्द्रम॑स आ॒यत॑नं॒ वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। आपो॒ वै च॒न्द्रम॑स आ॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति॥८१॥

य ए॒वं वेद॑। यो॑ऽपामा॒यत॑नं॒ वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। नक्ष॑त्राणि॒ वा अ॒पामा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। यो

नक्षत्राणामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै नक्षत्राणामायतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद॥८२॥

योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। पर्जन्यो वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यः पर्जन्यस्याऽऽयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै पर्जन्यस्याऽऽयतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद॥८३॥

आयतनवान् भवति। संवत्सरो वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यः संवत्सरस्याऽऽयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै संवत्सरस्याऽऽयतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽफ्सु नावं प्रतिष्ठितां वेद। प्रत्येव तिष्ठति॥८४॥

इमे वै लोका अफ्सु प्रतिष्ठिताः। तदेषाऽभ्यनूक्ता। अपाꣳ रसमुदयꣳसन्न्। सूर्ये शुक्रꣳ समाभृतम्। अपाꣳ रसस्य यो रसः। तं वो गृह्णाम्युत्तममिति। इमे वै लोका अपाꣳ रसः। तेऽमुष्मिन्नादित्ये समाभृताः। जानुदघ्नीमुत्तरवेदीं खात्वा। अपां पूरयित्वा गुल्फदघ्नम्॥८५॥

पुष्करपर्णैः पुष्करदण्डैः पुष्करैश्च सꣳस्तीर्य। तस्मिन्विहायसे। अग्निं प्रणीयोपसमाधाय। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कस्मात्प्रणीतेऽयमग्निश्चीयते। साप्रणीतेऽयमफ्सु ह्ययं चीयते। असौ भुवनेप्यनाहिताग्निरेताः। तमभित एता

अबीष्टका उपदधाति। अग्निहोत्रे दर्शपूर्णमासयोः। पशुबन्धे चातुर्मास्येषु॥८६॥

अथो आहुः। सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। एतद्ध स्म वा आहुः शण्डिलाः। कमग्निं चिनुते। सत्रियमग्निं चिन्वानः। संवत्सरं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। सावित्रमग्निं चिन्वानः। अमुमादित्यं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते॥८७॥

नाचिकेतमग्निं चिन्वानः। प्राणान्प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। चातुर्होत्रियमग्निं चिन्वानः। ब्रह्म प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। वैश्वसृजमग्निं चिन्वानः। शरीरं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। उपानुवाक्यमाशुमग्निं चिन्वानः॥८८॥

इमाँल्लोकान्प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। इममारुणकेतुकमग्निं चिन्वान इति। य एवासौ। इतश्चाऽमुतश्चाऽव्यतीपाती। तमिति। योऽग्नेर्मिथूया वेद। मिथुनवान्भवति। आपो वा अग्नेर्मिथूयाः। मिथुनवान्भवति। य एवं वेद॥८९॥

[२२]

आपो वा इदमासन्थ्सलिलमेव। स प्रजापतिरेकः पुष्करपर्णे समभवत्। तस्यान्तर्मनसि कामः समवर्तत। इदꣳ सृजेयमिति। तस्माद्यत्पुरुषो मनसाऽभिगच्छति। तद्वाचा वदति। तत्कर्मणा करोति। तदेषाऽभ्यनूक्ता। कामस्तदग्रे समवर्तताधि। मनसो रेतः प्रथमं यदासीत्॥९०॥

स॒तो बन्धु॒मस॑ति॒ निर॑विन्दन्न्। हृ॒दि प्र॒तीष्या॑ क॒वयो॑ मनी॒षेति॑। उपै॑न॒न्तदुप॑नमति। यत्का॑मो॒ भव॑ति। य ए॒वं वेद॑। स तपो॑ऽतप्यत। स तप॑स्त॒प्त्वा। शरी॑रमधूनुत। तस्य॒ यन्मा॒ꣳसमासी॑त्। ततो॑ऽरु॒णाः के॒तवो॒ वात॑रश॒ना ऋष॑य॒ उद॑तिष्ठन्न्॥९१॥

ये नखाः॑। ते वै॑खान॒साः। ये वाला॑ः। ते वा॑लखि॒ल्याः। यो रसः॑। सो॑ऽपाम्। अ॒न्त॒र॒तः कू॒र्मं भू॒तꣳ सर्प॑न्तम्। तम॑ब्रवीत्। मम॒ वैत्वङ्गा॒ꣳसा। सम॑भूत्॥९२॥

नेत्य॑ब्रवीत्। पूर्व॑मे॒वाहमि॒हास॒मिति॑। तत्पुरु॑षस्य पुरुष॒त्वम्। स स॒हस्र॑शीर्षा॒ पुरु॑षः। स॒हस्रा॒क्षः स॒हस्र॑पात्। भू॒त्वोद॑तिष्ठत्। तम॑ब्रवीत्। त्वं वै पूर्वꣳ सम॑भूः। त्वमि॒दं पूर्वः॑ कुरु॒ष्वेति॑। स इ॒त आ॒दायाऽऽप॑ः॥९३॥

अ॒ञ्ज॒लिना॑ पु॒रस्ता॑दु॒पाद॑धात्। ए॒वाह्ये॒वेति॑। तत॑ आदि॒त्य उद॑तिष्ठत्। सा प्राची॒ दिक्। अथा॑रु॒णः के॒तुर्द॑क्षिण॒त उ॒पाद॑धात्। ए॒वाह्यग्न॒ इति॑। ततो॒ वा अ॒ग्निरुद॑तिष्ठत्। सा द॑क्षि॒णा दिक्। अथा॑रु॒णः के॒तुः प॒श्चादु॒पाद॑धात्। ए॒वा हि वायो॒ इति॑॥९४॥

ततो॑ वा॒युरुद॑तिष्ठत्। सा प्र॒तीची॒ दिक्। अथा॑रु॒णः के॒तुरु॑त्तर॒त उ॒पाद॑धात्। ए॒वाहीन्द्रे॒ति॑। ततो॒ वा इन्द्र॒ उद॑तिष्ठत्। सोदी॑ची॒ दिक्। अथा॑रु॒णः के॒तुर्मध्य॑ उ॒पाद॑धात्।

एवा हि पूषन्निति। ततो वै पूषोदतिष्ठत्। सेयं दिक्॥९५॥

अथारुणः केतुरुपरिष्टादुपादधात्। एवा हि देवा इति। ततो देवमनुष्याः पितरः। गन्धर्वाप्सरसश्चोदतिष्ठन्। सोर्ध्वा दिक्। या विप्रुषो विपरापतन्। ताभ्योऽसुरा रक्षाꣳसि पिशाचाश्चोदतिष्ठन्। तस्मात्ते पराभवन्। विप्रुड्भ्यो हि ते समभवन्। तदेषाऽभ्यनूक्ता॥९६॥

आपो ह यद्बृहतीर्गर्भमायन्। दक्षं दधाना जनयन्तीः स्वयम्भुम्। तत इमेध्यसृज्यन्त सर्गाः। अद्भ्यो वा इदꣳ समभूत्। तस्मादिदꣳ सर्वं ब्रह्म स्वयम्विति। तस्मादिदꣳ सर्वꣳ शिथिलमिवाऽध्रुवमिवाभवत्। प्रजापतिर्वाव तत्। आत्मनाऽऽत्मानं विधाय। तदेवानुप्राविशत्। तदेषाऽभ्यनूक्ता॥९७॥

विधाय लोकान् विधाय भूतानि। विधाय सर्वाः प्रदिशो दिशश्च। प्रजापतिः प्रथमजा ऋतस्य। आत्मनाऽऽत्मानमभि संविवेशेति। सर्वमेवेदमाप्त्वा। सर्वमवरुद्ध्य। तदेवानुप्रविशति। य एवं वेद॥९८॥

[२३]

चतुष्टय्य आपो गृह्णाति। चत्वारि वा अपाꣳ रूपाणि। मेघो विद्युत्। स्तनयित्नुर्वृष्टिः। तान्येवावरुन्धे। आतपति वर्ष्या गृह्णाति। ताः पुरस्तादुपदधाति। एता वै ब्रह्मवर्चस्या

आपः। मुखत एव ब्रह्मवर्चसमवरुन्धे। तस्मान्मुखतो ब्रह्मवर्चसितरः॥९९॥

कूप्यां गृह्णाति। ता दक्षिणत उपदधाति। एता वै तेजस्विनीरापः। तेज एवास्य दक्षिणतो दधाति। तस्माद्दक्षिणोऽर्धस्तेजस्वितरः। स्थावरा गृह्णाति। ताः पश्चादुपदधाति। प्रतिष्ठिता वै स्थावराः। पश्चादेव प्रतितिष्ठति। वहन्तीर्गृह्णाति॥१००॥

ता उत्तरत उपदधाति। ओजसा वा एता वहन्तीरिवोद्वहन्तीरिव आकूजन्तीरिव धावन्तीः। ओज एवास्यौत्तरतो दधाति। तस्मादुत्तरोऽर्ध ओजस्वितरः। सम्भार्या गृह्णाति। ता मध्य उपदधाति। इयं वै सम्भार्याः। अस्यामेव प्रतितिष्ठति। पल्वल्या गृह्णाति। ता उपरिष्टादुपादधाति॥१०१॥

असौ वै पल्वयाः। अमुष्यामेव प्रतितिष्ठति। दिक्षूपदधाति। दिक्षु वा आपः। अन्नं वा आपः। अद्भ्यो वा अन्नं जायते। यदेवाद्भ्योऽन्नं जायते। तदवरुन्धे। तं वा एतमरुणाः केतवो वातरशना ऋषयोऽचिन्वन्। तस्मादारुणकेतुकः॥१०२॥

तदेषाऽभ्यनूक्ता। केतवो अरुणासश्च। ऋषयो वातरशनाः। प्रतिष्ठाꣳ शतधा हि। समाहितासो सहस्रधायसमिति। शतशश्चैव सहस्रशश्च प्रतितिष्ठति। य एतमग्निं चिनुते। य उचैनमेवं वेद॥१०३॥

[२४]

जानुदघ्नीमुत्तरवेदीं खात्वा। अपां पूरयति। अपाꣳ संवत्वायं। पुष्करपर्णꣳ रुक्मं पुरुषमित्युपदधाति। तपो वै पुष्करपर्णम्। सत्यꣳ रुक्मः। अमृतं पुरुषः। एतावद्वा वाँऽस्ति। यावदेतत्। यावदेवास्ति॥१०४॥

तदवरुन्धे। कूर्ममुपदधाति। अपामेव मेधमवरुन्धे। अथौँ स्वर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। आपमापामपः सर्वाः। अस्मादस्मादितोऽमुतः। अग्निर्वायुश्च सूर्यश्च। सह संश्चस्करद्धिया इति। वाय्वश्वा रश्मिपतयः। लोकं पृणच्छिद्रं पृण॥१०५॥

यास्तिस्रः परमजाः। इन्द्रघोषा वो वसुभिरेवाह्येवेति। पञ्चचितय उपदधाति। पाङ्क्तोऽग्निः। यावानेवाग्निः। तं चिनुते। लोकं पृणया द्वितीयामुपदधाति। पञ्च पदा वै विराट्। तस्या वा इयं पादः। अन्तरिक्षं पादः। द्यौः पादः। दिशः पादः। परोरजाः पादः। विराज्येव प्रतितिष्ठति। य एतमग्निं चिनुते। य उचैनमेवं वेद॥१०६॥

[२५]

अग्निं प्रणीयोपसमाधाय। तमभित एता अबीष्टका उपदधाति। अग्निहोत्रे दर्शपूर्णमासयौः। पशुबन्धे चातुर्मास्येषु। अथो आहुः। सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। अथ ह स्माहारुणः स्वायम्भुवः। सावित्रः सर्वोऽग्निरित्यननुषङ्गं

मन्यामहे। नाना॒ वा ए॒तेषां॑ वी॒र्याणि। कम॒ग्निं चि॑नुते॥१०७॥

स॒त्रि॒यम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। कम॒ग्निं चि॑नुते। सा॒वि॒त्रम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। कम॒ग्निं चि॑नुते। ना॒चि॒के॒तम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। कम॒ग्निं चि॑नुते। चा॒तु॒र्हो॒त्रि॒यम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। कम॒ग्निं चि॑नुते। वै॒श्व॒सृ॒जम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। कम॒ग्निं चि॑नुते॥१०८॥

उ॒पा॒नु॒वा॒क्य॑मा॒शुम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। कम॒ग्निं चि॑नुते। इ॒ममा॑रुणकेतुकम॒ग्निं चि॑न्वा॒न इति॑। वृषा॒ वा अ॒ग्निः। वृषा॑णौ॒ सꣳस्फा॑लयेत्। ह॒न्येता॑स्य य॒ज्ञः। तस्मा॒न्नानु॒षज्यः॑। सोत्त॑रवे॒दिषु॑ क्र॒तुषु॑ चिन्वीत। उ॒त्त॒र॒वे॒द्याꣳ ह्य॑ग्निश्चीय॒ते॑। प्र॒जाका॑मश्चिन्वीत॥१०९॥

प्रा॒जा॒प॒त्यो वा ए॒षोऽग्निः। प्रा॒जा॒प॒त्याः प्र॒जाः। प्र॒जावा॑न् भवति। य ए॒वं वेद॑। प॒शुका॑मश्चिन्वीत। स॒ंज्ञानं॒ वा ए॒तत् प॑शू॒नाम्। यदाप॑ः। प॒शू॒नामे॒व स॒ंज्ञाने॒ऽग्निं चि॑नुते। प॒शु॒मान् भ॑वति। य ए॒वं वेद॑॥११०॥

वृष्टि॑कामश्चिन्वीत। आपो॒ वै वृष्टि॑ः। प॒र्जन्यो॒ वर्ष॒ुको भवति। य ए॒वं वेद॑। आ॒म॒या॒वी चि॑न्वीत। आपो॒ वै भे॑ष॒जम्। भे॒ष॒जमे॒वास्मै॑ करोति। सर्व॒मायु॑रेति। अ॒भि॒चरꣳश्चिन्वीत। वज्रो॒ वा आप॑ः॥१११॥

वज्र॑मे॒व भ्रातृ॑व्येभ्यः॒ प्रह॑रति। स्तृ॒णु॒त ए॑नम्। तेज॑स्कामो॒ यश॑स्कामः। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒सका॑मः स्व॒र्गका॑मश्चिन्वीत। ए॒तावद्वा वा॑ऽस्ति। याव॑दे॒तत्। याव॑दे॒वास्ति॑। तदव॑रुन्धे। तस्यै॒तद्व्र॒तम्।

वर्षति न धावेत्॥११२॥

अमृतं वा आपः। अमृतस्यानन्तरित्यै। नाफ्सु मूत्रपुरीषं कुर्यात्। न निष्ठीवेत्। न विवसनः स्नायात्। गुह्यो वा एषोऽग्निः। एतस्याग्नेरनतिदाहाय। न पुष्करपर्णानि हिरण्यं वाऽधितिष्ठेत्। एतस्याग्नेरनभ्यारोहाय। न कूर्मस्याश्नीयात्। नोदकस्याघातुकान्येनमोदकानि भवन्ति। अघातुका आपः। य एतमग्निं चिनुते। य उचैनमेवं वेद॥११३॥

[२६]

इमानुकं भुवना सीषधेम। इन्द्रश्च विश्वे च देवाः। यज्ञं च नस्तन्वं च प्रजां च। आदित्यैरिन्द्रः सह सीषधातु। आदित्यैरिन्द्रः सगणो मरुद्भिः। अस्माकं भूत्ववितातनूनाम्। आप्लवस्व प्रप्लवस्व। आण्डीभवज मा मुहुः। सुखादीन्दुःखनिधनाम्। प्रतिमुञ्चस्व स्वां पुरम्॥११४॥

मरीचयः स्वायम्भुवाः। ये शरीराण्यकल्पयन्। ते ते देहं कल्पयन्तु। मा च ते ख्यास्म तीरिषत्। उत्तिष्ठत मा स्वप्त। अग्निमिच्छध्वं भारताः। राज्ञः सोमस्य तृप्तासः। सूर्येण सयुजोषसः। युवा सुवासाः। अष्टाचक्रा नवद्वारा॥११५॥

देवानां पूरयोध्या। तस्याꣳ हिरण्मयः कोशः। स्वर्गो लोको ज्योतिषाऽऽवृतः। यो वै तां ब्रह्मणो वेद। अमृतेनाऽऽवृतां पुरीम्। तस्मै ब्रह्म च ब्रह्मा च। आयुः

कीर्तिं प्रजां ददुः। विभ्राजमानाꣳ हरिणीम्। यशसा सम्परीवृताम्। पुरꣳ हिरण्मयीं ब्रह्मा॥११६॥

विवेशाऽपराजिता। पराङेत्यज्यामयी। पराङेत्यनाशकी। इह चामुत्र चान्वेति। विद्वान्देवासुरानुभयान्। यत्कुमारी मन्द्रयते। यद्योषिद्यत्पतिव्रता। अरिष्टं यत्किं च क्रियते। अग्निस्तदनुवेधति। अशृतासः शृतासश्च॥११७॥

यज्वानो येऽप्ययज्वनः। स्वर्यन्तो नापेक्षन्ते। इन्द्रमग्निं च ये विदुः। सिकता इव संयन्ति। रश्मिभिः समुदीरिताः। अस्माल्लोकादमुष्माच्च। ऋषिभिरदात्पृश्निभिः। अपेत वीत वि च सर्पतातः। येऽत्र स्थ पुराणा ये च नूतनाः। अहोभिरद्भिरक्तु-भिर्व्यक्तम्॥११८॥

यमो ददात्ववसानमस्मै। नृ मुणन्तु नृपात्वर्यः। अकृष्टा ये च कृष्टजाः। कुमारीषु कनीनीषु। जारिणीषु च ये हिताः। रेतः पीता आण्डपीताः। अङ्गारेषु च ये हुताः। उभयान् पुत्रपौत्रकान्। युवेऽहं यमराजगान्। शतमिन्नु शरदः॥११९॥

अदो यद्ब्रह्म विलबम्। पितॄणां च यमस्य च। वरुणस्याश्विनोरग्नेः। मरुतां च विहायसाम्। कामप्रयवणं मे अस्तु। स ह्येवास्मि सनातनः। इति नाको ब्रह्मिश्रवो रायो धनम्। पुत्रानापो देवीरिहाऽऽहित॥१२०॥

[२७]

विशीर्ष्णीं गृध्रशीर्ष्णीं च। अपेतो निर्ऋतिꣳ हथः। परिबाधꣳ श्वेतकुक्षम्। निजङ्घꣳ शबलोदरम्। स तान् वाच्यायया सह। अग्ने नाशय सन्दृशः। ईर्ष्यासूये बुभुक्षाम्। मन्युं कृत्यां च दीधिरे। रथेन किꣳशुकावता। अग्ने नाशय सन्दृशः॥१२१॥

[२८]

पर्जन्याय प्रगायत। दिवस्पुत्राय मीढुषे। स नो यवसमिच्छतु। इदं वचः पर्जन्याय स्वराजे। हृदो अस्त्वन्तरन्तद्द्युयोत। मयोभूर्वातो विश्वकृष्टयः सन्त्वस्मे। सुपिप्पला ओषधीर्देवगोपाः। यो गर्भमोषधीनाम्। गवां कृणोत्यर्वताम्। पर्जन्यः पुरुषीणाम्॥१२२॥

[२९]

पुनर्मामैत्विन्द्रियम्। पुनरायुः पुनर्भगः। पुनर्ब्राह्मणमैतु मा। पुनर्द्रविणमैतु मा। यन्मेऽद्य रेतः पृथिवीमस्कान्। यदोषधीरप्यसरद्यदापः। इदं तत्पुनराददे। दीर्घायुत्वाय वर्चसे। यन्मे रेतः प्रसिच्यते। यन्म आजायते पुनः। तेन मामृतं कुरु। तेन सुप्रजसं कुरु॥१२३॥

[३०]

अद्भ्यस्तिरोऽधाऽजायत। तव वैश्रवणः सदा। तिरोऽधेहि सपत्नान्नः। ये अपोऽश्नन्ति केचन। त्वाष्ट्रीं मायां वैश्रवणः।

रथꣳ सहस्रवन्धुरम्। पुरुश्चक्रꣳ सहस्राश्वम्। आस्थायाहि नो बलिम्। यस्मै भूतानि बलिमावहन्ति। धनं गावो हस्तिहिरण्यमश्वान्॥१२४॥

असाम सुमतौ यज्ञियस्य। श्रियं बिभ्रतोऽन्नमुखीं विराजम्। सुदर्शने च क्रौञ्चे च। मैनागे च महागिरौ। शतद्वाट्टारगमन्ता। सꣳहार्यं नगरं तव। इति मन्त्राः। कल्पोऽत ऊर्ध्वम्। यदि बलिꣳ हरेत्। हिरण्यनाभये वितुदये कौबेरायायं बलिः॥१२५॥

सर्वभूताधिपतये नम इति। अथ बलिꣳ हृत्वोपतिष्ठेत। क्षत्रं क्षत्रं वैश्रवणः। ब्राह्मणा वयꣳ स्मः। नमस्ते अस्तु मा मा हिꣳसीः। अस्मात्प्रविश्यान्नमद्धीति। अथ तमग्निमादधीत। यस्मिन्नेतत्कर्म प्रयुञ्जीत। तिरोऽधा भूः। तिरोऽधा भुवः॥१२६॥

तिरोऽधाः स्वः। तिरोऽधा भूर्भुवः स्वः। सर्वेषां लोकानामाधिपत्ये सीदेति। अथ तमग्निमिन्धीत। यस्मिन्नेतत्कर्म प्रयुञ्जीत। तिरोऽधा भूः स्वाहा। तिरोऽधा भुवः स्वाहा। तिरोऽधाः स्वः स्वाहा। तिरोऽधा भूर्भुवः स्वः स्वाहा। यस्मिन्नस्य काले सर्वा आहुतीर्हुता भवेयुः॥१२७॥

अपि ब्राह्मणमुखीनाः। तस्मिन्नह्नः काले प्रयुञ्जीत। परः सुप्तजनाद्वेपि। मास्म प्रमाद्यन्तमाध्यापयेत्। सर्वार्थाः सिध्यन्ते। य एवं वेद। क्षुध्यन्निदमजानताम्। सर्वार्था

न सिद्ध्यन्ते। यस्ते विघातुको भ्राता। ममान्तर्हृदये श्रितः॥१२८॥

तस्मा इममग्रपिण्डं जुहोमि। स मेऽर्थान्मा विवधीत्। मयि स्वाहा। राजाधिराजाय प्रसह्यसाहिने। नमो वयं वैश्रवणाय कुर्महे। स मे कामान्कामकामाय मह्यम्। कामेश्वरो वैश्रवणो ददातु। कुबेराय वैश्रवणाय। महाराजाय नमः। केतवो अरुणासश्च। ऋषयो वातरशनाः। प्रतिष्ठाꣳ शतधा हि। समाहितासो सहस्रधायसम्। शिवा नः शन्तमा भवन्तु। दिव्या आप ओषधयः। सुमृडीका सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि॥१२९॥

[३१]

संवथ्सरमेतद्व्रतं चरेत्। द्वौ वा मासौ। नियमः समासेन। तस्मिन्नियमविशेषाः। त्रिषवणमुदकोपस्पर्शी। चतुर्थकालपानभक्तः स्यात्। अहरहर्वा भैक्षमश्नीयात्। औदुम्बरीभिः समिद्भिरग्निं परिचरेत्। पुनर्मामैत्त्विन्द्रियमित्येतेनऽनुवाकेन। उद्धृतपरिपूताभिरद्भिः कार्यं कुर्वीत॥१३०॥

असश्चयवान्। अग्नये वायवे सूर्याय। ब्रह्मणे प्रजापतये। चन्द्रमसे नक्षत्रेभ्यः। ऋतुभ्यः संवथ्सराय। वरुणायारुणायेति व्रतहोमाः। प्रवर्ग्यवदादेशः। अरुणाः काण्डऋषयः। अरण्येऽधीयीरन्। भद्रं कर्णेभिरिति द्वे जपित्वा॥१३१॥

महानाम्नीभिरुदकꣳ संꣳस्पर्श्य। तमाचार्यो दद्यात्। शिवा

नः शन्तमेत्योषधीराल॒भते। सुमृडीकेति भूमिम्। एवमंपव॒र्गे। धेनुर्द॒क्षिणा। कꣳसं वासश्च क्षौ॒मम्। अन्यद्वा शु॒क्लम्। यथाश॒क्ति वा। एवꣳस्वाध्यायधर्मे॒ण। अरण्येऽधीयी॒त। तपस्वी पुण्यो भवति तपस्वी पुण्यो भ॒वति॥१३२॥

[३२]

भ॒द्रं कर्णेभिः शृणु॒याम॑ देवाः। भ॒द्रं प॑श्येमा॒क्षभि॒र्यज॑त्राः। स्थि॒रैरङ्गै॑स्तुष्टु॒वाꣳ स॑स्त॒नूभिः॑। व्यशे॑म दे॒वहि॑तं॒ यदायुः॑। स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृ॒द्धश्र॑वाः। स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः। स्व॒स्ति न॒स्तार्क्ष्यो॒ अरि॑ष्टनेमिः। स्व॒स्ति नो॒ बृह॒स्पति॑र्दधातु॥

॥ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

ॐ नमो॒ ब्रह्म॑णे॒ नमो॑ अस्त्व॒ग्नये॒ नमः॑ पृथि॒व्यै नम॒ ओष॑धीभ्यः। नमो॑ वा॒चे नमो॑ वा॒चस्पत॑ये॒ नमो॒ विष्ण॑वे बृह॒ते क॑रोमि॥ ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

सह॒ वै दे॒वानां॒ चासु॑राणां च य॒ज्ञौ प्रत॑तावास्तां व॒यꣳ स्व॒र्गं लो॒कमे॑ष्यामो व॒यमे॑ष्याम॒ इति॒ तेऽसु॑राः स॒न्नह्य॒ सह॑सै॒वाच॑रन् ब्रह्म॒चर्ये॑ण॒ तप॑सैव दे॒वास्तेऽसु॑रा अमुह्य॒ꣳस्ते न प्राजा॑न॒ꣳस्ते परा॑ऽभव॒न्ते न स्व॒र्गं लो॒कमा॑य॒न् प्रसृ॑ते॒न॒ वै य॒ज्ञेन॑ दे॒वाः स्व॒र्गं लो॒कमा॑य॒न्न प्रसृ॑ते॒नासु॑रा॒न् परा॑भावय॒न् प्रसृ॑तो ह॒ वै य॑ज्ञोप॒वी॒तिनो॑ य॒ज्ञोऽप्र॑सृ॒तोऽनु॑पवी॒तिनो॒ यत्किं च॑ ब्राह्म॒णो य॑ज्ञोप॒वी॒त्यधी॑ते॒ यज॑त ए॒व तत्तस्मा॑द्यज्ञोपवी॒त्येवाधी॑यीत या॒जये॒द्यज॑त वा य॒ज्ञस्य॒ प्रसृ॑त्या॒ अजि॑नं॒ वासो॑ वा दक्षिण॒त उ॑प॒वीय॒ दक्षि॑णं बा॒हुमुद्ध॑र॒तेऽव॑ धत्ते स॒व्यमिति॑ यज्ञोपवी॒तमे॒तदे॒व विप॑रीतं प्राचीनावी॒तꣳ सं॒वीत॑ मानु॒षम्॥१॥

[१]

रक्षाꣳसि॒ ह वा॑ पुरोऽनुवा॒के तपोग्र॑मतिष्ठन्त॒ तान् प्र॒जाप॑तिर्व॒रेणो॒पाम॑न्त्रयत॒ तानि॒ वर॑मवृणीताऽऽदि॒त्यो नो॒ योद्धा॒ इति॒ तान् प्र॒जाप॑तिरब्रवी॒द्योध॑य॒ध्वमिति॒ तस्मा॒दुत्ति॑ष्ठन्त॒ꣳ ह वा॒ तानि॒ रक्षाꣳस्यादि॒त्यं योध॑यन्ति॒ याव॑दस्त॒मन्व॑गा॒त्तानि॑ ह॒ वा ए॒तानि॒ रक्षाꣳसि गायत्रिया-

ऽभिमन्त्रितेनाम्भसा शाम्यन्ति तदु ह वा एते ब्रह्मवादिनः पूर्वाभिमुखाः सन्ध्यायां गायत्रियाऽभिमन्त्रिता आप ऊर्ध्वं विक्षिपन्ति ता एता आपो वज्रीभूत्वा तानि रक्षाꣳसि मन्देहारुणे द्वीपे प्रक्षिपन्ति यत्प्रदक्षिणं प्रक्रमन्ति तेन पाप्मानमवधून्वन्त्युद्यन्तमस्तं यन्तम् आदित्यमभिध्यायन् कुर्वन् ब्राह्मणो विद्वान्थ्सकलं भद्रमश्नुतेऽसावादित्यो ब्रह्मेति ब्रह्मैव सन् ब्रह्माप्येति य एवं वेद॥२॥

[२]

यद्देवा देवहेळनं देवासश्चकृमा वयम्। आदित्यास्तस्मान्मा मुञ्चतर्तस्यर्तेन मामित। देवा जीवनकाम्या यद्वाचाऽनृत-मूदिम। तस्मान्न इह मुञ्चत विश्वे देवाः सजोषसः। ऋतेन द्यावापृथिवी ऋतेन त्वꣳ सरस्वति। कृतान्नः पाह्येनसो यत्किं चानृतमूदिम। इन्द्राग्नी मित्रावरुणौ सोमो धाता बृहस्पतिः। ते नो मुञ्चन्त्वेनसो यदन्यकृतमारिम। सजातशꣳसादुत जामिशꣳसाङ्ग्यायसः शꣳसादुत वा कनीयसः। अनाधृष्टं देवकृतं यदेनस्तस्मात् त्वमस्माञ्जातवेदो मुमुग्धि॥३॥

यद्वाचा यन्मनसा बाहुभ्यामूरुभ्यामष्ठीवद्भ्याꣳ शिश्नैर्यदनृतं चकृमा वयम्। अग्निर्मा तस्मादेनसो गार्हपत्यः प्रमुञ्चतु चकृम यानि दुष्कृता। येन त्रितो अर्णवान्निर्बभूव येन सूर्यं तमसो निर्मुमोच। येनेन्द्रो विश्वा अजहादरातीस्तेनाहं ज्योतिषा ज्योतिरानशान आक्षि। यत्कुसीदमप्रतीत्तं मयेह

येन॑ य॒मस्य॑ नि॒धिना॒ चरा॑मि। ए॒तत्तद॑ग्ने अनृ॒णो भ॑वामि॒ जीव॑न्नेव प्रति॒ तत्ते॑ दधामि। यन्मयि॑ मा॒ता यदा॑ पि॒पेष॒ यद॒न्तरि॑क्षं॒ यदा॒शसाति॑क्रामामि त्रि॒ते दे॒वा दि॒वि जा॒ता यदाप॑ इ॒मं मे॑ वरुण॒ तत्त्वा॑ यामि॒ त्वं नो॑ अग्ने॒ स त्वं नो॑ अग्ने॒ त्वम॑ग्ने अ॒यासि॑॥४॥

[३]

यदर्दी॑व्यन्नृ॒णम॒हं ब॒भूवादि॑थ्सन्वा सञ्ज॒गर॒ जने॑भ्यः। अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॒दिन्द्र॑श्च संविदा॒नौ प्रमु॑ञ्चताम्। यद्धस्ता॑भ्यां च॒कर॒ किल्बि॑षाण्य॒क्षाणां॑ व॒ग्नुमु॑प॒जिघ्र॑मानः। उ॒ग्रं प॒श्या च॑ राष्ट्र॒भृच्च॒ तान्य॑फ्स॒रसा॒वनु॑दत्तामृ॒णानि॑। उ॒ग्रं प॒श्ये॒ राष्ट्र॑भृ॒त्किल्बि॑षाणि॒ यद॒क्षवृ॑त्त॒मनु॑दत्तमे॒तत्। नेन्न॑ ऋ॒णानृ॑णव॒ इथ्स॑मानो य॒मस्य॑ लो॒के अधि॑रङ्गु॒राय॑। अव॑ ते॒ हेळ॒ उद॑ुत्त॒ममि॒मं मे॑ वरुण॒ तत्त्वा॑ यामि॒ त्वं नो॑ अग्ने॒ स त्वं नो अग्ने। सङ्कु॑सुको॒ विकु॑सुको निर्ऋ॒थो यश्च॑ निस्व॒नः। तेऽ(१)स्मद्यक्ष्म॒मना॑गसो दू॒राद्दू॒रम॑चीचतम्। निर्य॑क्ष्ममचीचते कृ॒त्यां निर्ऋ॑तिं च। तेन॒ योऽ(१)स्मथ्समृ॑च्छाते॒ तम॑स्मै॒ प्रसु॑वामसि। दुः॒श॒ꣳसा॒नुश॒ꣳसाभ्यां॑ घ॒णेना॑नुघ॒णेन॑ च। तेना॒न्योऽ(१)स्मथ्समृ॑च्छाते॒ तम॑स्मै॒ प्रसु॑वामसि। सं वर्च॑सा॒ पय॑सा॒ सन्त॒नूभि॒रग॑न्महि॒ मन॑सा॒ सꣳ शि॒वेन॑। त्वष्टा॑ नो॒ अत्र॒ विद॑धातु रा॒यो॒ऽनु॑मार्ष्टु त॒न्वो(१) यद्विलि॑ष्टम्॥५॥

[४]

आयुष्टे विश्वतो दधदयमग्निर्वरेण्यः। पुनस्ते प्राण आयाति परायक्ष्मꣳ सुवामि ते। आयुर्दा अग्ने हविषो जुषाणो घृतप्रतीको घृतयोनिरेधि। घृतं पीत्वा मधु चारु गव्यं पितेव पुत्रमभिरक्षतादिमम्। इममग्न आयुषे वर्चसे कृधि तिग्ममोजो वरुण सꣳशिशाधि। मातेवास्मा अदिते शर्म यच्छ विश्वे देवा जरदष्टिर्यथाऽसत्। अग्न आयूꣳषि पवस आ सुवोर्जमिषं च नः। आरे बाधस्व दुच्छुनाम्। अग्ने पवस्व स्वपा अस्मे वर्चः सुवीर्यम्। दधद्रयिं मयि पोषम्॥६॥

अग्निर्ऋषिः पवमानः पाञ्चजन्यः पुरोहितः। तमीमहे महागयम्। अग्ने जातान्प्रणुदा नः सपत्नान्प्रत्यजाताञ्जातवेदो नुदस्व। अस्मे दीदिहि सुमना अहेळञ्छर्मन्ते स्याम त्रिवरूथ उद्भौ। सहसा जातान्प्रणुदा नः सपत्नान्प्रत्यजाताञ्जातवेदो नुदस्व। अधि नो ब्रूहि सुमनस्यमानो वयꣳ स्याम प्रणुदा नः सपत्नान्। अग्ने यो नोऽभितो जनो वृको वारो जिघाꣳसति। ताꣳस्त्वं वृत्रहं जहि वस्वस्मभ्यमाभर। अग्ने यो नोऽभिदासति समानो यश्च निष्ट्यः। तं वयꣳ समिधं कृत्वा तुभ्यमग्नेऽपि दध्मसि॥७॥

यो नः शपादशपतो यश्च नः शपतः शपात्। उषाश्च

तस्मै॑ नि॒म्रुक्क॒ सर्वं॑ पा॒पꣳ समू॑हताम्। यो नः॑ स॒पत्नो॒ यो रणो॒ मर्तो॑ऽभि॒दास॑ति देवाः। इ॒ध्मस्ये॑व प्र॒क्षाय॑तो॒ मा तस्योच्छे॑षि॒ किं च॒न। यो मां द्वेष्टि॑ जातवेदो॒ यं चा॒हं द्वेष्मि॒ यश्च॒ माम्। सर्वा॒ꣳस्तान॑ग्ने॒ सन्द॑ह॒ याꣳश्चा॒हं द्वेष्मि॒ ये च॒ माम्। यो अ॒स्मभ्य॑मरातीया॒द्यश्च॑ नो॒ द्वेष॑ते॒ जनः॑। निन्दा॒द्यो अ॒स्मान्दिप्सा॑च्च॒ सर्वा॒ꣳस्तान्म॑ष्म॒षा कु॑रु। सꣳशि॑तं मे॒ ब्रह्म॒ सꣳशि॑तं वी॒र्या(१॒)म्बलम्॑। सꣳशि॑तं क्ष॒त्रं मे॑ जि॒ष्णु यस्या॒हमस्मि॑ पु॒रोहि॑तः। उदे॑षां बा॒हू अ॑तिर॒मुद्वर्चो॒ अथो॒ बलम्॑। क्षि॒णोमि॒ ब्रह्म॑णा॒ऽमित्रा॒नुन्न॑यामि॒ स्वा(१)म् अ॒हम्। पुन॒र्मनः॒ पुन॒रायु॑र्म॒ आगा॒त्पुन॒श्चक्षुः॒ पुनः॒ श्रोत्रं॑ म॒ आगा॒त्पुनः॑ प्रा॒णः पुन॒राकू॑तं म॒ आगा॒त्पुन॑श्चि॒त्तं पुन॒राधी॑तं म॒ आगा॑त्। वै॒श्वा॒न॒रो मेऽद॑ब्धस्तनू॒पा अव॑बाधतां दुरि॒तानि॒ विश्वा॑॥८॥

[५]

वै॒श्वा॒न॒राय॒ प्रति॑वेदयामो॒ यदी॑नृ॒णꣳ स॑ङ्ग॒रो दे॒वता॑सु। स ए॒तान्पाशा॑न् प्र॒मुच॒न् प्रवे॑द॒ स नो॑ मुञ्चातु दुरि॒तादव॒द्यात्। वै॒श्वा॒न॒रः पव॑यान्नः प॒वित्रै॒र्यथ्स॑ङ्ग॒रम॒भिधावा॑म्या॒शाम्। अना॑जानन्म॒नसा॒ याच॑मानो॒ यदत्रैनो॒ अव॒ तथ्सु॑वामि। अ॒मी ये सु॒भगे॑ दि॒वि वि॒चृतौ॒ नाम॒ तार॑के। प्रेहामृत॑स्य यच्छतामे॒तद्बन्ध॑क॒मोच॑नम्। विजि॑हीर्ष्व लो॒कान्कृ॑धि ब॒न्धान्मु॑ञ्चासि॒ बद्ध॑कम्। योने॑रिव॒ प्रच्यु॑तो॒ गर्भः॒ सर्वा॑न् प॒थो अ॑नुष्व। स प्र॑जा॒नन्प्रति॑गृभ्णीत वि॒द्वान्प्र॒जाप॑तिः

प्रथमजा ऋतस्य। अस्माभिर्दत्तं जरसः परस्तादच्छिन्नं तन्तुमनुसञ्चरेम॥९॥

ततं तन्तुमन्वेके अनु सञ्चरन्ति येषां दत्तं पित्र्यमायनवत्। अबन्ध्वेके ददतः प्रयच्छाद्दातुं चेच्छक्नुवाꣳसः स्वर्ग एषाम्। आरभेथामनु सꣳरभेथाꣳ समानं पन्थामवथो घृतेन। यद्वां पूतं परिविष्टं यदग्नौ तस्मै गोत्रायेह जायापती सꣳरभेथाम्। यदन्तरिक्षं पृथिवीमुत द्यां यन्मातरं पितरं वा जिहिꣳसिम। अग्निर्मा तस्मादेनसो गार्हपत्य उन्नो नेषद्दुरिता यानि चकृम। भूमिर्माताऽदितिर्नो जनित्रं भ्राताऽन्तरिक्षमभिशस्त एनः। द्यौर्नः पिता पितृयाच्छं भवासि जामि मित्वा मा विविथ्सि लोकात्। यत्र सुहार्दः सुकृतो मदन्ते विहाय रोगं तन्वा(१)ꣳ स्वायाम्। अश्लोणाङ्गैरहृताः स्वर्गे तत्र पश्येम पितरं च पुत्रम्। यदन्नमद्म्यनृतेन देवा दास्यन्नदास्यन्नुत वा करिष्यन्। यद्देवानां चक्षुष्यागो अस्ति यदेव किं च प्रतिजग्राहमग्निर्मा तस्मादनृणं कृणोतु। यदन्नमद्मि बहुधा विरूपं वासो हिरण्यमुत गामजामविम्। यद्देवानां चक्षुष्यागो अस्ति यदेव किं च प्रतिजग्राहमग्निर्मा तस्मादनृणं कृणोतु। यन्मया मनसा वाचा कृतमेनः कदाचन। सर्वस्मात्तस्मान्मेळितो मोग्धि त्वꣳ हि वेत्थ यथातथम्॥१०॥

[६]

वातरशना ह वा ऋषयः श्रमणा ऊर्ध्वमन्थिनो बभूवुस्तानृषयोऽर्थमायꣳस्ते निलायमचरꣳस्तेऽनुप्रविशुः कूश्माण्डानि ताꣳस्तेष्वन्वविन्दञ्छ्रद्धया च तपसा च तानृषयोऽब्रुवन्कथा निलायं चरथेति त ऋषीनब्रुवन्नमो वोऽस्तु भगवन्तोऽस्मिन्धाम्नि केन वः सपर्यामेति तानृषयोऽब्रुवन्पवित्रं नो ब्रूत येनारेपसः स्यामेति त एतानि सूक्तान्यपश्यन् यद्देवा देवहेळनं यददीव्यन्नृणमहं बभूवाऽऽयुष्टे विश्वतो दधदित्येतैराज्यं जुहुत वैश्वानराय प्रतिवेदयाम इत्युपतिष्ठत यदर्वाचीनमेनो भ्रूणहत्याया-स्तस्मान्मोक्ष्यध्व इति त एतैरजुहवुस्तेऽरेपसो-ऽभवन्कर्मादिष्वेतैर्जुहुयात्पूतो देवलोकान्थ्समश्नुते॥११॥

[७]

कूश्माण्डैर्जुहुयाद्योऽपूत इव मन्येत यथा स्तेनो यथा भ्रूणहैवमेष भवति योऽयोनौ रेतः सिञ्चति यदर्वाचीनमेनो भ्रूणहत्यायास्तस्मान्मुच्यते यावदेनो दीक्षामुपैति दीक्षित एतैः सतति जुहोति संवथ्सरं दीक्षितो भवति संवथ्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते मासं दीक्षितो भवति यो मासः स संवथ्सरः संवथ्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते चतुर्विꣳशतिꣳ रात्रीर्दीक्षितो भवति चतुर्विꣳशतिरर्धमासाः

संवथ्सरः संवथ्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते द्वादश रात्रीर्दीक्षितो भवति द्वादश मासाः संवथ्सरः संवथ्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते षड्रात्रीर्दीक्षितो भवति षड्वा ऋतवः संवथ्सरः संवथ्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते तिस्रो रात्रीर्दीक्षितो भवति त्रिपदा गायत्री गायत्रिया एवाऽऽत्मानं पुनीते न माꣳसमश्नीयान्न स्त्रियमुपेयान्नोपर्यासीत जुगुप्सेतानृतात्पयो ब्राह्मणस्य व्रतं यवागू राजन्यस्यामिक्षा वैश्यस्याथो सौम्येप्यध्वर एतद्व्रतं ब्रूयाद्यदि मन्येतोपदस्यामीत्योदनं धानाः सक्तू घृतमित्यनुव्रतयेदात्मनोऽनुपदासाय॥१२॥

[८]

अजान् ह वै पृश्नीꣳस्तपस्यमानान् ब्रह्म स्वयम्भ्वभ्यानर्षत्त ऋषयोऽभवन्तदृषीणामृषित्वं तां देवतामुपातिष्ठन्त यज्ञकामास्त एतं ब्रह्मयज्ञमपश्यन्तमाहरन्तेनायजन्त यदृचोऽध्यगीषत ताः पयआहुतयो देवानामभवन् यद्यजूꣳषि घृताहुतयो यथ्सामानि सोमाहुतयो यदथर्वाङ्गिरसो मध्वाहुतयो यद्ब्राह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पान्गाथा नाराशꣳसीर्मेदाहुतयो देवानामभवन्ताभिः क्षुधं पाप्मानमपाघ्नन्नपहतपाप्मानो देवाः स्वर्गं लोकमायन् ब्रह्मणः सायुज्यमृषयोऽगच्छन्॥१३॥

[९]

पञ्च वा एते महायज्ञाः सन्तति प्रतायन्ते सन्तति सन्तिष्ठन्ते देवयज्ञः पितृयज्ञो भूतयज्ञो मनुष्ययज्ञो ब्रह्मयज्ञ इति यदग्नौ जुहोत्यपि समिधं तद्देवयज्ञः सन्तिष्ठते यत्पितृभ्यः स्वधा करोत्यप्यपस्तत्पितृयज्ञः सन्तिष्ठते यद्भूतेभ्यो बलिꣳ हरति तद्भूतयज्ञः सन्तिष्ठते यद्ब्राह्मणेभ्योऽन्नं ददाति तन्मनुष्ययज्ञः सन्तिष्ठते यथ्स्वाध्यायमधीयीतैकामप्यृचं यजुः सामं वा तद्ब्रह्मयज्ञः सन्तिष्ठते यदृचोऽधीते पयसः कूल्या अस्य पितॄन्थ्स्वधा अभिवहन्ति यद्यजूꣳषि घृतस्य कूल्या यथ्सामानि सोम एभ्यः पवते यदथर्वाङ्गिरसो मधोः कूल्या यद्ब्राह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पान्गाथा नाराशꣳसीर्मेदसः कूल्या अस्य पितॄन्थ्स्वधा अभिवहन्ति यदृचोऽधीते पयआहुतिभिरेव तद्देवाꣳस्तर्पयति यद्यजूꣳषि घृताहुतिभिर्यथ्सामानि सोमाहुतिभिर्यदथर्वाङ्गिरसो मध्वाहुतिभिर्यद्ब्राह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पान्गाथा नाराशꣳसीर्मेदाहुतिभिरेव तद्देवाꣳस्तर्पयति त एनं तृप्ता आयुषा तेजसा वर्चसा श्रिया यशसा ब्रह्मवर्चसेनान्नाद्येन च तर्पयन्ति॥१४॥

[१०]

ब्रह्मयज्ञेन यक्ष्यमाणः प्राच्यां दिशि ग्रामादछ्छदिर्दर्श उदीच्यां प्रागुदीच्यां वोदित आदित्ये दक्षिणत उपवीयोपविश्य हस्तावनिज्य त्रिराचामेद्द्विः परिमृज्य

सकृदुपस्पृश्य शिरश्चक्षुषी नासिके श्रोत्रे हृदयमालभ्य यत्रिराचामति तेन ऋचः प्रीणाति यद्विः परिमृजति तेन यजूꣳषि यथ्सकृदुपस्पृशति तेन सामानि यथ्सव्यं पाणिं पादौ प्रोक्षति यच्छिरश्चक्षुषी नासिके श्रोत्रे हृदयमालभते तेनाथर्वाङ्गिरसो ब्राह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पान्गाथा नाराशꣳसीः प्रीणाति दर्भाणां महदुपस्तीर्योपस्थं कृत्वा प्राङासीनः स्वाध्यायमधीयीतापां वा एष ओषधीनाꣳ रसो यद्दर्भाः सरसमेव ब्रह्म कुरुते दक्षिणोत्तरौ पाणी पादौ कृत्वा सपवित्रावोमिति प्रतिपद्यत एतद्वै यजुस्त्रयीं विद्यां प्रत्येषा वागेतत्परममक्षरं तदेतदृचाऽभ्युक्तमृचो अक्षरे परमे व्योमन् यस्मिन्देवा अधि विश्वे निषेदुर्यस्तन्न वेद किमृचा करिष्यति य इत्तद्विदुस्त इमे समासत इति त्रीनेव प्रायुङ्क्त भूर्भुवः स्वरित्याहैतद्वै वाचः सत्यं यदेव वाचः सत्यं तत्प्रायुङ्क्तार्थं सावित्रीं गायत्रीं त्रिरन्वाह पच्छौऽर्धर्चशोऽनवानꣳ सविता श्रियः प्रसविता श्रियमेवाऽऽप्नोत्यथौ प्रज्ञातयैव प्रतिपदा छन्दाꣳसि प्रतिपद्यते॥१५॥

[११]

ग्रामे मनसा स्वाध्यायमधीयीत दिवा नक्तं वेति ह स्माऽऽह शौच आह्वेय उतारण्येऽबल उत वाचोत तिष्ठन्नुत व्रजन्नुताऽऽसीन उत शयानोऽधीयीतैव स्वाध्यायं तपस्वी पुण्यो भवति य एवं विद्वान्स्वाध्यायमधीते नमो ब्रह्मणे

नमो॑ अस्त्व॒ग्नये॒ नमः॑ पृथि॒व्यै नम॒ ओष॑धीभ्यः। नमो॑ वा॒चे नमो॑ वा॒चस्पत॑ये॒ नमो॒ विष्ण॑वे बृह॒ते क॑रोमि॥१६॥

[१२]

म॒ध्यन्दि॑ने प्र॒बल॒मधी॑यीता॒सौ खलु॒ वावैष आ॑दि॒त्यो यद्ब्रा॑ह्म॒णस्तस्मा॒त्तर्हि॒ तेऽक्षि॑ण्ष्ठं तपति॒ तदे॒षाऽभ्यु॑क्ता। चि॒त्रं दे॒वाना॒मुद॑गा॒दनी॑कं॒ चक्षु॑र्मि॒त्रस्य॒ वरु॑णस्या॒ग्नेः। आऽप्रा॒द्यावा॑पृथि॒वी अ॒न्तरि॑क्ष॒ꣳ सूर्य॑ आ॒त्मा जग॑तस्त॒स्थुष॒श्चेति॒ स वा ए॒ष य॒ज्ञः स॒द्यः प्रता॑यते स॒द्यः सन्ति॑ष्ठते॒ तस्य॒ प्राक् सा॒यम॑वभृ॒थो नमो॒ ब्रह्म॑ण॒ इति॑ परिधा॒नीयां॒ त्रिरन्वा॑हा॒प उ॑प॒स्पृश्य॑ गृ॒हाने॑ति॒ ततो॒ यत्किं च॒ ददा॑ति॒ सा दक्षि॑णा॥१७॥

[१३]

तस्य॒ वा ए॒तस्य॑ य॒ज्ञस्य॒ मेघो॑ हवि॒र्धानं॑ वि॒द्युद॒ग्निर्व॒र्षꣳ ह॒विः स्त॑नयि॒त्नुर्व॑षट्का॒रो यद॑व॒स्फूर्ज॑ति॒ सोऽनु॑वषट्का॒रो वा॒युरा॒त्माऽमा॑वा॒स्याँ॑ स्विष्ट॒कृद्य ए॒वं वि॒द्वान्मे॒घे व॒र्षति॑ वि॒द्योत॑माने स्त॒नय॑त्यव॒स्फूर्ज॑ति॒ पव॑माने वा॒यावा॑वा॒स्याया॒ꣳ स्वाध्या॒यमधी॑ते॒ तप॑ ए॒व तत्त॑प्यते॒ तपो॑ हि स्वाध्या॒य इत्यु॑त्त॒मं नाक॑ꣳ रोहत्युत्त॒मः स॑मा॒नानाँ॑ भवति॒ याव॑न्तꣳ ह॒ वा इ॒मां वि॒त्तस्य॑ पू॒र्णां दद॑थ्स्व॒र्गं लो॒कं ज॑यति॒ ताव॑न्तं लो॒कं ज॑यति॒ भूया॑ꣳसं चाक्ष॒य्यं चाप॑ पुनर्मृ॒त्युं ज॑यति॒ ब्रह्म॑णः॒ सायु॑ज्यं गच्छति॥१८॥

[१४]

तस्य वा एतस्य यज्ञस्य द्वावनध्यायौ यदात्माऽशुचिर्यद्देशः समृद्धिर्दैवतानि य एवं विद्वान्महारात्र उषस्युदिते व्रजꣳस्तिष्ठन्नासीनः शयानोऽरण्ये ग्रामे वा यावत्तरसꣳ स्वाध्यायमधीते सर्वाँल्लोकाञ्जयति सर्वाँल्लोकाननृणोऽनुसञ्चरति तदेषाभ्युक्ता। अनृणा अस्मिन्ननृणाः परस्मिꣳस्तृतीये लोके अनृणाः स्याम। ये देवयाना उत पितृयाणाः सर्वान्पथो अनृणा आक्षीयेमेत्यग्निं वै जातं पाप्मा जग्राह तं देवा आहुतीभिः पाप्मानमपाघ्नन्नाहुतीनां यज्ञेन यज्ञस्य दक्षिणाभिर्दक्षिणानां ब्राह्मणेन ब्राह्मणस्य छन्दोभिश्छन्दसाꣳ स्वाध्यायेनापहतपाप्मा स्वाध्यायो देवपवित्रं वा एतत्तं योऽनूथ्सृजत्यभागो वाचि भवत्यभागो नाके तदेषाऽभ्युक्ता। यस्तित्याज सखिविदꣳ सखायं न तस्य वाच्यपि भागो अस्ति। यदीꣳ शृणोत्यलकꣳ शृणोति न हि प्रवेद सुकृतस्य पन्थामिति तस्माथ्स्वाध्यायोऽध्येतव्यो यं यं क्रतुमधीते तेन तेनास्येष्टं भवत्यग्नेर्वायोरादित्यस्य सायुज्यं गच्छति तदेषाऽभ्युक्ता। ये अर्वाङुत वा पुराणे वेदं विद्वाꣳसमभितो वदन्त्यादित्यमेव ते परिवदन्ति सर्वे अग्निं द्वितीयं तृतीयं च हꣳसमिति यावतीर्वै देवतास्ताः सर्वा वेदविदि ब्राह्मणे वसन्ति तस्माद्ब्राह्मणेभ्यो वेदविद्भ्यो दिवे दिवे नमस्कुर्यान्नाश्लीलं कीर्तयेदेता एव देवताः प्रीणाति॥१९॥

[१५]

रिच्यत इव वा एष प्रेव रिच्यते यो याजयति प्रति वा गृह्णाति याजयित्वा प्रतिगृह्य वाऽनश्नन्निः स्वाध्यायं वेदमधीयीत त्रिरात्रं वा सावित्रीं गायत्रीमन्वातिरेचयति वरो दक्षिणा वरेणैव वरꣳ स्पृणोत्यात्मा हि वरः॥२०॥

[१६]

दुहे ह वा एष छन्दाꣳसि यो याजयति स येन यज्ञक्रतुना याजयेथ्सोऽरण्यं परेत्य शुचौ देशे स्वाध्यायमेवैनमधीयन्नासीत तस्यानशनं दीक्षा स्थानमुपसद आसनꣳ सुत्या वाग्जुहूर्मन उपभृद्धृतिर्ध्रुवा प्राणो हविः सामाध्वर्युः स वा एष यज्ञः प्राणदक्षिणोऽनन्तदक्षिणः समृद्धतरः॥२१॥

[१७]

कतिधावकीर्णी प्रविशति चतुर्धेत्याहुर्ब्रह्मवादिनो मरुतः प्राणैरिन्द्रं बलेन बृहस्पतिं ब्रह्मवर्चसेनाग्निमेवेतरेण सर्वेण तस्यैतां प्रायश्चित्तिं विदां चकार सुदेवः काश्यपो यो ब्रह्मचार्यवकिरेदमावास्यायाꣳ रात्र्यामग्निं प्रणीयोपसमाधाय द्विराज्यस्योपघातं जुहोति कामावकीर्णोऽस्म्यवकीर्णोऽस्मि काम कामाय स्वाहा कामाभिद्रुग्धोऽस्म्यभिद्रुग्धोऽस्मि काम कामाय स्वाहेत्यमृतं वा आज्यममृतमेवाऽऽत्मन्धत्ते हुत्वा प्रयताञ्जलिः कवातिर्यङ्ङग्निमभिमन्त्रयेत सं माऽऽसिञ्चन्तु मरुतः समिन्द्रः सं बृहस्पतिः। सं

माऽयमग्निः सिञ्चत्वायुषा च बलेन चाऽऽयुष्मन्तं करोत मेति प्रति हास्मै मरुतः प्राणान्दधति प्रतीन्द्रो बलं प्रति बृहस्पतिर्ब्रह्मवर्चसं प्रत्यग्निरितरथ्सर्वꣳ सर्वतनुर्भूत्वा सर्वमायुरेति त्रिरभिमन्त्रयेत त्रिषत्या हि देवा योऽपूत इव मन्येत स इत्थं जुहुयादित्थमभिमन्त्रयेत पुनीत एवाऽऽत्मानमायुरेवाऽऽत्मन्धत्ते वरो दक्षिणा वरेणैव वरꣳ स्पृणोत्यात्मा हि वरः॥२२॥

[१८]

भूः प्रपद्ये भुवः प्रपद्ये स्वः प्रपद्ये भूर्भुवः स्वः प्रपद्ये ब्रह्म प्रपद्ये ब्रह्मकोशं प्रपद्येऽमृतं प्रपद्येऽमृतकोशं प्रपद्ये चतुर्जालं ब्रह्मकोशं यं मृत्युर्नावपश्यति तं प्रपद्ये देवान् प्रपद्ये देवपुरं प्रपद्ये परीवृतो वरीवृतो ब्रह्मणा वर्मणाऽहं तेजसा कश्यपस्य यस्मै नमस्तच्छिरो धर्मो मूर्धानं ब्रह्मोत्तरा हनुर्यज्ञोऽधरा विष्णुरहृदयꣳ संवथ्सरः प्रजननमश्विनौ पूर्वपादावत्रिर्मध्यं मित्रावरुणावपरपादावग्निः पुच्छस्य प्रथमं काण्डं तत इन्द्रस्ततः प्रजापतिरभयं चतुर्थꣳ स वा एष दिव्यः शाक्करः शिशुमारस्तꣳ ह य एवं वेदाप पुनर्मृत्युं जयति जयति स्वर्गं लोकं नाध्वनि प्रमीयते नाफ्सु प्रमीयते नाग्नौ प्रमीयते नानपत्यः प्रमीयते लघ्वान्नो भवति ध्रुवस्त्वमसि ध्रुवस्य क्षितमसि त्वं भूतानामधिपतिरसि त्वं भूतानाꣳ श्रेष्ठोऽसि

त्वां भूतान्युप पर्यावर्तन्ते नमस्ते नमः सर्वं ते नमो नमः शिशुकुमाराय नमः॥२३॥

[१९]

नमः प्राच्यै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमो दक्षिणायै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमः प्रतीच्यै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नम उदीच्यै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नम ऊर्ध्वायै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमोऽधरायै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमोऽवान्तरायै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमो गङ्गायमुनयोर्मध्ये ये वसन्ति ते मे प्रसन्नात्मानश्चिरं जीवितं वर्धयन्ति नमो गङ्गायमुनयोर्मुनिभ्यश्च नमो नमो गङ्गायमुनयोर्मुनिभ्यश्च नमः॥२४॥

[२०]

ॐ नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्नये नमः पृथिव्यै नम ओषधीभ्यः। नमो वाचे नमो वाचस्पतये नमो विष्णवे बृहते करोमि॥

॥ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

ॐ तच्छं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीः स्वस्तिरस्तु नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्। शं नो अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

चित्तिः स्रुक्। चित्तमाज्यम्। वाग्वेदिः। आधीतं बर्हिः। केतो अग्निः। विज्ञातमग्निः। वाक्पतिर्होता। मन उपवक्ता। प्राणो हविः। सामाध्वर्युः। वाचस्पते विधे नामन्। विधेम ते नाम। विधेस्त्वमस्माकं नाम। वाचस्पतिः सोमं पिबतु। आऽस्मासु नृम्णन्धाथ्स्वाहा॥१॥

अध्वर्युः पञ्च च॥ [१]

पृथिवी होता। द्यौरध्वर्युः। रुद्रोऽग्नीत्। बृहस्पतिरुपवक्ता। वाचस्पते वाचो वीर्येण। सम्भृततमेनायक्ष्यसे। यजमानाय वार्यम्। आसुवस्करस्मै। वाचस्पतिः सोमं पिबतु। जजनदिन्द्रमिन्द्रियाय स्वाहा॥२॥

पृथिवी होता दश॥ [२]

अग्निर्होता। अश्विनाऽध्वर्यू। त्वष्टाऽग्नीत्। मित्र उपवक्ता। सोमः सोमस्य पुरोगाः। शुक्रः शुक्रस्य पुरोगाः। श्रातास्त इन्द्र सोमाः। वातापेर्हवनश्रुतः स्वाहा॥३॥

अग्निर्होताऽष्टौ॥ [३]

सूर्यं॑ ते॒ चक्षुः॑। वातं॑ प्रा॒णः। द्यां पृ॒ष्ठम्। अ॒न्तरि॑क्षमा॒त्मा। अङ्गै॑र्य॒ज्ञम्। पृ॒थि॒वीꣳ शरी॑रैः। वाच॑स्प॒तेऽच्छि॑द्रया वा॒चा। अच्छि॑द्रया जु॒ह्वा॑। दि॒वि दे॑वा॒वृध॒ꣳ होत्रा॒ मेर॑यस्व॒ स्वाहा॑॥४॥

सूर्यं॑ ते॒ नव॑॥ [४]

म॒हाह॑वि॒र्होता॑। स॒त्यह॑विरध्व॒र्युः। अच्यु॑तपाजा अ॒ग्नीत्। अच्यु॑तमना उपव॒क्ता। अ॒ना॒धृ॒ष्यश्चा॑प्रतिधृ॒ष्यश्च॑ य॒ज्ञस्या॑भिग॒रौ। अ॒यास्य॑ उद्गा॒ता। वाच॑स्पते हृद्विधे नामन्। वि॒धेम॑ ते॒ नाम॑। वि॒धेस्त्वम॒स्माकं॒ नाम॑। वा॒चस्पतिः॒ सोम॑मपात्। मा दैव्य॒स्तन्तु॒श्छेदि॒ मा म॑नु॒ष्यः॑। नमो॑ दि॒वे। नमः॑ पृथि॒व्यै स्वाहा॑॥५॥

अ॒पा॒त्रीणि॑ च॥ [५]

वाग्घोता॑। दी॒क्षा पत्नी॑। वातो॑ऽध्व॒र्युः। आपो॑ऽभिग॒रः। मनो॑ ह॒विः। तप॑सि जुहोमि। भूर्भुवः॒ सुवः॑। ब्रह्म॑ स्वय॒म्भु। ब्रह्म॑णे स्वय॒म्भुवे॒ स्वाहा॑॥६॥

वाग्घोता॒ नव॑॥ [६]

ब्रा॒ह्म॒ण एक॑होता। स य॒ज्ञः। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॒ यशः॑। य॒ज्ञश्च॑ मे भूयात्। अ॒ग्निर्द्विहो॑ता। स भ॒र्ता। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॒ यशः॑। भ॒र्ता च॑ मे भूयात्। पृ॒थि॒वी त्रिहो॑ता। स प्र॑ति॒ष्ठा॥७॥

स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॒ यशः॑। प्र॒ति॒ष्ठा च॑ मे भूयात्।

अ॒न्तरि॑क्षं॒ चतु॑र्होता। स वि॒ष्ठाः। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॒ यशः॑। वि॒ष्ठाश्च॑ मे भूयात्। वा॒युः पञ्च॑होता। स प्रा॒णः। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॒ यशः॑। प्रा॒णश्च॑ मे भूयात्॥८॥

च॒न्द्रमाः॒ षड्डो॑ता। स ऋ॒तून्क॑ल्पयाति। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॒ यशः॑। ऋ॒तव॑श्च मे कल्पन्ताम्। अन्नꣳ॑ स॒प्तहो॑ता। स प्रा॒णस्य॑ प्रा॒णः। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॒ यशः॑। प्रा॒णस्य॑ च मे प्रा॒णो भू॑यात्। द्यौर॒ष्टहो॑ता। सो॑ऽनाधृ॒ष्यः॥९॥

स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॒ यशः॑। अ॒ना॒धृ॒ष्यश्च॑ भूयासम्। आ॒दि॒त्यो नव॑होता। स ते॑ज॒स्वी। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॒ यशः॑। ते॒ज॒स्वी च॑ भूयासम्। प्र॒जाप॑ति॒र्दश॑होता। स इ॒दꣳ सर्व॑म्। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॒ यशः॑। सर्वं॑ च मे भूयात्॥१०॥

प्र॒ति॒ष्ठा प्रा॒णश्च॑ मे भूयादनाधृ॒ष्यः सर्वं॑ च मे भूयात्॥ [७]

अ॒ग्निर्यजु॑र्भिः। स॒वि॒ता स्तोमैः॑। इन्द्र॑ उक्थाम॒दैः। मि॒त्रावरु॑णावा॒शिषा॑। अङ्गि॑रसो॒ धिष्णि॑यैर॒ग्निभिः॑। म॒रुतः॑ सदोहविर्धा॒नाभ्या॑म्। आपः॒ प्रोक्ष॑णीभिः। ओष॑धयो ब॒र्हि॒षा। अदि॑ति॒र्वेद्या॑। सोमो॑ दी॒क्षया॑॥११॥

त्वष्टे॒ध्मेन॑। विष्णु॑र्य॒ज्ञेन॑। वस॑व॒ आज्ये॑न। आ॒दि॒त्या दक्षि॑णाभिः। विश्वे॑ दे॒वा ऊ॒र्जा। पू॒षा स्व॑गाका॒रेण॑। बृह॒स्पतिः॑ पुरो॒धया॑। प्र॒जाप॑तिरुद्गी॒थेन॑। अ॒न्तरि॑क्षं प॒वित्रे॑ण। वा॒युः पात्रैः॑। अ॒हꣳ श्र॒द्धया॑॥१२॥

दीक्षया पात्रैरेकं च॥ [८]

सेनेन्द्रस्य। धेना बृहस्पतेः। पत्थ्या पूष्णः। वाग्वायोः। दीक्षा सोमस्य। पृथिव्यग्नेः। वसूनां गायत्री। रुद्राणां त्रिष्टुक्। आदित्यानां जगती। विष्णोरनुष्टुक्॥१३॥

वरुणस्य विराट्। यज्ञस्य पङ्क्तिः। प्रजापतेरनुमतिः। मित्रस्य श्रद्धा। सवितुः प्रसूतिः। सूर्यस्य मरीचिः। चन्द्रमसो रोहिणी। ऋषीणामरुन्धती। पर्जन्यस्य विद्युत्। चतस्रो दिशः। चतस्रोऽवान्तरदिशाः। अहश्च रात्रिश्च। कृषिश्च वृष्टिश्च। त्विषिश्चापचितिश्च। आपश्चौषधयश्च। ऊर्क्च सूनृता च देवानां पत्नयः॥१४॥

अनुष्टुग्दिशः षट्च॥ [९]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्यां प्रतिगृह्णामि। राजा त्वा वरुणो नयतु देवि दक्षिणेऽग्नये हिरण्यम्। तेनामृतत्वमश्याम्। वयो दात्रे। मयो मह्यमस्तु प्रतिग्रहीत्रे। क इदं कस्मा अदात्। कामः कामाय। कामो दाता॥१५॥

कामः प्रतिग्रहीता। कामꣳ समुद्रमाविश। कामेन त्वा प्रतिगृह्णामि। कामैतत्ते। एषा ते काम दक्षिणा। उत्तानस्त्वाङ्गीरसः प्रतिगृह्णातु। सोमाय वासः। रुद्राय गाम्। वरुणायाश्वम्। प्रजापतये पुरुषम्॥१६॥

मन॑वे॒ तल्पम्॑। त्वष्टे॒ऽजाम्। पू॒ष्णेऽविम्॑। निर्ऋ॑त्या अश्वतरगर्द॒भौ। हि॒मव॑तो ह॒स्तिनम्॑। ग॒न्ध॒र्वा॒प्स॒राभ्यः॑ स्रगलं कर॒णे। विश्वे॑भ्यो दे॒वेभ्यो॑ धा॒न्यम्। वा॒चेऽन्नम्॑। ब्रह्म॑ण ओद॒नम्। स॒मु॒द्रायाप॑ः॥१७॥

उ॒त्ता॒नायाङ्गिर॒सायान॑ः। वै॒श्वा॒न॒राय॒ रथम्॑। वै॒श्वा॒न॒रः प्र॒त्नथा॒ नाक॒मारु॑हत्। दि॒वः पृ॒ष्ठं भन्द॑मानः सु॒मन्म॑भिः। स पू॑र्व॒वज्ज॒नय॑ज्ज॒न्तवे॒ धनम्॑। स॒मा॒नम॑ज्मा॒ परि॑याति॒ जागृ॑विः। राजा॑ त्वा॒ वरु॑णो नयतु देवि दक्षिणे वैश्वान॒राय॒ रथम्॑। तेना॑मृत॒त्वम॑श्याम्। वयो॑ दा॒त्रे। मयो॒ मह्य॑मस्तु प्रतिग्रही॒त्रे॥१८॥

क इ॒दं कस्मा॑ अदात्। काम॒ः कामा॑य। कामो॑ दा॒ता। काम॑ः प्रतिग्रही॒ता। काम॑ꣳ समु॒द्रमा वि॑श। काम॑ेन त्वा॒ प्रति॑गृह्णामि। काम॒ैतत्ते॑। ए॒षा ते॑ काम॒ दक्षि॑णा। उ॒त्ता॒नस्त्वा॑ङ्गिर॒सः प्रति॑गृह्णातु॥१९॥

दा॒ता पुरु॑ष॒मप॑ः प्रतिग्रही॒त्रे नव॑ च॥ [१०]

सु॒वर्णं॑ घ॒र्मं परि॑वेद वे॒नम्। इन्द्र॑स्या॒त्मानं॑ दश॒धा चर॑न्तम्। अ॒न्तः स॑मु॒द्रे मन॑सा॒ चर॑न्तम्। ब्रह्मान्व॑विन्द॒द्दश॑होतार॒मर्णे॑। अ॒न्तः प्रवि॑ष्टः शा॒स्ता जना॑नाम्। एकः॒ सन्ब॑हु॒धा वि॑चारः। श॒तꣳ शु॒क्राणि॒ यत्रैकं॒ भव॑न्ति। सर्वे॒ वेदा॒ यत्रैकं॒ भव॑न्ति। सर्वे॒ होता॑रो॒ यत्रैकं॒ भव॑न्ति। स॒मान॑सीन आ॒त्मा जना॑नाम्॥२०॥

अ॒न्तः प्रवि॑ष्टः शा॒स्ता जना॑ना॒ꣳ सर्वा॑त्मा। सर्वाः॑ प्र॒जा यत्रैकं॒ भव॑न्ति। चतु॑र्होतारो॒ यत्र॑ स॒म्पदं॒ गच्छ॑न्ति दे॒वैः। स॒मान॑सीन आ॒त्मा जना॑नाम्। ब्रह्मेन्द्र॑म॒ग्निं जग॑तः प्रति॒ष्ठाम्। दि॒व आ॒त्मानꣳ॑ सवि॒तारं॒ बृह॒स्पतिम्॑। चतु॑र्होतारं प्र॒दिशोऽनु॑ क्ल॒प्तम्। वा॒चो वी॒र्यं॑ तप॒साऽन्व॑विन्दत्। अ॒न्तः प्रवि॑ष्टं क॒र्तार॑मे॒तम्। त्वष्टा॑रꣳ रू॒पाणि॑ विकु॒र्वन्तं॑ विप॒श्चिम्॥२१॥

अ॒मृत॑स्य प्रा॒णं य॒ज्ञमे॒तम्। चतु॑र्होतृणामा॒त्मानं॑ क॒वयो॒ निचि॑क्युः। अ॒न्तः प्रवि॑ष्टं क॒र्तार॑मे॒तम्। दे॒वानां॒ बन्धु॒ निहि॑तं॒ गुहा॑सु। अ॒मृते॑न क्ल॒प्तं य॒ज्ञमे॒तम्। चतु॑र्होतृणामा॒त्मानं॑ क॒वयो॒ निचि॑क्युः। श॒तं नि॒युतः॒ परि॑वेद॒ विश्वा॑ वि॒श्ववा॑रः। विश्व॑मि॒दं वृ॑णाति। इन्द्र॑स्या॒त्मा निहि॑तः॒ पञ्च॑होता। अ॒मृतं॑ दे॒वाना॒मायुः॑ प्र॒जाना॑म्॥२२॥

इन्द्र॒ꣳ राजा॑नꣳ सवि॒तार॑मे॒तम्। वा॒योरा॒त्मानं॑ क॒वयो॒ निचि॑क्युः। र॒श्मिꣳ र॑श्मी॒नां मध्ये॒ तप॑न्तम्। ऋ॒तस्य॑ प॒दे क॒वयो॒ निपा॑न्ति। य आ॑ण्डको॒शे भुव॑नं बि॒भर्ति॑। अनि॑र्भिण्णः॒ सन्नथ॑ लो॒कान् वि॒चष्टे॑। यस्या॑ण्डको॒शꣳ शुष्म॑माहुः प्रा॒णमुल्बम्॑। तेन॑ क्ल॒प्तोऽमृते॑नाहम॑स्मि। सु॒वर्णं॒ कोशꣳ॒ रज॑सा॒ परी॑वृतम्। दे॒वानां॑ वसु॒धानीं॑ वि॒राजम्॑॥२३॥

अ॒मृत॑स्य पू॒र्णान्तामु॑ क॒लां विच॑क्षते। पादꣳ॒ षड्डो॑तु॒र्न

किलाविविथ्से। येनर्तवः पञ्चधोत क्लृप्ताः। उत वा षड्वा मनसोत क्लृप्ताः। तꣳ षड्धोतारमृतुभिः कल्पमानम्। ऋतस्य पदे कवयो निपान्ति। अन्तः प्रविष्टं कर्तारमेतम्। अन्तश्चन्द्रमसि मनसा चरन्तम्। सहैव सन्तं न विजानन्ति देवाः। इन्द्रस्यात्मानꣳ शतधा चरन्तम्॥२४॥

इन्द्रो राजा जगतो य ईशे। सप्तहोता सप्तधा विक्लृप्तः। परेण तन्तुं परिषिच्यमानम्। अन्तरादित्ये मनसा चरन्तम्। देवानाꣳ हृदयं ब्रह्मान्वविन्दत्। ब्रह्मैतद्ब्रह्मण उज्जभार। अर्कꣳ श्चोतन्तꣳ सरिरस्य मध्ये। आ यस्मिन्थ्सप्त पेरवः। मेहन्ति बहुलाꣳ श्रियम्। बह्वश्वामिन्द्र गोमतीम्॥२५॥

अच्युतां बहुलाꣳ श्रियम्। स हरिर्वसुवित्तमः। पेरुरिन्द्राय पिन्वते। बह्वश्वामिन्द्र गोमतीम्। अच्युतां बहुलाꣳ श्रियम्। मह्यमिन्द्रो नियच्छतु। शतꣳ शता अस्य युक्ता हरीणाम्। अर्वाङा यातु वसुभी रश्मिरिन्द्रः। प्रमꣳहमाणो बहुलाꣳ श्रियम्। रश्मिरिन्द्रः सविता मे नियच्छतु॥२६॥

घृतं तेजो मधुमदिन्द्रियम्। मय्ययमग्निर्दधातु। हरिः पतङ्गः पटरी सुपर्णः। दिविक्षयो नभसा य एति। स न इन्द्रः कामवरं ददातु। पञ्चारं चक्रं परिवर्तते पृथु। हिरण्यज्योतिः सरिरस्य मध्ये। अजस्रं ज्योतिर्नभसा सर्पदेति। स न इन्द्रः कामवरं ददातु। सप्त युञ्जन्ति रथमेकचक्रम्॥२७॥

एको॒ अश्वो॑ वहति सप्तना॒मा। त्रि॒नाभि॑ च॒क्रम॒जर॒मन॑र्वम्। येने॒मा विश्वा॒ भुव॑नानि तस्थुः। भ॒द्रं पश्य॑न्त॒ उप॑सेदु॒रग्रे॑। तपो॑ दी॒क्षामृष॑यः सुव॒र्विद॑ः। तत॑ः क्ष॒त्रं बल॒मोज॑श्च जा॒तम्। तद॒स्मै दे॒वा अ॒भि सन्न॑मन्तु। श्वे॒तꣳ र॒श्मिं बो॑भु॒ज्यमा॑नम्। अ॒पां ने॒तार॒ं भुव॑नस्य गो॒पाम्। इन्द्रं॒ निचि॑क्युः पर॒मे व्यो॑मन्॥२८॥

रोहि॑णीः पिङ्ग॒ला एक॑रूपाः। क्षर॑न्तीः पिङ्ग॒ला एक॑रूपाः। श॒तꣳ स॒हस्रा॑णि प्र॒युता॑नि॒ नाव्या॑नाम्। अ॒यं यः श्वे॒तो र॒श्मिः। परि॒ सर्व॑मि॒दं जग॑त्। प्र॒जां प॒शून्धना॑नि। अ॒स्माक॑ं ददातु। श्वे॒तो र॒श्मिः परि॒ सर्वं॑ बभूव। सुव॒न्मह्यं॑ प॒शून् वि॒श्वरू॑पान्। प॒त॒ङ्गम॒क्तमसु॑रस्य मा॒ययां॑॥२९॥

हृ॒दा प॑श्यन्ति॒ मन॑सा मनी॒षिण॑ः। स॒मु॒द्रे अ॒न्तः क॒वयो॒ विच॑क्षते। मरी॑चीनां प॒दमि॑च्छन्ति वे॒धस॑ः। प॒त॒ङ्गो वाचं॒ मन॑सा बिभर्ति। तां ग॑न्ध॒र्वोऽवद॒द्गर्भे॑ अ॒न्तः। तां द्योत॑मानाꣳ स्व॒र्य॑ मनी॒षाम्। ऋ॒तस्य॑ प॒दे क॒वयो॒ निपा॑न्ति। ये ग्रा॒म्याः प॒शवो॑ वि॒श्वरू॑पाः। विरू॑पा॒ः सन्तो॑ बहु॒धैक॑रूपाः। अ॒ग्निस्ताꣳ अग्रे॒ प्रमु॑मोक्तु दे॒वः॥३०॥

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जया॑ संविदा॒नः। वी॒तꣳ स्तु॑केस्तुके। यु॒वम॒स्मासु॒ नियच्छतम्। प्र प्र॑ य॒ज्ञप॑तिन्तिर। ये ग्रा॒म्याः प॒शवो॑ वि॒श्वरू॑पाः। विरू॑पा॒ः सन्तो॑ बहु॒धैक॑रूपाः। तेषाꣳ सप्ता॒नामि॒ह रन्ति॑रस्तु। रा॒यस्पोषा॑य सुप्रजा॒स्त्वाय॑

सुवीर्याय। य आरण्याः पशवो विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। वायुस्ताꣳ अग्रे प्रमुमोक्तु देवः। प्रजापतिः प्रजया संविदानः। इडायै सूप्तं घृतवच्चराचरम्। देवा अन्वविन्दन्गुहा हितम्। य आरण्याः पशवो विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। तेषाꣳ सप्तानामिह रन्तिरस्तु। रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय॥३१॥

आत्मा जनानां विकुर्वन्तं विपश्चिं प्रजानां वसुधानीं विराजं चरन्तं गोमतीं मे नियच्छत्वेकचक्रं व्योमन्मायया देव एकरूपा अष्टौ च॥ [११]

सहस्रशीर्षा पुरुषः। सहस्राक्षः सहस्रपात्। स भूमिं विश्वतो वृत्वा। अत्यतिष्ठद्दशाङ्गुलम्। पुरुष एवेदꣳ सर्वम्। यद्भूतं यच्च भव्यम्। उतामृतत्वस्येशानः। यदन्नेनातिरोहति। एतावानस्य महिमा। अतो ज्यायाꣳश्च पूरुषः॥३२॥

पादोऽस्य विश्वा भूतानि। त्रिपादस्यामृतं दिवि। त्रिपादूर्ध्व उदैत्पुरुषः। पादोऽस्येहाभवात्पुनः। ततो विष्वङ्व्यक्रामत्। साशनानशने अभि। तस्माद्विराडजायत। विराजो अधि पूरुषः। स जातो अत्यरिच्यत। पश्चाद्भूमिमथो पुरः॥३३॥

यत्पुरुषेण हविषा। देवा यज्ञमतन्वत। वसन्तो अस्यासीदाज्यम्। ग्रीष्म इध्मः शरद्धविः। सप्तास्यासन्परिधयः। त्रिः सप्त समिधः कृताः। देवा यद्यज्ञं तन्वानाः। अबध्नन्पुरुषं पशुम्। तं यज्ञं बर्हिषि प्रौक्षन्। पुरुषं

जा॒तम॑ग्र॒तः॥३४॥

तेन॑ दे॒वा अय॑जन्त। सा॒ध्या ऋष॑यश्च॒ ये। तस्मा॑द्य॒ज्ञाथ्स॑र्व॒हुत॑ः। सम्भृ॑तं पृषदा॒ज्यम्। प॒शूꣳस्ताꣳश्च॑क्रे वाय॒व्यान्। आ॒र॒ण्यान्ग्रा॒म्याश्च॒ ये। तस्मा॑द्य॒ज्ञाथ्स॑र्व॒हुत॑ः। ऋचः॒ सामा॑नि जज्ञिरे। छन्दा॑ꣳसि जज्ञिरे॒ तस्मा॑त्। यजु॒स्तस्मा॑दजायत॥३५॥

तस्मा॒दश्वा॑ अजायन्त। ये के चो॑भ॒याद॑तः। गावो॑ ह जज्ञिरे॒ तस्मा॑त्। तस्मा॑ज्जा॒ता अ॑जा॒वयः॑। यत्पुरु॑षं॒ व्य॑दधुः। क॒ति॒धा व्य॑कल्पयन्। मुखं॒ किम॑स्य॒ कौ बा॒हू। कावू॒रू पादा॑वुच्येते। ब्रा॒ह्म॒णो॑ऽस्य॒ मुख॑मासीत्। बा॒हू रा॑ज॒न्यः॑ कृ॒तः॥३६॥

ऊ॒रू तद॑स्य॒ यद्वैश्यः॑। प॒द्भ्याꣳ शू॒द्रो अ॑जायत। च॒न्द्रमा॒ मन॑सो जा॒तः। चक्षोः॒ सूर्यो॑ अजायत। मुखा॒दिन्द्र॑श्चा॒ग्निश्च॑। प्रा॒णाद्वा॒युर॑जायत। नाभ्या॑ आसीद॒न्तरि॑क्षम्। शी॒र्ष्णो द्यौः सम॑वर्तत। प॒द्भ्यां भूमि॒र्दिशः॒ श्रोत्रा॑त्। तथा॑ लो॒काꣳ अ॑कल्पयन्॥३७॥

वेदा॒हमे॒तं पुरु॑षं म॒हान्तम्॑। आ॒दि॒त्यव॑र्णं॒ तम॑स॒स्तु पा॒रे। सर्वा॑णि रू॒पाणि॑ वि॒चित्य॒ धीरः॑। नामा॑नि कृ॒त्वाऽभि॒वद॒न् यदास्ते॑। धा॒ता पु॒रस्ता॒द्यमु॑दाज॒हार॑। श॒क्रः प्रवि॒द्वान्प्र॒दिश॒श्चत॑स्रः। तमे॒वं वि॒द्वान॒मृत॑ इ॒ह भ॑वति। नान्यः पन्था॒ अय॑नाय विद्यते। य॒ज्ञेन॑ य॒ज्ञम॑यजन्त दे॒वाः।

तानि॒ धर्मा॑णि प्रथ॒मान्या॑सन्। ते ह॒ नाकं॑ महि॒मानः॑ सचन्ते। यत्र॒ पूर्वे॑ सा॒ध्याः सन्ति॑ दे॒वाः॥३८॥

पूरु॑षः पु॒रौ॑ऽग्र॒तोऽजायत कृ॒तोऽकल्पयन्नासं॒ द्वे च॑ (ज्याया॒नधि॒ पूरु॑षः। अ॒न्यत्र॒ पुरु॑षः॥)॥[१२]

अ॒द्भ्यः सम्भू॑तः पृथि॒व्यै रसा॑च्च। वि॒श्वक॑र्मणः॒ सम॑वर्त॒ताधि॑। तस्य॒ त्वष्टा॑ वि॒दध॑द्रू॒पमे॑ति। तत्पुरु॑षस्य॒ विश्व॒माजा॑न॒मग्रे॑। वेदा॒हमे॒तं पुरु॑षं म॒हान्तम्॑। आ॒दि॒त्यव॑र्णं॒ तम॑सः॒ पर॑स्तात्। तमे॒वं वि॒द्वान॒मृत॑ इ॒ह भ॑वति। नान्यः पन्था॑ विद्य॒तेऽय॑नाय। प्र॒जाप॑तिश्चरति॒ गर्भे॑ अ॒न्तः। अ॒जाय॑मानो बहु॒धा विजा॑यते॥३९॥

तस्य॒ धीराः॒ परि॑जानन्ति॒ योनिम्॑। मरी॑चीनां प॒दमि॑च्छन्ति वे॒धसः॑। यो दे॒वेभ्य॒ आत॑पति। यो दे॒वानां॑ पु॒रोहि॑तः। पूर्वो॒ यो दे॒वेभ्यो॑ जा॒तः। नमो॑ रु॒चाय॒ ब्राह्म॑ये। रुचं॑ ब्रा॒ह्मं ज॒नय॑न्तः। दे॒वा अग्रे॒ तद॑ब्रुवन्। यस्त्वै॒वं ब्रा॑ह्म॒णो वि॒द्यात्। तस्य॑ दे॒वा अस॒न्वशे॑। ह्रीश्च॑ ते ल॒क्ष्मीश्च॒ पत्न्यौ॑। अ॒होरा॒त्रे पा॒र्श्वे। नक्ष॑त्राणि रू॒पम्। अ॒श्विनौ॒ व्यात्तम्॑। इ॒ष्टं म॑निषाण। अ॒मुं म॑निषाण। सर्वं॑ मनिषाण॥४०॥

जा॒य॒ते॒ वशे॑ स॒प्त च॑॥[१३]

भ॒र्ता सन्नि॒यमा॑णो बिभर्ति। एको॑ दे॒वो ब॑हु॒धा निवि॑ष्टः। य॒दा भा॒रं त॒न्द्रय॑ते॒ स भर्तुम्॑। नि॒धाय॑ भा॒रं पुन॒रस्त॑मेति। तमे॒व मृ॒त्युम॒मृतं॒ तमा॑हुः। तं भ॒र्तारं॒ तमु॑ गो॒प्तार॑माहुः। स

भृतो भ्रियमाणो बिभर्ति। य एनं वेद सत्येन भर्तुम्। सद्यो जातमुत जहात्येषः। उतो जरन्तं न जहात्येकम्॥४१॥

उतो बहूनेकमहर्जहार। अतन्द्रो देवः सदमेव प्रार्थः। यस्तद्वेद यत आबभूव। सन्धां च या सन्दधे ब्रह्मणैषः। रमते तस्मिन्नुत जीर्णे शयाने। नैनं जहात्यहः सु पूर्व्येषु। त्वामापो अनु सर्वाश्चरन्ति जानतीः। वत्सं पयसा पुनानाः। त्वमग्निं हव्यवाहं समिन्धसे। त्वं भर्ता मातरिश्वा प्रजानाम्॥४२॥

त्वं यज्ञस्त्वमु वेवासि सोमः। तव देवा हवमायन्ति सर्वे। त्वमेकोऽसि बहूननुप्रविष्टः। नमस्ते अस्तु सुहवो म एधि। नमो वामस्तु शृणुतं हवं मे। प्राणापानावजिरं सञ्चरन्तौ। ह्वयामि वां ब्रह्मणा तूर्तमेतम्। यो मां द्वेष्टि तं जहितं युवाना। प्राणापानौ संविदानौ जहितम्। अमुष्यासुनामा सङ्गसाथाम्॥४३॥

तं मे देवा ब्रह्मणा संविदानौ। वधाय दत्तं तमहं हनामि। असञ्जजान सत आबभूव। यं यं जजान स उ गोपो अस्य। यदा भारं तन्द्रयते स भर्तुम्। परास्य भारं पुनरस्तमेति। तद्वै त्वं प्राणो अभवः। महान्भोगः प्रजापतेः। भुजः करिष्यमाणः। यद्देवान्प्राणयो नव॥४४॥

एकं प्रजानाङ्गसाथां नव॥ [१४]

हरिं हरन्तमनुयन्ति देवाः। विश्वस्येशानं वृषभं

मतीनाम्। ब्रह्म सरूपमनुमेदमागात्। अयनं मा विवधीर्विक्रमस्व। मा छिदो मृत्यो मा वधीः। मा मे बलं विवृहो मा प्रमोषीः। प्रजां मा मे रीरिष आयुरुग्र। नृचक्षसं त्वा हविषा विधेम। सद्यश्चकमानाय। प्रवेपानाय मृत्यवे॥४५॥

प्रास्मा आशा अशृण्वन्। कामेनाजनयन्पुनः। कामेन मे काम आगात्। हृदयाद्धृदयं मृत्योः। यदमीषामदः प्रियम्। तदेतूपमामभि। परं मृत्यो अनु परेहि पन्थाम्। यस्ते स्व इतरो देवयानात्। चक्षुष्मते शृण्वते ते ब्रवीमि। मा नः प्रजाꣳ रीरिषो मोत वीरान्। प्र पूर्व्यं मनसा वन्दमानः। नाधमानो वृषभं चर्षणीनाम्। यः प्रजानामेकराण्मानुषीणाम्। मृत्युं यजे प्रथमजामृतस्य॥४६॥

मृत्यवे वीराꣳश्चत्वारिं च॥ [१५]

तरणिर्विश्वदर्शतो ज्योतिष्कृदसि सूर्य। विश्वमा भासि रोचनम्। उपयामगृहीतोऽसि सूर्याय त्वा भ्राजस्वत एष ते योनिः सूर्याय त्वा भ्राजस्वते॥४७॥

[१६]

आ प्यायस्व मदिन्तम सोम विश्वाभिरूतिभिः। भवा नः सप्रथस्तमः॥४८॥

[१७]

ई॒युष्टे ये पूर्व॑तरा॒मप॑श्यन् व्यु॒च्छन्ती॑मु॒षसं॒ मर्त्या॑सः। अ॒स्माभि॑रू॒ नु प्र॑ति॒चक्ष्या॑ऽभू॒दो ते य॑न्ति॒ ये अ॑प॒रीषु॒ पश्यान्॑॥४९॥

[१८]

ज्योति॑ष्मतीं त्वा सादयामि ज्योति॒ष्कृतं॑ त्वा सादयामि ज्योति॒र्विदं॑ त्वा सादयामि॒ भास्व॑तीं त्वा सादयामि॒ ज्वल॑न्तीं त्वा सादयामि मल्मला॒भव॑न्तीं त्वा सादयामि॒ दीप्य॑मानां त्वा सादयामि॒ रोच॑मानां त्वा सादया॒म्यज॑स्रां त्वा सादयामि बृ॒हज्ज्यो॑तिषं त्वा सादयामि बो॒धय॑न्तीं त्वा सादयामि॒ जाग्र॑तीं त्वा सादयामि॥५०॥

[१९]

प्र॒या॒साय॒ स्वाहा॑ऽऽया॒साय॒ स्वाहा॑ विया॒साय॒ स्वाहा॑ संया॒साय॒ स्वाहो॑द्या॒साय॒ स्वाहा॑ऽवया॒साय॒ स्वाहा॑ शु॒चे स्वाहा॒ शोका॑य॒ स्वाहा॑ तप्य॒त्वै स्वाहा॒ तप॑ते॒ स्वाहा॑ ब्रह्महत्या॒यै॒ स्वाहा॒ सर्व॑स्मै॒ स्वाहा॑॥५१॥

[२०]

चि॒त्तꣳ स॑न्ता॒नेन॑ भ॒वं य॒क्रा रु॒द्रन्तनि॑म्ना पशु॒पतिꣳ॑ स्थूलहृद॒येना॒ग्निꣳ हृद॑येन रु॒द्रं लोहि॑तेन श॒र्वं मत॑स्नाभ्यां महादे॒वम॒न्तः पार्श्वे॑नौषिष्ठ॒हनꣳ॑ शिङ्गीनिको॒श्याभ्या॑म्॥५२॥

[२१]

तच्छं॒ योरावृ॑णीमहे। गा॒तुं य॒ज्ञाय॑। गा॒तुं य॒ज्ञप॑तये। दैवीः॑ स्व॒स्तिर॑स्तु नः। स्व॒स्तिर्मानु॑षेभ्यः। ऊ॒र्ध्वं जि॑गातु भेष॒जम्। शं नो॑ अस्तु द्वि॒पदे॑। शं चतु॑ष्पदे। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

नमो॑ वा॒चे या चो॑दि॒ता या चानु॑दिता॒ तस्यै॑ वा॒चे नमो॒ नमो॑ वा॒चे नमो॑ वा॒चस्पत॑ये॒ नम॒ ऋषि॑भ्यो मन्त्र॒कृद्भ्यो॒ मन्त्र॑पतिभ्यो॒ मा मामृष॑यो मन्त्र॒कृतो॑ मन्त्र॒पत॑यः परा॑दु॒र्माहमृषी॑न्मन्त्र॒कृतो॑ मन्त्र॒पती॒न्परा॑दां वैश्वदे॒वीं वाच॑मुद्यासꣳ शि॒वामद॑स्तां॒ जुष्टां॑ दे॒वेभ्यः॒ शर्म॑ मे॒ द्यौः शर्म॑ पृथि॒वी शर्म॒ विश्व॑मि॒दं जग॑त्। शर्म॑ च॒न्द्रश्च॒ सूर्य॑श्च॒ शर्म॑ ब्रह्मप्रजाप॒ती। भूतं॑ व॑दिष्ये॒ भुव॑नं वदिष्ये॒ तेजो॑ वदिष्ये॒ यशो॑ वदिष्ये॒ तपो॑ वदिष्ये॒ ब्रह्म॑ वदिष्ये स॒त्यं व॑दिष्ये॒ तस्मा॑ अ॒हमि॒दमु॑प॒स्तर॑ण॒मुप॑स्तृण उप॒स्तर॑णं मे प्र॒जायै॑ पशू॒नां भू॑यादुप॒स्तर॑णम॒हं प्र॒जायै॑ पशू॒नां भू॑यासं॒ प्राणा॑पानौ मृ॒त्योर्मा॑ पातं॒ प्राणा॑पानौ॒ मा मा॑ हासिष्टं॒ मधु॑ मनिष्ये॒ मधु॑ जनिष्ये॒ मधु॑ वक्ष्यामि॒ मधु॑ वदिष्यामि॒ मधु॑मतीं दे॒वेभ्यो॒ वाच॑मुद्यासꣳ शुश्रूषेण्यां॑ मनु॒ष्ये॑भ्य॒स्तं मा॑ दे॒वा अ॑वन्तु शो॒भायै॑ पि॒तरोऽनु॑मदन्तु। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

नमो॑ वा॒चे या चो॑दि॒ता या चानु॑दिता॒ तस्यै॑ वा॒चे नमो॒ नमो॑ वा॒चे नमो॑ वा॒चस्पत॑ये॒ नम॒ ऋषि॑भ्यो मन्त्र॒कृद्भ्यो॒ मन्त्र॑पतिभ्यो॒ मा मामृष॑यो मन्त्र॒कृतो॑ मन्त्र॒पत॑यः परा॑दु॒र्माहमृषी॑न्मन्त्र॒कृतो॑ मन्त्र॒पती॒न्परा॑दां वैश्वदे॒वीं वाच॑मुद्यासꣳ शि॒वामद॑स्तां॒ जुष्टां॑ दे॒वेभ्यः॒ शर्म॑ मे॒ द्यौः शर्म॑ पृथि॒वी शर्म॒ विश्व॑मि॒दं जग॑त्। शर्म॑ च॒न्द्रश्च॒ सूर्य॑श्च॒ शर्म॑ ब्रह्मप्रजाप॒ती। भूतं॑ व॑दिष्ये॒ भुव॑नं

वदिष्ये तेजो वदिष्ये यशो वदिष्ये तपो वदिष्ये ब्रह्म वदिष्ये सत्यं वदिष्ये तस्मा अहमिदमुपस्तरणमुपस्तृण उपस्तरणं मे प्रजायै पशूनां भूयादुपस्तरणमहं प्रजायै पशूनां भूयासं प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं प्राणापानौ मा मा हासिष्टं मधु मनिष्ये मधु जनिष्ये मधु वक्ष्यामि मधु वदिष्यामि मधुमतीं देवेभ्यो वाचमुद्यासꣳ शुश्रूषेण्यां मनुष्येभ्यस्तं मा देवा अवन्तु शोभायै पितरोऽनुमदन्तु॥१॥

[१]

युञ्जते मन उत युञ्जते धियः। विप्रा विप्रस्य बृहतो विपश्चितः। वि होत्रा दधे वयुनाविदेक इत्। मही देवस्य सवितुः परिष्टुतिः। देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्यामाददे। अग्नेरसि नारिरसि। अध्वरकृद्देवेभ्यः। उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पते॥२॥

देवयन्तस्त्वेमहे। उप प्रयन्तु मरुतः सुदानवः। इन्द्र प्राशूर्भवा सचा। प्रैतु ब्रह्मणस्पतिः। प्र देव्येतु सूनृता। अच्छा वीरं नर्यं पङ्क्तिराधसम्। देवा यज्ञं नयन्तु नः। देवी द्यावापृथिवी अनु मे मꣳसाथाम्। ऋद्ध्यासमद्य। मखस्य शिरः॥३॥

मखाय त्वा। मखस्य त्वा शीर्ष्णे। इयत्यग्र आसीः। ऋद्ध्यासमद्य। मखस्य शिरः। मखाय त्वा। मखस्य

त्वा शीर्ष्णे। देवीर्वम्रीरस्य भूतस्य प्रथमजा ऋतावरीः। ऋध्यासमद्य। मखस्य शिरः॥४॥

मखाय त्वा। मखस्य त्वा शीर्ष्णे। इन्द्रस्यौजोऽसि। ऋध्यासमद्य। मखस्य शिरः। मखाय त्वा। मखस्य त्वा शीर्ष्णे। अग्निजा असि प्रजापते रेतः। ऋध्यासमद्य। मखस्य शिरः॥५॥

मखाय त्वा। मखस्य त्वा शीर्ष्णे। आयुर्धेहि प्राणं धेहि। अपानं धेहि व्यानं धेहि। चक्षुर्धेहि श्रोत्रं धेहि। मनो धेहि वाचं धेहि। आत्मानं धेहि प्रतिष्ठां धेहि। मां धेहि मयि धेहि। मधु त्वा मधुला करोतु। मखस्य शिरोऽसि॥६॥

यज्ञस्य पदे स्थः। गायत्रेण त्वा छन्दसा करोमि। त्रैष्टुभेन त्वा छन्दसा करोमि। जागतेन त्वा छन्दसा करोमि। मखस्य रास्नाऽसि। अदितिस्ते बिलं गृह्णातु। पाङ्क्तेन छन्दसा। सूर्यस्य हरसा श्राय। मखोऽसि॥७॥

पते शिर ऋतावरीरृध्यासमद्य मखस्य शिरः शिरः शिरोऽसि नव च॥ [२]

वृष्णो अश्वस्य निष्पदसि। वरुणस्त्वा धृतव्रत आधूपयतु। मित्रावरुणयोर्ध्रुवेण धर्मणा। अर्चिषे त्वा। शोचिषे त्वा। ज्योतिषे त्वा। तपसे त्वा। अभीमं महिना दिवम्। मित्रो बभूव सप्रथाः। उत श्रवसा पृथिवीम्॥८॥

मित्रस्य चर्षणीधृतः। श्रवो देवस्य सानसिम्। द्युम्नं

चि॒त्रश्र॑वस्तमम्। सिध्यै॑ त्वा। दे॒वस्त्वा॑ सवि॒तोद्व॑पतु। सु॒पा॒णिः स्व॑ङ्गु॒रिः। सु॒बा॒हुरु॒त शक्त्या॑। अप॑द्यमानः पृथि॒व्याम्। आशा॒ दिश॒ आ पृ॑ण। उत्ति॑ष्ठ बृ॒हन्भ॑व॥९॥

ऊ॒र्ध्वस्ति॑ष्ठद्ध्रु॒वस्त्वम्। सूर्य॑स्य त्वा॒ चक्षु॒षाऽन्वी॑क्षे। ऋ॒जवे॑ त्वा। सा॒धवे॑ त्वा। सु॒क्षि॒त्यै त्वा॒ भूत्यै॑ त्वा। इ॒दम॒हम॒मुमा॑-मुष्याय॒णं वि॒शा प॒शुभि॑र्ब्रह्मवर्च॒सेन॒ पर्यू॑हामि। गा॒य॒त्रेण॑ त्वा॒ छन्द॒साऽऽच्छृ॑णद्मि। त्रैष्टु॑भेन त्वा॒ छन्द॒साऽऽच्छृ॑णद्मि। जाग॑तेन त्वा॒ छन्द॒साऽऽच्छृ॑णद्मि। छृ॒णत्तु॑ त्वा॒ वाक्। छृ॒णत्तु॒ त्वोर्क्। छृ॒णत्तु॑ त्वा ह॒विः। छृ॒न्धि वाचम्॑। छृ॒न्ध्यूर्जम्॑। छृ॒न्धि ह॒विः। देव॑ पुरश्चर स॒ग्घ्यास॑ त्वा॥१०॥

पृ॒थि॒वीं भ॑व॒ वाख्यद्व॑॥ [३]

ब्रह्म॑न् प्रव॒र्ग्येण॒ प्रच॑रिष्यामः। होत॑र्घ॒र्ममभि॒ष्टुहि। अग्नी॒द्रौहि॑णौ पुरो॒डाशा॒वधि॑श्रय। प्रति॑प्रस्थात॒र्विह॑र। प्रस्तो॑तः॒ सामा॑नि गाय। यजु॑र्युक्त॒ꣳ साम॑भि॒राक्त॑खन्त्वा। विश्वै॑र्दे॒वैरनु॑मतं म॒रुद्भिः॑। दक्षि॑णाभिः॒ प्रत॑तं पारयि॒ष्णुम्। स्तुभो॑ वहन्तु सुमन॒स्यमा॑नम्। स नो॒ रुचं॑ धे॒ह्यह्र॑णीयमानः। भूर्भुवः॒ सुव॑ः। ओमिन्द्र॑वन्तः॒ प्रच॑रत॥११॥

अह्र॑णीयमानो॒ द्वे च॑॥ [४]

ब्रह्म॒न्प्रच॑रिष्यामः। होत॑र्घ॒र्ममभि॒ष्टुहि। य॒माय॑ त्वा म॒खाय॑ त्वा। सूर्य॑स्य॒ हर॑से त्वा। प्रा॒णाय॒ स्वाहा॑ व्या॒नाय॒

स्वाहा॑ऽपा॒नाय॒ स्वाहा॑। चक्षु॑षे॒ स्वाहा॒ श्रोत्रा॑य॒ स्वाहा॑। मन॑से॒ स्वाहा॑ वा॒चे सर॑स्वत्यै॒ स्वाहा॑। दक्षा॑य॒ स्वाहा॒ क्रत॑वे॒ स्वाहा॑। ओज॑से॒ स्वाहा॒ बला॑य॒ स्वाहा॑। दे॒वस्त्वा॑ सवि॒ता मध्वा॑ऽनक्तु॥१२॥

पृ॒थि॒वीं तप॑सस्त्रायस्व। अ॒र्चिर॑सि शो॒चिर॑सि॒ ज्योति॑रसि॒ तपो॑ऽसि। स॒ꣳसी॑दस्व म॒हा॒ꣳ अ॑सि। शोच॑स्व देव॒वीत॑मः। विधू॒मम॑ग्ने अरु॒षं मि॑येध्य। सृ॒ज प्र॑शस्तदर्श॒तम्। अ॒ञ्जन्ति॒ यं प्र॒थय॑न्तो॒ न विप्रा॑ः। व॒पाव॑न्तं॒ नाग्निना॒ तप॑न्तः। पि॒तुर्न पु॒त्र उप॑सि॒ प्रेष्ठ॑ः। आ घ॒र्मो अ॒ग्निमृ॒तय॑न्नसादीत्॥१३॥

अ॒ना॒धृ॒ष्या पु॒रस्ता॑त्। अ॒ग्नेराधि॑पत्ये। आयु॑र्मे दाः। पु॒त्रव॑ती दक्षिण॒तः। इन्द्र॒स्याधि॑पत्ये। प्र॒जां मे॑ दाः। सु॒षदा॑ प॒श्चात्। दे॒वस्य॑ सवि॒तुराधि॑पत्ये। प्रा॒णं मे॑ दाः। आश्रु॑तिरुत्तर॒तः॥१४॥

मि॒त्रावरु॑णयो॒राधि॑पत्ये। श्रोत्रं॑ मे दाः। विधृ॑तिरु॒परि॑ष्टात्। बृह॒स्पते॒राधि॑पत्ये। ब्रह्म॑ मे दाः क्ष॒त्रं मे॑ दाः। तेजो॑ मे धा॒ वर्चो॑ मे धाः। यशो॑ मे धा॒स्तपो॑ मे धाः। मनो॑ मे धाः। मनो॒रश्वा॑ऽसि॒ भूरि॑पुत्रा। विश्वा॑भ्यो मा ना॒ष्ट्राभ्य॑ः पाहि॥१५॥

सू॒प॒सदा॑ मे भूया॒ मा मा॑ हि॒ꣳसीः। तपो॒ष्व॑ग्ने॒ अन्त॑रा॒ꣳ अ॒मित्रान्॑। तपा॒शꣳस॑मर॒रुषः॒ पर॑स्य। तपा॑वसो चिकिता॒नो अ॒चित्तान्॑। वि ते॑ तिष्ठन्ताम॒जरा॑ अ॒यास॑ः। चित॑ः स्थ परि॒चित॑ः। स्वाहा॑ म॒रुद्भि॒ः परि॑श्रयस्व। मा अ॑सि। प्र॒मा अ॑सि। प्र॒ति॒मा अ॑सि॥१६॥

स॒म्मा अ॑सि। वि॒मा अ॑सि। उ॒न्मा अ॑सि। अ॒न्तरि॑क्षस्यान्त॒र्धि-रं॑सि। दिवं॒ तप॑सस्त्रायस्व। आ॒भिर्गी॒र्भिर्यदतो॑ न ऊ॒नम्। आप्या॑यय हरिवो॒ वर्ध॑मानः। य॒दा स्तो॒तृभ्यो॒ महि॑ गो॒त्रा रु॒जासि॑। भू॒यि॒ष्ठ॒भाजो॒ अध॑ ते स्याम। शु॒क्रं ते॑ अ॒न्यद्य॑ज॒तं ते॑ अ॒न्यत्॥१७॥

विषु॑रूपे॒ अह॑नी॒ द्यौरि॑वासि। विश्वा॒ हि मा॒या अव॑सि स्वधावः। भ॒द्रा ते॑ पूषन्नि॒ह रा॒तिर॑स्तु। अर्ह॑न्बिभर्षि॒ सायं॑कानि॒ धन्व॑। अर्ह॑ नि॒ष्कं य॑ज॒तं वि॒श्वरू॑पम्। अर्ह॑ नि॒दन्द॑यसे॒ विश्व॒मभ्वं॑वम्। न वा ओजी॑यो रुद्र॒ त्वद॑स्ति। गा॒य॒त्रम॑सि। त्रैष्टु॑भमसि। जाग॑तमसि। मधु॒ मधु॒ मधु॑॥१८॥

अ॒न॒क्क॒सा॒दी॒दु॒त्त॒र॒तः पा॑हि प्रति॒मा अ॑सि यज॒तन्ते॑ अ॒न्यज्जाग॑तम॒स्येकं॑ च॥ [५]

दश॒ प्राची॒र्दश॑ भासि दक्षि॒णा। दश॑ प्र॒तीची॒र्दश॑ भा॒स्युदी॑चीः। दशो॒र्ध्वा भा॑सि सुमन॒स्यमा॑नः। स नो॒ रुचं॑ धे॒ह्यह्रु॑णीयमानः। अ॒ग्निष्ट्वा॒ वसु॑भिः पु॒रस्ता॑द्रोचयतु गाय॒त्रेण॒ छन्द॑सा। स मा॑ रुचि॒तो रो॑चय। इन्द्र॑स्त्वा रु॒द्रैर्द॑क्षिण॒तो रो॑चयतु॒ त्रैष्टु॑भेन॒ छन्द॑सा। स मा॑ रुचि॒तो रो॑चय। वरु॑णस्त्वादि॒त्यैः प॒श्चाद्रो॑चयतु॒ जाग॑तेन॒ छन्द॑सा। स मा॑ रुचि॒तो रो॑चय॥१९॥

द्यु॒ता॒नस्त्वा॑ मारु॒तो म॒रुद्भि॑रुत्तर॒तो रो॑चय॒त्वानु॑ष्टुभेन॒ छन्द॑सा। स मा॑ रुचि॒तो रो॑चय। बृह॒स्पति॑स्त्वा॒

विश्वै॑र्देवैरुपरि॑ष्टाद्रोचयतु॒ पाङ्क्ते॑न॒ छन्द॑सा। स मा॑ रुचि॒तो रो॑चय। रो॒चि॒तस्त्वं दे॑व घर्म दे॒वेष्वसि॑। रो॒चि॒षी॒याहं म॑नु॒ष्ये॑षु। सम्रा॑ड्घर्म रुचि॒तस्त्वं दे॒वेष्वायु॑ष्माꣳस्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒स्य॑सि। रु॒चि॒तो॑ऽहं म॑नु॒ष्ये॑ष्वायु॑ष्माꣳस्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒सी भू॑यासम्। रुग॑सि। रुचं॒ मयि॑ धेहि॥२०॥

मयि॒ रुक्। दश॑ पु॒रस्ता॑द्रोचसे। दश॑ दक्षि॒णा। दश॑ प्र॒त्यङ्। दशोदङ्। दशो॒र्ध्वो भा॑सि सुमन॒स्यमा॑नः। स नः॑ सम्रा॒डिष॒मूर्जं॑ धेहि। वा॒जी वा॒जिने॑ पवस्व। रो॒चि॒तो घ॒र्मो रु॑ची॒य॥२१॥

रो॒च॒य॒ धे॒हि॒ नव॑ च॥ [६]

अप॑श्यं गो॒पामनि॑पद्यमानम्। आ च॒ परा॑ च प॒थिभि॒श्चर॑न्तम्। स स॒ध्रीचीः॒ स विषू॑ची॒र्वसा॑नः। आ व॑रीवर्ति॒ भुव॑नेष्व॒न्तः। अत्र॑ प्रा॒वीः। मधु॒ माध्वी॑भ्यां॒ मधु॒ माधू॑चीभ्याम्। अनु॑ वां दे॒ववी॑तये। सम॒ग्निर॒ग्निना॑ गत। सं दे॒वेन॑ सवि॒त्रा। सꣳ सूर्ये॑ण रोचते॥२२॥

स्वाहा॒ सम॒ग्निस्तप॑सा गत। सं दे॒वेन॑ सवि॒त्रा। सꣳ सूर्ये॑णारोचिष्ट। ध॒र्ता दि॒वो विभा॑सि॒ रज॑सः। पृ॒थि॒व्या ध॒र्ता। उ॒रोर॒न्तरि॑क्षस्य ध॒र्ता। ध॒र्ता दे॒वो दे॒वाना॑म्। अम॑र्त्यस्तपो॒जाः। हृ॒दे त्वा॒ मन॑से त्वा। दि॒वे त्वा॒ सूर्या॑य त्वा॥२३॥

ऊ॒र्ध्वमि॒ममध्व॒रं कृ॑धि। दि॒वि दे॒वेषु॒ होत्रा॑ यच्छ। विश्वा॑सां भुवां पते। विश्व॑स्य भुवनस्पते। विश्व॑स्य मनसस्पते। विश्व॑स्य

वचसस्पते। विश्व॑स्य तपसस्पते। विश्व॑स्य ब्रह्मणस्पते। दे॒व॒श्रूस्त्वं दे॑व घर्म दे॒वान्पा॑हि। त॒पो॒जां वाच॑म॒स्मे नियच्छ देवा॒युवम्॑॥२४॥

गर्भो॑ दे॒वाना॑म्। पि॒ता म॑ती॒नाम्। पतिः॑ प्र॒जाना॑म्। मतिः॑ कवी॒नाम्। सं दे॒वो दे॒वेन॑ सवि॒त्रा य॑तिष्ट। स॒ꣳ सूर्ये॑णारुक्त। आ॒यु॒र्दास्त्वम॒स्मभ्यं॑ घर्म वर्चो॒दा अ॑सि। पि॒ता नो॑ऽसि पि॒ता नो॑ बोध। आ॒यु॒र्धास्त॑नू॒धाः प॑यो॒धाः। व॒र्चो॒दा व॑रिवो॒दा द्र॑विणो॒दाः॥२५॥

अ॒न्त॒रि॒क्ष॒प्र॒ उ॒रोर्वरी॑यान्। अ॒शी॒महि॑ त्वा॒ मा मा॑ हिꣳसीः। त्वम॑ग्ने गृ॒हप॑तिर्वि॒शाम॑सि। विश्वा॑सां॒ मानु॑षीणाम्। श॒तं पू॒र्भिर्य॑विष्ठ पा॒ह्यꣳह॑सः। स॒मे॒द्धार॑ꣳ श॒तꣳ हिमाः॑। त॒न्द्रा॒विण॑ꣳ हार्दिवा॒नम्। इ॒हैव रा॒तयः॑ सन्तु। त्वष्टी॑मती ते सपेय। सु॒रेता॒ रेतो॒ दधा॑ना। वी॒रं वि॑देय॒ तव॑ स॒न्दृशि॑। माऽहꣳ रा॒यस्पोषे॑ण॒ वि यो॑षम्॥२६॥

रो॒च॒ते॒ सूर्या॑य त्वा देवा॒युवं॑ द्रविणो॒दा दधा॑ना॒ द्वे च॑॥ [७]

दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒वे। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑म्। पू॒ष्णो हस्ता॑भ्या॒माद॑दे। अदि॑त्यै॒ रास्ना॑सि। इड॒ एहि॑। अदि॑त॒ एहि॑। सर॑स्व॒त्येहि॑। असा॒वेहि॑। असा॒वेहि॑। असा॒वेहि॑॥२७॥

अदि॑त्या उ॒ष्णीष॑मसि। वा॒युर॑स्यै॒डः। पू॒षा त्वो॒पाव॑सृजतु। अ॒श्विभ्यां॒ प्रदा॑पय। यस्ते॒ स्तनः॑ शशा॒यो यो म॑यो॒भूः। येन॒

विश्वा॒ पुष्य॑सि॒ वार्या॑णि। यो र॑त्न॒धा व॑सु॒विद्यः॑ सु॒दत्रः॑। सर॑स्वति॒ तमि॒ह धात॑वेकः। उस्रं॑ घ॒र्मꣳ शिꣳ॑ष। उस्रं॑ घ॒र्मं पा॑हि॥२८॥

घ॒र्माय॑ शिꣳष। बृह॒स्पति॒स्त्वोप॑सीदतु। दान॑वः स्थ॒ पेर॑वः। वि॒ष्व॒ग्वृतो॒ लोहि॑तेन। अ॒श्विभ्यां॑ पिन्वस्व। सर॑स्वत्यै पिन्वस्व। पू॒ष्णे पि॑न्वस्व। बृह॒स्पत॑ये पिन्वस्व। इन्द्रा॑य पिन्वस्व। इन्द्रा॑य पिन्वस्व॥२९॥

गा॒य॒त्रो॑ऽसि। त्रैष्टु॑भोऽसि। जाग॑तमसि। स॒होर्जो भा॒गेनोप॒मेहि॑। इन्द्रा॑श्विना॒ मधु॑नः सार॒घस्य॑। घ॒र्मं पा॑त वसवो॒ यज॑ता॒ वट्। स्वाहा॑ त्वा॒ सूर्य॑स्य र॒श्मये॑ वृष्टि॒वन॑ये जुहोमि। मधु॑ ह॒विर॑सि। सूर्य॑स्य॒ तप॑स्तप। द्यावा॑पृथि॒वीभ्यां॑ त्वा॒ परि॑गृह्णामि॥३०॥

अ॒न्तरि॑क्षेण॒ त्वोप॑यच्छामि। दे॒वानां॑ त्वा पितृ॒णामनु॑मतो॒ भर्तुꣳ॑ शकेयम्। तेजो॑ऽसि। तेजोऽनु॒ प्रेहि॑। दि॒वि॒स्पृङ्मा॑ हिꣳसीः। अ॒न्त॒रि॒क्ष॒स्पृङ्मा॑ हिꣳसीः। पृ॒थि॒वि॒स्पृङ्मा॑ हिꣳसीः। सुव॑रसि॒ सुव॑र्मे यच्छ। दिव॑ं यच्छ दि॒वो मा॑ पाहि॥३१॥

एहि॑ पाहि पिन्वस्व गृह्णामि॒ नव॑ च॥ [८]

स॒मु॒द्राय॑ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। स॒लि॒लाय॑ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। अ॒ना॒धृ॒ष्याय॑ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। अ॒प्र॒ति॒धृ॒ष्याय॑

त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। अ॒व॒स्यवे॑ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। दुव॑स्वते त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। शिमि॑द्वते त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। अ॒ग्नये॑ त्वा॒ वसु॑मते॒ स्वाहा॑। सोमा॑य त्वा रु॒द्रव॑ते॒ स्वाहा॑। वरु॑णाय त्वाऽऽदि॒त्यव॑ते॒ स्वाहा॑॥ ३२॥

बृह॒स्पत॑ये त्वा वि॒श्वदे॑व्यावते॒ स्वाहा॑। स॒वि॒त्रे त्व॑र्भु॒मते॑ विभु॒मते॑ प्रभु॒मते॒ वाज॑वते॒ स्वाहा॑। य॒माय॒ त्वाऽङ्गि॑रस्वते पितृ॒मते॒ स्वाहा॑। विश्वा॒ आशा॑ दक्षिण॒सत्। विश्वा॑ दे॒वान॑याडि॒ह। स्वाहा॑कृतस्य घ॒र्मस्य॑। मधोः॑ पिबतमश्विना। स्वाहा॒ऽग्नये॑ य॒ज्ञिया॑य। शं यजु॑र्भिः। अश्वि॑ना घ॒र्मं पा॑तꣳ हार्दिवा॒नम्॥ ३३॥

अह॑र्दि॒वाभि॑रू॒तिभिः॑। अनु॑ वां॒ द्यावा॑पृथि॒वी मꣳसाताम्। स्वाहेन्द्रा॑य। स्वाहेन्द्रा॒वट्। घ॒र्ममा॑पातमश्विना हार्दिवा॒नम्। अह॑र्दि॒वाभि॑रू॒तिभिः॑। अनु॑ वां॒ द्यावा॑पृथि॒वी अ॑मꣳसाताम्। तं प्रा॒व्य॑ यथा॒ वट्। नमो॑ दि॒वे। नमः॑ पृथि॒व्यै॥ ३४॥

दि॒वि धा॑ इ॒मं य॒ज्ञम्। य॒ज्ञमि॒मं दि॒वि धाः॑। दिवं॑ गच्छ। अ॒न्तरि॑क्षं गच्छ। पृ॒थि॒वीं ग॑च्छ। पञ्च॑ प्र॒दिशो॑ गच्छ। दे॒वान्घ॑र्म॒पान्ग॑च्छ। पि॒तॄन्घ॑र्म॒पान्ग॑च्छ॥ ३५॥

आ॒दि॒त्यव॑ते॒ स्वाहा॑ हार्दिवा॒नं पृ॑थि॒व्या अ॒ष्टौ च॑॥ [९]

इ॒षे पी॑पिहि। ऊ॒र्जे पी॑पिहि। ब्रह्म॑णे पीपिहि। क्ष॒त्राय॑ पीपिहि। अ॒द्भ्यः पी॑पिहि। ओष॑धीभ्यः पीपिहि। वन॒स्पति॑भ्यः

पीपिहि। द्यावापृथिवीभ्यां पीपिहि। सुभूताय पीपिहि। ब्रह्मवर्चसाय पीपिहि॥३६॥

यजमानाय पीपिहि। मह्यं ज्यैष्ठ्याय पीपिहि। त्विष्यै त्वा। द्युम्नाय त्वा। इन्द्रियाय त्वा भूत्यै त्वा। धर्माऽसि सुधर्मा मे न्यस्मे। ब्रह्माणि धारय। क्षत्राणि धारय। विशं धारय। नेत्त्वा वातः स्कन्दयात्॥३७॥

अमुष्य त्वा प्राणे सादयामि। अमुना सह निरर्थं गच्छ। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः। पूष्णे शरसे स्वाहा। ग्रावभ्यः स्वाहा। प्रतिरेभ्यः स्वाहा। द्यावापृथिवीभ्याꣳ स्वाहा। पितृभ्यो घर्मपेभ्यः स्वाहा। रुद्राय रुद्रहौत्रे स्वाहा॥३८॥

अहर्ज्योतिः केतुना जुषताम्। सुज्योतिर्ज्योतिषाꣳ स्वाहा। रात्रिर्ज्योतिः केतुना जुषताम्। सुज्योतिर्ज्योतिषाꣳ स्वाहा। अपीपरो माऽह्नो रात्रिये मा पाहि। एषा ते अग्ने समित्। तया समिध्यस्व। आयुर्मे दाः। वर्चसा माऽऽधीः। अपीपरो मा रात्रिया अह्नो मा पाहि॥३९॥

एषा ते अग्ने समित्। तया समिध्यस्व। आयुर्मे दाः। वर्चसा माऽऽधीः। अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहा। सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहा। भूः स्वाहा। हुतꣳ हविः। मधु हविः। इन्द्रतमेऽग्नौ॥४०॥

पिता नोऽसि मा मा हिꣳसीः। अश्याम ते देवघर्म।

मधुमतो वाजवतः पितुमतः। अङ्गिरस्वतः स्वधाविनः। अशीमहि त्वा मा मा हिꣳसीः। स्वाहा त्वा सूर्यस्य रश्मिभ्यः। स्वाहा त्वा नक्षत्रेभ्यः॥४१॥

ब्रह्मवर्चसाय पीपिहि स्कन्दयाद्रुद्राय रुद्रहौत्रे स्वाहाऽह्नो मा पाह्यग्नौ सप्त च॥——[१०]

घर्म या ते दिवि शुक्। या गायत्रे छन्दसि। या ब्राह्मणे। या हविर्धाने। तान्त एतेनाव यजे स्वाहा। घर्म या तेऽन्तरिक्षे शुक्। या त्रैष्टुभे छन्दसि। या राजन्ये। याऽऽग्नीध्रे। तान्त एतेनाव यजे स्वाहा॥४२॥

घर्म या ते पृथिव्याꣳ शुक्। या जागते छन्दसि। या वैश्ये। या सदसि। तान्त एतेनाव यजे स्वाहा। अनुनोऽद्यानुमतिः। अन्विदनुमते त्वम्। दिवस्त्वा परस्पायाः। अन्तरिक्षस्य तनुवः पाहि। पृथिव्यास्त्वा धर्मणा॥४३॥

वयमनुक्रामाम सुविताय नव्यसे। ब्रह्मणस्त्वा परस्पायाः। क्षत्रस्य तनुवः पाहि। विशस्त्वा धर्मणा। वयमनुक्रामाम सुविताय नव्यसे। प्राणस्य त्वा परस्पायै। चक्षुषस्तनुवः पाहि। श्रोत्रस्य त्वा धर्मणा। वयमनुक्रामाम सुविताय नव्यसे। वल्गुरसि शं युधायाः॥४४॥

शिशुर्जनधायाः। शं च वक्षि परि च वक्षि। चतुः स्रक्तिर्नाभिर्ऋतस्य। सदो विश्वायुः शर्म सप्रथाः। अप द्वेषो अप ह्वरः। अन्यद्व्रतस्य सश्चिम। घर्मैतत्तेऽन्नमेतत्पुरीषम्।

तेन॒ वर्ध॑स्व॒ चाऽऽ च॑ प्यायस्व। व॒र्धि॒षी॒महि॑ च व॒यम्। आ च॑ प्यासिषी॒महि॑॥४५॥

रन्ति॒र्नामा॑सि दि॒व्यो ग॑न्ध॒र्वः। तस्य॑ ते प॒द्वद्ध॑वि॒र्धानम्॑। अ॒ग्निरध्य॑क्षाः। रु॒द्रोऽधि॑पतिः। सम॒हमायु॑षा। सं प्रा॒णेन॑। सं वर्च॑सा। सं पय॑सा। सं गौ॑प॒त्येन॑। स꣣ रा॒यस्पोषे॑ण॥४६॥

व्य॑सौ। यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मः। अचि॑क्रद॒द्वृषा॒ हरिः॑। म॒हान्मि॒त्रो न द॑र्श॒तः। स꣣ सूर्ये॑ण रोचते। चिद॑सि समु॒द्रयो॑निः। इन्दु॒र्दक्षः॑ श्ये॒न ऋ॒तावा॑। हिर॑ण्यपक्षः शकु॒नो भु॑र॒ण्युः। म॒हान्थ्स॒धस्थे॑ ध्रु॒व आनिष॑त्तः॥४७॥

नम॑स्ते अस्तु॒ मा मा॑ हि꣣सीः। वि॒श्वाव॑सु꣣ सोम गन्ध॒र्वम्। आपो॑ दद॒शुषी॑ः। तद॒तेना॒व्या॑यन्। तद॒न्ववै॑त्। इन्द्रो॑ रारहा॒ण आ॑साम्। परि॒ सूर्य॑स्य परि॒धी꣣ र॑पश्यत्। वि॒श्वाव॑सुर॒भि तन्नो॑ गृणातु। दि॒व्यो ग॑न्ध॒र्वो रज॑सो वि॒मानः॑। यद्वा॑ घा स॒त्यमु॒त यन्न वि॒द्म॥४८॥

धियो॑ हिन्वा॒नो धिय॒ इन्नो॑ अव्यात्। सस्नि॑मविन्द॒च्चर॑णे न॒दीना॑म्। अपा॑वृणो॒द्दुरो॒ अश्म॑व्रजानाम्। प्रासा॑न्गन्ध॒र्वो अ॒मृता॑नि वोचत्। इन्द्रो॒ दक्षं॒ परि॑जानाद॒हीनम्॑। ए॒तत्त्वं दे॑व घर्म दे॒वो दे॒वानुपा॑गाः। इ॒दम॒हं म॑नु॒ष्यो॑ मनु॒ष्यान्। सोम॑पी॒थानु॒मेहि॑। स॒ह प्र॒जया॑ स॒ह रा॒यस्पोषे॑ण। सु॒मि॒त्रा न॒ आप॒ ओष॑धयः सन्तु॥४९॥

दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुः। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः। उद्वयं तमसस्परि। उदुत्यं चित्रम्। इममूषुत्यमस्मभ्यꣳ सनिम्। गायत्रं नवीयाꣳसम्। अग्ने देवेषु प्रवोचः॥५०॥

याऽऽग्नीध्रे तान्त एतेनाव यजे स्वाहा धर्मणा शं युधायाः प्यासिषीमहि पोषेण निषत्तो विद्म संन्त्वष्टौ॥ [११]

महीनां पयोऽसि विहितं देवत्रा। ज्योतिर्भा असि वनस्पतीनामोषधीनाꣳ रसः। वाजिनं त्वा वाजिनोऽव नयामः। ऊर्ध्वं मनः सुवर्गम्॥५१॥

[१२]

अस्कान्द्यौः पृथिवीम्। अस्कानृषभो युवागाः। स्कन्नेमा विश्वा भुवना। स्कन्नो यज्ञः प्रजनयतु। अस्कानजनि प्राजनि। आ स्कन्नाज्जायते वृषा। स्कन्नात् प्रजनिषीमहि॥५२॥

[१३]

या पुरस्ताद्विद्युदापतत्। तान्त एतेनाव यजे स्वाहा। या दक्षिणतः। या पश्चात्। योत्तरतः। योपरिष्टाद्विद्युदापतत्। तान्त एतेनाव यजे स्वाहा॥५३॥

[१४]

प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहाऽपानाय स्वाहा। चक्षुषे स्वाहा श्रोत्राय स्वाहा। मनसे स्वाहा वाचे सरस्वत्यै स्वाहा॥५४॥

[१५]

पूष्णे स्वाहा॑ पूष्णे शर॑से स्वाहा॑। पूष्णे प्र॑पत्थ्या॑य स्वाहा॑ पूष्णे न॒रन्धि॑षाय स्वाहा॑। पूष्णेऽङ्गृ॑णये स्वाहा॑ पूष्णे न॒रुणा॑य स्वाहा॑। पूष्णे सा॑के॒ताय स्वाहा॑॥५५॥

[१६]

उद॑स्य शुष्मा॑द्भा॒नुर्नार्त॒ बिभ॑र्ति। भा॒रं पृ॑थि॒वी न भूम॑। प्र शु॒क्रैतु॑ दे॒वी म॑नी॒षा। अ॒स्मथ्सुत॑ष्टो॒ रथो॒ न वा॒जी। अर्च॑न्त॒ एके॒ महि॒ साम॑मन्वत। तेन॒ सूर्य॑मधारयन्। तेन॒ सूर्य॑मरोचयन्। घ॒र्मः शिर॒स्तद॒यम॒ग्निः। पुरी॑षमसि॒ सं प्रि॑यं प्र॒जया॑ प॒शुभि॑र्भुवत्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥५६॥

[१७]

यास्ते॑ अग्न आ॒द्र्रा योन॑यो॒ याः कु॑ला॒यिनी॑ः। ये ते॑ अग्न॒ इन्द॑वो॒ या उ॒ नाभ॑यः। यास्ते॑ अग्ने त॒नुव॒ ऊर्जो॒ नाम॑। ताभि॒स्त्वमु॒भयी॑भिः संविदा॒नः। प्र॒जाभि॑रग्ने॒ द्रवि॑णे॒ह सी॑द। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥५७॥

[१८]

अ॒ग्निर॑सि वैश्वान॒रो॑ऽसि। स॒व॒थ्स॒रो॑ऽसि परिवथ्स॒रो॑ऽसि। इ॒दा॒व॒थ्स॒रो॑ऽसीदुवथ्स॒रो॑ऽसि। इ॒द्व॒थ्स॒रो॑ऽसि वथ्स॒रो॑ऽसि। तस्य॑ ते वस॒न्तः शिर॑ः। ग्री॒ष्मो दक्षि॑णः प॒क्षः। व॒र्षाः पुच्छम्॑।

शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः पुरीषम्। अहोरात्राणीष्टकाः। तस्य ते मासाश्चार्धमासाश्च कल्पन्ताम्। ऋतवस्ते कल्पन्ताम्। संवथ्सरस्ते कल्पताम्। अहोरात्राणि ते कल्पन्ताम्। एति प्रेति वीति समित्युदिति। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवः सीद॥५८॥

चितयो नव च॥ [१९]

भूर्भुवः सुवः। ऊर्ध्व ऊ षु ण ऊतये। ऊर्ध्वो नः पाह्यꣳहसः। विधुन्दद्राणꣳ समने बहूनाम्। युवानꣳ सन्तं पलितो जगार। देवस्य पश्य काव्यं महित्वाद्या ममार। सद्यः समान। यदृते चिदभिश्रिषः। पुरा जतृभ्य आतृदः। सन्धाता सन्धिं मघवा पुरोवसुः॥५९॥

निष्कर्ता विह्रुतं पुनः। पुनरूर्जा सह रय्या। मा नो घर्म व्यथितो विव्यथो नः। मा नः परमधरं मा रजोऽनैः। मोष्वस्माꣳ स्तमस्यन्तरा धाः। मा रुद्रियासो अभिगुर्वृधानः। मा नः क्रतुभिर्हीडितेभिरस्मान्। द्विषासुनीते मा परा दाः। मा नो रुद्रो निर्ऋतिर्मा नो अस्ताम्। मा द्यावापृथिवी हीडिषाताम्॥६०॥

उप नो मित्रावरुणाविहावतम्। अन्वादीध्याथामिह नः सखाया। आदित्यानां प्रसितिर्हेतिः। उग्रा शतापाष्ठा घविषा परि णो वृणक्तु। इमं मे वरुण तत्त्वा यामि। त्वं नो अग्ने

स त्वं नो॑ अग्ने। त्वम॑ग्ने अ॒यासि॑। उद्व॒यं तम॑स॒स्परि॑। उदु॒त्यं चि॒त्रम्। वयः॑ सुप॒र्णाः॥६१॥

पु॒रो॒वसु॑र्ह्रीडिषाताꣳ सुप॒र्णाः॥ [२०]

भूर्भुव॒ः सुवः॑। मयि॒ त्यदि॑न्द्रि॒यं म॒हत्। मयि॒ दक्षो॒ मयि॒ क्रतुः॑। मयि॑ धायि सु॒वीर्यम्॑। त्रिशु॑ग्घ॒र्मो विभा॑तु मे। आकू॑त्या॒ मन॑सा स॒ह। वि॒राजा॒ ज्योति॑षा स॒ह। य॒ज्ञेन॒ पय॑सा स॒ह। ब्रह्म॑णा॒ तेज॑सा स॒ह। क्ष॒त्रेण॒ यश॑सा स॒ह। स॒त्येन॒ तप॑सा स॒ह। तस्य॒ दोह॑मशीमहि। तस्य॑ सु॒म्नम॑शीमहि। तस्य॑ भ॒क्षम॑शीमहि। तस्य॑ त॒ इन्द्रे॑ण पी॒तस्य॒ मधु॑मतः। उप॑हूत॒स्योप॑हूतो भक्षयामि॥६२॥

यश॑सा स॒ह षट्च॑॥ [२१]

यास्ते॑ अग्ने घो॒रास्त॒नुवः॑। क्षुच्च॒ तृष्णा॑ च। अस्नु॒क्वाना॑हुतिश्च। अ॒श॒न॒या च॑ पिपा॒सा च॑। से॒दिश्चाम॑तिश्च। ए॒तास्ते॑ अग्ने घो॒रास्त॒नुवः॑। ताभि॑र॒मुं ग॑च्छ। यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मः॥६३॥

[२२]

स्निक्व॒ स्नीहि॑तिश्च॒ स्निहि॑तिश्च। उ॒ष्णा च॑ शी॒ता च॑। उ॒ग्रा च॑ भी॒मा च॑। स॒दाम्नी॑ से॒दिरनि॑रा। ए॒तास्ते॑ अग्ने घो॒रास्त॒नुवः॑। ताभि॑र॒मुं ग॑च्छ। यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मः॥६४॥

[२३]

धुनि॑श्च ध्वा॒न्तश्च॑ ध्व॒नश्च॑ ध्व॒नयꣳ॑श्च। नि॒लि॒म्पश्च॑ विलि॒म्पश्च॑

विक्षिपः॥६५॥

[२४]

उग्रश्च धुनिश्च ध्वान्तश्च ध्वनश्च ध्वनयꣳश्च। सहसह्वाꣳश्च सहमानश्च सहस्वाꣳश्च सहीयाꣳश्च। एत्य प्रेत्य विक्षिपः॥६६॥

[२५]

अहोरात्रे त्वोदीरयताम्। अर्धमासास्त्वोदीं जयन्तु। मासास्त्वा श्रपयन्तु। ऋतवस्त्वा पचन्तु। संवथ्सरस्त्वा हन्त्वसौ॥६७॥

[२६]

खट् फट् जहि। छिन्धी भिन्धी हन्धी कट्। इति वाचः क्रूराणि॥६८॥

[२७]

विगा इन्द्र विचरन्थ्स्पाशयस्व। स्वपन्तमिन्द्र पशुमन्तमिच्छ। वज्रेणामुं बोधय दुर्विदत्रम्। स्वपतोऽस्य प्रहर भोजनेभ्यः। अग्ने अग्निना संवदस्व। मृत्यो मृत्युना संवदस्व। नमस्ते अस्तु भगवः। सकृत्ते अग्ने नमः। द्विस्ते नमः। त्रिस्ते नमः। चतुस्ते नमः। पञ्चकृत्वस्ते नमः। दशकृत्वस्ते नमः। शतकृत्वस्ते नमः। आसहस्रकृत्वस्ते नमः। अपरिमितकृत्वस्ते नमः। नमस्ते अस्तु मा मा हिꣳसीः॥६९॥

त्रिस्ते नमः सप्त च॥ [२८]

असृन्मुखो रुधिरेणाव्यक्तः। यमस्य दूतः श्वपाद्विधावसि। गृध्रः सुपर्णः कुणपं निषेवसे। यमस्य दूतः प्रहितो भवस्य चोभयोः॥७०॥

[२९]

यदेतद्वृकसो भूत्वा। वाग्देव्यभिरायसि। द्विषन्तं मेऽभिराय। तं मृत्यो मृत्यवे नय। स आर्त्यार्तिमार्च्छतु॥७१॥

[३०]

यदीषितो यदि वा स्वकामी। भयेडको वदति वाचमेताम्। तामिन्द्राग्नी ब्रह्मणा संविदानौ। शिवामस्मभ्यं कृणुतं गृहेषु॥७२॥

[३१]

दीर्घमुखि दुर्हणु। मा स्म दक्षिणतो वदः। यदि दक्षिणतो वदाद्विषन्तं मेऽव बाधासै॥७३॥

[३२]

इत्थादुलूक आपप्तत्। हिरण्याक्षो अयोमुखः। रक्षसां दूत आगतः। तमितो नाशयाग्ने॥७४॥

[३३]

यदेतद्भूतान्यन्वाविश्य। दैवीं वाचं वदसि। द्विषतो नः

परा॑वद। तान्मृ॑त्यो मृ॒त्यवे॑ नय। त आर्त्याऽऽर्ति॒माच्छ॑न्तु। अ॒ग्निना॒ऽग्निः संव॑दताम्॥ ७५॥

[३४]

प्र॒सार्य॑ स॒क्थ्यौ॑ पत॑सि। स॒व्यमक्षि॑ नि॒पेपि॑ च। मेहक॑स्य च॒नाम॑मत्॥ ७६॥

[३५]

अत्रि॑णा त्वा क्रिमे हन्मि। कण्वे॑न ज॒मद॑ग्निना। वि॒श्वाव॑सो॒र्ब्रह्म॑णा ह॒तः। क्रिमी॑णा॒ꣳ राजा॑। अप्ये॑षाꣳ स्थ॒पति॑र्ह॒तः। अथो॑ मा॒ताऽथो॑ पि॒ता। अथो॑ स्थू॒रा अथो॑ क्षु॒द्राः। अथो॑ कृ॒ष्णा अथो॑ श्वे॒ताः। अथो॑ आ॒शाति॑का ह॒ताः। श्वे॒ताभिः॑ स॒ह सर्वे॑ ह॒ताः॥ ७७॥

[३६]

आह॒रावे॑द्य। शृ॒तस्य॑ ह॒विषो॒ यथा॑। तथ्स॒त्यम्। यद॒मुं य॒मस्य॒ जम्भ॑योः। आद॑धामि॒ तथा॒ हि तत्। खण्फण्म्रसि॑॥ ७८॥

[३७]

ब्रह्म॑णा त्वा शपामि। ब्रह्म॑णस्त्वा श॒पथे॑न शपामि। घो॒रेण॑ त्वा॒ भृगू॑णां॒ चक्षु॑षा॒ प्रेक्षे॑। रौ॒द्रेण॒ त्वाङ्गि॑रसां॒ मन॑सा ध्यायामि। अ॒घस्य॑ त्वा॒ धार॑या विद्ध्यामि। अध॑रो॒ मत्प॑द्यस्वाऽसौ॥ ७९॥

[३८]

उत्तुद शिमिजावरि। तल्पेजे तल्प उत्तुद। गिरीꣳ रनु प्रवेशय। मरीचीरुप सन्नुद। यावदितः पुरस्तादुदयाति सूर्यः। तावदितोऽमुं नाशय। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः॥८०॥

[३९]

भूर्भुवः सुवो भूर्भुवः सुवो भूर्भुवः सुवः। भुवोऽद्धायि भुवोऽद्धायि भुवोऽद्धायि। नृम्णायि नृम्णं नृम्णायि नृम्णं नृम्णायि नृम्णम्। निधाय्यो वायि निधाय्यो वायि निधाय्यो वायि। ए अस्मे अस्मे। सुवर्न ज्योतीः॥८१॥

[४०]

पृथिवी समित्। तामग्निः समिन्धे। साऽग्निꣳ समिन्धे। तामहꣳ समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा। वर्चसा श्रिया। यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन समिन्ताꣳ स्वाहा। अन्तरिक्षꣳ समित्॥८२॥

तां वायुः समिन्धे। सा वायुꣳ समिन्धे। तामहꣳ समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा। वर्चसा श्रिया। यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन समिन्ताꣳ स्वाहा। द्यौः समित्। तामादित्यः समिन्धे॥८३॥

साऽऽदित्यꣳ समिन्धे। तामहꣳ समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा। वर्चसा श्रिया। यशसा

ब्रह्मवर्च॒सेन॑। अ॒न्नाद्ये॑न॒ समि॑न्ताᳬ॒ स्वाहा॑। प्रा॒जा॒प॒त्या मे॑ स॒मिद॑सि सपत्न॒क्षय॑णी। भ्रा॒तृ॒व्य॒हा मे॑ऽसि॒ स्वाहा॑। अग्ने॑ व्रतपते व्र॒तं च॑रिष्यामि॥८४॥

तच्छ॑केयं॒ तन्मे॑ राध्यताम्। वायो॑ व्रतपत॒ आदि॑त्य व्रतपते। व्र॒ताना॑ं व्रतपते व्र॒तं च॑रिष्यामि। तच्छ॑केयं॒ तन्मे॑ राध्यताम्। द्यौः स॒मित्। तामा॑दि॒त्यः समि॑न्धे। साऽऽदि॒त्यꣳ समि॑न्धे। ताम॒हꣳ समि॑न्धे। सा मा॒ समि॑द्धा। आयु॑षा॒ तेज॑सा॥८५॥

वर्च॑सा श्रि॒या। यश॑सा ब्रह्मवर्च॒सेन॑। अ॒न्नाद्ये॑न॒ समि॑न्ताᳬ॒ स्वाहा॑। अ॒न्तरि॑क्षꣳ स॒मित्। तां वा॒युः समि॑न्धे। सा वा॒युꣳ समि॑न्धे। ताम॒हꣳ समि॑न्धे। सा मा॒ समि॑द्धा। आयु॑षा॒ तेज॑सा। वर्च॑सा श्रि॒या॥८६॥

यश॑सा ब्रह्मवर्च॒सेन॑। अ॒न्नाद्ये॑न॒ समि॑न्ताᳬ॒ स्वाहा॑। पृ॒थि॒वी स॒मित्। ताम॒ग्निः समि॑न्धे। साऽग्निꣳ समि॑न्धे। ताम॒हꣳ समि॑न्धे। सा मा॒ समि॑द्धा। आयु॑षा॒ तेज॑सा। वर्च॑सा श्रि॒या। यश॑सा ब्रह्मवर्च॒सेन॑॥८७॥

अ॒न्नाद्ये॑न॒ समि॑न्ताᳬ॒ स्वाहा॑। प्रा॒जा॒प॒त्या मे॑ स॒मिद॑सि सपत्न॒क्षय॑णी। भ्रा॒तृ॒व्य॒हा मे॑ऽसि॒ स्वाहा॑। आदि॑त्य व्रतपते व्र॒तम॑चारिषम्। तद॑शकं॒ तन्मे॑ऽराधि। वायो॑ व्रतप॒तेऽग्ने॑ व्रतपते। व्र॒ताना॑ं व्रतपते व्र॒तम॑चारिषम्। तद॑शकं॒ तन्मे॑ऽराधि॥८८॥

समिथ्समिन्धे व्रतं चरिष्याम्यायुषा तेजसा वर्चसा श्रिया यशसा ब्रह्मवर्चसेनाष्टौ च॥ [४१]

शं नो वातः पवतां मातरिश्वा शं नस्तपतु सूर्यः। अहानिशं भवन्तु नः शꣳ रात्रिः प्रतिधीयताम्। शमुषा नो व्युच्छतु शमादित्य उदेतु नः। शिवा नः शन्तमा भव सुमृडीका सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि। इडायै वास्त्वसि वास्तुमद्वास्तुमन्तो भूयास्म मा वास्तोश्छिथ्स्मह्यवास्तुः स भूयाद्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। प्रतिष्ठासि प्रतिष्ठावन्तो भूयास्म मा प्रतिष्ठायाश्छिथ्स्मह्यप्रतिष्ठः स भूयाद्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। आ वात वाहि भेषजं वि वात वाहि यद्रपः। त्वꣳ हि विश्वभेषजो देवानां दूत ईयसे। द्वाविमौ वातौ वात आ सिन्धोरा परावतः॥८९॥

दक्षं मे अन्य आवातु परान्यो वातु यद्रपः। यददो वातते गृहेऽमृतस्य निधिर्हितः। ततो नो देहि जीवसे ततो नो धेहि भेषजम्। ततो नो मह आवह वात आवातु भेषजम्। शम्भूर्मयोभूर्नो हृदे प्र ण आयूꣳषि तारिषत्। इन्द्रस्य गृहोऽसि तं त्वा प्रपद्ये सगुः साश्वः। सह यन्मे अस्ति तेन। भूः प्रपद्ये भुवः प्रपद्ये सुवः प्रपद्ये भूर्भुवः सुवः प्रपद्ये वायुं प्रपद्येऽनार्तां देवतां प्रपद्येऽश्मानमाखणं प्रपद्ये प्रजापतेर्ब्रह्मकोशं ब्रह्म प्रपद्य ओं प्रपद्ये। अन्तरिक्षं म उर्वन्तरं बृहदग्नयः पर्वताश्च यया वातः स्वस्त्या

स्वस्तिमान्तयाँ स्वस्त्या स्वस्तिमानसानि। प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं प्राणापानौ मा मा हासिष्टं मयि मेधां मयि प्रजां मय्यग्निस्तेजो दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयीन्द्र इन्द्रियं दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयि सूर्यो भ्राजो दधातु॥९०॥

द्युभिरक्तुभिः परिपातमस्मानरिष्टेभिरश्विना सौभगेभिः। तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः। कया नश्चित्र आ भुवदूती सदावृधः सखा। कया शचिष्ठया वृता। कस्त्वा सत्यो मदानां मꣳहिष्ठो मत्सदन्धसः। दृढाचिदारुजे वसु। अभी षु णः सखीनामविता जरितॄणाम्। शतं भवास्यूतिभिः। वयः सुपर्णा उपसेदुरिन्द्रं प्रियमेधा ऋषयो नाधमानाः। अप ध्वान्तमूर्णुहि पूर्धि चक्षुर्मुमुग्ध्यस्मान्निधयेव बद्धान्॥९१॥

शं नो देवीरभिष्टय आपो भवन्तु पीतये। शं योरभिस्रवन्तु नः। ईशाना वार्याणां क्षयन्तीश्चर्षणीनाम्। अपो याचामि भेषजम्। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। आपो हि ष्ठा मयोभुवस्ता न ऊर्जे दधातन। महे रणाय चक्षसे। यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः। उशतीरिव मातरः। तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ॥९२॥

आपो॑ ज॒नय॑था च नः। पृ॒थि॒वी शा॒न्ता साऽग्निना॑ शा॒न्ता सा मे॑ शा॒न्ता शुच॑ꣳ शमयतु। अ॒न्तरि॑क्षꣳ शा॒न्तं तद्वा॒युना॑ शा॒न्तं तन्मे॑ शा॒न्तꣳ शुच॑ꣳ शमयतु। द्यौः शा॒न्ता साऽऽदि॒त्येन॑ शा॒न्ता सा मे॑ शा॒न्ता शुच॑ꣳ शमयतु। पृ॒थि॒वी शान्ति॑र॒न्तरि॑क्ष॒ꣳ शान्ति॒र्द्यौः शान्ति॒र्दिशः॒ शान्ति॑रवान्तरदि॒शाः शान्ति॑र॒ग्निः शान्ति॑र्वा॒युः शान्ति॑रादि॒त्यः शान्ति॑श्च॒न्द्रमाः॒ शान्ति॒र्नक्ष॑त्राणि॒ शान्ति॒रापः॒ शान्ति॒रोष॑धयः॒ शान्ति॒र्वन॒स्पत॑यः॒ शान्ति॒र्गौः शान्ति॑र॒जा शान्ति॒रश्वः॒ शान्तिः॒ पुरु॑षः॒ शान्ति॒र्ब्रह्म॒ शान्ति॑र्ब्राह्म॒णः शान्तिः॒ शान्ति॑रे॒व शान्तिः॒ शान्ति॑र्मे अस्तु॒ शान्तिः॑। तया॒हꣳ शा॒न्त्या स॑र्वशा॒न्त्या मह्यं॑ द्वि॒पदे॒ चतु॑ष्पदे च॒ शान्तिं॑ करोमि॒ शान्ति॑र्मे अस्तु॒ शान्तिः॑। एह॒ श्रीश्च॒ ह्रीश्च॒ धृति॑श्च॒ तपो॑ मे॒धा प्र॑ति॒ष्ठा श्र॒द्धा स॒त्यं धर्म॑श्चै॒तानि॒ मोत्ति॑ष्ठन्त॒मनूत्ति॑ष्ठन्तु॒ मा मा॒ꣳ श्रीश्च॒ ह्रीश्च॒ धृति॑श्च॒ तपो॑ मे॒धा प्र॑ति॒ष्ठा श्र॒द्धा स॒त्यं धर्म॑श्चै॒तानि॑ मा॒ मा हा॑सिषुः। उदायु॑षा स्वा॒युषोदोष॑धीनाꣳ रसे॒नोत्प॒र्जन्य॑स्य॒ शुष्मे॒णोद॑स्थाम॒मृताꣳ अनु॑। तच्चक्षु॑र्दे॒वहि॑तं पु॒रस्ता॑च्छु॒क्रमु॒च्चर॑त्। पश्ये॑म श॒रदः॑ श॒तं जीवे॑म श॒रदः॑ श॒तं नन्दा॑म श॒रदः॑ श॒तं मोदा॑म श॒रदः॑ श॒तं भवा॑म श॒रदः॑ श॒तꣳ शृ॒णवा॑म श॒रदः॑ श॒तं प्रब्र॑वाम श॒रदः॑ श॒तमजी॑ताः स्याम श॒रदः॑ श॒तं ज्योक्च॒ सूर्यं॑ दृ॒शे। य उद॑गान्महतोऽर्णवा॑द्वि॒भ्राज॑मानः सरि॒रस्य॒ मध्या॒थ्स मा॑ वृष॒भो लो॑हिता॒क्षः सूर्यो॑ विप॒श्चिन्मन॑सा पुनातु।

ब्रह्मणश्चोतन्यसि ब्रह्मण आणी स्थो ब्रह्मण आवपनमसि धारितेयं पृथिवी ब्रह्मणा मही धारितमेनेन महदन्तरिक्षं दिवं दाधार पृथिवीꣳ सदेवां यदहं वेद तदहं धारयाणि मा मद्वेदोऽधिविस्रंसत्। मेधामनीषे माविशताꣳ समीची भूतस्य भव्यस्यावरुध्यै सर्वमायुरयाणि सर्वमायुरयाणि। आभिर्गीर्भिर्यदतो न ऊनमाप्यायय हरिवो वर्धमानः। यदा स्तोतृभ्यो महि गोत्रा रुजासि भूयिष्ठभाजो अध ते स्याम। ब्रह्म प्रावादिष्म तन्नो मा हासीत्। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥९३॥

परावतो दधातु बद्धां जिन्वथ दृशे सप्त च॥ [४२]

नमो वाचे या चोदिता या चानुदिता तस्यै वाचे नमो नमो वाचे नमो वाचस्पतये नम ऋषिभ्यो मन्त्रकृद्भ्यो मन्त्रपतिभ्यो मा मामृषयो मन्त्रकृतो मन्त्रपतयः परादुर्माहमृषीन्मन्त्रकृतो मन्त्रपतीन्परादां वैश्वदेवीं वाचमुद्यासꣳ शिवामदस्तां जुष्टां देवेभ्यः शर्म मे द्यौः शर्म पृथिवी शर्म विश्वमिदं जगत्। शर्म चन्द्रश्च सूर्यश्च शर्म ब्रह्मप्रजापती। भूतं वदिष्ये भुवनं वदिष्ये तेजो वदिष्ये यशो वदिष्ये तपो वदिष्ये ब्रह्म वदिष्ये सत्यं वदिष्ये तस्मा अहमिदमुपस्तरणमुपस्तृण उपस्तरणं मे प्रजायै पशूनां भूयादुपस्तरणमहं प्रजायै पशूनां भूयासं प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं प्राणापानौ मा मा हासिष्टं मधु

मनिष्ये॒ मधु॑ जनिष्ये॒ मधु॑ वक्ष्यामि॒ मधु॑ वदिष्यामि॒ मधु॑मतीं दे॒वेभ्यो॒ वाच॑मुद्यासꣳ शुश्रू॒षेण्यां॑ मनु॒ष्ये॑भ्य॒स्तं मा॑ दे॒वा अ॑वन्तु शो॒भायै॑ पि॒तरोऽनु॑मदन्तु। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

ॐ शं न॒स्तन्नो॒ मा हा॑सीत्॥ ॐ शान्ति॒ः शान्ति॒ः शान्ति॑ः॥

दे॒वा वै स॒त्रमा॑सत। ऋद्धि॑परिमितं॒ यश॑स्कामाः। तेऽब्रुवन्। यन्नः॑ प्रथ॒मं यश॑ ऋ॒च्छात्। सर्वे॑षां न॒स्तथ्स॒हास॒दिति॑। तेषां॑ कुरुक्षे॒त्रं वेदि॑रासीत्। तस्यै॑ खाण्ड॒वो द॑क्षिणा॒र्ध आ॑सीत्। तूघ्नं॑मुत्तरा॒र्धः। प॒री॒णङ्घ॑ना॒र्धः। म॒रव॑ उत्क॒रः॥१॥

तेषां॑ म॒खं वैष्ण॒वं यश॑ आर्च्छत्। तन्न्य॑कामयत। तेनापाक्रामत्। तं दे॒वा अन्वा॑यन्। यशो॑ऽव॒रुरु॑थ्समानाः। तस्या॒न्वाग॑तस्य। स॒व्याद्धनु॒रजा॑यत। दक्षि॑णा॒दिष॑वः। तस्मा॑दिषुध॒न्वं पुण्य॑जन्म। य॒ज्ञज॑न्मा॒ हि॥२॥

तमेक॒ꣳ सन्तम्॑। ब॒हवो॒ नाभ्य॑धृष्णुवन्। तस्मा॒देक॑मिषुध॒न्विनम्॑। ब॒हवो॑ऽनिषुध॒न्वा नाभिधृ॑ष्णुवन्ति। सोऽस्मयत। एकं॑ मा॒ सन्तं॑ ब॒हवो॒ नाभ्य॑धर्षिषु॒रिति॑। तस्य॑ सिष्मिया॒णस्य॒ तेजोऽपाक्रामत्। तद्दे॒वा ओष॑धीषु॒ न्य॑मृजुः। ते श्या॒माका॑ अभवन्। स्म॒याका॒ वै नामै॒ते॥३॥

तथ्स्म॒याका॑नाꣳ स्मयाक॒त्वम्। तस्माद्दीक्षि॒तेना॑पि॒गृह्य॑ स्मेत॒व्यम्॑। तेज॑सो॒ धृत्यै॑। स धनुः॑ प्रति॒ष्कभ्या॑तिष्ठत्। ता उ॑प॒दीका॑ अब्रुव॒न्वरं॑ वृणामहै। अथ॑ व इ॒मꣳ र॑न्धयाम। यत्र॒ क्व॑ च॒ खना॑म। तद॒पो॑ऽभितृ॑णदा॒मेति॑। तस्मा॑दुप॒दीका॒ यत्र॒ क्व॑ च॒ खन॑न्ति। तद॒पो॑ऽभितृ॑न्दन्ति॥४॥

वारे॑वृत॒ꣳ ह्या॑साम्। तस्य॒ ज्यामप्या॑दन्। तस्य॒ धनु॑र्वि॒प्रव॑माण॒ꣳ शिर॒ उद॑वर्तयत्। तद्द्यावा॑पृथि॒वी अनु॒प्राव॑र्तत। यत् प्राव॑र्तत। तत्प्र॑व॒र्ग्यस्य प्रवर्ग्य॒त्वम्। यद्धाँ(४)इत्यप॑तत्। तद्घ॒र्मस्य॑ घर्म॒त्वम्। म॒हतो वी॒र्यमपप्त॒दिति॑। तन्म॑हावी॒रस्य॑ महावीर॒त्वम्॥५॥

यद॒स्याः स॒मभ॑रन्। तथ्स॒म्राज्ञः॑ सम्रा॒ट्त्वम्। तꣳ स्तृ॒तं दे॒वता॑स्त्रे॒धा व्य॑गृह्णत। अ॒ग्निः प्रा॑तः सव॒नम्। इन्द्रो॒ माध्य॑ंदिन॒ꣳ सव॑नम्। विश्वे॑दे॒वास्तृ॑तीयसव॒नम्। तेनाप॑शीर्ष्णा य॒ज्ञेन॒ यज॑मानाः। नाशिषो॒ऽवारु॑न्धत। न सु॑व॒र्गं लो॒कम॒भ्य॑जयन्। ते दे॒वा अ॒श्विना॑वब्रुवन्॥६॥

भि॒षजौ॒ वै स्थः॑। इ॒दं य॒ज्ञस्य॒ शिरः॒ प्रति॑धत्त॒मिति॑। ताव॑ब्रूतां॒ वरं॑ वृणावहै। ग्रहं॑ ए॒व ना॒वत्रापि॑ गृह्यता॒मिति॑। ताभ्या॑मे॒तमा॑श्वि॒नम॑गृह्णन्। तावे॒तद्य॒ज्ञस्य॒ शिरः॒ प्रत्य॑धत्ताम्। यत्प्र॑व॒र्ग्यः॑। तेन॒ सशी॑र्ष्णा य॒ज्ञेन॒ यज॑मानाः। अवा॒शिषो॒ऽरु॑न्धत। अ॒भि सु॑व॒र्गं लो॒कम॑जयन्। यत्प्र॑व॒र्ग्यं॑ प्रवृ॒णक्ति॑। य॒ज्ञस्यै॒व तच्छिरः॒ प्रति॑दधाति। तेन॒ सशी॑र्ष्णा य॒ज्ञेन॒ यज॑मानः। अवा॒शिषो॑ रु॒न्धे। अ॒भि सु॑व॒र्गं लो॒कं ज॑यति। तस्मा॑दे॒ष आ॑श्वि॒नप्र॑वया इव। यत्प्र॑व॒र्ग्यः॑॥७॥

उ॒त्क॒रो ह्य॑ते तृ॑न्दन्ति महावीर॒त्वम॑ब्रुवन्नजयन्थ्स॒प्त च॑॥ [१]

सा॒वि॒त्रं जु॑होति॒ प्रसू॑त्यै। च॒तु॒र्गृ॒ही॒तेन॑ जुहोति। चतु॑ष्पादः

प॒शवः॑। प॒शूने॒वाव॑रुन्धे। चत॑स्रो॒ दिशः॑। दि॒क्ष्वे॑व प्रति॑तिष्ठति। छन्दा॑ꣳसि दे॒वेभ्योऽपा॑क्रामन्। न वो॑ऽभा॒गानि॑ ह॒व्यं व॑क्ष्याम॒ इति॑। तेभ्य॑ ए॒तच्चतु॑र्गृहीत॒मधा॑रयन्। पु॒रो॒नु॒वा॒क्या॑यै या॒ज्या॑यै॥८॥

दे॒वता॑यै वषट्का॒राय॑। यच्चतु॑र्गृहीतं जु॒होति॑। छन्दा॑ꣳस्ये॒व तत् प्री॑णाति। तान्य॑स्य प्री॒तानि॑ दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यं व॑हन्ति। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। हो॒त॒व्यं॑ दीक्षि॒तस्य॑ गृ॒हा(३)इ न हो॑त॒व्या(३)मिति॑। ह॒विर्वै दी॑क्षि॒तः। यज्जु॑हु॒यात्। ह॒विष्कृ॑तं॒ यज॑मानम॒ग्नौ प्रद॑ध्यात्। यन्न जु॑हु॒यात्॥९॥

य॒ज्ञ॒प॒रुर॒न्तरि॑यात्। यजु॑रे॒व व॑देत्। न ह॒विष्कृ॑तं॒ यज॑मानम॒ग्नौ प्र॒दधा॑ति। न य॑ज्ञप॒रुर॒न्तरे॑ति। गा॒य॒त्री छन्दा॒ꣳस्यत्य॑मन्यत। तस्यै॑ वषट्का॒रोऽभ्यय्य॒ शिरोऽच्छि॑नत्। तस्यै॑ द्वे॒धा रसः॒ परा॑पतत्। पृ॒थि॒वीम॒र्धः प्रावि॑शत्। प॒शून॒र्धः। यः पृ॑थि॒वीं प्रावि॑शत्॥१०॥

स ख॑दि॒रो॑ऽभवत्। यः प॒शून्। सो॑ऽजाम्। यत्खा॑दि॒र्यभ्रि॒र्भ-व॑ति। छन्द॑सामे॒व रसे॑न य॒ज्ञस्य॒ शिरः॒ सम्भ॑रति। यदौ॑दु॒म्बरी। ऊग्वा उ॑दु॒म्बरः॑। ऊ॒र्जैव य॒ज्ञस्य॒ शिरः॒ सम्भ॑रति। यद्वै॑ण॒वी। तेजो॒ वै वेणुः॑॥११॥

तेज॑से॒व य॒ज्ञस्य॒ शिरः॒ सम्भ॑रति। यद्वैक॑ङ्कती। भा ए॒वाव॑रुन्धे। दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒व इत्यभि॒माद॑त्ते

प्रसू॑त्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॒मित्या॑ह। अ॒श्विनौ॒ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यू आस्ता॑म्। पू॒ष्णो हस्ता॑भ्या॒मित्या॑ह॒ यत्यै॑। वज्र॑ इव॒ वा ए॒षा। यदभ्रिः॑। अभ्रि॑रसि॒ नारि॑र॒सीत्या॑ह॒ शान्त्यै॑॥१२॥

अ॒ध्व॒र॒कृद्दे॒वेभ्य॒ इत्या॑ह। य॒ज्ञो वा अ॑ध्व॒रः। य॒ज्ञ॒कृद्दे॒वेभ्य॒ इति॒ वावैतदा॑ह। उत्ति॑ष्ठ ब्रह्मणस्पत॒ इत्या॑ह। ब्रह्म॑णै॒व य॒ज्ञस्य॒ शिरोऽच्छै॑ति। प्रैतु॒ ब्रह्म॑ण॒स्पति॒रित्या॑ह। प्रेत्यै॒व य॒ज्ञस्य॒ शिरोऽच्छै॑ति। प्र दे॒व्ये॑तु सू॒नृतेत्या॑ह। य॒ज्ञो वै सू॒नृता॑। अच्छा॑ वी॒रं नर्यं॑ प॒ङ्क्तिरा॑धस॒मित्या॑ह॥१३॥

पाङ्क्तो॒ हि य॒ज्ञः। दे॒वा य॒ज्ञं न॑यन्तु न॒ इत्या॑ह। दे॒वाने॒व य॑ज्ञ॒नियः॑ कुरुते। देवी॑ द्यावापृथिवी॒ अनु॑ मे म॒ऽसाथा॒मित्या॑ह। आ॒भ्याम॒वानु॑मतो य॒ज्ञस्य॒ शिरः॒ सम्भ॑रति। ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्य म॒खस्य॒ शिर॒ इत्या॑ह। य॒ज्ञो वै म॒खः। ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्य य॒ज्ञस्य॒ शिर॒ इति वावैतदा॑ह। म॒खाय॑ त्वा म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्ण इत्या॑ह। नि॒र्दिश्यै॒वैन॑द्धरति॥१४॥

त्रिर्ह॑रति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒भ्य ए॒व लो॒केभ्यो॑ य॒ज्ञस्य॒ शिरः॒ सम्भ॑रति। तू॒ष्णीं च॑तु॒र्थꣳ ह॑रति। अप॑रिमितादे॒व य॒ज्ञस्य॒ शिरः॒ सम्भ॑रति। मृ॒त्ख॒नादग्रे॑ हरति। तस्मा॑न्मृत्ख॒नः क॑रु॒ण्य॑तरः। इय॒त्यग्र॑ आसी॒रित्या॑ह। अ॒स्याम॒वाछ॑म्बट्कारं य॒ज्ञस्य॒ शिरः॒ सम्भ॑रति। ऊर्ज॑ं वा ए॒तꣳ रस॑ं पृथि॒व्या उ॑प॒दीका॒ उद्दि॑हन्ति॥१५॥

यद्वल्मीकम्। यद्वल्मीकवपा सम्भारो भवति। ऊर्जमेव रसं पृथिव्या अवरुन्धे। अथो श्रोत्रमेव। श्रोत्रꣳ ह्येतत्पृथिव्याः। यद्वल्मीकः। अबधिरो भवति। य एवं वेद। इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत्। स यत्र यत्र पराक्रमत॥१६॥

तन्नाद्भ्रियत। स पूतीकस्तम्बे पराक्रमत। सोऽद्भ्रियत। सोऽब्रवीत्। ऊतिं वै मे धा इति। तदूतीकानामूतीकत्वम्। यदूतीका भवन्ति। यज्ञायैवोतिं दधति। अग्निजा असि प्रजापते रेत इत्याह। य एव रसः पशून्प्राविशत्॥१७॥

तमेवावरुन्धे। पञ्चैते सम्भारा भवन्ति। पाङ्क्तो यज्ञः। यावानेव यज्ञः। तस्य शिरः सम्भरति। यद्ग्राम्याणां पशूनां चर्मणा सम्भरेत्। ग्राम्यान्पशूञ्छुचाऽर्पयेत्। कृष्णाजिनेन सम्भरति। आरण्यानेव पशूञ्छुचार्पयति। तस्माथ्समावत्पशूनां प्रजायमानानाम्॥१८॥

आरण्याः पशवः कनीयाꣳसः। शुचा ह्यृताः। लोमतः सम्भरति। अतो ह्यस्य मेध्यम्। परिगृह्या यन्ति। रक्षसामपहत्यै। बहवो हरन्ति। अपचितिमेवास्मिन्दधति। उद्धते सिकतोपोप्ते परिश्रिते निदधति शान्त्यै। मदन्तीभिरुप सृजति॥१९॥

तेज एवास्मिन्दधाति। मधु त्वा मधुला करोत्वित्याह।

ब्रह्मणैवास्मिन्तेजो दधाति। यद्ग्राम्याणां पात्राणां कपालैः सꣳसृजेत्। ग्राम्याणि पात्राणि शुचाऽर्पयेत्। अर्मकपालैः सꣳसृजति। एतानि वा अनुपजीवनीयानि। तान्येव शुचार्पयति। शर्कराभिः सꣳसृजति धृत्यै। अथो शन्त्वाय। अजलोमैः सꣳसृजति। एषा वा अग्नेः प्रिया तनूः। यदजा। प्रिययैवैनं तनुवा सꣳसृजति। अथो तेजसा। कृष्णाजिनस्य लोमभिः सꣳसृजति। यज्ञो वै कृष्णाजिनम्। यज्ञेनैव यज्ञꣳ सꣳसृजति॥२०॥

याज्यायै न जुहुयादविंशद्वेणुः शान्त्यै पङ्क्तिराधसमित्याह हरति दिहन्ति पराक्रमताविंशत् प्रजायमानानाꣳ सृजति शन्त्वायाष्टौ च॥ [२]

परिश्रिते करोति। ब्रह्मवर्चसस्य परिगृहीत्यै। न कुर्वन्नभि प्राण्यात्। यत्कुर्वन्नभि प्राण्यात्। प्राणाञ्छुचार्पयेत्। अपहाय प्राणिति। प्राणानां गोपीथाय। न प्रवर्ग्यं चादित्यं चान्तरेयात्। यदन्तरेयात्। दुश्चर्मा स्यात्॥२१॥

तस्मान्नान्तराय्यम्। आत्मनो गोपीथाय। वेणुना करोति। तेजो वै वेणुः। तेजः प्रवर्ग्यः। तेजसैव तेजः समर्धयति। मखस्य शिरोऽसीत्याह। यज्ञो वै मखः। तस्यैतच्छिरः। यत्प्रवर्ग्यः॥२२॥

तस्मादेवमाह। यज्ञस्य पदे स्थ इत्याह। यज्ञस्य ह्येते पदे। अथो प्रतिष्ठित्यै। गायत्रेण त्वा छन्दसा करोमीत्याह।

छन्दोभिरेवैनं करोति। त्र्युद्धिं करोति। त्रय इमे लोकाः। एषां लोकानामाप्त्यै। छन्दोभिः करोति॥२३॥

वीर्यं वै छन्दाꣳसि। वीर्येणैवैनं करोति। यजुषा बिलं करोति व्यावृत्त्यै। इयं तं करोति। प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मितम्। इयं तं करोति। यज्ञपुरुषा सम्मितम्। इयं तं करोति। एतावद्वै पुरुषे वीर्यम्। वीर्यसम्मितम्॥२४॥

अपरिमितं करोति। अपरिमितस्यावरुद्ध्यै। परिग्रीवं करोति धृत्यै। सूर्यस्य हरसा श्रायेत्याह। यथायजुरेवैतत्। अश्वशकेन धूपयति। प्राजापत्यो वा अश्वः सयोनित्वाय। वृष्णो अश्वस्य निष्पदसीत्याह। असौ वा आदित्यो वृषाऽश्वः। तस्य छन्दाꣳसि निष्पत्॥२५॥

छन्दोभिरेवैनं धूपयति। अर्चिषे त्वा शोचिषे त्वेत्याह। तेज एवास्मिन्दधाति। वारुणोऽभीद्धः। मैत्रियोपैति शान्त्यै। सिद्ध्यै त्वेत्याह। यथायजुरेवैतत्। देवस्त्वा सवितोद्वपत्वित्याह। सवितृप्रसूत एवैनं ब्रह्मणा देवताभिरुद्वपति। अपद्यमानः पृथिव्यामाशा दिश आपृणेत्याह॥२६॥

तस्मादग्निः सर्वा दिशोऽनु विभाति। उत्तिष्ठ बृहन्भवोर्ध्वस्तिष्ठ ध्रुवस्त्वमित्याह प्रतिष्ठित्यै। ईश्वरो वा एषोऽन्धो भवितोः। यः प्रवर्ग्यमन्वीक्षते। सूर्यस्य त्वा चक्षुषाऽन्वीक्ष इत्याह। चक्षुषो गोपीथाय। ऋजवे त्वा

साधवे॑ त्वा सुक्षि॒त्यै त्वा॒ भूत्यै॒ त्वेत्या॑ह। इ॒यं वा ऋ॒जुः। अ॒न्तरि॑क्षꣳ सा॒धु। अ॒सौ सु॑क्षि॒तिः॥२७॥

दिशो॒ भूतिः॑। इ॒मानि॒वास्मै॑ लो॒कान्क॑ल्पयति। अथो॒ प्रति॑ष्ठित्यै। इ॒दम॒हम॒मुमा॑मुष्याय॒णं वि॒शा प॒शुभि॑र्ब्रह्मवर्च॒सेन॒ पर्यू॑हा॒मीत्या॑ह। वि॒शैवैनं॑ प॒शुभि॑र्ब्रह्मवर्च॒सेन॒ पर्यू॑हति। वि॒शेति॑ राज॒न्य॑स्य ब्रूयात्। वि॒शैवैनं॒ पर्यू॑हति। प॒शुभि॒रिति॒ वैश्य॑स्य। प॒शुभि॑रे॒वैनं॒ पर्यू॑हति। अ॒सुर्यं॑ पात्र॒मना॑च्छृण्णम्॥२८॥

आच्छृ॑णत्ति। दे॒व॒त्राक॑ः। अ॒ज॒क्षी॒रेणाऽऽच्छृ॑णत्ति। प॒र॒मं वा ए॒तत्पय॑ः। यद॑जक्षी॒रम्। प॒र॒मेणै॒वैनं॒ पय॒साऽऽच्छृ॑णत्ति। यजु॑षा॒ व्यावृ॑त्त्यै। छन्दो॑भि॒राच्छृ॑णत्ति। छन्दो॑भि॒र्वा ए॒ष क्रि॑यते। छन्दो॑भिरे॒व छन्दा॒ꣳस्याच्छृ॑णत्ति। छृ॒न्धि वाच॒मित्या॑ह। वाच॑मे॒वाव॑रुन्धे। छृ॒न्ध्यूर्ज॒मित्या॑ह। ऊर्ज॑मे॒वाव॑रुन्धे। छृ॒न्धि ह॒विरित्या॑ह। ह॒विरे॒वाक॑ः। देव॑ पुरश्चर स॒घ्यास॒न्त्वेत्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्॥२९॥

स्या॒द्यत् प्र॑व॒र्ग्यश्छन्दो॑भिः करोति वी॒र्यसम्मितं॒ छन्दा॑ꣳसि नि॒ष्पत्पृ॒णेत्या॑ह सुक्षि॒तिरना॑च्छृण्ण॒ञ्छन्दा॒ꣳस्याच्छृ॑णत्त्य॒ष्टौ च॑॥ [३]

ब्रह्म॒न्प्रच॑रिष्यामो॒ होत॑र्घ॒र्ममभि॒ष्टुही॒त्या॑ह। ए॒ष वा ए॒तर्हि॒ बृह॒स्पतिः॑। यद्ब्रह्मा। तस्मा॑ ए॒व प्र॑ति॒प्रोच्य॒ प्रच॑रति। आ॒त्मनोऽना॑र्त्यै। य॒माय॑ त्वा म॒खाय॒ त्वेत्या॑ह। ए॒ता वा ए॒तस्य॑ दे॒वताः॑। ताभि॑रे॒वैनꣳ समर्धयति। मद॑न्तीभिः

प्रोक्षति। तेज ए॒वास्मिन्दधाति॥३०॥

अ॒भि॒पूर्वं प्रोक्षति। अ॒भि॒पूर्वमे॒वास्मि॒न्तेजो॑ दधाति। त्रिः प्रोक्षति। त्र्यावृ॒द्धि य॒ज्ञः। अथो॑ मेध्य॒त्वाय॑। होताऽन्वा॑ह। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। अन॑वानम्। प्रा॒णाना॒ꣳ सन्त॑त्यै। त्रि॒ष्टुभः॑ स॒तीर्गा॑य॒त्रीरि॒वान्वा॑ह॥३१॥

गा॒य॒त्रो हि प्रा॒णः। प्रा॒णमे॒व यज॑माने दधाति। सन्त॑त॒मन्वा॑ह। प्रा॒णाना॑म॒न्नाद्य॑स्य॒ सन्त॑त्यै। अथो॒ रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। यत्परि॑मिता अनुब्रू॒यात्। परि॑मित॒मव॑रुन्धीत। अप॑रिमिता॒ अन्वा॑ह। अप॑रिमित॒स्याव॑रुद्ध्यै। शिरो॒ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑॥३२॥

यत्प्र॑व॒र्ग्यः॑। ऊर्ङ्मु॒ञ्जाः॑। यन्मौ॒ञ्जो वे॒दो भव॑ति। ऊ॒र्जैव य॒ज्ञस्य॒ शिरः॒ सम॑र्धयति। प्रा॒णा॒हु॒तीर्जु॑होति। प्रा॒णाने॒व यज॑माने दधाति। स॒प्त जु॑होति। स॒प्त वै शी॑र्ष॒ण्याः॑ प्रा॒णाः। प्रा॒णाने॒वास्मि॑न्दधाति। दे॒वस्त्वा॑ सवि॒ता मध्वा॑ऽन॒क्त्वित्या॑ह॥३३॥

तेज॑से॒वैन॑मनक्ति। पृ॒थि॒वीं तप॑सस्त्राय॒स्वेति॒ हिर॑ण्य॒मुपा॑स्यति। अ॒स्या अन॑तिदाहाय। शिरो॒ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यत्प्र॑व॒र्ग्यः॑। अ॒ग्निः सर्वा॑ दे॒वताः॑। प्र॒ल॒वाना॒दीप्योपा॑स्यति। दे॒वता॑स्वे॒व य॒ज्ञस्य॒ शिरः॒ प्रति॑दधाति। अप्र॑तिशीर्णाग्रं भवति। ए॒तद्वै र्हि॒र्ह्येषः॥३४॥

अ॒र्चिर॑सि शो॒चिर॒सीत्या॑ह। तेज॑ ए॒वास्मि॑न्ब्रह्मवर्च॒सं द॑धाति। स꣣सीद॑स्व म॒हा꣣ अ॒सीत्या॑ह। म॒हान् ह्ये॑षः। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। ए॒ते वाव त ऋ॒त्विजः॑। ये द॑र्श॒पूर्ण॑मा॒सयोः॑। अथ॑ क॒था होता॒ यज॑मानाया॒ऽऽशिषो॒ नाशा॑स्त॒ इति॑। पु॒रस्ता॑दाशीः॒ खलु॒ वा अ॒न्यो य॒ज्ञः। उ॒परि॑ष्टादाशीर॒न्यः॥३५॥

अ॒ना॒धृ॒ष्या पु॒रस्ता॒दिति॒ यदे॒तानि॒ यजू॒ꣳष्याह॑। शीर्ष॒त ए॒व य॒ज्ञस्य॒ यज॑मान आ॒शिषोऽव॑रुन्धे। आयुः॑ पु॒रस्ता॑दाह। प्र॒जां द॑क्षिण॒तः। प्रा॒णं प॒श्चात्। श्रोत्र॑मुत्तर॒तः। विधृ॑तिमु॒परि॑ष्टात्। प्रा॒णाने॒वास्मै॑ स॒मीची॑ दधाति। ई॒श्व॒रो वा ए॒ष दिशोऽनून्म॑दितोः। यं दिशोऽनु॑ व्यास्था॒पय॑न्ति॥३६॥

मनो॒रश्वा॑सि॒ भूरि॑पुत्रेती॒माम॒भिमृ॑शति। इ॒यं वै मनो॒रश्वा॒ भूरि॑पुत्रा। अ॒स्याम॒ेव प्रति॑तिष्ठ॒त्यनु॑न्मादाय। सू॒प॒सदा॑ मे भूया॒ मा मा॑ हि꣣सी॒रित्या॒हाहि꣣सायै। चितः॑ स्थ परि॒चित॒ इत्या॑ह। अप॑चितिम॒ेवास्मि॑न्दधाति। शिरो॒ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यत्प्र॑व॒र्ग्यः॑। अ॒सौ खलु॒ वा आ॑दि॒त्यः प्र॑व॒र्ग्यः॑। तस्य॑ म॒रुतो॑ र॒श्मयः॑॥३७॥

स्वाहा॑ म॒रुद्भिः॒ परि॑श्रय॒स्वेत्या॑ह। अ॒मुमे॒वाऽऽदि॒त्यꣳ र॒श्मिभि॒ः पर्यू॑हति। तस्मा॑द॒सावा॑दि॒त्योऽमुष्मि॑ँल्लो॒के र॒श्मिभि॒ः पर्यू॑ढः। तस्मा॒द्राजा॑ वि॒शा पर्यू॑ढः। तस्मा॑द्ग्राम॒णीः स॑जा॒तैः पर्यू॑ढः। अ॒ग्नेः सृ॒ष्टस्य॑ य॒तः। विक॑ङ्कत॒ं भा आ॑र्च्छत्।

यद्वैकङ्कताः परिधयो भवन्ति। भा एवावरुन्धे। द्वादश भवन्ति॥३८॥

द्वादश मासाः संवथ्सरः। संवथ्सरमेवावरुन्धे। अस्ति त्रयोदशो मास इत्याहुः। यत्त्रयोदशः परिधिर्भवति। तेनैव त्रयोदशं मासमवरुन्धे। अन्तरिक्षस्यान्तर्धिरसीत्याह व्यावृत्त्यै। दिवं तपसस्त्रायस्वेत्युपरिष्टाद्धिरण्यमधि निदधाति। अमुष्या अनतिदाहाय। अथो आभ्यामेवैनमुभयतः परिगृह्णाति। अर्हन् बिभर्षि सायकानि धन्वेत्याह॥३९॥

स्तौत्येवैनमेतत्। गायत्रमसि त्रैष्टुभमसि जागतमसीति धवित्राण्यादत्ते। छन्दोभिरेवैनान्यादत्ते। मधु मध्विति धूनोति। प्राणो वै मधु। प्राणमेव यजमाने दधाति। त्रिः परियन्ति। त्रिवृद्धि प्राणः। त्रिः परियन्ति। त्र्यावृद्धि यज्ञः॥४०॥

अथो रक्षसामपहत्यै। त्रिः पुनः परियन्ति। षट्थ्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतुष्वेव प्रतितिष्ठन्ति। यो वै घर्मस्य प्रियां तनुवमाक्रामति। दुश्चर्मा वै स भवति। एष ह वा अस्य प्रियां तनुवमाक्रामति। यत् त्रिः परीत्य चतुर्थं पर्येति। एताꣳ ह वा अस्योग्रदेवो राजनिराचक्राम॥४१॥

ततो वै स दुश्चर्माऽभवत्। तस्मात्त्रिः परीत्य न चतुर्थं परीयात्। आत्मनो गोपीथाय। प्राणा वै धवित्राणि। अव्यतिषङ्गं धून्वन्ति। प्राणानामव्यतिषङ्गाय कृत्यै। विनिषद्य

धून्वन्ति। दिक्ष्वेव प्रतितिष्ठन्ति। ऊर्ध्वं धून्वन्ति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। सर्वतो धून्वन्ति। तस्मादयꣳ सर्वतः पवते॥४२॥

दधातीवान्वाह यज्ञस्याहैष उपरिष्टादाशीरन्यो व्यास्थापयन्ति रश्मयो भवन्ति धन्वेत्याह यज्ञश्चक्राम समष्ट्यै द्वे च॥ [४]

अग्निष्ट्वा वसुभिः पुरस्ताद्रोचयतु गायत्रेण छन्दसेत्याह। अग्निरेवैनं वसुभिः पुरस्ताद्रोचयति गायत्रेण छन्दसा। समारुचितो रोचयेत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते। इन्द्रस्त्वा रुद्रैर्दक्षिणतो रोचयतु त्रैष्टुभेन छन्दसेत्याह। इन्द्र एवैनꣳ रुद्रैर्दक्षिणतो रोचयति त्रैष्टुभेन छन्दसा। समारुचितो रोचयेत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते। वरुणस्त्वाऽऽदित्यैः पश्चाद्रोचयतु जागतेन छन्दसेत्याह। वरुण एवैनमादित्यैः पश्चाद्रोचयति जागतेन छन्दसा॥४३॥

समारुचितो रोचयेत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते। द्युतानस्त्वा मारुतो मरुद्भिरुत्तरतो रोचयत्वानुष्टुभेन छन्दसेत्याह। द्युतान एवैनं मारुतो मरुद्भिरुत्तरतो रोचयत्यानुष्टुभेन छन्दसा। समारुचितो रोचयेत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते। बृहस्पतिस्त्वा विश्वैर्देवैरुपरिष्टाद्रोचयतु पाङ्क्तेन छन्दसेत्याह। बृहस्पतिरेवैनं विश्वैर्देवैरुपरिष्टाद्रोचयति पाङ्क्तेन छन्दसा। समारुचितो रोचयेत्याह।

आ॒शिष॑मे॒वैतामाशाँ॑स्ते॥ ४४॥

रो॒चि॒तस्त्वं दे॑व घर्म दे॒वेष्वसीत्या॑ह। रो॒चि॒तो ह्ये॑ष दे॒वेषु॑। रो॒चि॒षी॒याहं म॑नु॒ष्येँ॑ष्वित्या॑ह। रोच॑त ए॒वैष म॑नु॒ष्ये॑षु। सम्राँ॑ड्घर्म रुचि॒तस्त्वं दे॒वेष्वायु॑ष्माꣳस्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒स्य॑सीत्या॑ह। रु॒चि॒तो ह्ये॑ष दे॒वेष्वायु॑ष्माꣳस्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒सी। रु॒चि॒तो॑ऽहं म॑नु॒ष्येँ॑ष्वायु॑ष्माꣳस्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒सी भू॑यास॒मित्या॑ह। रु॒चि॒त ए॒वैष म॑नु॒ष्येँ॑ष्वायु॑ष्माꣳस्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒सी भ॑वति। रुग॑सि॒ रुचं॒ मयि॑ धेहि॒ मयि॒ रुगित्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैतामाशाँ॑स्ते। तं यदे॒तैर्यजु॑र्भि॒ररो॑चयित्वा। रु॒चि॒तो घ॒र्म इति॑ प्रब्रू॒यात्। अरो॑चुकोऽध्व॒र्युः स्यात्। अरो॑चुको॒ यज॑मानः। अथ॒ यदे॑नमे॒तैर्यजु॑र्भी रोचयि॒त्वा। रु॒चि॒तो घर्म॒ इति॒ प्राह॑। रोचु॑कोऽध्व॒र्युर्भव॑ति। रोचु॑को॒ यज॑मानः॥ ४५॥

प॒श्चाद्रो॑चयति॒ जाग॑तेन॒ छन्द॑सा॒ पाङ्क्ते॑न॒ छन्द॑सा॒ समा॑रुचि॒तो रो॑च॒येत्या॑हा॒शिष॑मे॒वैतामाशाँ॑स्ते शास्ते॒ऽष्टौ च॑॥ [५]

शिरो॒ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यत् प्र॑व॒र्ग्यः॑। ग्री॒वा उ॑प॒सदः॑। पु॒रस्ता॑दुप॒सदा॑ प्रव॒र्ग्यं॑ प्रवृ॑णक्ति। ग्री॒वास्वे॒व य॒ज्ञस्य॒ शिरः॒ प्रति॑दधाति। त्रिः प्रवृ॑णक्ति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒भ्य ए॒व लो॒केभ्यो॑ य॒ज्ञस्य॒ शिरोऽव॑रुन्धे। षट्थ्सम्प॑द्यन्ते। षड्वा ऋ॒तवः॑॥ ४६॥

ऋ॒तुभ्य॑ ए॒व य॒ज्ञस्य॒ शिरोऽव॑रुन्धे। द्वाद॑श॒कृत्वः॒ प्रवृ॑णक्ति। द्वाद॑श॒ मासाः॑ संवथ्स॒रः। स॒व॒थ्स॒रादे॒व य॒ज्ञस्य॒ शिरोऽव॑रुन्धे।

चतुर्विꣳशतिः सम्पद्यन्ते। चतुर्विꣳशतिरर्धमासाः। अर्धमासेभ्य एव यज्ञस्य शिरोऽवरुन्धे। अथो खलु। सकृदेव प्रवृज्यः। एकꣳ हि शिरः॥४७॥

अग्निष्टोमे प्रवृणक्ति। एतावान् वै यज्ञः। यावानग्निष्टोमः। यावानेव यज्ञः। तस्य शिरः प्रतिदधाति। नोक्थ्यँ प्रवृञ्ज्यात्। प्रजा वै पशव उक्थानि। यदुक्थ्यँ प्रवृञ्ज्यात्। प्रजां पशूनस्य निर्दहेत्। विश्वजिति सर्वपृष्ठे प्रवृणक्ति॥४८॥

पृष्ठानि वा अच्युतं च्यावयन्ति। पृष्ठैरेवास्मा अच्युतं च्यावयित्वाऽवरुन्धे। अपश्यं गोपामित्याह। प्राणो वै गोपाः। प्राणमेव प्रजासु वियातयति। अपश्यं गोपामित्याह। असौ वा आदित्यो गोपाः। स हीमाः प्रजा गोपायति। तमेव प्रजानां गोप्तारं कुरुते। अनिपद्यमानमित्याह॥४९॥

न ह्येष निपद्यते। आ च परा च पथिभिश्चरन्तमित्याह। आ च ह्येष परा च पथिभिश्चरति। स सध्रीचीः स विषूचीर्वसान इत्याह। सध्रीचीँश्च ह्येष विषूचीश्च वसानः प्रजा अभि विपश्यति। आवरीवर्ति भुवनेष्वन्तरित्याह। आ ह्येष वरीवर्ति भुवनेष्वन्तः। अत्र प्रावीर्मधु माध्वीभ्यां मधु माधूचीभ्यामित्याह। वासन्तिकावेवास्मा ऋतू कल्पयति। समग्निरग्निना गतेत्याह॥५०॥

ग्रैष्मावेवास्मा ऋतू कल्पयति। समग्निरग्निना गतेत्याह।

अग्निर्ह्येवैषोऽग्निना सङ्गच्छते। स्वाहा समग्निस्तपसा गतेत्याह। पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभिगृणाति। धर्ता दिवो विभासि रजसः पृथिव्या इत्याह। शारदावेवास्मा ऋतू कल्पयति॥५१॥

दिवि देवेषु होत्रा यच्छेत्याह। होत्राभिरेवेमाँल्लोकान्थ्सन्दधाति। विश्वासां भुवां पत इत्याह। हैमन्तिकावेवास्मा ऋतू कल्पयति। देवश्रूस्त्वं देव घर्म देवान्पाहीत्याह। शैशिरावेवास्मा ऋतू कल्पयति। तपोजां वाचमस्मे नियच्छ देवायुवमित्याह। या वै मेध्या वाक्। सा तपोजाः। तामेवावरुन्धे॥५२॥

गर्भो देवानामित्याह। गर्भो ह्येष देवानाम्। पिता मतीनामित्याह। प्रजा वै मतयः। तासामेष एव पिता। यत् प्रवर्ग्यः। तस्मादेवमाह। पतिः प्रजानामित्याह। पतिर्ह्येष प्रजानाम्। मतिः कवीनामित्याह॥५३॥

मतिर्ह्येष कवीनाम्। सं देवो देवेन सवित्रा यतिष्ट स॒ सूर्येणारुक्तेत्याह। अमुं चैवाऽऽदित्यं प्रवर्ग्यं च स॒शास्ति। आयुर्दास्त्वमस्मभ्यं घर्म वर्चोदा असीत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते। पिता नोऽसि पिता नो बोधेत्याह। बोधयत्येवैनम्। न वै तेऽवकाशा भवन्ति। पत्नियै दशमः। नव वै पुरुषे प्राणाः॥५४॥

नाभिर्दशमी। प्राणानेव यजमाने दधाति। अथो दशाक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमवरुन्धे। यज्ञस्य शिरोऽच्छिद्यत। तद्देवा होत्राभिः प्रत्यदधुः। ऋत्विजोऽवेक्षन्ते। एता वै होत्राः। होत्राभिरेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति॥५५॥

रुचितमवेक्षन्ते। रुचिताद्वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। प्रजानाꣳ सृष्ट्यै। रुचितमवेक्षन्ते। रुचिताद्वै पर्जन्यो वर्षति। वर्षुकः पर्जन्यो भवति। सं प्रजा एधन्ते। रुचितमवेक्षन्ते। रुचितं वै ब्रह्मवर्चसम्। ब्रह्मवर्चसिनो भवन्ति॥५६॥

अधीयन्तोऽवेक्षन्ते। सर्वमायुर्यन्ति। न पत्न्यवेक्षेत। यत्पत्न्यवेक्षेत। प्रजायेत। प्रजां त्वस्यै निर्दहेत्। यन्नावेक्षेत। न प्रजायेत। नास्यै प्रजां निर्दहेत्। तिरस्कृत्य यजुर्वाचयति। प्रजायते। नास्यै प्रजां निर्दहति। त्वष्टीमती ते सपेयेत्याह। सपाद्धि प्रजाः प्रजायन्ते॥५७॥

ऋतवो हि शिरः सर्वपृष्ठे प्रवृणक्त्यनिपद्यमानमित्याह गतेत्याह शारदावेवास्मा ऋतू कल्पयति रुन्धे कवीनामित्याह प्राणाः प्रतिदधाति भवन्ति वाचयति चत्वारिं च॥ [६]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति रशनामादत्ते प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। आददेऽदित्यै रास्नाऽसीत्याह यजुष्कृत्यै। इड एह्यदित एहि सरस्वत्येहीत्याह। एतानि वा अस्यै देवनामानि।

देवनामैरेवैनामाह्वयति। असावेह्यसावेह्यसावेहीत्याह। एतानि वा अस्यै मनुष्यनामानि॥५८॥

मनुष्यनामैरेवैनामाह्वयति। षट्थ्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनामाह्वयति। अदित्या उष्णीषमसीत्याह। यथायजुरेवैतत्। वायुरस्यैड इत्याह। वायुदेवत्यो वै वथ्सः। पूषा त्वोपावसृजत्वित्याह। पौष्णा वै देवतया पशवः॥५९॥

स्वयैवैनं देवतयोपावसृजति। अश्विभ्यां प्रदापयेत्याह। अश्विनौ वै देवानां भिषजौ। ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोति। यस्ते स्तनः शशय इत्याह। स्तौत्येवैनाम्। उस्रं घर्मꣳ शिꣳषोस्रं घर्मं पाहि घर्मायं शिꣳषेत्याह। यथा ब्रूयादमुष्मै देहीति। तादृगेव तत्। बृहस्पतिस्त्वोप सीदत्वित्याह॥६०॥

ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवैनामुपसीदति। दानवः स्थ पेरव इत्याह। मेध्यानेवैनान्करोति। विष्वग्वृतो लोहितेनेत्याह व्यावृत्त्यै। अश्विभ्यां पिन्वस्व सरस्वत्यै पिन्वस्व पूष्णे पिन्वस्व बृहस्पतये पिन्वस्वेत्याह। एताभ्यो ह्येषा देवताभ्यः पिन्वते। इन्द्राय पिन्वस्वेन्द्राय पिन्वस्वेत्याह। इन्द्रमेव भागधेयेन समर्धयति। द्विरिन्द्रायेत्याह॥६१॥

तस्मादिन्द्रो देवतानां भूयिष्ठभाक्तमः। गायत्रोऽसि त्रैष्टुभोऽसि जागतमसीति शफोपयमानादत्ते। छन्दोभिरेवैनानादत्ते। सहोर्जो भागेनोपमेहीत्याह। ऊर्ज एवैनं भागमकः। अश्विनौ वा एतद्यज्ञस्य शिरः प्रतिदधतावब्रूताम्।

आ॒वाभ्या॑मे॒व पूर्वा॑भ्यां॒ वष॑ट्क्रियाता॒ इति॑। इन्द्रा॑श्विना॒ मधु॑नः सार॒घस्येत्या॑ह। अ॒श्विभ्या॑मे॒व पूर्वा॑भ्यां॒ वष॑ट्करोति। अथो॑ अ॒श्विना॑वे॒व भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्धयति॥६२॥

घ॒र्मं पा॑त वसवो॒ यज॑ता॒ वडित्या॑ह। वसू॑ने॒व भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्धयति। यद्व॑षट्कु॒र्यात्। या॒तया॑माऽस्य वषट्का॒रः स्या॑त्। यन्न व॑षट्कु॒र्यात्। रक्षा॑ꣳसि य॒ज्ञꣳ ह॑न्युः। वडित्या॑ह। प॒रोक्ष॑मे॒व वष॑ट्करोति। नास्य॑ या॒तया॑मा वषट्का॒रो भव॑ति। न य॒ज्ञꣳ रक्षा॑ꣳसि घ्नन्ति॥६३॥

स्वाहा॑ त्वा॒ सूर्य॑स्य र॒श्मये॑ वृष्टि॒वन॑ये जुहो॒मीत्या॑ह। यो वा अ॑स्य॒ पुण्यो॑ र॒श्मिः। स वृ॑ष्टि॒वनि॑ः। तस्मा॑ ए॒वैन॑ं जुहोति। मधु॑ ह॒विर॒सीत्या॑ह। स्व॒दय॑त्ये॒वैनम्॑। सूर्य॑स्य॒ तप॑स्त॒पेत्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। द्यावा॑पृथि॒वीभ्यां॑ त्वा॒ परि॑गृह्णा॒मीत्या॑ह। द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑मे॒वैनं॒ परि॑गृह्णाति॥६४॥

अ॒न्तरि॑क्षेण॒ त्वोप॑यच्छा॒मीत्या॑ह। अ॒न्तरि॑क्षेणै॒वैन॒मुप॑यच्छति। न वा ए॒तं म॑नु॒ष्यो॑ भर्तु॑मर्हति। दे॒वानां॑ त्वा पितृ॒णामनु॑मतो॒ भर्तुꣳ॑ शकेय॒मित्या॑ह। दे॒वैरे॒वैन॑ं पि॒तृभि॒रनु॑मत॒ आद॑त्ते। वि वा ए॑नमे॒तद॑र्धयन्ति। यत्प॒श्चात्प्र॒वृज्य॑ पु॒रो जु॑हु॒ति। तेजो॑ऽसि॒ तेजोऽनु॒ प्रेहीत्या॑ह। तेज॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। दि॒वि॒स्पृङ्भ्या॑ मा॑ हिꣳसीरन्तरिक्ष॒स्पृङ्भ्या॑ मा॑ हिꣳसीः पृथिवि॒स्पृङ्भ्या॑ मा॑ हिꣳसी॒रित्या॒हाहिꣳ॑सायै॥६५॥

सुवरसि सुवर्मे यच्छ दिवं यच्छ दिवो मा पाहीत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। आत्मा वायुः। उद्यत्य वातनामान्याह। आत्मन्नेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति। अनवानम्। प्राणानाꣳ सन्तत्यै। पञ्चाह॥६६॥

पाङ्क्तो यज्ञः। यावानेव यज्ञः। तस्य शिरः प्रतिदधाति। अग्नये त्वा वसुमते स्वाहेत्याह। असौ वा आदित्योऽग्निर्वसुमान्। तस्मा एवैनं जुहोति। सोमाय त्वा रुद्रवते स्वाहेत्याह। चन्द्रमा वै सोमो रुद्रवान्। तस्मा एवैनं जुहोति। वरुणाय त्वाऽऽदित्यवते स्वाहेत्याह॥६७॥

अप्सु वै वरुण आदित्यवान्। तस्मा एवैनं जुहोति। बृहस्पतये त्वा विश्वदेव्यावते स्वाहेत्याह। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवैनं जुहोति। सवित्रे त्वर्भुमते विभुमते प्रभुमते वाजवते स्वाहेत्याह। संवथ्सरो वै सवितर्भुमान् विभुमान्प्रभुमान् वाजवान्। तस्मा एवैनं जुहोति। यमाय त्वाऽङ्गिरस्वते पितृमते स्वाहेत्याह। प्राणो वै यमोऽङ्गिरस्वान्पितृमान्॥६८॥

तस्मा एवैनं जुहोति। एताभ्य एवैनं देवताभ्यो जुहोति। दश सम्पद्यन्ते। दशाक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमवरुन्धे। रौहिणाभ्यां वै देवाः सुवर्गं

लोकमायन्। तद्रौहिणयो रौहिणत्वम्। यद्रौहिणौ भवतः। रौहिणाभ्यामेव तद्यजमानः सुवर्गं लोकमेति। अहर्ज्योतिः केतुना जुषताꣳ सुज्योतिर्ज्योतिषाꣳ स्वाहा रात्रिर्ज्योतिः केतुना जुषताꣳ सुज्योतिर्ज्योतिषाꣳ स्वाहेत्याह। आदित्यमेव तदमुष्मिँल्लोकेऽह्नां परस्ताद्दाधार। रात्रिया अवस्तात्। तस्मादसावादित्योऽमुष्मिँल्लोकेऽहोरात्राभ्यां धृतः॥६९॥

मनुष्यनामानि पशवः सीदत्वित्याहेन्द्रायेत्याहार्धयति घ्नन्ति गृह्णात्यहिꣳसायै पश्चाऽहादित्यवते स्वाहेत्याह पितृमानेति चत्वारि च॥ [७]

विश्वा आशा दक्षिणसदित्याह। विश्वानेव देवान्प्रीणाति। अथो दुरिष्टा एवैनं पाति। विश्वा देवानयाडिहेत्याह। विश्वानेव देवान्भागधेयेन समर्धयति। स्वाहाकृतस्य घर्मस्य मधोः पिबतमश्विनेत्याह। अश्विनावेव भागधेयेन समर्धयति। स्वाहाऽग्नये यज्ञियाय शं यजुर्भिरित्याह। अभ्येवैनं घारयति। अथो हविरेवाकः॥७०॥

अश्विना घर्मं पातꣳ हार्दिवानमहर्दिवाभिरूतिभिरित्याह। अश्विनावेव भागधेयेन समर्धयति। अनु वां द्यावापृथिवी मꣳसातामित्याहानुमत्यै। स्वाहेन्द्राय स्वाहेन्द्रावडित्याह। इन्द्राय हि पुरो हूयते। आश्राव्याह घर्मस्य यजेति। वषट्कृते जुहोति। रक्षसामपहत्यै। अनुयजति स्वगाकृत्यै। घर्ममपातमश्विनेत्याह॥७१॥

पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभिगृणाति। अनु वां द्यावापृथिवी अमꣳसातामित्याहानुमत्यै। तं प्राव्यं यथावण्णमो दिवे नमः पृथिव्या इत्याह। यथायजुरेवैतत्। दिविधा इमं यज्ञं यज्ञमिमं दिविधा इत्याह। सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति। दिवं गच्छान्तरिक्षं गच्छ पृथिवीं गच्छेत्याह। एष्वेवैनं लोकेषु प्रतिष्ठापयति। पञ्च प्रदिशो गच्छेत्याह॥७२॥

दिक्ष्वेवैनं प्रतिष्ठापयति। देवान्घर्मपान्गच्छ पितॄन्घर्मपान्गच्छे-त्याह। उभयेष्वेवैनं प्रतिष्ठापयति। यत्पिन्वते। वर्षुकः पर्जन्यो भवति। तस्मात्पिन्वमानः पुण्यः। यत्प्राङ्पिन्वते। तद्देवानाम्। यद्दक्षिणा। तत्पितॄणाम्॥७३॥

यत्प्रत्यक्। तन्मनुष्याणाम्। यदुदङ्। तद्रुद्राणाम्। प्राञ्चमुदञ्चं पिन्वयति। देवत्राकः। अथो खलु। सर्वा अनु दिशः पिन्वयति। सर्वा दिशः समेधन्ते। अन्तःपरिधि पिन्वयति॥७४॥

तेजसोऽस्कन्दाय। इषे पीपिह्यूर्जे पीपिहीत्याह। इषमेवोर्जं यजमाने दधाति। यजमानाय पीपिहीत्याह। यजमानायैवैतामाशिषमाशास्ते। मह्यं ज्यैष्ठ्याय पीपिहीत्याह। आत्मन एवैतामाशिषमाशास्ते। त्विष्यै त्वा द्युम्नाय त्वेन्द्रियाय त्वा भूत्यै त्वेत्याह। यथायजुरेवैतत्। धर्मासि सुधर्मा मे न्यस्मे ब्रह्माणि धारयेत्याह॥७५॥

ब्रह्मन्नेवैनं प्रतिष्ठापयति। नेत्त्वा वातः स्कन्दयादिति यद्यभिचरेत्। अमुष्य त्वा प्राणे सादयाम्यमुना सह निरर्थं गच्छेति ब्रूयाद्यं द्विष्यात्। यमेव द्वेष्टि। तेनैनꣳ सह निरर्थं गमयति। पूष्णे शरसे स्वाहेत्याह। या एव देवता हुतभागाः। ताभ्य एवैनं जुहोति। ग्रावभ्यः स्वाहेत्याह। या एवान्तरिक्षे वाचः॥७६॥

ताभ्य एवैनं जुहोति। प्रतिरेभ्यः स्वाहेत्याह। प्राणा वै देवाः प्रतिराः। तेभ्य एवैनं जुहोति। द्यावापृथिवीभ्याꣳ स्वाहेत्याह। द्यावापृथिवीभ्यामेवैनं जुहोति। पितृभ्यो घर्मपेभ्यः स्वाहेत्याह। ये वै यज्वानः। ते पितरो घर्मपाः। तेभ्य एवैनं जुहोति॥७७॥

रुद्राय रुद्रहोत्रे स्वाहेत्याह। रुद्रमेव भागधेयेन समर्धयति। सर्वतः समनक्ति। सर्वत एव रुद्रं निरवदयते। उदश्चं निरस्यति। एषा वै रुद्रस्य दिक्। स्वायामेव दिशि रुद्रं निरवदयते। अप उपस्पृशति मेध्यत्वाय। नान्वीक्षेत। यदन्वीक्षेत॥७८॥

चक्षुरस्य प्रमायुकꣳ स्यात्। तस्मान्नान्वीक्ष्यः। अपीपरो माऽह्नो रात्रिये मा पाह्येषा ते अग्ने समित्तया समिध्यस्वायुर्मे दा वर्चसा माऽऽञ्जीरित्याह। आयुरेवास्मिन्वर्चो दधाति। अपीपरो मा रात्रिया अह्नो मा पाह्येषा ते अग्ने

स॒मित्तया॒ समि॑ध्य॒स्वाऽऽयु॑र्मे दा॒ वर्च॑सा माऽऽञ्जी॒रित्या॑ह। आयु॑रे॒वास्मि॒न्वर्चो॑ दधाति। अ॒ग्निर्ज्योति॒र्ज्योति॑र॒ग्निः स्वाहा॒ सूर्यो॒ ज्योति॒र्ज्योतिः॒ सूर्यः॒ स्वाहेत्या॑ह। य॒थाय॒जुरे॒वैतत्। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। हो॒त॒व्य॑मग्निहो॒त्रा(३)न्न हो॑त॒व्या(३)मिति॑॥ ७९॥

यद्यजु॑षा जुहु॒यात्। अय॑थापूर्व॒माहु॑ती जुहुयात्। यन्न जु॑हु॒यात्। अ॒ग्निः परा॑भवेत्। भूः स्वाहेत्ये॒व हो॑त॒व्यम्॑। य॒था॒पू॒र्वमाहु॑ती जु॒होति॑। नाग्निः परा॑भवति। हु॒तꣳ ह॒विर्मधु॑ ह॒विरित्या॑ह। स्व॒दय॑त्ये॒वैनम्॑। इन्द्र॑तमे॒ऽग्नावित्या॑ह॥ ८०॥

प्रा॒णो वा इन्द्र॑तमो॒ऽग्निः। प्रा॒ण ए॒वैन॒मिन्द्र॑तमे॒ऽग्नौ जु॑होति। पि॒ता नो॑ऽसि॒ मा मा॑ हिꣳसी॒रित्या॒हाहिꣳसायै। अ॒श्याम॑ ते देव घर्म॒ मधु॑मतो॒ वाज॑वतः पितु॒मत॒ इत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैतामाशा॑स्ते। स्व॒धा॒विनो॑ऽशी॒महि॑ त्वा॒ मा मा॑ हिꣳसी॒रित्या॒हाहिꣳसायै। तेज॑सा॒ वा ए॒ते व्यृ॑ध्यन्ते। ये प्र॑व॒र्ग्येण॒ चर॑न्ति। प्राश्न॑न्ति। तेज॑ ए॒वात्मन्द॑धते॥ ८१॥

स॒व॒त्स॒रं न मा॒ꣳसम॑श्नीयात्। न रा॒मामुपे॑यात्। न मृ॒न्मये॑न पिबेत्। नास्य॑ रा॒म उच्छि॑ष्टं पिबेत्। तेज ए॒व तथ्सꣳश्य॑ति। दे॒वा॒सु॒राः संय॑त्ता आसन्। ते दे॒वा वि॑ज॒यमु॑प॒यन्तः॑। वि॒भ्राजि॑ सौ॒र्ये ब्रह्म॒सन्न्य॑दधत। यत्किं च॑ दिवाकी॒र्त्यम्॑। तदे॒तेनै॒व व्र॒तेना॑गोपायत्। तस्मा॑दे॒तद्व्र॒तं

चार्यम्। तेजसो गोपीथाय। तस्मादेतानि यजूꣳषि विभ्राजः सौर्यस्येत्याहुः। स्वाहा त्वा सूर्यस्य रश्मिभ्य इति प्रातः सꣳसादयति। स्वाहा त्वा नक्षत्रेभ्य इति सायम्। एता वा एतस्य देवताः। ताभिरेवैनꣳ समर्धयति॥८२॥

अकरश्विनेत्याह प्रदिशो गच्छेत्याह पितॄणामन्तःपरिधि पिन्वयति धारयेत्याह वाचो घर्मपास्तेभ्य एवैनं जुहोत्यन्वीक्षेत होतव्या(३)मित्यग्नावित्याह दधतेऽगोपायथ्सप्त च॥ [८]

घर्म या ते दिवि शुगिति तिस्र आहुतीर्जुहोति। छन्दोभिरेवास्यैभ्यो लोकेभ्यः शुचमव यजते। इयत्यग्रे जुहोति। अथेयत्यथेयति। त्रय इमे लोकाः। अनु नोऽद्यानुमतिरित्याहानुमत्यै। दिवस्त्वा परस्पाया इत्याह। दिव एवेमाँल्लोकान्दाधार। ब्रह्मणस्त्वा परस्पाया इत्याह॥८३॥

एष्वेव लोकेषु प्रजा दाधार। प्राणस्य त्वा परस्पाया इत्याह। प्रजास्वेव प्राणान्दाधार। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। असौ खलु वा आदित्यः प्रवर्ग्यः। तं यद्दक्षिणा प्रत्यञ्चमुदञ्चमुद्वासयेत्। जिह्मं यज्ञस्य शिरो हरेत्। प्राञ्चमुद्वासयति। पुरस्तादेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति॥८४॥

प्राञ्चमुद्वासयति। तस्मादसावादित्यः पुरस्तादुदेति। शफोपयमान्यवित्राणि धृष्टी इत्यन्ववहरन्ति। सात्मानमेवैनꣳ सतनुं करोति। सात्माऽमुष्मिँल्लोके भवति। य एवं वेद। औदुम्बराणि भवन्ति। ऊर्ग्वा उदुम्बरः। ऊर्जमेवावरुन्धे।

वर्त्मना॒ वा अ॒न्वित्य॑॥८५॥

य॒ज्ञꣳ रक्षाꣳसि जिघाꣳसन्ति। साम्नां॑ प्रस्तो॒ताऽन्ववैति। साम॒ वै र॑क्षो॒हा। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। त्रिर्नि॒धन॒मुपै॑ति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒भ्य ए॒व लो॒केभ्यो॒ रक्षाꣳ॒स्यप॑हन्ति। पुरु॑षः पुरुषो नि॒धन॒मुपै॑ति। पुरु॑षः पुरुषो॒ हि र॑क्ष॒स्वी। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै॥८६॥

यत्पृ॑थि॒व्यामु॑द्वा॒सयेत्। पृ॒थि॒वीꣳ शु॒चाऽर्प॑येत्। यद॒फ्सु। अ॒पः शु॒चार्प॑येत्। यदोष॑धीषु। ओष॑धीः शु॒चाऽर्प॑येत्। यद्वन॒स्पति॑षु। वन॒स्पती॑ञ्छु॒चार्प॑येत्। हिर॑ण्यं नि॒धायोद्वा॑सयति। अ॒मृतं॒ वै हिर॑ण्यम्॥८७॥

अ॒मृत॑ ए॒वैनं॒ प्रति॑ष्ठापयति। व॒ल्गुर॑सि शं॒ युधा॑या॒ इति॒ त्रिः प॑रिषि॒ञ्चन्पर्ये॑ति। त्रि॒वृद्वा अ॒ग्निः। यावा॑ने॒वाग्निः। तस्य॒ शुचꣳ शमयति। त्रिः पुनः॒ पर्ये॑ति। षट्थ्सम्प॑द्यन्ते। षड्वा ऋ॒तवः॑। ऋ॒तुभि॑रे॒वास्य॒ शुचꣳ शमयति। चतुः॑स्रक्ति॒र्नाभि॑र्ऋ॒तस्येत्या॑ह॥८८॥

इ॒यं वा ऋ॒तम्। तस्या॑ ए॒ष ए॒व नाभिः॑। यत् प्र॑व॒र्ग्यः॑। तस्मा॑दे॒वमा॑ह। सदो॑ वि॒श्वायु॒रित्या॑ह। सदो॒ हीयम्। अप॒ द्वेषो॒ अप॒ ह्वर॒ इत्या॑ह॒ भ्रातृ॑व्यापनुत्त्यै। घर्मे॒तत्तेऽन्न॑मे॒तत्पुरी॑ष॒मिति॑ द॒ध्ना म॑धुमि॒श्रेण॑ पूरयति। ऊग्वा अ॒न्नाद्यं॒ दधि॑। ऊ॒र्जैवैन॑म॒न्नाद्ये॑न॒ सम॑र्धयति॥८९॥

अन॑शनायुको भवति। य ए॒वं वेद॑। रन्ति॒र्नामा॑सि

दिव्यो गन्धर्व इत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानꣳ रन्ति बन्धुतां व्याचष्टे। समहमायुषा सं प्राणेनेत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते। व्यसौ योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्याह। अभिचार एवास्यैषः। अचिक्रदद्वृषा हरिरित्याह। वृषा ह्येषः॥९०॥

वृषा हरिः। महान्मित्रो न दर्शत इत्याह। स्तौत्येवैनमेतत्। चिदसि समुद्रयोनिरित्याह। स्वामेवैनं योनिं गमयति। नमस्ते अस्तु मा मा हिꣳसीरित्याहाहिꣳसायै। विश्वावसुꣳ सोम गन्धर्वमित्याह। यदेवास्य क्रियमाणस्यान्तर्यन्ति। तदेवास्यैतेना प्यायति। विश्वावसुरभि तन्नो गृणात्वि-त्याह॥९१॥

पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभि गृणाति। धियो हिन्वानो धिय इन्नो अव्यादित्याह। ऋतूनेवास्मै कल्पयति। प्राऽऽसां गन्धर्वो अमृतानि वोचदित्याह। प्राणा वा अमृताः। प्राणानेवास्मै कल्पयति। एतत्त्वं देव घर्म देवो देवानुपागा इत्याह। देवो ह्येष सं देवानुपैति। इदमहं मनुष्यो मनुष्यानित्याह॥९२॥

मनुष्यो हि। एष सन्मनुष्यानुपैति। ईश्वरो वै प्रवर्ग्यमुद्वासयन्। प्रजां पशून्थ्सोमपीथमनूद्वासः सोम पीथानुमेहि। सह प्रजया सह रायस्पोषेणेत्याह। प्रजामेव

प॒शून्थ्सोमपी॒थमा॒त्मन्ध॑त्ते। सु॒मि॒त्रा न॒ आप॒ ओष॑धयः स॒न्त्वित्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैतामाशा॑स्ते। दु॒र्मि॒त्रास्तस्मै॑ भूयासु॒र्योऽस्मान्द्वेष्टि॒ यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्म इत्या॑ह। अ॒भि॒चा॒र ए॒वास्यै॒षः। प्र वा ए॒षोऽस्माल्लो॒काच्च्य॑वते। यः प्र॑व॒र्ग्यमुद्वा॒सयति॑। उदु॒त्यं चि॒त्रमिति॑ सौ॒रीभ्या॑मृ॒ग्भ्यां पुन॒रेत्य॒ गार्ह॑पत्ये जुहोति। अ॒यं वै लो॒को गार्ह॑पत्यः। अ॒स्मिन्ने॒व लो॒के प्रति॑तिष्ठति। अ॒सौ खलु॒ वा आ॑दि॒त्यः सु॑व॒र्गो लो॒कः। यथ्सौ॒री भव॑तः। तेने॒व सु॑व॒र्गाल्लो॒कान्नैति॑॥९३॥

ब्रह्म॑णस्त्वा पर॒स्पाया॒ इत्या॑ह दधात्य॒न्वित्य॑ रक्ष॒स्वी रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै॒ वै हिर॑ण्यमाहार्धयति॒ ह्येष गृ॑णा॒त्वित्या॑ह मनु॒ष्या॑नित्या॑हास्यै॒षोऽष्टौ च॑॥ [९]

प्र॒जाप॑तिं॒ वै दे॒वाः शु॒क्रं पयो॑ऽदुह्रन्। तदे॑भ्यो॒ न व्य॑भवत्। तद॒ग्निर्व्य॑करोत्। तानि॒ शुक्रि॑याणि॒ सामा॑न्यभवन्। तेषां॒ यो रसो॒ऽत्यक्ष॑रत्। तानि॑ शुक्रय॒जूꣳष्य॑भवन्। शुक्रि॑याणां॒ वा ए॒तानि॒ शुक्रि॑याणि। सा॒म॒प॒य॒सं वा ए॒तयो॑र॒न्यत्। दे॒वाना॑म॒न्यत्पयः॑। यद्गोः पयः॑॥९४॥

तथ्साम्नः॒ पयः॑। यद॒जायै॒ पयः॑। तद्दे॒वानां॒ पयः॑। तस्मा॒द्यत्रै॒तैर्यजु॑र्भि॒श्चर॑न्ति। तत्पय॑सा चरन्ति। प्र॒जाप॑तिमे॒व तत्पय॑सा॒ऽन्नाद्ये॑न॒ सम॑र्धयन्ति। ए॒ष ह त्वै सा॒क्षात्प्र॑व॒र्ग्यं॑ भक्षयति। यस्यै॒वं वि॒दुषः॑ प्रव॒र्ग्यः॑ प्रवृ॒ज्यते॑। उ॒त्त॒र॒वे॒द्यामुद्वा॑स-ये॒त्तेज॑स्कामस्य। तेजो॒ वा उ॑त्तरवे॒दिः॥९५॥

तेजः प्रवर्ग्यः। तेजसैव तेजः समर्धयति। उत्तरवेद्यामुद्वासयेदन्नकामस्य। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। मुखमुत्तरवेदिः। शीर्ष्णैव मुखꣳ सन्दधात्यन्नाद्याय। अन्नाद एव भवति। यत्र खलु वा एतमुद्वासितं वयाꣳसि पर्यासते। परि वै ताꣳ समाः प्रजा वयाꣳस्यासते॥९६॥

तस्मादुत्तरवेद्यामेवोद्वासयेत्। प्रजानां गोपीथाय। पुरो वा पश्चाद्वोद्वासयेत्। पुरस्ताद्वा एतज्ज्योतिरुदेति। तत्पश्चान्निम्रोचति। स्वामेवैनं योनिमनूद्वासयति। अपां मध्य उद्वासयेत्। अपां वा एतन्मध्याज्ज्योतिरजायत। ज्योतिः प्रवर्ग्यः। स्वयैवैनं योनौ प्रतिष्ठापयति॥९७॥

यं द्विष्यात्। यत्र स स्यात्। तस्यां दिश्युद्वासयेत्। एष वा अग्निर्वैश्वानरः। यत्प्रवर्ग्यः। अग्निनैवैनं वैश्वानरेणाभि प्रवर्तयति। औदुम्बर्याꣳ शाखायामुद्वासयेत्। ऊग्वा उदुम्बरः। अन्नं प्राणः। शुग्घर्मः॥९८॥

इदमहममुष्यामुष्यायणस्य शुचा प्राणमपि दहामीत्याह। शुचैवास्य प्राणमपि दहति। ताजगार्तिमार्च्छति। यत्र दर्भा उपदीकसन्ततास्युः। तदुद्वासयेद्वृष्टिकामस्य। एता वा अपामनूज्झावर्यो नाम। यद्दर्भाः। असौ खलु वा आदित्य इतो वृष्टिमुदीरयति। असावेवास्मा आदित्यो वृष्टिं नियच्छति। ता आपो नियता धन्वना यन्ति॥९९॥

गोः पयं उत्तरवेदिरासते स्थापयति घर्मो यन्ति॥ [१०]

प्रजापतिः सम्म्रियमाणः। सम्राट्थ्सम्भृतः। घर्मः प्रवृक्तः। महावीर उद्वासितः। असौ खलु वावैष आदित्यः। यत्प्रवर्ग्यः। स एतानि नामान्यकुरुत। य एवं वेद। विदुरेनं नाम्ना। ब्रह्मवादिनो वदन्ति॥१००॥

यो वै वसीया२सं यथानाममुपचरति। पुण्यातिं वै स तस्मै कामयते। पुण्यार्तिमस्मै कामयन्ते। य एवं वेद। तस्मादेवं विद्वान्। घर्म इति दिवाऽऽचक्षीत। सम्राडिति नक्तम्। एते वा एतस्य प्रिये तनुवौ। एते अस्य प्रिये नामनी। प्रिययैवैनं तनुवा॥१०१॥

प्रियेण नाम्ना समर्धयति। कीर्तिरस्य पूर्वागच्छति जनतामायतः। गायत्री देवेभ्योऽपाक्रामत्। तां देवाः प्रवर्ग्येणैवानु व्यभवन्। प्रवर्ग्येणाप्नुवन्। यच्चतुर्वि२शतिकृत्वः प्रवर्ग्यं प्रवृणक्ति। गायत्रीमेव तदनु विभवति। गायत्रीमाप्नोति। पूर्वाऽस्य जनं यतः कीर्तिर्गच्छति। वैश्वदेवः स२सन्नः॥१०२॥

वसवः प्रवृक्तः। सोमोऽभिकीर्यमाणः। आश्विनः पयस्यानीयमाने। मारुतः क्वथन्। पौष्ण उदन्तः। सारस्वतो विष्यन्दमानः। मैत्रः शरो गृहीतः। तेज उद्यतः। वायुर्ह्रियमाणः। प्रजापतिर्हूयमानो वाग्घुतः॥१०३॥

असौ खलु वावैष आदित्यः। यत्प्रवर्ग्यः। स एतानि

नामान्यकुरुत। य एवं वेद। विदुरेनं नाम्ना। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यन्मृन्मयमाहुतिं नाश्नुतेऽथ। कस्मादेषोऽश्नुत इति। वागेष इति ब्रूयात्। वाच्येव वाचं दधाति॥१०४॥

तस्मादश्नुते। प्रजापतिर्वा एष द्वादशधा विहितः। यत्प्रवर्ग्यः। यत्प्रागवकाशेभ्यः। तेन प्रजा असृजत। अवकाशैर्देवासुरानसृजत। यदूर्ध्वमवकाशेभ्यः। तेनान्नमसृजत। अन्नं प्रजापतिः। प्रजापतिर्वावैषः॥१०५॥

वदन्ति तनुवा सꣳसन्नो हूयमानो वाग्घुतो दधात्येषः॥ [११]

सविता भूत्वा प्रथमेऽहन्प्रवृज्यते। तेन कामाꣳ एति। यद्द्वितीयेऽहन्प्रवृज्यते। अग्निर्भूत्वा देवानेति। यत्तृतीयेऽहन्प्रवृज्यते। वायुर्भूत्वा प्राणानेति। यच्चतुर्थेऽहन्प्रवृज्यते। आदित्यो भूत्वा रश्मीनेति। यत्पञ्चमेऽहन्प्रवृज्यते। चन्द्रमा भूत्वा नक्षत्राण्येति॥१०६॥

यत्षष्ठेऽहन्प्रवृज्यते। ऋतुर्भूत्वा संवथ्सरमेति। यथ्सप्तमेऽहन्प्रवृज्यते। धाता भूत्वा शक्करीमेति। यदष्टमेऽहन्प्रवृज्यते। बृहस्पतिर्भूत्वा गायत्रीमेति। यन्नवमेऽहन्प्रवृज्यते। मित्रो भूत्वा त्रिवृत इमाँल्लोकानेति। यद्दशमेऽहन्प्रवृज्यते। वरुणो भूत्वा विराजमेति॥१०७॥

यदेकादशेऽहन्प्रवृज्यते। इन्द्रो भूत्वा त्रिष्टुभमेति। यद्द्वादशेऽहन्प्रवृज्यते। सोमो भूत्वा सुत्यामेति।

यत्पुरस्ता॑दुप॒सदां॑ प्रवृ॒ज्यते॑। तस्मा॑दि॒तः परा॑ङ॒मूँल्लो॒काꣳ-स्तप॑न्नेति। यदु॒परि॑ष्टादुप॒सदां॑ प्रवृ॒ज्यते॑। तस्मा॑द॒मुतो॒ऽर्वा-ङि॒माँल्लो॒काꣳस्तप॑न्नेति। य ए॒वं वेद॑। ऐव त॑पति॥१०८॥

नक्ष॑त्राण्येति वि॒राज॑मेति तपति॥ [१२]

ॐ शं न॒स्तन्नो॒ मा हा॑सीत्॥ ॐ शान्ति॒ः शान्ति॒ः शान्ति॑ः॥

॥ षष्ठः प्रश्नः ॥

ॐ सन्त्वा॑ सिञ्चामि॒ यजु॒षा प्र॒जामायु॒र्धनं॑ च॥ ॐ शान्ति॒ः शान्ति॒ः शान्ति॑ः॥

प॒रे॒यु॒वा॒२सं॑ प्र॒वतो॑ म॒हीरनु॑ ब॒हुभ्यः॒ पन्था॑मनपस्पशा॒नम्। वै॒व॒स्व॒त॒२ स॒ङ्गम॑नं॒ जना॑नां य॒म२ राजा॑न२ ह॒विषा॑ दुवस्यत। इ॒दं त्वा॒ वस्त्रं॑ प्रथ॒मन्वाग॒न्नपे॒तदू॑ह॒ यदि॒हाबि॑भः पु॒रा। इ॒ष्टा॒पू॒र्तमनु॒ सम्प॑श्य॒ दक्षि॑णां॒ यथा॑ ते द॒त्तं ब॑हु॒धा विब॑न्धुषु। इ॒मौ यु॑नज्मि ते व॒ह्नी असु॑नीथाय वो॒ढवे॑। याभ्यां॑ य॒मस्य॒ साद॑न२ सु॒कृतां॒ चापि॑ गच्छतात्। पू॒षा त्वे॒तश्च्या॑वयतु॒ प्रवि॒द्वाननष्टपशु॒र्भुव॑नस्य गो॒पाः। स त्वै॒तेभ्यः॒ परि॑ददात्पि॒तृभ्यो॒ऽग्निर्दे॒वेभ्यः॑ सुवि॒दत्रे॑भ्यः। पू॒षेमा आशा॒ अनु॑वेद॒ सर्वाः॒ सो अ॒स्मा२ अभ॑यतमेन नेषत्। स्व॒स्ति॒दा अघृ॑णिः॒ सर्व॑वी॒रोऽप्र॑युच्छन्पु॒र ए॑तु॒ प्रवि॒द्वान्॥१॥

आयु॑र्वि॒श्वायुः॒ परि॑पासति त्वा पू॒षा त्वा॑ पातु॒ प्रप॑थे पु॒रस्ता॑त्। यत्राऽऽस॑ते सु॒कृतो॒ यत्र॒ ते य॒युस्तत्र॑ त्वा दे॒वः स॑वि॒ता द॑धातु। भुव॑नस्य पत इ॒द२ ह॒विः। अ॒ग्नये॑ रयि॒मते॒ स्वाहा॑। पुरु॑षस्य सयाव॒र्यपेद॒घानि॑ मृज्महे। यथा॑ नो॒ अत्र॒ नाप॑रः पु॒रा ज॒रस॒ आय॑ति। पुरु॑षस्य सयावरि॒ वि ते॑ प्रा॒णम॑सि स्र॒सम्। शरी॑रेण म॒हीमिहि॑ स्व॒धयेहि॑ पि॒तॄनुप॑ प्र॒जया॒ऽस्मानि॒हाव॑ह। मैवं॑ मा॒ꣳ स्ता प्रि॑ये॒ऽहं दे॒वी स॒ती

पितृलोकं यदैषि। विश्ववारा नभसा संव्ययन्त्युभौ नौ लोकौ पयसाऽभ्यावर्वृथस्व॥२॥

इयं नारी पतिलोकं वृणाना निपद्यत उप त्वा मर्त्य प्रेतम्। विश्वं पुराणमनु पालयन्ती तस्यै प्रजां द्रविणं चेह धेहि। उदीर्ष्व नार्यभि जीवलोकमितासुमेतमुपशेष एहि। हस्तग्राभस्य दिधिषोस्त्वमेतत्पत्युर्जनित्वमभि सम्बभूव। सुवर्णꣳ हस्तादाददाना मृतस्य श्रियै ब्रह्मणे तेजसे बलाय। अत्रैव त्वमिह वयꣳ सुशेवा विश्वाः स्पृधो अभिमातीर्जयेम। धनुर्हस्तादाददाना मृतस्य श्रियै क्षत्रायौजसे बलाय। अत्रैव त्वमिह वयꣳ सुशेवा विश्वाः स्पृधो अभिमातीर्जयेम। मणिꣳ हस्तादाददाना मृतस्य श्रियै विशे पुष्ट्यै बलाय। अत्रैव त्वमिह वयꣳ सुशेवा विश्वाः स्पृधो अभिमातीर्जयेम॥३॥

इममग्ने चमसं मा विजिह्वरः प्रियो देवानामुत सोम्यानाम्। एष यश्चमसो देवपानस्तस्मिन्देवा अमृता मादयन्ताम्। अग्नेर्वर्म परि गोभिर्व्ययस्व सं प्रोर्णुष्व मेदसा पीवसा च। नेत्त्वा धृष्णुर्हरसा जर्हृषाणो दधद्विधक्ष्यन्पर्यङ्खयातै। मैनमग्ने विदहो माऽभिशोचो माऽस्य त्वचं चिक्षिपो मा शरीरम्। यदा शृतं करवो जातवेदोऽथेमेनं प्रहिणुतात्पितृभ्यः। शृतं यदा करसि जातवेदोऽथेमेनं परिदत्तात्पितृभ्यः। यदा गच्छात्यसुनीतिमेतामथा देवानां

वशनीर्भवाति। सूर्यं ते चक्षुर्गच्छतु वातमात्मा द्यां च गच्छ पृथिवीं च धर्मणा। अपो वा गच्छ यदि तत्र ते हितमोषधीषु प्रतितिष्ठा शरीरैः। अजो भागस्तपसा तं तपस्व तं ते शोचिस्तपतु तं ते अर्चिः। यास्ते शिवास्तनुवो जातवेदस्ताभिर्वहेमꣳ सुकृतां यत्र लोकाः। अयं वै त्वमस्मादधि त्वमेतदयं वै तदस्य योनिरसि। वैश्वानरः पुत्रः पित्रे लोककृज्जातवेदो वहेमꣳ सुकृतां यत्र लोकाः॥४॥

विद्वानभ्यावर्वृथ्स्वाभिमातीर्जयेम शरीरैश्चत्वारि च॥ [१]

य एतस्य पथो गोप्तारस्तेभ्यः स्वाहा य एतस्य पथो रक्षितारस्तेभ्यः स्वाहा य एतस्य पथोभिऽरक्षितारस्तेभ्यः स्वाहाऽऽख्यात्रे स्वाहाऽपाख्यात्रे स्वाहाऽभिलालपते स्वाहाऽपलालपते स्वाहाऽग्नये कर्मकृते स्वाहा यमत्र नाधीमस्तस्मै स्वाहा। यस्त इध्मं जभरच्छिसिष्विदानो मूर्धानं वात तपते त्वाया। दिवो विश्वस्माथ्सीमघायत उरुष्यः। अस्मात्त्वमधि जातोऽसि त्वदयं जायतां पुनः। अग्नये वैश्वानरायं सुवर्गायं लोकाय स्वाहा॥५॥

य एतस्य त्वत्पञ्च॥ [२]

प्र केतुना बृहता भात्यग्निराविर्विश्वानि वृषभो रोरवीति। दिवश्चिदन्तादुप मामुदानडपामुपस्थे महिषो ववर्ध। इदं त एक पर ऊत एक तृतीयेन ज्योतिषा संविशस्व।

स॒वेश॑नस्त॒नुवे॒ चारु॑रेधि प्रि॒यो दे॒वानां॑ पर॒मे स॒धस्थे॑। नाके॑ सुप॒र्णमुप॒ यत्पत॑न्तꣳ हृ॒दा वेन॑न्तो अ॒भ्यच॑क्षत त्वा। हिर॑ण्यपक्षं॒ वरु॑णस्य दू॒तं य॒मस्य॒ योनौ॑ शकु॒नं भु॑र॒ण्युम्। अति॑द्रव सारमे॒यौ श्वानौ॑ चतुर॒क्षौ श॒बलौ॑ सा॒धुना॑ प॒था। अथा॑ पि॒तॄन्थ्सु॑वि॒दत्रा॒ꣳ अपी॑हि य॒मेन॒ ये स॑ध॒माद॑ं मद॑न्ति। यौ ते॒ श्वानौ॑ यमरक्षि॒तारौ॑ चतुर॒क्षौ प॑थि॒रक्षी॑ नृ॒चक्ष॑सा। ताभ्या॑ꣳ राज॒न्परि॑ देह्येनꣳ स्व॒स्ति चा॑स्मा अनमी॒वं च॑ धेहि॥६॥

उ॒रु॒णसाव॑सु॒तृपा॑वुलुम्ब॒लौ य॒मस्य॑ दू॒तौ च॑रतो॒ वशा॒ꣳ अनु॑। ताव॒स्मभ्य॑ं दृ॒शये॒ सूर्या॑य॒ पुन॑र्दत्ता॒ वसु॑म॒द्येह भ॒द्रम्। सोम॒ एके॑भ्यः पवते घृ॒तमेक॒ उपा॑सते। येभ्यो॒ मधु॑ प्र॒धाव॑ति॒ ताꣳश्चि॑दे॒वापि॑ गच्छतात्। ये युध्य॑न्ते प्र॒धने॑षु॒ शूरा॑सो॒ ये त॑नु॒त्यज॑ः। ये वा॑ स॒हस्र॑दक्षिणा॒स्ताꣳश्चि॑दे॒वापि॑ गच्छतात्। तप॑सा॒ ये अ॑नाधृ॒ष्यास्तप॑सा॒ ये सुव॑र्ग॒ताः। तपो॒ ये च॑क्रि॒रे म॒हत्ताꣳश्चि॑दे॒वापि॑ गच्छतात्। अश्म॑न्वती रेवती॒ः सꣳ र॑भध्व॒मुत्ति॑ष्ठत॒ प्रत॑रता सखायः। अत्रा॑ जहाम॒ ये असन्नशे॑वाः शि॒वान् व॒यम॒भि वाजा॒नुत्त॑रेम॥७॥

यद्वे॑ दे॒वस्य॑ सवि॒तुः प॒वित्रꣳ स॒हस्र॑धारं॒ वित॑तम॒न्तरि॑क्षे। येनापु॑ना॒दिन्द्र॒मना॑र्त॒मार्त्ये॒ तेना॒हं माꣳ स॒र्वत॑नुं पुनामि। या रा॒ष्ट्रात्प॒न्नादप॒ यन्ति॒ शाखा॑ अ॒भिमृ॑ता नृ॒पति॑मि॒च्छमा॑नाः। धा॒तुस्ताः सर्वा॒ः पव॑नेन पू॒ताः प्र॒जया॒स्मान्न्र॒य्या वर्च॑सा॒

स꣡ꣳसृ꣡जाथ। उद्व꣡यं तम꣡स꣢स्परि꣢ पश्य꣡न्तो꣢ ज्योति꣢रुत्त꣡रम्। दे꣡वं दे꣡व꣢त्रा सूर्य꣢मग꣡न्म꣢ ज्योति꣡रुत्त꣢मम्। धा꣢ता पु꣡नातु सवि꣢ता पु꣡नातु। अ꣢ग्नेस्तेज꣡सा꣢ सूर्य꣡स्य꣢ वर्च꣡सा॥८॥

धे꣢ह्युत्त꣡रेमा꣢ष्टौ च꣡॥ [३]

यन्ते꣡ अ꣢ग्निमम꣡न्थाम वृष꣢भायेव꣢ पक्त꣡वे। इ꣢मन्तꣳ श꣡मयामसि क्षी꣢रेण꣡ चोद꣢केन꣡ च। यन्त्वम꣡ग्ने स꣢मद꣡ह꣢स्त्वमु꣢ निर्वा꣡पया꣢ पुन꣡ः। क्या꣢म्बूरत्र꣡ जायतां पाकदू꣢र्वा व्य꣡ल्कशा। शीति꣡के꣢ शीति꣡कावति꣢ ह्लादु꣡के꣢ ह्लादु꣡कावति। म꣢ण्डू꣢क्या꣡ सुसङ्ग꣢मयेमꣳ स्व꣡ग्निꣳ श꣢मय꣡। शं ते꣡ धन्व꣢न्या आप꣢ः शमु꣡ ते सन्त्वनू꣢क्याः꣡। शं ते꣡ समु꣢द्रिया꣢ आप꣢ः शमु꣡ ते सन्तु꣢ वर्ष्याः꣡। शं ते꣢ स्रव꣡न्तीस्त꣢नुवे꣢ शमु꣡ ते सन्तु꣢ कूप्याः꣡। शन्ते꣡ नीहा꣢रो व꣡र्षतु꣢ शमु꣢ पृष्वाऽव꣡शीयताम्॥९॥

अव꣡ सृज꣢ पुन꣡रग्ने पि꣢तृभ्यो꣢ यस्त꣢ आहु꣡त꣢श्चर꣡ति स्व꣢धाभि꣡ः। आयु꣢र्वसा꣡न꣢ उप꣡ यातु꣢ शेषꣳ सङ्ग꣡च्छ꣢तां त꣢नुवा꣡ जातवेदः। सङ्ग꣡च्छ꣢स्व पि꣢तृभि꣢ः सꣳ स्व꣢धाभि꣢ः समि꣡ष्टापू꣢र्तेन꣡ पर꣢मे व्यो꣡मन्। यत्र꣢ भूम्यै꣡ वृ꣢णसे꣢ तत्र꣡ गच्छ꣢ तत्र꣡ त्वा दे꣢वः स꣡वि꣢ता द꣡धातु। यत्ते꣡ कृ꣢ष्णः श꣡कु꣢न आ꣡तु꣢तोद꣡ पिपी꣢लः स꣢र्प उ꣢त वा꣢ श्वाप꣡दः। अ꣢ग्निष्टद्विश्वा꣡दनृ꣢णं कृ꣡णोतु꣢ सोम꣡श्च꣢ यो ब्रा꣡ह्म꣢णमा꣡वि꣢वेश꣡। उत्ति꣢ष्ठात꣡स्त꣢नुवꣳ सम्भ꣡रस्व꣢ मेह गात्र꣢मव꣡हा꣢ मा शरी꣡रम्। यत्र꣢ भूम्यै꣡ वृ꣢णसे꣢ तत्र꣡ गच्छ꣢ तत्र꣡

त्वा देवः सविता दधातु। इदं त एकं पर ऊत एकं तृतीयेन ज्योतिषा संविशस्व। संवेशनस्तनुवे चारुरेधि प्रियो देवानां परमे सधस्थे। उत्तिष्ठ प्रेहि प्रद्रवौकः कृणुष्व परमे व्योमन्। यमेन त्वं यम्या संविदानोत्तमं नाकमधि रोहेमम्। अश्मन्वती रेवतीर्यद्वै देवस्य सवितुः पवित्रं या राष्ट्रात्पन्नादुद्वयं तमसस्परि धाता पुनातु। अस्मात्त्वमधि जातोऽस्ययं त्वदधिजायताम्। अग्नये वैश्वानराय सुवर्गाय लोकाय स्वाहा॥१०॥

अवशीयताꣳ सधस्थे पञ्च च॥ [४]

आयातु देवः सुमनाभिरूतिभिर्यमो हवेह प्रयताभिरक्ता। आसीदताꣳ सुप्रयतेह बर्हिष्यूर्जाय जात्यै ममं शत्रुहत्यै। यमे इव यतमाने यदैतं प्रवाम्भरन्मानुषा देवयन्तः। आसीदतꣳ स्वमु लोकं विदाने स्वासस्थे भवतमिन्दवे नः। यमाय सोमꣳ सुनुत यमाय जुहुता हविः। यमꣳ ह यज्ञो गच्छत्यग्निदूतो अरङ्कृतः। यमाय घृतवद्धविर्जुहोत प्र च तिष्ठत। स नो देवेष्वायमद्दीर्घमायुः प्र जीवसे। यमाय मधुमत्तमꣳ राज्ञे हव्यं जुहोतन। इदं नम ऋषिभ्यः पूर्वजेभ्यः पूर्वेभ्यः पथिकृद्भ्यः॥११॥

योऽस्य कौष्ठ जगतः पार्थिवस्यैक इद्वशी। यमं भङ्ग्यश्रवो गाय यो राजानपरोध्यः। यमङ्गाय भङ्ग्यश्रवो यो

राजा॑नप॒रोध्य॑ः। येना॒पो न॒द्यो॑ धन्वा॑नि॒ येन॒ द्यौः पृ॑थि॒वी दृ॒ढा। हि॒र॒ण्य॒क॒क्ष्यान् सु॒धुरान्॑ हिरण्या॒क्षान॑यः श॒फान्। अश्वा॑न॒नश्य॑तो दा॒नं॒ य॒मो रा॑जाभि॒ तिष्ठ॑ति। य॒मो दा॑धार पृथि॒वीं य॒मो विश्व॑मि॒दं जग॑त्। य॒माय॒ सर्व॑मित्रं॒स्थे॒ यत् प्रा॒णद्वा॒युर॑क्षि॒तम्। यथा॒ पञ्च॒ यथा॒ षड्य॒था पञ्च॑ द॒शर्ष॑यः। य॒मं यो वि॑द्या॒थ्स ब्रू॑याद्य॒थैक ऋषि॑र्विजान॒ते॥१२॥

त्रिक॑द्रुकेभिः॒ पत॑ति॒ षडु॒र्वीरेक॒मिद्बृ॒हत्। गा॒य॒त्री त्रि॒ष्टुप्छन्दा॑ꣳसि॒ सर्वा॒ ता य॒म आहि॑ता। अह॑रह॒र्नय॑मानो॒ गामश्वं॒ पुरु॑षं॒ जग॑त्। वैव॑स्वतो॒ न तृ॑प्यति॒ पञ्च॑भि॒र्मान॑वैर्य॒मः। वैव॑स्वते॒ विवि॑च्यन्ते॒ यमे॒ राज॑नि ते ज॒नाः। ये चे॒ह स॒त्येनेच्छ॑न्ते॒ य उ॒ चानृ॑तवादि॒नः। ते रा॑जन्नि॒ह विवि॑च्यन्ते॒ऽथा य॑न्ति त्वा॒मुप॑। दे॒वाꣳश्च॒ ये न॑म॒स्यन्ति॒ ब्राह्म॑णाꣳश्चापच॒त्य॑ति। यस्मि॑न्वृ॒क्षे सु॑पला॒शे दे॒वैः स॒म्पिब॑ते य॒मः। अत्रा॑ नो वि॒श्पतिः॑ पि॒ता पु॑रा॒णा अनु॑वेनति॥१३॥

पृ॒थि॒कृद्द्यौ॑ विजान॒तेऽनु॑ वेनति॥ [५]

वै॒श्वा॒न॒रे ह॒विरि॒दं जु॑होमि साह॒स्रमुथ्सꣳ श॒तधा॑रमे॒तम्। तस्मि॑न्नेष पि॒तरं॑ पितामहं प्रपि॑तामहं बिभर॒त्पिन्व॑माने। द्र॒फ्सश्च॑स्कन्द पृथि॒वीमनु॒ द्यामि॒मं च॒ योनि॒मनु॒ यश्च॒ पूर्व॑ः। तृ॒तीयं॒ योनि॒मनु॑ स॒ञ्चर॑न्तं द्र॒फ्सं जु॑होम्यनु॑ स॒प्त होत्राः॑। इ॒मꣳ स॑मु॒द्रꣳ श॒तधा॑र॒मुथ्स॑व्य॒च्यमा॑नं॒ भुव॑नस्य॒ मध्ये॑। घृ॒तं दुहा॑ना॒मदि॑तिं॒ जना॒याग्ने॒ मा हिꣳसीः पर॒मे व्यो॑मन्।

अपे॑त॒ वीत॒ वि च॑ सर्प॒तातो॒ येऽत्र॒ स्थ पु॑रा॒णा ये च॒ नूत॑नाः। अहो॑भिर॒द्भिर॒क्तुभि॒र्व्यक्तं॑ य॒मो द॑दात्वव॒सान॑मस्मै। स॒वि॒तैतानि॒ शरी॑राणि पृथि॒व्यै मा॒तुरु॒पस्थ॒ आद॑धे। तेभि॑र्युज्यन्तामघ्नि॒याः॥१४॥

शु॒नं वा॒हाः शु॒नं ना॒राः शु॒नं कृ॑षतु॒ लाङ्ग॑लम्। शु॒नं व॑र॒त्रा ब॑ध्यन्ता॒ꣳ शु॒नमष्ट्रा॒मुदि॑ङ्गय॒ शुना॑सीरा शु॒नम॒स्मासु॑ धत्तम्। शुना॑सीरावि॒मां वाचं॒ यद्दि॒वि च॑क्र॒थुः पय॑ः। तेने॒मामुप॑ सिञ्चतम्। सीते॒ वन्दा॑महे त्वा॒ऽर्वाची॑ सुभगे भव। यथा॑ नः सु॒भगा स॑सि॒ यथा॑ नः सु॒फला स॑सि। स॒वि॒तैतानि॒ शरी॑राणि पृथि॒व्यै मा॒तुरु॒पस्थ॒ आद॑धे। तेभि॑रदिते॒ शं भ॑व। विमु॑च्यध्वमघ्नि॒या दे॑व॒याना॒ अता॑रिष्म॒ तम॑सस्पा॒रम॒स्य। ज्योति॑रापाम॒ सुव॑रगन्म॥१५॥

प्र वाता॒ वान्ति॑ प॒तय॑न्ति वि॒द्युत॒ उदोष॑धीर्जिहते॒ पिन्व॑ते॒ सुव॑ः। इरा॒ विश्व॑स्मै॒ भुव॑नाय जायते॒ यत्प॒र्जन्य॑ः पृथि॒वीꣳ रेत॒साऽव॑ति। यथा॑ य॒माय॑ हा॒र्म्यमव॑प॒न्पञ्च॑ मान॒वाः। ए॒वं व॑पामि हा॒र्म्यं यथासा॑म जीवलो॒के भूर॑यः। चितः॑ स्थ परि॒चित॑ ऊर्ध्व॒चितः॑ श्रयध्वं पि॒तरो॑ दे॒वता॑। प्र॒जाप॑तिर्वः सादयतु॒ तया॑ दे॒वत॑या। आप्या॑यस्व॒ सन्ते॑॥१६॥

अ॒घ्नि॒या अ॑गन्म स॒प्त च॑॥ [६]

उत्ते॑ तभ्नोमि पृथि॒वीं त्वत्परी॒मं लो॒कं नि॒दध॒न्मो अ॒हꣳ रि॑षम्। ए॒ताꣳ स्थूणां॑ पि॒तरो॑ धारयन्तु॒ तेऽत्रा॑ य॒मः

सादनात्ते मिनोतु। उपसर्प मातरं भूमिमेतामुरुव्यचसं पृथिवीꣳ सुशेवाम्। ऊर्णम्रदा युवतिर्दक्षिणावत्येषा त्वा पातु निर्ऋत्या उपस्थे। उच्छ्वञ्चस्व पृथिवि मा विबाधिथाः सूपायनास्मै भव सूपवञ्चना। माता पुत्रं यथासिचाभ्येनं भूमि वृणु। उच्छ्वञ्चमाना पृथिवी हि तिष्ठसि सहस्रं मित उप हि श्रयन्ताम्। ते गृहासो मधुश्चुतो विश्वाहास्मै शरणाः सन्त्वत्र। एणीर्धाना हरिणीरर्जुनीः सन्तु धेनवः। तिलवथ्सा ऊर्जमस्मै दुहाना विश्वाहा सन्त्वनपस्फुरन्तीः॥१७॥

एषा ते यमसादने स्वधा निधीयते गृहे। अक्षितिर्नाम ते असौ। इदं पितृभ्यः प्रभरेम बर्हिर्देवेभ्यो जीवन्त उत्तरं भरेम। तत्त्वमारोहासो मेघ्यो भव यमेन त्वं यम्या संविदानः। मा त्वा वृक्षौ सम्बाधिष्टां मा माता पृथिवि त्वम्। पितॄन् हि यत्र गच्छास्येधासं यमराज्ये। मा त्वा वृक्षौ सम्बाधेथां मा माता पृथिवी मही। वैवस्वतꣳ हि गच्छासि यमराज्ये विराजसि। नळं प्लवमारोहैतं नळेन पथोऽन्विहि। स त्वं नळप्लवो भूत्वा सन्तर प्रतरोत्तर॥१८॥

सवितैतानि शरीराणि पृथिव्यै मातुरुपस्थ आदधे। तेभ्यः पृथिवि शं भव। षड्धोता सूर्य ते चक्षुर्गच्छतु वातमात्मा द्यां च गच्छ पृथिवीं च धर्मणा। अपो वा गच्छ यदि तत्र ते हितमोषधीषु प्रतितिष्ठा शरीरैः। परं मृत्यो अनुपरेहि पन्थां

यस्ते स्व इतरो देवयानात्। चक्षुष्मते शृण्वते ते ब्रवीमि मा नः प्रजाꣳ रीरिषो मोत वीरान्। शं वातः शꣳ हि ते घृणिः शमु ते सन्त्वोषधीः। कल्पन्तां मे दिशः शग्माः। पृथिव्यास्त्वा लोके सादयाम्यमुष्य शर्मासि पितरो देवता। प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतया। अन्तरिक्षस्य त्वा दिवस्त्वा दिशां त्वा नाकस्य त्वा पृष्ठे ब्रध्नस्य त्वा विष्टपे सादयाम्यमुष्य शर्मासि पितरो देवता। प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतया॥१९॥

अपूपवान्घृतवाꣳश्चरुरेह सीदतूत्तभ्नुवन् पृथिवीं द्यामुतोपरि। योनिकृतः पथिकृतः सपर्यत ये देवानां घृतभागा इह स्थ। एषा ते यमसादने स्वधा निधीयते गृहेऽसौ। दशाक्षरा ताꣳ रक्षस्व तां गोपायस्व तां ते परिददामि तस्यां त्वा मा दभन्पितरो देवता। प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतया। अपूपवाञ्छृतवान् क्षीरवान्दधिवान्मधुमाꣳश्चरुरेह सीदतूत्तभ्नुवन् पृथिवीं द्यामुतोपरि। योनिकृतः पथिकृतः सपर्यत ये देवानाꣳ श्रृतभागाः क्षीरभागा दधिभागा मधुभागा इह स्थ। एषा ते यमसादने स्वधा निधीयते गृहेऽसौ। शताक्षरा सहस्राक्षरायुताक्षराऽच्युताक्षरा ताꣳ रक्षस्व तां गोपायस्व तां ते परिददामि तस्यां त्वा मा दभन्पितरो देवता। प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतया॥२०॥

अनपस्फुरन्तीरुत्तर देवतया द्वे च॥ [७]

एतास्ते स्वधा अमृताः करोमि यास्ते धानाः परिकिराम्यत्र। तास्ते यमः पितृभिः संविदानोऽत्र धेनूः कामदुघाः करोतु। त्वामर्जुनौषधीनां पयो ब्रह्माण इद्विदुः। तासां त्वा मध्यादाददे चरुभ्यो अपिधातवे। दूर्वाणाꣳ स्तम्बमाहरेतां प्रियतमां मम। इमां दिशं मनुष्याणां भूयिष्ठानु वि रोहतु। काशानाꣳ स्तम्बमाहर रक्षसामपहत्यै। य एतस्यै दिशः पराभवन्नघायवो यथा तेनाभवान्पुनः। दर्भाणाꣳ स्तम्बमाहर पितॄणामोषधीं प्रियाम्। अन्वस्यै मूलं जीवादनु काण्डमथो फलम्॥२१॥

लोकं पृण ता अस्य सूददोहसः। शं वातः शं हि ते घृणिः शमु ते सन्त्वोषधीः। कल्पन्तां ते दिशः सर्वाः। इदमेव मेतोऽपरामार्तिमाराम काञ्चन। तथा तदश्विभ्यां कृतं मित्रेण वरुणेन च। वरणो वारयादिदं देवो वनस्पतिः। आर्त्यै निर्ऋत्यै द्वेषाꣳसि वनस्पतिः। विधृतिरसि विधारयास्मदघा द्वेषाꣳसि शमि शमयास्मदघा द्वेषाꣳसि यव यवयास्मदघा द्वेषाꣳसि। पृथिवीं गच्छान्तरिक्षं गच्छ दिवं गच्छ दिशो गच्छ सुवर्गच्छ सुवर्गच्छ दिशो गच्छ दिवं गच्छान्तरिक्षं गच्छ पृथिवीं गच्छाऽऽपो वा गच्छ यदि तत्र ते हितमोषधीषु प्रतितिष्ठा शरीरैः। अश्मन्वती रेवतीर्यद्वै देवस्य सवितुः पवित्रं या राष्ट्रात्पन्नादुद्वयं तमसस्परि धाता पुनातु॥२२॥

फलं पुनातु॥ [८]

आ रोहताऽऽयुर्जरसं गृणाना अनुपूर्वं यतमाना यतिष्ट। इह त्वष्टा सुजनिमा सुरत्नो दीर्घमायुः करतु जीवसे वः। यथाऽहान्यनुपूर्वं भवन्ति यथर्तव ऋतुभिर्यन्ति क्लृप्ताः। यथा न पूर्वमपरो जहात्येवा धातरायूꣳषि कल्पयैषाम्। न हि ते अग्ने तनुवै क्रूरं चकार मर्त्यः। कपिर्बभस्ति तेजनं पुनर्जरायु गौरिव। अप नः शोशुचदघमग्ने शुशुध्या रयिम्। अप नः शोशुचदघं मृत्यवे स्वाहा। अनड्वाहमन्वारभामहे स्वस्तये। स न इन्द्र इव देवेभ्यो वह्निः सम्पारणो भव॥२३॥

इमे जीवा वि मृतैराववर्तिन्नभूद्भद्रा देवहूतिं नो अद्य। प्राञ्चोगामानृतये हसाय द्राघीय आयुः प्रतरां दधानाः। मृत्योः पदं योपयन्तो यदैम द्राघीय आयुः प्रतरां दधानाः। आप्यायमानाः प्रजया धनेन शुद्धाः पूता भवथ यज्ञियासः। इमं जीवेभ्यः परिधिं दधामि मा नोऽनुगादपरो अर्धमेतम्। शतं जीवन्तु शरदः पुरूचीस्तिरो मृत्युं दधतां पर्वतेन। इमा नारीरविधवाः सुपत्नीराञ्जनेन सर्पिषा सम्मृशन्ताम्। अनश्रवो अनमीवाः सुशेवा आरोहन्तु जनयो योनिमग्रे। यदाञ्जनं त्रैककुदं जातꣳ हिमवतस्परि। तेनामृतस्य मूलेनारातीर्जम्भयामसि। यथा त्वमुद्भिनथस्योषधे पृथिव्या अधि। एवमिम उद्भिन्दन्तु कीर्त्या यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अजोऽस्यजास्मदघा द्वेषाꣳसि यवोऽसि यवयास्मदघा

द्वेषाꣳसि॥२४॥

भव जम्भयामसि त्रीणि च॥ [९]

अप नः शोशुचदघमग्ने शुशुध्या रयिम्। अप नः शोशुचदघम्। सुक्षेत्रिया सुगातुया वसूया च यजामहे। अप नः शोशुचदघम्। प्रयद्भन्दिष्ठ एषां प्रास्माकासश्च सूरयः। अप नः शोशुचदघम्। प्रयदग्नेः सहस्वतो विश्वतो यन्ति सूरयः। अप नः शोशुचदघम्। प्रयत्ते अग्ने सूरयो जायेमहि प्र ते वयम्। अप नः शोशुचदघम्॥२५॥

त्वꣳ हि विश्वतोमुख विश्वतः परिभूरसि। अप नः शोशुचदघम्। द्विषो नो विश्वतोमुखाऽति नावेव पारय। अप नः शोशुचदघम्। स नः सिन्धुमिव नावयाति पर्षा स्वस्तये। अप नः शोशुचदघम्। आपः प्रवणादिव यतीरपास्मथस्यन्दतामघम्। अप नः शोशुचदघम्। उद्वनादुदकानीवापास्मथस्यन्दतामघम्। अप नः शोशुचदघम्। आनन्दाय प्रमोदाय पुनरागाꣳ स्वान्गृहान्। अप नः शोशुचदघम्। न वै तत्र प्रमीयते गौरश्वः पुरुषः पशुः। यत्रेदं ब्रह्म क्रियते परिधिर्जीवनायकमप नः शोशुचदघम्॥२६॥

अघमघं चत्वारि च॥ [१०]

अपश्याम युवतिमाचरन्तीं मृताय जीवां परिणीयमानाम्। अन्धेन या तमसा प्रावृताऽसि प्राचीमवाचीमवयन्नरिष्टै।

मयै॒तां मा॒ꣳस्तां भ्रि॒यमा॑णा दे॒वी स॒ती पि॑तृलो॒कं यदैषि॑। वि॒श्ववा॑रा॒ नभ॑सा॒ संव्य॑यन्त्यु॒भौ नौ॑ लो॒कौ पय॒साऽऽवृ॑णीहि। रयि॑ष्ठाम॒ग्निं मधु॑मन्तमू॒र्मिण॒मूर्जः॑ सन्तं त्वा॒ पय॒सोप॒ स॒ꣳसदेम। स॒ꣳ र॒य्या समु॒ वर्च॑सा॒ सच॑स्वा नः स्व॒स्तये॑। ये जी॒वा ये च॑ मृ॒ता ये जा॒ता ये च॒ जन्त्याः॑। तेभ्यो॑ घृ॒तस्य॑ धारयितु॒ मधु॑धारा व्युन्द॒ती। मा॒ता रु॒द्राणां॑ दुहि॒ता वसू॑ना॒ꣳ स्वसा॑दि॒त्याना॑म॒मृत॑स्य॒ नाभिः॑। प्रणु॒वोच॑ं चिकि॒तुषे॒ जना॑य॒ मागामना॑गा॒मदि॑तिं वधिष्ट। पिब॑तूद॒कं तृणा॑न्यत्तु। ओमुथ्सृ॒जत॥२७॥

व॒धि॒ष्ट॒ द्वे च॑॥ [११]

सन्त्वा॑ सिञ्चामि॒ यजु॒षा॑ प्र॒जामायु॒र्धनं॑ च॥ ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

सु॒म॒ङ्गु॒लीरि॒यं व॒धूरि॒माꣳ स॑मेत॒ पश्य॑त। सौभा॑ग्यम॒स्यै द॒त्त्वायाथास्तं॒ वि परे॑तन। इ॒मां त्वमि॑न्द्र मीढ्वः सुपु॒त्राꣳ सु॒भगां॑ कुरु। दशा॑स्यां पु॒त्राना धे॑हि॒ पति॑मेकाद॒शं कृ॑धि॥ आ॒वह॑न्ती वितन्वा॒ना। कु॒र्वा॒णा चीर॑मा॒त्मनः॑। वासाꣳ॑सि॒ मम॒ गाव॑श्च। अ॒न्न॒पा॒ने च॑ सर्व॒दा। ततो॑ मे॒ श्रिय॒माव॑ह।

ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥ सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावल्ली ॥

शं नो॑ मि॒त्रः शं वरु॑णः। शं नो॑ भवत्वर्य॒मा। शं न॒ इन्द्रो॒ बृह॒स्पतिः॑। शं नो॒ विष्णु॑रुरुक्र॒मः। नमो॒ ब्रह्म॑णे। नम॑स्ते वायो। त्वमे॒व प्र॒त्यक्षं॒ ब्रह्मा॑सि। त्वमे॒व प्र॒त्यक्षं॒ ब्रह्म॑ वदिष्यामि। ऋ॒तं व॑दिष्यामि। स॒त्यं व॑दिष्यामि। तन्माम॑वतु। तद्वक्ता॒रम॑वतु। अव॑तु॒ माम्। अव॑तु व॒क्तारम्॑। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥१॥

स॒त्यं व॑दिष्यामि॒ पञ्च॑ च॥ [१]

शीक्षां व्या॑ख्यास्या॒मः। वर्णः॒ स्वरः। मात्रा॒ बलम्। साम॑ सन्ता॒नः। इत्युक्तः शी॑क्षाध्या॒यः॥२॥

शीक्षां पञ्च॑॥ [२]

स॒ह नौ॒ यशः। स॒ह नौ ब्र॑ह्मव॒र्चसम्। अथातः स꣣हिताया उपनिषदं व्या॑ख्यास्या॒मः। पञ्चस्वधिक॑रणे॒षु। अधिलोकमधिज्यौतिषमधिविद्यमधिप्रज॑मध्या॒त्मम्। ता महास꣣हिता इ॑त्याच॒क्षते। अथा॑धिलो॒कम्। पृथिवी पू॑र्वरू॒पम्। द्यौरुत्त॑ररू॒पम्। आका॑शः स॒न्धिः॥३॥

वायुः॑ सन्धा॒नम्। इत्य॑धिलो॒कम्। अथा॑धिज्यौ॒तिषम्। अग्निः॑ पू॑र्वरू॒पम्। आदित्य उत्त॑ररू॒पम्। आ॑पः स॒न्धिः। वैद्युतः॑ सन्धा॒नम्। इत्य॑धिज्यौ॒तिषम्। अथा॑धिवि॒द्यम्। आचार्यः पू॑र्वरू॒पम्॥४॥

अन्तेवास्युत्त॑ररू॒पम्। वि॑द्या स॒न्धिः। प्रवचन꣣ं सन्धा॒नम्। इत्य॑धिवि॒द्यम्। अथाधि॒प्रजम्। माता पू॑र्वरू॒पम्।

पितोत्तररूपम्। प्रजा सन्धिः। प्रजननꣳ सन्धानम्। इत्यधिप्रजम्॥५॥

अथाध्यात्मम्। अधराहनुः पूर्वरूपम्। उत्तराहनुरुत्तररूपम्। वाक्सन्धिः। जिह्वा सन्धानम्। इत्यध्यात्मम्। इतीमा महासꣳहिताः। य एवमेता महासꣳहिता व्याख्याता वेद। सन्धीयते प्रजया पशुभिः। ब्रह्मवर्चसेनान्नाद्येन सुवर्ग्येण लोकेन॥६॥

सन्धिराचार्यः पूर्वरूपमित्यधिप्रजं लोकेन॥ [३]

यश्छन्दसामृषभो विश्वरूपः। छन्दोभ्योऽध्यमृताथ्सम्बभूव। स मेन्द्रो मेधयाँ स्पृणोतु। अमृतस्य देव धारणो भूयासम्। शरीरं मे विचर्षणम्। जिह्वा मे मधुमत्तमा। कर्णाभ्यां भूरि विश्रुवम्। ब्रह्मणः कोशोऽसि मेधयापिहितः। श्रुतं मे गोपाय। आवहन्ती वितन्वाना॥७॥

कुर्वाणा चीरमात्मनः। वासाꣳसि मम गावश्च। अन्नपाने च सर्वदा। ततो मे श्रियमावह। लोमशां पशुभिः सह स्वाहा। आ मा यन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा। वि माऽऽयन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा। प्र माऽऽयन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा। दमायन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा। शमायन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा॥८॥

यशो जनेऽसानि स्वाहा। श्रेयान् वस्यसोऽसानि स्वाहा। तं त्वा भग प्रविशानि स्वाहा। स मा भग प्रविश स्वाहा।

तस्मिँन्थ्सहस्रशाखे। निभगाहं त्वयि मृजे स्वाहा। यथाऽऽपः प्रवता यन्ति। यथा मासा अहर्जरम्। एवं मां ब्रह्मचारिणः। धातरायन्तु सर्वतः स्वाहा। प्रतिवेशोऽसि प्र मा भाहि प्र मा पद्यस्व॥९॥

[४]

भूर्भुवः सुवरिति वा एतास्तिस्रो व्याहृतयः। तासामुहस्मै तां चतुर्थीम्। माहाचमस्यः प्रवेदयते। मह इति। तद्ब्रह्म। स आत्मा। अङ्गान्यन्या देवताः। भूरिति वा अयं लोकः। भुव इत्यन्तरिक्षम्। सुवरित्यसौ लोकः॥१०॥

मह इत्यादित्यः। आदित्येन वाव सर्वे लोका महीयन्ते। भूरिति वा अग्निः। भुव इति वायुः। सुवरित्यादित्यः। मह इति चन्द्रमाः। चन्द्रमसा वाव सर्वाणि ज्योतीꣳषि महीयन्ते। भूरिति वा ऋचः। भुव इति सामानि। सुवरिति यजूꣳषि॥११॥

मह इति ब्रह्म। ब्रह्मणा वाव सर्वे वेदा महीयन्ते। भूरिति वै प्राणः। भुव इत्यपानः। सुवरिति व्यानः। मह इत्यन्नम्। अन्नेन वाव सर्वे प्राणा महीयन्ते। ता वा एताश्चतस्रश्चतुर्धा। चतस्रश्चतस्रो व्याहृतयः। ता यो वेद। स वेद ब्रह्म। सर्वेऽस्मै देवा बलिमावहन्ति॥१२॥

असौ लोको यजूꣳषि वेद द्वे च॥ [५]

स य एषोऽन्तर्हृदय आकाशः। तस्मिन्नयं पुरुषो मनोमयः। अमृतो हिरण्मयः। अन्तरेण तालुके। य एष स्तन इवावलम्बते। सेन्द्रयोनिः। यत्रासौ केशान्तो विवर्तते। व्यपोह्य शीर्षकपाले। भूरित्यग्नौ प्रतितिष्ठति। भुव इति वायौ॥१३॥

सुवरित्यादित्ये। मह इति ब्रह्मणि। आप्नोति स्वाराज्यम्। आप्नोति मनसस्पतिम्। वाक्पतिश्चक्षुष्पतिः। श्रोत्रपतिर्विज्ञानपतिः। एतत्ततो भवति। आकाशशरीरं ब्रह्म। सत्यात्मप्राणारामं मन आनन्दम्। शान्तिसमृद्धममृतम्। इति प्राचीनयोग्योपास्व॥१४॥

वायावमृतमेकं च॥ [६]

पृथिव्यन्तरिक्षं द्यौर्दिशोऽवान्तरदिशाः। अग्निर्वायुरादित्यश्चन्द्रमा नक्षत्राणि। आप ओषधयो वनस्पतय आकाश आत्मा। इत्यधिभूतम्। अथाध्यात्मम्। प्राणो व्यानोऽपान उदानः समानः। चक्षुः श्रोत्रं मनो वाक्त्वक्। चर्म मांसꣳ स्नावास्थि मज्जा। एतदधि विधायर्षिरवोचत्। पाङ्क्तं वा इदꣳ सर्वम्। पाङ्क्तेनैव पाङ्क्तꣳ स्पृणोतीति॥१५॥

सर्वमेकं च॥ [७]

ओमिति ब्रह्म। ओमितीदꣳ सर्वम्। ओमित्येतदनुकृति ह स्म वा अप्योश्रावयेत्याश्रावयन्ति। ओमिति सामानि गायन्ति। ओꣳशोमिति शस्त्राणि शꣳसन्ति।

ओमित्यध्वर्युः प्रतिगरं प्रतिगृणाति। ओमिति ब्रह्मा प्रसौति। ओमित्यग्निहोत्रमनुजानाति। ओमिति ब्राह्मणः प्रवक्ष्यन्नाह ब्रह्मोपाप्नवानीति। ब्रह्मैवोपाप्नोति॥१६॥

ओन्दश॥ [८]

ऋतं च स्वाध्यायप्रवचने च। सत्यं च स्वाध्यायप्रवचने च। तपश्च स्वाध्यायप्रवचने च। दमश्च स्वाध्यायप्रवचने च। शमश्च स्वाध्यायप्रवचने च। अग्नयश्च स्वाध्यायप्रवचने च। अग्निहोत्रं च स्वाध्यायप्रवचने च। अतिथयश्च स्वाध्यायप्रवचने च। मानुषं च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजा च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजनश्च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजातिश्च स्वाध्यायप्रवचने च। सत्यमिति सत्यवचा राथीतरः। तप इति तपोनित्यः पौरुशिष्टिः। स्वाध्यायप्रवचने एवेति नाको मौद्गल्यः। तद्धि तपस्तद्धि तपः॥१७॥

प्रजा च स्वाध्यायप्रवचने च षट्ट॥ [९]

अहं वृक्षस्य रेरिवा। कीर्तिः पृष्ठं गिरेरिव। ऊर्ध्वपवित्रो वाजिनीव स्वमृतमस्मि। द्रविणꣳ सवर्चसम्। सुमेधा अमृतोक्षितः। इति त्रिशङ्कोर्वेदानुवचनम्॥१८॥

अहꣳ षट्॥ [१०]

वेदमनूच्याचार्योऽन्तेवासिनमनुशास्ति। सत्यं वद। धर्मं चर। स्वाध्यायान्मा प्रमदः। आचार्याय प्रियं धनमाहृत्य प्रजातन्तुं मा व्यवच्छेत्सीः। सत्यान्न प्रमदितव्यम्। धर्मान्न

प्रमदितव्यम्। कुशलान्न प्रमदितव्यम्। भूत्यै न प्रमदितव्यम्। स्वाध्यायप्रवचनाभ्यां न प्रमदितव्यम्॥१९॥

देवपितृकार्याभ्यां न प्रमदितव्यम्। मातृदेवो भव। पितृदेवो भव। आचार्यदेवो भव। अतिथिदेवो भव। यान्यनवद्यानि कर्माणि। तानि सेवितव्यानि। नो इतराणि। यान्यस्माकꣳ सुचरितानि। तानि त्वयोपास्यानि॥२०॥

नो इतराणि। ये के चास्मच्छ्रेयाꣳसो ब्राह्मणाः। तेषां त्वयाऽऽसनेन प्रश्वसितव्यम्। श्रद्धया देयम्। अश्रद्धयाऽदेयम्। श्रिया देयम्। ह्रिया देयम्। भिया देयम्। संविदा देयम्। अथ यदि ते कर्मविचिकित्सा वा वृत्तविचिकित्सा वा स्यात्॥२१॥

ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मर्शिनः। युक्ता आयुक्ताः। अलूक्षा धर्मकामाः स्युः। यथा ते तत्र वर्तेरन्। तथा तत्र वर्तेथाः। अथाभ्याख्यातेषु। ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मर्शिनः। युक्ता आयुक्ताः। अलूक्षा धर्मकामाः स्युः। यथा ते तेषु वर्तेरन्। तथा तेषु वर्तेथाः। एष आदेशः। एष उपदेशः। एषा वेदोपनिषत्। एतदनुशासनम्। एवमुपासितव्यम्। एवमु चैतदुपास्यम्॥२२॥

स्वाध्यायप्रवचनाभ्यान्न प्रमदितव्यं तानि त्वयोपास्यानि स्यात्तेषु वर्तेरन्थ्सप्त च॥——[११]

शं नो मित्रः शं वरुणः। शं नो भवत्वर्यमा। शं

न इन्द्रो बृहस्पतिः। शं नो विष्णुरुरुक्रमः। नमो ब्रह्मणे। नमस्ते वायो। त्वमेव प्रत्यक्षं ब्रह्मासि। त्वामेव प्रत्यक्षं ब्रह्मावादिषम्। ऋतमवादिषम्। सत्यमवादिषम्। तन्मामावीत्। तद्वक्तारमावीत्। आवीन्माम्। आवीद्वक्तारम्। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥२३॥

सत्यमवादिषं पञ्च च॥ [१२]

॥ अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली ॥

ॐ सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहै। तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहै। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

ब्रह्मविदाप्नोति परम्। तदेषाभ्युक्ता। सत्यं ज्ञानमनन्तं ब्रह्म। यो वेद निहितं गुहायां परमे व्योमन्। सोऽश्नुते सर्वान्कामान्त्सह। ब्रह्मणा विपश्चितेति। तस्माद्वा एतस्मादात्मन आकाशः सम्भूतः। आकाशाद्वायुः। वायोरग्निः। अग्नेरापः। अद्भ्यः पृथिवी। पृथिव्या ओषधयः। ओषधीभ्योऽन्नम्। अन्नात्पुरुषः। स वा एष पुरुषोऽन्नरसमयः। तस्येदमेव शिरः। अयं दक्षिणः पक्षः। अयमुत्तरः पक्षः। अयमात्मा। इदं पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥१॥

अन्नाद्वै प्रजाः प्रजायन्ते। याः काश्च पृथिवीꣳ श्रिताः। अथो अन्नेनैव जीवन्ति। अथैनदपि यन्त्यन्ततः। अन्नꣳ

हि भूतानां ज्येष्ठम्। तस्माथ्सर्वौषधमुच्यते। सर्वं वै तेऽन्नमाप्नुवन्ति। येऽन्नं ब्रह्मोपासते। अन्नꣳ हि भूतानां ज्येष्ठम्। तस्माथ्सर्वौषधमुच्यते। अन्नाद्भूतानि जायन्ते। जातान्यन्नेन वर्धन्ते। अद्यतेऽत्ति च भूतानि। तस्मादन्नं तदुच्यत इति। तस्माद्वा एतस्मादन्नरसमयात्। अन्योऽन्तर आत्मा प्राणमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य प्राण एव शिरः। व्यानो दक्षिणः पक्षः। अपान उत्तरः पक्षः। आकाश आत्मा। पृथिवी पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥२॥

प्राणं देवा अनु प्राणन्ति। मनुष्याः पशवश्च ये। प्राणो हि भूतानामायुः। तस्माथ्सर्वायुषमुच्यते। सर्वमेव त आयुर्यन्ति। ये प्राणं ब्रह्मोपासते। प्राणो हि भूतानामायुः। तस्माथ्सर्वायुषमुच्यत इति। तस्यैष एव शारीर आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा एतस्मात् प्राणमयात्। अन्योऽन्तर आत्मा मनोमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य यजुरेव शिरः। ऋग्दक्षिणः पक्षः। सामोत्तरः पक्षः। आदेश आत्मा। अथर्वाङ्गिरसः पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥३॥

यतो वाचो निवर्तन्ते। अप्राप्य मनसा सह। आनन्दं ब्रह्मणो विद्वान्। न बिभेति कदाचनेति। तस्यैष एव शारीर आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा एतस्मान्मनोमयात्।

अन्योऽन्तर आत्मा विज्ञानमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य श्रद्धैव शिरः। ऋतं दक्षिणः पक्षः। सत्यमुत्तरः पक्षः। योग आत्मा। महः पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥४॥

विज्ञानं यज्ञं तनुते। कर्माणि तनुतेऽपि च। विज्ञानं देवाः सर्वे। ब्रह्म ज्येष्ठमुपासते। विज्ञानं ब्रह्म चेद्वेद। तस्माच्चेन्न प्रमाद्यति। शरीरे पाप्मनो हित्वा। सर्वान्कामान्थ्समश्नुत इति। तस्यैष एव शारीर आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा एतस्माद्विज्ञानमयात्। अन्योऽन्तर आत्माऽऽनन्दमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य प्रियमेव शिरः। मोदो दक्षिणः पक्षः। प्रमोद उत्तरः पक्षः। आनन्द आत्मा। ब्रह्म पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥५॥

असन्नेव स भवति। असद्ब्रह्मेति वेद चेत्। अस्ति ब्रह्मेति चेद्वेद। सन्तमेनं ततो विदुरिति। तस्यैष एव शारीर आत्मा। यः पूर्वस्य। अथातोऽनुप्रश्ञाः। उता विद्वानमुं लोकं प्रेत्य। कश्चन गच्छती(३)॥ आहो विद्वानमुँल्लोकं प्रेत्य। कश्चिथ्समश्ञुता(३) उ। सोऽकामयत। बहु स्यां प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा। इदꣳ

सर्वमसृजत। यदिदं किं च। तथ्सृष्ट्वा। तदेवानु प्राविशत्। तदनुप्रविश्य। सच्च त्यच्चाभवत्। निरुक्तं चानिरुक्तं च। निलयनं चानिलयनं च। विज्ञानं चाविज्ञानं च। सत्यं चानृतं च सत्यमभवत्। यदिदं किं च। तथ्सत्यमित्याचक्षते। तदप्येष श्लोको भवति॥६॥

असद्वा इदमग्र आसीत्। ततो वै सदजायत। तदात्मानꣳ स्वयमकुरुत। तस्मात्तथ्सुकृतमुच्यत इति। यद्वै तथ्सुकृतम्। रसो वै सः। रसꣳ ह्येवायं लब्ध्वाऽऽनन्दी भवति। को ह्येवान्यात्कः प्राण्यात्। यदेष आकाश आनन्दो न स्यात्। एष ह्येवानन्दयाति। यदा ह्येवैष एतस्मिन्नदृश्येऽनात्म्येऽनिरुक्तेऽनिलयनेऽभयं प्रतिष्ठां विन्दते। अथ सोऽभयं गतो भवति। यदा ह्येवैष एतस्मिन्नुदरमन्तरं कुरुते। अथ तस्य भयं भवति। तत्त्वेव भयं विदुषोऽमन्वानस्य। तदप्येष श्लोको भवति॥७॥

भीषाऽस्माद्वातः पवते। भीषोदेति सूर्यः। भीषाऽस्मादग्निश्चेन्द्रश्च। मृत्युर्धावति पञ्चम इति। सैषाऽऽनन्दस्य मीमाꣳसा भवति। युवा स्याथ्साधु युवाऽध्यायकः। आशिष्ठो दृढिष्ठो बलिष्ठः। तस्येयं पृथिवी सर्वा वित्तस्य पूर्णा स्यात्। स एको मानुष आनन्दः। ते ये शतं मानुषा आनन्दाः। स एको मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतं मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दाः। स

एको देवगन्धर्वाणामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतं देवगन्धर्वाणामानन्दाः। स एकः पितृणां चिरलोकलोकानामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतं पितृणां चिरलोकलोकानामानन्दाः। स एक आजानजानां देवानामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतमाजानजानां देवानामानन्दाः। स एकः कर्मदेवानां देवानामानन्दः। ये कर्मणा देवानपियन्ति। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतं कर्मदेवानां देवानामानन्दाः। स एको देवानामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतं देवानामानन्दाः। स एक इन्द्रस्यानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतमिन्द्रस्यानन्दाः। स एको बृहस्पतेरानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतं बृहस्पतेरानन्दाः। स एकः प्रजापतेरानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतं प्रजापतेरानन्दाः। स एको ब्रह्मण आनन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। स यश्चायं पुरुषे। यश्चासावादित्ये। स एकः। स य एवंवित्। अस्माल्लोकात्प्रेत्य। एतमन्नमयमात्मानमुपसङ्क्रामति। एतं प्राणमयमात्मानमुपसङ्क्रामति। एतं मनोमयमात्मानमुपसङ्क्रामति। एतं विज्ञानमयमात्मानमुपसङ्क्रामति। एतमानन्दमयमात्मानमुपसङ्क्रामति। तदप्येष श्लोको भवति॥८॥

यतो वाचो निवर्तन्ते। अप्राप्य मनसा सह। आनन्दं

ब्रह्मणो विद्वान्। न बिभेति कुतश्चनेति। एतꣳ ह वाव न तपति। किमहꣳ साधु नाकरवम्। किमहं पापमकरवमिति। स य एवं विद्वानेते आत्मानꣳ स्पृणुते। उभे ह्येवैष एते आत्मानꣳ स्पृणुते। य एवं वेद। इत्युपनिषत्॥९॥

सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहै। तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहै। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ नवमः प्रश्नः — भृगुवल्ली ॥

ॐ सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहै। तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहै। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

भृगुर्वै वारुणिः। वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। तस्मा एतत्प्रोवाच। अन्नं प्राणं चक्षुः श्रोत्रं मनो वाचमिति। तꣳ होवाच। यतो वा इमानि भूतानि जायन्ते। येन जातानि जीवन्ति। यत्प्रयन्त्यभि संविशन्ति। तद्विजिज्ञासस्व। तद्ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥१॥

अन्नं ब्रह्मेति व्यजानात्। अन्नाद्ध्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। अन्नेन जातानि जीवन्ति। अन्नं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार।

अधीहि भगवो ब्रह्मेति। तꣳ होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥२॥

प्राणो ब्रह्मेति व्यजानात्। प्राणाद्ध्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। प्राणेन जातानि जीवन्ति। प्राणं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। तꣳ होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥३॥

मनो ब्रह्मेति व्यजानात्। मनसो ह्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। मनसा जातानि जीवन्ति। मनः प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। तꣳ होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥४॥

विज्ञानं ब्रह्मेति व्यजानात्। विज्ञानाद्ध्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। विज्ञानेन जातानि जीवन्ति। विज्ञानं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। तꣳ होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥५॥

आनन्दो ब्रह्मेति व्यजानात्। आनन्दाद्ध्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। आनन्देन जातानि जीवन्ति। आनन्दं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। सैषा भार्गवी वारुणी विद्या। परमे व्योमन् प्रतिष्ठिता। य एवं वेद प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥६॥

अन्नं न निन्द्यात्। तद्व्रतम्। प्राणो वा अन्नम्। शरीरमन्नादम्। प्राणे शरीरं प्रतिष्ठितम्। शरीरे प्राणः प्रतिष्ठितः। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥७॥

अन्नं न परिचक्षीत। तद्व्रतम्। आपो वा अन्नम्। ज्योतिरन्नादम्। अप्सु ज्योतिः प्रतिष्ठितम्। ज्योतिष्यापः प्रतिष्ठिताः। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥८॥

अन्नं बहु कुर्वीत। तद्व्रतम्। पृथिवी वा अन्नम्। आकाशोऽन्नादः। पृथिव्यामाकाशः प्रतिष्ठितः। आकाशे पृथिवी प्रतिष्ठिता। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥९॥

न कश्चन वसतौ प्रत्याचक्षीत। तद्व्रतम्। तस्माद्यया कया च विधया बह्वन्नं प्राप्नुयात्। अराध्यस्मा अन्नमित्याचक्षते। एतद्वै मुखतोऽन्नꣳ राद्धम्। मुखतोऽस्मा अन्नꣳ राध्यते। एतद्वै मध्यतोऽन्नꣳ राद्धम्। मध्यतोऽस्मा अन्नꣳ राध्यते। एतद्वा अन्ततोऽन्नꣳ राद्धम्। अन्ततोऽस्मा अन्नꣳ राध्यते। य एवं वेद। क्षेम इति वाचि। योगक्षेम इति प्राणापानयोः। कर्मेति हस्तयोः। गतिरिति पादयोः। विमुक्तिरिति पायौ। इति मानुषीः समाज्ञाः। अथ दैवीः। तृप्तिरिति वृष्टौ। बलमिति विद्युति। यश इति पशुषु। ज्योतिरिति नक्षत्रेषु। प्रजातिरमृतमानन्द इत्युपस्थे। सर्वमित्याकाशे। तत्प्रतिष्ठेत्युपासीत। प्रतिष्ठावान्भवति। तन्मह इत्युपासीत। महान्भवति। तन्मन इत्युपासीत। मानवान्भवति। तन्नम इत्युपासीत। नम्यन्तेऽस्मै कामाः। तद्ब्रह्मेत्युपासीत। ब्रह्मवान्भवति। तद्ब्रह्मणः परिमर इत्युपासीत। पर्येणं म्रियन्ते द्विषन्तः सपत्नाः। परि येऽप्रियाः भ्रातृव्याः। स यश्चायं पुरुषे। यश्चासावादित्ये। स एकः। स य एवंवित्। अस्माल्लोकात्प्रेत्य। एतमन्नमयमात्मानमुपसङ्क्रम्य। एतं प्राणमयमात्मानमुपसङ्क्रम्य। एतं मनोमयमात्मानमुपसङ्क्रम्य। एतं विज्ञानमयमात्मानमुपसङ्क्रम्य। एतमानन्दमयमात्मानमुपसङ्क्रम्य। इमाँल्लोकान्कामान्नी कामरूप्यनुसञ्चरन्। एतत्साम गायन्नास्ते। हा(३) वु हा(३) वु हा(३)

वु॑। अ॒हमन्नम॒हमन्नम॒हमन्नम्। अ॒हमन्ना॒दो(२)ऽ॒हमन्ना॒दो(२)-ऽ॒हमन्ना॒दः। अ॒हꣳ श्लोक॒कृद॒हꣳ श्लोक॒कृद॒हꣳ श्लोक॒कृत्। अहमस्मि प्रथमजा ऋता(३) स्य॒। पूर्वं देवेभ्यो अमृतस्य ना(३) भा॒ड्य॒। यो मा ददाति स इदेव मा(३) वाः॒। अ॒हमन्न॒मन्न॑म॒दन्त॒मा(३) द्मि॒। अ॒हं विश्वं॒ भुव॑न॒मभ्य॑भ॒वाम्। सुव॒र्न ज्योती॑ः। य ए॒वं वेद॑। इत्यु॑प॒निष॑त्॥१०॥

स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नौ॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ करवावहै। ते॒ज॒स्वि ना॒वधी॑तमस्तु॒ मा वि॑द्विषा॒वहै॑। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्ति॑ः॥

॥ दशमः प्रश्नः — महानारायणोपनिषत् ॥

ॐ स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नौ॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ करवावहै। ते॒ज॒स्वि ना॒वधी॑तमस्तु॒ मा वि॑द्विषा॒वहै॑। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥ अम्भस्य पारे ॥

अम्भ॑स्य पा॒रे भुव॑नस्य॒ मध्ये॒ नाक॑स्य पृ॒ष्ठे म॑हतो महीयान्। शु॒क्रेण॒ ज्योती॑ꣳषि समनु॒प्रवि॑ष्टः प्र॒जाप॑तिश्चरति॒ गर्भे॑ अ॒न्तः॥ यस्मि॑न्नि॒दꣳ सं च॒ विचैति॒ सर्वं॒ यस्मि॑न्दे॒वा अधि॒ विश्वे॑ निषे॒दुः। तदे॒व भू॒तं तदु॒ भव्य॑मा इ॒दं तद॒क्षरे॑ पर॒मे व्यो॑मन्॥ येना॑ऽऽवृ॒तं खं च॒ दिवं॑ म॒हीं च॒ येना॑ऽऽदि॒त्यस्तप॑ति॒ तेज॑सा॒ भ्राज॑सा च। यम॒न्तः स॑मु॒द्रे क॒वयो॒ वय॑न्ति॒ यद॒क्षरे॑ पर॒मे प्र॒जाः॥ यतः॑ प्रसू॒ता ज॒गतः॑ प्रसूती॒ तोये॑न जी॒वान् व्यस॑सर्ज॒ भूम्या॑म्। यदोष॑धीभिः पु॒रुषा॑न्प॒शूꣳश्च॒ विवे॑श भू॒तानि॑ चराच॒राणि॑॥ अतः॑ परं॒ नान्य॒दणी॑यसꣳ हि॒ परा॑त्परं॒ यन्मह॑तो म॒हान्तम्॑। यदे॑कम॒व्यक्त॒मन॑न्तरूपं॒ विश्वं॑ पुरा॒णं तम॑सः॒ पर॑स्तात्॥१॥

तदे॒वर्तं तदु॑ स॒त्यमा॑हु॒स्तदे॒व ब्रह्म॑ पर॒मं क॑वी॒नाम्। इ॒ष्टा॒पू॒र्तं ब॑हु॒धा जा॒तं जाय॑मानं वि॒श्वं बि॑भर्ति॒ भुव॑नस्य॒ नाभिः॑॥ तदे॒वाग्निस्तद्वा॒युस्तथ्सूर्य॒स्तदु॑ च॒न्द्रमाः॑। तदे॒व शु॒क्रम॒मृतं॒ तद्ब्रह्म॒ तदापः॒ स प्र॒जाप॑तिः॥ सर्वे॑ निमे॒षा

ज॒ज्ञिरे॑ वि॒द्युतः॒ पुरु॑षा॒दधि॑। क॒ला मु॑हू॒र्ताः काष्ठा॑श्चाहोरा॒त्राश्च॑ सर्व॒शः॥ अ॒र्ध॒मा॒सा मासा॑ ऋ॒तवः॑ संवथ्स॒रश्च॑ कल्पन्ताम्। स आपः॑ प्रदु॒घे उ॒भे इ॒मे अ॒न्तरि॑क्ष॒मथो॒ सुवः॑॥ नैन॑मू॒र्ध्वं न ति॒र्यञ्चं॒ न मध्ये॒ परि॑जग्रभत्। न तस्ये॑शे॒ कश्च॒न तस्य॑ नाम म॒हद्यशः॑॥२॥

न स॒न्दृशे॑ तिष्ठति॒ रूप॑मस्य॒ न चक्षु॑षा पश्यति॒ कश्च॒नैनम्॑। हृ॒दा म॑नी॒षा मन॑सा॒ऽभिक्लृ॑प्तो॒ य ए॑नं वि॒दुरमृ॑ता॒स्ते भ॑वन्ति॥ अ॒द्भ्यः सम्भू॑तो हिरण्यग॒र्भ इत्य॒ष्टौ॥ ए॒ष हि दे॒वः प्र॒दिशोऽनु॒ सर्वाः॒ पूर्वो॑ हि जा॒तः स उ॒ गर्भे॑ अ॒न्तः। स वि॒जाय॑मानः स जनि॒ष्यमा॑णः प्र॒त्यङ्मु॑खा॑स्तिष्ठति वि॒श्वतो॑मुखः॥ वि॒श्वत॑श्चक्षुरु॒त वि॒श्वतो॑मुखो वि॒श्वतो॑हस्त उ॒त वि॒श्वत॑स्पात्। सं बा॒हुभ्यां॒ नम॑ति॒ सं पत॑त्रै॒र्द्यावा॑पृथि॒वी ज॒नय॑न्दे॒व एकः॑॥ वे॒नस्तत्पश्य॒न्विश्वा॒ भुव॑नानि वि॒द्वान् यत्र॒ विश्वं॒ भव॒त्येक॑नीळम्। यस्मि॑न्नि॒द꣣ सं च॒ विचैक॒꣣ स ओतः॒ प्रोत॑श्च वि॒भुः प्र॒जासु॑। प्र तद्वो॑चे अ॒मृतं॒ नु वि॒द्वान्ग॑न्ध॒र्वो नाम॒ निहि॑तं॒ गुहा॑सु॥३॥

त्रीणि॑ प॒दा निहि॑ता॒ गुहा॑सु॒ यस्तद्वेद॑ सवि॒तुः पि॒ताऽस॑त्। स नो॒ बन्धु॑र्जनि॒ता स वि॑धा॒ता धामा॑नि॒ वेद॒ भुव॑नानि॒ विश्वा॑। यत्र॑ दे॒वा अ॒मृत॑मानशा॒नास्तृ॒तीये॒ धामा॑न्य॒भ्यैर॑यन्त। परि॒ द्यावा॑पृथि॒वी य॑न्ति स॒द्यः परि॑ लो॒कान् परि॒ दिशः॒ परि॒ सुवः॑। ऋ॒तस्य॒ तन्तुं॑ विततं

वि॒चृत्य॒ तद॑पश्य॒त्तद॑भवत् प्र॒जासु॑। प॒रीत्य॑ लो॒कान्प॒रीत्य॑ भू॒तानि॑ प॒रीत्य॒ सर्वाः॑ प्र॒दिशो॒ दिश॑श्च। प्र॒जाप॑तिः प्रथम॒जा ऋ॒तस्या॒ऽऽत्मना॒ऽऽत्मान॑म॒भिसम्ब॑भूव। सद॑स॒स्पति॒मद्भु॑तं प्रि॒यमिन्द्र॑स्य॒ काम्य॑म्। सनि॑ मे॒धाम॑यासिषम्। उद्दी॑प्यस्व जातवेदोऽप॒घ्नन्निर्ऋ॑तिं॒ मम॑॥४॥

प॒शूꣳश्च॒ मह्य॒मावह॒ जीव॑नं च॒ दिशो॑ दिश। मा नो॑ हिꣳसीज्जातवेदो॒ गामश्वं॒ पुरु॑षं॒ जग॑त्। अबि॑भ्र॒दग्न॒ आग॑हि श्रि॒या मा॒ परि॑पातय।

॥ गायत्रीमन्त्राः ॥

पुरु॑षस्य विद्म सहस्रा॒क्षस्य॑ महादे॒वस्य॑ धीमहि। तन्नो॑ रुद्रः प्रचो॒दया॑त्। तत्पुरु॑षाय वि॒द्महे॑ महादे॒वाय॑ धीमहि। तन्नो॑ रुद्रः प्रचो॒दया॑त्। तत्पुरु॑षाय वि॒द्महे॑ वक्रतु॒ण्डाय॑ धीमहि। तन्नो॑ दन्तिः प्रचो॒दया॑त्। तत्पुरु॑षाय वि॒द्महे॑ चक्रतु॒ण्डाय॑ धीमहि॥५॥

तन्नो॑ नन्दिः प्रचो॒दया॑त्। तत्पुरु॑षाय वि॒द्महे॑ महासे॒नाय॑ धीमहि। तन्नः॑ षण्मुखः प्रचो॒दया॑त्। तत्पुरु॑षाय वि॒द्महे॑ सुवर्णप॒क्षाय॑ धीमहि। तन्नो॑ गरुडः प्रचो॒दया॑त्। वे॒दा॒त्म॒नाय॑ वि॒द्महे॑ हिरण्यग॒र्भाय॑ धीमहि। तन्नो॑ ब्रह्म॑ प्रचो॒दया॑त्। ना॒रा॒य॒णाय॑ वि॒द्महे॑ वासुदे॒वाय॑ धीमहि। तन्नो॑ विष्णुः प्रचो॒दया॑त्। व॒ज्र॒न॒खाय॑ वि॒द्महे॑ तीक्ष्णद॒ꣳष्ट्राय॑ धीमहि॥६॥

तन्नो॑ नारसिꣳहः प्रचो॒दया॑त्। भा॒स्क॒राय॑ वि॒द्महे॑ महद्युतिक॒राय॑ धीमहि। तन्नो॑ आदित्यः प्रचो॒दया॑त्। वै॒श्वा॒न॒राय॑ वि॒द्महे॑ लालीला॒य॑ धीमहि। तन्नो॑ अग्निः प्रचो॒दया॑त्। का॒त्या॒य॒नाय॑ वि॒द्महे॑ कन्यकु॒मारि॑ धीमहि। तन्नो॑ दुर्गिः प्रचो॒दया॑त्।

॥ दूर्वासूक्तम् ॥

स॒ह॒स्र॒परमा॑ दे॒वी॒ श॒तमू॑ला श॒ताङ्कु॑रा। सर्वꣳ हरतु॑ मे पा॒पं॒ दूर्वा॑ दुः॑स्वप्न॒नाश॑नी। काण्डा॑त्काण्डात् प्र॒रोह॑न्ती॒ परु॑षः परुषः॒ परि॑॥ ७॥

ए॒वानो॑ दूर्वे॒ प्रत॑नु स॒हस्रे॑ण श॒तेन॑ च। या श॒तेन॑ प्रत॒नोषि॑ स॒हस्रे॑ण वि॒रोह॑सि। तस्या॑स्ते देवीष्टके वि॒धेमं॑ ह॒विषा॑ व॒यम्। अश्व॑क्रान्ते र॑थक्रान्ते॒ वि॒ष्णुक्रा॑न्ते व॒सुन्ध॑रा। शिरसा॑ धारयिष्या॒मि॒ र॒क्ष॒स्व मा॑ पदे॒ पदे।

॥ मृत्तिकासूक्तम् ॥

भूमिर्धेनुर्धरणी लो॑कधा॒रिणी। उ॒द्धृता॑ऽसि व॑राहे॒ण॒ कृ॒ष्णे॒न श॑तबा॒हुना। मृ॒त्तिके॑ हन॑ मे पा॒पं॒ य॒न्म॒या दु॑ष्कृतं॒ कृतम्। मृ॒त्तिके॑ ब्रह्मदत्ता॒ऽसि॒ का॒श्यपे॑नाभि॒मन्त्रि॑ता। मृ॒त्तिके॑ देहि॑ मे पु॒ष्टिं॒ त्व॒यि स॑र्वं॑ प्र॒तिष्ठि॑तम्॥ ८॥

मृ॒त्तिके॑ प्रतिष्ठि॑ते स॒र्वं॒ त॒न्मे नि॑र्णुद॒ मृत्ति॑के। तया॑ ह॒तेन॑ पापे॒न॒ ग॒च्छा॒मि प॑रमां॒ गतिम्।

॥ शत्रुजयमन्त्राः ॥

यत॑ इन्द्र॒ भया॑महे॒ ततो॑ नो॒ अभ॑यं कृधि। मघ॑वन्छु॒ग्धि तव॒ तन्न॑ ऊ॒तये॒ विद्विषो॒ विमृधो॑ जहि। स्व॒स्ति॒दा वि॒शस्पति॑र्वृत्र॒हा विमृधो॑ व॒शी। वृषेन्द्रः॑ पु॒र ए॑तु नः स्वस्ति॒दा अ॑भयङ्क॒रः। स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृ॒द्धश्र॑वाः स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः। स्व॒स्ति न॒स्तार्क्ष्यो॒ अरि॑ष्टनेमिः स्व॒स्ति नो॒ बृह॒स्पति॑र्दधातु। आपा॑न्तमन्युस्तृ॒पल॑प्रभर्मा॒ धुनिः॒ शिमी॑वाञ्छ॒रुमा॑ ऋ॒जी॒षी। सोमो॒ विश्वा॑न्यत॒सावना॑नि॒ नार्वागिन्द्रं॑ प्रति॒मानानि॑देभुः॥९॥

ब्रह्म॑जज्ञा॒नं प्र॑थ॒मं पु॒रस्ता॒द्विसी॑म॒तः सु॒रुचो॑ वे॒न आ॑वः। सबु॒ध्निया॑ उप॒मा अ॑स्य वि॒ष्ठाः स॒तश्च॒ योनि॒मस॑तश्च॒ विवः॑। स्यो॒ना पृ॑थिवि॒ भवा॑ऽनृक्ष॒रा नि॒वेश॑नी। यच्छा॑न॒ः शर्म॑ स॒प्रथाः॑। ग॒न्ध॒द्वा॒रां दु॑राध॒र्षां॒ नि॒त्यपु॑ष्टां करी॒षिणी॑म्। ई॒श्वरी॑ꣳ सर्वभूता॒नां॒ तामि॒होप॑ह्वये॒ श्रियम्। श्रीर्मे॑ भ॒जतु। अलक्ष्मीर्मे॑ न॒श्यतु। विष्णु॑मुखा॒ वै दे॒वाश्छन्दो॑भिरि॒माँल्लो॒कान॑नप-ज॒य्यम॒भ्य॑जयन्। म॒हाꣳ इन्द्रो॒ वज्रबाहुः षोड॒शी शर्म॑ यच्छतु॥१०॥

स्व॒स्ति नो॑ म॒घवा॑ करोतु॒ हन्तु॑ पा॒प्मानं॒ यो॑ऽस्मान् द्वेष्टि॑। सो॒मान॒ꣳ स्वर॑णं कृणु॒हि ब्र॑ह्मणस्पते। क॒क्षीव॑न्तं॒ य औ॑शि॒जम्। शरी॑रं यज्ञशम॒लं कुसी॑दं॒ तस्मि॑न्थ्सीदतु॒ यो॑ऽस्मान् द्वेष्टि॑। चर॑णं प॒वित्रं॒ वित॑तं पुरा॒णं येन॑ पू॒तस्तर॑ति

दुष्कृतानि। तेन पवित्रेण शुद्धेन पूता अति पाप्मानमरातिं तरेम। सजोषा इन्द्र सगणो मरुद्भिः सोमं पिब वृत्रहञ्छूर विद्वान्। जहि शत्रूँ रप मृधो नुदस्वाथाभयं कृणुहि विश्वतो नः। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। आपो हि ष्ठा मयो भुवस्ता न ऊर्जे दधातन॥११॥

महेरणाय चक्षसे। यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयते ह नः। उशतीरिव मातरः। तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ। आपो जनयथा च नः।

॥ अघमर्षणसूक्तम् ॥

हिरण्यशृङ्गं वरुणं प्रपद्ये तीर्थं मे देहि याचितः। यन्मया भुक्तमसाधूनां पापेभ्यश्च प्रतिग्रहः। यन्मे मनसा वाचा कर्मणा वा दुष्कृतं कृतम्। तन्न इन्द्रो वरुणो बृहस्पतिः सविता च पुनन्तु पुनः पुनः। नमोऽग्नयेऽफ्सुमते नम इन्द्राय नमो वरुणाय नमो वारुण्यै नमोऽद्भ्यः॥१२॥

यदपां क्रूरं यदमेध्यं यदशान्तं तदपगच्छतात्। अत्याशनादतीपानाद्यच्च उग्रात् प्रतिग्रहात्। तन्नो वरुणो राजा पाणिना ह्यवमर्शतु। सोऽहमपापो विरजो निर्मुक्तो मुक्तकिल्बिषः। नाकस्य पृष्ठमारुह्य गच्छेद्ब्रह्मसलोकताम्। यश्चाफ्सु वरुणः स पुनात्वघमर्षणः। इमं मे गङ्गे यमुने

सरस्वति शुतुद्रि स्तोमꣳ सचता परुष्णिया। असिक्न्या मरुद्वृधे वितस्तयाऽऽर्जीकीये श्रृणुह्या सुषोमया। ऋतं च सत्यं चाभीद्धात्तपसोऽध्यजायत। ततो रात्रिरजायत ततः समुद्रो अर्णवः॥१३॥

समुद्रादर्णवादधि संवत्सरो अजायत। अहोरात्राणि विदधद्विश्वस्य मिषतो वशी। सूर्याचन्द्रमसौ धाता यथापूर्वमकल्पयत्। दिवं च पृथिवीं चान्तरिक्षमथो सुवः। यत्पृथिव्याꣳ रजः स्वमान्तरिक्षे विरोदसी। इमाꣳस्तदापो वरुणः पुनात्वघमर्षणः। पुनन्तु वसवः पुनातु वरुणः पुनात्वघमर्षणः। एष भूतस्य मध्ये भुवनस्य गोप्ता। एष पुण्यकृतां लोकानेष मृत्योर्हिरण्मयम्। द्यावापृथिव्योर्हिरण्मयꣳ सꣳश्रितꣳ सुवः॥१४॥

स नः सुवः सꣳशिशाधि। आर्द्रं ज्वलति ज्योतिरहमस्मि। ज्योतिर्ज्वलति ब्रह्माहमस्मि। योऽहमस्मि ब्रह्माहमस्मि। अहमस्मि ब्रह्माहमस्मि। अहमेवाहं मां जुहोमि स्वाहा। अकार्यकार्यवकीर्णी स्तेनो भ्रूणहा गुरुतल्पगः। वरुणोऽपामघमर्षणस्तस्मात्पापात् प्रमुच्यते। रजो भूमिस्त्वमाꣳ रोदयस्व प्रवदन्ति धीराः। आक्रान्त्समुद्रः प्रथमे विधर्मं जनयन्प्रजा भुवनस्य राजा। वृषा पवित्रे अधि सानो अव्ये बृहत्सोमो वावृधे सुवान इन्दुः॥१५॥

[१]

॥ दुर्गासूक्तम् ॥

जातवेदसे सुनवाम सोममरातीयतो निजहाति वेदः। स नः पर्षदति दुर्गाणि विश्वा नावेव सिन्धुं दुरिताऽत्यग्निः। तामग्निवर्णां तपसा ज्वलन्तीं वैरोचनीं कर्मफलेषु जुष्टाम्। दुर्गां देवीꣳ शरणमहं प्रपद्ये सुतरसि तरसे नमः। अग्ने त्वं पारया नव्यो अस्मान्थ्स्वस्तिभिरति दुर्गाणि विश्वा। पूश्च पृथ्वी बहुला न उर्वी भवा तोकाय तनयाय शं योः। विश्वानि नो दुर्गहा जातवेदः सिन्धुं न नावा दुरितातिं पर्षि। अग्ने अत्रिवन्मनसा गृणानोऽस्माकं बोध्यविता तनूनाम्। पृतनाजितꣳ सहमानमग्निमुग्रꣳ हुवेम परमाथ्सधस्थात्। स नः पर्षदति दुर्गाणि विश्वा क्षामद्देवो अति दुरिताऽत्यग्निः। प्रत्नोषि कमीड्यो अध्वरेषु सनाच्च होता नव्यश्च सथ्सि। स्वाश्चाग्ने तनुवं पिप्रयस्वास्मभ्यं च सौभगमायजस्व। गोभिर्जुष्टमयुजो निषिक्तं तवेन्द्र विष्णोरनुसञ्चरेम। नाकस्य पृष्ठमभि संवसानो वैष्णवीं लोक इह मादयन्ताम्॥१६॥

[२]

॥ व्याहृतिहोमन्त्राः ॥

भूरन्नमग्नये पृथिव्यै स्वाहा भुवोऽन्नं वायवेऽन्तरिक्षाय स्वाहा सुवरन्नमादित्याय दिवे स्वाहा भूर्भुवः सुवरन्नं चन्द्रमसे दिग्भ्यः स्वाहा नमो देवेभ्यः स्वधा पितृभ्यो भूर्भुवः

सुव॒रन्न॒मोम्॥१७॥

[३]

भूर॒ग्नये॑ पृथि॒व्यै स्वाहा॒ भुवो॑ वा॒यवे॒ऽन्तरि॑क्षाय॒ स्वाहा॒ सुव॑रादि॒त्याय॑ दि॒वे स्वाहा॒ भूर्भुव॒ः सुव॑श्च॒न्द्रम॑से दि॒ग्भ्यः स्वाहा॒ नमो॑ दे॒वेभ्य॑ः स्व॒धा पि॒तृभ्यो॒ भूर्भुव॒ः सुव॒रग्न॒ ओम्॥१८॥

[४]

भूर॒ग्नये॑ च पृथि॒व्यै च॑ मह॒ते च॒ स्वाहा॒ भुवो॑ वा॒यवे॑ चा॒न्तरि॑क्षाय च मह॒ते च॒ स्वाहा॒ सुव॑रादि॒त्याय॑ च दि॒वे च॑ मह॒ते च॒ स्वाहा॒ भूर्भुव॒ः सुव॑श्च॒न्द्रम॑से च॒ नक्ष॑त्रेभ्यश्च दि॒ग्भ्यश्च॑ मह॒ते च॒ स्वाहा॒ नमो॑ दे॒वेभ्य॑ः स्व॒धा पि॒तृभ्यो॒ भूर्भुव॒ः सुव॒र्मह॒रोम्॥१९॥

[५]

॥ ज्ञानप्राप्त्यर्थहोममन्त्राः ॥

पाहि नो अग्न एन॑से स्वा॒हा। पाहि नो विश्ववेद॑से स्वा॒हा। यज्ञं पाहि विभाव॑सो स्वा॒हा। सर्वं पाहि शतक्र॑तो स्वा॒हा॥२०॥

[६]

पा॒हि नो॑ अग्न॒ एक॑या। पा॒ह्युत द्वि॒तीय॑या। पा॒ह्यूर्जं॑ तृ॒तीय॑या। पा॒हि गी॒र्भिश्च॑ त॒सृभि॑र्वसो॒ स्वाहा॑॥२१॥

[७]

॥ वेदविस्मरणाय जपमन्त्राः ॥

यश्छन्दसामृषभो विश्वरूपश्छन्दोभ्यश्छन्दाꣳस्याविवेश। सताꣳ शिक्वः पुरोवाचोपनिषदिन्द्रो ज्येष्ठ इन्द्रियाय ऋषिभ्यो नमो देवेभ्यः स्वधा पितृभ्यो भूर्भुवः सुवश्छन्द ओम्॥ २२॥

[८]

नमो ब्रह्मणे धारणं मे अस्त्वनिराकरणं धारयिता भूयासं कर्णयोः श्रुतं मा च्यौढ्वं ममामुष्य ओम्॥ २३॥

[९]

॥ तपः प्रशंसा ॥

ऋतं तपः सत्यं तपः श्रुतं तपः शान्तं तपो दमस्तपः शमस्तपो दानं तपो यज्ञं तपो भूर्भुवः सुवर्ब्रह्मैतदुपास्यैतत्तपः॥ २४॥

[१०]

॥ विहिताचरणप्रशंसा निषिद्धाचरणनिन्दा च ॥

यथा वृक्षस्य सम्पुष्पितस्य दूराद्गन्धो वात्येवं पुण्यस्य कर्मणो दूराद्गन्धो वाति यथाऽसिधारां कर्तेऽवहितामवक्रामे यद्युवे युवे ह वा विह्वयिष्यामि कर्तं पतिष्यामीत्येवमनृतादात्मानं जुगुप्सेत्॥ २५॥

[११]

॥ दहरविद्या ॥

अणोरणीयान्महतो महीयानात्मा गुहायां निहितोऽस्य जन्तोः। तमक्रतुं पश्यति वीतशोको धातुः प्रसादान्महिमानमीशम्। सप्त प्राणाः प्रभवन्ति तस्मात्सप्तार्चिषः समिधः सप्त जिह्वाः। सप्त इमे लोका येषु चरन्ति प्राणा गुहाशयां निहिताः सप्त सप्त। अतः समुद्रा गिरयश्च सर्वेऽस्मात्स्यन्दन्ते सिन्धवः सर्वरूपाः। अतश्च विश्वा ओषधयो रसाच्च येनैष भूतस्तिष्ठत्यन्तरात्मा। ब्रह्मा देवानां पदवीः कवीनामृषिर्विप्राणां महिषो मृगाणाम्। श्येनो गृध्राणाꣳ स्वधितिर्वनानाꣳ सोमः पवित्रमत्येति रेभन्। अजामेकां लोहितशुक्लकृष्णां बह्वीं प्रजां जनयन्तीꣳ सरूपाम्। अजो ह्येको जुषमाणोऽनुशेते जहात्येनां भुक्तभोगामजोऽन्यः॥२६॥

हꣳसः शुचिषद्वसुरन्तरिक्षसद्धोता वेदिषदतिथिर्दुरोणसत्। नृषद्वरसदृतसद्व्योमसदब्जा गोजा ऋतजा अद्रिजा ऋतं बृहत्। घृतं मिमिक्षिरे घृतमस्य योनिर्घृते श्रितो घृतमुवस्य धाम। अनुष्वधमावह मादयस्व स्वाहाकृतं वृषभ वक्षि हव्यम्। समुद्रादूर्मिर्मधुमाꣳ उदारदुपाꣳशुना समृतत्वमानट्। घृतस्य नाम गुह्यं यदस्ति जिह्वा देवानाममृतस्य नाभिः। वयं नाम प्रब्रवामा घृतेनास्मिन् यज्ञे धारयामा नमोभिः। उप ब्रह्मा शृणवच्छस्यमानं चतुः

शृङ्गोऽवमीद्गौर एतत्। चत्वारि शृङ्गा त्रयो अस्य पादा द्वे शीर्षे सप्त हस्तासो अस्य। त्रिधा बद्धो वृषभो रोरवीति महो देवो मर्त्याँ आविवेश॥२७॥

त्रिधा हितं पणिभिर्गुह्यमानं गवि देवासो घृतमन्वविन्दन्। इन्द्र एकꣳ सूर्य एकं जजान वेनादेकꣳ स्वधया निष्टतक्षुः। यो देवानां प्रथमं पुरस्ताद्विश्वाधियो रुद्रो महर्षिः। हिरण्यगर्भं पश्यत जायमानꣳ स नो देवः शुभया स्मृत्या संयुनक्तु। यस्मात्परं नापरमस्ति किञ्चिद्यस्मान्नाणीयो न ज्यायोऽस्ति कश्चित्। वृक्ष इव स्तब्धो दिवि तिष्ठत्येकस्तेनेदं पूर्णं पुरुषेण सर्वम्। न कर्मणा न प्रजया धनेन त्यागेनैके अमृतत्वमानशुः। परेण नाकं निहितं गुहायां विभ्राजते यद्यतयो विशन्ति। वेदान्तविज्ञानसुनिश्चितार्थाः सन्न्यासयोगाद्यतयः शुद्धसत्त्वाः। ते ब्रह्मलोके तु परान्तकाले परामृतात्परिमुच्यन्ति सर्वे। दहरं विपापं परमेश्मभूतं यत्पुण्डरीकं पुरमध्यसꣳस्थम्। तत्रापि दहरं गगनं विशोकस्तस्मिन् यदन्तस्तदुपासितव्यम्। यो वेदादौ स्वरः प्रोक्तो वेदान्ते च प्रतिष्ठितः। तस्य प्रकृतिलीनस्य यः परः स महेश्वरः॥२८॥

[१२]

॥ नारायणसूक्तम् ॥

सहस्रशीर्षं देवं विश्वाक्षं विश्वशम्भुवम्। विश्वं नारायणं देवमक्षरं परमं पदम्। विश्वतः परमान्नित्यं विश्वं नारायणꣳ हरिम्। विश्वमेवेदं पुरुषस्तद्विश्वमुपजीवति। पतिं विश्वस्याऽऽत्मेश्वरꣳ शाश्वतꣳ शिवमच्युतम्। नारायणं महाज्ञेयं विश्वात्मानं परायणम्। नारायणपरो ज्योतिरात्मा नारायणः परः। नारायण परं ब्रह्म तत्त्वं नारायणः परः। नारायणपरो ध्याता ध्यानं नारायणः परः। यच्च किञ्चिज्जगत्सर्वं दृश्यते श्रूयतेऽपि वा॥ अन्तर्बहिश्च तत्सर्वं व्याप्य नारायणः स्थितः॥२९॥

अनन्तमव्ययं कविꣳ समुद्रेऽन्तं विश्वशम्भुवम्। पद्मकोश प्रतीकाशꣳ हृदयं चाप्यधोमुखम्। अधो निष्ट्या वितस्त्यान्ते नाभ्यामुपरि तिष्ठति। ज्वालमालाकुलं भाती विश्वस्याऽऽयतनं महत्। सन्ततꣳ शिलाभिस्तु-लम्बत्याकोशसन्निभम्। तस्यान्ते सुषिरꣳ सूक्ष्मं तस्मिन्थ्सर्वं प्रतिष्ठितम्। तस्य मध्ये महानग्निर्विश्वार्चिर्विश्वतोमुखः। सोऽग्रभुग्विभजन्तिष्ठन्नाहारमजरः कविः। तिर्यगूर्ध्वमधः शायी रश्मयस्तस्य सन्तता। सन्तापयति स्वं देहमापादतल-मस्तकः। तस्य मध्ये वह्निशिखा अणीयोर्ध्वा व्यवस्थितः। नीलतोयदमध्यस्थाद्विद्युल्लेखेव भास्वरा। नीवारशूकवत्तन्वी पीता भास्वत्यणूपमा। तस्याः शिखाया मध्ये परमात्मा

व्यवस्थितः। स ब्रह्म स शिवः स हरिः सेन्द्रः सोऽक्षरः परमः स्वराट्॥३०॥

नारायणः स्थितो व्यवस्थितश्चत्वारि च॥ [१३]

॥ आदित्यमण्डले परब्रह्मोपासनम् ॥

आदित्यो वा एष एतन्मण्डलं तपति तत्र ता ऋचस्तदृचा मण्डलꣳ स ऋचां लोकोऽथ य एष एतस्मिन्मण्डलेऽर्चिर्दीप्यते तानि सामानि स साम्नां मण्डलꣳ स साम्नां लोकोऽथ य एष एतस्मिन्मण्डलेऽर्चिषि पुरुषस्तानि यजूꣳषि स यजुषा मण्डलꣳ स यजुषां लोकः सैषा त्रय्येव विद्या तपति य एषोऽन्तरादित्ये हिरण्मयः पुरुषः॥३१॥

[१४]

॥ आदित्यपुरुषस्य सर्वात्मकत्वप्रदर्शनम् ॥

आदित्यो वै तेज ओजो बलं यशश्चक्षुः श्रोत्रमात्मा मनो मन्युर्मनुर्मृत्युः सत्यो मित्रो वायुराकाशः प्राणो लोकपालः कः किं कं तथ्सत्यमन्नममृतो जीवो विश्वः कतमः स्वयम्भु ब्रह्मैतदमृत एष पुरुष एष भूतानामधिपतिर्ब्रह्मणः सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोत्येतासामेव देवतानाꣳ सायुज्यꣳ सार्ष्टिताꣳ समानलोकतामाप्नोति य एवं वेदेत्युपनिषत्॥३२॥

[१५]

॥ शिवोपासनमन्त्राः ॥

निध॑नपतये॒ नमः। निध॑नपतान्तिकाय॒ नमः। ऊर्ध्वाय॒ नमः। ऊर्ध्वलिङ्गाय॒ नमः। हिरण्याय॒ नमः। हिरण्यलिङ्गाय॒ नमः। सुवर्णाय॒ नमः। सुवर्णलिङ्गाय॒ नमः। दिव्याय॒ नमः। दिव्यलिङ्गाय॒ नमः। भवाय॒ नमः। भवलिङ्गाय॒ नमः। शर्वाय॒ नमः। शर्वलिङ्गाय॒ नमः। शिवाय॒ नमः। शिवलिङ्गाय॒ नमः। ज्वलाय॒ नमः। ज्वललिङ्गाय॒ नमः। आत्माय॒ नमः। आत्मलिङ्गाय॒ नमः। परमाय॒ नमः। परमलिङ्गाय॒ नमः। एतथ्सोमस्य॑ सूर्य॒स्य॒ सर्वलिङ्गꣳ स्थाप॒य॒ति॒ पाणिमन्त्रं॑ पवि॒त्रम्॥३३॥

[१६]

॥ पश्चिमवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

स॒द्योजा॒तं प्र॑पद्या॒मि॒ स॒द्योजा॒ताय॒ वै नमो॒ नमः॑। भ॒वे भ॑वे॒ नाति॑ भवे भवस्व॒ माम्। भ॒वोद्भ॑वाय॒ नमः॑॥३४॥

[१७]

॥ उत्तरवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

वा॒म॒दे॒वाय॒ नमो॑ ज्ये॒ष्ठाय॒ नमः॑ श्रे॒ष्ठाय॒ नमो॑ रु॒द्राय॒ नमः॒ काला॑य॒ नमः॒ कल॑विकरणाय॒ नमो॒ बल॑विकरणाय॒ नमो॒ बला॑य॒ नमो॒ बल॑प्रमथनाय॒ नमः॒ सर्व॑भूतदमनाय॒ नमो॑ म॒नोन्म॑नाय॒ नमः॑॥३५॥

[१८]

॥ दक्षिणवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

अघोरेभ्योऽथ घोरेभ्यो घोरघोरतरेभ्यः। सर्वेभ्यः सर्वशर्वेभ्यो नमस्ते अस्तु रुद्ररूपेभ्यः॥ ३६॥

[१९]

॥ प्राग्वक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

तत्पुरुषाय विद्महे महादेवाय धीमहि। तन्नो रुद्रः प्रचोदयात्॥ ३७॥

[२०]

॥ ऊर्ध्ववक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

ईशानः सर्वविद्यानामीश्वरः सर्वभूतानां ब्रह्माधिपतिर्ब्रह्मणोऽधिपतिर्ब्रह्मा शिवो मे अस्तु सदाशिवोम्॥ ३८॥

[२१]

॥ नमस्कारमन्त्राः ॥

नमो हिरण्यबाहवे हिरण्यवर्णाय हिरण्यरूपाय हिरण्यपतयेऽम्बिकापतय उमापतये पशुपतये नमो नमः॥ ३९॥

[२२]

ऋतꣳ सत्यं परं ब्रह्म पुरुषं कृष्णपिङ्गलम्। ऊर्ध्वरेतं विरूपाक्षं विश्वरूपाय वै नमो नमः॥ ४०॥

[२३]

सर्वो॒ वै रु॒द्रस्तस्मै॑ रु॒द्राय॒ नमो॑ अस्तु। पुरु॑षो॒ वै रु॒द्रः सन्म॒हो नमो॒ नमः॑। विश्वं॑ भू॒तं भुव॑नं चि॒त्रं ब॑हु॒धा जा॒तं जाय॑मानं च॒ यत्। सर्वो॒ ह्येष रु॒द्रस्तस्मै॑ रु॒द्राय॒ नमो॑ अस्तु॥४१॥

[२४]

कद्रु॒द्राय॒ प्रचे॑तसे मी॒ढुष्ट॑माय॒ तव्य॑से। वो॒ चेम॒ शन्त॑मꣳ हृ॒दे। सर्वो॒ ह्येष रु॒द्रस्तस्मै॑ रु॒द्राय॒ नमो॑ अस्तु॥४२॥

[२५]

॥ अग्निहोत्रहवण्याः उपयुक्तस्य वृक्षविशेषस्याभिधानम् ॥

यस्य॒ वैक॑ङ्कत्यग्निहोत्र॒हव॑णी भवति॒ प्रत्ये॒वास्याहु॑तय-स्तिष्ठ॒न्त्यथो॒ प्रति॑ष्ठित्यै॥४३॥

[२६]

कृ॒णु॒ष्व पाज॒ इति॒ पञ्च॑॥४४॥

[२७]

॥ भूदेवताकमन्त्रः ॥

अदि॑तिर्दे॒वा ग॑न्ध॒र्वा म॑नु॒ष्याः॑ पि॒तरोऽसु॑रा॒स्तेषाꣳ सर्वभू॒तानां॑ मा॒ता मे॒दिनी॑ मह॒ता म॒ही सा॑वि॒त्री गा॑य॒त्री जग॑त्यु॒र्वी पृ॒थ्वी ब॑हु॒ला विश्वा॑ भू॒ता क॑त॒मा का या सा स॒त्येत्य॒मृतेति॑ वसि॒ष्ठः॥४५॥

[२८]

॥ सर्वदेवता आपः ॥

आपो॒ वा इ॒दꣳ सर्वं॒ विश्वा॑ भू॒तान्यापः॑ प्रा॒णा वा आपः॑ प॒शव॒ आपोऽन्न॒मापोऽमृ॑त॒मापः॑ स॒म्राडापो॑ वि॒राडापः॑ स्व॒राडाप॒श्छन्दा॒ꣳस्यापो॒ ज्योती॒ꣳष्यापो॒ यजू॒ꣳष्यापः॑ स॒त्यमाप॒ः सर्वा॑ दे॒वता॒ आपो॒ भूर्भुव॒ः सुव॒राप॒ ओम्॥४६॥

[२९]

॥ सन्ध्यावन्दनमन्त्राः ॥

आपः॑ पुनन्तु पृथि॒वीं पृ॑थि॒वी पू॒ता पु॑नातु॒ माम्। पु॒न॒न्तु॒ ब्रह्म॑ण॒स्पति॒र्ब्रह्म॑पू॒ता पु॑नातु॒ माम्। यदुच्छि॑ष्ट॒मभो॑ज्यं॒ यद्वा॑ दु॒श्चरि॑तं॒ मम॑। सर्वं॑ पुनन्तु॒ मामापो॑ऽस॒तां च॑ प्रति॒ग्रह॒ꣳ स्वाहा॑॥४७॥

[३०]

अग्निश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्यु॑कृते॒भ्यः। पापेभ्यो॑ रक्ष॒न्ताम्। यदह्ना पाप॑मका॒रिषम्। मनसा वाचा॑ हस्ता॒भ्याम्। पद्भ्यामुदरे॑ण शि॒श्ना। अह॒स्तद॑वलु॒म्पतु। यत्किं च॑ दुरि॒तं मयि॑। इदमहं माममृ॑तयो॒नौ। सत्ये ज्योतिषि जुहो॑मि स्वा॒हा॥४८॥

[३१]

सूर्यश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्यु॑कृते॒भ्यः। पापेभ्यो॑

रक्षन्ताम्। यद्रात्रिया पापमकारिषम्। मनसा वाचा हस्ताभ्याम्। पद्भ्यामुदरेण शिश्ना। रात्रिस्तदवलुम्पतु। यत्किं च दुरितं मयि। इदमहं माममृतयोनौ। सूर्ये ज्योतिषि जुहोमि स्वाहा॥४९॥

[३२]

॥ प्रणवस्य ऋष्यादिविवरणम् ॥

ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म। अग्निर्देवता ब्रह्म इत्यार्षम्। गायत्रं छन्दं परमात्मा सरूपम्। सायुज्यं विनियोगम्॥५०॥

[३३]

॥ गायत्र्यावाहनमन्त्राः ॥

आयातु वरदा देवी अक्षरं ब्रह्मसम्मितम्। गायत्रीं छन्दसां मातेदं ब्रह्म जुषस्व मे। यदह्नात्कुरुते पापं तदह्नात्प्रतिमुच्यते। यद्रात्रियात्कुरुते पापं तद्रात्रियात्प्रतिमुच्यते। सर्व वर्णे महादेवि सन्ध्याविद्ये सरस्वति॥५१॥

[३४]

ओजोऽसि सहोऽसि बलमसि भ्राजोऽसि देवानां धाम नामासि विश्वमसि विश्वायुः सर्वमसि सर्वायुरभिभूरों गायत्रीमावाहयामि सावित्रीमावाहयामि सरस्वतीमावाह-यामि छन्दऋषीनावाहयामि श्रियमावाहयामि गायत्रिया गायत्रीच्छन्दो विश्वामित्र ऋषिः सविता देवताऽग्निर्मुखं

ब्रह्मा शिरो विष्णुर्हृदयꣳ रुद्रः शिखा पृथिवी योनिः प्राणापानव्यानोदानसमाना सप्राणा श्वेतवर्णा साङ्ख्यायनसगोत्रा गायत्री चतुर्विꣳशत्यक्षरा त्रिपदा षट्कुक्षिः पञ्चशीर्षोपनयने विनियोग ओं भूः। ओं भुवः। ओꣳ सुवः। ओं महः। ओं जनः। ओं तपः। ओꣳ सत्यम्। ओं तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि। धियो यो नः प्रचोदयात्। ओमापो ज्योतीरसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः सुवरोम्॥५२॥

[३५]

॥ गायत्री उपस्थानमन्त्राः ॥

उत्तमे शिखरे जाते भूम्यां पर्वतमूर्धनि। ब्राह्मणेभ्योऽभ्यनुज्ञाता गच्छ देवि यथासुखम्। स्तुतो मया वरदा वेदमाता प्रचोदयन्ती पवनेन द्विजाता। आयुः पृथिव्यां द्रविणं ब्रह्मवर्चसं मह्यं दत्वा प्रजातुं ब्रह्मलोकम्॥५३॥

[३६]

॥ आदित्यदेवतामन्त्रः ॥

घृणिः सूर्य आदित्यो न प्रभा वात्यक्षरम्। मधु क्षरन्ति तद्रसम्। सत्यं वै तद्रसमापो ज्योतीरसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः सुवरोम्॥५४॥

[३७]

॥ त्रिसुपर्णमन्त्राः ॥

ब्रह्ममेतु माम्। मधुमेतु माम्। ब्रह्ममेव मधुमेतु माम्। यास्ते सोम प्रजावथ्सोभि सो अहम्। दुःस्वप्नहन्दुरुष्वह। यास्ते सोम प्राणाꣳस्तां जुहोमि। त्रिसुपर्णमयाचितं ब्राह्मणाय दद्यात्। ब्रह्महत्यां वा एते घ्नन्ति। ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं पठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनन्ति। ओम्॥५५॥

[३८]

ब्रह्म मेधया। मधु मेधया। ब्रह्ममेव मधु मेधया। अद्या नो देव सवितः प्रजावथ्सावीः सौभगम्। परा दुष्वप्नियꣳ सुव। विश्वानि देव सवितर्दुरितानि परा सुव। यद्भद्रं तन्म आ सुव। मधु वाता ऋतायते मधु क्षरन्ति सिन्धवः। माध्वीर्नः सन्त्वोषधीः। मधु नक्तमुतोषसि मधुमत्पार्थिवꣳ रजः। मधु द्यौरस्तु नः पिता। मधुमान्नो वनस्पतिर्मधुमाꣳ अस्तु सूर्यः। माध्वीर्गावो भवन्तु नः। य इमं त्रिसुपर्णमयाचितं ब्राह्मणाय दद्यात्। भ्रूणहत्यां वा एते घ्नन्ति। ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं पठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनन्ति। ओम्॥५६॥

[३९]

ब्रह्म मेधवा। मधु मेधवा। ब्रह्ममेव मधु मेधवा। ब्रह्मा देवानां पदवीः कवीनामृषिर्विप्राणां महिषो मृगाणाम्। श्येनो गृध्राणाꣳ स्वधितिर्वनानाꣳ सोमः पवित्रमत्येति रेभन्।

ह॒ꣳसः शु॑चि॒षद्वसु॑रन्तरिक्ष॒सद्धोता॑ वेदि॒षदति॑थिर्दुरोण॒सत्। नृ॒षद्व॑र॒सदृ॑त॒सद्व्यो॑म॒सदब्जा गो॒जा ऋ॑त॒जा अ॑द्रि॒जा ऋ॒तं बृ॒हत्। ऋ॒चे त्वा॑ रु॒चे त्वा॒ समिथ्स्र॑वन्ति स॒रितो॒ न धेनाः॑। अ॒न्तर्हृ॒दा मन॑सा पू॒यमा॑नाः। घृ॒तस्य॒ धारा॑ अ॒भिचा॑कशीमि। हि॒र॒ण्ययो॑ वेत॒सो मध्य॑ आसाम्। तस्मिन्थ्सु॑प॒र्णो म॑धु॒कृत्कु॑ला॒यी भज॑न्नास्ते॒ मधु॑दे॒वताभ्यः। तस्या॑सते॒ हर॑यः स॒प्ततीरेः॑ स्व॒धां दुहा॑ना अ॒मृत॑स्य॒ धाराम्। य इ॒दं त्रिसु॑पर्ण॒मया॑चितं ब्राह्म॒णाय॑ दद्यात्। वी॒र॒हत्यां वा ए॒ते घ्न॑न्ति। ये ब्राह्म॒णास्त्रिसु॑पर्णं॒ पठ॑न्ति। ते सोमं॒ प्राप्नु॑वन्ति। आ॒स॒ह॒स्रात्प॒ङ्क्तिं पुन॑न्ति। ओम्॥५७॥

[४०]

॥ मेधासूक्तम् ॥

मे॒धा दे॒वी जु॒षमा॑णा न॒ आगा॑द्वि॒श्वाची॑ भ॒द्रा सु॑मन॒स्यमा॑ना। त्वया॒ जुष्टा॑ जु॒षमा॑णा दु॒रुक्ता॑न्बृ॒हद्व॑देम वि॒दथे॑ सु॒वीराः॑॥ त्वया॒ जुष्ट॑ ऋ॒षिर्भ॑वति देवि॒ त्वया॒ ब्रह्मा॑ऽऽग॒तश्री॑रु॒त त्वया॑। त्वया॒ जुष्ट॑श्चि॒त्रं वि॑न्दते वसु॒ सा नो॑ जुषस्व॒ द्रवि॑णो न मेधे॥५८॥

[४१]

मे॒धां म॒ इन्द्रो॑ ददातु मे॒धां दे॒वी सर॑स्वती। मे॒धां मे॑ अ॒श्विना॑वु॒भावाध॑त्तां॒ पुष्क॑रस्रजा। अ॒प्स॒रासु॑ च॒ या मे॒धा

गन्धर्वेषु च यन्मनः। दैवीं मेधा सरस्वती सा मां मेधा सुरभिर्जुषताꣳ स्वाहा॥५९॥

[४२]

आ मां मेधा सुरभिर्विश्वरूपा हिरण्यवर्णा जगती जगम्या। ऊर्जस्वती पयसा पिन्वमाना सा मां मेधा सुप्रतीका जुषन्ताम्॥६०॥

[४३]

मयि मेधां मयि प्रजां मय्यग्निस्तेजो दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयीन्द्र इन्द्रियं दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयि सूर्यो भ्राजो दधातु॥६१॥

[४४]

॥ मृत्युनिवारणमन्त्राः ॥

अपैतु मृत्युरमृत न आगन्वैवस्वतो नो अभयं कृणोतु। पर्णं वनस्पतेरिवाभिनः शीयताꣳ रयिः स च तान्नः शचीपतिः॥६२॥

[४५]

परा मृत्यो अनु परेहि पन्थां यस्ते स्व इतरो देवयानात्। चक्षुष्मते शृण्वते ते ब्रवीमि मा नः प्रजाꣳ रीरिषो मोत वीरान्॥६३॥

[४६]

वातं प्राणं मनसाऽन्वा रभामहे प्रजापतिं यो भुवनस्य गोपाः। स नो मृत्योस्त्रायतां पात्वꣳहसो ज्योग्जीवा जरामशीमहि॥६४॥

[४७]

अमुत्र भूयादध यद्यमस्य बृहस्पते अभिशस्तेरमुञ्चः। प्रत्यौहतामश्विना मृत्युमस्माद्देवानामग्ने भिषजा शचीभिः॥६५॥

[४८]

हरिꣳ हरन्तमनुयन्ति देवा विश्वस्येशानं वृषभं मतीनाम्। ब्रह्म सरूपमनुमेदमागादयनं मा विवधीर्विक्रमस्व॥६६॥

[४९]

शल्कैरग्निमिन्धान उभौ लोकौ संनेमहम्। उभयोर्लोकयोर्ऋध्वाऽतिं मृत्युं तराम्यहम्॥६७॥

[५०]

मा छिदो मृत्यो मा वधीर्मा मे बलं विवृहो मा प्रमोषीः। प्रजां मा मे रीरिष आयुरुग्र नृचक्षसं त्वा हविषा विधेम॥६८॥

[५१]

मा नो महान्तमुत मा नो अर्भकं मा न उक्षन्तमुत मा न उक्षितम्। मा नोऽवधीः पितरं मोत मातरं प्रिया मा

नस्तनुवो रुद्र रीरिषः॥६९॥

[५२]

मा नस्तोके तनये मा न आयुषि मा नो गोषु मा नो अश्वेषु रीरिषः। वीरान्मा नो रुद्र भामितोऽवधीर्हविष्मन्तो नमसा विधेम ते॥७०॥

[५३]

॥ प्रजापतिप्रार्थनामन्त्रः ॥

प्रजापते न त्वदेतान्यन्यो विश्वा जातानि परिता बभूव। यत्कामास्ते जुहुमस्तन्नो अस्तु वयꣳ स्याम पतयो रयीणाम्॥७१॥

[५४]

॥ इन्द्रप्रार्थनामन्त्रः ॥

स्वस्तिदा विशस्पतिर्वृत्रहा विमृधो वशी। वृषेन्द्रः पुर एतु नः स्वस्तिदा अभयङ्करः॥७२॥

[५५]

॥ मृत्युञ्जयमन्त्राः ॥

त्र्यम्बकं यजामहे सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम्। उर्वारुकमिव बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय माऽमृतात्॥७३॥

[५६]

ये ते॑ स॒हस्र॑म॒युतं॒ पाशा॒ मृत्यो॒ मर्त्या॑य॒ हन्त॑वे। तान् य॒ज्ञस्य॑ मा॒यया॒ सर्वा॒नव॑ यजामहे॥७४॥

[५७]

मृ॒त्यवे॒ स्वाहा॑ मृ॒त्यवे॒ स्वाहा॑॥७५॥

[५८]

॥ पापनिवारक-मन्त्राः ॥

दे॒वकृ॑त॒स्यैन॑सोऽव॒यजन॑मसि॒ स्वाहा॑। म॒नु॒ष्य॑कृत॒स्यैन॑सोऽव॒यजन॑मसि॒ स्वाहा॑। पि॒तृकृ॑त॒स्यैन॑सोऽव॒यजन॑मसि॒ स्वाहा॑। आ॒त्मकृ॑त॒स्यैन॑सोऽव॒यजन॑मसि॒ स्वाहा॑। अ॒न्यकृ॑त॒स्यैन॑सोऽव॒यजन॑मसि॒ स्वाहा॑। अ॒स्मत्कृ॑त॒स्यैन॑सोऽव॒यजन॑मसि॒ स्वाहा॑। यद्दि॒वा च॒ नक्तं॒ चैन॑श्चकृ॒म तस्या॑व॒यज॑नमसि॒ स्वाहा॑। यथ्स्व॒पन्त॑श्च॒ जाग्र॑त॒श्चैन॑श्चकृ॒म तस्या॑व॒यज॑नमसि॒ स्वाहा॑। यथ्सु॒षुप्त॑श्च॒ जाग्र॑त॒श्चैन॑श्चकृ॒म तस्या॑व॒यज॑नमसि॒ स्वाहा॑। यद्वि॒द्वाꣳस॒श्चावि॑द्वाꣳस॒श्चैन॑श्चकृ॒म तस्या॑व॒यज॑नमसि॒ स्वाहा॑। एनस एनसोऽवयजनम॑सि स्वा॒हा॥७६॥

[५९]

॥ वसुप्रार्थनामन्त्रः ॥

यद्वो॑ देवाश्चकृ॒म जि॒ह्वया॑ गु॒रुमन॑सो वा॒ प्रयु॑ती देव॒ हेड॑नम्। अरा॑वा॒ यो नो॑ अ॒भि दु॑च्छुना॒यते॒ तस्मि॒न्तदेनो॑ वसवो॒ निधे॑तन

स्वाहा॑॥७७॥

[६०]

॥ कामोऽकार्ष्षीत्-मन्युरकार्ष्षीत् मन्त्रः ॥

कामोऽकार्ष्षी॑न्नमो॒ नमः। कामोऽकार्ष्षीत्कामः करोति नाहं करोमि कामः कर्ता नाहं कर्ता काम॑ः कार॒यिता नाहं॑ कार॒यिता एष ते काम काम॑ाय स्वा॒हा॥७८॥

[६१]

मन्युरकार्ष्षी॑न्नमो॒ नमः। मन्युरकार्ष्षीन्मन्युः करोति नाहं करोमि मन्युः कर्ता नाहं कर्ता मन्यु॑ः कार॒यिता नाहं॑ कार॒यिता एष ते मन्यो मन्य॑वे स्वा॒हा॥७९॥

[६२]

॥ विराजहोममन्त्राः ॥

तिलाञ्जुहोमि सरसा॒ꣳ सपिष्टान् गन्धार मम चित्ते रम॑न्तु स्वा॒हा। गावो हिरण्यं धनमन्नपान॒ꣳ सर्वेषा॒ꣳ श्रि॑यै स्वा॒हा। श्रियं च लक्ष्मीं च पुष्टिं च कीर्ति॑ं चानृ॒ण्यताम्। ब्रह्मण्यं ब॑हुपु॒त्रताम्। श्रद्धामेधे प्रजाः सन्दद॑ातु स्वा॒हा॥८०॥

[६३]

तिलाः कृष्णास्ति॑लाः श्वे॒ता॒स्तिलाः सौम्या व॑शानु॒गाः। तिलाः पुनन्तु॑ मे पा॒पं॒ यत्किञ्चिद्दुरितं म॑यि स्वा॒हा। चोर॒स्यान्नं न॑वश्रा॒द्धं॒ ब्र॒ह्म॒हा गु॑रुत॒ल्पगः। गोस्तेय॒ꣳ सु॑रापा॒नं॒ भ्रूणहत्या

तिला शान्तिꣳ शमयन्तु स्वाहा। श्रीश्च लक्ष्मीश्च पुष्टीश्च कीर्तिं चानृण्यताम्। ब्रह्मण्यं बहुपुत्रताम्। श्रद्धामेधे प्रज्ञा तु जातवेदः सन्ददातु स्वाहा॥८१॥

[६४]

प्राणापानव्यानोदानसमाना मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। वाङ्मनश्चक्षुःश्रोत्रजिह्वाघ्राणरेतोबुद्ध्याकूतिःसङ्कल्पा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। त्वक्कर्ममाꣳसरुधिरमेदोमज्ज्ञास्नायवोऽस्थीनि मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। शिरःपाणिपादपार्श्वपृष्ठोरूदरजङ्घशिश्नोपस्थपायवो मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। उत्तिष्ठ पुरुष हरित पिङ्गल लोहिताक्षि देहि देहि ददापयिता मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा॥८२॥

[६५]

पृथिव्यापस्तेजोवायुराकाशा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। शब्दस्पर्शरूपरसगन्धा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। मनोवाक्कायकर्माणि मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। अव्यक्तभावैरहङ्कारैर्ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। आत्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं

वि॒रजा॑ विपा॒प्मा भू॑यास॒ꣳ स्वाहा॑। अन्तरात्मा मे॑ शुद्ध्य॒न्तां॒ ज्योति॑र॒हं वि॒रजा॑ विपा॒प्मा भू॑यास॒ꣳ स्वाहा॑। परमात्मा मे॑ शुद्ध्य॒न्तां॒ ज्योति॑र॒हं वि॒रजा॑ विपा॒प्मा भू॑यास॒ꣳ स्वाहा॑। क्षु॒धे स्वाहा॑। क्षुत्पि॑पासाय॒ स्वाहा॑। विवि॑ट्यै॒ स्वाहा॑। ऋग्वि॑धानाय॒ स्वाहा॑। क॒षौ॑त्काय॒ स्वाहा॑। क्षु॒त्पि॒पा॒सामलं॑ ज्ये॒ष्ठा॒म॒ल॒क्ष्मीर्नाश॑या॒म्यहम्। अभू॑ति॒मस॑मृद्धिं॒ च॒ सर्वान्निर्णुद मे पाप्मा॑नꣳ स्वा॒हा। अन्नमय-प्राणमय-मनोमय-विज्ञानमय-मानन्दमय-मात्मा मे॑ शुद्ध्य॒न्तां॒ ज्योति॑र॒हं वि॒रजा॑ विपा॒प्मा भू॑यास॒ꣳ स्वाहा॑॥८३॥

[६६]

॥ वैश्वदेवमन्त्राः ॥

अ॒ग्नये॒ स्वाहा॑। विश्वे॑भ्यो दे॒वेभ्यः॒ स्वाहा॑। ध्रु॒वाय॑ भू॒माय॒ स्वाहा॑। ध्रु॒व॒क्षित॑ये॒ स्वाहा॑। अ॒च्यु॒त॒क्षित॑ये॒ स्वाहा॑। अ॒ग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहा॑ ॥ धर्मा॑य॒ स्वाहा॑। अध॑र्माय॒ स्वाहा॑। अ॒द्भ्यः स्वाहा॑। ओ॒ष॒धि॒व॒न॒स्प॒तिभ्यः॒ स्वाहा॑॥८४॥

र॒क्षो॒दे॒व॒ज॒नेभ्यः॒ स्वाहा॑। गृह्या॑भ्यः॒ स्वाहा॑। अ॒व॒सानेभ्यः॒ स्वाहा॑। अ॒व॒सान॑पतिभ्यः॒ स्वाहा॑। स॒र्व॒भू॒तेभ्यः॒ स्वाहा॑। काम॑ाय॒ स्वाहा॑। अ॒न्तरि॑क्षाय॒ स्वाहा॑। यदेज॑ति॒ जग॑ति॒ यच्च॒ चेष्ट॑ति॒ नाम्नो॑ भा॒गोऽयं नाम्ने॒ स्वाहा॑। पृ॒थि॒व्यै स्वाहा॑। अ॒न्तरि॑क्षाय॒ स्वाहा॑॥८५॥

दि॒वे स्वाहा॑। सूर्या॑य॒ स्वाहा॑। च॒न्द्रम॑से॒ स्वाहा॑। नक्ष॑त्रेभ्यः॒ स्वाहा॑। इन्द्रा॑य॒ स्वाहा॑। बृह॒स्पत॑ये॒ स्वाहा॑। प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। ब्रह्म॑णे॒ स्वाहा॑। स्व॒धा पि॒तृभ्यः॒ स्वाहा॑। नमो॑ रु॒द्राय॑ पशु॒पत॑ये॒ स्वाहा॑॥८६॥

दे॒वेभ्यः॒ स्वाहा॑। पि॒तृभ्यः॑ स्व॒धाऽस्तु॑। भू॒तेभ्यो॒ नमः॑। म॒नु॒ष्ये॑भ्यो॒ हन्ता॑। प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। प॒र॒मे॒ष्ठिने॒ स्वाहा॑। यथा॑ कू॒पः श॒तधा॑रः स॒हस्र॑धारो॒ अक्षि॑तः। ए॒वा मे॑ अस्तु धा॒न्यꣳ स॒हस्र॑धार॒मक्षि॑तम्। धन॑धान्ये॒ स्वाहा॑। ये भू॒ताः प्र॒चर॑न्ति॒ दिवा॒नक्तं॒ बलि॑मि॒च्छन्तो॑ वि॒तुद॑स्य॒ प्रेष्या॑ः। तेभ्यो॑ ब॒लिं पु॑ष्टि॒कामो॑ हरामि॒ मयि॒ पुष्टिं॒ पुष्टि॑पतिर्दधातु॒ स्वाहा॑॥८७॥

[६७]

ओ॑ तद्ब्रह्म। ओ॑ तद्वा॒युः। ओ॑ तदा॒त्मा। ओ॑ तथ्स॒त्यम्। ओ॑ तथ्सर्वम्॑। ओ॑ तत्पुरो॒र्नमः॥ अन्तश्चरति॑ भूते॒षु॒ गुहायां॑ वि॑श्वमू॒र्तिषु। त्वं यज्ञस्त्वं वषट्कारस्त्वमिन्द्रस्त्वꣳ रुद्रस्त्वं विष्णुस्त्वं ब्रह्म त्वं॑ प्रजा॒पतिः। त्वं त॑दाप॒ आपो॒ ज्योती॒ रसो॒ऽमृतं॒ ब्रह्म॒ भूर्भुव॒स्सुव॒रोम्॥८८॥

[६८]

॥ प्राणाहुतिमन्त्राः ॥

श्र॒द्धायां॑ प्रा॒णे निवि॑ष्टो॒ऽमृतं॑ जुहोमि। श्र॒द्धायां॑मपा॒ने निवि॑ष्टो॒ऽमृतं॑ जुहोमि। श्र॒द्धायां॑ व्या॒ने निवि॑ष्टो॒ऽमृतं॑ जुहोमि।

श्र॒द्धाया॑मुदा॒ने निवि॑ष्टो॒ऽमृतं॑ जुहोमि। श्र॒द्धाया॑ꣳ समा॒ने निवि॑ष्टो॒ऽमृतं॑ जुहोमि। ब्रह्म॑णि म आ॒त्माऽमृ॑त॒त्वाय॑॥ अ॒मृ॒तो॒प॒स्तर॑णमसि॥ श्र॒द्धाया॑ꣳ प्रा॒णे निवि॑ष्टो॒ऽमृतं॑ जुहोमि। शि॒वो मा॑ वि॒शाप्र॑दाहाय। प्रा॒णाय॒ स्वाहा॑॥ श्र॒द्धाया॑मपा॒ने निवि॑ष्टो॒ऽमृतं॑ जुहोमि। शि॒वो मा॑ वि॒शाप्र॑दाहाय। अ॒पा॒नाय॒ स्वाहा॑॥ श्र॒द्धाया॑ꣳ व्या॒ने निवि॑ष्टो॒ऽमृतं॑ जुहोमि। शि॒वो मा॑ वि॒शाप्र॑दाहाय। व्या॒नाय॒ स्वाहा॑॥ श्र॒द्धाया॑मुदा॒ने निवि॑ष्टो॒ऽमृतं॑ जुहोमि। शि॒वो मा॑ वि॒शाप्र॑दाहाय। उ॒दा॒नाय॒ स्वाहा॑॥ श्र॒द्धाया॑ꣳ समा॒ने निवि॑ष्टो॒ऽमृतं॑ जुहोमि। शि॒वो मा॑ वि॒शाप्र॑दाहाय। स॒मा॒नाय॒ स्वाहा॑॥ ब्रह्म॑णि म आ॒त्माऽमृ॑त॒त्वाय॑। अ॒मृ॒ता॒पि॒धा॒नम॑सि॥८९॥

[६९]

॥ भुक्तान्नाभिमन्त्रणमन्त्राः ॥

श्र॒द्धाया॑ꣳ प्रा॒णे निवि॑श्या॒मृत॑ꣳ हु॒तम्। प्रा॒णमन्ने॑नाप्यायस्व। श्र॒द्धाया॑मपा॒ने निवि॑श्या॒मृत॑ꣳ हु॒तम्। अ॒पा॒नमन्ने॑नाप्यायस्व। श्र॒द्धाया॑ꣳ व्या॒ने निवि॑श्या॒मृत॑ꣳ हु॒तम्। व्या॒नमन्ने॑नाप्यायस्व। श्र॒द्धाया॑मुदा॒ने निवि॑श्या॒मृत॑ꣳ हु॒तम। उ॒दा॒नमन्ने॑नाप्यायस्व। श्र॒द्धाया॑ꣳ समा॒ने निवि॑श्या॒मृत॑ꣳ हु॒तम्। स॒मा॒नमन्ने॑नाप्या-यस्व॥९०॥

[७०]

॥ भोजनान्ते आत्मानुसन्धानमन्त्राः ॥

अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषोऽङ्गुष्ठं च समाश्रितः। ईशः सर्वस्य जगतः प्रभुः प्रीणाति विश्वभुक्॥ ॥९१॥

[७१]

॥ अवयवस्वस्थता-प्रार्थनामन्त्रः ॥

वाङ्म आसन्। नसोः प्राणः। अक्ष्योश्चक्षुः। कर्णयोः श्रोत्रम्। बाहुवोर्बलम्। ऊरुवोरोजः। अरिष्टा विश्वान्यङ्गानि तनूः। तनुवा मे सह नमस्ते अस्तु मा मा हिꣳसीः॥९२॥

[७२]

॥ इन्द्रसप्तर्षि-संवादमन्त्रः ॥

वयः सुपर्णा उप सेदुरिन्द्रं प्रियमेधा ऋषयो नाधमानाः। अप ध्वान्तमूर्णुहि पूर्धि चक्षुर्मुमुग्ध्यस्मान्निधयेऽव बद्धान्।

[७३]

॥ हृदयालम्भनमन्त्रः ॥

प्राणानां ग्रन्थिरसि रुद्रो मा विशान्तकः। तेनान्नेनाप्याय्यस्व॥९३॥

[७४]

॥ देवताप्राणनिरूपणमन्त्रः ॥

नमो रुद्राय विष्णवे मृत्युर्मे पाहि॥९४॥

[७५]

॥ अग्निस्तुतिमन्त्रः ॥

त्वम॑ग्ने॒ द्युभि॒स्त्वमा॑शुशु॒क्षणि॒स्त्वम॒द्भ्यस्त्वमश्म॑न॒स्परि॑। त्वं वनै॑भ्य॒स्त्वमोष॑धीभ्य॒स्त्वं नृ॒णां नृ॑पते जायसे॒ शुचि॑ः॥९५॥

[७६]

॥ अभीष्टयाचनामन्त्राः ॥

शि॒वन॑ मे॒ सन्ति॑ष्ठस्व स्यो॒नेन॑ मे॒ सन्ति॑ष्ठस्व सुभू॒तेन॑ मे॒ सन्ति॑ष्ठस्व ब्रह्मवर्च॒सेन॑ मे॒ सन्ति॑ष्ठस्व य॒ज्ञस्यर्धि॒मनु॒ सन्ति॑ष्ठ॒स्वोप॑ ते यज्ञ॒ नम॒ उप॑ ते॒ नम॒ उप॑ ते॒ नमः॑॥९६॥

[७७]

॥ परतत्त्व-निरूपणम् ॥

स॒त्यं पर॒ं पर॑ꣳ स॒त्यꣳ स॒त्येन॒ न सु॑व॒र्गाल्लो॒काच्च्य॑वन्ते क॒दाच॒न स॒ताꣳ हि स॒त्यं तस्मा॑थ्स॒त्ये र॑मन्ते॒ ॰ तप॒ इति॒ तपो॒ नानश॑ना॒त्पर॒ं यद्धि पर॒ं तप॒स्तद्दुर्ध॑र्ष॒ं तद्दुरा॑धर्ष॒ं तस्मा॒त्तप॑सि रमन्ते॒ ॰ दम॒ इति॒ नियतं॑ ब्रह्मचा॒रिण॒स्तस्मा॒द्दमे॑ रमन्ते॒ ॰ शम॒ इत्यर॑ण्ये मु॒नय॒स्तस्मा॒च्छमे॑ रमन्ते॒ ॰ दा॒नमिति॒ सर्वा॑णि भू॒तानि॑ प्र॒शꣳस॑न्ति दा॒नान्नाति॑ दु॒ष्करं॒ तस्मा॑द्दा॒ने र॑मन्ते॒ ॰ ध॒र्म इति॒ धर्मे॑ण॒ सर्व॑मि॒दं परि॑गृहीतं ध॒र्मान्नाति॑ दु॒ष्करं॒ तस्मा॑द्ध॒र्मे र॑मन्ते॒ ॰ प्र॒जन॒ इति॒ भूयाꣳ॑स॒स्तस्मा॒द्भूयि॑ष्ठाः प्रजा॑यन्ते॒ तस्मा॒द्भूयि॑ष्ठाः प्र॒जन॑ने रमन्ते॒ऽग्नय॒ ॰ इत्या॑ह॒ तस्मा॑द॒ग्नय॒ आधा॑तव्या अग्निहो॒त्रमित्या॑ह॒ तस्मा॑दग्निहो॒त्रे

रमन्ते । यज्ञ इति यज्ञो हि देवास्तस्माद्यज्ञे रमन्ते । मानसमिति विद्वाꣳसस्तस्माद्विद्वाꣳस एव मानसे रमन्ते । न्यास इति ब्रह्मा ब्रह्मा हि परः परो हि ब्रह्मा तानि वा एतान्यवराणि पराꣳसि न्यास एवात्यरेचयद्य एवं वेदेत्युपनिषत्॥९७॥

[७८]

॥ ज्ञानसाधन-निरूपणम् ॥

प्राजापत्यो हारुणिः सुपर्णेयः प्रजापतिं पितरमुपससार किं भगवन्तः परमं वदन्तीति तस्मै प्रोवाच । सत्येन वायुरावाति सत्येनाऽऽदित्यो रोचते दिवि सत्यं वाचः प्रतिष्ठा सत्ये सर्वं प्रतिष्ठितं तस्मात्सत्यं परमं वदन्ति । तपसा देवा देवतामग्र आयन्तपसर्षयः सुवरन्वविन्दं तपसा सपत्नान् प्रणुदामारातीस्तपसि सर्वं प्रतिष्ठितं तस्मात्तपः परमं वदन्ति । दमेन दान्ताः किल्बिषमवधून्वन्ति दमेन ब्रह्मचारिणः सुवरगच्छन्दमो भूतानां दुराधर्षं दमे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्दमः परमं वदन्ति । शमेन शान्ताः शिवमाचरन्ति शमेन नाकं मुनयोऽन्वविन्दञ्छमो भूतानां दुराधर्षञ्छमे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माच्छमः परमं वदन्ति । दानं यज्ञानां वरूथं दक्षिणा लोके दातारꣳ सर्वभूतान्युपजीवन्ति दानेनारातीरपानुदन्त दानेन द्विषन्तो मित्रा भवन्ति दाने सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्दानं परमं

वदन्ति । धर्मो विश्वस्य जगतः प्रतिष्ठा लोके धर्मिष्ठं प्रजा उपसर्पन्ति धर्मेण पापमपनुदति धर्मे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्धर्मं परमं वदन्ति । प्रजननं वै प्रतिष्ठा लोके साधु प्रजायास्तन्तुं तन्वानः पितृणाममृणो भवति तदेव तस्यानृणं तस्मात् प्रजननं परमं वदन्त्यग्नयो वै त्रयी विद्या । देवयानः पन्था गार्हपत्य ऋक्पृथिवी रथन्तरमन्वाहार्यपचनं यजुरन्तरिक्षं वामदेव्यमाहवनीयः साम सुवर्गो लोको बृहत्तस्मादग्नीन्परमं वदन्त्यग्निहोत्रꣳ सायं प्रातर्गृहाणां निष्कृतिः स्विष्टꣳ सुहुतं यज्ञक्रतूनां प्रायणꣳ सुवर्गस्य लोकस्य ज्योतिस्तस्मादग्निहोत्रं परमं वदन्ति । यज्ञ इति यज्ञेन हि देवा दिवं गता यज्ञेनासुरानपानुदन्त यज्ञेन द्विषन्तो मित्रा भवन्ति यज्ञे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्यज्ञं परमं वदन्ति । मानसं वै प्राजापत्यं पवित्रं मानसेन मनसा साधु पश्यति मानसा ऋषयः प्रजा असृजन्त मानसे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्मान्मानसं परमं वदन्ति । न्यास इत्याहुर्मनीषिणो ब्रह्माणं ब्रह्मा विश्वः कतमः स्वयम्भुः प्रजापतिः संवथ्सर इति संवथ्सरोऽसावादित्यो य एष आदित्ये पुरुषः स परमेष्ठी ब्रह्मात्मा । याभिरादित्यस्तपति रश्मिभिस्ताभिः पर्जन्यो वर्षति पर्जन्येनौषधिवनस्पतयः प्रजायन्त ओषधिवनस्पतिभिरन्नं भवत्यन्नेन प्राणाः प्राणैर्बलं बलेन तपस्तपसा श्रद्धा श्रद्धया मेधा मेधया मनीषा

मनीषया मनो मनसा शान्तिः शान्त्या चित्तं चित्तेन स्मृतिꣳ स्मृत्या स्मारꣳ स्मारेण विज्ञानं विज्ञानेनात्मानं वेदयति तस्मादन्नं ददन्थ्सर्वाण्येतानि ददात्यन्नात् प्राणा भवन्ति ॰ भूतानां प्राणैर्मनो मनसश्च विज्ञानं विज्ञानादानन्दो ब्रह्मयोनिः स वा एष पुरुषः पञ्चधा पञ्चात्मा येन सर्वमिदं प्रोतं पृथिवी चान्तरिक्षं च द्यौश्च दिशश्चावान्तरदिशाश्च स वै सर्वमिदं जगथ्स च भूतꣳ स भव्यं जिज्ञासक्लृप्त ऋतजा रयिष्ठा ॰ श्रद्धा सत्यो महस्वान्तपसो वरिष्ठाद्ज्ञात्वा तमेवं मनसा हृदा च भूयो न मृत्युमुपयाहि विद्वान्तस्मान्न्यासमेषां तपसामतिरिक्तमाहुर्वसुरण्वो विभूरसि प्राणे त्वमसि सन्धाता ॰ ब्रह्मन् त्वमसि विश्वधृत्तेजोदास्त्वमस्यग्निरसि वर्चोदास्त्वमसि सूर्यस्य द्युम्नोदास्त्वमसि चन्द्रमस उपयामगृहीतोऽसि ब्रह्मणे त्वा ॰ महस ओमित्यात्मानं युञ्जीतैतद्वै महोपनिषदं देवानां गुह्यं य एवं वेद ब्रह्मणो महिमानमाप्नोति तस्माद्ब्रह्मणो महिमानमित्युपनिषत्॥ ९८॥

[७९]

॥ ज्ञानयज्ञः ॥

तस्यैवं विदुषो यज्ञस्याऽऽत्मा यजमानः श्रद्धा पत्नी शरीरमिध्ममुरो वेदिर्लोमानि बर्हिर्वेदः शिखा हृदयं यूपः काम आज्यं मन्युः पशुस्तपोऽग्निर्दमः

शमयिता दक्षिणा वाग्घोता प्राण उद्गाता चक्षुरध्वर्युर्मनो ब्रह्मा । श्रोत्रमग्नीद्धावद्भिर्यते सा दीक्षा यदश्नाति तद्धविर्यत्पिबति तदस्य सोमपानं यद्रमते तदुपसदो यथ्सञ्चरत्युपविशत्युत्तिष्ठते च स प्रवर्ग्यो यन्मुखं तदाहवनीयो या व्याहृतिराहुतिर्यदस्य । विज्ञानं तज्जुहोति यथ्सायं प्रातरत्ति तथ्समिधं यत्प्रातर्मध्यं दिनꣳ सायं च तानि सर्वनानि ये अहोरात्रे ते दर्शपूर्णमासौ येऽर्धमासाश्च मासाश्च ते चातुर्मास्यानि य ऋतवस्ते पशुबन्धा ये संवथ्सराश्च परिवथ्सराश्च तेऽहर्गणाः सर्ववेदसं वा । एतथ्सत्रं यन्मरणं तदवभृथं एतद्वै जरामर्यमग्निहोत्रꣳ सत्रं य एवं विद्वानुदगयने प्रमीयते देवानामेव महिमानं गत्वाऽऽदित्यस्य सायुज्यं गच्छत्यथ । यो दक्षिणे प्रमीयते पितृणामेव महिमानं गत्वा चन्द्रमसः सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोत्येतौ वै सूर्याचन्द्रमसौर्महिमानौ ब्राह्मणो विद्वानभिजयति तस्माद्ब्रह्मणो महिमानमाप्नोति तस्माद्ब्रह्मणो महिमानमित्युपनिषत्॥९९॥

[८०]

ॐ सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहै। तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहै। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥ हरिः ओम्॥

॥ कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम् ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

सं॒ज्ञानं॑ वि॒ज्ञानं॑ प्र॒ज्ञानं॑ जा॒नद॑भिजा॒नत्। स॒ङ्कल्प॑मानं प्र॒कल्प॑मानमुप॒कल्प॑मान॒मुप॑क्लृप्तं क्लृ॒प्तम्। श्रेयो॒ वसी॑य आ॒यथ्सम्भू॑तं भू॒तम्। चि॒त्रः के॒तुः प्र॒भाना॒भान्थ्स॒म्भान्। ज्योति॑ष्मा॒ꣳस्तेज॑स्वाना॒तप॒ꣳस्तप॑न्नभि॒तपन्॑। रो॒च॒नो रोच॑मानः शोभ॒नः शोभ॑मानः क॒ल्याणः॑। दर्शा॑ दृ॒ष्टा द॑र्श॒ता वि॒श्वरू॑पा सुदर्श॒ना। आ॒प्यायं॑माना॒ प्यायं॑माना॒ प्याया॑ सू॒नृतेरा॑। आ॒पूर्य॑माणा॒ पूर्य॑माणा पू॒रय॑न्ती पू॒र्णा पौ॑र्णमा॒सी। दा॒ता प्र॑दा॒ताऽऽन॒न्दो मोदः॑ प्रमो॒दः॥१॥

आ॒वे॒शय॑न्निवे॒शय॑न्थ्स॒वेश॑नः॒ सꣳशा॑न्तः शा॒न्तः। आ॒भव॑न्प्र॒भव॑न्थ्स॒म्भव॒न्थ्सम्भू॑तो भू॒तः। प्रस्तु॑तं॒ विष्टु॑त॒ꣳ सꣳस्तु॑तं क॒ल्याणं॑ वि॒श्वरू॑पम्। शु॒क्रम॒मृतं॑ तेज॒स्वि तेजः॒ समि॑द्धम्। अ॒रु॒णं भा॑नु॒मन्मरी॑चिमदभि॒तप॒त्तप॑स्वत्। स॒वि॒ता प्र॑सवि॒ता दी॒प्तो दी॒पय॒न्दीप्य॑मानः। ज्वल॑ञ्ज्वलि॒ता तप॑न्वि॒तप॑न्थ्स॒न्तपन्॑। रो॒च॒नो रोच॑मानः शु॒म्भूः शुम्भ॑मानो वा॒मः। सु॒ता सु॑न्व॒ती प्रसु॑ता सू॒यमा॑नाऽभिषू॒यमा॑णा। पीती॑ प्र॒पा स॒म्पा तृप्ति॑स्त॒र्पय॑न्ती॥२॥

का॒न्ता का॒म्या का॒मजा॒ताऽऽयु॑ष्मती काम॒दुघा॑। अ॒भि॒शा॒स्ताऽनु॑म॒न्ताऽऽन॒न्दो मोदः॑ प्रमो॒दः। आ॒सा॒दय॑न्निषा॒-

दयँन्थ्स॒ꣳसाद॑न॒ः सꣳस॑न्नः स॒न्नः। आ॒भूर्वि॒भूः प्र॒भूः श॒म्भूर्भुव॑ः। प॒वित्रं॑ पवयि॒ष्यन्पू॒तो मेध्य॑ः। यशो॒ यश॑स्वाना॒युर॒मृत॑ः। जी॒वो जी॑वि॒ष्यन्थ्स्व॒र्गो लो॒कः। सह॑स्वा॒न्थ्सही॑या॒नोज॑स्वा॒न्थ्सह॑मानः। जय॑न्नभि॒जयँ॑न्थ्सु॒द्रवि॑णो द्रविणो॒दाः। आ॒र्द्रप॑वित्रो॒ हरि॑केशो॒ मोद॑ः प्रमो॒दः॥३॥

अ॒रु॒णो॑ऽरु॒णर॑जाः पु॒ण्डरी॑को विश्व॒जिद॑भि॒जित्। आ॒र्द्रः पिन्व॑मा॒नोऽन्न॑वा॒त्रस॑वा॒निरा॑वान्। स॒र्वौ॒ष॒धः स॑म्भ॒रो मह॑स्वान्। ए॒ज॒त्का जो॑व॒त्काः। क्षु॒ल्ल॒काः शि॑पिविष्ट॒काः। स॒रि॒स्र॒राः सु॒शेर॑वः। अ॒जिरासो॑ गमि॒ष्णव॑ः। इ॒दानीँ॑ त॒दानी॑मे॒तर्हि॑ क्षि॒प्रम॑जि॒रम्। आ॒शुर्नि॑मे॒षः फ॒णो द्रव॑न्नति॒द्रवन्॑। त्वर॒ꣳस्त्वर॑माण आ॒शुराशी॑याञ्ज॒वः। अ॒ग्नि॒ष्टो॒म उ॒क्थ्यो॑ऽतिरा॒त्रो द्वि॑रा॒त्रस्त्रि॑रा॒त्रश्च॑तूरा॒त्रः। अ॒ग्निर॒ृतुः सूर्य॑ ऋ॒तुश्च॒न्द्रमा॑ ऋ॒तुः। प्र॒जाप॑तिः संवथ्स॒रो म॒हान्कः॥४॥

[१]

भूर॒ग्निं च॑ पृथि॒वीं च॒ मां च॑। त्रीꣳश्च॑ लो॒कान्थ्सं॑वथ्स॒रं च॑। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द। भुवो॑ वा॒युं चा॒न्तरि॑क्षं च॒ मां च॑। त्रीꣳश्च॑ लो॒कान्थ्सं॑वथ्स॒रं च॑। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द। स्व॑रादि॒त्यं च॒ दिव॑ं च॒ मां च॑। त्रीꣳश्च॑ लो॒कान्थ्सं॑वथ्स॒रं च॑। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा

सीद। भूर्भुवः स्वश्चन्द्रमसं च दिशश्च मां च। त्रीꣳश्च लोकान्थ्संवथ्सरं च। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥५॥

[२]

त्वमेव त्वां वेत्थ योऽसि सोऽसि। त्वमेव त्वामचैषीः। चितश्चासि सञ्चितश्चास्यग्ने। एतावाꣳश्चासि भूयाꣳश्चास्यग्ने। यत्ते अग्ने न्यूनं यदु तेऽतिरिक्तम्। आदित्यास्तदङ्गिरसश्चिन्वन्तु। विश्वे ते देवाश्चितिमापूरयन्तु। चितश्चासि सञ्चितश्चास्यग्ने। एतावाꣳश्चासि भूयाꣳश्चास्यग्ने। मा ते अग्ने च येन माऽति च येनाऽऽयुरावृक्षि। सर्वेषां ज्योतिषां ज्योतिर्यददावुदेति। तपसो जातमनिभृष्टमोजः। तत्ते ज्योतिरिष्टके। तेन मे तप। तेन मे ज्वल। तेन मे दीदिहि। यावद्देवाः। यावदसाति सूर्यः। यावदुतापि ब्रह्म॥६॥

[३]

संवथ्सरोऽसि परिवथ्सरोऽसि। इदावथ्सरोऽसीदुवथ्सरोऽसि। इद्वथ्सरोऽसि वथ्सरोऽसि। तस्य ते वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षाः पुच्छम्। शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः पुरीषम्॥७॥

अहोरात्राणीष्टकाः। ऋषभोऽसि स्वर्गो लोकः। यस्यां दिशि महीयसे। ततो नो मह आवह। वायुर्भूत्वा सर्वा दिश

आवा॑हि। सर्वा॒ दिशोऽनु॒विवा॑हि। सर्वा॒ दिशोऽनु॒संवा॑हि। चित्त्या॒ चिति॒मापृ॑ण। अचि॑त्त्या॒ चिति॒मापृ॑ण। चिद॑सि समु॒द्रयो॑निः॥८॥

इन्दु॒र्दक्षः॑ श्ये॒न ऋ॒तावा॑। हिर॑ण्यपक्षः शकु॒नो भु॑र॒ण्युः। म॒हान्थ्स॒धस्थे॑ ध्रु॒व आनिष॑त्तः। नम॑स्ते अस्तु॒ मा मा॑ हिꣳसीः। एति॒ प्रेति॒ वीति॒ समित्युदिति॑। दिवं॑ मे यच्छ। अ॒न्तरि॑क्षं मे यच्छ। पृ॒थि॒वीं मे॑ यच्छ। पृ॒थि॒वीं मे॑ यच्छ। अ॒न्तरि॑क्षं मे यच्छ। दिवं॑ मे यच्छ। अह्ना॒ प्रसा॑रय। रात्र्या॒ सम॑च। रात्र्या॒ प्रसा॑रय। अह्ना॒ सम॑च। काम॒ं प्रसा॑रय। काम॒ꣳ सम॑च॥९॥

[४]

भूर्भुवः॒ स्वः॑। ओजो॒ बलम्॑। ब्रह्म॑ क्ष॒त्रम्। यशो॑ म॒हत्। स॒त्यं तपो॒ नाम॑। रू॒पम॒मृतम्॑। चक्षुः॒ श्रोत्रम्॑। मन॒ आयुः॑। विश्वं॒ यशो॑ म॒हः। स॒मं तपो॒ हरो॒ भाः। जा॒तवे॑दा॒ यदि॑ वा पाव॒कोऽसि॑। वै॒श्वा॒न॒रो यदि॑ वा वैद्यु॒तोऽसि॑। शं प्र॒जाभ्यो॒ यज॑मानाय लो॒कम्। ऊर्जं॒ पुष्टिं॒ दद॑द॒भ्याव॑वृथ्स्व॥१०॥

[५]

राज्ञी॑ वि॒राज्ञी॑। स॒म्राज्ञी॑ स्व॒राज्ञी॑। अ॒र्चिः शो॒चिः। तपो॒ हरो॒ भाः। अ॒ग्निरिन्द्रो॒ बृह॒स्पतिः॑। विश्वे॑ दे॒वा भुव॑नस्य गो॒पाः। ते मा॒ सर्वे॒ यशसा॒ सꣳसृ॑जन्तु॥११॥

[६]

असवे स्वाहा वसवे स्वाहा। विभुवे स्वाहा विवस्वते स्वाहा। अभिभुवे स्वाहाऽधिपतये स्वाहा। दिवां पतये स्वाहाऽꣳहस्पत्याय स्वाहा। चाक्षुष्मत्याय स्वाहा ज्योतिष्मत्याय स्वाहा। राज्ञे स्वाहा विराज्ञे स्वाहा। सम्राज्ञे स्वाहा स्वराज्ञे स्वाहा। शूषाय स्वाहा सूर्याय स्वाहा। चन्द्रमसे स्वाहा ज्योतिषे स्वाहा। सꣳसर्पाय स्वाहा कल्याणाय स्वाहा। अर्जुनाय स्वाहा॥१२॥

[७]

विपश्चिते पवमानाय गायत। मही न धाराऽत्यन्धो अर्षति। अहिर्ह जीर्णामतिसर्पति त्वचम्। अत्यो न क्रीडन्नसरद्वृषा हरिः। उपयामगृहीतोऽसि मृत्यवे त्वा जुष्टं गृह्णामि। एष ते योनिर्मृत्यवे त्वा। अपमृत्युमपक्षुधम्। अपेतः शपथं जहि। अधा नो अग्न आवह। रायस्पोषꣳ सहस्रिणम्॥१३॥

ये ते सहस्रमयुतं पाशाः। मृत्यो मर्त्याय हन्तवे। तान् यज्ञस्य मायया। सर्वानवयजामहे। भक्षौऽस्यमृतभक्षः। तस्य ते मृत्युपीतस्यामृतवतः। स्वगाकृतस्य मधुमतः। उपहूतस्योपहूतो भक्षयामि। मन्द्राऽभिभूतिः केतुर्यज्ञानां वाक्। असावेहि॥१४॥

अन्धो जागृविः प्राण। असावेहि। बधिर आक्रन्दयितरपान।

असावेहि। अहस्तोस्त्वा चक्षुः। असावेहि। अपादाशो मनः। असावेहि। कवे विप्रचित्ते श्रोत्रं। असावेहि॥१५॥

सुहस्तः सुवासाः। शूषो नामास्यमृतो मर्त्येषु। तं त्वाऽहं तथा वेद। असावेहि। अग्निर्मे वाचि श्रितः। वाग्घृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। वायुर्मे प्राणे श्रितः॥१६॥

प्राणो हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। सूर्यो मे चक्षुषि श्रितः। चक्षुर्हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। चन्द्रमा मे मनसि श्रितः॥१७॥

मनो हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। दिशो मे श्रोत्रे श्रिताः। श्रोत्रꣳ हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। आपो मे रेतसि श्रिताः॥१८॥

रेतो हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। पृथिवी मे शरीरे श्रिता। शरीरꣳ हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। ओषधिवनस्पतयो मे लोमसु श्रिताः॥१९॥

लोमानि हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। इन्द्रो मे बले श्रितः। बलꣳ हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। पर्जन्यो मे मूर्ध्नि श्रितः॥२०॥

मूर्धा हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। ईशानो मे मन्यौ श्रितः। मन्युर्हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। आत्मा म आत्मनि श्रितः॥२१॥

आ॒त्मा हृद॑ये। हृद॑यं॒ मयि॑। अ॒हम॒मृते॑। अ॒मृतं॒ ब्रह्म॑णि। पुन॑र्म आ॒त्मा पुन॒रायु॒रागा॑त्। पुनः॑ प्रा॒णः पु॒नराकू॑त॒मागा॑त्। वै॒श्वा॒न॒रो र॒श्मिभि॑र्वावृधा॒नः। अ॒न्तस्ति॑ष्ठत्व॒मृत॑स्य गो॒पाः॥२२॥

[८]

प्र॒जाप॑तिर्दे॒वान॑सृजत। ते पा॒प्मना॒ सन्दि॑ता अजायन्त। तान्व्य॑द्यत्। यद्व्य॒द्यत्। तस्मा॑द्वि॒द्युत्। तम॑वृश्चत्। यदवृ॑श्चत्। तस्मा॒द्वृष्टिः॑। तस्मा॒द्यत्रै॒ते दे॒वते॑ अभि॒प्राप्तु॑तः। वि च॑ है॒वास्य॒ तत्र॑ पा॒प्मानं॒ द्यत॑ः॥२३॥

वृ॒श्चत॑श्च। सैषा मी॑मा॒ꣳसाऽग्नि॑हो॒त्र ए॒व स॑म्पन्ना। अथो॑ आहुः। सर्वे॑षु यज्ञक्र॒तुष्विति॑। होष्य॑न्न॒प उप॑स्पृशेत्। विद्यु॑दसि॒ विद्य॑ मे पा॒प्मान॒मिति॑। अथ॑ हु॒त्वोप॑स्पृशेत्। वृष्टि॑रसि॒ वृश्च॑ मे पा॒प्मान॒मिति॑। य॒क्ष्यमा॑णो वे॒ष्ट्वा वा॑। वि च॑ है॒वास्यै॒ते दे॒वते॑ पा॒प्मानं॒ द्यत॑ः॥२४॥

वृ॒श्चत॑श्च। अ॒त्य॒ꣳहो हाऽऽरु॑णिः। ब्र॒ह्म॒चा॒रिणे॑ प्र॒श्नान्प्रोच्य॒ प्रजि॑घाय। परे॑हि। प्ल॒क्षं दय्या॑म्पातिं पृच्छ। वेत्थ॑ सावि॒त्रा(३)न्न वे॒त्था(३) इति॑। तमा॒गत्य॑ पप्रच्छ। आ॒चार्यो॑ मा॒ प्राहै॑षीत्। वेत्थ॑ सावि॒त्रा(३)न्न वे॒त्था(३) इति॑। स हो॑वाच॒ वेदेति॑॥२५॥

स कस्मि॒न्प्रति॑ष्ठित॒ इति॑। प॒रोर॑ज॒सीति॑। कस्तद्यत्प॒रोर॑जा॒

इति। एष वाव स परोरजा इति होवाच। य एष तपति। एषोऽर्वाग्रजा इति। स कस्मिन्त्वेष इति। सत्य इति। किं तथ्सत्यमिति। तप इति॥२६॥

कस्मिन्नु तप इति। बल इति। किं तद्बलमिति। प्राण इति। मा स्म प्राणमतिपृच्छ इति माऽऽचार्योऽब्रवीदिति होवाच ब्रह्मचारी। स होवाच प्लक्षो दय्याम्पातिः। यद्वै ब्रह्मचारिन्प्राणमत्यप्रक्ष्यः। मूर्धा ते व्यपतिष्यत्। अहमुत आचार्याच्छ्रेयान्भविष्यामि। यो मा सावित्रे समवादिष्टेति॥२७॥

तस्माथ्सावित्रे न संवदेत। स यो ह वै सावित्रं विदुषा सावित्रे संवदते। सहास्मिञ्छ्रियं दधाति। अनु ह वा अस्मा असौ तपञ्छ्रियं मन्यते। अन्वस्मै श्रीस्तपो मन्यते। अन्वस्मै तपो बलं मन्यते। अन्वस्मै बलं प्राणं मन्यते। स यदाह। संज्ञानं विज्ञानं दर्शा दृष्टेति। एष एव तत्॥२८॥

अथ यदाह। प्रस्तुतं विष्टुतꣳ सुता सुन्वतीति। एष एव तत्। एष ह्येव तान्यहानि। एष रात्रयः। अथ यदाह। चित्रः केतुर्दाता प्रदाता सविता प्रसविताऽभिशास्ताऽनुमन्तेति। एष एव तत्। एष ह्येव तेऽह्नो मुहूर्ताः। एष रात्रैः॥२९॥

अथ यदाह। पवित्रं पवयिष्यन्थ्सहस्वान्थ्सहीयानरुणोऽरुणरजा इति। एष एव तत्। एष ह्येव तैऽर्धमासाः। एष

मासाः। अथ यदाह। अग्निष्टोम उक्थ्योऽग्निरृतुः प्रजापतिः संवथ्सर इति। एष एव तत्। एष ह्येव ते यज्ञक्रतवः। एष ऋतवः॥३०॥

एष संवथ्सरः। अथ यदाह। इदानीं तदानीमिति। एष एव तत्। एष ह्येव ते मुहूर्तानां मुहूर्ताः। जनको ह वैदेहः। अहोरात्रैः समाजगाम। तꣳ होचुः। यो वा अस्मान् वेद। विजहत्पाप्मानमेति॥३१॥

सर्वमायुरेति। अभि स्वर्गं लोकं जयति। नास्यामुष्मिँल्लोकेऽन्नं क्षीयत इति। विजहद्ध वै पाप्मानमेति। सर्वमायुरेति। अभि स्वर्गं लोकं जयति। नास्यामुष्मिँल्लोकेऽन्नं क्षीयते। य एवं वेद। अहीना हाऽऽश्वथ्यः। सावित्रं विदां चकार॥३२॥

स ह हꣳसो हिरण्मयो भूत्वा। स्वर्गं लोकमियाय। आदित्यस्य सायुज्यम्। हꣳसो ह वै हिरण्मयो भूत्वा। स्वर्गं लोकमेति। आदित्यस्य सायुज्यम्। य एवं वेद। देवभागो ह श्रौतर्षः। सावित्रं विदां चकार। तꣳ ह वागदृश्यमानाऽभ्युवाच॥३३॥

सर्वं बत गौतमो वेद। यः सावित्रं वेदेति। स होवाच। कैषा वागसीति। अयमहꣳ सावित्रः। देवानामुत्तमो लोकः। गुह्यं महो बिभ्रदिति। एतावति ह गौतमः। यज्ञोपवीतं कृत्वाऽधो निपपात। नमो नम इति॥३४॥

स हो॑वाच। मा भै॑षीर्गौतम। जि॒तो वै ते॑ लो॒क इति॑। तस्मा॒द्ये के च॑ सावि॒त्रं वि॒दुः। सर्वे॒ ते जि॒तलो॑काः। स यो ह॒ वै सा॑वि॒त्रस्या॒ष्टाक्ष॑रं प॒दꣳ श्रि॒याऽभिषि॑क्तं॒ वेद॑। श्रि॒या है॒वाभिषि॑च्यते। घृणि॒रिति॒ द्वे अ॒क्षरे॑। सूर्य॒ इति॒ त्रीणि॑। आ॒दि॒त्य इति॒ त्रीणि॑॥३५॥

ए॒तद्वै सा॑वि॒त्रस्या॒ष्टाक्ष॑रं प॒दꣳ श्रि॒याऽभिषि॑क्तम्। य ए॒वं वेद॑। श्रि॒या है॒वाभिषि॑च्यते। तदे॒तदृ॒चाऽभ्यु॑क्तम्। ऋ॒चो अ॒क्षरे॑ पर॒मे व्यो॑मन्। यस्मि॑न्दे॒वा अधि॒ विश्वे॑ निषे॒दुः। यस्तं न वेद॒ किमृ॒चा क॑रिष्यति। य इत्तद्वि॒दुस्त इ॒मे समा॑सत॒ इति॑। न ह॒ वा ए॒तस्य॒र्चा न यजु॑षा॒ न साम्नाऽर्थो॑ऽस्ति। यः सा॑वि॒त्रं वेद॑॥३६॥

तदे॒तत्प॑रि॒ यद्दे॑वच॒क्रम्। आ॒र्द्रं पिन्व॑मानꣳ स्व॒र्गे लो॒क ए॑ति। वि॒जह॒द्विश्वा॑ भू॒तानि॑ स॒म्पश्य॑त्। आ॒र्द्रो ह॒ वै पिन्व॑मानः। स्व॒र्गे लो॒क ए॑ति। वि॒जह॒न्विश्वा॑ भू॒तानि॑ स॒म्पश्यन्॑। य ए॒वं वेद॑। शू॒षो ह॒ वै वार्ष्ण॒यः। आ॒दि॒त्येन॑ स॒माज॑गाम। तꣳ हो॑वाच। एहि॑ सावि॒त्रं वि॑द्धि। अ॒यं वै स्व॒र्ग्यो॑ऽग्निः पा॑रयि॒ष्णुर॒मृता॒थ्सम्भू॑त॒ इति॑। ए॒ष वाव स सा॑वि॒त्रः। य ए॒ष तप॑ति। एहि॒ मां वि॑द्धि। इति॑ है॒वैनं॒ तदु॑वाच॥३७॥

[९]

इ॒यं वाव स॒रघा॑। तस्या॑ अ॒ग्निरे॒व सा॑र॒घं मधु॑। या ए॒ताः पू॑र्वपक्षापरप॒क्षयो॒ रात्र॑यः। ता म॑धु॒कृत॑ः। यान्यहा॑नि। ते

मधुवृषाः। स यो ह वा एता मधुकृतश्च मधुवृषाꣳश्च वेद। कुर्वन्ति हास्यैता अग्नौ मधु। नास्यैष्टापूर्तं धयन्ति। अथ यो न वेद॥३८॥

न हास्यैता अग्नौ मधु कुर्वन्ति। धयन्त्यस्येष्टापूर्तम्। यो ह वा अहोरात्राणां नामधेयानि वेद। नाहोरात्रेष्वार्तिमार्च्छति। संज्ञानं विज्ञानं दर्शा दृष्टेति। एतावनुवाकौ पूर्वपक्षस्याहोरात्राणां नामधेयानि। प्रस्तुतं विष्टुतꣳ सुता सुन्वतीति। एतावनुवाकावपरपक्षस्याहोरात्राणां नामधेयानि। नाहोरात्रेष्वार्तिमार्च्छति। य एवं वेद॥३९॥

यो ह वै मुहूर्तानां नामधेयानि वेद। न मुहूर्तेष्वार्तिमार्च्छति। चित्रः केतुर्दाता प्रदाता सविता प्रसविताऽभिशास्ताऽनुमन्तेति। एतेऽनुवाका मुहूर्तानां नामधेयानि। न मुहूर्तेष्वार्तिमार्च्छति। य एवं वेद। यो ह वा अर्धमासानां च मासानां च नामधेयानि वेद। नार्धमासेषु न मासेष्वार्तिमार्च्छति। पवित्रं पवयिष्यन्थ्सहस्वान्थ्सहीयानरुणोऽरुणरजा इति। एतेऽनुवाका अर्धमासानां च मासानां च नामधेयानि॥४०॥

नार्धमासेषु न मासेष्वार्तिमार्च्छति। य एवं वेद। यो ह वै यज्ञक्रतूनां चर्तूनां च संवथ्सरस्य च नामधेयानि वेद।

न य॑ज्ञक्र॒तुषु॒ नर्तुषु॒ न सं॑वथ्स॒र आर्ति॒माच्छ॑ति। अ॒ग्निष्टो॒म उ॒क्थ्यो॑ऽग्निर्ऋ॒तुः प्र॒जाप॑तिः संवथ्स॒र इति॑। ए॒ते॑ऽनुवा॒का य॑ज्ञक्रतू॒नां च॑र्तू॒नां च॑ संवथ्स॒रस्य॑ च नाम॒धेया॑नि॥४१॥

न य॑ज्ञक्र॒तुषु॒ नर्तुषु॒ न सं॑वथ्स॒र आर्ति॒माच्छ॑ति। य ए॒वं वेद॑। यो ह॒ वै मु॑हू॒र्तानां॑ मुहू॒र्तान् वेद॑। न मु॑हू॒र्तानां॑ मुहू॒र्तेष्वार्ति॒माच्छ॑ति। इ॒दानीं॑ त॒दानी॒मिति॑। ए॒ते वै मु॑हू॒र्तानां॑ मुहू॒र्ताः। न मु॑हू॒र्तानां॑ मुहू॒र्तेष्वार्ति॒माच्छ॑ति। य ए॒वं वेद॑। अथो॒ यथां॑ क्षेत्र॒ज्ञो भू॒त्वाऽनु॑प्र॒विश्यान्न॒मत्ति॑। ए॒वमे॒वैतान्क्षे॑त्र॒ज्ञो भू॒त्वाऽनु॑प्र॒विश्यान्न॑मत्ति। स ए॒तेषा॑मे॒व स॑लो॒कता॒ꣳ सायु॑ज्यमश्नुते। अप॑ पुनर्मृ॒त्युं ज॑यति। य ए॒वं वेद॑॥४२॥

[१०]

कश्चि॑द्ध॒ वा अ॒स्माल्लो॒कात्प्रेत्य॑। आ॒त्मान॑ं वेद। अ॒यम॒हम॒स्मीति॑। कश्चि॒थ्स्वं लो॒कं न प्रति॒प्रजा॑नाति। अ॒ग्निमु॑ग्धो है॒व धू॒मता॑न्तः। स्वं लो॒कं न प्रति॒प्रजा॑नाति। अथ॒ यो है॒वैतम॒ग्निꣳ सा॑वि॒त्रं वेद॑। स ए॒वास्माल्लो॒कात्प्रेत्य॑। आ॒त्मान॑ं वेद। अ॒यम॒हम॒स्मीति॑॥४३॥

स स्वं लो॒कं प्रति॒प्रजा॑नाति। ए॒ष उ॑ वे॒वैनं॒ तथ्सा॑वि॒त्रः। स्व॒र्गं लो॒कम॒भिव॑हति। अ॒हो॒रा॒त्रैर्वा इ॒दꣳ स॒युग्भिः॑ क्रियते। इ॒ति॒रा॒त्राया॑दीक्षिषत। इ॒ति॒रा॒त्राय॑ व्र॒तमुपा॑गु॒रिति॑। तानि॒हाने॑वं वि॒दुषः॑। अ॒मुष्मि॑ँल्लो॒के शे॑व॒धिं ध॑यन्ति। धी॒तꣳ

हैव स शेवधिमनु परैति। अथ यो हैवैतमग्निꣳ सावित्रं वेद॥४४॥

तस्य हैवाहोरात्राणि। अमुष्मिँल्लोके शेवधिं न धयन्ति। अधीतꣳ हैव स शेवधिमनु परैति। भरद्वाजो ह त्रिभिरायुर्भिर्ब्रह्मचर्यमुवास। तꣳ ह जीर्णिꣳ स्थविरꣳ शयानम्। इन्द्र उपव्रज्योवाच। भरद्वाज। यत्ते चतुर्थमायुर्दद्याम्। किमनेन कुर्या इति। ब्रह्मचर्यमेवैनेन चरेयमिति होवाच॥४५॥

तꣳ ह त्रीन्गिरिरूपानविज्ञातानिव दर्शयां चकार। तेषाꣳ हैकैकस्मान्मुष्टिनाऽऽददे। स होवाच। भरद्वाजेत्यामन्त्र्य। वेदा वा एते। अनन्ता वै वेदाः। एतद्वा एतैस्त्रिभिरायुर्भिरन्वं-वोचथाः। अथ त इतरदनन्नूक्तमेव। एहीमं विद्धि। अयं वै सर्वविद्येति॥४६॥

तस्मै हैतमग्निꣳ सावित्रमुवाच। तꣳ स विदित्वा। अमृतो भूत्वा। स्वर्गं लोकमियाय। आदित्यस्य सायुज्यम्। अमृतो हैव भूत्वा। स्वर्गं लोकमेति। आदित्यस्य सायुज्यम्। य एवं वेद। एषो एव त्रयी विद्या॥४७॥

यावन्तꣳ ह वै त्रय्या विद्यया लोकं जयति। तावन्तं लोकं जयति। य एवं वेद। अग्नेर्वा एतानि नामधेयानि। अग्नेरेव सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। वायोर्वा एतानि

नामधेयानि। वायोरेव सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। इन्द्रस्य वा एतानि नामधेयानि॥४८॥

इन्द्रस्यैव सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। बृहस्पतेर्वा एतानि नामधेयानि। बृहस्पतेरेव सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। प्रजापतेर्वा एतानि नामधेयानि। प्रजापतेरेव सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। ब्रह्मणो वा एतानि नामधेयानि। ब्रह्मण एव सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। स वा एषोऽग्निरपक्षपुच्छो वायुरेव। तस्याग्निर्मुखम्। असावादित्यः शिरः। स यदेते देवते अन्तरेण। तथ्सर्वꣳ सीव्यति। तस्माथ्सावित्रः॥४९॥

[११]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके प्रथमः प्रश्नः समाप्तः॥१॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

लोकोऽसि स्वर्गोऽसि। अनन्तोऽस्यपारोऽसि। अक्षितोऽस्यक्षय्योऽसि। तपसः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१॥

तपो॑ऽसि लो॒के श्रि॒तम्। तेज॑सः प्रति॒ष्ठा। त्वयी॒दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्वꣳ॑ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्तृ विश्व॑स्य जनयि॒तृ। तत्त्वोप॑दधे काम॒दुघ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वतया॑ऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥२॥

तेजो॑ऽसि॒ तप॑सि श्रि॒तम्। स॒मु॒द्रस्य॑ प्रति॒ष्ठा। त्वयी॒दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्वꣳ॑ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्तृ विश्व॑स्य जनयि॒तृ। तत्त्वोप॑दधे काम॒दुघ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥३॥

स॒मु॒द्रो॑ऽसि॒ तेज॑सि श्रि॒तः। अ॒पां प्र॑ति॒ष्ठा। त्वयी॒दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्वꣳ॑ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्ता विश्व॑स्य जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दुघ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥४॥

आपः॑ स्थ समु॒द्रे श्रि॒ताः। पृ॒थि॒व्याः प्र॑ति॒ष्ठा यु॒ष्मासु॑। इ॒दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्वꣳ॑ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्त्र्यो॑ विश्व॑स्य जनयि॒त्र्यः॑। ता व॒ उप॑दधे काम॒दुघा॒ अक्षि॑ताः। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वतया॑ऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥५॥

पृ॒थि॒व्य॑स्य॒प्सु श्रि॒ता। अ॒ग्नेः प्र॑ति॒ष्ठा। त्वयी॒दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्वꣳ॑ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्त्री विश्व॑स्य जनयि॒त्री। तां त्वोप॑दधे काम॒दुघा॒मक्षि॑ताम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा

सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥६॥

अ॒ग्निर॑सि पृथि॒व्याꣳ श्रि॒तः। अ॒न्तरि॑क्षस्य प्रति॒ष्ठा। त्वयी॒दम॒न्तः। विश्व॑ं य॒क्षं विश्व॑ं भू॒तं विश्वꣳ॑ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्ता विश्व॑स्य जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दुघ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥७॥

अ॒न्तरि॑क्षमस्य॒ग्नौ श्रि॒तम्। वा॒योः प्र॑ति॒ष्ठा। त्वयी॒दम॒न्तः। विश्व॑ं य॒क्षं विश्व॑ं भू॒तं विश्वꣳ॑ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्तृ विश्व॑स्य जनयि॒तृ। तत्त्वोप॑दधे काम॒दुघ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥८॥

वा॒युर॑स्य॒न्तरि॑क्षे श्रि॒तः। दि॒वः प्र॑ति॒ष्ठा। त्वयी॒दम॒न्तः। विश्व॑ं य॒क्षं विश्व॑ं भू॒तं विश्वꣳ॑ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्ता विश्व॑स्य जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दुघ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥९॥

द्यौर॑सि वा॒यौ श्रि॒ता। आ॒दि॒त्यस्य॑ प्रति॒ष्ठा। त्वयी॒दम॒न्तः। विश्व॑ं य॒क्षं विश्व॑ं भू॒तं विश्वꣳ॑ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्त्री विश्व॑स्य जनयि॒त्री। तां त्वोप॑दधे काम॒दुघा॒मक्षि॑ताम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥१०॥

आ॒दि॒त्यो॑ऽसि दि॒वि श्रि॒तः। च॒न्द्रम॑सः प्रति॒ष्ठा। त्वयी॒दम॒न्तः। विश्व॑ं य॒क्षं विश्व॑ं भू॒तं विश्वꣳ॑ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य

भ॒र्ता विश्व॑स्य जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दुघ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥११॥

च॒न्द्रमा॑ अस्यादि॒त्ये श्रि॒तः। नक्ष॑त्राणां प्रति॒ष्ठा। त्वयी॒दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्वꣳ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्ता विश्व॑स्य जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दुघ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥१२॥

नक्ष॑त्राणि स्थ च॒न्द्रम॑सि श्रि॒तानि॑। स॒व॒त्स॒रस्य॑ प्रति॒ष्ठा यु॒ष्मासु॑। इ॒दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्वꣳ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्तॄणि॒ विश्व॑स्य जनयि॒तॄणि॑। तानि॑ व॒ उप॑दधे काम॒दुघा॒न्यक्षि॑तानि। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥१३॥

स॒व॒त्स॒रो॑ऽसि॒ नक्ष॑त्रेषु श्रि॒तः। ऋ॒तू॒नां प्र॑ति॒ष्ठा। त्वयी॒दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्वꣳ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्ता विश्व॑स्य जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दुघ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥१४॥

ऋ॒तवः॑ स्थ संवत्स॒रे श्रि॒ताः। मासा॑नां प्रति॒ष्ठा यु॒ष्मासु॑। इ॒दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्वꣳ

सुभूतम्। विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य जनयितारः। तान् व उपदधे कामदुघानक्षितान्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१५॥

मासाः स्थर्तषु श्रिताः। अर्धमासानां प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य जनयितारः। तान् व उपदधे कामदुघानक्षितान्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१६॥

अर्धमासाः स्थ मासु श्रिताः। अहोरात्रयोः प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य जनयितारः। तान् व उपदधे कामदुघानक्षितान्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१७॥

अहोरात्रे स्थोऽर्धमासेषु श्रिते। भूतस्य प्रतिष्ठे भव्यस्य प्रतिष्ठे। युवयोरिदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भत्र्यौ विश्वस्य जनयित्र्यौ। ते वामुपदधे कामदुघे अक्षिते। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१८॥

पौर्णमास्यष्टकाऽमावास्याः। अन्नादाः स्थान्नदुघो युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्।

विश्व॑स्य भ॒र्त्र्यो॑ विश्व॑स्य जनयि॒त्र्यः॑। ता व॒ उप॑दधे काम॒दुघा॒ अक्षि॑ताः। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥१९॥

राड॑सि बृह॒ती श्रीर॒सीन्द्र॑पत्नी॒ धर्म॑पत्नी। विश्वं॑ भू॒तमनु॒प्रभू॑ता। त्वयी॒दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्व॑ꣳ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्त्री विश्व॑स्य जनयि॒त्री। तां त्वोप॑दधे काम॒दुघा॒मक्षि॑ताम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥२०॥

ओजो॑ऽसि॒ सहो॑ऽसि। बल॑मसि॒ भ्राजो॑ऽसि। दे॒वानां॒ धामा॒मृतम्॑। अम॑र्त्यस्तपो॒जाः। त्वयी॒दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्व॑ꣳ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्ता विश्व॑स्य जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दुघ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥२१॥

---[१]

त्वम॑ग्ने रु॒द्रो असु॑रो म॒हो दि॒वः। त्वꣳ शर्धो॒ मारु॑तं पृ॒क्ष ई॑शिषे। त्वं वातै॑ररु॒णैर्या॑सि शङ्ग॒यः। त्वं पू॒षा वि॑ध॒तः पा॑सि॒ नु त्मना॑। देवा॑ दे॒वेषु॑ श्रयध्वम्। प्रथ॑मा द्वि॒तीये॑षु श्रयध्वम्। द्विती॑यास्तृ॒तीये॑षु श्रयध्वम्। तृती॑याश्चतु॒र्थेषु॑ श्रयध्वम्। च॒तु॒र्थाः प॑ञ्च॒मेषु॑ श्रयध्वम्। प॒ञ्च॒माः ष॒ष्ठेषु॑ श्रयध्वम्॥२२॥

ष॒ष्ठाः स॑प्त॒मेषु॑ श्रयध्वम्। स॒प्त॒मा अ॑ष्ट॒मेषु॑ श्रयध्वम्। अ॒ष्ट॒मा

नव॒मेषु॑ श्रयध्वम्। न॒व॒मा द॑श॒मेषु॑ श्रयध्वम्। द॒श॒मा एका॑द॒शेषु॑ श्रयध्वम्। एका॒द॒शा द्वा॑द॒शेषु॑ श्रयध्वम्। द्वा॒द॒शास्त्र॑योद॒शेषु॑ श्रयध्वम्। त्र॒यो॒द॒शाश्च॑तुर्द॒शेषु॑ श्रयध्वम्। च॒तु॒र्द॒शाः प॑ञ्चद॒शेषु॑ श्रयध्वम्। प॒ञ्च॒द॒शाः षो॑ड॒शेषु॑ श्रयध्वम्॥२३॥

षो॒ड॒शाः स॑प्तद॒शेषु॑ श्रयध्वम्। स॒प्त॒द॒शा अ॑ष्टाद॒शेषु॑ श्रयध्वम्। अ॒ष्टा॒द॒शा एका॑न्नवि॒ꣳशेषु॑ श्रयध्वम्। एका॒न्न॒वि॒ꣳशा वि॒ꣳशेषु॑ श्रयध्वम्। वि॒ꣳशा एक॑वि॒ꣳशेषु॑ श्रयध्वम्। एक॒वि॒ꣳशा द्वा॑वि॒ꣳशेषु॑ श्रयध्वम्। द्वा॒वि॒ꣳशास्त्र॑योवि॒ꣳशे॑षु श्रयध्वम्। त्र॒यो॒वि॒ꣳशाश्च॑तुर्वि॒ꣳशेषु॑ श्रयध्वम्। च॒तु॒र्वि॒ꣳशाः प॑ञ्चवि॒ꣳशेषु॑ श्रयध्वम्। प॒ञ्च॒वि॒ꣳशाः ष॑ड्वि॒ꣳशेषु॑ श्रयध्वम्॥२४॥

ष॒ड्वि॒ꣳशाः स॑प्तवि॒ꣳशेषु॑ श्रयध्वम्। स॒प्त॒वि॒ꣳशा अ॑ष्टावि॒ꣳशेषु॑ श्रयध्वम्। अ॒ष्टा॒वि॒ꣳशा एका॑न्नत्रि॒ꣳशेषु॑ श्रयध्वम्। एका॒न्न॒त्रि॒ꣳशास्त्रि॒ꣳशेषु॑ श्रयध्वम्। त्रि॒ꣳशा एक॑त्रि॒ꣳशेषु॑ श्रयध्वम्। एक॒त्रि॒ꣳशा द्वा॑त्रि॒ꣳशेषु॑ श्रयध्वम्। द्वा॒त्रि॒ꣳशास्त्र॑यस्त्रि॒ꣳशेषु॑ श्रयध्वम्। देवा॑स्त्रिरेकादशा॒स्त्रिस्त्र॑य-स्त्रि॒ꣳशाः। उत्त॑रे भवत। उत्त॑रवर्त्मान॒ उत्त॑रसत्त्वानः। यत्का॑म इ॒दं जु॒होमि॑। तन्मे॒ समृ॑ध्यताम्। व॒यꣳ स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। भूर्भुवः॒ स्वः॑ स्वाहा॑॥२५॥

[२]

अग्ना॑विष्णू स॒जोष॑सा। इ॒मा व॑र्धन्तु वां॒ गिरः॑। द्यु॒म्नैर्वाजे॑भि॒रागत॑म्। राज्ञी॑ वि॒राज्ञी॑। स॒म्राज्ञी॑ स्व॒राज्ञी॑।

अ॒र्चिः शो॒चिः। तपो॒ हरो॒ भाः। अ॒ग्निः सोमो॒ बृह॒स्पतिः॑। विश्वे॑ दे॒वा भुव॑नस्य गो॒पाः। ते सर्वे॑ स॒ङ्गत्य॑। इ॒दं मे॒ प्राव॑ता॒ वचः॑। व॒यꣳ स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। भूर्भुवः॒ स्वः॑ स्वाहा॑॥२६॥

[३]

अन्न॑प॒तेऽन्न॑स्य नो देहि। अ॒न॒मी॒वस्य॑ शु॒ष्मिणः॑। प्र प्र॑दा॒तार॑ं तारिषः। ऊर्जं॑ नो धेहि द्वि॒पदे॒ चतु॑ष्पदे। अग्ने॑ पृथिवीपते। सोम॑ वीरुधां पते। त्वष्टः॑ समिधां पते। विष्णो॑वाशानां पते। मित्र॑ सत्यानां पते। वरु॑ण धर्मणां पते॥२७॥

म॒रुतो॑ गणानां पतयः। रुद्र॑ पशूनां पते। इन्द्रौ॑जसां पते। बृह॑स्पते ब्रह्मणस्पते। आ रु॒चा रो॑चे॒ऽहꣳ स्व॒यम्। रु॒चा रु॑रुचे॒ रोच॑मानः। अ॒तीत्या॒दः स्व॑राभ॑रे॒ह। तस्मि॒न् योनौ॑ प्रज॒नौ प्रजा॑येय। व॒यꣳ स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। भूर्भुवः॒ स्वः॑ स्वाहा॑॥२८॥

[४]

स॒प्त ते॑ अग्ने स॒मिधः॑ स॒प्त जि॒ह्वाः। स॒प्तर्ष॑यः स॒प्त धाम॑ प्रि॒याणि॑। स॒प्त होत्रा॑ अनुवि॒द्वान्। स॒प्त योनी॒रापृ॑णस्वा घृ॒तेन॑। प्राची॒ दिक्। अ॒ग्निर्दे॒वता॑। अ॒ग्निꣳ स दि॒शां दे॒वं दे॒वता॑नामृच्छतु। यो मै॒तस्यै॑ दि॒शोऽभि॒दास॑ति। द॒क्षि॒णा दिक्। इन्द्रो॑ दे॒वता॑॥२९॥

इन्द्र॒ꣳ स दि॒शां दे॒वं दे॒वता॑नामृच्छतु। यो मै॒तस्यै॑

दि॒शोऽभि॒दास॑ति। प्र॒तीची॒ दिक्। सोमो॑ दे॒वता॑। सोम॒ꣳ स दि॒शां दे॒वं दे॒वता॑नामृच्छतु। यो मै॒तस्यै॑ दि॒शोऽभि॒दास॑ति। उदी॑ची॒ दिक्। मि॒त्रावरु॑णौ दे॒वता॑। मि॒त्रावरु॑णौ॒ स दि॒शां दे॒वौ दे॒वता॑नामृच्छतु। यो मै॒तस्यै॑ दि॒शोऽभि॒दास॑ति॥३०॥

ऊ॒र्ध्वा दिक्। बृह॒स्पति॑र्दे॒वता॑। बृह॒स्पति॒ꣳ स दि॒शां दे॒वं दे॒वता॑नामृच्छतु। यो मै॒तस्यै॑ दि॒शोऽभि॒दास॑ति। इ॒यं दिक्। अदि॑तिर्दे॒वता॑। अदि॑ति॒ꣳ स दि॒शां दे॒वीं दे॒वता॑नामृच्छतु। यो मै॒तस्यै॑ दि॒शोऽभि॒दास॑ति। पुरु॑षो॒ दिक्। पुरु॑षो मे॒ कामा॒न्थ्समर्ध॑यतु॥३१॥

अ॒न्धो जागृ॑विः प्राण। असा॒वेहि॑। ब॒धि॒र आ॑क्रन्दयितरपान। असा॒वेहि॑। उ॒षस॑मुषसमशीय। अ॒हमसो॒ ज्योति॑रशीय। अ॒हमसो॒ऽपो॑ऽशीय। व॒यꣳ स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। भूर्भुवः॒ स्वः॑ स्वाहा॑॥३२॥

[५]

यत्तेऽचि॑तं॒ यदु॑ चि॒तं ते॑ अग्ने। यत्त॑ ऊ॒नं यदु॒ तेऽति॑रिक्तम्। आ॒दि॒त्यास्त॒दङ्गि॑रसश्चिन्वन्तु। विश्वे॑ ते दे॒वाश्चिति॒मापू॑रयन्तु। चि॒तश्चासि॒ सञ्चि॑तश्चास्यग्ने। ए॒तावा॒ꣳश्चासि॒ भूया॑ꣳश्चास्यग्ने। लो॒कं पृ॑ण च्छिद्रं पृ॑ण। अथो॑ सीद शि॒वा त्वम्। इ॒न्द्रा॒ग्नी त्वा॒ बृह॒स्पतिः॑। अ॒स्मिन् योना॑वसीषदन्॥३३॥

तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द। ता अ॑स्य॒ सूद॑दोहसः। सोमꣳ॑ श्रीणन्ति॒ पृश्न॑यः। जन्म॑ दे॒वानां॒ विशः॑। त्रि॒ष्वा

रोचने दिवः। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। अग्ने देवाꣳ इहाऽऽवह। जज्ञानो वृक्तबर्हिषे। असि होता न ईड्यः। अगन्म महा मनसा यविष्ठम्॥३४॥

यो दीदाय समिद्ध स्वे दुरोणे। चित्रभानू रोदसी अन्तरुर्वी। स्वाहुतं विश्वतः प्रत्यञ्चम्। मेधाकारं विदथस्य प्रसाधनम्। अग्निꣳ होतारं परिभूतमं मतिम्। त्वामर्भस्य हविषः समानमित्। त्वां महो वृणते नरो नान्यं त्वत्। मनुष्वत्त्वा निधीमहि। मनुष्वथ्समिधीमहि। अग्ने मनुष्वदङ्गिरः॥३५॥

देवान्देवायते यज। अग्निर्हि वाजिनं विशे। ददाति विश्वचर्षणिः। अग्नी राये स्वाभुवम्। स प्रीतो याति वार्यम्। इषꣳ स्तोतृभ्य आभर। पृष्टो दिवि पृष्टो अग्निः पृथिव्याम्। पृष्टो विश्वा ओषधीराविवेश। वैश्वानरः सहसा पृष्टो अग्निः। स नो दिवा स रिषः पातु नक्तम्॥३६॥

[६]

अयं वाव यः पवते। सोऽग्निर्नाचिकेतः। स यत्प्राङ् पवते। तदस्य शिरः। अथ यद्दक्षिणा। स दक्षिणः पक्षः। अथ यत्प्रत्यक्। तत्पुच्छम्। यदुदङ्ङ्। स उत्तरः पक्षः॥३७॥

अथ यथ्संवाति। तदस्य समञ्चनं च प्रसारणं च। अथो सम्पदेवास्य सा। सꣳ ह वा अस्मै स कामः पद्यते। यत्कामो यजते। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। यो ह वा

अग्नेर्नाचिकेतस्याऽऽयतनं प्रतिष्ठां वेद। आयतनवान्भवति। गच्छति प्रतिष्ठाम्॥३८॥

हिरण्यं वा अग्नेर्नाचिकेतस्याऽऽयतनं प्रतिष्ठा। य एवं वेद। आयतनवान्भवति। गच्छति प्रतिष्ठाम्। यो ह वा अग्नेर्नाचिकेतस्य शरीरं वेद। सशरीर एव स्वर्गं लोकमेति। हिरण्यं वा अग्नेर्नाचिकेतस्य शरीरम्। य एवं वेद। सशरीर एव स्वर्गं लोकमेति। अथो यथा रुक्म उत्तप्तो भाय्यात्॥३९॥

एवमेव स तेजसा यशसा। अस्मिꣳश्च लोकेऽमुष्मिꣳश्च भाति। उरवो ह वै नामैते लोकाः। येऽवरेणाऽऽदित्यम्। अथ हैते वरीयाꣳसो लोकाः। ये परेणाऽऽदित्यम्। अन्तवन्तꣳ ह वा एष क्षय्यं लोकं जयति। योऽवरेणाऽऽदित्यम्। अथ हैषोऽनन्तमपारमक्षय्यं लोकं जयति। यः परेणाऽऽदित्यम्॥४०॥

अनन्तꣳ ह वा अपारमक्षय्यं लोकं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथो यथा रथे तिष्ठन्पक्षसी पर्यावर्तमाने प्रत्यपेक्षते। एवमहोरात्रे प्रत्यपेक्षते। नास्याहोरात्रे लोकमाप्नुतः। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद॥४१॥

[७]

उ॒शन् ह॒ वै वा॑जश्रव॒सः स॑र्ववेद॒सं द॑दौ। तस्य॑ ह॒ नचि॑केता॒ नाम॑ पु॒त्र आ॑स। तꣳ ह॑ कुमा॒रꣳ सन्तम्॑। दक्षि॑णासु नी॒यमा॑नासु श्र॒द्धाऽऽवि॑वेश। स हो॑वाच। तत॒ कस्मै॒ मां दा॑स्य॒सीति॑। द्वि॒तीयं॑ तृ॒तीयम्॑। तꣳ ह॒ परी॑त उवाच। मृ॒त्यवे॑ त्वा ददा॒मीति॑। तꣳ ह॒ स्मोत्थि॑तं॒ वाग॒भिव॑दति॥४२॥

गौत॑म कुमा॒रमिति॑। स हो॑वाच। परे॑हि मृ॒त्योर्गृ॒हान्। मृ॒त्यवे॒ वै त्वा॑ऽदा॒मिति॑। तं वै प्र॒वस॑न्तं ग॒न्तासीति॑ होवाच। तस्य॑ स्म ति॒स्रो रात्री॒रना॑श्वान्गृ॒हे व॑सतात्। स यदि॑ त्वा पृ॒च्छेत्। कुमा॑र॒ कति॒ रात्री॑रवाथ्सी॒रिति॑। ति॒स्र इति॒ प्रति॑ब्रूतात्। किं प्र॑थ॒माꣳ रात्रि॑माश्ना॒ इति॑॥४३॥

प्र॒जां त॒ इति॑। किं द्वि॒तीया॒मिति॑। प॒शूꣳस्त॒ इति॑। किं तृ॒तीया॒मिति॑। सा॒धु॒कृ॒त्यां त॒ इति॑। तं वै प्र॒वस॑न्तं जगाम। तस्य॑ ह ति॒स्रो रात्री॒रना॑श्वान्गृ॒ह उ॑वास। तमा॒गत्य॑ पप्रच्छ। कुमा॑र॒ कति॒ रात्री॑रवाथ्सी॒रिति॑। ति॒स्र इति॒ प्रत्यु॑वाच॥४४॥

किं प्र॑थ॒माꣳ रात्रि॑माश्ना॒ इति॑। प्र॒जां त॒ इति॑। किं द्वि॒तीया॒मिति॑। प॒शूꣳस्त॒ इति॑। किं तृ॒तीया॒मिति॑। सा॒धु॒कृ॒त्यां त॒ इति॑। नम॑स्ते अस्तु भगव॒ इति॑ होवाच। वरं॑ वृणी॒ष्वेति॑। पि॒तर॑मे॒व जीव॑न्नया॒नीति॑। द्वि॒तीयं॑ वृणी॒ष्वेति॑॥४५॥

इ॒ष्टा॒पू॒र्तयो॒र्मेऽक्षि॑तिं ब्रू॒हीति॑ होवाच। तस्मै॑ हैतम॒ग्निं ना॑चिके॒तमु॑वाच। ततो॒ वै तस्यै॑ष्टापू॒र्ते ना क्षी॑येते।

नास्येष्टापूर्ते क्षीयेते। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। तृतीयं वृणीष्वेति। पुनर्मृत्योर्मेऽपचितिं ब्रूहीति होवाच। तस्मै हैतमग्निं नाचिकेतमुवाच। ततो वै सोऽप पुनर्मृत्युमजयत्॥४६॥

अप पुनर्मृत्युं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। प्रजापतिर्वै प्रजाकामस्तपोऽतप्यत। स हिरण्यमुदास्यत्। तदग्नौ प्रास्यत्। तदस्मै नाच्छदयत्। तद्द्वितीयं प्रास्यत्। तदस्मै नैवाच्छदयत्। तत्तृतीयं प्रास्यत्॥४७॥

तदस्मै नैवाच्छदयत्। तदात्मन्नेव हृदय्येऽग्नौ वैश्वानरे प्रास्यत्। तदस्मा अच्छदयत्। तस्माद्धिरण्यं कनिष्ठं धनानाम्। भुञ्जत्प्रियतमम्। हृदयजꣳ हि। स वै तमेव नाविन्दत्। यस्मै तां दक्षिणामनैष्यत्। ताꣳ स्वायैव हस्ताय दक्षिणायानयत्। तां प्रत्यगृह्णात्॥४८॥

दक्षाय त्वा दक्षिणां प्रतिगृह्णामीति। सोऽदक्षत दक्षिणां प्रतिगृह्य। दक्षते ह वै दक्षिणां प्रतिगृह्य। य एवं वेद। एतद्ध स्म वै तद्विद्वाꣳसो वाजश्रवसा गोतमाः। अप्यनूदेश्यां दक्षिणां प्रतिगृह्णन्ति। उभयेन वयं दक्षिष्यामह एव दक्षिणां प्रतिगृह्येति। तेऽदक्षन्त दक्षिणां प्रतिगृह्य। दक्षते ह वै दक्षिणां प्रतिगृह्य। य एवं वेद। प्र हान्यं व्लीनाति॥४९॥

[८]

तꣳ हैतमेके पशुबन्ध एवोत्तरवेद्यां चिन्वते। उत्तरवेदिसम्मित एषोऽग्निरिति वदन्तः। तन्न तथा कुर्यात्। एतमग्निं कामेन व्यर्धयेत्। स एनं कामेन व्यृद्धः। कामेन व्यर्धयेत्। सौम्ये वावैनमध्वरे चिन्वीत। यत्र वा भूयिष्ठा आहुतयो हूयेरन्। एतमग्निं कामेन समर्धयति। स एनं कामेन समृद्धः॥५०॥

कामेन समर्धयति। अथ हैनं पुरर्षयः। उत्तरवेद्यामेव सत्रियमचिन्वत। ततो वै तेऽविन्दन्त प्रजाम्। अभि स्वर्गं लोकमजयन्। विन्दत एव प्रजाम्। अभि स्वर्गं लोकं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनं वायुर्ऋद्धिकामः॥५१॥

यथान्युप्तमेवोपदधे। ततो वै स एतामृद्धिमार्ध्नोत्। यामिदं वायुर्ऋद्धः। एतामृद्धिमृध्नोति। यामिदं वायुर्ऋद्धः। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनं गोबलो वार्ष्णः पशुकामः। पाङ्क्तमेव चिक्ये। पञ्च पुरस्तात्॥५२॥

पञ्च दक्षिणतः। पञ्च पश्चात्। पञ्चोत्तरतः। एका मध्ये। ततो वै स सहस्रं पशून्प्राप्नोत्। प्र सहस्रं पशूनाप्नोति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनं प्रजापतिर्ज्यैष्ठ्यकामो यशस्कामः प्रजननकामः। त्रिवृतमेव चिक्ये॥५३॥

स॒प्त पु॒रस्ता॑त्। ति॒स्रो द॑क्षिण॒तः। स॒प्त प॒श्चात्। ति॒स्र उ॑त्तर॒तः। एका॒ मध्ये॑। ततो॒ वै स प्र यशो॒ ज्यैष्ठ्य॑माप्नोत्। ए॒तां प्रजा॑ति॒ं प्राजा॑यत। यामि॒दं प्र॒जाः प्र॒जाय॑न्ते। त्रि॒वृद्वै ज्यैष्ठ्य॑म्। मा॒ता पि॒ता पु॒त्रः॥५४॥

त्रि॒वृत्प्र॒जन॑नम्। उ॒पस्थो॒ योनि॑र्मध्य॒मा। प्र यशो॒ ज्यैष्ठ्य॑माप्नोति। ए॒तां प्रजा॑ति॒ं प्रजा॑यते। यामि॒दं प्र॒जाः प्र॒जाय॑न्ते। यो॑ऽग्निं ना॑चिके॒तं चि॑नु॒ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। अथ॑ हैन॒मिन्द्रो॒ ज्यैष्ठ्य॑कामः। ऊ॒र्ध्वा ए॒वोप॑दधे। ततो॒ वै स ज्यैष्ठ्य॑मगच्छत्॥५५॥

ज्यैष्ठ्य॑ं गच्छति। यो॑ऽग्निं ना॑चिके॒तं चि॑नु॒ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। अथ॑ हैनम॒सावा॑दि॒त्यः स्व॒र्गका॑मः। प्राची॑रे॒वोप॑दधे। ततो॒ वै सो॑ऽभि स्व॒र्गं लो॒कम॑जयत्। अ॒भि स्व॒र्गं लो॒कं ज॑यति। यो॑ऽग्निं ना॑चिके॒तं चि॑नु॒ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। स यदी॒च्छेत्॥५६॥

ते॒ज॒स्वी य॑श॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒सी स्या॒मिति॑। प्राङाहोतु॒र्धिष्ण्या॒-दुथ्स॑र्पेत्। येयं प्रागा॒द्यश॑स्वती। सा मा॒ प्रोर्णो॑तु। तेज॑सा॒ यश॑सा ब्रह्मवर्च॒सेनेति॑। ते॒ज॒स्व्येव य॑श॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒सी भ॑वति। अथ॒ यदी॒च्छेत्। भूयि॑ष्ठं मे॒ श्रद्द॑धीरन्। भूयि॑ष्ठा॒ दक्षि॑णा नयेयु॒रिति॑। दक्षि॑णासु नी॒यमा॑नासु॒ प्राच्येहि॒ प्राच्ये॒हीति॒ प्राची॑ जुषा॒णा वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ स्वाहेति॑ स्रु॒वेणो॑प॒हत्या॑ऽऽहव॒नीये॑ जुहुयात्॥५७॥

भूयि॑ष्ठमे॒वास्मै॒ श्रद्द॑धते। भूयि॑ष्ठा॒ दक्षि॑णा नयन्ति। पुरी॑षमुप॒धाय॑। चि॒ति॒क्लृप्तिभि॑रभि॒मृश्य॑। अ॒ग्निं प्र॒णीयो॑पसमा॒धाय॑। चत॑स्र ए॒ता आहु॑तीर्जुहोति। त्वम॑ग्ने रु॒द्र इति॑ शतरु॒द्रीय॑स्य रू॒पम्। अग्ना॑विष्णू॒ इति॑ वसो॒र्धारा॑याः। अन्न॑पत॒ इत्य॑न्नहो॒मः। स॒प्त ते॑ अग्ने स॒मिधः॑ स॒प्त जि॒ह्वा इति॑ विश्व॒प्रीः॥५८॥

[९]

यां प्र॑थ॒मामिष्ट॑कामुप॒दधा॑ति। इ॒मं तया॑ लो॒कम॒भिज॑यति। अथो॒ या अ॒स्मिँल्लो॒के दे॒वताः॑। तासा॒ꣳ सायु॑ज्यꣳ सलो॒कता॑माप्नोति। यां द्वि॒तीया॑मुप॒दधा॑ति। अ॒न्त॒रि॒क्ष॒लो॒कं तया॒ऽभिज॑यति। अथो॒ या अ॑न्तरिक्षलो॒के दे॒वताः॑। तासा॒ꣳ सायु॑ज्यꣳ सलो॒कता॑माप्नोति। यां तृ॒तीया॑मुप॒दधा॑ति। अ॒मुं तया॑ लो॒कम॒भिज॑यति॥५९॥

अथो॒ या अ॒मुष्मिँ॑ल्लो॒के दे॒वताः॑। तासा॒ꣳ सायु॑ज्यꣳ सलो॒कता॑माप्नोति। अथो॒ या अ॒मूरित॑रा अ॒ष्टाद॑श। य ए॒वामी उ॒रव॑श्च॒ वरी॑याꣳसश्च लो॒काः। ताने॒व ताभि॑र॒भिज॑यति॥ का॒म॒चारो॑ ह॒ वा अ॑स्यो॒रुषु॑ च॒ वरी॑यःसु च लो॒केषु॑ भवति। यो॑ऽग्निं ना॑चिके॒तं चि॑नु॒ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। सं॒व॒त्स॒रो वा अ॒ग्निर्ना॑चिके॒तः। तस्य॑ वस॒न्तः शिरः॑॥६०॥

ग्री॒ष्मो दक्षि॑णः प॒क्षः। व॒र्षा उत्त॑रः। श॒रत्पुच्छ॑म्। मासाः॑ कर्मका॒राः। अ॒हो॒रा॒त्रे श॑तरु॒द्रीयम्। प॒र्जन्यो॒ वसो॒र्धारा॑। यथा॒

वै पर्जन्यः सुवृष्टं वृष्ट्वा। प्रजाभ्यः सर्वान्कामाँन्थ्सम्पूरयति। एवमेव स तस्य सर्वान्कामान्थ्सम्पूरयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते॥६१॥

य उ चैनमेवं वेद। संवथ्सरो वा अग्निर्नाचिकेतः। तस्य वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षाः पुच्छम्। शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः पुरीषम्। अहोरात्राणीष्टकाः। एष वाव सोऽग्निरग्निमयः पुनर्णवः। अग्निमयो ह वै पुनर्णवो भूत्वा। स्वर्गं लोकमेति। आदित्यस्य सायुज्यम्। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद॥६२॥

[१०]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तितरीय काठके द्वितीयः प्रश्नः समाप्तः॥२॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

तुभ्यं ता अङ्गिरस्तमाऽश्याम तं काममग्ने। आशानां त्वा विश्वा आशाः। अनु नोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। कामो भूतस्य कामस्तदग्रे। ब्रह्म जज्ञानं पिता विराजाम्। यज्ञो रायोऽयं यज्ञः। आपो भद्रा आदित्पश्यामि। तुभ्यं भरन्ति यो देह्यः। पूर्वं देवा अपरेण प्राणापानौ। हव्यवाहꣳ स्विष्टम्॥१॥

[१]

देवेभ्यो वै स्वर्गो लोकस्तिरोऽभवत्। ते प्रजापतिमब्रुवन्। प्रजापते स्वर्गो वै नो लोकस्तिरोऽभूत्। तमन्विच्छेति। तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्। तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दत्। तमिष्टिभिरन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्वविन्दत्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्। एष्टयो ह वै नाम। ता इष्टय इत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः॥२॥

तमाशाऽब्रवीत्। प्रजापत आशया वै श्राम्यसि। अहमु वा आशाऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्याऽऽशा भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेथ्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। आशायै चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्याऽऽशाऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा अस्याऽऽशा भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहाऽऽशायै स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥३॥

तं कामोऽब्रवीत्। प्रजापते कामेन वै श्राम्यसि। अहमु वै कामोऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यः कामो भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेथ्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। कामाय चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यः कामोऽभवत्। अनु

स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यो ह॒ वा अ॑स्य॒ कामो॑ भवति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ कामा॑य॒ स्वाहा॒ कामा॑य॒ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥४॥

तं ब्रह्मा॑ऽब्रवीत्। प्रजा॑पते॒ ब्रह्म॑णा॒ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॒ वै ब्रह्मा॑ऽस्मि। मां नु यज॑स्व। अथ॑ ते ब्रह्म॒ण्वान् य॒ज्ञो भ॑विष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्यसीति॑। स ए॒तम॒ग्नये॒ कामा॑य पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। ब्रह्म॑णे च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑ ब्रह्म॒ण्वान् य॒ज्ञो॑ऽभवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। ब्र॒ह्म॒ण्वान् ह॒ वा अ॑स्य य॒ज्ञो भ॑वति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ कामा॑य॒ स्वाहा॒ ब्रह्म॑णे॒ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥५॥

तं य॒ज्ञो॑ऽब्रवीत्। प्रजा॑पते य॒ज्ञेन॒ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॒ वै य॒ज्ञो॑ऽस्मि। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्यो य॒ज्ञो भ॑विष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्यसीति॑। स ए॒तम॒ग्नये॒ कामा॑य पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। य॒ज्ञाय॑ च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑ स॒त्यो य॒ज्ञो॑ऽभवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यो ह॒ वा अ॑स्य य॒ज्ञो भ॑वति।

अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ कामा॑य॒ स्वाहा॑ य॒ज्ञाय॒ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥६॥

तमापो॑ऽब्रुवन्। प्रजा॑पते॒ऽफ्सु वै सर्वे॒ कामाः॑ श्रि॒ताः। व॒यमु॒ वा आपः॑ स्मः। अ॒स्मान्नु य॑जस्व। अथ॒ त्वयि॒ सर्वे॒ कामाः॑ श्रयिष्यन्ते। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्यसीति॑। स ए॒तम॒ग्नये॒ कामा॑य पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। अ॒द्भ्यश्च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्मि॒न्थ्सर्वे॒ कामा॑ अश्रयन्त। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। सर्वे॑ ह॒ वा अ॑स्मि॒न्कामाः॑ श्रयन्ते। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ कामा॑य॒ स्वाहा॒ऽद्भ्यः स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥७॥

तम॒ग्निर्ब॑लि॒मान॑ब्रवीत्। प्रजा॑पते॒ऽग्नये॒ वै ब॑लि॒मते॒ सर्वा॑णि भू॒तानि॑ ब॒लिꣳ ह॑रन्ति। अ॒हमु॒ वा अ॒ग्निर्ब॑लि॒मान॑स्मि। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते॒ सर्वा॑णि भू॒तानि॑ ब॒लिꣳ ह॑रिष्यन्ति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्यसीति॑। स ए॒तम॒ग्नये॒ कामा॑य पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। अ॒ग्नये॑ बलि॒मते॑ च॒रुम्।

अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्मै॒ सर्वा॑णि भू॒तानि॑ ब॒लिम॑हरन्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। सर्वा॑णि ह॒ वा अ॑स्मै भू॒तानि॑ ब॒लि ँ ह॑रन्ति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ कामा॑य॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ बलि॒मते॒ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥८॥

तमनु॑वित्तिरब्रवीत्। प्रजा॑पते स्व॒र्गं वै लो॒कमनु॑विविथ्ससि। अ॒हमु॒ वा अनु॑वित्तिरस्मि। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्याऽनु॑वित्तिर्भविष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्यसीति॑। स ए॒तम॒ग्नये॒ कामा॑य पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं निर॑वपत्। अनु॑वित्त्यै च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑ स॒त्याऽनु॑वित्तिरभवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्या ह॒ वा अ॒स्यानु॑वित्तिर्भवति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ कामा॑य॒ स्वाहाऽनु॑वित्त्यै॒ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥९॥

ता वा ए॒ताः स॒प्त स्व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ द्वारः॑। दि॒वःश्ये॑न॒योऽनु॑वित्तयो॒ नाम॑। आशा॑ प्रथ॒मा ँ र॑क्षति। कामौ॑ द्वि॒तीया॑म्। ब्रह्म॑ तृ॒तीया॑म्। य॒ज्ञश्च॑तु॒र्थीम्। आपः॑ पञ्च॒मीम्। अ॒ग्निर्ब॑लि॒मान्ष्ष॒ष्ठीम्। अनु॑वित्तिः सप्त॒मीम्। अनु॑

ह वै स्वर्गं लोकं विन्दति। कामचारोऽस्य स्वर्गे लोके भवति। य एताभिरिष्टिभिर्यजते। य उ चैना एवं वेद। तास्वन्विष्टि। पष्ठौहीवरां दद्यात्कꣳसं च। स्त्रियै चाऽऽभारꣳ समृद्ध्यै॥१०॥

[२]

तपसा देवा देवतामग्र आयन्। तपसर्षयः स्वरन्वविन्दन्। तपसा सपत्नान्प्रणुदामारातीः। येनेदं विश्वं परिभूतं यदस्ति। प्रथमजं देवꣳ हविषा विधेम। स्वयम्भु ब्रह्म परमं तपो यत्। स एव पुत्रः स पिता स माता। तपो ह यक्षं प्रथमꣳ सम्बभूव। श्रद्धया देवो देवत्वमश्नुते। श्रद्धा प्रतिष्ठा लोकस्य देवी॥११॥

सा नो जुषाणोप यज्ञमागात्। कामवथ्साऽमृतं दुहाना। श्रद्धा देवी प्रथमजा ऋतस्य। विश्वस्य भर्त्री जगतः प्रतिष्ठा। ताꣳ श्रद्धाꣳ हविषा यजामहे। सा नो लोकममृतं दधातु। ईशाना देवी भुवनस्याधिपत्नी। आगात्थ्सत्यꣳ हविरिदं जुषाणम्। यस्माद्देवा जज्ञिरे भुवनं च विश्वे। तस्मै विधेम हविषा घृतेन॥१२॥

यथा देवैः सधमादं मदेम। यस्य प्रतिष्ठोर्वन्तरिक्षम्। यस्माद्देवा जज्ञिरे भुवनं च सर्वे। तथ्सत्यमर्चदुप यज्ञं न आगात्। ब्रह्माऽऽहुतीरुपमोदमानम्। मनसो वशे

सर्वमिदं बभूव। नान्यस्य मनो वशमन्वियाय। भीष्मो हि देवः सहसः सहीयान्। स नो जुषाण उप यज्ञमागात्। आकूतीनामधिपतिं चेतसां च॥१३॥

सङ्कल्पजूतिं देवं विपश्चिम्। मनो राजानमिह वर्धयन्तः। उपहवेऽस्य सुमतौ स्याम। चरणं पवित्रं विततं पुराणम्। येन पूतस्तरति दुष्कृतानि। तेन पवित्रेण शुद्धेन पूताः। अति पाप्मानमरातिं तरेम। लोकस्य द्वारमर्चिमत्पवित्रम्। ज्योतिष्मद्भ्राजमानं महस्वत्। अमृतस्य धारां बहुधा दोहमानम्। चरणं नो लोके सुधितां दधातु। अग्निर्मूर्धा भुवः। अनु नोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। हव्यवाहꣳ स्विष्टम्॥१४॥

[३]

देवेभ्यो वै स्वर्गो लोकस्तिरोऽभवत्। ते प्रजापतिमब्रुवन्। प्रजापते स्वर्गो वै नो लोकस्तिरोऽभूत्। तमन्विच्छेति। तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्। तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दत्। तमिष्टिभिरन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्वविन्दत्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्। एष्टयो ह वै नाम। ता इष्टय इत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः॥१५॥

तं तपोऽब्रवीत्। प्रजापते तपसा वै श्राम्यसि। अहमु वै तपोऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यं तपो भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेथ्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं

निरवपत्। तपसे चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यं तपोऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यꣳ ह वा अस्य तपो भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा तपसे स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥१६॥

तꣳ श्रद्धाऽब्रवीत्। प्रजापते श्रद्धया वै श्राम्यसि। अहमु वै श्रद्धाऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्या श्रद्धा भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेथ्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्। श्रद्धायै चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्या श्रद्धाऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा अस्य श्रद्धा भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा श्रद्धायै स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥१७॥

तꣳ सत्यमब्रवीत्। प्रजापते सत्येन वै श्राम्यसि। अहमु वै सत्यमस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यꣳ सत्यं भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेथ्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्। सत्याय चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यꣳ सत्यमभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यꣳ ह वा अस्य सत्यं भवति। अनु स्वर्गं

लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ स्वाहा॑ स॒त्याय॒ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥१८॥

तं मनो॑ऽब्रवीत्। प्रजा॑पते॒ मन॑सा॒ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॒ वै मनो॑ऽस्मि। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्यं मनो॑ भविष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्यसीति॑। स ए॒तमा॑ग्नेय॒मष्टा॑कपालं॒ निर॑वपत्। मन॑से च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑ स॒त्यं मनो॑ऽभवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यꣳ ह॒ वा अ॑स्य॒ मनो॑ भवति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ स्वाहा॒ मन॑से॒ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥१९॥

तं चर॑णमब्रवीत्। प्रजा॑पते॒ चर॑णेन॒ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॒ वै चर॑णमस्मि। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्यं चर॑णं भविष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्यसीति॑। स ए॒तमा॑ग्नेय॒मष्टा॑कपालं॒ निर॑वपत्। चर॑णाय च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑ स॒त्यं चर॑णमभवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यꣳ ह॒ वा अ॑स्य॒ चर॑णं भवति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ स्वाहा॒ चर॑णाय॒ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑त॒ये स्वाहा॑।

स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥२०॥

ता वा ए॒ताः पञ्च॑ स्व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ द्वारः॑। अपा॑घा॒ अनु॑वित्तयो॒ नाम॑। तपः॑ प्रथ॒माꣳ र॑क्षति। श्र॒द्धा द्वि॒तीया॑म्। स॒त्यं तृ॒तीया॑म्। मन॑श्चतु॒र्थीम्। चर॑णं पञ्च॒मीम्। अनु॑ ह॒ वै स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। का॒म॒चारो॑ऽस्य स्व॒र्गे लो॒के भ॑वति। य ए॒ताभि॒रिष्टि॑भि॒र्यज॑ते। य उ॑ चैना ए॒वं वेद॑। तास्व॑न्वि॒ष्टि। प॒ष्ठौ॒ही॒व॒रां द॑द्यात्क॒ꣳसं च॑। स्त्रियै॑ चाऽऽभा॒रꣳ समृ॑द्ध्यै॥२१॥

[४]

ब्रह्म॒ वै चतु॑र्होतारः। चतु॑र्होतृ॒भ्योऽधि॑य॒ज्ञो निर्मि॑तः। नैनꣳ श॒प्तम्। नाभिच॑रित॒मागच्छति। य ए॒वं वेद॑। यो ह॒ वै चतु॑र्होतृणां चतुर्होतृ॒त्वं वेद॑। अथो॒ पञ्च॑होतृत्वम्। सर्वा॑ हास्मै॒ दिश॑ः कल्पन्ते। वा॒चस्पति॒र्होता॒ दश॑होतृणाम्। पृ॒थि॒वी होता॒ चतु॑र्होतृणाम्॥२२॥

अ॒ग्निर्होता॒ पञ्च॑होतृणाम्। वाग्घोता॒ षड्डो॑तृणाम्। म॒हाह॑वि॒र्होता॑ स॒प्तहो॑तृणाम्। ए॒तद्वै चतु॑र्होतृणां चतुर्होतृ॒त्वम्। अथो॒ पञ्च॑होतृत्वम्। सर्वा॑ हास्मै॒ दिश॑ः कल्पन्ते। य ए॒वं वेद॑। ए॒षा वै स॑र्ववि॒द्या। ए॒तद्वे॑ष॒जम्। ए॒षा प॒ङ्क्तिः स्व॒र्गस्य॑ लो॒कस्या॑ञ्ज॒साऽय॑निः स्रु॒तिः॥२३॥

ए॒तान् योऽध्यैत्यछ॑दिर्द॒र्शे याव॑त्त॒रसम्॑। स्व॑रेति। अ॒न॒प॒ब्र॒वः सर्व॒मायु॑रेति। वि॒न्दते॑ प्र॒जाम्। रा॒यस्पोषं॑

गौप॒त्यम्। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒सी भ॑वति। ए॒तान् योऽध्यैति॑। स्पृ॒णोत्या॒त्मानम्॑। प्र॒जां पि॒तॄन्। ए॒तान् वा अ॑रु॒ण औप॑वे॒शिर्वि॒दां च॑कार॥२४॥

ए॒तैर॑धिवा॒दमपा॑जयत्। अथो॒ विश्वं॑ पा॒प्मानम्॑। स्व॑र्ययौ। ए॒तान्योऽध्यैति॑। अ॒धि॒वा॒दं ज॑यति। अथो॒ विश्वं॑ पा॒प्मानम्॑। स्व॑रेति। ए॒तैर॒ग्निं चि॑न्वीत स्व॒र्गका॑मः। ए॒तैरायु॑ष्कामः। प्र॒जाप॒शुका॑मो वा॥२५॥

पु॒रस्ता॒द्दश॑होतार॒मुद॑श्च॒मुप॑दधाति यावत्प॒दम्। हृद॑यं॒ यजु॑षी॒ पत्न्यौ॑ च। द॒क्षि॒ण॒तः प्राञ्चं॒ चतु॑र्होतारम्। प॒श्चादुद॑ञ्चं॒ पञ्च॑होतारम्। उ॒त्त॒र॒तः प्राञ्च॒ꣳ षड्डो॑तारम्। उ॒परि॑ष्टा॒त्प्राञ्च॑ꣳ स॒प्तहो॑तारम्। हृद॑यं॒ यजू॑ꣳषि॒ पत्न्य॑श्च। य॒था॒व॒का॒शं ग्रहान्। य॒था॒व॒का॒शं प्र॑तिग्र॒हाँल्लो॑कं पृ॒णाश्च॑। सर्वा॑ हास्यै॒ता दे॒वताः॑ प्री॒ता अ॒भीष्टा॑ भवन्ति॥२६॥

सदे॑वम॒ग्निं चि॑नुते। र॒थस॑म्मितश्चेत॒व्य॑ः। वज्रो॒ वै रथ॑ः। वज्रे॑णै॒व पा॒प्मानं॒ भ्रातृ॑व्यꣳ स्तृणुते। प॒क्षः स॑म्मितश्चेत॒व्य॑ः। ए॒तावा॒न् वै रथ॑ः। याव॑त्प॒क्षः। र॒थस॑म्मितमे॒व चि॑नुते। इ॒ममे॒व लो॒कं प॑शुब॒न्धेना॒भिज॑यति। अथो॑ अग्निष्टो॒मेन॑॥२७॥

अ॒न्तरि॑क्षमु॒क्थ्ये॑न। स्व॑रतिरा॒त्रेण॑। सर्वाँ॑ल्लो॒कान॑ह्नी॒नेन॑। अथो॑ स॒त्रेण॑। वरो॒ दक्षि॑णा। वरे॑णै॒व वरꣳ॑ स्पृणोति। आ॒त्मा हि वर॑ः। एक॑वि॒ꣳशति॒र्दक्षि॑णा ददाति। ए॒क॒वि॒ꣳशो वा इ॒तः

स्व॒र्गो लो॒कः। प्र स्व॒र्गं लो॒कमा॑प्नोति॥२८॥

अ॒सावा॑दि॒त्य ए॑कवि॒ꣳशः। अ॒मुमे॒वाऽऽदि॒त्यमा॑प्नोति। श॒तं ददा॑ति। श॒तायुः॒ पुरु॑षः श॒तेन्द्रि॑यः। आयु॑ष्ये॒वेन्द्रि॒ये प्रति॑तिष्ठति। स॒हस्रं॑ ददाति। स॒हस्र॑सम्मितः स्व॒र्गो लो॒कः। स्व॒र्गस्य॑ लो॒कस्या॒भिजि॑त्यै। अ॒न्वि॒ष्टकं दक्षि॑णा ददाति। सर्वा॑णि॒ वयाꣳ॑सि॥२९॥

सर्व॒स्याऽऽप्त्यै॑। सर्व॒स्याव॑रुद्ध्यै। यदि॒ न वि॒न्देत॑। म॒न्थाने॑तावतो द॑द्यादोद॒नान् वा॑। अ॒श्नु॒ते तं कामम्॑। यस्मै॒ कामा॑या॒ग्निश्चीय॑ते। प॒ष्ठौ॒हीं त्व॒न्तर्व॑तीं दद्यात्। सा हि सर्वा॑णि॒ वयाꣳ॑सि। सर्व॒स्याऽऽप्त्यै॑। सर्व॒स्याव॑रुद्ध्यै॥३०॥

हिर॑ण्यं ददाति। हिर॑ण्यज्योतिरे॒व स्व॒र्गं लो॒कमे॑ति। वासो॑ ददाति। तेनाऽऽयुः॒ प्रति॑रते। वे॒दि॒तृ॒ती॒ये य॑जेत। त्रिष॑त्या॒ हि दे॒वाः। स स॑त्यम॒ग्निं चि॑नुते। तदे॒तत्प॑शुब॒न्धे ब्राह्म॑णं ब्रूयात्। नेत॑रेषु य॒ज्ञेषु॑। यो ह॒ वै चतु॑र्होतृननुसव॒नं त॑र्पयित॒व्यान्॑ वेद॑॥३१॥

तृप्य॑ति प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। उपै॑नꣳ सोमपी॒थो न॑मति। ए॒ते वै चतु॑र्होतारोऽनुसव॒नं त॑र्पयित॒व्याः॑। ये ब्रा॑ह्म॒णा ब॑हु॒विदः॑। तेभ्यो॒ यद्दक्षि॑णा॒ न नये॑त्। दुरि॑ष्टꣳ स्यात्। अ॒ग्निम॑स्य वृञ्जीरन्। तेभ्यो॑ यथाश्र॒द्धं द॑द्यात्। स्वि॑ष्टमे॒वैतत्क्रि॑यते। नास्या॒ग्निं वृ॑ञ्जते॥३२॥

हिरण्येष्टको भवति। यावदुत्तममङ्गुलिकाण्डं यज्ञपुरुषा सम्मितम्। तेजो हिरण्यम्। यदि हिरण्यं न विन्देत्। शर्करा अक्ता उपदध्यात्। तेजो घृतम्। सतेजसमेवाग्निं चिनुते। अग्निं चित्वा सौत्रामण्या यजेत मैत्रावरुण्या वा। वीर्येण वा एष व्यृध्यते। योऽग्निं चिनुते॥३३॥ यावदेव वीर्यम्। तदस्मिन्दधाति। ब्रह्मणः सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति। एतासामेव देवतानाꣳ सायुज्यम्। सार्ष्टिताꣳ समानलोकतामाप्नोति। य एतमग्निं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। एतदेव सावित्रे ब्राह्मणम्। अथो नाचिकेते॥३४॥

[५]

यच्चामृतं यच्च मर्त्यम्। यच्च प्राणिति यच्च न। सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उप कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। सर्वाः स्त्रियः सर्वान्पुꣳसः। सर्वं न स्त्रीपुमं च यत्। सर्वास्ताः। यावन्तः पाꣳसवो भूमेः॥३५॥

सङ्ख्याता देवमायया। सर्वास्ताः। यावन्त ऊषाः पशूनाम्। पृथिव्यां पुष्टिरर्हिताः। सर्वास्ताः। यावतीः सिकताः सर्वाः। अप्स्वन्तश्च याः श्रिताः। सर्वास्ताः। यावतीः शर्करा धृत्यै। अस्यां पृथिव्यामधि॥३६॥

सर्वा॒स्ताः। याव॒न्तोऽश्मा॑नो॒ऽस्यां पृ॑थि॒व्याम्। प्र॒ति॒ष्ठासु॒ प्रति॑ष्ठिताः। सर्वा॒स्ताः। याव॑तीर्वी॒रुधः॒ सर्वाः॑। विष्ठि॑ताः पृथि॒वीमनु॑। सर्वा॒स्ताः। याव॑ती॒रोष॑धीः॒ सर्वाः॑। विष्ठि॑ताः पृथि॒वीमनु॑। सर्वा॒स्ताः॥३७॥

याव॑न्तो॒ वन॒स्पत॑यः। अ॒स्यां पृ॑थि॒व्यामधि॑। सर्वा॒स्ताः। याव॑न्तो ग्रा॒म्याः प॒शवः॒ सर्वे॑। आ॒र॒ण्याश्च॒ ये। सर्वा॒स्ताः। ये द्वि॒पाद॒श्चतु॑ष्पादः। अ॒पाद॑ उदरस॒र्पिणः॑। सर्वा॒स्ताः। याव॒दाञ्ज॑नमु॒च्यते॑॥३८॥

दे॒व॒त्रा यच्च॑ मानु॒षम्। सर्वा॒स्ताः। याव॑त्कृ॒ष्णाय॑स॒ꣳ सर्वम्॑। दे॒व॒त्रा यच्च॑ मानु॒षम्। सर्वा॒स्ताः। याव॑ल्लो॒हाय॑स॒ꣳ सर्वम्॑। दे॒व॒त्रा यच्च॑ मानु॒षम्। सर्वा॒स्ताः। सर्व॒ꣳ सीस॒ꣳ सर्वं॒ त्रपु॑। दे॒व॒त्रा यच्च॑ मानु॒षम्॥३९॥

सर्वा॒स्ताः। सर्व॒ꣳ हिर॑ण्यꣳ रज॒तम्। दे॒व॒त्रा यच्च॑ मानु॒षम्। सर्वा॒स्ताः। सर्व॒ꣳ सुव॑र्ण॒ꣳ हरि॑तम्। दे॒व॒त्रा यच्च॑ मानु॒षम्। सर्वा॒स्ता इष्ट॑काः कृ॒त्वा। उप॑ काम॒दुघा॑ दधे। तेनर्षि॑णा॒ तेन॒ ब्रह्म॑णा। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥४०॥

[६]

सर्वा॒ दिशो॑ दि॒क्षु। यच्चा॒न्तर्भू॒तं प्रति॑ष्ठितम्। सर्वा॒स्ता इष्ट॑काः कृ॒त्वा। उप॑ काम॒दुघा॑ दधे। तेनर्षि॑णा॒ तेन॒ ब्रह्म॑णा। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द। अ॒न्तरि॑क्षं च॒

केवलम्। यच्चास्मिन्नन्तराहितम्। सर्वास्ताः। आन्तरिक्ष्यश्च याः प्रजाः॥४१॥

गन्धर्वाप्सरसश्च ये। सर्वास्ताः। सर्वानुदारान्थ्सलिलान्। अन्तरिक्षे प्रतिष्ठितान्। सर्वास्ताः। सर्वानुदारान्थ्सलिलान्। स्थावराः प्रोष्याँश्च ये। सर्वास्ताः। सर्वां धुनिꣳ सर्वान्थ्वꣳसान्। हिमो यच्च शीयतेँ॥४२॥

सर्वास्ताः। सर्वान्मरीचीन् विततान्। नीहारो यच्च शीयतेँ। सर्वास्ताः। सर्वा विद्युतः सर्वान्थ्स्तनयित्नून्। ह्रादुनीर्यच्च शीयतेँ। सर्वास्ताः। सर्वाः स्रवन्तीः सरितः। सर्वमफ्सुचरं च यत्। सर्वास्ताः॥४३॥

याश्च कूप्या याश्च नाद्याँः समुद्रियाँः। याश्च वैशन्तीरुत प्रासचीर्याः। सर्वास्ताः। ये चोत्तिष्ठन्ति जीमूताँः। याश्च वर्षन्ति वृष्टयः। सर्वास्ताः। तपस्तेज आकाशम्। यच्चाऽऽकाशे प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ताः। वायुं वयाꣳसि सर्वाणि॥४४॥

अन्तरिक्षचरं च यत्। सर्वास्ताः। अग्निꣳ सूर्यं चन्द्रम्। मित्रं वरुणं भगम्ँ। सर्वास्ताः। सत्यꣳ श्रद्धां तपो दमम्ँ। नाम रूपं च भूतानाँम्। सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उप कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥४५॥

[७]

सर्वान्दिव॒ꣳ सर्वा॑न्दे॒वान्दि॒वि। यच्चा॒न्तर्भू॒तं प्रति॑ष्ठितम्। सर्वा॒स्ता इष्ट॑काः कृ॒त्वा। उप॑ काम॒दुघा॑ दधे। तेनर्षि॑णा॒ तेन॒ ब्रह्म॑णा। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द। याव॑ती॒स्तार॑का॒ः सर्वाः॑। वित॑ता रोच॒ने दि॒वि। सर्वा॒स्ताः। ऋचो॒ यजू॑ꣳषि॒ सामा॑नि॥४६॥

अ॒थ॒र्वाङ्गि॒रस॑श्च॒ ये। सर्वा॒स्ताः। इ॒ति॒हा॒स॒पु॒रा॒णं च॑। स॒र्प॒दे॒व॒ज॒नाश्च॒ ये। सर्वा॒स्ताः। ये च॑ लो॒का ये चा॑लो॒काः। अ॒न्तर्भू॒तं प्रति॑ष्ठितम्। सर्वा॒स्ताः। यच्च॒ ब्रह्म॒ यच्चा॑ब्र॒ह्म। अ॒न्तर्ब्र॒ह्मन्प्रति॑ष्ठितम्॥४७॥

सर्वा॒स्ताः। अ॒हो॒रा॒त्राणि॒ सर्वा॑णि। अ॒र्ध॒मा॒साꣳश्च॒ केव॑लान्। सर्वा॒स्ताः। सर्वा॑नृ॒तून्थ्सर्वा॑न्मा॒सान्। स॒ꣳव॒थ्स॒रं च॒ केव॑लम्। सर्वा॒स्ताः। सर्वं॒ भूत॒ꣳ सर्वं॒ भव्यम्॑। यच्चा॒तोऽधि॑भवि॒ष्यति॑। सर्वा॒स्ता इष्ट॑काः कृ॒त्वा। उप॑ काम॒दुघा॑ दधे। तेनर्षि॑णा॒ तेन॒ ब्रह्म॑णा। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥४८॥

[८]

ऋ॒चां प्राची॑ मह॒ती दिगु॑च्यते। दक्षि॑णामाहु॒र्यजु॑षामपा॒राम्। अथ॑र्वणा॒मङ्गि॑रसां प्र॒तीची॑। साम्ना॒मुदी॑ची मह॒ती दिगु॑च्यते। ऋ॒ग्भिः पू॑र्वा॒ह्णे दि॒वि दे॒व ई॑यते। य॒जु॒र्वे॒दे ति॑ष्ठति॒ मध्ये॒

अह्नः। साम॒वे॒देना॑ऽस्तम॒ये मही॑यते। वेदै॒रशू॑न्यस्त्रि॒भिरे॑ति॒ सूर्यः॑। ऋ॒ग्भ्यो जा॒ताꣳ स॑र्व॒शो मूर्ति॑माहुः। सर्वा॒ गति॑र्याजु॒षी है॒व शश्व॑त्॥४९॥

सर्वं॒ तेजः॑ सामरू॒प्यꣳ ह॑ शश्वत्। सर्वꣳ॑ हे॒दं ब्रह्म॑णा है॒व सृ॒ष्टम्। ऋ॒ग्भ्यो जा॒तं वैश्यं॒ वर्ण॑माहुः। य॒जु॒र्वे॒दं क्ष॑त्रि॒यस्या॑ऽऽहु॒र्योनि॑म्॑। सा॒म॒वे॒दो ब्रा॑ह्म॒णानां॒ प्रसू॑तिः। पूर्वे॒ पूर्वे॑भ्यो॒ वच॑ ए॒तदू॑चुः। आ॒द॒र्शम॒ग्निं चि॑न्वा॒नाः। पूर्वे॑ विश्व॒सृजो॒ऽमृता॑ः। श॒तं व॑र्षसह॒स्राणि॑। दी॒क्षि॒ताः स॒त्रमा॑सत॥५०॥

तप॑ आसीद्बृ॒हप॑तिः। ब्रह्म॑ ब्र॒ह्माऽभ॑वथ्स्व॒यम्। स॒त्यꣳ ह॒ होतै॑षा॒मासी॑त्। यद्वि॑श्व॒सृज॒ आस॑त। अ॒मृत॑मेभ्य॒ उद॑गायत्। स॒हस्रं॑ परिवथ्स॒रान्। भू॒तꣳ ह॑ प्रस्तो॒तैषा॒मासी॑त्। भ॒वि॒ष्यत्प्रति॑ चाहरत्। प्रा॒णो अ॑ध्व॒र्युर॑भवत्। इ॒दꣳ सर्व॒ꣳ सिषा॑सताम्॥५१॥

अ॒पा॒नो वि॒द्वाना॒वृत॑ः। प्रति॒प्राति॑ष्ठदध्व॒रे। आ॒र्त॒वा उ॑पगा॒तारः॑। स॒द॒स्या॑ ऋ॒तवो॑ऽभवन्। अ॒र्धमा॒साश्च॒ मासा॑श्च। च॒म॒सा॒ध्व॒र्य॒वोऽभ॑वन्। अ॒शꣳ॑स॒द्ब्रह्म॑ण॒स्तेजः॑। अ॒च्छा॒वा॒कोऽभ॑व॒द्यशः॑। ऋ॒तमे॑षां प्रशा॒स्ताऽऽसी॑त्। यद्वि॑श्व॒सृज॒ आस॑त॥५२॥

ऊर्ग्राजा॑न॒मुद॑वहत्। ध्रु॒व॒गो॒पः सहो॑ऽभवत्। ओजो॒ऽभ्य॑ष्टौ-

द्ब्राव्ण्णः। यद्विश्वसृज आसत। अपचितिः पोत्रीयामयजत्। नेष्ट्रीयामयजत्त्विषिः। आग्नीद्ध्राद्विदुषी सत्यम्। श्रद्धा हैवायजथ्स्वयम्। इरा पत्नी विश्वसृजाम्। आकूतिरपिन-द्धविः॥५३॥

इध्मꣳ ह क्षुचैभ्य उग्रे। तृष्णा चाऽऽवहतामुभे। वागेषाꣳ सुब्रह्मण्याऽऽसीत्। छन्दोयोगान् विजानती। कल्पतन्त्राणि तन्वानाऽहः। सꣳस्थाश्च सर्वशः। अहोरात्रे पशुपाल्यौ। मुहूर्ताः प्रेष्या अभवन्। मृत्युस्तदभवद्धाता। शमितोग्रो विशां पतिः॥५४॥

विश्वसृजः प्रथमाः सत्रमासत। सहस्रसमं प्रसुतेन यन्तः। ततो ह जज्ञे भुवनस्य गोपाः। हिरण्मयः शकुनिर्ब्रह्म नाम। येन सूर्यस्तपति तेजसेद्धः। पिता पुत्रेण पितृमान् योनियोनौ। नावेदविन्मनुते तं बृहन्तम्। सर्वानुभुमात्मानꣳ सम्पराये। एष नित्यो महिमा ब्राह्मणस्य। न कर्मणा वर्धते नो कनीयान्॥५५॥

तस्यैवाऽऽत्मा पदवित्तं विदित्वा। न कर्मणा लिप्यते पापकेन। पञ्चपञ्चाशतस्त्रिवृतः संवथ्सराः। पञ्चपञ्चाशतः पञ्चदशाः। पञ्चपञ्चाशतः सप्तदशाः। पञ्चपञ्चाशत एकविꣳशाः। विश्वसृजाꣳ सहस्रसंवथ्सरम्। एतेन वै विश्वसृज इदं विश्वमसृजन्त। यद्विश्वमसृजन्त। तस्माद्विश्वसृजः। विश्वमेनाननु प्रजायते। ब्रह्मणः सायुज्यꣳ

सलो॒कताँ॑ यन्ति। ए॒तासा॑मे॒व दे॒वता॑ना॒ꣳ सायु॑ज्यम्। सा॒र्ष्टिताꣳ॑ समानलो॒कताँ॑ यन्ति। य ए॒तदु॑प॒यन्ति॑। ये चै॑न॒त्प्राहु॑ः। येभ्य॑श्चैन॒त्प्राहु॑ः॥५६॥ ॐ॥

[९]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके तृतीयः प्रश्नः समाप्तः॥३॥

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठकं समाप्तम्॥

हरिः॑ ॐ॥